

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

14 6389

KADINLARIN KIRDAN KENTE YENİDEN
YERLEŞİME CEVABI:
Elazığ'da, Keban Barajı Kadın Göçmenleri Örneği

DOKTORA TEZİ

146389

DANIŞMANI
Prof.Dr.Mahmut ATAY

HAZIRLAYAN
Arş. Gör.İlknur ÖNER

ELAZIĞ-2004

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

KADINLARIN KIRDAN KENTE YENİDEN
YERLEŞİME CEVABI:

Elazığ'da, Keban Barajı Kadın Göçmenleri Örneği

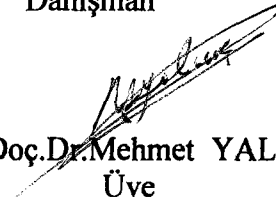
DOKTORA TEZİ

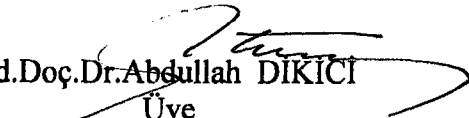
Bu tez 22 / 10 / 2004 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mahmut ATAY
Danışman

Prof. Dr. Halil NARMAN
Jüri Başkanı

Prof. Dr. Y. Cemalettin ÇOPUROĞLU
Üye

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YALVAÇ
Üye

Yrd. Doç. Dr. Abdullah DİKİCİ
Üye

Yukarıdaki Jüri Üyelerinin İmzaları Tasdik Olunur.

Doç. Dr. Ahmet AKSİN
F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Doktora Tezi****KADINLARIN KIRDAN KENTE YENİDEN YERLEŞİME CEVABI:****Elazığ'da, Keban Barajı Kadın Göçmenleri Örneği****İlknur ÖNER****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Sosyoloji Anabilim Dalı****2004; Sayfa:XX+370**

Bu çalışmada, anneler ve kızlarının, Elazığ'a yerleşimlerinden 20 yıl sonraki deneyimleri ele alınarak "Keban Barajı Kadın Göçmenlerinin Yeniden Yerleşime Cevapları" incelenmektedir. Çalışmada, uygun politika ve planlama stratejileri önerilerek gelişme projesinden etkilenen kadınlar ve ailelerinin mevcut pozisyonları anlaşılmasına çalışılacaktır.

Araştırmada bir grup soru ve hipotez gözden geçirilerek, yüz yüze, yarı yapılandırılmış görüşmeler, gözlemler ve ikincil kaynaklardan faydalanılmıştır. Çalışma, Elazığda takip edilebilen ailelerden seçilen, 80 anne, 80 bekar kız ve 15 evli kızıdan oluşan toplam 175 kadın üzerine odaklanmıştır.

Kadınların cevap ve deneyimleri; ücretli çalışma, eğitim, karar verme mekanizmasına katılım, akrabalık ve çevre ile ilişkileri ve şehirdeki hizmetlerin kullanımı, seçme hakkının kullanımı, elde edilen maddi kaynakların kullanımı gibi alanlarda incelenmiştir. Bu yolla, yeniden yerleşim sonrasında gösterdikleri cevap farklılıklarıyla, kadınların genel pozisyonlarındaki etkiler anlaşılmasına çalışılmıştır.

Bulgular, kadınların farklı cevapları olduğuna işaret etmektedir. Bu farklılıklar, nesiller arasında gözlenmiştir. Kadınların bireysel düzeyde yaşadıkları deneyimler ve rollerindeki değişimlerin, toplum içindeki pozisyonlarının görünümüyle örtüşmesinde farklılıklar gözlenebileceği belirlenmiştir. Cevapların aktif, pasif, geriye çekilme veya dönüşüm türlerinde olabileceği görülmüştür. Bu, onların yeni çevrelerinde kendilerini aktif katılımcılar olduğunu göstermektedir. Kadınların pozisyon ve rollerindeki değişimlerin çok yönlülüğünden dolayı farklı zamanlarda yapılan çalışmalarda, farklı görünüm verabilecekleri ve bunların farklı kavramlarla ifade edilebilecekleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, göç, Keban, yeniden yerleşim, ücretli çalışma.

SUMMARY**Ph.D Thesis****Women's Response to Rural-Urban Resettlement: A Case Study of Keban Dam Female Migrants in Elazığ****İlknur ÖNER****Fırat University****The Institute of Social Sciences****Sociology Main Division****2004, Page:XX+370**

This study scrutinizes “the response of the Keban Dam female migrants to the resettlement” by examining the experiences of mothers and daughters 20 years after the rural-urban resettlement in Elazığ, Turkey. The research aims to recommend appropriate policy formulations and alternative planning strategies, to understand the existing position of women and their families who have been affected.

A number of questions and hypotheses were tested. The data for this research emanated from face to face semi- structured interviews, observations and secondary data sources. Study focused on a sample of 175 females; 80 mothers, 80 single daughters and 15 married daughters were drawn from traced Keban Dam migrant families in Elazığ.

Specifically, the responses and experiences of female migrants, that are examined related to changes in participation to paid work activities, education, decision making process, use of city centre, use the right of to be electorate and controle of material resources. Thus, diversity in responses to the transitional period of resettlement in Elazığ and the affect of the overall position of women in particular were intended to be understood.

The findings of the reserch indicate that women respond to resettlement in various ways. That diversity was observed at inter- generational level. It has been brought into the light that active experiences and changes into the roles of women at the personal level do not necessarily overlap with the apperance of their position in public. The identified forms of women's responses are classified as active, passive, withdrawal or transitional phases. The occurrence of these differences indicate that women are active participants within their own terms in their new environment. Researchers' evaluations are entirely dependent upon women's own choices and solutions on reflection of their experiences, opportunities and constraints as a result of difference in their experiences. Therefore, women's experiences can be dealt with different concepts.

Key words: Women, migration, Keban, resettlement, paid work.

İÇİNDEKİLER

-ÖZET.....	III
-SUMMARY.....	IV
-İÇİNDEKİLER.....	V
-TABLOLAR LİSTESİ.....	XII
-ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XVIII
-KISALTMALAR.....	XIX
-ÖNSÖZ.....	XX

BİRİNCİ ANA BÖLÜM

1-GİRİŞ

1.1 GİRİŞ.....	1
1.2 ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	2
1.2.1 Baraj Göçmenleri Çalışmaları.....	3
1.2.2 Türkiye'deki Baraj Projeleri ve Kadınların Yüksek Baraj Çalışmalarındaki Yeri.....	6
1.3 ARAŞTIRMANIN AMACI, SORU VE HİPOTEZLERİ.....	10
1.4 ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ.....	13
1.5 ARAŞTIRMANIN YAPISI.....	14

2-LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

2.1 GİRİŞ.....	20
2.2 KENTSEL ALANLARDA KADIN GÖÇMENLER.....	21
2.2.1 Gelişmiş Ülkelerin Kent Bölgelerinde Kadın Göçmenler.....	30
2.2.2 Gelişmekte Olan Ülkelerin Kent Alanlarında Kadın Göçmenler.....	33
2.3 TÜRKİYE'DE ŞEHİRLERDEKİ KADIN GÖÇMEN ÇALIŞMALARI.....	42
2.3.1 1993 Yılından Sonraki Çalışmalar.....	54
2.4 BARAJ GÖÇMENLERİ VE KADINLAR.....	56
2.4.1. Uluslararası Bir Konu Olarak Baraj Projeleri.....	56
2.5 NESİLLERE BAKIŞ AÇISINDAN KENT ALANLARINDAN KADIN GÖÇMENLER.....	68

3-ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1 GİRİŞ.....	75
3.2 ARAŞTIRMANIN YERİ VE NÜFUSU.....	75
3.3 ÖRNEKLEM.....	77
3.3.1 Örneklem Büyüklüğü.....	77
3.3.2 Hane ve Birey Örneklemeleri.....	81
3.3.3 Örneklemin Temsiliyeti.....	84
3.4 VERİ TOPLAMA.....	88
3.4.1 Mevcut ve Oluşturulan, Ortaya Çıkarılan Veri Grupları.....	88
3.4.2 Yarı Yapılanmış Mülakatlar.....	90
3.4.2.1 Mülakat Formları.....	90
3.4.2.2 Pilot Çalışma Sonrası Yapılan Değişiklikler.....	92
3.4.2.3 Mülakat Verileri.....	93
3.4.3 Gözlem ve Serbest Mülakatlar.....	94
3.5 ALAN ÇALIŞMASI VE SÜREÇTEKİ SORUNLAR.....	95
3.6 VERİ ÖLÇME VE ANALİZ TEKNİKLERİ.....	97
3.7 SONUÇ.....	97

İKİNCİ ANA BÖLÜM

4-KEBAN BARAJI KADIN GÖÇMENLERİNİN KENTTEKİ VARLIĞI

4.1 GİRİŞ.....	99
4.2 KEBAN BARAJI REZERVUAR HAVZASI VE KEBAN BARAJI GÖÇMENLERİYLE İLGİLİ TANIMLAR.....	100
4.3 KEBAN BARAJI GÖÇMENLERİNİN 1973 YILINA KADAR GEÇEN YERİNDEN ÇIKARILMA VE YERLEŞTİRİLME SÜRECİ.....	104
4.3.1 Yerinden Çıkarılmanın Genel Çerçevesi.....	106
4.3.1.1 Yerleşim Birimlerinin Boşaltılma Sırası.....	106
4.3.1.2 Kamulaştırma ve Alternatiflere Göre Kamulaştırmaya Getirilen Kısıtlamalar.....	107

4.3.1.3	Hak Sahibi Aile Tanımındaki Değişiklikler.....	107
4.3.1.4	Maddi Kaynakların Sağlanması ve Göçmenlerin Borçlanmaları.....	107
4.3.2	APM'deki Konutlara Yerleştirilecekler İçin Hazırlanan Yasal Çerçeve.....	108
4.3.3.1	Konut Düzeni.....	111
4.3.3.2	APM'ye Yerleşmesi Beklenen Keban Göçmenlerinin Geldikleri Yerler.....	112
4.4	KEBAN BARAJI GÖÇMENLERİNİN 1973-1993 YILLARI ARASINDAKİ YENİDEN YERLEŞİM SÜRECİ.....	114
4.4.1	KBG Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	115
4.4.2	Göçmenlerin Yeniden Yerleşim Alanına Gelişleri.....	116
4.4.3	APM'nin Nüfusunda ve Göçmen Hanelerin Yapısında Meydana Gelen Değişimler.....	121
4.4.3.1	Konutların Kullanımında ve Nüfus Yapısındaki Değişimler.....	121
4.4.3.2	Göç.....	124
4.4.3.3	Resmi ve Gayri-Resmi Anlaşmalar Arasındaki Çatışmalar.....	126
4.4.3.4	APM'deki Sosyal Hizmetler ve Fiziki Görünümdeki Değişiklikler.....	129
4.4.3.5	Hanehalkındaki Değişimler.....	132
4.4.4	Göçmenlerin Ekonomik Şartları.....	138
4.4.4.1	Ekonomik Pozisyon ve Yerinden Çıkarılma Öncesindeki Toprak Sahipliği.....	138
4.4.4.2	Kamulaştırma.....	140
4.4.4.3	Adaptasyon Yardımı ve Ev Sahipliği.....	152
4.5	KEBAN BARAJI KADIN GÖÇMENLERİNİN 1993 YILINDA ELAZIĞ'DAKİ VARLIĞI.....	153
4.5.1	Kadın Göçmenlerin Geldikleri Yerler.....	154
4.5.2	1993 Yılında Kadın Göçmenlerin İkamet Ettikleri Belirlenen Yerleşim Birimleri.....	161
4.6	SONUÇ.....	164

5-ÇALIŞMA HAYATINA KATILIM

5.1 GİRİŞ.....	166
5.2 BARAJ GÖÇMENİ KADINLARIN ÜCRETLİ ÇALIŞMA SÜRECİNDEKİ GÖRÜNÜMLERİ.....	166
5.2.1 Ücretli Çalışma.....	167
5.2.2 Ücretli Çalışmanın Kronolojik Görünümleri.....	171
5.3 ÜCRETLİ ÇALIŞMAYA KATILIMIN AKTİVİTE TÜRLERİNE GÖRE DEĞİŞEN GÖRÜNÜMLERİ.....	176
5.3.1 Ücretli Çalışma Türleri.....	176
5.3.2 Ücretli Çalışma Türlerine Katılım Hareketliliği ve Katılım Kalıpları.....	181
5.4 ÜCRETLİ ÇALIŞMA DENEYİMİNİN ÖZELLİKLERİ.....	184
5.4.1 Yapılan İşe Bakış Açısı.....	184
5.4.2 Kamulaştırma.....	185
5.4.3 Çalışma Süresi.....	187
5.4.4 İş Sözleşmesi.....	189
5.4.5 Ücret Ödenme Şekli.....	190
5.4.6 Çalışmaya Ara Verebilme.....	192
5.4.7 Sağlık Güvencesi.....	192
5.4.8 Emeklilik.....	196
5.4.9 İş Bulmaya Yardım.....	197
5.4.9.1 Çavuşluk Sistemi-Günlük İş Gruplarının Oluşumu.....	199
5.4.10 Harçlık Sağlayan Kaynaklar.....	200
5.4.11 Eğitim.....	202
5.5 ÜCRETLİ ÇALIŞMANIN NEDENLERİNDEKİ DÖNÜŞÜMLER..	214
5.5.1 Kazanç Sağlayan Hanehalkı Üyelerinin Kapsamındaki Değişmeler.	215
5.5.2.Kadınların Mevcut Sosyo-Ekonomik Dokudaki Pozisyonları.....	216
5.5.2.1 Yasalar.....	216
5.5.2.2 Ulusal ve Uluslararası Pazar İlişkileri.....	217

5.5.2.3 İç Dinamikler Arasındaki Geçişler.....	218
5.6 ÜCRETLİ ÇALIŞMANIN TANIMLARI VE YANSIMALARININ DEĞERLENDİRİLME FARKLILIKARI.....	229
5.7 SONUÇ.....	231

6-AKRABALARLA VE ÇEVRE İLE İLİŞKİLER

6.1 GİRİŞ.....	233
6.2 AKRABALARIN VE KOMŞULARIN SOSYAL ÇEVREDEKİ VARLIĞI GÖRÜŞÜLME SIKLIK VE SEBEPLERİ.....	234
6.2.1 Akrabaların ve Komşuların Sosyal Çevredeki Varlığı.....	234
6.2.2 Akrabalarla ve Komşularla Görüşme Sıklık ve Sebepleri.....	238
6.2.3 Borçlanma ve Hastalıkta Acil Yardım.....	243
6.2.4 Kadınların Kendilerine Yakın Hissettikleri Kişiler ve Etkilendikleri Ebeveynler.....	247
6.2.5 KBG'nın Çocukluklarında ve 1993'te Buldukları Ortamları Değerlendirmeleri.....	251
6.2.6 Emek Pazarına Giriş, Kalış ve Çıkışlar.....	255
6.2.7 Çalışmaya Müdahale ve Şehrin Kullanımına Eşlik.....	257
6.3 FİZİKİ ÇEVRE VE SOSYAL ÇEVRE İLİŞKİSİNİN YANSIMALARI.....	261
6.3.1 Alışverişe Gidenler, Alışveriş Yeri ve Eşlik Edenler...261	
6.3.2 Park, Sinema, Tiyatro ve Diğer Etkinlikler.....	265
6.3.3 Elazığ'dan ve Mahalleden Memnuniyet Durumu.....	272
6.4 SONUÇ.....	284

7. KADINLARIN PAZARLIK GÜCÜ VE CEVAPLARI

7.1 GİRİŞ.....	288
7.2 KADINLARIN KARAR VERME SÜRECİNDEKİ POZİSYONU.....	287
7.2.1 Ücretli Çalışma.....	289

7.2.2 Harçlık.....	291
7.2.2.1 Harçlık İçin Kaynakta Bağımlılık.....	291
7.2.2.2 Elde Edilen Harçlığın Kendisine Kullanımı.....	293
7.2.2.3 Elde Edilen Harçlığın Kullanım Hakkının Devri.....	294
7.2.2.4 Harçlığın Harcanma Şeklinin Başkasına Danışılması.....	296
7.2.3 Siyasi Seçme Hakkının Kullanımı.....	298
7.2.3.1. Oy Kullanma Türü.....	299
7.2.3.2. Oy Yönlendirme.....	301
7.2.4 Sağlık Güvencesi ve Doktor Tercihi.....	303
7.2.4.1 Sağlık Güvencesinin Kaynağı.....	303
7.2.4.2 Doktor Tercihi ve Tercih Gerekçeleri.....	303
7.2.5 İşe Müdahale.....	305
7.2.5.1 Aynı Nesil İçinde Çalışmaya Yönelik Müdahale.....	305
7.2.5.2 Nesiller Arasında Sosyalizasyon Süreciyle Çalışmaya Müdahale.....	307
7.2.6 Eğitim.....	308
7.2.6.1 Karar Mekanizması.....	309
7.2.6.2 Mekanizmanın İç Dokusu.....	313
7.2.6.3 Cinsiyet Ayrımı.....	316
7.2.7 Evlilik.....	317
7.2.7.1 Evlenme Yaşı.....	317
7.2.7.2 Evlenmedeki Karar Mekanizmasının Uygulanmış Şekilleri.....	317
7.2.7.3 Evlenmedeki Karar Mekanizmasına Yönelik Beklentiler.....	319
7.2.8 Taşınma Kararı.....	324
7.2.8.1 Karar Mekanizması.....	324
7.2.8.2 Mekanizmanın İç Dokusu.....	326
7.3 SONUÇ.....	329

ÜÇÜNCÜ ANA BÖLÜM**8. SONUÇ VE ÖNERİLER****8.1 BULGULAR VE KURULAN KURAMSAL****ÇERÇEVENİN SONUCU.....333****8.2 YENİDEN YERLEŞİM, BARAJ GELİŞME PROJELERİ****VE KADIN KONULU POLİTİKA ÖNERİLERİ.....349****-KAYNAKLAR.....351****-EKLER.....370****EK-A: TABLO VE ŞEKİLLER****EK-B: B GRUBU MÜLAKAT FORMU ÖRNEĞİ****EK-C: ARAŞTIRMANIN İZİNİ****EK-D: ÖZGEÇMİŞ**

TABLOLAR LİSTESİ

<u>TABLO NO</u>	<u>SAYFA NO</u>
Tablo 3.1:	Göçmenlere Ulaşmak İçin Kullanılan Kaynaklar.....81
Tablo 3.2:	Ulaşılabilen Haneler Örneklem Çerçevesi.....82
Tablo 4.1:	Konut Tiplerine Başvuru Şartları.....110
Tablo 4.2:	1973 Yılında Hak Sahibi Ailelerin Dağılımı.....113
Tablo 4.3	Konut Tipleri ve Hak Sahiplerinin Tercihlerinin Dağılımı.....113
Tablo 4.4:	1993 Yılında Elazığ'da ve Elazığ'daki Mahallelerde Kalış Süreleri.....120
Tablo 4.5:	1973, 1984, 1993 Tarihleri Arasında 805 Hanenin İkamet Şeklindeki Değişimler (APM).....123
Tablo 4.6:	Elazığ'a ilk Ulaşılan Yıllarla, 1993 Arasında, Hanehalkı Yapısında ve Aile Büyüklüğündeki Değişimler.....134
Tablo 4.7:	80 Hanede Kamulaştırma Bedeli Alma Durumunun, Önceki Kazanç Sağlayanların ve Kocaların Mesleklerinin Dağılımı.....141
Tablo 4.8:	Kamulaştırma Bedellerinin Kullanımı, Kocaların 1993'de ve İlk Yıllardaki Mesleklerinin Dağılımı.....145
Tablo 4.9:	Kadınların Doğum Yerleri.....155
Tablo 4.10:	Kadın Göçmenler ve Doğum Yerlerinin Kır-Kent Ayrımına Göre Dağılımı.....157
Tablo 4.11:	KBKG'nin Elazığ'a Geliş Yaşlarının Dağılımı.....158
Tablo 4.12:	Kadınların 1993 Yılındaki Yaşlarının Elazığ'da Kalış Sürelerine Göre Dağılımı.....160
Tablo 5.1:	Deneklerin Ücret Karşılığı Çalışma Deneyimleri, Doğum Yerleri ve Yeniden Yerleşim Çağlarının Dağılımı.....170
Tablo 5.2:	Yeniden Yerleşim Öncesi, 1993 Öncesinde Elazığ'daki İş ve 1993'teki İş Türlerinin Dağılımı.....178

Tablo 5.3:	Yapılan İşe Bakış Açısının Denek Gruplarına ve Deneklerin 1993'teki Ücretli Çalışma Pozisyonlarına Göre Dağılımı.....	185
Tablo 5.4:	Çalışma Deneyimi ve Kamulaştırma Bedeli Almanın Denek Gruplarına ve Deneklerin 1993'teki Ücretli Çalışma Pozisyonlarına Göre Dağılımı.....	186
Tablo 5.5:	Çalışma Deneyim ve Süresinin Denek Gruplarına ve Deneklerin 1993'teki Ücretli Çalışma Pozisyonlarına Göre Dağılımı.....	188
Tablo 5.6:	Çalışma Deneyimi ve İş Sözleşmesinin, Denek Gruplarına ve Deneklerin 1993'teki Ücretli Çalışma Pozisyonlarına Göre Dağılımı.....	190
Tablo 5.7:	Çalışma Deneyimi ve Ücret Ödenme Şekillerinin Denek Gruplarına ve Deneklerin 1993'teki Ücretli Çalışma Pozisyonlarına Göre Dağılımı.....	191
Tablo 5.8:	Çalışma Deneyimi ve Sağlık Güvencesi Hizmetini Sağlayanların Denek Gruplarına ve Deneklerin 1993'teki Ücretli Çalışma Pozisyonlarına Göre Dağılımı	194
Tablo 5.9:	Emeklilik İmkânının, Denek Gruplarına ve Deneklerin 1993'teki Ücretli Çalışma Pozisyonlarına Göre Dağılımı.....	196
Tablo 5.10:	İş Bulmaya Yardımın, Denek Gruplarına ve Deneklerin 1993'teki Ücretli Çalışma Pozisyonlarına Göre Dağılımı.....	198
Tablo 5.11:	Harçlık Sağlayan Kişilerin Denek Gruplarına ve Deneklerin 1993'teki Ücretli Çalışma Pozisyonlarına Göre Dağılımı.....	201
Tablo 5.12:	Eğitim Düzeyinin Denek Gruplarına ve Deneklerin 1993'teki Ücretli Çalışma Pozisyonlarına Göre Dağılımı.....	204

Tablo 5.13:	Okula Hiç Gitmeme Sebepleri ve Okula Devam Etmeme, Bırakma Sebepleri ve Kursu Katılım Sebepleri.....	206
Tablo 5.14:	175 Kadının Okuma İsteği.....	209
Tablo 5.15:	Okumayı Bırakmış, Gönderilmemiş Kadınların Okumayı İsteme Sebeplerinin Denek Gruplarına Göre Dağılımı.....	211
Tablo 5.16:	Geçmişte ve 1993 Sonrasında Kursu Katılım Sebepleri.....	212
Tablo 5.17:	Çalışmaya Başlama ve Gelecekte Çalışmaya Başlama Düşüncesinin Sebeplerinin Denek Gruplarına Göre Dağılımı.....	219
Tablo 5.18:	Çalışmayı Bırakmanın Sebepleri ve Gelecekte Çalışmayı Bırakma Düşüncesinin Sebeplerinin Denek Gruplarına Göre Dağılımı....	222
Tablo 5.19:	Okula Gitmeme, Okulu Bırakma, Çalışmayı Bırakma Sebepleri, Çalışmayı İsteyenlerin Çalışmasını Engelleyen Sebeplerin Denek Gruplarına Dağılımının Kontrolüyle Ortaya Çıkan Engel Setleri.....	223
Tablo 5.20:	Deneklerin Çalışmaya Başlama Sebepleri, Karşılaştıkları Çalışmaya Müdahale Sebepleri ve Müdahaleye Cevaplarının Dağılımı..	227
Tablo 5.21:	Anne ve Bekar Kızların Birbirinin Ücretli Çalışmasını İfade Etme Şekillerinin Deneklerin Yeniden Yerleşim Çağlarına Göre Dağılımı.....	230
Tablo 6.1:	Elazığ'da ve Elazığ Dışındaki Akrabalarıyla, Mahallelerindeki Komşularla Görüşme ve Yakınlarında Aynı Köylü Komşu Mevcudiyetinin Kadınların Elazığ'a Geliş Çağlarına Göre Dağılımı.....	237
Tablo 6.2:	Elazığ'da ve Elazığ Dışındaki Akrabalarla, Komşularla Görüşme Sıklığının Kadınların	

	Elazığ'a geliş Çağlarına Göre Dağılımı	240
Tablo 6.3:	Elazığ'da ve Elazığ Dışındaki Akrabalarla, Komşularla Görüşme Sebeplerinin Kadınların Elazığ'a geliş Çağlarına Göre Dağılımı	241
Tablo 6.4:	Borç İstenebilecek 1. ve 2. Şahıslar, Hasta İçin Yardım İstenebilecek Kişilerin, Kadınların Elazığ'a Geliş Çağlarına Göre Dağılımı.....	245
Tablo 6.5:	En Yakın Hissedilen 1. ve 2. Şahıslar ve Ebeveynlerden En Çok Etkilenilen Kişi, Deneklerin Elazığ'a Geliş Çağlarına Göre Dağılımı.....	250
Tablo 6.6:	Ortam Farkı Sebeplerinin, Ortam Farkının Değerlendiriliş Tarzına ve Kadınların Yeniden Yerleşim Çağlarına Göre Dağılımı.....	253
Tablo 6.7:	İş Bulmaya Yardım Eden ve Çalışmaya Müdahale Edenlerin Dağılımı.....	256
Tablo 6.8:	İçinde Bulunulan Sosyal Çevrenin Sınırlayıcı ve Destekleyici Konumu.....	259
Tablo 6.9:	Alışverişi Yapan Kişinin, Kadınların Yeniden Yerleşim Çağına Göre Dağılımı.....	262
Tablo 6.10:	Alışverişe Eşlik Edenlerin Kadınların Yeniden Yerleşim Çağına Göre Dağılımı.....	263
Tablo 6.11:	Şehrin İmkanlarından Faydalanmayanların, Kadınların Yeniden Yerleşim Çağlarına Göre Dağılımı.....	265
Tablo 6.12:	Şehrin İmkanlarından Faydalananlara Genellikle Eşlik Edenlerin, Deneklerin Yeniden Yerleşim Çağlarına Göre Dağılımı.....	266
Tablo 6.13:	Kadınların Çalışma Deneyimlerine Göre Şehrin Hizmetlerini Kullanma Durumu ve Eşlik Edenlerin Dağılımı.....	269

Tablo 6.14:	Okur-Yazar Olamayan, Okur-Yazar Eğitim Seviyelerindeki Kadınların Şehri Kullanma Durumları ve Eşlik Edenlerin Dağılımı.....	271
Tablo 6.15:	Deneklerin Yeniden Yerleşim Çağlarına Göre Mahallelerini ve Elazığ Sevme Durumu.....	272
Tablo 6.16:	Deneklerin Yeniden Yerleşim Çağlarına Göre Mahallelerinden ve Elazığ'dan Memnuniyet ve Memnuniyetsizlik Sebepleri.....	275
Tablo 6.17:	Yerleşme İsteği İle Kristalleşen Yerleşimlerin Listesi	280
Tablo 6.18:	Başka Mahalleyi ve Elazığ Dışındaki Yerleşimleri Tercih Sebeplerinin Deneklerin Yeniden Yerleşim Çağlarına Göre Dağılımı.....	281
Tablo 6.19:	Evlenmiş Olanların Eşlerinin Yakınlığı ve Evleneceklerin Tercih Ettikleri Eş Yakınlığına Göre Dağılımı.....	282
Tablo 6.20:	Evleneceklerin Evlenme Tercihlerinin Yönünü Belirleyen Sebepler.....	283
Tablo 7.1:	Kadınların Kendilerinin ve Kızlarının Çalışmasına Yönelik İstek ve Sebeplerinin Dönüşümü.....	289
Tablo 7.2:	Kadınların Harçlık İçin Başkasına Bağımlılık Durumunun Çalışma Deneyimine Göre Dağılımı.....	292
Tablo 7.3:	Kadınların Harçlıklarını Kendisi İçin Kullanma Durumu.....	295
Tablo 7.4:	Kadınların Harçlıklarını Başkasına Verme Durumu.....	295
Tablo 7.5:	Kadınların Harcamalarını Başkalarına Danışma Durumuna Göre Dağılımı.....	297
Tablo 7.6:	Kadınların Oy Kullanma Durumunun Çalışma Deneyimine Göre Dağılımı.....	300

Tablo 7.7:	Oy Verme Kararı ve Yönlendirenlerin Dağılımı.....	302
Tablo 7.8:	Kadınların Doktor Tercihlerini Kimin İçin Yaptıklarının Çalışma Deneyimlerine Göre Dağılımı.....	304
Tablo 7.9:	Kadınların Çalışmaya Müdahaleye Karşı Geliştirdikleri Tavrılar.....	306
Tablo 7.10:	175 Kadının Kızları İçin İsteddiği Eğitim Düzeyi ve Kızlarının Çalışması Yönündeki İsteklerinin Dağılımı.....	309
Tablo 7.11:	Üniversiteye Gönderilme Karar Mekanizmasının İşleyiş Süreci.....	312
Tablo 7.12:	Evlilik Kararının Evlenmişlere Uygulanmış Şekli ve Karar Verenlerin Dağılımı.....	318
Tablo 7.13:	Bekar Kızların Evlenme Kararında Fikrinin Alınmasını İsteddiği Kişilerin Dağılımı.....	319
Tablo 7.14:	Kızın Evliliği İle İlgili Karar Mekanizmasının İşleyiş Süreci.....	322
Tablo 7.15:	Taşınma Karar Mekanizmasının İşleyiş Süreci.....	323

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>ŞEKİL NO</u>	<u>SAYFA NO</u>
Şekil 3.1:	Abdullahpaşa Mahallesi ve Diğer Mahalleler.....78
Şekil 3.2:	Keban Barajı Kadın Göçmenleri Çalışma Örnekleminin Kapsamı.....79
Şekil 3.3:	Örneklem Süreci.....83
Şekil 4.1:	Keban Barajı Rezervuar Alanı.....102
Şekil 4.2:	Göçmenlerin Üç Alternatif Arasındaki Tercihleri ve Tercih Yerleri, 1971.....105
Şekil 4.3:	80 Keban Barajı Göçmen Ailesinin Baraj Havzasından APM'ye Göç Şekilleri (1970'ler).....118
Şekil 4.4:	1973-1993 Yılları Arasında APM'den Göç Şekilleri.....126
Şekil 4.5:	Örneklenen Hanelerin Evli Çocuklarının İkamet Yerleri....148
Şekil 4.6:	1973 ve 1993 Tarihleri Arasında 80 Hanenin Ekonomik Yönden Aktif Üyeleri.....152
Şekil 5.1:	KBG'nin Ücretli Çalışma Pozisyonlarının 4 Dönemdeki Orta Düzey Geçişleri.....172
Şekil 5.2:	175 Kadının Ücretli Çalışmasının 80 Haneden Kronolojik Makro Düzey Görünümleri.....174
Şekil 5.3:	175 KBKG'nin Statü, Doğum Yeri ve Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....175
Şekil 5.4:	1993 Yılında Sağlık Güvencesini Sağlayan Kurumlar ve Hizmetten Faydalanmayı Sağlayan Bireyler..195
Şekil 5.5:	Geçimi Sağlayan Aile Üyelerinin Yıllara Göre Dağılımı....216
Şekil 5.6:	Ücretli Çalışmaya Başlama Sebepleri ve Gelecekte Çalışmaya Başlama Düşüncesinin Sebepleri.....219
Şekil 5.7:	Çalışmayı Bırakma Sebepleri ve Gelecekte Çalışmayı Bırakma Düşüncesinin Sebepleri.....222
Şekil 6.1:	Elazığ Dışında İkamet Edilmek İstenilen Yerleşimler.....279

KISALTMALAR

APM	: Abdullahpaşa Mahallesi
B.k	: Bekar Kız
Bk.K	: Bekar Kız
BM	: Birleşmiş Milletler
BPD	: Bölge Planlama Dairesi
ÇATOM	: Çok Amaçlı Toplum Merkezleri
İİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
E. K	: Evli Kız
IRN	: International River Networks
İİB	: İmar İskan Bakanlığı
KBG	: Keban Barajı Göçmenleri
KBKG	: Keban Barajı Kadın Göçmenleri
KESAP	: Keban Sosyo-Ekonomik Araştırma Projesi
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Ogh	: Orijinal Göçmen Hanesi
SAPRDA	: GAP İdaresi
TMMOB	: Türk Mimarlar Mühendisler Odası Birliği
TVA	: Tenesse Valley Authority
TWPR	: Town Planning Review
UN	: United Nations
W.C.L	: World Confederation of Labour
W.F.S	: Womens Feature Service
Yy	: Yeniden Yerleşim
Yys	: Yeniden Yerleşimden Sonra

ÖNSÖZ

Doktora çalışması olarak hazırlanan bu çalışma, birçok kişinin desteği ve ilgisi olmadan gerçekleştirilemezdi.

Özellikle, Keban Barajı Göçmenlerinin yakın desteği ve beni kabullenmeleri olmasaydı, böyle bir çalışma gerçekleştirilemezdi. Kendilerine şükran borçluyum.

Yüksek lisans tez aşamasında beni destekleyen ve yüreklendiren rahmetli hocam Prof.Dr. Zeki ERDOĞMUŞ'a ne kadar teşekkür etsem azdır.

Değerli hocam sayın Prof Dr. Halil NARMAN'a öğrenciliğimden beri gösterdiği destek ve katkılarından dolayı minnettarım.

Öğrencilik yıllarımdan beri katkısı olan tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma içtenlikle teşekkür ediyorum.

Katkılarından dolayı Prof.Dr.T.ÖÇ, M.D.KING, J.ENÇER, L.BAKER ve Doç.Dr.Y.ÇAĞLAR'a teşekkürler.

Sonsuz destek, ilgi, sabır ve sevgileriyle her zaman yanımda olan ve bana güç veren annem Işık ÖNER ve babam Hıdır ÖNER'e varlıklarından dolayı saygı ve sevgiyle teşekkür ediyorum.

Emeği geçen herkese, en içten minnettarlığımı ve saygılarımı sunuyorum.

BİRİNCİ ANA BÖLÜM

1.1 GİRİŞ

Bu çalışma, 1993 senesinde, köyden kente planlı olarak gerçekleştirilen yeniden yerleşimden 20 yıl sonra, kadınların bu süreçte yaşadıkları deneyimleri konu edinmektedir. Çalışma, Keban Barajı Projesi'nin gelişmesi ile yer değiştiren ve Elazığ'a yerleşen özel bir grup üzerine odaklanmaktadır. Kadınların deneyimleri, rol ve statülerindeki değişimler ve dönüşümler, onların, kırdan kente yeniden yerleşim sürecine cevabı olarak ele alınmaktadır. Analiz, anneler ve kızlarının deneyimleri arasında, kuşaklar arası karşılaştırmaya dayanmaktadır. Bununla beraber, baraj göçmeni bu grubun geçirdiği deneyimlere, tarihsel süreç doğrultusunda meydana gelen, gelişmeler çerçevesinde yaklaşılacaktır.

Bu bölüm dört ana alt kısımdan oluşmaktadır: birinci kısımda (1.2); araştırmanın önemi, baraj göçmenleriyle ilgili çalışmalar; Türkiye'deki çalışmalar ve bu çalışmalarda kadının yeri ve kadının rol ve statüsünde göç sonrası meydana gelen dönüşümler başlıkları üzerinde durulmaktadır. Araştırmanın soru ve hipotezleri ikinci kısımda (1.3) ele alınmaktadır. Araştırmanın metodolojisi ile ilgili özet bilgiye üçüncü kısımda (1.4) yer verilmektedir. Araştırmanın sunum yapısı ise, son kısımda (1.5) ele alınmaktadır.

1.2 ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Yeniden yerleşim örneklerine, birçok ülkenin tarihinde rastlanmaktadır. Kimi zaman literatürde, yeniden yerleşim için "displacement", "resettlement" ve "relocation" gibi farklı kavramların kullanıldığı dikkati çekmektedir. Kullanılan kavram farklılıklarının yanı sıra, yeniden yerleşimin tanımlarında da, bakış açılarına göre farklılıklar gözlenmektedir. Tarihsel süreç içinde, kimi zaman insanlar gönüllü olarak, kimi zaman ise, istekleri dışında, yeni yerlere yerleştiler veya yerleştirildiler. Bu yeniden yerleşim örneklerinin kaynağında, bazen savaşlar, felaketler, planlı-plansız ekonomik gelişmeler gibi farklı sebepler bulunmaktadır. Ancak, büyük çaplı yeniden yerleşimlerin son dönemlerde, daha çok su ve toprak geliştirme amaçlı, hidroelektrik projeleri ile bağlantılı olarak, ortaya çıktıkları görülmektedir (Fahim, 1983). Bu tür örneklerin birkaçına Kanada, Hindistan, Mısır, Amerika Birleşik Devletleri, Brezilya, Çin ve Türkiye'de rastlamak mümkündür.

Mevcut çalışmalarda, baraj yapımı veya yeniden yerleşim projelerinde, kadınların değerlendirmeye alınmamalarına rağmen, kendilerince, bu projelerden etkilenecek cevaplar verdikleri, yeniden yerleşimden sonra, yaşam tarzlarını, toplumsal ve ailevi konulara katılım şekillerini değiştirerek geliştirdikleri dikkatleri çekmektedir (Fahim, 1983; Colson, 1971).

Çalışmanın bu konuya odaklanmasının iki ana sebebi bulunmaktadır:

Birincisi, baraj göçmeni kadınların, deneyimlerini ortaya çıkaracak, bu deneyimlerde yeniden yerleşimden sonra, ortaya çıkan yansımaları tespit edecek, deneysel araştırmalara olan ihtiyaçtır.

İkincisi ise, Elazığ şehrinde uzun yıllardan beri gözlenen yapısal değişiklikler, gelişme projelerinin büyüklüğünün Türkiye'deki önemi ve kadınlar üzerine olan etkisidir. Burada, iki sebep grubundan ayrı ayrı söz edildiyse de iki grubun bağlantılı olduğu şu şekilde özetlenebilir:

1.2.1 Baraj Göçmenleri Çalışmaları

Çalışmanın, baraj göçmeni kadınlar ve kuşaklar arası karşılaştırmalı bir yaklaşım üzerinde odaklanmasının, birkaç sebeple bağlantısı bulunmaktadır:

Birinci sebep; son yıllarda sosyal bilimlerde göç, yeniden yerleşme ve gelişme projelerinde de, kadınlarla ilgili konuların ele alınması gerektiği kanaatinin gelişmesidir. Göçmen kavramının tanımı, cinsiyet farklılığına atıfta bulunmadan, her iki cinsiyete de gönderme yaparken (W.C.L.,1973), uygulamada kavramın, daha çok hane halkı başkanı olarak, erkekler için kullanıldığı görülmektedir. Göç sürecinde, kadının rolünün ihmal edildiği veya onlarla ilgili bilginin ya hane halkı başkanı olarak görüldüklerinde ya da dolaylı olarak, ikinci elden toplandığı görülmektedir. Hane halkının diğer üyeleri ile ilgili bilgiler kadar, kadınların deneyimlerinin bilinmesi de bir gerekliliktir. Molyneux (1981), Fahim (1983) ve Morokvasic (1983)'in de belirttikleri gibi, kadınların pozisyonlarındaki değişmelerin, devlet politikaları belirlenirken de dikkate alınması bir ihtiyaçtır. Çünkü, nüfusun bir kısmını diğerinden soyutlamak mümkün değildir.

Bu çalışmanın bir diğer amacı da, kırdan kente yerleşimden sonra, Foucault'nun, Scott'un (1992) ve Grimshaw'ın (1993) deyimleriyle, kadın göçmenlerin *deneyimlerini*, neyin oluşturduğunu anlamaya katkıda bulunmaktır.

Konunun seçilmesindeki ikinci yaklaşım ise, kadınların yeniden yerleşime cevabı, yani *cevaplarının* ele alınmış şeklidir. Cevaplar, farklı şekillerde olabilir. Ancak, yazılı kaynaklarda, cevap denilince, daha çok ilgili konunun, leh veya aleyhindeki davranış ve protesto gösterilerinin anlaşıldığı dikkati çekmektedir. Bu çalışmada üzerinde durulan cevap veya cevaplarla, bu tür gösteri veya davranışlar kastedilmemektedir. Cevap kavramı, kente yeniden yerleşimden sonra, kadınların daha önce incelenmemiş ve/veya kaydedilememiş deneyimlerini ve onların statü ve rollerine yansıma şekillerini ifade eden, bir anlamda kullanılacaktır.

Bu çalışmada, deneyimin, tarihsel bir çerçevede, sosyal olarak yapılandığı (Scott, 1992), sözü edilen deneyimlerin, aynı cinsiyet grubu içinde dahi farklılaşarak, birden fazla sonuçlarının bulunabileceği (Abadan-Unat, 1977; Bammer,1994; Morokvasic,1991; Ohmagari ve Berkes,1997) göz önüne alınmaktadır. Bununla beraber, Ramazanoğlu'nun (1993) da belirttiği gibi, kadınların deneyimlerindeki çeşitlilikleri, yakından analiz etme çabasından elde edilenleri tanımlama güçlüklerinin bulunduğu ve bu güçlüklerin de mevcut sosyal teorilerde, yeterince ele alınmadığı da göz ardı edilmeyecektir.

Yukarıdaki sebeplerden dolayı, kadınların deneyimleri, zaman içinde değişebilen veya farklı şekillerde yansıtılabilen, dinamik bir sosyal durum olarak ele alınmaktadır.

Çalışmanın, örnek olay üzerine odaklanma sebebi ise, son yıllarda sosyal çalışmalarda, örnek olaylara karşı gelişen hassasiyet, yapılan çalışma sayısındaki ve bu tür çalışmalara verilen değerdeki artıştan daha çok, böyle bir çalışma ile baraj projesinin etkilerinin değerlendirilmesinin, daha derinlemesine yapılabileceğidir.

Önceki baraj göçmeni çalışmalarının; göç öncesi, sonrası veya yeniden yerleşim öncesi/sonrası gibi, dönemlere odaklandığı; kimi zaman araştırma, bir kez aynı grupta yapılırken, bir diğer türünde, farklı araştırma serilerinin, aynı grup üzerinde tekrarlandıkları dikkatleri çekmektedir. Fahim'in (1983) vurguladığı gibi, sosyal ve fiziksel değişimin dinamiğinden dolayı, yeniden yerleşim öncesi çalışmaların önerilerinin, aynı grubun lehine kullanılabilirlik oranı az olmaktadır. Bu, Fahim (1983) ve Carnea (1993) için bir dezavantajdır. Ancak, Carnea'nın önerisine göre, geleceğin politikalarına yol gösterebilecek öneriler geliştirilerek, başka gruplara yardımcı olunarak, avantaja dönüştürülebilecektir. Burada, detaylı araştırma yapma ihtiyacı ile bilimsel bilginin kullanımındaki ilerleme arasındaki ilişki, bilginin uygulanabilirliği ve uygulamalı sosyoloji açısından oldukça dikkat çekicidir. Bu çalışmada, uygulanabilir öneriler getirilmeye çalışılacaktır.

Yüksek barajlarla ilgili çalışmalara bakıldığında, dikkat çeken şey, konu incelenirken, *global* ve yerel *farklılaşma* bakış açıları arasındaki ilişkinin, *daha iyi anlama* açısından göz ardı edilmemesi gerektiğidir. Bu sebeple çalışmada, iki yaklaşım gözetilerek ve yeri geldikçe, nedensellik açısından ilişkilerine değinilecektir.

Bununla beraber, göçmenlerin, kent bölgelerine yeniden yerleşim deneyimleri, kırsal bölgelerine yapılan yerleşimlerden, sayıca daha az incelenmiştir. Sayıdaki azlık, yeniden yerleşimlerin büyük bir oranının, kırsal kesimde gerçekleştirilmesiyle bağlantılı olma ihtimalinin yüksekliğine rağmen, bu çalışma, kırdan kente yeniden yerleşimin etkilerinin daha iyi anlaşılmasına, katkıda bulunma amacını gütmektedir.

1.2.2 Türkiye'deki Baraj Projeleri ve Kadınların Yüksek Baraj Çalışmalarındaki Yeri

Bu çalışmanın, örnek olay olarak konu ve yerinin belirlenmesinde, yukarıda belirtilen genel sebeplerin etkisinin yanında, yerel sebepleri de bulunmaktadır. Şöyleki:

Türkiye'de, kadınlarla ilgili çalışmaların sayısı, zaman içinde artmıştır. Baraj projelerinin büyümesi ve büyük çaplı grupların yer değiştirmesi, diğer ülkelerde daha erken başlamakla beraber, Türkiye'de bu projeler 1960'ların başlarında yoğunlaşmaya başlamıştır. Türkiye'de, doğu bölgelerinin iklimsel ve yeryüzü şekillerinin yapısı, büyük çaplı baraj projelerini ve birçok insanın yeniden yerleşimini gerekli kılmıştır. Bu projelere paralel olarak, ilk sosyal etki tespit çalışmaları ve etütler, aileler üzerine ve denek olarak da, hane halkı başkanı olan erkekler üzerine yoğunlaşmışlardır. Arat'ın deyiimiyle, kadınlar zaman içinde, diğer konularda çalışmaların, ana denekleri konumuna yavaş yavaş gelmiştir (Arat, 1993). Ancak, baraj göçmeni kadınlar, araştırmaların ana deneği konumuna, bu çalışmaya kadar henüz doğrudan gelmiş değillerdir. Baraj göçmeni kadınlarla ilgili, birkaç direkt bilgiye rastlansa da bunlar odak grubu olduklarından değil, iki sebeple bağlantılı olarak ortaya çıkmışlardır. Kadınlar, ya eşleri olmadığı için, doğrudan hane halkı başkanı konumundaydılar "de jure women-headed households" ya da çalışma esnasında, eşleri geçici süreyle bulunmadığından, hane halkı başkanı konumunda "de facto women headed households" olduklarından, kendilerinden

birinci elden bilgi alınmıştır. Atay (1985) ve Silier'in (1976) çalışmalarında da bu örneklerle rastlanmaktadır.

Keban Barajı Yeniden Yerleşim Projesini takiben, araştırmalarda, kadın nüfusa yaklaşımlarda, değişimler meydana gelmeye başlamıştır. Güney Doğu Anadolu Projesi, kadınları, dezavantajlı gruplar listesinin başına getirerek, büyük bir aşama kaydetmiştir (GAP internet sitesi, 1992-1997; SAPRDA, 1994,1997a,b). 1995 yılından beri sürdürülen ÇATOM, yani Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (Multi-Purpose Community Centres), UNICEF'in desteği ile, kadınların statüsünü geliştirmek ve projeye sosyal katılımlarını artırmak için, sosyal potansiyeli harekete geçirme amacı ile kurulmaya başlanmış ve sayıları da gün geçtikçe artış göstermiştir. GAP çalışmalarında, sosyologlar ve sosyal bilimcilerin yoğun katkıları ve katılımları ile eylem planlarının hazırlanması da, bilimsel bilginin, bu tür projelerde kullanımındaki artışa, dikkat çekmektedir. Bunun yanında, GAP bağlantılı ÇATOM' lar ve onların bölgedeki çalışmaları, bölgenin ihtiyaçları ölçüsünde kayda değer gelişmelerdir. Ancak, GAP bünyesinde yapılan kadın çalışmalarının odağı, baraj göçmeni kadınlar değil, genel bir odak olan bölgedeki kadındır. Bu sebeple, ÇATOM' ların fonksiyon ve faaliyetleri, bölgedeki Halk Eğitim Merkezlerinin geliştirilmiş ve yeniden yapılanmış fonksiyonel bir biçimini hatırlatmaktadır.

Sosyal veya fiziksel olarak rahatsız edilen, yeniden yapılanmak durumunda bırakılan, topluluk veya çevrenin, ileride yaşanabilecek problemleri engelleme açısından, detaylı olarak çalışılması ve verilebilecek herhangi bir desteğin, zamanında verilmesi için yardımcı olunması gerekmektedir. Bu vesileyle, baraj bağlantılı projelerin önceliğinin, yeniden yerleştirilen grupta olabileceği

düşünülmektedir. Çünkü, bölge ile ilgili düzenlemeler, zaten Halk Eğitimi veya diğer birimlerin hizmetleri içindedir. Ya mevcut birimin kapsamına, özel programla yeni grup alınmalı veya bu yeni gruba hizmet verecek, yeni yapılanmalara gidilmeli ve yeni yapılanmaların da hizmet süreleri dikkatle belirlenmelidir. İlk olarak, bu grup alındıktan sonra, çabaların, bölge bütününe veya dolaylı yoldan etkilenen grupları da içine alabilecek biçimde genişletilebileceği düşünülmektedir.

Yeniden yerleşim konuları, Türkiye'nin doğusunda yapılan yüksek barajlarla, dikkat çekmektedir. Geçen 20 yılı aşkın bir süre içinde bazı belirli şehir ve bölgeler, yeniden yerleşme politikalarının odağı haline gelmiştir. 1960'lardan beri, Elazığ ve Diyarbakır illeri, bu amaca hizmet etmektedirler (Gülöksüz, 1985). Daha sonraları, GAP'la beraber Şanlıurfa, Gaziantep gibi iller bu kristalize olan illere eklenmiştir. Bu süreç içinde, daha önceleri ilk olarak, kırsal göçmenlere, planlı yerleşim alanı olarak seçilen, Elazığ şehir merkezinin yapısı da değişmektedir. Elazığ'da planlı olarak yeniden yerleştirilen grupları, göçebe aşiretler, deprem göçmenleri ve baraj göçmenleri oluşturmaktadır. Elazığ'ın, kırdan kente yeniden yerleşimde, odaklanılan yerlerden biri olması, bu çalışmanın alanı olarak belirlenmesinde de önemli bir faktör olmuştur. Konunun, özellikle Keban Barajı Göçmenleri üzerine odaklanmasının nedeni, bölgede devam eden gelişme projeleri ve bu projelerin ilkinin, Keban Projesi olmasıdır (Kut, 1993). Geçen 20 yılı aşkın süre içinde, projelerin kapsamının daha da büyüdüğü ve sosyal yönlerine daha fazla ağırlık verilmeye çalışıldığı dikkatleri çekmektedir. Keban Barajı örneğinin, planlama ve uygulamalarının bütün sonuçlarının analizi yapılmadan, günümüzde bölgede yapılan

büyük projelerden sonra, neler olabileceğini tahmin etmek veya onları yönlendirmek de güç olsa gerek.

Keban projesinden, 30.414 kişi etkilenip yer değiştirirken, Aşağı Fırat Projesi kapsamında, GAP'ın kapladığı 73.863 kilometre karelik alan, 21 baraj ve etki alanındaki beş milyon insanı etkileyecektir (GAP Web sayfası:1992-1997). İki projearasındaki rakamsal ve içeriksel fark, önemli görünmektedir. 2000'li yıllarda, Yukarı Fırat Havzasında, Keban Barajının üst kesimlerinde gündeme gelen Munzur Vadisi ve civarındaki baraj projeleri Fırat havzasını ve olabilecek yeniden yerleşimleri öne çıkarmaktadır. Ancak, bölgenin bu şekilde öne çıkmasında, terör göçmenlerinin yeniden yerleşimi ve özellikle son iki yıl içinde afetlere karşı gelişen, duyarlılık bağlantılı çalışmalar da göz önüne alınınca, yeniden yerleşim konusu ve kapsamındaki bireyler; baraj, deprem veya terör gibi zorunlu sebeplerle önem kazanmaktadır. Önceki projelerden elde edilen, yeniden yerleşme deneyimleri dikkatli incelenmeli, büyük ölçekli projelerin etkilerini değerlendirmede ve yönlendirmede kullanılmalıdır. Bu sebeple, kadın baraj göçmenlerinin, statü ve rollerindeki dönüşümler hakkında, detaylı bilgiler, gelişme projelerinden etkilenen kadınların ve ailelerinin, mevcut pozisyonlarını geliştirebilecek uygun politikaların geliştirilmesini sağlayabilecektir. Bu çalışma, sonuçlarını ve önerilerini, yeniden yerleşimle beraber karşılaşılan bazı problemlerin, uzun süren bazı zor süreçlerin, yeni projelerde karşılaşılmasını engelleyebilmek amacıyla, kullanıma sunmayı amaçlamaktadır.

Keban Barajı göçmenlerinin seçilmesinin üçüncü nedeni ise, 20 yılı aşkın bir kent yaşam deneyiminin, kuşaklar arası bir karşılaştırma yapmaya imkan

sağlamasıdır. Anneler grubu, geçmişteki kırsal yaşam deneyimleriyle kırsal yaşamı kısmen temsil eder kabul edilirken, kent deneyimleri ile de, kısmen kızlarıyla paylaştıkları kent yaşamını da temsil eder görünmektedirler. Kent deneyimi, anneler ve kızlarının deneyim farklılıklarını ve onların yeniden yerleşimden sonra, kent yaşamı ile etkileşimlerinin sonuçlarını değerlendirecektir. Eğer kent yaşamı ve göç, daha geniş imkanlar için birer fırsat olarak ele alınırsa, Keban Barajı örneğinde, kadınların deneyimini, bunların, fırsat olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği, bu fırsatlara verdikleri cevaplarını nelerin oluşturduğunun anlaşılması gerekmektedir.

Kadın baraj göçmenlerinin deneyim ve cevapları, bu çalışmada, farklı alanlarda incelemeye tabi tutulacaktır. İş ve eğitim, farklı konularda karar verme sürecine katılım, şehir merkezinin imkanlarının kullanımı, Elazığ'a yerleşimin, geçiş periyodundaki cevapların çeşitliliği gibi alanlar, değişkenler arasındaki ilişkileri ve değişkenler arasındaki önceliklerdeki değişmelerin belirlenmesinde kullanılacak olan birkaç örnek alandır. Kısacası, yaşanan deneyimler ve onların yansımalarının gerçek yüzü ve bireylerce yansıtılan yönleri arasındaki nedensel ilişki ve sonuçları, kavramsal olarak da açıklanmaya çalışılacaktır.

1.3 ARAŞTIRMANIN AMACI, SORU VE HİPOTEZLERİ

Bu araştırmanın amacı, yukarıdaki bölümde de detaylı olarak, konunun belirlenmiş sebepleriyle ilişkilendirilerek belirtilmiştir. Ancak kısaca açıklamak gerekirse, bu çalışmada kadınların, rol ve statüsündeki değişim ve dönüşümü, kırdan kente yeniden yerleşim çerçevesinde yaşayan, baraj göçmeni bir kadın grubu

üzerinde ele alınmıştır. Onların deneyim ve cevaplarını, kendi grupları içindeki farklılık ve heterojenliklerinden hareketle, anlamaya çalışarak, ekonomik olarak iş pazarına katılım şekilleri ile yeni yerleşim alanına adaptasyon sürecinin, rol ve statülerine etkileri incelenmektedir. Ayrıca, yeni çevreye ve iş ortamına, resmi, gayri-resmi yollardan uyum veya uyum sağlayamamanın yansımalarının çeşitliliğinin analizi amaçlanmaktadır.

Ülkemizde, baraj göçmenleri ve baraj projeleri çalışmaları artarken, çalışmalar arasında, karşılaştırmalarla geliştirilecek öneriler ve bu önerilerin yaratabileceği politika vakumunu, bilimsel bilgi ile oluşturma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bireylerin yaşadıkları deneyimler, bireysel tercihlerle olduğu kadar, ülkede uygulanan farklı konulardaki politikalar, kişilere sunulan alternatifler ve onların sunulmuş tarihleri gibi, birçok konu ile bağlantılı olarak ortaya çıkmakta ve konunun irdelenmesi, geniş bir bakış açısını gerekli kılmaktadır. Baraj projelerine göçmenlerin katılımı konusuna, kırdan kente yeniden yerleşim konusuna ve kadınların deneyimlerinin değerlendirilmesinde kullanılan tanımlamalarda, gerekli değişiklikler gibi konulara, çalışmanın sınırlılıkları ve imkanları ölçüsünde, katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.

Bu çalışmanın araştırma sorularını kısaca şöyle özetlemek mümkündür:

1. Anneler ve kızların rol ve statüsü, planlı yerleşim doğrultusunda, şehre göçle beraber nasıl değişiyor ve farklılaşıyor? Anne ve kızların rol ve statüleri şehirde nasıl farklılaşıyor?
2. Ekonomik emilim, kadının yeni rol ve statü dönüşümünü nasıl etkiliyor?
3. Kadının rol ve statüsünde, bahsedilen süreç içinde, dönüşümü etkileyen diğer faktörler nelerdir? Bunlar nasıl etkiliyorlar?
4. Yeniden yerleşimden sonraki süreçteki değişimler, farklı kavramlar kullanılarak anlaşılabilir mi?

Bu sorular, iki ana hipotez çerçevesinde ele alınmıştır: Kadınların farklı deneyimlerinin yeniden yerleşimden sonraki, rol ve statülerdeki dönüşüm sürecini şekillendirdiği. Bu dönüşüm sürecinin görünümünün, kadınların sosyo ekonomik asimilasyonu, adaptasyonu ve farklı cevapları ile bağlantılı olduğu hipotezleri kapsamında cevaplanmaya çalışılmıştır.

Kadınların rol ve statüsündeki değişimi etkilediği düşünülen, bu çerçevedeki soruları cevaplayabilmek ve hipotezleri test edebilmek için çalışma, anneler ve kızların statü ve rollerinde yeniden yerleşimden sonra meydana gelen değişimler üzerine odaklanmıştır.

1.4 ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu çalışma, 1993 yılındaki "alan araştırması" ile sınırlanmıştır. Bu nedenle, kalitatif ve kantitatif yaklaşımlarla, birincil ve ikincil veriler toplanmıştır. Aynı yaklaşımlar, veri analizinde olduğu kadar, yorum ve yeni gelişmelerin eklenmesi için de kullanılacaktır. Deneysel veriler, planlı yerleşme bölgesi olan, Elazığ şehir merkezinden elde edilmiştir. İkincil veriler ise, bakanlıklarca ve daha önce akademisyenlerce ortaya konulmuş olan, Keban Barajı ve göçmenlerle ilgili kaynaklardan elde edilmektedir.

Elazığ, örnek alan olarak seçilirken, şehirdeki Abdullahpaşa Mahallesi, planlı yeniden yerleşim merkezi olduğundan, ana yerleşim birimi olarak belirlenmiş; buraya yerleşmek üzere tespit edilen hak sahiplerinin, bu mahalle dışında tespit edildikleri mahalleler ise, yardımcı alt yerleşim alanları olarak ele alınmıştır. Bunun gerekçesi ise, göçmenlerle ilgili güncel bir adres kaydının bulunmamasıdır. Bu nedenle, uzun takip ve uzun kontrollerle, deneklere ulaşma bir zorunluluk haline gelmiştir. Planlı yerleşim biriminde, göçmenlere yapılan evlerin dağıtımının, resmi noter listesi, telefon rehberi, konut bildirim formu gibi belgeler, bu amaç için kullanılmıştır. Kadınların rol ve statüsünün sosyal, ekonomik ve yasal olarak yapılandığı düşüncesinden hareket edilmiştir. Kadınlar bu yapılanma ve çevre içinde güç uygulamalarının yansımaları yolu ile ya kendi dirençlerini ve/veya basit taktik değişimleriyle uyumlarını ve/veya cevaplarını uzun vadeye sosyalizasyon sürecine yayarak kızlarına aktarabilmektedirler. Bu yüzden, yaşadıkları dönüşümler araştırmaların sınırları ile sınırlı değildir ve dinamik bir yapısı vardır. Bu yüzden

cevaplar ya kadınların kendi yaşam sürecinde veya bir sonraki nesilde devam edebilir. Sonuç çıktıkları ileriye doğru, durağan, bir önceki pozisyonun devamı ve/veya güçlü bir sınırlama karşısında geri çekilme gibi negatif yönlerde de olabilir. Kadınların rol ve statü dönüşümleri aynı sonuçları vermeyebilir, çünkü homojen bir grup değildir. Bu yüzden bir grup için tanımlanan mevcut şartlar deyimi bir gruptan diğerine değişebilmektedir. Bu şartlara verilebilecek cevapların yansımaları da uygulama ve aktivitelerde uzun veya kısa dönemlerde farklılaşabilecektir. İşte bu yüzden, anne ve kızların deneyimlerinin karşılaştırılması düşünülmüştür. Çalışmada odaklanılan kadınlar, 1993 yılında tespit edilen kadınlar arasından; 175 kadından (80 anne, 80 bekar kız, 15 evli kadın) oluşan odaklanmış bir örneklem, detaylı bir metodolojik süreçten sonra, ilgili resmi izinler doğrultusunda seçilerek incelenmiştir. Kadınlarla mülakatlar yapılırken ek bilgilerin bir kısmı, diğer göçmenlerden, ilgili devlet memurlarından ve mahalle muhtarlarından elde edilmiştir. Çalışmanın verilerinin analizinde, SPSS ve EXCEL programları kullanılmıştır.

1.5 ARAŞTIRMANIN YAPISI

Yukarıda açıklanan çerçevede dizayn edilen bu çalışmanın temel tartışması, kadının rol ve statü dönüşümünün sadece ücretli çalışma şartlarının irdeelenmesi üzerine değil, onların hane içinde, toplum içinde ve kent çevre ortamındaki uygulama ve deneyimlerini anlama üzerine kuruludur. Kadınların yeni ortamda karşılaştıklarını algılamaları, organizasyonları, ilişkileri, sosyal sınırlamalarla, normlarla, tutum ve tavırlarla başa çıkışlarına odaklanılmaktadır. Fiziksel olarak

görünen doku ile sosyal doku arasındaki ilişki anlaşılmaya çalışılmaktadır. Kadınların yeni sosyal çevre şekline cevapları nedir? Bu cevaplar kısa kesin ve görülebilir mi ? Yoksa uzun vadede yaşanabilir veya aktarılabilir midir? Bunlar, kadınların yeni davranışlar geliştirmesine nasıl ve ne kadar katkıda bulunabilmektedir. İşte bu çerçevede:

Çalışma üç ana bölüm ve bu bölümlere dağılmış olan sekiz alt bölümden oluşmaktadır:

Birinci ana bölüm üç alt bölümden oluşmaktadır: Birinci Bölüm, araştırmanın anlamı, önemi, araştırma soruları, metodolojisi ile ilgili ikinci ve üçüncü alt bölümleri kapsayan bir giriş bölümüdür. İkinci Bölümde, literatürdeki konuyla ilgili temel teori ve çalışmalardan hareketle, kuramsal bir çerçeve çizilmeye çalışılmaktadır. Üçüncü Bölümde ise, araştırma sürecinin metodolojik detayları tartışılmaktadır.

İkinci ana bölümde, içeriğindeki dört alt bölümde (4,5,6 ve 7. bölümler), bulguların analizi; anne, bekar kız, evli kız; çalışan-çalışmayan ve yeniden yerleşimi yetişkin olarak yaşayanlar, çocukken yaşayanlar ve yeniden yerleşimden sonra doğanlar gibi alt gruplardaki farklılıklar ve benzerlikler dikkate alınarak değerlendirilmektedir.

Bu bölüm, dördüncü bölümle başlamakta ve Keban Barajı göçmeni kadınların, yeniden yerleşim sonrası kentte varlığı üzerinde durulmaktadır. Bölümde, Keban Barajı rezervuar havzası ve göçmelerle ilgili tanımlar yapılmaktadır. Göçmenlerin, 1973 yılına kadar yaşadıkları, yerinden çıkarılmaları ve yeniden yerleşim süreçleri tanımlanmaktadır. Bu süreç tanımlanırken; ilgili bölge üzerine

yeniden yerleşim öncesinde hazırlanan çalışmalar ve göçmenlerin bu süreçteki gelişmelere katılımı, yerinden çıkarılmanın genel çerçevesi, yerleşim birimlerinin boşaltılma sırası, kamulaştırma ve bağlantılı kısıtlamalar, hak sahibi ailelerin tanımındaki değişiklikler, projeye maddi kaynak sağlanması ve göçmenlerin borçlandırılması gibi konularla değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmeyi, yasal çerçeve, ev birimlerinin düzenlenişi, Abdullahpaşa Mahallesi (APM) yerleşmesi beklenen göçmenlerin orijinleri ile ilgili bulgular takip etmektedir. Keban Barajı göçmenlerinin 1973-1993 yılları arasındaki, yeniden yerleşim süreci ele alınmıştır. Bu süreçte şu konulara değinilmiştir: Bu dönemde yapılan çalışmalar; göçmenlerin yeniden yerleşim alanına geliş süreci; zaman içinde, APM'nin nüfusunda ve göçmen hanelerinde meydana gelen değişimler, gözlenen göç hareketleri; bazı göçmenlerin tapu konusunda karşılaştığı resmi ve gayri resmi anlaşmalar arasındaki çatışmalar; APM'nin fiziksel görünümünde ve sunulan sosyal hizmetlerdeki değişimlerle ortaya konulmaktadır. Hane halkının kapsamında meydana gelen değişimler, evli çocukların yaşadıkları yerleşimler, göçmenlerin bu süreçte yaşadıkları ekonomik şartlar şu çerçevede incelenmiştir: Yeniden yerleşim öncesi şartlar, yeniden yerleşim dönemi, sonrası ve 1993 yılındaki şartlar, kamulaştırma bedellerinin alınması gibi konularla karşılaştırılarak değerlendirilmektedir. Göçmen kadınların, yaşadıkları bu düzeydeki değişimlere karşın, 1993 yılında tespit edilebilme şartları; kadınların orijini, Elazığ'da kalış süreleri, yaşları, 1993'te ikamet ettikleri yerleşimlerle ele alınmaktadır.

Beşinci Bölümde, kadınların çalışma hayatına katılımı tartışılmaktadır. Bölüm, ücretli çalışma sürecindeki görünümle başlamakta; ücretli çalışma

tanımlanmakta, ücretli çalışmanın kronolojik görünümüleri, iç-dış dinamikler, makro, mikro ve orta düzey geçiş düzeylerinde ortaya çıkan kalıplara yer verilerek tartışılmaktadır. Kadınların, emek pazarındaki, aktif-pasif görünürlüğü ve görünmezlikleri üzerinde durulmaktadır. Katılımın olduğu aktivite türleri ile bölüm devam etmektedir. Ücretli çalışma; türleri, ev içi ve dışı aktiviteleri, yeniden yerleşim sürecinde, ücretli çalışma türlerine katılım hareketliliği ve katılım kalıpları çerçevesinde uygulanan ve bekleyen istekler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Ücretli çalışma deneyimlerinin özellikleri dikkate alınmaktadır: İşe bakış açısı, kamulaştırma bedeli alma durumu, çalışma süresi, ücret ödenme şekli, çalışmaya ara verme, sağlık güvencesi, emeklilik, iş bulmaya yardım, çavuşluk sistemi-günlük iş grupları, harçlık, eğitim ve kurslara katılım gibi alt kısımlarda incelenmektedir. Ücretli çalışma nedenlerindeki dönüşümler, kazanç sağlayan hane halkı üyelerindeki dönüşümler, kadınların mevcut sosyo-ekonomik dokudaki pozisyonu, ilgili yasalar, ulusal ve uluslararası pazar ilişkileri, iç dinamikler arasındaki geçişlerle ilgili bulgular tartışılmaktadır. Ücretli çalışmanın tanımları ve yansımalarının değerlendirilme farklılıklarıyla bölüm sonuçlandırılmaktadır.

Altıncı Bölümde, akrabalık ve çevre ile ilişkiler irdelenmektedir. Akrabaların ve komşuların sosyal çevredeki varlığı, görüşme sıklık ve sebepleri, evli çocukların oturdukları yerler, orijinden komşular, akrabaların çevredeki varlığı incelenmektedir. Üzerinde durulan konular şöyle özetlenebilir: Borçlanma ve hastalıkta acil yardım, en yakın hissedilen birinci ve ikinci kişiler, ebeveynlerden en çok etkilenilenler, çocukluk ve 1993'teki ortamın değerlendirilmesi, emek pazarına giriş, kalış ve çıkışlar. Fiziki çevre ve sosyal çevre ilişkisinin yansımaları; alışverişe gidenler,

alışveriş yeri, eşlik edenler; park, sinema, tiyatro ve diğer etkinlikler ve eğitim engelinin şehrin kullanımına yansması ile değerlendirilmektedir. Elazığ'dan ve mahalleden memnuniyet ve memnuniyetsizlik, taşınma ve yerleşme isteği ile kristalleşen yerleşimler konularına değinilmektedir.

Yedinci Bölümde, kadınların pazarlık gücü ve yeniden yerleşime cevapları önceki bölümlerin bulguları ışığında tartışılmaktadır. Kadınların yeniden yerleşim sürecinde, ücretli çalışma ve diğer faktörlerin etkisinde yaşadıkları değişim ve dönüşümlerin manası anlaşılmaya çalışılmaktadır. Ücretli çalışma deneyimi, hanedeki karar mekanizmasına katılım düzeyi, paranın hane içinde kullanımı, tüketim davranışları, mücadele becerileri, etraflarındaki baskı ve destekler gibi konulara odaklanılarak şu başlıklar altında tartışmalar yer almaktadır: Karar verme sürecindeki pozisyonları üzerinde durulmaktadır. Ücretli çalışma konusuna ekler yapılmaktadır. Harçlık: Harçlık için kaynakta bağımlılık, harçlığı kendine kullanma, kullanım hakkının devri, harcamanın danışılması gibi alt başlıklarda irdelenmektedir. Siyasi seçme hakkının kullanımı: oy kullanma türü ve oy yönlendirme bulgularıyla tartışılmaktadır. Sağlık güvencesi kaynaklarıyla; doktor tercihi ise, gerekçeleriyle tartışılmaktadır. İşe müdahale, aynı nesil içinde çalışmaya müdahaleyle karşılaşma; nesiller arası sosyalizasyon süreciyle çalışmaya müdahale: bireysel istekler, isteklerin sebeplerindeki değişimler ve çocuklar için beklentilerde cinsiyet ayrımı bulgularıyla değerlendirilmektedir. Eğitim konusundaki bulgular, eğitim karar mekanizmasının işleyişi, mekanizmanın tipi, mekanizmayı oluşturan üç aşama: Danışılan kişiler, danışılanların etkisi ve son karar vericiler, mekanizmanın iç dokusu, mekanizmada cinsiyet ayrımı unsurlarına ayrılarak tartışılmaktadır. Evlilik: Evlenme yaşı, evlenme

karar mekanizmasının uygulanmış ve bekleyen istek şekilleri; kızın evliliğiyle ilgili varsayımsal bir durumda, evlilik karar mekanizmasının işleyişi, yine eğitim karar mekanizmasındaki unsurlar dikkate alınarak irdelenmektedir. Taşınma konusu ve işleyen karar mekanizması da yine önceki bölümlerin bulgularının ve varsayımsal bir soruya verilen cevaplarla ortaya konan karar mekanizmasının işleyiş aşamalarıyla tartışılarak sonuçlandırılmaktadır.

Üçüncü ana bölüm, sekizinci bölümdeki sonuç ve öneriler bölümünü, kaynakları, ekleri (ek tablo ve şekiller: araştırmada kullanılan üç mülakat formunu özetleyen B grubu formunun bir örneğini, araştırma izninin örneği) ve özgeçmişini içermektedir.

2.1 GİRİŞ

Çalışma konusuyla ilgili literatüre bakıldığında baraj göçmeni kadınlarla ilgili kaynak eksikliği göze çarpmaktaydı. Baraj göçmeni kadınlar grubunu heterojen kabul edip farklı nesillerin deneyimlerine odaklanan özel bir literatür değerlendirmesine de rastlanamamıştır. Konunun kapsamı itibarı ile dört farklı alandaki çalışmaların değerlendirilmesiyle mevcut çalışmaların teorik ve uygulamalı çerçeveleri karşısında yapılan bu çalışmanın yeri ve bakış açısı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ancak, literatür değerlendirmelerinde verileri destekleyen veya desteklemeyen yaklaşımlarla detaylı karşılaştırmalar bulgular kısmında da yapılacağından, değerlendirmelerin bu bölümle sınırlı olmayacağını da belirtmekte fayda bulunmaktadır.

Burada üzerinde durulan dört ana bölümü şöyle sıralamak mümkündür. Birinci kısımda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kent bölgelerindeki kadın göçmenlerin deneyimleri ile ilgili çalışmaların ortaya çıkışının genel bir çerçevesi çizilmeye çalışılmaktadır. İkinci kısım Türkiye’de konu ile ilgili yapılmış olan çalışmaları değerlendirmektedir. Takip eden üçüncü kısımda baraj göçmenleri ile ilgili çalışmalara odaklanılmaktadır. Son kısım ise, önceki üç kısmın genel bir değerlendirmesi ve nesiller arası karşılaştırmalara dayanan çalışmalar hakkındaki değerlendirmeleri kapsamaktadır.

Her bir kısımda farklı ülkelerdeki çalışmalardan bahsedilirken literatür Türkiye’deki veya dışarıda Türkiyeli göçmenlerle ilgili yapılmış çalışmalarla karşılaştırmalı olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Aynı tür karşılaştırmalar bulgular kısmında da aynı sistematığe göre yapılmıştır. Kısımlar arasında kesin bir çizgi çekilmediği, konu başlıklarının değerlendirmede kolaylık sağlamak amacıyla konulduğu, kısımlar arası geçişler olabileceği ve bu sebeple bazı çalışmaların birden fazla kısımda yer alabileceğini de vurgulamak gerekmektedir.

2.2 KENTSEL ALANLARDA KADIN GÖÇMENLER

Bu başlık altında önce göç sürecinde kadının rolünün ve yerinin farkına varılması, bazı ilgili kavramların tanımları (göçmen ve özgürlük gibi), kadınların göç süreciyle ilgili alan araştırmalarında ve teorik değerlendirmelerdeki yaklaşım tarzı ele alınmaktadır. Ardından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında konuyla ilgili kesin bir ayırım yapmak, kriterler farklılaştığı için zor da olsa, bir çerçeve oluşturmak bakımından iki başlık altında değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır.

Yapılan çalışmalarda, *göç sürecinde kadının rolü* uzunca bir süre önemsenmemiştir. Bu gerçeğin farkına son zamanlarda varıldığı dikkati çekmektedir. İlk uluslararası istatistiksel doküman Birleşmiş Milletler tarafından 1970'lerde hazırlanmıştır. Fakat ilgili dokümanın hazırlandığı yıllarda kadın göçmenlerle ilgili yeterli çalışma bulunmamaktadır. Bunun sebepleri sorgulandığında karşımıza şöyle bir çerçeve çıkmaktadır:

İlk göze çarpan husus *göçmen kavramının tanımlarında cinsiyete dair ifadeler* yer verilip verilmediğidir. ILO tarafından yapılan göçmen kavramının tanımına bakıldığında göçmen “aktif yaşam sürecinde doğduğu yeri bırakıp başka yerde daha iyi yaşam koşulları (ki bu koşullar çeşitlidir) arayan kişi” olarak tanımlanmaktadır (World Confederation of Labour, 1973:293). Burada doğduğu yer ve daha iyi yaşam koşulları gibi ifadelerle ilgili tartışmaya girmeden cinsiyet konusuna dikkat edilmelidir. Morokvasic'in de (1983) bahsettiği üzere, burada da göçmen kavramında cinsiyeti kasteden bir ifade bulunmamaktadır. Buna rağmen bir çok çalışmada, erkek göçmenlere atıfta bulunulmakta, kadın göçmenler ve onların göç sürecindeki deneyimleri ciddi bir şekilde dikkate alınmamaktadır. Kadınlara, bağımlılar, erkek göçmenlerin eşleri, anneler, üretmeyenler, okumamış veya dış dünyadan izole bir grup gibi dolaylı atıflarla yaklaşan çalışmalar mevcuttur. 1970'lerin ikinci yarısında, kadın göçmenlerin pozisyonları ile ilgili çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır (Morokvasic, 1983). Böylece araştırmacılar, daha önceki araştırmalarda söz konusu olan, kadınların görünmezliğinin, güvenilmeyen resmi

kayıtların varlığının ve kadın göçmenlerin rolünün önemsenmediğinin farkına varmaya başlamış oldular.

Araştırmacıların çoğunluğuna göre, kadınlar araştırma gündemlerindeki değişmelerle görünür hale geldiler (Moser, 1995; Harrison, 1988; Morokvasic, 1983).

Moser bu süreci dört farklı devreyle ifade etmektedir:

-Modernleşme ve şehirlerin büyümesi devresindeki cinsiyet konusunu vurgulamamakla beraber erkekleri odakta tutan çalışmalar (1950-1960).

-Şehirlerdeki gelişmenin yeniden düzenlenmesi, temel ihtiyaçlar dönemi (1970'ler-1980'lerin başları). Bu dönemde kadınlar gelişme araştırmaları içinde konu edinilmektedir. Kadınlar kendi aralarında farklı bir kategori olarak, farklı kent sektörlerinde aktif katılımcılardır.

-Şehirlerin yönetimi devresinde (1980'lerin ortalarına doğru) cinsiyet ilişkileri, kent yaşamına ulaşma ve katılımı kadın ve erkeklerin karşılaştıkları farklı engeller üzerine odaklanıldığından bahsedilmektedir.

-Kriz içindeki şehirlere cevaplar devresinin 1980'lerin sonlarına rastladığı, odaklanılan konuların ise politika reçeteleri ve öneriler olduğundan söz edilmektedir (Morokvasic,1995:225).

Burada modernleşme teorilerinin her toplumun farklı dönemlerine hitap etme ihtimalleri de olsa, konunun gelişimine önemli bir katkısı olduğundan bahsedilebilir.

Harrison (1991) modernleşme teorilerini özetlerken, aktör, kültür, değerler, siyasi ve ekonomik değişimle bunların farklı toplumlardaki farklı görünüşleri üzerinde durduklarını belirtmektedir. Ona göre, ilk çalışmalar, iki ana değişken arasındaki değişime odaklanmaktadır. Ardından Parsons'un, sosyal ilişkilerin endüstrileşmemişden endüstrileşmiş toplum düzeyine dönüşmesi üzerine olan ilk çalışmaların yarattığı memnuniyetsizliğin 1950'lerde kalıp değişkenlerin ortaya çıkışının uyarıcısı olduğundan söz edilmektedir. Ona göre, Levy ve Hozelitz, Parsons'u takip etmiş, ardından optiksel bilimden bir terim kullanarak Riggs, yeni bir unsur olan, ne geleneksel ne de modern bir görünüm sergileyen *geçiş toplumları* (Transitional Societies) kavramını gündeme getirmiştir. Sonra, Lerner, bu üçlü ayrımı Orta Doğu ülkelerindeki kendi deneklerine uygulamıştır. Lerner, modern deneklerin genç olduklarını, geçiş kategorisinin ilerlemesi tıkanıklığa uğradığında zorlamalar

(strains), sınırlamalar (constrains) ve aşırıcılığın (extremism) ortaya çıktığına işaret etmiştir. Ardından Mc Clelendin değerleri ve insanların başarı için bir ihtiyaca nasıl ulaştıklarını sorguladığından bahsetmektedir. Sonraları Inkeles ve Smith'in çalışmasının tutumsal modernite (attitudinal modernity) analizi ile diğerlerini takip ettiğinden bahsetmektedir (Harrison,1991). Burada dikkatlerin çekilmesi gereken ve ilerideki literatür bölümlerinde daha belirginleşecek olan husus, kadın göçmen çalışmalarında ortaya çıkan *geçiş toplumları* teriminin ve tıkanıklık halinde ortaya çıkan *zorlamalar, sınırlamalar* gibi kavramların ve *davranış değişiklikleri* gibi konuların modernleşme teorileri çerçevesinde tartışılmış olmasıdır.

Ancak burada, özellikle Inkeles'in Smith'le yaptığı Harvard çalışması ve Holsinger'le beraber bahsettiği Tunus, Brezilya, Porto Riko ve Nijerya ile ilgili çalışmaları, göç zamanı ve göçle değişen unsurlar hakkında oldukça detaylı bilgi vererek çalışmaların boyutunu değiştirdikleri söylenebilir.

Harvard çalışmasında, Inkeles ve Smith (1974) diğer üç ülke haricinde Arjantin, Şili ve Nijerya'da 15 yıllık kır veya kent deneyimi olan erkek işçi deneklerle ilgili olarak takip eden varsayımlardan hareketle karşılaştırmalar yapmışlardır. Ancak burada sözü edilen 'men' kelimesinin İngilizcede hem erkek hem de insan anlamında da kullanılabilirdiği gözden kaçmamalıdır:

"...her insanın (erkeğin) ilk sosyalizasyon deneyimi onun modernliğinin en önemli belirleyicisi olabilir...kırsal bir köyden'se şehirde büyüme, daha modern bir ailenin uyarıcılığını deneme ve okul çevresini ve daha az katı bir geleneksel etnik grubun kültürünü öğrenme bir insanın modernliğini şekillendirmeye iyi bir katkı yapabilecektir...İnsanlar (erkekler) modern olmayı öğrenebilirler...bu olasılık sadece yeni bir deneyim için baştan iyi hazırlanmış olanlar için değil, aynı zamanda yarıya önemli bir engelle katılanlar için de mevcuttur...hiç kimse bütün bir yaşamı boyunca geleneksel tutum ve değerlerini taşımaya mecbur değildir. Çünkü sonraki deneyim bireyin önceki yıllarının her ne doğru olmuş ise onda kökten değişime sebep olabilir" (Inkeles ve Smith, 1974:230-231).

Inkeles ve Smith'in bulguları da gösteriyor ki, eski fikirlerin ve alışkanlıkların ortadan kalkması ve onların yenileriyle yer değiştirmesi en zor öğrenme işidir. Onlar

modernleşme açısından kent ve kır geçmişini karşılaştırarak şu sonuca varmışlardır (1974): kent geçmişi olan erkekler/insanlar kır orijinli olanlardan farklı eğitimsel imkanlar, kitle iletişimle bağlantı ve materyallerin sunumundan dolayı daha modern olarak kabul edilmektedir. Fakat onların denekleri öğrenmeye, istenen sonucu verebilme anlamında, zamanı kullanabilme, hissedebilme, daha yeni ve modern yönelimlere bağlayabilmeye uygun ortamlar sağlandığı sürece, kendileri yeni, gelişen ve liberalleşiren tutum, davranış ve psikolojik eğilimler (psychological dispositions) elde edebilirler. Onlara göre bu ilerleme yavaş ve kademeli olmaktadır (Inkeles ve Smith 1974:232-235). Inkeles ve Holsinger, Inkeles ve Smith'in inceledikleri okulun etkisi, iş tipi ve kent yaşamıyla kontakt ve daha çok okulda geçen süre ile ilgili tutumsal modernleşme varsayımını daha ileriye götürerek Tunus, Brezilya, Porto Riko ve Nijerya'da karşılaştırmalı düzeyde incelemişlerdir (1974).

Klineberg'in Tunus'ta tutumsal modernite çalışmasında *özgürleşme* (emancipation) kavramı dikkat çekicidir. Aile bağımsızlığı, karışık eğitimi onaylama, arkadaş edinme, seyahat etme amacıyla çocuklara erken verilen serbestlik, anne ve baba tarafından dinlenme ve ihtiyaç doğduğunda onlara itaat etmeme gibi çocuk hakları, her bireyin kendi yaşamının başarısından sorumlu olduğu inancı ve günlük olaylar hakkında önemli bilgi almak için gazetelere şahsi güven anlamında ailenin geleneksel rol beklentilerinden özgürleşmeyi ifade etmektedir (Klineberg, 1974:75). Yeni sosyalizasyon kavramıyla yetişkinlerin (new socialisation adolescents) onların yaşında kendilerinin ebeveynlerinden daha iyi oldukları inancıyla, kendi çocuklarını, kendilerinin yetiştiriliş şeklinden farklı yetiştirmeyi planladıklarından bahsedilmektedir (76).

Genelde göç temel *sosyal değişimin ana semptomu* olarak kabul edilmektedir (Jansen, 1970:3). Modernleşme teorileri coğrafi hareketliliğin yeni çevrede göçmenin gelenekselden modern kişiye dönüşümü için bir faktör olduğu varsayımından hareket etmektedir. Özgürleşme (emancipation) bu değişimi tanımlamada kullanılan önemli kavramlardan biridir. fakat terimin tanımı teorilerdeki değişimler doğrultusunda değişmiştir. Geçen zaman zarfında sahte özgürleşme 'pseudo-emancipation' (Abadan-Unat,1977) ve fazla özgürleşme 'overemancipation' (Reiter ve Luxton, 1991) kavramlarının kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Bu

sosyal değişmenin özgürleşmeye doğru olduğundan söz edilen tek yöndeki gelişimine yönelik bakış açılarında farklılaşmanın meydana gelerek, açık uçlu, çoğul, negatif ve pozitif sonuçların da değerlendirildiğine işaret etmektedir.

Özgürleşme, sosyal bilimcilerin yaygın olarak bahsettikleri bir konudur. Ancak, kavramın içerik itibarıyla katılım (participation), yetkili olma (empowerment), aydınlanma (enlightment), karşı koyma (resistance), modernleşme ile olan yakın ilişki ve içerik benzerlikleri kavramın tanımında terminolojik karışıklıklara sebep olmaktadır. Pieterse (1992) modern ve postmodern teorilerden hareketle özgürleşmeyle ilgili farklı yaklaşımları ayırmaktadır. O sosyal eylem (social action) sürecinde şekillenen yapılanmaların önemine dikkat çekmektedir. Ona göre karşı koyma (resistance), sosyo-yapısal değişme anlamında ilk adımı ve dönüşümü temsil etmektedir. Fakat karşı koyma ve özgürleşme içeriden birbirine bağlı olmasına rağmen, her karşı koyuş şeklinin özgürleşmeye yol açamayacağı ve bazılarının onu engelleyebileceği de ihtimaller arasında düşünölmelidir (bkz. bulguların analizi bölümleri). Pieterse (1992) bu hususta, Foucault'un güç konusundaki yaklaşımına şöyle bir eleştiri getirmektedir. Foucault gücün üç şekli ile mücadelenin (struggle) üç türünü ifade etmiştir. Bunlar hükmetme-etnik, dinsel mücadeleler; sömürü-sınıf mücadelesi ve kimlik adına boyun eğdirme mücadeleleridir. Pieterse, post-yapısalcı olarak tanımladığı Foucault'nun bilinen sınırları aşmak yerine bu ayrımı ile söylemi düzelterek ifade ettiğinden sözeder. Mücadele, yeni bir hükmetmeyi üretmektedir. Mücadele, güç sözü ve düzen üretme mantığıdır. Postmodernleşme ise, güç problemleriyle ilgilidir. Postmodernizm ve postyapısalcılığın oluşun örnekleri sosyal gerçekliklerin yapılanmış (düzenin ürettiği) karakterinin süreçte kapsadığı ihtimallerin yansımaları üzerine temellenmektedir. Postmodernin hassasiyeti ise, özgürleşmeden özgürleşme veya modernleşmeden özgürleşmedir. Özgürleşme, hakim olan uygulamalara (prevailing codes) meydan okumaktadır. O, çağdaş yeniden yönelimlerden (reorientations) oluşmaktadır. O organizasyon, ilişki ağı şeklinde bir eğilim anlamında ve zihniyet, kendi kendini sınırlamaya doğru gitme anlamlarında, amaçları doğrultusunda özerkliği içine almakta ve ilgilenmektedir. Ona göre, özerkliğin şekilleri kendini tanımlama (self

definition), kararlılık (self determination), kimlik (identity) ve farklılıktır (difference) (Pieterse,1992).

İlk modernleşme teorilerinin erkek göçmenler üzerine odaklandığı görülmektedir (bkz. Harrison,1991; Inkeles ve Holsinger, 1974; Inkeles ve Smith,1974). Fakat 1970'lerin sonlarından beri modernleşme teorilerinin kadın göçmenleri de konu edinmeye başladıkları görülmektedir.

Bunu takip eden bir grup çalışma, kadınların ücret karşılığı çalışması ve meslekleri üzerine odaklanmaya başlamıştır. Bunlar kadınların cinsiyet rollerinde, üretimde yer aldıklarında meydana gelen değişikliklerle ilgilenmekteydiler (Lindsey, 1994:8).

İkili emek piyasası teorileri, kadın göçmenlerin resmi-gayri resmi; birincil-ikincil piyasalardaki görünüşleri doğrultusunda kadın göçmenlerin, piyasaların farklı yönlerinde takip edilebilmesi için önemli alanlar olarak ortaya çıktılar. Bunu takiben, kadın göçmenlerin rol ve pozisyonları erkek ve diğer kadın gruplarıyla karşılaştırılarak sorgulandılar. Böylece marjinalleşme (marginalisation) ve sömürü (exploitation) terimleri bu çalışmalar için önemli kavramlar haline geldiler.

Evetts'in (1994) bulgularına göre marjinalleşme terimi Şikago ekolünün etkileşimci araştırmacıları tarafından geliştirilmiştir. Kadınların ücretli çalışma pozisyonları veya meslekleri sosyal tanımları ve normları birbirinden farklı olan veya daha fazla grubun atfedilme yoluyla kendiliğinden üyelik, kendine atıfta bulunma veya başararak üyesi oluş yollarıyla ifade edilen marjinalleşme ile ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Evetts'e göre kadınlar marjinalliği iki düzeyde yaşayabilmektedirler: Ya belirli bir meslek grubundaki çalışmada veya profesyonellikte yoğunlaşmayla; ya da çalışmalarında görünür olmalarının tersine, gerçek sayılarının azlığıyla (Evetts,1994:6). Takip eden deneysel örneklerde de görülebileceği üzere, kırdan kente göç eden kadın göçmenlerin marjinalliği için belirtilmiş olan birinci sebep, gayri resmi piyasada belirli işlerin feminize oluşu daha uygun bir açıklama gibi görünebilmektedir. Deneysel çalışmaların teorik açıklamalarında, kesin hatlı bir ayırım bulunmamaktadır. Bunun sebebinin ise, kadın göçmenler gibi bir konunun farklı teorileri bir araya getirme özelliğinde aranması gerekebilir.

Deneysel çalışmaların detayına inmeden kadın göçmenlerle ilgili ana soru ve tipolojileri ortaya koymak gerekmektedir.

İlk ortaya konulan tipolojilerden biri *göçün ayrımcı özelliğinin kadın göçmenlerin pozisyonuna yansımalarıdır*. Literatürde bu konu ayrımcı, ayırt edici göç (differential migration) (Jansen, 1970:16) veya göçün cinsiyet seçici yapısı (sex selective structure of migration) (Gugler,1994; Zlotnik, 1995) olarak geçmektedir. Jansen'e (1970) göre, ayrımcı veya ayırt edici göçün yapısı, yaş, cinsiyet, sınıf veya diğer özelliklerinden dolayı belirli şahıs veya grupların diğerlerine nazaran daha fazla göçe eğilimli olmaları temeline odaklanmaktadır. Göçün ayrımcı veya ayırt edici yapısı göç çalışmalarının ana sorunlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Göç çalışmalarına bu açıdan bakıldığında, göçe niyetlenen veya göç sürecindeki kadının pozisyonunun sorgulandığı görülmektedir. Bu noktada, Abadan-Unat'ın uluslararası göçle bağlantılı olarak geliştirdiği göçmen kadınlarla ilgili tipolojisi dikkat çekicidir. Abadan-Unat göçün ayırt edici veya ayrımcı yapısını Jansen'in dolaylı olarak sorguladığı kim göç ediyor sorusundan daha ileriye götürerek, geliştirdiği birinci ve üçüncü tipolojilerinde, kadın göçmenin pozisyonunu göçe teşvik sebebi ile ilişkilendirerek ortaya koymuştur. Böylece, birinci tip sınıflamada kadının nasıl göç ettiği sorgulanmıştır. Cevaplar üçlü bir sınıflama altında ifade edilerek ilkinde, hane halkı başkanı erkekle beraber orjinini terkeden kadın veya kızlar eşlik edici göç (accompanying migration) içinde yer almışlardır. İkinci türde, kadın ikna edilerek empoze edilmiş göçü (induced migration) ailenin erkek üyelerinden birinin çıkışını gerçekleştirebilmesi için yaşamaktadır. Üçüncüsünde ise, kadın göçü kendi bireysel kararı doğrultusunda özerk (autonomous) olarak gerçekleştirmektedir (Abadan-Unat,1982:212).

Gugler'in (1994) ve Zlotnik'in de belirttiği gibi (1995) *göçün baskın cinsiyet seçici özelliğinde de dönüşümler yaşanabileceği* konusu zaman içinde odak haline gelen bir diğer inceleme konusudur. Literatürde, dönem dönem erkek, kadın, çocuk, yaşlı veya aile göçlerinin gözlenebileceği vurgulanmaktadır.

Bu dönüşümler açıklanırken kimi zaman Abadan-Unat'ın kadın göçmenlerle ilgili olarak bahsettiği üçüncü tipolojisindeki gruplar da göz önünde bulundurulmuştur. Bu tipolojide göçle ilgili üç kadın grubundan söz edilmektedir Birinci kadın göçmen

grubunda kadınlar, eşlerine katılmak için bir süre bekledikten sonra yurt dışında yerleşim için kalıcı izin almakta ve eşlerine katılmaktadır. İkinci grup göçmen kadınlar ve kızlar, uzun süre yurt dışında kaldıktan sonra yurtlarına geri dönmektedir. Üçüncü grubu ise göçmen işçi ailelerinin kendi ülkelerinde kalan kadın üyeleri oluşturmaktadır (Abadan-Unat,1982:213).

Kadın göçmenlerle ilgili bir diğer çalışma grubunun odak noktası ise, yeni yerleşim alanlarında *etnik göçmen azınlık grubundaki kadın göçmenleridir*. Böylece, kent bölgelerindeki slum'lar, squatter settlement'ler veya getto'lar yani gecekondu ve benzeri gibi alanlar olan geçiş yerleşimleri (transitional settlements) kadın göçmenlerle ilgili çalışma alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyanın farklı yerlerinde çeşitli derecelerde bulunabilen bu yerleşimlerin altı fonksiyonu Kalküta çalışmasında (UN,1974) şu şekilde belirlenmiştir:

- 1.Göçmenlerin karşılayabileceği kiralık evler sağlamak,
- 2.Göçmenler için resepsiyon görevi görerek onların kent yaşamına uyum sağlamalarına yardımcı olmak,
- 3.Marjinal ve küçük ölçekli yatırımlarda çeşitli iş imkanları sağlamak,
- 4.İşe yakın kalacak yer sağlamak,
- 5.Onların toplumsal organizasyonlarını, işsizlik ve diğer zorluk hallerinde temel bir sosyal destek sağlamak
- 6.Konut alanında küçük ölçekli özel yatırımı teşvik etmek ve ödüllendirmek.

Geçiş yerleşimleri, ekonomik ve sosyal değişme sürecinin olduğu yerleşimler olarak tanımlanmaktadır. Genellikle fakir, okur yazar olmadan, aç, daha iyi yaşam arayışında bu yerleşimlere ulaşan sakinlerin, zamanla vatandaş olma sürecinde, davranışsal ve tutumsal değişimlere girdiklerinden söz edilmektedir (UN,1974:32-33,109). Birleşmiş Milletlerin bu tanımında yer alan aç, okur yazar olmadan ulaşma gibi unsurları eleştiren yaklaşımın 1980'lerde geliştiğini burada eklemekte fayda bulunmaktadır. Ayrıca, yeni yerleşilen yerin vatandaş olma sürecinin, göçmenlerin durumuna ve önceliklerine göre değişebileceği de unutulmaması gereken bir noktadır. Bu sürecin, bulunulan ülkenin şartlarından dolayı geçici konumdaki mülteciler ve dönecekleri güne kadar kendi istekleriyle orada yaşayan geçici

göçmenlerle oraya sürekli yerleşme amacıyla giden daimi göçmenler ve mülteci statüsünde işlem görenler için farklılaşabileceği de gözden kaçmamalıdır.

İç göç ve uluslararası göç düzeylerindeki çalışmalarda kadınlar genellikle bekar veya evli olarak sınıflanmaktadır. Kadın göçmenlere atıfta bulunan ilk çalışmalarda *kadınların göç sürecinde aktif katılımcılar olarak* temsil edilmesi önemliydi. Evli kadın göçmenlerin resmi istatistiklerde göz ardı edilmesi önemli bir konuydu. Çünkü onlar ev kadını veya bağımlılar olarak kabul edilmekteydi (Boyd,1976).

Portes'in de özetlediği üzere kadın göçmenlerin deneyimleri, çevrelerindeki değişimler, toplumsal ağlar, tutumlar ve değerler, bireysel düzeydeki değişikliklerin toplumsal düzeydeki değişmelere uyumluluğu bağlantılı soruları gündeme getirmiştir (Portes,1994).

Yukarıda belirtilen çalışmaların üzerinde durdukları ana konuların farklı ülkelerdeki yansımalarını aşağıdaki şekilde özetleyerek değerlendirmek mümkündür.

Kadınların göç sürecine katılımları, uluslararası ve ulusal düzeylerde ilk dönemlerde kabul görmüştür. Jansen'in 1970'de belirttiği gibi uluslararası göçlerle ilgili problemler iç göçlerden daha sık gündeme gelmektedir. Birleşmiş Milletlerin sorumlu birimi olan Kadının Statüsü Komisyonu (The Commission on the Status of Women) ki aynı zamanda Dördüncü Dünya Kadın Konferansını hazırlayan birimi, kadın göçmenlere belki de günümüzdeki mülteci sayısındaki artışın da etkisiyle uluslararası göç ve mülteciler yolu ile atıflarda bulunmuştur (bkz.BM, Ekonomik ve Sosyal Konseyi İnternet Dökümanları, 1994-1995).

Göçmen kadınların, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kent alanlarındaki deneyimleri, ülkelerin farklı göç deneyimleri eşliğinde değerlendirilmektedir. Gilbert'e göre bu kuraklık ve /veya Afrika'daki savaş veya diğerlerindeki yeniden yapılanma ya da ekonomik durgunluk gibi farklı ülkeleri etkileyen farklı süreçlerin bir sonucudur. Ona göre, kadınlar da bu süreçten etkilenmektedirler. Gilbert, kadının ücretli çalışmasının erkekten bağımsız olması anlamına gelmediğini belirtmekte ve bunu fundamentalizm, kadının eve bakma gibi temel rolü değişmeden marjinalizasyonu ya da ücretli çalışmanın yaşamsal oluşu gibi unsurlarla karşılaştırarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (1994).

Bu açılardan bakıldığında gelişmiş ülkelerin kent bölgelerindeki kadın göçmenler konusunun literatüre yansımaları kısaca aşağıdaki gibi özetlenebilir.

2.2.1 Gelişmiş Ülkelerin Kent Bölgelerinde Kadın Göçmenler

Kent alanlarındaki kadınlardan bahseden iki ana çalışma grubu bulunmaktadır. Bunlar kent odaklı çalışmalar ve kent alanlarında yaşayan kadınları içine alan çalışmalardır (Moser,1995:225).

Kadın göçmenlerin kent merkezlerindeki deneyimleri çalışma ile bağlantıları ölçüsünde şu şekilde gözden geçirilebilir. Çalışmaların ve çalışma konularının ülkelerin sosyal, ekonomik, kültürel unsurları, araştırmacıların ilgi ve bilgileri doğrultusunda şekillendiği göz önünde tutulmalıdır.

Kent çerçevesindeki yerleşmeler ve kadınların deneyimleri ilişkilendirildiğinde araştırma konuları iki yöne doğru daralmaktadır. Birincisi kadın göçmenlerin uluslararası göç yoluyla ucuz işçi olarak, orijinlerinden sürgün olmaları veya önceki kolonilerden göçün bir parçası olarak bahsedildikleri çalışmalar. İkincisi ise, kadın göçmenlerin etnik kimlikleriyle ortaya çıkışlarına atıfta bulunmadan iç göçle bağlantılı olarak konu edinildikleri çalışmalardır.

Gelişmiş ülkelerde, kadın göçmenlerle ilgili ilk çalışmalar genellikle, kadın göçmenleri, etnik uluslararası göçmen azınlık grubu olarak konu edinmektedir.

Fernandez-Kelly ve Garcia'nın çalışması buna bir örnektir. Onların çalışması İspanyol kökenli, tekstil ve elektronik endüstrilerinde çalışan kadınların deneyimleri üzerine odaklanmaktadır:1983 ve 1986 yıllarında Güney Kaliforniya ve New York Metropolitan bölgesindeki Meksikalı kadınları çalışmışlardır. 1985-1986 yıllarında da Güney Florida ve Miami -Dade ilçesinde tekstil ve elektronik endüstrilerinde çalışan Kübalı kadınları incelemişlerdir. Fernandez-Kelly ve Garcia, Amerika Birleşik Devletlerindeki farklı kadın göçmen gruplarının imkanları ve sınırlamalarını ortaya koymuşlardır. Küba ve Meksikalı kadınlar, cinsiyet rolleri açısından benzer adetleri paylaşmalarına karşın gerçek deneyimlerinin farklılıklarının, iki şehrin taleplerindeki , göçmen sınıf pozisyonlarındaki (işçi ve küçük iş sahipleri), enformel ekonominin bir parçası olma sebeplerine (ailenin yaşamsal ihtiyaçları için yer alma ya da mevcut şartları iyileştirme veya orta sınıf yaşam standartlarına erişme)

dayandığı ortaya konulmuştur. Bu iki araştırmacı, ücretli iş arayışı sırasında ekonomik zorluklar ve ihtiyaç içinde olma halinde, iş piyasasına katılımın aile içinde ve piyasa yerinde incinebilir pozisyonlar yaratabileceğini vurgulamışlardır. Diğer yandan kadınların, şahsi özerklik (autonomy), ekonomik bağımsızlık ve evde iş piyasasındaki eşitlikçi bir pozisyon için pazarlık edebilme kapasite ve potansiyellerini arttırabileceğini dile getirmişlerdir (Fernandez-Kelly ve Garcia, 1992).

Getto'lar, gelişmiş ulusların etnik mahalleleri gibi geçiş yerleşimleri de kadın göçmenlerle ilgili veri sağlayan önemli yerlerdir.

Abadan-Unat'ın 1960'larda Almanya'nın gettolarındaki Türk Göçmenleriyle ilgili bulguları bu konuya örnek teşkil etmektedir. Andall (1992) ise buna benzer bir çalışma örneğini İtalya'daki Filipinli, Cape-Verdeli, Maurituslu, Sri Lankalı, Eritreli, Somalili ve Nijeryalı siyahi kadın göçmenlerin deneyimleri üzerine gerçekleştirmiştir. Andall, son zamanlarda göçün cinsiyet seçici yapısında meydana gelen dönüşümü vurgulamaktadır. Bu bahsedilen dönüşüm, belirli ülkelerden gelen erkek göçmen seçiciliğinden kadın göçmen seçiciliğine doğrudur. Üzerinde durulan konular, İtalya'daki göçmen kadınların karşılaştıkları avantaj ve dezavantajlardır. Bunlar iş pozisyonları ile göz önünde bulundurulmuş ve İtalyan kadınlarının karşısında hizmetçi olarak buldukları durumlar, fuhuşla uğraşmaları, cinsel tacize maruz kalmaları ve işveren tarafından gizli çalıştırıldıkları için sömürülüyor olmaları Andall'ın üzerinde durduğu konulardır (1992).

Morokvasic (1991), kadın göçmenlerle ilgili süregelen bakış açılarına önemli bir katkıda bulunduğu çalışmasıyla çerçeveyi genişletmiştir. O, hareketlilikte toplumsal baskı veya sınırlamaların (social constraints) ve belirli toplumsal normların yerine getirilmesinin erkeklerden çok kadının göçü üzerinde daha fazla etkisi olduğunu ileri sürmüştür. Bu doğrultuda, kadınlar ve erkeklerin kaynaklara eşit olmayan şekilde ulaşabildikleri için, göç doğrultusundaki ücretli işin sonuçlarının da farklılaşarak bazen kadının erkeğe göre pozisyonunu ilerletemeyebildiğinden söz etmektedir. Morokvasic, Avrupadaki göçmen kadınların varlığının en az bilinen yönü olarak fuhuş ve köle ticaretine işaret etmektedir. Onun örnekleri Amsterdam, Frankfurt, Manila, Brezilya, Berlin, Tayland ve Latin Amerikalı, Karaip'lerden,

Güney Doğu Asyalı ve Afrikalı kadınların Avrupa şehirlerinde ortaya çıkışlarından oluşmaktadır (Morokvasic,1991).

Westwood ve Bachu'nun editörlüğünü yaptıkları "Enterprising Women" (Girişimci Kadınlar) adlı 1988 yılında yayımlanan eserde etniklik, ekonomi ve cinsiyet ilişkileri işlenmektedir. İngiltere'ye yerleşmiş kadınların farklı deneyimlerinden verilen örnekleri Kıbrıs Rum kesiminden, Çinlilerden, Sihlerden, Gujaratlı, Pakistanlı kadın örnekleri izlemektedir. Kadınlar yelpazesi Afro Karayipli siyah ve beyaz kadınları dahi içine almaktadır.

Payne, Payne ve Chapman'ın İngiltere'den verdikleri örnek ise, ulusal düzeydeki toplumsal mobilite çalışmalarında gelişmiş olarak tanımlanan ülkelerde de kadınların kapsam dışı kaldığına işaret etmektedir. Tarihsel bir perspektiften yapılan değerlendirmelerinde İngilterenin ilk toplumsal mobilite çalışmasında (Glass'ın 1954'deki çalışması) ve son dönemlerde yapılan İngiltere ve Galler Nuffield Sörvey'inde kadınların nasıl tamamıyla kapsam dışı bırakıldığı belirtilmektedir. Buna mukabil, İskoç mobilite çalışmasının kadın mobilitesini nasıl, az da olsa, daha iyi kapsamına aldığı ve mobilitenin tamamıyla erkek fenomeniymiş gibi bir varsayımın, cinsiyet yanlılığının elimine edilmesi gerektiğini ortaya koyan önemli bulgulardır (Payne, Payne ve Chapman,1983).

Gelişmiş ülkelerdeki ulusal göç çalışmaları, metropolitan alanlara doğru ve metropolitan alanlardan olan göçler üzerine odaklanıyor gibi görünmektedir. Cushing'in çalışması düşük gelirli kadın hane halkı başkanlarının olduğu hanelerin mobilitesini ve onların ABD'deki refah hizmetleriyle ilişkisini örneklemektedir (Cushing,1993). Bir diğer örneği ise, Boyle ve Halfacare İngiltere'den vermektedir. Onların çalışmaları servis sınıfındaki erkekler ve kadınların Birleşik Krallığın Kuzey-Güney bölgelerindeki metropolitan-metropolitan olmayan alanlar arasındaki mobilite kalıplarını ortaya koymuşlardır (1995). Boyle ve Halfacare'nin bulgularına göre, kadınların metropolitan alanlarca cezbedildiği, erkek mobilite kalıplarının tersine Londra'da ve güneyde daha hareketli oldukları tespit edilen önemli bulgulardandır (Boyle ve Halfacare, 1995).

2.2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerin Kent Alanlarında Kadın Göçmenler

Eşitsiz ya da ayrımcı göç (differential migration) özellikle göçün cinsiyet seçici yönü, dünya çapında göç analizlerinde önemli bir yer kaplamaktadır. Kır-kent göçü, gelişmekte olan ülkelerde modernleşme ve kentleşmenin kapsamında değerlendirilmektedir (Amin, 1974; Gugler, 1978,1994; Tienda ve Booth, 1991; Lee-Smith, 1994; Taneeranon, 1994).

Gugler, göçün cinsiyet, yaş ve medeni hal seçici yapılarını ve bu yapıların gelişmekte olan farklı ülkelerin piyasalarının farklı istekleriyle ilişkisini ortaya koymaktadır. O'nun bulgularına göre Filipinler, Tayland ve Latin Amerika'daki kırdan kente göçün temel kadın göçmen grubunu genç ve evli olmayan kadınlar oluşturmaktaydı. Ancak, bu genç kızlar kent çevrelerinin farklı alanlarına yerleşmişlerdi, kimisi Tayland'da sex endüstrisinde, kimisi de Latin Amerika örneğindeki gibi ev içi hizmetlerindeydi. Diğer yandan Etiyopya örneğinde ise, akraba kontrolünün yokluğunun kadınları göç etmekte serbest bırakışıyla beraber yaşlı dulların kent alanlarına göçü tespit edilmiştir. Gugler, Kenya, Namibya, Zimbabve, Güney Afrika ve Orta Doğuda bekar erkekler kent alanlarına göç ederlerken, evli kadınların kendi başlarına göç edemediklerinden söz etmektedir. Fakat, kadının özellikle üretim rolünde, pozisyonundaki değişiklikler doğrultusunda kırdan kente göçteki cinsiyet seçiciliğinin de zaman içinde erkek hakimiyetinden kadınlara doğru bir değişim geçirebileceğinden bahsetmektedir (Gugler 1994).

Brockherhof ve Eu'nun kadın göçmenlerle ilgili çalışmasında, sekiz Afrika ülkesinde (Burundi, Gana, Kenya, Mali, Nijerya, Senegal, Togo, Uganda) kadınların kırdan kente göçünün demografik ve sosyo-ekonomik belirleyicileri üzerinde durulmaktadır. Araştırmacıların verileri 1986-1990 yılları arasında yapılan Demografik ve Sağlık Sörveylerinin (Demographic and Health Surveys) bulgularına dayanmaktadır. Okula gitmek, medeni hali itibariyle evli olmamak, genç olmak, en büyük etnik grubun mensubu olmamak gibi önemli faktörler bu ülkelerde küçük farklılıklarla göçün seçici yapısına işaret etmektedirler (Brockherhoff ve Eu, 1993).

Taneeranon (1994) kadın göçmenleri dört yerde: Tayland, Malezya, Hindistan ve Nepal'de analiz etmiştir. Onun analizi göçün itici ve çekici faktörleri üzerine odaklanmıştır. İtici faktörler olarak belirlenen unsurlar sosyal normlar, cinsiyet rol

beklentileri, ailenin etkileri, doğurganlık, toplumsal örüntüler ve eğitimidir. Kadınların göçü için ise, kentteki işin çekici faktör olabileceği belirtilmiştir. Taneeranon, yukarıda belirtilen ülkelerdeki kadınların farklı sosyo-kültürel ve dinsel yapılarını ayırt ederek değerlendirmesini yapmıştır. Ona göre kadınların bakıcı ve üretkenlik olarak kendilerine atfedilen rolleri ve erkeğe atfedilen ekonomik rol, göç çalışmalarında erkeği görünür kılarken kadını *görünmez* hale getirmektedir. Taneeranon'da Morokvasic (1991), Marshall ve arkadaşlarına (1993) benzer bir şekilde aile veya topluluk odaklı normların erkeklerden çok kadınların hareketliliğini kısıtladığından bahsetmektedir. Taneeranon'un bulgularına göre genç ve bekar kadınların göçleri, ailelerini desteklemek için, parasını ailesine göndermeyi vazifebilen kızların göçü olarak kabul edilmektedir. Onun bulgularına göre, ailenin ekonomik ilgisi doğrultusunda göç kararı verildiği ve beklenen ekonomik katkılar alındığı zaman toplumun belirli gruplarında ailenin hareketliliğini kısıtlayan bazı engeller hafifletilebilmektedir. Taneeranon, toplumsal örüntüleri, geleneksel normları etkileyen önemli bir faktör olarak görmektedir. Bunun sebebi ise, toplumsal ağların gidilen yerde ev ve yardım temininde ve daha sonra iş bulmada yardımcı olabildiğidir. Gidilecek yere ulaşıldıktan sonra yeni toplumsal örüntü şekilleri oluştuğunda, onların mobilitayla ilgili normları etkileyebildiğinden söz etmektedir. Bu belki de Taneeranon direkt söz etmese de, bir anlamda, göç ve dolayısıyla oluşan yeni örüntü şekillerinin ortaya çıkan baskı ve sınırlamaları ortadan kaldırma özelliğine sahip olabileceğini vurgulayan bir örnek teşkil ettiğini düşündürmektedir. Böylece, kadının göçü kabul edilebilir ve istenilebilir bir davranış haline dönüşebileceğinden de söz edilmektedir. Tayland örneğinde Taneeranon, başarılı aile planlama programlarının, onların üreme rolü ve ev içi sorumluluklarına harcadıkları zamanı azaltarak demografik değişimlerle kadınları kent alanlarına göç etmede serbest bırakabildiğini ortaya koymuştur. Ona göre, kadının göçmen olabilmesi için aktif hale getirebilen bir diğer önemli faktör, ayrılma, boşanma veya dul kalma gibi sebeplerle eşlik rolünde ve medeni halde meydana gelen değişimdir. Bu konudaki örnekler Malezyalı, Taylandlı, Endonezyalı ve Nepalli ve bu medeni statüdeki kadınlarda çok az yaş farklılıkları ile ortaya konulmuştur. Eğitimin kadınların göçü için bir diğer itici faktör olabileceği belirtilmektedir. Taneeranon, Taylan ve

Malezya'daki kadınların, kent bölgelerindeki iş imkanları için kendi başlarına bir diğer deyimle kendi başına hareket eden göçmen (autonomous migrant) olarak göç ettiklerinden söz etmektedir. Diğer yandan, Hindistan ve Nepalli kadınlarının evlilik veya ailenin hareketiyle eşlik eden göçmen (associational migrant) konumunda göç ettiklerini dolaylı olarak ifade etmektedir. Ancak, yalnızca Yeni Delhi'de oluşan az sayıda kadının yalnız başlarına göç ettiklerinden söz edilmektedir. Kadınların göçü ve piyasada kadın çalışanlara duyulan ihtiyacın arasındaki pozitif ilişki Taneeranon'un bir diğer bulgusu olmakla beraber I. ve II. Dünya savaşları sırasında iş piyasasına sürülen ve geri çekilmeye çalışılan kadınlar konusunu da hatırlatmaktadır. Ancak, yine Taneeranon'a göre, kadınların göçünün eşlik edici veya özerk oluşu, onların toplumdaki mobilitesi, rolü ve statüleriyle ilgili normlara ve kent alanlarındaki mevcut ekonomik imkanlara bağlıdır (Taneeranon,1994). Hindistan ve Nepal'de kadınların göçünü an veya sınırlayan kalıpların altında yatan güçlerin araştırılmasının gerekliliğini vurgulanmış olması da önemli bir adımdır.

Basu'nun çalışması (1992) hem araştırmanın metodolojisi, hem de yöneldiği yerleşimler ve incelediği kadın grupları açısından konuya farklı bir yaklaşım getirmiştir. Çalışma, Delhi'de yeniden yerleşimin gerçekleştiği bir slum alanında yaşayan iki grup üzerinde yapılan uzun süreli takip edilen bir alan çalışmasından (Longitudinal field study) oluşmaktaydı. Bu iki gruptaki insanlar Uttar Pradesh ve Tamil Nadu gruplarındandır. Basu çalışmasında, alt toplumsal ve ekonomik sınıflara mensup kadınların statüsünü ve fakirler arasındaki yaşam kalitesini analiz etmeye çalışmıştır. Mülakatlar üç aşamada gerçekleştirilmiştir. Genellikle hane halkı başkanlarıyla görüşülmüş, ikinci aşamada bütün evli kadınlarla görüşülmüş, son olarak da 12 yaşın altındaki iki veya daha fazla çocuk olan evlerde mülakatlar yapılmıştır. Kadın denekler Delhi'ye 19 yaşında gelmiş ve aynı yerde 12-13 yıl deneyime sahiptirler. Toparlanan bilgiler doğurganlık, ölüm ve sağlıkla ilgili tutum, inanç ve uygulamalarla ilgilidir. Basu, evli kadınların, erkeklerin varlığında *Purdah* adı verilen, tam veya yarı örtünmesinin önemine dikkat çekmektedir. Kadınların genellikle dış dünyayla ve özellikle de erkeklerin dış dünyasıyla iletişimine sınırlamalar getirildiğinden söz etmektedir. *purdah*'ın uygulamasında kültürel farklılıklar bulunduğu oransal olarak ifade edilmektedir (Uttar Pradesh'de Tamil

Nadu'dan % 40 daha fazla). Basu, bu normdaki geçiş ve laikleşmenin ve Purdah geleneğindeki dramatik değişimin kısmen kadınların etnik grup olarak yaptıkları ve şehirde sattıkları *hawk* adı verilen yemeğin hazırlanmasıyla ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. İki gruba mensup kadınların mesleki statüleri arasındaki farklılık ise şöyle açıklanmaktadır. Uttar Pradesh'de dikiş dikme gibi evde iş yapma yaygın iken, Tamil Nadu'da ev dışında verilen ev hizmetlerinin ön planda olduğuna işaret edilmektedir. Kendi çalışma grubunda yüksek düzeydeki otonomi'nin eğitim düzeyine değil kültürel farklılıklara bağlı olduğu ortaya konulmuştur (Basu,1992).

Lee-Smith'in bulguları ise Mazingira Enstitüsü'nün Kenya'da 1990-1992 yılları arasında kadın ve barınak konusunu üçlü kategoride işleyen çalışmasına dayanmaktadır: Köylüler, plantasyon sakinleri ve kent fakirleri (urban poor). Lee-Smith çevre ve kentleşme arasındaki ilişkiyi tanımlamaktadır. Bu çalışmayla ilgisi açısından kent fakirleriyle ilgili önemli bulguları şu şekilde özetlemek mümkündür. O, ailenin yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırken kent yaşamının beklentilerine adapte olmaya gayret eden kent geçişine yakalanmış kadınların problemlerini ifade etmektedir. Bulgularına göre İngiliz kolonyalist yönetimi Afrikalıların geçici işçiler dışında kent alanlarında yaşamalarına izin vermiyordu. Sonraları siyasi ve ekonomik baskılar kasabalara göçü mıştı. Göçmenlerin çoğunluğunu erkekler teşkil ederken, kadın göçmenlere de rastlanılıyordu. Kadınlar, ya eşlik eden ya da özerk göçmenler konumundaydı. Ya bireysel olarak, para kazanmak için, ya da eşlerine eşlik etmek için, çocukken ailelerine eşlik etmek için veya ebeveynlerden birine katılmak için ya da ailelerinin bir üyesine bakmak için gönderildiklerinde göç etmiş oluyorlardı. Onların sebze sattıkları, bira ve likör yapıp sattıkları veya fuhuşla meşgul oldukları tespit edilmişti. Nairobi'de *Krogocho* denilen gayri resmi bir yerleşimde bir mala sahip olabiliyor veya o malı kiralayabiliyorlardı. Kentteki fakir toplulukların su ve yakacak gibi hane ve mahalle servisleri olmadığından ve düşük gelire sahip olduklarından marjinal kaldıkları belirlenmişti. Kadınların su, yakacak ve yiyecek de temin etmek zorunda oldukları ortaya çıkarılmıştı. Lee-Smith'in denekleri olan kent fakiri kadınların büyük çoğunluğu köy evlerinde doğmuşlardı ve az sayıda kadın, kentin gecekondu benzeri squatter alanlarında büyümüş veya bu alanlara iş aramak için gelmişlerdi. Araştırmacı aynı zamanda onlu yaşlarında akrabalarının ev

ihtiyaçlarına yardım için gönderilmiş olan genç kızların gütlüklerine de dikkatleri çekmektedir. Kent kadınlarının problemleri olarak paraya ve toprağa ulaşmalarındaki problemler vurgulanmıştır. O, evli kadınların bir parselin sahipliği için başvurusunu zorlaştıran bir unsur veya sınırlamanın bulunduğunu ortaya koymuştur. Bunun ise, yaşlıların parsel sahipliğini kadının eşinden ayrılma sebebi olarak kabul etmelerinden kaynaklandığını vurgulamıştır. Bu engele karşı kadınların kızlarına daha iyi eğitim vererek kızlarının iyi işlere yönlendirmesi veya onlar için toprak almaları gibi bulgular, Lee-Smith ismini koymamış olsa da, kadınların yüz yüze geldikleri sınırlamalara karşı aldıkları önlemlere örnek teşkil etmektedir. Bununla beraber, Lee-Smith kentte parsel sahibi ve kızları için daha pozitif isteklere sahip kadınlarla kentli kadın kiracıların düşünceleri arasında farklılıklar olduğunu ortaya koyarak, kadınların heterojen bir grup olduğunu vurgulamıştır. Ona göre bu farklılık onların farklı ekonomik pozisyonlarından kaynaklanmaktadır. Bulgularına göre, erkeklerin eşlerine ve çocuklarına bağlılığı çok yüksek olmasa da toplum kadının aileye sahip olma ve bakma sorumluluğunu almasını beklemektedir. Ailelerin para ya da peşin alış-veriş ekonomisine geçişte olduğu tespit edilmekle beraber, kadınların çoğunluğunun ailelerinin temel ihtiyaçlarını karşılamak için para kazanmalarına rağmen, kadınların rolünün para ekonomisinde erkeklerin rolünden daha baskın olduğunun kabul görmediği ortaya çıkarılmıştır (Lee-Smith, 1994).

Wruster ve Ludwar-Ene (1994), Kenya Nairobi'de ve Nijerya Calabar'daki kadın profesyonel meslek mensuplarının deneyimlerini incelemişlerdir. Onlar, bekar ve evli kadınların, orijinde kırsal örüntü, evliliğe ait kırsal örüntü ve kent örüntüleri arasındaki farklı deneyimleri üzerinde çalışmışlardır. Bulgularına göre, erken yaşlarda evden uzağa, okula gönderilen kadınlar, kasabadaki hayata kent mesleklerinin beklentileri doğrultusunda sosyalle olmaktadır. Fakat, bu kızların, halen kendi kırsal topluluklarıyla farklı düzeylerde ilişki halinde oldukları da tespit edilmiştir. Onlar kent alanlarında kendilerine destek ve yardımcı olan akrabalarıyla kalmaktadırlar. Böylece sonradan kırsal toplulukların ve ailelerinin beklentilerine cevap verebildiklerinden söz edilmektedir. Bazıları bu sorumluluklarını yerine getirmeye devam edip evliliklerini dahi erteleyebildikleri halde, diğerlerinin bunları yapmadıkları da tespit edilmiştir. Wruster ve Ludwar-Ene, evliliğin profesyonel

ilerleme için önemli olduğunu, bunun sebebinin ise, profesyonel ilerlemeyi hazırlayan şartların evliliğe yönelik tutumlarla ilişkisi olduğunu ifade etmektedirler. Bunun bazılarının evlendiklerinde ‘tam bir kişi’ olarak kabul edilmesine bağlayarak belki bir ölçüde, kadının evlilik öncesi dışında kaldığı veya kısıtlı katıldığı toplumsal ilişki örüntülerini ifade etmektedirler. Onlara göre, aynı şahıslar, kent ve kır topluluklarında ayrı problemleri çözmek için farklı roller ve pozisyonları karşılayıp doldurmak zorundadırlar. Yine bulgularına göre, cinsiyet, resmi eğitim, geliri karşılayan mesleki statü, yaşam çevirimindeki pozisyonlar, kadın profesyonellerin kırsal ve kentsel topluluk ve örüntülere katılımlarının yapısını şekillendirmektedir (Wruster ve Ludwar-Ene, 1994).

Yukarıda belirtilen çalışmalar özellikle az eğitim görmüş, Üçüncü Dünya Ülkelerinin gayri resmi piyasa şartlarında, fakir mahallelerde yaşayan ve genellikle modern toplumda ekonomik ilerleme için çaba harcamada dezavantajlı gördükleri kadınların aktif sosyal pozisyonları üzerinde odaklanmaktadır.

Kadınların yaşamı, rollerinin kombinasyonu ile yapılanmıştır. Genelde kadınlara üretim ve üreme rolü olan annelik ve ev kadınlığı rolleri atfedilmiştir. Normlar ve yaptırımlarla desteklenen üretkenlik normları, kadınları eve ve mahalleye bağlamaktadır. Kadınlardan üretken işleri hane halkının faydası için yapmaları beklenmektedir.

Çoğul rol setleri ve statü setleri belirli bir zamandaki sosyal yapıya bağlıdır ve zaman içinde değişirler: toplumsal aktörlerin öznel statüleri (subjective) ve elde ettikleri statüleri (accorded), sosyal rollerde ve toplumsal ağlardaki değişim sosyal çalışmalarda zaman zaman tartışma konusu yapılmaktadır (Marshall,1963, Merton,1957). Kadınların çoğul rolleri hakkında Muller kadınların değer çatışmasını, konut örneğinde, modernleşmenin bir fonksiyonu olarak görmektedir (Muller,1990). Cinsiyet ise, genellikle yapılanmış kategori olarak tanımlanmaktadır (Broydon ve Chant,1989; Lindsey,1994, Tienda ve Booth,1991). Coğrafi hareketler cinsiyet ilişkilerinin yeniden tanımlanmasına müsaade etmektedir. Tienda ve Booth’un (1991) tanımladığı üzere cinsiyetin sosyal yapılanması, sıralanmış özellikler, aktiviteler, inançlar ve davranışlar erkeklerle veya erkeklerin rolleriyle bağlantılı değere uymaktadır. Statülerin tanımı cinsiyet ilişkilerinin genel dokusunu sırayla hem

yansıtan hem de etkileyen geniş toplum tarafından sosyal rollere (çoğul aktiviteler) verilen değer ve anlamı ifade ettiğinden söz edilmektedir (Broydon ve Chant,1989). Onlar statü teriminin kullanımını cinsiyetin kültürel ve sosyal olarak çerçevelenmiş zorunluluklar ve beklentiler ağına gömülü oluşuna atıfta bulunulmadığı için reddetmektedirler. Onlara göre, kadınların bağlantıda oldukları erkeklere göre iş piyasasına girişlerinin pozisyonlarını ilerletip ilerletmediği ancak, hane içindeki cinsiyet iş bölümünün temellerinden bahsedilerek belirlenebilir. Bu yüzden cinsiyet haksızlıklarını belirtmek için pozisyon kelimesini kullanmayı tercih etmektedirler. Fakat, onların pozisyon kavramı, Broydon ve Chant'ın sosyal statü tanımı gibi zaman içinde değişimi, dinamik bir konsepti ifade etmektedir. Tienda ve Booth (1991), bu dinamik süreci, dağıtım ve yeniden dağıtım, Afrika ve Latin Amerika örnek çalışmalarındaki kadınların pozisyonlarında göçten sonra meydana gelen bozulma veya ilerlemenin sorumlu faktörler çerçevesinde nasıl değiştiğiyle vurgulamışlardır. Onların, cinsiyet eşitsizliğini, market ve aile ilişkilerinin nasıl yönetip, sürdürdüğünü anlamaya dayalı çalışmaları, bunların doğasındaki kaynağın ekonomik mi yoksa sosyal mi olduğunu ifade eden bir dönüşümsel (transaction) muamele tipidir. Onlar, kadınların maaşlı, ücretli aktivitelere katılımını, bunun gelire katkısını, ekonomik değişimler gibi ev içi üretime harcanan zaman ve kendi kazancını kontrol edebilmeyi, diğer aile üyelerinin gelirlerini kontrol edebilmeyi, hane içi karar verebilmede otoriteye sahip olmayı incelemişlerdir. Örnekleri şu yazarların çalışmalarından oluşmaktadır. Wilkinson (Maseru, Leshoto'daki bekar kadınların göç öncesi deneyimlerini), Cooper (Botswana, Selebe-Phikwe'de bir düşük gelir yerleşiminde kadınların göçmen hanelerindeki deneyimleri), Obbo (Uganda, Kampala'da kadın göçmenlerin düşük gelir yerleşimindeki deneyimleri), Jules-Rosette (Zambia, Lusaka'daki iki squatter topluluğunda kadın göçmenlerin deneyimini), Watts (Nijerya, Ilorin'de kentli erkeklerle evlenen kırsal Yoruba kadınlarını), Ettienne (Fildişi sahilinde Abidjan'da bir etnik gruptaki kent ailelerindeki kadınları), Garcia, Beneria ve Roland (Meksika'da Meksico City'de kadınları aile içeriğinde ele almışlar), Simith (Peru, Lima'da ev hizmetlerini 'domestic services' ve genç kırsal kadınları), Whiteford (Colombia Popayan'da evli ve bekar kadınların deneyimlerini), Harkess (Colombia, Bogota'da evlenmiş yerli ve

göçmen kadınların deneyimlerini), Pesar (Dominik’li göçmen kadınlarını orijinal topluluklarında ve ABD’de) incelemişler. Bu örneklerden hareketle kadınların katılımlarının artmakta olduğu ancak iş piyasasındaki yerlerinin gayri resmi sektördeki yeteneksiz işlerle (unskilled jobs) sınırlı olduğu ortaya konulmuştur. Tiende ve Booth’un, Oppenheimer’in görüşüne benzer şekilde, göçün faydalarının olup olmadığının belirgin olmadığından söz ettikleri görülmüştür (Tienda ve Booth,1991).

Oppenheimer 1900-2000 yılları arasındaki potansiyel kadın işçi havuzunda, ABD’de kadın işçi ihtiyacı, kadınların ekonomik rollerindeki dönüşüm ve evli kadınların çalışmasına karşı olan normlara bağlı kısıtlamalardaki azalma arasındaki içsel bağlantıya işaret etmiştir. Fakat vurgulanan önemli bir diğer nokta ise, iş imkanlarının yeterince sunulamaması halinin istihdamdan memnuniyetsizliğe ve pek istenmeyen istihdam durumlarına insanların aktif olarak veya fazla etkili olmadan girmelerini ortadan kaldıran veya önleyen normatif sınırlamalara yol açabileceğidir (Oppenheimer,1972).

Diğer yandan Gilbert (1994) dikkatleri iş gücünün temel olarak fakirlikle başa çıkma çabasından dolayı feminizasyonuna çekmeye çalışmıştır. O, Afrika ve Latin Amerika’nın büyük çoğunluğunda 1980’lerde kent fakirliği artarken Asya’nın çoğunluğunda azalmış olduğunu belirtmektedir. Gilbert’e göre bu farklı ülkelerde meydana gelen kuraklık ve / veya savaş, yeniden yapılanma veya iktisadi durgunluk gibi farklı süreçlerin bir sonucudur. O, kadınların ücretli çalışmasının erkeklerden bağımsızlaşması anlamına gelebileceğini fundamentalizm (köktencilik), kadınların değişmeyen ana ev bakıcıları rolü veya ücretli çalışmanın yaşamsallığın sürdürülmesi için yapılması halindeki marjinalizasyonu ile tartışmaktadır (Gilbert,1994).

Genel olarak bakıldığında, yukarıda bahsedilen çalışmalarda, kadın göçmenlerin evlenmiş veya bekar kadınlar gibi medeni halleri üzerine odaklanılarak işlendiği görülmektedir. Bu çalışmalar, iki gruptaki kadınların deneyimlerini, aynı sınırlı zaman süreci içinde, birbirinden izole ederek incelemişlerdir. Fakat, çalışmaların çoğunda, Abadan-Unat’ın bahsettiği, kent yerleşimindeki, orijinde deneyimlerin derecesinin önemsenmemiş olduğu dikkatleri çekmektedir. Kent geçmişi, geçişsel kentsel geçmiş ve kırsal geçmişler onun tarafından sınıflanmıştır.

Çalışmalarda, az ya da çok, daha önce kadın göçmenlerle ilgili olduğu belirtilen sorular üzerinde durulmuştur. Bununla beraber, çalışmaların getto, slum ve squatter alanlarındaki gönüllü (voluntary migrants) göçmenlerle sınırlı kaldığı görülmektedir. Fakat, Diaz'ın da vurguladığı üzere, belki de yeni gelişmeler çalışmaları geleneksel kır-kent çerçevesinin ötesine geçmeye zorlayacak ve göçün farklı çok sayıdaki sosyal süreçlerinin ve farklı tanımların işbirliğini gerekli kılacaktır (Diaz,1994). Diaz'ın dikkat çektiği bir diğer nokta da yeni gelişme kutuplarına göçlerdir. Kendisinin, bu konuyla ilgili olarak verdiği örnek kutuplar ise Latin Amerika'daki Guajira yarımadasında, El Cerrejon kömür madeni ve yine Latin Amerika'da Kolombiya'daki Casanore petrol yataklarıdır (Diaz,1994).

Son zamanlardaki bazı çalışmalar, kadınların deneyimleriyle yerlerinden çıkarılmalarını, diğer bir deyişle Freud'un tabiriyle *verschiebung* ve Derida ile Foucault'un deyimleriyle *displacement*'i ilişkilendirdikleri görülmektedir. (Bammer,1994:xiii).

Uluslararası düzeyde de bu konuya ilişkin örnekler bulunmaktadır. "Lost in Translation" (Çevirideki Kayıp) adlı kitabında Hirsch'in (1994) kendisinin, bir çok yerinden çıkarılma deneyimlerini Eva Hofman'ın deneyimleriyle karşılaştırdığı görülmektedir. Hirsch, çok sayıdaki yer değiştirmelerin üzerine odaklanan uluslararası göçü, hem göç sürecindeki asimilasyon hem de karşı koyma stratejisi olarak kabul ederek incelemektedir. Kızlık döneminin çoklu yer değiştirmelerinin coğrafi, lingustik, dinsel ve ilişkisel yer değiştirmelerle detaylı olarak incelendiği görülmektedir (Hirsch,1994).

Diğer yandan O'bannon'un (1994) yer değiştirmenin (displacement) sadece ekonomik olarak yerinden çıkma veya yer değiştirme ve baraj göçmenlerinin yeniden yerleşmelerindeki çevresel zarar anlamına gelmediği, fakat aynı zamanda, bu toplulukların tarihini, dinini, kültürünü ve kabul görmüş sosyal düzenini de kaybettirdiğinden söz etmektedir. O'bannon'a göre çok sayıdaki yerinden çıkarılmayı araştırmak ve onlar hakkında bilgi sahibi olmak gelişmenin kadınlara verebileceği zararı azaltabilecektir. Ayrıca, Hirsch'e (1994) benzer bir söylemle, bu tür çalışmalar ulusal düzeydeki bir yeniden yerleşimde (resettlement) Üçüncü Dünya kadınlarını yetkilendireceğinden söz edilmektedir. Kendisinin verdiği, yeniden

yerleşim örneği Narmada Nehri Projesidir (O'bannon,1994). O'bannon ve Hirsch'in her ikisi de kadınları, üretim ve üreme rollerini şekillendiren çoğul baskıların türünlerine karşı koyabilen *aktif kadınlar* olarak kabul etmektedirler.

2.3 TÜRKİYE'DE ŞEHİRLERDEKİ KADIN GÖÇMEN ÇALIŞMALARI

Türkiye Cumhuriyeti dönemindeki çalışmalara bakıldığında şöyle bir gelişme gözlenmektedir. Sosyal çalışmalarda cinsiyet farklılıkları ve kadın göçmenler zamanla konu edilir hale gelmiştir. İlk deneysel çalışmalar genellikle örnek olaylar niteliğinde, tanımlayıcı köy, kasaba çalışmaları ve monografilerdir. Bu çalışmaların temel amacı, belirli bir cinsiyet grubuna ait bulguları ortaya çıkarmak değil, köy veya kasaba yaşamını keşfetme olmasına rağmen, kadınlarla ilgili önemli veriler sağladıkları görülmektedir. Sonraları, modernleşme teorilerinin ve diğer sosyal unsurların etkisiyle, aile ve hanehalkı, önemli birer araştırma birimi haline geldiler.

Bu zaman sürecinde, Kıray, (1962) Ereğli adlı küçük bir sahil kasabasında yaptığı çalışmasının verilerinden, değişen aile içi ilişkilerinin yapısında kadınların yeni statü, pozisyon ve rollerini anlamaya yönelik bir çalışma yolunu şöyle önermekteydi.

'...kadınların yeni statülerini ve bunlara ulaşma kanallarını ve anlamlarını anlayabilmek için bu tür bir ilişkideki değişimin etkilendiği, kadınların oluşturdukları yeni ilişki ve mekanizmaları açık bir ihtiyaçtır.

Ailenin orijinal çerçevesi içinde farklı üyeler arasında ne tip bir etkileşimin meydana geldiğini belirlemek ve hangi fonksiyonların yeni ilişkilerden dolayı el değiştirip değiştirmediğini belirlemek de bir ihtiyaçtır. Ek olarak, bu değişen yapıda yeni ilişkiler, kadınların pozisyon ve rolünden etkilenmeyen aile yaşam yönlerini çalışmak da önemlidir...' (Kıray,1976:261)

Sonraki yıllarda, cinsiyet farklılıkları ve hanelerin kadın üyeleri araştırmacıların dikkatlerini çekmeye başlamıştır. Yeşim Arat'a göre bu son aşamaya batılı feministlerin çalışmalarının ve yapılan cinsiyet çalışmalarının etkileri doğrultusunda ulaşılmıştı (Arat,Y., 1993,1994).

Ancak kadın göçmenlerin çalışmalarda ortaya çıkışı iki ana konuya paralel olarak gelişmiştir. Bu konular yoğun nüfus göçü ve cinsiyet rollerindeki değişimdir ki, bu konular birbirleriyle bağlantılıdır. Öyle görünüyor ki, çalışmalarda kavram kargaşası yaratmamak ve cinsiyet rollerindeki değişmeyi yansıtmak için kullanılan İngilizce 'change in sex roles' ifadesi aslında kadınların toplumsal cinsiyet rollerindeki değişimi ifade eder anlamda kullanılmaktadır. Daha ileriki kısımlardaki tartışmalarda da görüleceği üzere, ana tartışma konusu kadınların biyolojik rollerindeki değişimler (sex roles) değil, toplumsal olarak yapılanmış cinsiyet rollerindeki değişimdir (gender roles). Abadan-Unat, 1981 yılında Kandiyoti ve Kıray'la birlikte editörlüğünü yaptığı Türk Toplumunda Kadınlar 'Women in Turkish Society' adlı kitabın, kendisinin yazdığı kısmında, kültürel cinsiyet rol stereo tipi yaklaşımı alt başlığında ve bu başlıkla ilgili açıklamalarında (Abadan-Unat,1981:30); Çiğdem Kağıtçıbaşı'nın 1982'de editörlüğünü yaptığı Cinsiyet Roller, Aile ve Topluluk 'Sex Roles, Family and Community in Turkey' adlı kitabın başlığında da aynı kavramsal farklılık ve içeriksel benzerlik göze çarpmaktadır (Kağıtçıbaşı,1982). Ancak Abadan-Unat'ın da 1970'lerde ortaya çıktığını kabul ettiği cinsiyet rolleri kavramındaki değişiklik (Abadan-Unat,1992) her ne kadar Oakley'in 'Sex, Gender and Society' başlığıyla Londra'da Maurice Temple Smith'den 1972 yılında çıkan kitabında bahsettiği ve daha sonra bunu 'The Sociology of Housework' Ev işi Sosyolojisi adlı ilk kez 1974 te çıkan sonra 1985 te tekrar basımı Oxford'da Blackwell tarafından yapılan kitabında vurguladığı (s.12) kavramsal detaylar, diğer yazarlarca da tartışılmasına rağmen, bu tür bir kavramsal tartışma veya belirgineleştirmenin Türkiye'de 1980'lerin başlarına kadar çalışma başlıklarına pek yansımadağı görülmektedir. Bu önemli kavramsal noktaya açıklık getirdikten sonra kadın göçmenlerin literatürde ortaya çıkışı konusuna tekrar dönebiliriz.

Kadın göçmenler uluslararası ve ulusal göçlerden sonra odak noktası haline gelmeye başladılar. Bu konuyla ilgili çalışmalar Abadan-Unat'ın çalışmasıyla 1960'ların sonlarından itibaren süregelmektedir. Abadan-Unat, Almanya'ya işçi göçünün farklı kadın grupları üzerindeki etkisini modernleşme teorileriyle ve ayrıca kadınların özgürleşmesi konusuyula detaylı olarak işlemiştir. Türkiye'den uluslararası göçe katılan kadınlarla ilgili bir başka çalışma Brouver ve Priester tarafından 1983'de

'Living in Between Turkish Women in Their Homeland and in the Netherlands' (Memleketlerinde ve Hollanda'da Türk Kadınlarının Arasında Yaşamak) başlığı ile yayımlanmıştır. Onların çalışmalarında Türkiyeden gitmiş olan kadın göçmenler Hollanda'da ve ülkelerine geri döndükten sonra Konya ilinde incelenmiştir. Türkiye'den göç edenlerle ilgili uluslararası göçe değinen farklı çalışmalar bulunmaktadır. Ancak, yukarıda belirtilenler kadın göçmenlerle direkt olarak ilgili görüldüğünden detaylarına girilmeden özetlenmişlerdir.

Uluslararası düzeyde yapılmış çalışmaların özeti kısaca verildikten sonra dikkatler ulusal düzeydeki çalışmalara yoğunlaştırılabilir. Türkiye'de 1940'lardan beri, kırdan kente göç ve kent bölgelerinde meydana gelen yapısal değişimler yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Bu göçün kent yapısını; kalabalık şehirler, ulusal planlarla problemler, konut ve hizmet eksiklikleri yaratarak etkilediğinden bahsedilmektedir (Sencer, 1979:114-126). Çalışmaların başlangıcından beri, araştırmacılar, kentleşme ve yeni gelenlerin adaptasyonu problemleri üzerinde odaklanmaktadırlar. Şenyapılı'nın gazeteler üzerinde yaptığı çalışmasının bulgularına göre *gecekondu* kavramı 1947'lerde bahsedilen ortak bir konu haline gelmiştir (Şenyapılı, 1978:50). Daha sonraları, göçün cinsiyet ve yer anlamındaki seçiciliği dikkatleri çekmiştir. İlk başlarda, iç göçü yaşayan göçmenler sadece ailelerin erkek üyeleri idi ve onlar kır bölgelerinden il merkezlerine ve genellikle metropolitan alanlara göç etmekteydiler. 1960'ların ortalarından sonra, göçün şekli değişti. İlk erkek gruplarının göçlerini takip eden bir kadın göçmen dalgasının erkeklerle olan ilişkileri doğrultusunda (anne, eş, evlat, akraba olarak) Gugler'in varsayımına benzer (1994) bir şekilde ortaya çıktığı gözlenmeye başlanmıştır. Sonraları, aileler birer birim olarak hareket etmeye başlamışlardır. Sosyal çalışmalar da, göç sürecinin yapısında meydana gelen bu seçicilik değişikliğini direkt olmasa da takip etmiştir. Bu yüzden, ulusal göçle ilgili ilk çalışmalarda *erkek göçmenlere ve metropolitan alanlara doğru iki yöne odaklanmış yanlılık* ortaya çıkmıştır (Erder, 1981;Öç,1974). Ancak, göçün cinsiyet seçici yapısı, çalışmalardaki cinsiyet yanlılığının bir sebebi olarak görünse de erkek üyelerin geleneksel olarak hane halkı başkanı olarak kabul edilmeleri ve Abadan-Unat'ın (1982) bahsettiği kadın göçmenlerin göç sürecindeki pozisyonları (eşlik edici veya empoze edilmiş göç) gibi sebeplerle ilişkisinin önemi de göz ardı

edilmemelidir. Sosyal çalışmalar yapılırken, bilinerek ya da bilinmeyerek, mekana ait yanlılık örneklerini ortadan kaldırma çabaları gecekonduların kentleşme ve adaptasyon problemlerini sadece metropolitan alanlar için değil, fakat Türkiye'nin diğer bölgesel merkezlerine de yayarak araştırılmasıyla (yoğunlaşma farklılıklarına rağmen) yönünde kısmen de olsa gösterilmektedir. Öç'ün Karadeniz bölgesinin bir ili olan Samsun'da yaptığı çalışması (1974) ve Doğu bölgelerinde Çakır'ın Elazığ çalışması (1981) ve Doğanay'ın 1980'lerde Erzurum'da yaptığı çalışması (1991) bu konularda yapılmış çalışmaların farklı örnekleridir. Ancak, öyle görünüyorki, yine de sözü edilen yanlılığın kısmen kalkmasının sebebi çalışılan konuların ana vurgu noktasının halen bölgesel merkezler yerine metropolitan alanlarda olmasıdır.

Bunlarla beraber, göç çalışmalarında cinsiyet yanlılığının az çok, Türkiye'de de "batılı ülkeler için belirtilen tarih olarak 1970'ler"de (Morokvasic,1983:18-19) kalkmaya başladığı ancak yazılı metinlere yansımalarının geciktiği görülmektedir.

Türkiye'de kadın göçmenlerin uygulamalı çalışmaların konusu olarak gündeme gelişinin, yoğunlukla gecekondu gibi yerleşim alanlarındaki nüfus üzerine yapılan çalışmalarla bağlantılı olduğu görülmektedir. 1970'lerde kadın göçmenler konusu kabul gördüğü halde, deneysel sonuçları ancak 1980'lerden beri yayımlanmaktadır. Yani kabul edilip çalışma yapılan konuya ait bulguların yazılı olarak ifade edilmesi arasındaki zaman farkı dikkat çekmektedir.

Yukarıda, genel özelliklerinden bahsedilen çalışmaların detaylarını analitik olarak anlayabilmek için, yapılan çalışmaların deneklerinin farklı belirlenme tarzları, ana tartışma temaları, üzerinde durdukları değişkenler, sorular ve sonuçları ile getirdikleri farklılıkları şu şekilde özetleyerek değerlendirmek mümkündür.

İlk rastlanan çalışmalardan Şenyapılı'nın araştırmasında, gecekondu kadınlarını 1981 yılında yeni bir unsur olarak tanıttığı görülmektedir. Çalışma iki safhada gerçekleştirilmişti: İstanbul araştırması 1976'da 5 gecekondu alanında yapılmış ve 34 mülakat gerçekleştirilmişti. Ardından 1977'de yapılan Ankara araştırması 3 gecekondu alanında yapılan 708 mülakatı içermişti. Şenyapılı'nın deneklerini 1955'lerde ebeveynleri ile şehre göç etmiş çocuklar oluşturmaktaydı. Bu çalışmanın ana bulgusu gecekondu kadınlarının kendi grup ve sınıfları içinde analiz edilmesi gerektiğiydi. Gecekondu kadınlarının istihdam şartlarının şehirlerin farklı

fonksiyonlarından dolayı farklı piyasa istekleriyle bağlantılı olduğu ortaya konulmuştur. Şenyapılı, iki şehirde feminize olmuş farklı meslekler olduğunu belirlemiştir. İstanbul'da endüstri temelli meslekler ve Ankara'da ise bürokratik hizmet sektörüne dayalı meslekler. Araştırmacı, iş gücünde anneler ve kızların özelliklerinin farklılığını ortaya koymuş ve eğitim düzeylerindeki değişime dikkatleri çekmiştir. Ona göre, gecekonduların yaşam şekli, çevrelerinin yaşam tarzı ve entelektüel düzeyine rakip değildir. Dikey hareketlilik için muhtemel yolun evlilik olduğu bulgusu ortaya çıkmıştır. Orta sınıf kadınlarının servis hizmetlerinde ve gecekonduların marjinal sektörde yer alması ve gecekonduların orta sınıfın eğitilmiş kadınları tarafından sömürüldüğü vurgulanmıştır. Şenyapılı kadınların iş gücünde piyasanın isteklerine göre yer aldıklarını, buna rağmen kadınlara yönelik sosyo-ekonomik değerler ve tüketim normlarının değişmediğine dikkat çekmektedir. Buldukları toplulukta onlara halen iyi bir eş ve anne olmaları gerektiği empoze edildiği ve beklendiği belirtilerek tutum ve davranışlardaki sürekliliğe dikkat çekilmektedir. Şenyapılı'nın üzerinde durduğu önemli bir diğer unsur ise, durum böyle iken, *kadının serbestliğini destekleyen reformların yüzeysel 'superficial' kalabildiğidir* (Şenyapılı, 1981).

Bazı çalışmalarda ise göçü yaşamış olan kadınların farklı isimlerle tanımlandıkları görülmektedir. 1977'de Kandiyoti çalışmasında, doğrudan doğruya kadın göçmenler üzerine odaklanmazken, onlar coğrafi hareketlilik geçmişi olmayan ikinci nesil kentli grubu olarak tanımlanarak çalışılmıştır. Bu çalışma, İstanbul Boğaziçi Üniversitesinin farklı fakültelerinden 82 kız öğrenci ve onların 82 annesi üzerinde odaklanmıştır. Annelerin aile geçmişleri, üç metropoliten alan olan İstanbul, Ankara ve İzmir'dendir. Denekler, İstanbulun orta ve üst-orta sınıf sakinleridir. Analiz edilen konu dört alanla ilgili nesillerarası karşılaştırma yoluyla psiko-sosyal değişimdir. Bahsedilen ilgili dört alan ise, başarı oryantasyonu, cinsiyet rol stereotipleri, cinsiyet-rol standartları ve sosyalizasyon kalıplarıdır. Kandiyoti annelerin ailevi ve sosyal yaşamlarını, profesyonel iş yaşamları ve boş zaman aktiviteleri ile değerlendirmektedir. Kadının çalışmasına karşı alınan tutumlar, kişinin kendi gelişimi, aile içi otorite ilişkileri, cinsiyet rolleri stereotipleri üzerindeki anlaşma düzeyi onun çalışmasında üzerinde durduğu temel konulardır. Ona göre, anneler,

sosyal geçişin veya dönüşümün özel bir aşamasında olduklarını ve anlamlı sosyal değişimler geçirdiklerini göstermiştir. Kendi rollerine yenilerini ekleyebildikleri halde, kendi sosyalizasyonlarında, kendi geleneksel beklentilerini değiştirmemişlerdir. Fakat, Kandiyoti annelerdeki değişimin kendi kızlarının sosyalizasyon süreci yoluyla onları farklı yönelimlere ynlendirebileceklerinden bahsetmektedir (Kandiyoti, 1981). Bu tür bir sosyalizasyon sürecini Klineberg yeni sosyalizasyon olarak adlandırmaktadır (Klineberg 1974:76). Kandiyoti veya Klineberg tarafından bu şekilde açıkça ifade edilmemiş olsa da sosyalizasyonun vurgulanmaya çalışılan bu şekli, kadınların rol ve beklentilerindeki değişim ve uygulamaların uyum farklılıklarını, bireyden veya toplumdaki kaynaklanan sınırlamaların aşılarak değişimin yansıtılabilmesi için uygulamada kullanılan bir alternatifte işaret etmektedir.

1979'da Kuyaaş İstanbul'da kadın emeği ve güç ilişkileri üzerine bir çalışma yapmıştır. Yine onun çalışmasında da kadın göçmenler gecekondulu alanları ile bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat, bu kez metropolisin alt sınıfı olarak tanımlanmışlardır. Genelde, Kuyaaş'ın karşılaştırması alt ve orta sınıftan kadınlar üzerine odaklanmıştır (her bir sınıftan 60 denek). Bahsedilen her sınıfın denekleri istihdam edilmiş ve tam zamanlı ev kadınları olarak iki gruba ayrılmıştır. Alt sınıf kadınları, İstanbul'un gecekondulu mahallelerinin sakinleridir. şenyapılı'ya benzer olarak Kuyaaş bu nüfusun temel karakteristiklerini tanımlamaktadır (Kuyaaş, 1982:191-203). İstihdamın, yani çalışmanın, aile organizasyonunun maddi konularında farklılık yarattığı, ancak bunun, kadınların evlilikle ilgili ilişkilerinde daha fazla g sağlama gibi bir zorunluluğu beraberinde getirmediği vurgulanmaktadır (Kuyaaş, 1982:195). Onun belirttiğine göre, evlilik ilişkilerindeki g sınıf yapısıyla alakalıdır. Alt sınıftan kadınlar, kendilerini tamamıyla erkeklerin kontrolünde kabul etmektedirler. Fakat, orta sınıftan kadınlar eşit olduklarını veya normatif tercihlerin belirttiği evliliğe ait etkileşimleri paylaştıklarını kabul etmektedirler. Kuyaaş, onların bazı durumlar karşısında kendi gerçek gszlkleriyle bağlantılı idraklerine ve ilgili normatif tercihleri arasındaki ilişkiye dikkat çekerek, tutumlarla davranış arasındaki farklılığa etkisi olabilecek unsurları (alışma, istihdam gibi) gözden geçirmiştir. Ona göre, ailenin sosyalizasyonundaki

siyasi ve ekonomik geçişi ve aile birimi içinde cinsleri ayıran sosyal ilişkilerin bütünselliği içindeki dominant kültürel değerlerin incelenmesi gerekmektedir (1982:202).

Diğer yandan, Erder (1981), resmi istatistiklerdeki genel bulgulardan hareketle Türk kadınlarının demografik görünümünü analiz etmiştir. Gönüllü göç ve modernleşme arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir. Göçe katılmanın görel bir anlamının olduğu, bu anlamın ise, bazıları için modernleşmeyi ifade ederken, diğer bazı insanlar için serbest kadın veya aile geliri için riskler ve başkaları için de iş piyasasındaki güçlükler anlamına gelebildiğinden bahsetmektedir (Erder,1981:54). Bir anlamda, Erder, bu söylemiyle modernleşmenin görel anlamını ortaya koymaktadır. Erder, kadın göçmenlerin kısa mesafelere göçleri ve yeni gelişme kutupları için (Kayseri, Konya, Edirne, Erzurum ve Elazığ) önemlerine dikkat çekmeye çalışmaktadır.

Kağıtçıbaşı'nın çalışması (1991) annelerin eğitilmesi yoluyla çocuk gelişimi için evde müdahale edilmesi konusuna odaklanmıştır. Direkt göçle ilgili bir çalışma olmasa da orijin konusunu ve müdahale ile değişim konusuna yer verdiği için önemli bulgulara sahiptir. Çalışma İstanbul'un 5 düşük gelirli bölgesinde yapılmıştır. Kağıtçıbaşı'na göre bu bölgeler gecekond u benzeri yerleşimler, mavi yakalı çalışanlar veya ev endüstrisi ya da marjinal ekonomi ile karakterize olmuştur. Anneler üzerine odaklanılırken çalışma üç aşamaya bölünmüştür: ön-test, müdahale ve son-test. O çalışmasının müdahale aşamasında, anneleri eğitmiş ve bireysel modernleşmenin derecesi için orijinin önemli bir faktör olduğunu ortaya koymuştur. Fakat, kadınların kendilerini güçlü kılan eğitim programları vasıtasıyla değişebildiklerine işaret etmiştir. Annelerin güçlü hale getirilmesini, takip eden şu faktörlerle tanımlamıştır: Çocuk konusunda daha fazla konuşacak şeyinin olması yoluyla ailede daha yüksek statü elde etme, daha fazla iletişim kurma, rol paylaşımı, kocası ile ortak karar verme, dışarıdan müdahaleli eğitim öncesine göre hayatıyla daha fazla ilgilenme ve gelecek için pozitif beklentilere sahip olma. Kağıtçıbaşı'na göre (1991), eğitim programlarından sonra kadınlar kendilerini değiştirebilmekte sonra da sosyalizasyon sayesinde kendi çocuklarını değiştirebilmektedirler. Burada

yine kısa ve uzun vadedeki değişime dikkat çekilmektedir. Klineberg 1974'de bunu tutumsal modernleşmenin bir bölümü olarak ifade etmiştir (1974:76).

Yukarıda belirtilen çalışmalarda gecekondu, squatter, slum benzeri standart altı yaşam bölgelerindeki kadınların karakteristiklerinin tanımlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Tanımlarda yer alan ifadeler arasında düşük gelir grubu, marjinal sektör, az becerili, diğer kent kadınlarına kıyasla düşük eğitim düzeyleri, çevreleriyle rekabet edemeyecek yaşam şekilleriyle, görel olarak daha üst sınıflardan olan kadınlarca sömürülmeleri bulunmaktadır. Kadın göçmenlerin gecekondu kadınlar örneğinde, kent bölgelerindeki diğer kadınlardan bir çok yönleri ile farklılaştıkları ortaya konulmuştur. Bu verilerden hareketle belki de farklı grupların toplumda farklı pozisyonlar, roller ve sosyal bağlantılar işgal ettikleri ve değişim sürecinin onlar için de işlediği söylenebilir. Öyle görünüyor ki, bu çalışmalardan iki önemli çıktı mevcuttur. Birincisi kadınların rollerinin bazı açılardan değiştii, ancak, bu bireysel değişmelerin toplumsal düzeyde aile içinde ve topluluk içindeki görünümünün görel olarak kadınlara yönelik ve kadınların kendi tutumlarına bağlı olarak da farklılaşabildiğidir. İkinci unsur ise, çocukların sosyalizasyon süreci yolu ile veya Klineberg'in deyimiyle yeni sosyalizasyon ile kadınların bireysel düzeyde geliştirdikleri, ancak toplumsal düzeyde yaşamaları veya ifade etmeleri engellenen değişimleri, çocuklarının yaşamlarına aktarmaya çalıştıklarıdır. Bu, farklı engellere karşı kadınların çözüm için farklı taktik ve yollar deneyebildiklerine işaret etmektedir. Ancak, burada bireyin geliştirdii değişimleri yaşama ve yansıtmaya biçimlerinin de karşılaşılabileceği engellerle bağlantılı olarak görel bir biçimde uygulamasının değişebileceği ihtimali de sorgulanması gereken önemli bir noktadır.

Yukarıda özetlenen betimleyici çalışmaların ötesinde bir grup araştırmacı konuyu bir başka açıdan ele almaktadır. Onlar göçmen kadınlardan ziyade Cumhuriyet reformlarının tüm Türk kadınlarına eşit imkanlar tanınması gerekirken kent alanlarındaki göçmen kadınları diğer kadın gruplarından farklılaştıran ölçüt ve değişkenler üzerinde odaklanmaktaydılar. Bu belki de bir anlamda normatif yapıyı oluşturan yazılı kurallar ve kadınlarla ilgili pratikteki uygulamalar arasındaki açıklığı analitik olarak irdeleme çabası olarak da tanımlanabilir. Sözü edilen araştırmacılar,

kent alanlarında kadınların başarılarını etkileyen ölçütlerin göreliliğinin kökenini sorgulamaktaydılar. Bu çalışmalarını şu şekilde özetlemek mümkündür.

Öncü'nün (1981) hukuk ve tıp alanlarındaki profesyonel kadınlarla ilgili çalışmasının bulgularına göre, kadınların profesyonel başarılarının değişim boyutu diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdekinden biraz daha fazladır. Birçok gelişmiş batılı ülkelerde ilk öğretim düzeyinin ötesine geçebilmiş ve iş bulabilmiş birçok kadın halen erkeklerin dominasyonu altındadır. Buna rağmen, Öncü, üst sınıf kadınların evlerine hizmet veren alt sınıftan düşük eğitim düzeyine sahip kadınların, daha üst sınıflardan kadınların kariyer yapmaları veya kendi işlerini yapmalarına imkan sağlayarak özgürleştirdiklerinden (emancipates) söz etmektedir (Öncü, 1981:181-195). Sonuç olarak, bu bulguların iki faktör grubu çerçevesinde incelenmiştir. Bunlar verilen imkanlardaki fark ve bunun sınıf yapısıyla olan ilişkisidir (Öncü, 1981).

Kazgan ise, genel istatistikler yolu ile Türkiye'de kadınların iş gücüne katılımı, mesleklerin dağılımı, öğrenim görme ve sosyo-ekonomik statüsünün değerlendirmektir (1981). Kazgan da Öncü gibi Türkiye'de eğitimin sınıfsal yöneliminden bahsetmektedir. Ona göre, bu yüzden bazı kadınlar, resmi iş piyasasında daha iyi bir yer elde edememektedir. Kazgan'ın kısa bir alt başlıkla yurt dışında, batı Avrupa'da çalışanlardan, bir anlamda göçmen kadınlardan bahsettiği görülmektedir. Daha yüksek oranla maaş alma imkanı oluştuğunda ve /veya geleneksel kültürel değerler sisteminin üzerlerindeki baskısı kalktığında Türk kadınlarının iş piyasasına daha kolay girdikleri ve bu piyasadaki kadınların büyük bir oranının cinsiyet rollerinin (anne,eş vb.) kendilerinin tek mesleği olduğunu reddetmeye başladıklarından (1975'de) söz etmektedir. Araştırmacıya göre, Batı Avrupa'da olduğu gibi, tamamıyla farklı toplumsal bir çevre, kadınlar için farklı bir teşvik seti yaratmakta ve onların hanelerine ve piyasa aktivitelerine karşı tutumlarında değişime yol açmaktadır (1981:138). Bu vesile ile, Kazgan'ın farklı toplumsal çevrenin yapabileceği, dolayısıyla göçle gelebilecek değişime dikkat çektiği görülmektedir. Genel, tarihsel ve istatistiki değerlendirmelerin yapıldığı metinde önemli bir diğer nokta ise, Ester Boserup'un Ekonomik Gelişmede Kadınların Rolü adlı 1970'de yayımlanan çalışmasına yapılan atıftan Türk

kadınının istatistiklerde görünürlüğünün geçerlilik ve güvenilirliği ile ilgili tartışmadan dönüşümsel aşama olarak bahsedilen aşamayla ilgilidir. Basitçe, köylü toplumundan 'peasant society' kent yaşamına geçiş aşamasında, ödeme yapılmadan, ziraatte tam zamanlı olarak çalışan kadınların, emeğinin karşılığı ödenmeden çalıştıkları varsayıldığında, kadınların iş gücüne katılım oranının azaldığından bahsedilmektedir. Bu varsayımın eldeki yeterli veri olup olmamasıyla bağlantılı olduğu ifadesini Kazgan ziraatte böyle bir eksik istihdam ihtimali ve bunun ücretsiz aile işçiliğiyle bağlantılandırılması halinde, ziraatle uğraşan, emeğinin karşılığını almaksızın çalışan kadınların, ne ücretli kent kadın çalışanları ne de ücretli erkek çalışanlarla karşılaştırılmaması gerektiğini vurgulamaktadır (Kazgan, 1981:136).

Erkut'un çalışması (1982) Öncü'nün kadınların eğitimi ile ilgili saptamalarını doğrular niteliktedir. Erkut çalışma çerçevesiyle genel istatistiklerden elde edilen verilerden hareketle, kırsal-kentsel alanlar arasındaki karşılaştırmalar üzerine odaklanarak, Türkiye'deki kadınların eğitime yönelik değerlerdeki ikililiğe dikkatleri çekmektedir. Onun Öncü ile aynı sonuca vararak, elit sömürüsü ve siyasi uygulamalardan bahsettiği görülmektedir. Erkut'un dikkatleri yoğunlaştırmaya çalıştığı konu, resmi ideoloji düzeyinde kadınların eğitimiyle ilgili bir ayırım olmamasına rağmen, zorunlu eğitim dışındaki eğitim ve katılıma bakıldığında bir ayırımın olduğudur. Araştırmacı bu ayırımı, kadınların aleyhinde işleyen bazı siyasi uygulamaların etkisine bağlamaktadır. Ele alınan örnek ise, yurtların, kırsal- kentsel alanlara dağılımı ve sağladıkları farklı hizmetlerdir. Bunların yanısıra bir diğer önemli bulgu ise, kadınlar ev dışında çalışsalar dahi bunun, aile içindeki içsel statü ve rol dağılımlarını tehdit etmesine rağmen, kadınların temel rolünün aile ve çocuk bakımıyla ilgili olduğudur (Erkut, 1982:122-123). Elit kadınların başarısında koca ve babalarının önemli bir etken oldukları da özellikle siyasete katılımı bağlantılı olarak ortaya konulmuştur (Erkut, 1982).

Daha sonraları Şirin Tekeli'nin (1988) gayri resmi değerler ve gelenekler içinde resmi kuralların sembolik görünümünü belki de bir anlamda yazılı ve yazılı olmayan kurallar, uygulamalar ve meşruiyet konusunu sorguladığı görülmektedir. S. Tekeli, '*Kadınlar İçin*' adlı kitabında, kadınların oy verme daransı, yeni çıkan kanunlar (kürtajla ilgili), filmler ve romanlar gibi farklı alanlardan örneklere yer

verdiği görülüyor. Tekeli'nin vurgulamaya çalıştığı konu, Türkiye'deki ve diğer ülkelerdeki kadınların pozisyonundaki değişimin eğitimsel bir problemden çok siyasi-kültürel uzantılarının olduğudur (Tekeli,1988).

'*Türkiye'de Kadın*' adlı kitabında Altındal, Türk kadınlarının deneyimlerine örnekler vermektedir. Belirlenen kriterlere uyan her kadının milletvekili olacağı ibaresinin uygulamalara yansımadığını ifade etmektedir. O'na göre, milletvekili olacak kadınların ekstra karakteristiklere sahip olması gerekmektedir. Bu özellikler, yüksek öğrenim görmüş olmak (yurtdışı tercih edilir), seçimlerde harcanabilecek bol paraya sahip olmak, basınla iyi bir ilişkisinin olması, köklü bir aileden gelmek, toplumda güçlü bir pozisyona sahip olmak, siyasi tecrübe sahibi olmak, partinin üst kademesindeki yöneticileriyle çok iyi ilişkiler geliştirmek, seçildikten sonraki ilişkilere dikkat etmek, partinin ve meclisin kurallarını bilmek ve uymaktır (Altındal, 1991:129-130). Altındal, Türk kadınlarının birer insan kabul edilerek, onların tarihi, ekonomik, siyasi ve sosyal pozisyon ve rollerinin diğer çalışmaların takliti olmaksızın yaratıcı metodlarla analiz edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Özetlenirse, ikinci grup çalışmalarda, toplumsal olarak yapılanmış olan insan kaynaklarının önemi, kadınların pozisyon ve rollerindeki değişimin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bu çalışma grubundaki eğitim seviyesi, iş istihdam başarıları, farklı yeteneklere sahip olma gibi kriterlerin sadece bireysel sonuçlar olmadığı, aslında bunların daha çok sosyal-siyasi sonuçları olduğu ifade edilmektedir.

Gecekondu kadınların ikili iş piyasasındaki karakteristikleri ve bu kadınların üst sınıftaki kadınlarca sömürülmeleri modernleşme teorilerince derinlemesine belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmaların Türk literatüründe gönüllü göçmen kadınlarla ilgili olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Birçok araştırmacı, bu kadınların sosyal ilişkilerinin odak alınarak incelenmesi gerektiğinin öneminden bahsetmektedirler. Fakat, gecekondu bölgelerindeki kadınların görece olarak daha üst sınıftan olduğu, kentli kabul edilen kadınlardan ayrı bir grup olarak incelenmektedirler. Buna ek olarak, bu yeni grup henüz yeni şekillenen, kendi gecekondu nüfuslarında henüz belirlenmemiş sosyal ilişki şekillerinden izole

edilerek, aynı kent içeriğinde sosyal hizmet edinebilme ve bunları kullanabilme becerileri önemsenmeyerek incelenmektedir.

Kadınların farklı insan kaynaklarının sebeplerini sorgulayan, ikinci grup çalışmalar, kendilerini gecekondu kadınlarından izole ederek kır-kent ikili içeriği ile kadınları sınırladıkları ve yeni bir kadın grubu olan, kırdan uzaklaşmış fakat, henüz bir kent kadın grubunun parçası da olamamış kadın göçmenleri gözden kaçırdıkları görülmektedir. Kadınlar heterojen bir gruptur ve bu farklı gruplar içinde dahi heterojenlik gözlenebilmektedir. Bu örnekler evli-bekar, anne-kız, çalışan-çalışmayan, evde çalışan-ev dışında çalışan gibi gruplamalardan oluşabilmektedir.

Bu içerikteki temel tartışmanın amacı, gecekondu çalışmalarının karşılaştırılması değildir. Bu sebeple, başka bir kadın göçmen grubu çalışmasının detaylı eleştirisine girmeden *baraj göçmeni kadınlar ve onların kent alanlarındaki farklı tecrübeleri* ifade edilecektir. Yerleşim ve konut yapıları ile baraj göçmenlerinin devlet rehberliğinde kent alanlarına yerleştirilmeleri, gecekondu, squatter settlements veya slumların yapısından farklı bir fenomeni gündeme getirmektedir. Gecekondu kadınlar ile baraj göçmeni kadınlar görece olarak kırsal orijinleri, geçmişleri ve önceki imkanlarından dolayı kent alanlarında benzer tecrübeler yaşayabilecekleri düşünülebilir. Fakat, yerleşim yeri ve şekilleri her iki grubu farklı alanlarda tanıyan farklı imkanlarla farklılaştırabilmektedir. Gecekondu kadınları, aileleriyle kısmen illegal evlere yerleşirken, baraj göçmeni kadınların bir kısmı meşru olarak kabul edilmiş konut birimlerine aileleriyle ve aynı amaçla gelen diğer ailelerle aynı alana, belirli bir sürede yerleşebilmektedirler.

1960'lardan beri Türkiye'de baraj göçmenlerinin yeniden yerleşimi önemli bir konudur. Fakat, baraj göçmeni kadınlar ve onların sosyal ilişkilerinin farklı şekilleri içindeki değişen cinsiyet rolleri, deneyimleri üzerinde yapılan çalışmalar pek de sık rastlanmamaktadır.

Göçmen kadınlarla ilgili çalışmaların sınırlarının metropolitan bölgeleri aşan, daha geniş alanlara, bölgesel merkezlere ve özellikle Türkiye'nin doğu bölgelerini de kapsayacak şekilde genişletilmesi önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Yakın bir gelecekte yoğun nüfus gruplarının yerlerinden çıkarılıp yeniden yerleştirilmesi ile (ör.gelişme projeleri çerçevesinde) bu bölgelerde ve Türkiye genelinde, sosyo-

ekonomik ve kültürel yapılar, yerinden çıkarılıp yerleştirilen baraj göçmeni nüfusların etkileşimi ve baskısıyla görece de olsa değişime uğrayacaktır. Bu bir anlamda Derida'nın 'displacement'le ilgili açıklamasında ifadesini bulmaktadır. Mevcut olan unsur yer değiştirdiğinde yok olmamakta sadece belki de şekil ve form değiştirmektedir (Bammer,1994).

2.3.1. 1993 Yılından Sonraki Çalışmalar

1993 yılından, yani çalışmanın alan araştırması tamamlandıktan sonraki çalışmalara bakıldığında göç konusuyla ilgili önemli atılımlar kaydedildiği görülmektedir. Ancak, sonuçların ilk raporları 1995'ten itibaren yayınlanarak gündeme gelmiştir. Bunlar, detaylarından çok, bir önceki dönemdeki tartışmalara bu çalışmanın bakış açısından ekledikleri bazı önemli boyutlarıyla özetleneceklerdir.

Yapılan ulusal ve uluslararası kongre ve sempozyumlara bakıldığında kadın konusunun göçle gündeme gelişinde, aslında 1989 yılında büyük bir hamle yapıldığı görülmektedir. Şirin Tekeli 1989 Nisan'ında Almanya'da Kassel Üniversitesinde *1980'ler Türkiye'sinde ve Göç Olgusunda Kadın* adlı bir sempozyum yapıldığından, sonuçlarının yayınlandığından bahsetmektedir. Her ne kadar sosyal boyutları ile ilgili yayına ulaşamamış olsa da bahsedilen katılımcı yelpazesinin genişliği kadar, kadınların karşılaştıkları baskıları ve bu baskılarla başa çıkabilmek için hangi yollara başvurabildiklerinin yine geniş bir yelpazeden (özel yaşam, toplum yaşamında ve pratik şekillerde) anlaşılmaya çalışılmış olması önemli bir yaklaşımdır (Tekeli, 1995).

Bu çalışmadan yaklaşık 7 yıl sonra 1996 yılında Sosyoloji Derneğinin Toplum ve Göç başlığı ile ikinci Ulusal Kongresini düzenlemesi, konuya ilginin arttığına dikkatleri çekmektedir. İlgi artarken çalışılan konu yelpazesinin de genişlemiş olduğu gözler önüne serilmeye başlanmıştır. Özellikle terör ve zorunlu göçlerle ilgili değerlendirmeler, Ecevit'in Boyabat barajı örneği, GAP çalışmaları eklenen yeni çalışmaların önemlilerindedir. Ancak, Özellikle Fazlıoğlu'nun ve Tuğrulun DPT grubundan bağlantılı olarak sürdürdükleri ve diğer bilim dallarınca da desteklenen GAP'la ilgili ÇATOM projesi, Türkiye'nin geldiği gerçekten önemli bir aşamanın sonuçlarına dikkatleri çekmektedir. Sebebi ise, Rio de Janeiro'da yapılan Dünya

Zirvesinde uygulanması kabul edilen Yerel Gündem 21'e göre gelişme projelerinde katılımın ılması gereği ile paralel işlev görme çabasıdır. Halk evlerimizin fonksiyon ve kapsamının genişletilmesi yerine Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) adlı yeni bir kurumla Güney Doğu Anadolu Projesinin etki alanındaki yerleşimlerde insanlara ve öncelikle kadınlara hizmet götürme amacıyla örgütlenilmesi önemli bir amaç odaklı farklılaşmadır. Bu kongredeyi takiben baraj konusunda yapılan ancak, henüz yayınlanmamış yeni çalışmalara devam etmektedir. Bunların arasında Hacettepe üniversitesi Kamu Yönetimi bölümü eleman ve öğrencileri tarafından sürdürülen baraj bağlantılı projeler sayılabilir. Keban Barajı kadın göçmenleri ile ilgili olan çalışmamızın verilerinden hareketle baraj projeleri ile ilgili öneriler, göçmen kadını boyutları ve bunun da ötesindeki boyutlarıyla tarafımızdan afetler sosyolojisi ve sosyal bilimlerde yapılmış çevre elemanlarının (park, bahçe, baraj yapı konutları vb.) araştırılmasıyla ilgili metodolojik boyutta bir model yaklaşımıyla farklı ulusal ve uluslararası oturumlarda 1994'den beri sunulmaya çalışılmıştır.

1997-1998 yıllarında yayınlanan iki çalışmanın, bugüne kadar yapılmış olan, göçü belli bir dönem takip eden çalışma serilerinin katkılarına bir başka boyut ekledikleri söylenebilir.

Bunlar dan birisi Ahmet Özer'in *Modernleşme ve Güneydoğu* adlı çalışmasıdır (1998). Özer'in 1988'den beri görevi icabı GAP la ilgilenerek ve konuyu gelişimiyle gözleyebildiği politik boyutlarıyla, sosyo-ekonomik, kültürel bulgularla birleştirerek sergilemesi süregelen çalışmalara bir başka boyut eklemiştir. Keban Barajı kadın göçmenleri ile ilgili çalışmamızda da aynı yaklaşımla, uygulanan yeniden yerleşim politikaları gözönünde tutularak, ortaya çıkan bulguların sebeplerini daha geniş bir çerçeveden anlayabilmek ve anlatabilmek için esas alınmıştır.

İkinci çalışma her ne kadar terör göçmenleri üzerine odaklansa da Van Dosyasıyla ilgilidir, Van Çalışma Grubunun yaptığı araştırmaların Van Göçmen Konutları Projesinde, yeniden yerleşimin çok yönlü çalışmalar kapsamına alınması önemlidir (Hürol Al, 1998). Ancak, önemsiz gibi görünse de en önemli bulgulardan biri, yeni göçmenlerin kente uyumu ile ilgili geçici kurumsal ve yasal düzenlemelerde, geçici olduğu düşünülerek ona göre planlanan bazı sürelerin (onlarla

ilgili yeni kurumsal birimlerin görev ve hizmetlerin tayin edilen süreleri gibi) yanlış hesaplanabileceğidir (Bilgili, Aydoğan ve Güngör , 1997).

Baraj göçmenleri konusuna odaklanan çalışmalar, takip eden bölümde Türkiye ve diğer ülkelerdeki çalışmalarla karşılaştırmalı bir yaklaşımla kuramsal çerçeve çizilebilir için özetlenerek ele alınacaktır.

2.4 BARAJ GÖÇMENLERİ VE KADINLAR

Baraj projeleri ve baraj göçmenleriyle ilgilenen oldukça önemli sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak, bu bölümde mevcut olan bu literatürün sadece iki yönü üzerinde durulacaktır. İlk kısımda baraj yapımı ile ilgili çalışmaların nasıl uluslararası bir konu haline geldiği üzerinde tarihsel bir yaklaşımla durulmaktadır. İkinci kısımda bu çalışmadan önce yapılmış olan çalışmalar bu araştırma ile ilgileri ölçüsünde analitik olarak incelenmektedir.

2.4.1 Uluslararası Bir Konu Olarak Baraj Projeleri Çalışmaları

Baraj projelerinin sosyal etkileri ile ilgili ilk çalışmaların tarihte daha eski örneklerine rastlanmasına rağmen, yüksek barajlarla ilgili olanlarına gelişmiş ülkelerde rastlanmaktadır. Özellikle barajın büyüklüğünün artırılması, baraj yapım projelerinin büyütülmesi ve onların kısa ve uzun dönem maliyet-kazanç analizlerinin Tenesse Vadisi Yönetim Projesinin (TVA) ABD' de 1930'larda yer alış örneğindeki gibi örneklerle bu konuya ilginin artmış olduğu görülmektedir (Briggs ve diğerleri, 1993; Kut, 1993; Taylor, 1993; Chambers, 1970; Colson, 1971; Mills-Tettey, 1986). Bu uluslararası bağlantılar siyasetçilerin, araştırma kurumlarının, yardım organizasyonlarının ve diğerlerinin dikkatlerini baraj projelerine çekmiş ve gelişmiş ülkeler baraj yapımıyla ilgili projelerde işbirliği yapmaya başlamıştır. Böylece, bu tür projelerin planlanması, uygulanması ve gözlenmesi önemli konular olmuştur. Özellikle büyük çaplı baraj yapım projelerinin 4 önemli yönü yavaş yavaş ortaya çıkmıştır. Bunlar, baraj yapımının maddi, teknik, çevresel ve sosyal maliyetleridir. Bunların ortaya çıkışı belki de bir ölçüde Sri Lanka'nın Mahaweli Projesi ve Brezilya'nın Polonereste Projesi gibi ilk projelerde gözlenen başarısızlıklara veya

negatif etkilere bağı olabilmektedir (Taylor, 1993). Böylece barajlar, onların insanlar üzerine olan etkileri ve çevresel tehlikeleri 1970'lerde önemli konular haline geldiler. Fakat, sosyal çalışmaların sonuçları ve baraj projelerinin fiziki yapımı ile ilgili çalışmaların sonuçları, son zamanlarda beraber değerlendirilmeye başlandı. Sosyal bilimciler, baraj yapım projeleriyle ilgili çalışmalar yaparken ilk dönemlerde, baraj göçmenlerini de çalışmaya başladılar. Onların sonuçları 1970'lere kadar zamanında yayımlanamadı ve böylece süren projeleri de zamanında etkileyemediler. Bir başka deyişle bilgi ve bulguların kullanımı uzun vadeye ertelenmiş oldu.

1980'lerin ortalarına kadar, büyük çaplı baraj projelerinin çevresel maliyetleri, karar verme sürecinin dikkat çeken odağı haline gelerek dizayn, planlama, uygulama ve gözleme süreçlerinde kullanılmaya başlandı.

Böylece Uluslararası Nehirler İletişim Ağı (IRN:International Rivers Network) gibi baraj yapımına karşı eleştirel yaklaşan gruplar, baraj yapımıyla ilgili 12 çevresel etkiyi resmi olarak kabul ederek yayınladılar: IRN'nin belirlediği bu etkiler şunlardı:

1. Rezervuardaki sedimantasyon,
2. Kıyısız erozyon,
3. Akışın aşağı kısımlarındaki kanal erozyonu,
4. Artan sel zarar ve riski,
5. Barajların yaşlanması ve yedeğe alınması (decommissioning),
6. Rezervuardaki su kalitesi ve hastalık,
7. Toprağın suya fazla doyması,
8. Tuzlanma,
9. Güvenlik, depremler,
10. Beklenmeyen akıntılar,
11. Rezervuarların zayıf operasyonu,
12. Maliyetin hafife alınması (Lewis, 1991:34-38).

Bu 12 noktada, belki de direkt olarak barajların sosyal etkileri üzerinde yoğunlaşılmanmış olsa da fiziki etkilerin değerlendirildiği görülmektedir. Ancak, bu

fiziki etkilerin de önemli olduğu ve onların da er ya da geç sosyal dokuyu etkileyebilecekleri uzak bir ihtimal değildir. Bazı projelerin memnuniyet verici olmayan sonuçları sosyal ve fiziki faktörler arasındaki içsel bağların öneminin gözden kaçırılmış olmasından kaynaklanabileceğini akla getirmektedir. Bazı durumlarda bu durum Morgan'ın deyimiyle 'specialization' yani uzmanlaşmanın yansımalarının sonucu olabilmektedir. Amerikan Sosyoloji Derneğinin bir oturumunda 1930'larda Morgan şöyle demektedir:

"... çok fazla uzman, özelleşici 'specialist' ve çok az genelleyici 'generalist' olduğunda toplumun koordine edici ve entegre edici güçleri uzmanlaşma kargaşasının etkili bir sentezini yapamayacak kadar zayıflamaktadır...büyük bir baraj yapılırken.. çalışma ilerledikçe insan ilişkileriyle ilgili bir çok unsur ortaya çıkmaktadır... sosyolojik parça izole edilemez ve sadece kendisiyle değerlendirilemez. O süregelen olaylarla bağlantılı olarak ve diğer parçalarla olan ilişkisiyle beraber değerlendirilmelidir...bir sosyal proje sosyolojik parçalar açıkça kabul edilmeden ve sağlanmadan yapıldığında bir çok kez olduğu gibi sonuç olarak insan kaynaklarının kaybı çok daha önemli olabilmektedir" (Morgan, 1937:158-159).

Fakat, 1980'lerin sonundan beri planlanan projelerin bölgelerindeki baskı gruplarının ve /veya yerel insanların aktiviteleri, karar vericilerin sosyal faktörleri içerecek şekilde bakış açılarını genişletmeleri için etki yapan önemli birer sivil toplum gücü haline gelmiştir. Hindistan'daki Narmada Nehri Projesinde, Brezilya'nın Amazon bölgesindeki Plano 2010 süper barajları için, Kanada'daki James Bay I ve II baraj yapılanmalarındaki insanların yaşamları üzerine olabilecek direkt veya dolaylı etkileri için yerel insanların süregelen karşı aktiviteleri bu etkiye örnekler teşkil etmektedir (Lewis, 1991; O'bannon, 1994; Geographical Magazine, 1989, 1991,1992,1993).

Buna bağlı olarak 1980'lerin sonlarında barajların yapımı veya nehirlerin yönlerinin değiştirilmesi, daha önce gündeme gelmişken yeniden değerlendirilmeye açık konular haline gelmişlerdir. Böylece, son zamanlarda bazı projeler yeniden değerlendirilmektedir. Onların ilerlemeleri geçici veya sürekli olarak bahsedilen

barajların çevresel etkileri ve /veya yabancı borç ve /veya birlikte imza atanların artan isteksizlikleri (projeler birden fazla ülkeyi kapsamına alınca) ve /veya yerel insanların karşı çıkmasıyla tıkanmaktadır. Bunlara şu örnekler verilebilir: Mozambik'teki Sabie Projesi ve Corumana barajı (Waterhouse, 1992). Endonezyada Kedung Ombo Baraj Projesi, Malezya Sarawak'daki Batang Ai Barajı (Madhok, 1992). Almanya ve Avusturya'daki Rhine-Main-Danube Kanalı Projesi; Çekoslovakya, Slovakya ve Macaristandaki Gabçikova Baraj Projesi, Çin'deki Yangtzi Nehri Projesi, Hindistan'daki Narmada Nehri Projesi (Bhattacharya ve Loganathan, 1989). Yunanistan'da Achelos Vadisi Projesi; Arjantin, Brezilya, Paraguay, Uruguay ve Bolivya'daki Hidrovia Projesi; Amazonlar'daki Plano 2010 Gelişme Projesi; Brezilya'nın Gran Caraj Hidro Elektrik Projesi; Siberya'daki Kolyma Nehri Projesi; Kanada'daki James Bay II Projesi bunlara örnek teşkil etmektedir (Geographical Magazine, 1989, 1991, 1992, 1993). Bu tür yeniden değerlendirmeler, bazen Kanada'daki James Bay ve Kuzey Quebec anlaşmasında olduğu gibi acele yer değiştirmeleri ertelleyerek yerel insanlar için (Cree kızılderilileri) iyi sonuçlar verebilmektedir. Yerel halkın desteğini alabilmek için Cree'lere ücretsiz sağlık hizmetinin sağlanması buna örnektir (Finet, 1992). Fakat, bu geçici 'tıkamıklık' genellikle uzun süreli bir etkiye sahip olmadığından, yerel halk ve ilgilenen grupların genellikle projelerin memnuniyet verici olmayan yönlerini engelleme yönünde bir baskı grubu oluşturmada eksiklikleri bulunmaktadır. Projenin bitimine kadar, insanlar genellikle temel sosyo-ekonomik etkileri takdir edemezler. Hindistanın eski başbakanlarından V.J. Singh'in 1980'lerde barajların maliyeti ve getirileriyle ilgili olarak söylediği şu sözleri dikkate değerdir:

“Yıllarca paraları dışarıya akıttık. İnsanların hiçbirşeyi yok: susuz, sulamasız, yaşamlarına yardımcı olacak arttırılmış üretimsiz” (Lewis, 1991:38).

Karar vericiler, sosyal etkileri dikkate almaksızın, projenin uygulanmasını devam ettirirlerken, sosyal bilimciler 1930'ların başlarından beri siyasetçileri etkileyebilme amacıyla baraj projelerinin sosyo-ekonomik maliyeti ile ilgilenmektedirler. 1970'lerin başlarında baraj projelerinin sosyo-ekonomik etkileri, uluslararası bir kimliğe bürünmeye başlamıştır.

Yapılmış olan çalışmaların genel tarihi çerçevesini takiben bu çalışmaların özel karakteristiklerine ve bu çalışmayla bağlantılarının değerlendirilmesine geçilebilir. Bu çalışmada, sosyal konularla ilgili önceki bağlantılı çalışmaları üç başlık altında sınıflamak mümkündür:

- Çalışmanın yeri ve zamanı,
- Yer değiştirmenin yönü,
- Çalışmaların konusu,

Yeri ve zamanı söz konusu olduğunda çalışmaların üç tipte olduğu görülmektedir:

1.Eski Yerleşimlerde (göl havzasındaki) yer değiştirmeden ve baraj yapımından önce yer değiştirecek insanların yeni yerleşimlere yerleştirilmesinin planlama sürecini etkileyebilmek ve mevcut sosyal yaşamla ilgili tespitler yapmak amacıyla gerçekleştirilen çalışmalar. Bu yeniden yerleşime kadar devam eden bir süreçtir.

2.Yeni Yerleşim Alanlarında yer değiştirmeden ve göçten sonraki dönemde yapılan çalışmalar.

3.Yeniden Yerleşim Öncesi ve Sonrasında yapılan çalışmalar. eski yerleşimlerde başlayıp, yeni yerleşimlerde devam eden çalışmalardır.

İlk grup çalışmalar baraj gölü havzasında yer alan yerleşimler üzerine odaklanmaktadır. Temel amaçları orijinal yerleşimlerin sosyal, ekonomik, kültürel yapı ile ve yer deıştırme sürecinde göç edecek grupların tercihleriyle ilgili bilgi toplayarak devam eden süreçleri etkileyebilmektedir. Silier'in Türkiye'de 1970'lerde yaptığı araştırması, Çağların (2003) 2000-2001 yılları arasındaki Yusufeli Barajı çalışması, Ingersoll'un Gana'daki (1966) çalışması bu tür araştırmalara örnek teşkil etmektedir. Fakat, bunların büyük bir kısmı amaçladıkları şekilde yerdeğiştirme ve yeniden yerleşim planlarını zamanında etkileyebilmeyi başaramadılar. Bu sonuç, aşağıda özetlenen bazı problematik faktörlerle bağlantılı olarak ortaya çıkabilmektedir.

⇒Yer değiştirme sürecinin resmi alternatiflerinin geç belirlenerek halka geç duyurulması,

⇒Zaman süreci içinde, hükümetteki değişimlerle siyasi parti değişiklikleriyle, açıklanmış olan yer değiştirme ve yeniden yerleşim kurallarında gözlenen zıtlık, tutarsızlık veya değişmelerin olması. Kısacası, baraj projeleriyle ilgili kurumsallaşmış bir bakış açısının olmamasından dolayı verilen kararların siyasi mekanizmaya bağlı olmasından kaynaklanan tutarsızlıklar.

⇒Yeniden yerleşim alternatifleriyle ilgili gerekli açıklamalar yapmakla yükümlü elemanların veri toplanırken veya açıklama yaparlarken önderlik yapabilecek düzeyde hizmet içi eğitim eksikliklerinin olması sebebiyle, kuralların yanlış, eksik anlaşılmasına, göçmenlerin tercihlerinin yanlış temsil edilip, yansıtılmalarına sebep olabilmeleri,

⇒Konuyla ilgili olarak yapılan çalışmaların geç yayımlanması.

İkinci tip çalışmalar, yeni yerleşim yerleri üzerine odaklanmaktadır. Bu çalışmaların ana ilgileri yeniden yerleşim süreci, kamulaştırma, konut, insanların entegrasyonu, yeni yapılanmış çevreden beklentiler, problemler ve yeniden yerleşimden sonra ortaya çıkan coğrafi hareketlilik kalıpları gibi konular üzerine odaklanmaktadır. Çağlar'ın 1998-1999' yıllarında yaptığı Ceyhan-Aslantaş Barajı çalışması bu dönemde yapılan çalışmalara örnek verilebilir (Çağlar, 2003:163).

Üçüncü tip çalışmalar, her iki yerleşim alanını içine almakta ve bahsedilmiş olan her iki tip çalışmanın içeriğini de kapsamaktadır.

İlgili literatür değerlendirildiğinde, her baraj yapım projesinin *göç sürecinin üç aşaması* ile ilgili çalışmalara işaret ettiği görülmektedir. Bu üç aşama, göç öncesi, göç esnası ve göç sonrasını içine almaktadır. Bu çalışmaların bazıları, aynı araştırmacılar veya bir grup araştırmacı tarafından yapılmıştır. Bu tür çalışmalarla ilgili farklı ülkelerden farklı örnekleri vermek mümkündür. Kainji Barajı göçmenleriyle ilgili, göç öncesi ve sonrası ile ilgili çalışmaların Nijerya'daki eski ve yeni yerleşimlerde Olaguju Mabogunje, Negedu ve Mills-Tettey (Mills-Tettey,1986) tarafından yapılmıştır. Silier'in Keban Barajı göçmenleriyle ilgili eski yerleşmelerdeki yer değiştirme ve kırsal kesimdeki yeni yerleşimlerin ilk dönemlerinde yaptığı çalışması (1976) ve Atay'ın bir şehir merkezindeki yerleşimden on yıl sonra yaptığı çalışması (1983) yine Türkiye'nin doğu bölgesinden örneklerdir.

Kır'ın Harran kasabasında yaptığı (1993) çalışması da yer değiştirme öncesinde eski yerleşim biriminde yapılan çalışmalardan biridir. Demir'in Karakaya barajı sonrasında meydana gelen değişimle ilgili olarak Baskil'in bir köyü olan Kadıköy'de baraj öncesi eski yerleşimde ve sonra yeri değiştirilen köyü kapsayan çalışması da farklı dönemleri yansıtan bir örnektir (1995). Ecevit'in 1996'da Boyabat barajı ile ilgili olarak 14 köyde yaptığı sosyo ekonomik çevre araştırması da baraj yapımı öncesi dönemde yapılmıştır (Ecevit,1997). 1960'larda Mısır'da Fernia'nın yaptığı Aswan Barajı ile ilgili çalışması da eski yerleşim ve kırsal kesimdeki yeni yerleşim birimlerinin ilk dönemleriyle ilgilidir (Fernia,1963). Yer değiştirmenin 'relocation' sosyolojik etkileriyle ilgili bir çalışma da Michigan Üniversitesinde yapılmıştır (Benedict,1979). Aswan Barajı Projesi ve onun sürdürülebilirliği Briggs ve arkadaşları tarafından çalışılmıştır (Briggs ve diğerleri,1993). Fahim ise, Aswan örneğinde zaman içinde Mısırlı Nubia göçmenlerinin yeniden yerleşim yapısını ve değişimlerini incelemiştir (Fahim, 1983). Kariba Barajı ile ilgili çalışmalar Güney Afrika'da eski yerleşimlerde, yer değiştirme esnasında ve yeni yerleşmelerde 1949-1960 yılları arasında Colson tarafından, 1968'de ise, Reynolds tarafından yapılmıştır (Colson,1971). Gana'da Volta Barajı göçmenleri ile ilgili veriler 1960'larda Bilim ve Teknoloji Üniversitesi öğrencileri ve Sosyal Refah Bölümü tarafından, nüfus kırsal alandan henüz yer değiştirmeden önce toplanmıştır (Chambers, 1970). Folger'in ise, 1940'larda Tennessee eyaletinde yeniden yerleşimden sonraki hareketlilik kalıplarını çalıştığı görülmektedir (Folger, 1953).

Bunların yanında, daha önce belirtildiği gibi, *araştırmanın yapıldığı zaman süreci*, baraj göçmenlerinin geleceğini etkileyen bir diğer önemli faktör olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, yukarıda bahsedilen çalışmaların temel olarak, baraj yapımı ile ilgili kararlar alındıktan ve uygulamalara başlandıktan sonra yapıldıkları ortaya çıkmaktadır. Bunlara ek olarak, bir diğer grup çalışmanın da nehir geliştirme projelerinde, yeni barajların yapımı için son karar verilmeden önce, karar vericilerin insanları göz önünde bulundurmalarını etkilemeyi denedikleri görülmektedir. Bu tür çalışmalar arasında Lewsi'in Narmada Nehir Projesi, Hindistan'daki Sardar Sarovar Barajı ve dünyadaki yüksek barajlarla ilgili olarak hazırladığı kısa raporu bunların arasında sayılabilir (Lewis,1991).

Çalışmanın yeri ve zamanı kriterleri açısından bakıldığında, bu çalışma Keban Barajı Projesi ile ilgili karar verme sürecinden 30 yılı aşkın bir süre sonra ve kent alanına geçişten görece olarak 20 yıl sonra yapılmıştır. Bu yüzden, bu çalışma, ikinci grupta ve yeni yerleşim alanında yapılan çalışmalar arasında sayılabilir. Ancak, bakış açısı itibarı ile baraj yapımı ile ilgili karar sürecine ait detaylara kadar indiği için de, yeniden yerleşim öncesi süreç ve oluşumları göz ardı etmemektedir.

Yapılmış olan çalışmaları yer değiştirmenin yönü açısından değerlendirdiğimizde, bir proje diğerlerinden farklılaşabilmektedir. Muhtemel yer değiştirme alternatiflerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

1.Kırsal alanlarda yeniden oluşturulan eski yerleşimlerde yapılan çalışmalar

Bir yeniden yerleşim yaklaşımına göre, eski köyler ve kasabalar, kırsal alanda, sıklıkla baraj gölü kıyısında yeniden kurulmaktadır. Bu tür örnekler Volta, Keban, Kariba, Kainji ve diğer baraj projelerinde rastlamak mümkündür. Fahim'in Nubia'ların eski ve yeni yerleşimleriyle ilgili örnekler ve Mills-Tetty'in yeni Bussa ve Yelwa kasabalarının sosyo-hiyerarşik yapıları, yönetimleri ve planlama süreçleri açısından karşılaştırılmaları bu tür çalışma örnekleridir (Fahim, 1983; Mills-Tetty,1986).

2. Baraj göçmenlerinin kent alanlarında, onların yapılanmış çevrede bir mahalle veya bir şehirde yeniden yerleştirilmeleri

Bu tür yeniden yerleşim yaklaşımına ve örneklerine kırsal alandan kırsal alana yeniden yerleşimden daha az rastlanmaktadır. Türkiye'deki Keban Barajı Projesi ve Gana'daki Volta nehri projesi, kırdan-kente yeniden yerleşimin özel örneklerinden bir kaçıdır.

3. Her iki yeniden yerleşim yerlerine doğru olan yer değiştirmeler (Kır ve Kent)

Bu tür yeniden yerleşim yaklaşımında bazı projeler, hem kırdan-kıra hem de kırdan-kente doğru geçişleri içine alabilmektedir. Keban Barajı ve Volta Nehri Projeleri iki yönlü yaklaşımı kapsayan ve ender rastlanan örneklerdendir.

Yer değiştirmenin yönü açısından bakıldığında, bu çalışma kadın göçmenlerin deneyimlerine kırdan-kente geçişle bağlantılı olarak değinen, görel olarak ender yapılan çalışmalar arasında yer alabilecektir.

Çalışmaların *birimlerini* göz önüne aldığımızda, baraj projelerini yönlendiren resmi kurallarda, göçmenlere bir grup olarak veya hane halkı başkanı olarak ya da ev sahibi olarak cinsiyet belirtmeksizin faydalanacaklar gibi ifadelerle atıfta bulunmaktadır. Bu yüzden, çalışmaların büyük bir çoğunluğunda yer değiştiren topluluklara ya topyekün bir atıfta bulunulmuş ya da genellikle erkek deneklere hanehalkı başkanı olarak veya ev sahibi olarak atıfta bulunulmuştur.

Yukarıda bahsedilen baraj çalışmalarında da, ya basit düzeyde bir genel bilgi üzerinde odaklanılmakta ya da, genellikle hane halkı başkanı olan bir erkek üyeye atıfta bulunmaktadır. Colson, Lewis ve Silier topluluklara genel olarak atıfta bulunarak haneleri çalışmalarının birimi olarak değerlendirmişlerdir. Ecevit'in ise, kadın erkek odak grupları kullandığı, köy ve köy tarihiyle ilgili ayrı mülakatlar da yaptığı tespit edilmiştir. Mills-Tetty ve Atay'ın çalışmalarının verilerinin ise, hane halkı başkanlarından toplandığı ve bu deneklerin çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu görülmektedir. Volta yeniden yerleşme çalışmalarında ise, çalışma birimi ev sahipleridir ve yine bunlar da genellikle hanelerin erkek üyeleridir. Genelde hane halkı başkanlığı ve ev sahipliği statüleri sosyo-kültürel olarak yapılanmaktadır. Bazı durumlarda yasal düzenlemeler statü belirlenmesini yeniden yapılandırabilse de buna ender rastlanmaktadır (bkz. 4. bölümdeki hak sahibi ailenin tanımı ve ev sahipliğinin yasal tanımlarının güçlükleri). Bu yüzden, ev sahipliğini ve hane halkı başkanlarını hedef alan çalışmalarda kadınların denek olarak katılma imkanı az görünmektedir. Bu imkan sadece, eşlerin veya hanedeki bazı erkek üyelerin araştırma yapıldığında geçici veya sürekli olarak hanede bulunmadıklarında ortaya çıkmaktadır. Atay'ın çalışmasının bazı kadın hane halkı göçmenlerini kapsama sebebi ise, yine erkek üyelerin yokluğuna ve ailenin yasal olarak Keban Projesi kapsamında yeniden tanımlanmasıyla bağlantılıdır. Genelde, gelişme projelerinde kadınlarla ilgilenilmektedir. Ancak, direkt olarak kadın baraj göçmenlerinin deneyimlerine ne yer değiştirmeden önce ne de sonra değinen çalışma bulmak çok güçtür. Bu ender çalışmalardan biri olan Ecevit'in 1996'da kadın odak grubuyla mülakatı bir

istisnadır. Fakat, teorik bazda yapılan ve belli bir yaklaşımla çalışma yapılmasını öneren çalışmalara rastlamak mümkündür. O'bannon'un çalışması buna örnektir (1994). O'bannon'a göre baraj göçmenleri ile ilgili resmi istatistiklerde kadınların görünmezliğinin bir çok sebebi bulunmaktadır.

Kadınların istatistiksel olarak görünmezliğinin sosyal bilimcilerin deneklerini takip etmelerini gerektirerek, yüklerini arttıracak muhakkaktır. Ancak, bunun onları işlerinden de alıkoymaması gerekir. Madalyonun bir yüzüne bakıldığında yüksek baraj projeleri dünya üzerinde insan gücünün fiziksel ve teknolojik işaretleridir. Fiziki yapılanmaların bir çoğunu uzay resimlerinden dahi takip etmek mümkündür. Ancak, madalyonun diğer yüzü de unutulmamalıdır. Her bir baraj projesiyle beraber yer değiştirmek zorunda kalan veya etkilenen insanların sayısına bakıldığında, büyük baraj yapımlarının bölgelerin ve ulusların sosyo-ekonomik, kültürel dokularında büyük ölçekli değişimlere sebep oldukları görülebilmektedir. Bu tür projelerin büyüklük ve etkileri hakkında bir fikir verebilmek için bazı projelerden etkilenen insanlarla ilgili olarak şu sayısal verilerden söz edilebilir:

Gana, Volta Nehri Projesi	:80.000 kişi (Chambers, 1970:1)
Brezilya, Babaguara Barajı Projesi	:70.000 kişi (Lewis, 1991:36)
Mısır, Aswan Barajı Projesi	:60.000 Nubialı (Benedict, 1979:139)
Türkiye, Keban Barajı Projesi	:30.414 kişi (Silier, 1976:9)
Nijerya, Kainji Barajı Projesi	:44.000 kişi (Mills-Tettey, 1986:31)
Hindistan, Narmada Nehri Projesi	:1.500.000 kişi (Lewis,1991:34)
Türkiye, GAP	:5.000.000 kişi (Kut,1993a:6)

Bu rakamlar, planlanan projelerin tanımları ve onların kısa vadedeki sonuçları, bir ulusun gelişiminin fiziksel, teknolojik, ekonomik ve siyasi gücünün göstergesi olarak büyük bir hız ve titizlikle hesaplanabilmektedir. Ancak, yukarıdaki veriler, Öç ve Tiesdell'in başka bir konu için bahsettikleri (1994) kısa ve uzun vadedeki sosyo-kültürel ve ekonomik etkilerin henüz siyasette yeterli derecede dikkat çekememiş olduğu ifadesi, bahsettiğimiz literatür çalışmaları çerçevesinde doğrulanır niteliktedir. Etkilenen nüfus gruplarının tamamıyla, yani kadınlar, erkekler, çocuklar ve diğer gruplarla farklı yönlerden yeterince ilgilenen çalışma bulunmamaktadır. Kalabalık rakamlarla konuşmak, eğer onların gerçek etkilerini anlayamıyorsak ve önceki projelerin sosyal maliyetlerini yeni büyük projeler planlarken hesaplayıp kullanamıyorsak, önemsiz konuma düşmektedir (Bhattacharya ve Logathan, 1989; O'bannon, 1994). Colson'un çalışmalarında belirtilen bu noktaya önemli bir değer verdiği görülmektedir. Colson'un Kariba Barajı çalışmasında Gwembe kadınları örneği ile sadece erkeklerin hareketli hale getirilmesi gerektiği varsayımının uygun olmadığını, baraj göçmenleri ile ilgili çalışmalarda cinsiyetin anlamlı bir sosyal kategori olarak yer almamasının ve bunların yeniden yerleşimden sonraki etkileri üzerine dikkatleri çekmektedir (1971). Literatürde bu noktalar, çalışmaları birbirinden ayırt edici önemli hususlardır.

Daha sonraları, Colson'un fikirleri önem kazandı. Böylece, cinsiyetin planlama süreçleri için önemi Little (1994), Moser (1989), Wesemael-Smith (1992) ve Sandercock ve Forsyth (1992) tarafından dile getirilmiş oldu. Bu sosyal bilimcilerin alan, yer ve cinsiyet ilişkileri arasındaki etkileşimleri inceledikleri görülmektedir. Mc Dowell'in (1993) ve Holcomb'un (1984-1986) çalışmaları bu tür ilişkilere dikkatleri çekmektedir. Bazı çalışmalarda, şehirlerdeki kadınlar, fakirlikle bağlantılı olarak ele alınmışlardır. Meer'in '*1990'larda Fakirlik*' (Poverty in 1990's) adlı çalışmasında kent kadınlarının cevapları fakirlikle ilişkilendirilerek ortaya koyduğu, Willis tarafından vurgulanmaktadır (Willis, 1995). Öte yandan, bir diğer grup çalışmada ise, yeniden yerleşim projelerinde kadınların aktif yeri ortaya konulmuştur. Fakat bunlar, yeniden yerleşim tipi olarak ya squatters (gecekondu benzeri) gibi standart altı yerleşimler veya arazi yeniden yerleşimleri ki, bu baraj projelerinden çok, ilgili ülkenin arazi ve toprak politikaları ile alakalıdır. Townsend ve arkadaşlarının

'*Yağmur Ormanlarından Kadınların Sesi*' (Women's Voices from the Rainforest) adlı kitabında arazi yerleşimi ve bu yerleşimin fakirliğe etkisi, stratejik ve pratik cinsiyet ihtiyaçları üzerinde durdukları görülmektedir. Townsend ve arkadaşlarının örnekleri, genelde Kolombiya Magdalena vadisinden Güneydoğu Meksika'dan özelde ise Meksika'daki 4 kadının yaşam hikayelerinden oluşmaktadır (Radclife, 1995). 1992'de Women's Feature Service (WFS) adlı 60 ülkenin kadın gazetecilerinden oluşan bir grup, benzer bir arazi yerleşiminin sınırlılığını, kendi yaptıkları karşılaştırmalı bir çalışmada, arazi yerleşimine az atıfta bulunarak, bu yerleşmelerde kadınların yerinin önemsenmemesine dikkatleri çekmektedirler (WFS, 1992).

Jacob'un çalışması arazi yerleşimiyle ilgili bulgularıyla dikkat çekmektedir (1995). Zimbabve'de değişen cinsiyet ilişkilerini sınıf, cinsiyete dayalı iş ve toprak bölüşümü, topluluk, akrabalık ve kişisel ilişki örüntüleri, yeniden yerleşim, kadınların ezilmişliği ve bunların sonucunda kadınların erkeklere bağımlılığını devam ettiren unsurlar olarak sorumlu tutmaktadır. Bunun siyasette devamı bulgusu, toprak yerleşim'inin etkilerinin boyutu açısından önemli bir örnektir. Jacob'un bir diğer bulgusu ise, kadınların faydası için sosyal ve devlet kontrolünün pozitif etkilerinin olduğudur. Fakat, kadının ikincilliğinin (subordination) değişmeyen dokusunun yapısal parçalarının da erkeklere bağımlılığı ifade ettiği bir diğer bulgudur (Jacob, 1995). O'bannon'da bir araştırmasında (1994), Colson'un 1971'deki önerisine benzer bir şekilde Narmada Nehri Projesinde baraj yeniden yerleşim projeleri ve kadınların yeri ile ilgili teorik bir reçete verme çabası göstermiştir. Fakat, rastlanan sayıca az araştırmaya rağmen, kadınların baraj göçmenleri olarak yeniden yerleşimlerinin deneysel açıdan yeterli düzeyde araştırılmadığını söylemek mümkündür.

Keban Barajı kadın göçmenleriyle ilgili bu tezde, kadın nüfusu toplumun diğer kesiminden ve ilişkilerinden izole edilmemektedir. Aksine, kadın göçmenlerin deneyimlerini, kendi sosyal çevrelerinde ve kendi sosyal ilişkiler ağı ortamında, onları etkileyen siyasi yapılanmalarla ve yasal şartlarla bağlantılandırarak, tartışarak onları daha iyi anlamayı amaçlamaktadır.

2.5 NESİLLERE BAKIŞ AÇISINDAN KENT ALANLARINDA KADIN GÖÇMENLER

Yukarıda bahsedilen üç bölümdeki çalışmalarda vurgulanmaya çalışılan, aslında kadın göçmenlerin, göç sürecinde farkedilse de edilmesede aktif sosyal aktörler olarak yer aldıklarıdır. Bu cinsiyet, sınıf, şehirdeki geçiş yerleşimlerinde veya gelişme projeleri ve diğer benzeri faktörlerle bağlantılı olarak ele alınmıştır. Bekar ve evli kadınların kent alanlarındaki deneyimleri sanki birbiriyle ilişkili değilmiş gibi genellikle detaylı olarak incelenmiştir. Böylece, genelde, kadın göçmenlerin kent alanlarındaki deneyimleri **yatay** bir çerçevede farklı kadın gruplarının karşılaştırılmasıyla belirli, sınırlı bir zaman sürecinde incelenmiştir. Bu çalışmaların temel bulgusu, toplumun normatif yapısı içinde, bu bireysel deneyimlerde, engellerde, desteklerde ve tıkamalarda bir paralelliğin olup olmadığıdır. Kent alanlarında gönüllü kadın göçmenleri deneyimleri aynı zaman süreci içinde tanımlanabilmektedir. Fakat, cinsiyet, yaş, sınıf gibi unsurlara dayalı olabilen göçün seçiciliği, nesiller arası karşılaştırmalar yapılmasını, belki bir anlamda sınırlayabilmektedir. Bu göç sürecine katılma sebepleri itici ve çekici faktörlerle ilişkilendirilmektedir. Fernandez-Kelly ve Garcia'nın (1992) Meksika ve Kübalı kadınların farklı sınıfsal geçmişe sahip olmaları, farklı sebeplerle göç etmeleri, farklı itme ve çekme faktörlerinin etkisinde kalmalarının kadınların tecrübeleriyle ilişkisi ve bu tecrübelerin kişisel otonomiye farklı yansımaları, maddi bağımsızlık gibi unsurların önemine dikkat çektikleri görülmektedir. Bunların yanında, gelişmekte olan ülkelerde, göçmenlerin göçün, cinsiyet, yaş ve sınıfsal seçici yapısından, gidilen alanlardan, kendi göç gruplarının niteliğinden dolayı, farklı imkan ve farklı sosyal baskılarla karşılaştıklarından bahsedilmektedir. Taneeranon (1994) ve Lee-Smith (1994) bekar ve evli göçmen kadınların tecrübeleriyle ilgili örnekler vermektedirler. Basu çalışmasında (1992) Tamil Nadu ve Uttar Pradesh'de zaman içinde gayri resmi mesleklerle Purdah uygulamalarındaki kültürel farklılıkların önemine değinmiştir. Ardından, kent çevresindeki bu iki kadın grubunun sosyal tecrübelerinin nasıl değiştiği vurgulanmıştır. Genelde, yatay karşılaştırmalara değinen çalışma sayısı oldukça fazladır. Bu çalışmanın önemi, kadınların rol ve statülerindeki değişikliğin

yaş, sınıf, meslek, medeni hal, etnik değişkenler eşliğindeki farklı tecrübelerini göz önünde bulundurmasındadır. Ancak, Hyman 1942’de statü ile ilgili açıklamasında bu deneyimlerin değerlendirilmesinin ya psikolojik düzeyde öznel (subjective) yani kişilerce değerlendiriliş ya da uyumla, anlaşmayla (accorded) yani başkalarınca değerlendirilişine göre farklılaşacağına dikkatleri çekmiştir (Marshall, 1963). Bu fikir bir grup araştırmacı tarafından da desteklenmiştir. Onların bulguları da kadınların farklı tecrübelerinin ve göç ilişkilerinin onların rollerinde, tutumlarında ve beklentilerinde sosyal değişme için açık uçlu bir sürece yol açtığını vurgulamaktadır (bkz. Abadan-Unat, 1982). Farklı faktörlerin etkisi altındaki bu süreç, bir kısım için pozitif değişime yol açabilirken, bir diğer kısım için daha farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Son zamanlarda yapılan yer değiştirme çalışmaları ve kadınların geçirdiği coğrafi değişim örnekleri, kadınların farklı yerlerde çocukluktan yaşlılığa kadar olan beklenti ve yaşamlarında sınıf, etnik durum, uyruk ve bireysel değerlerle çakışan deneyimler yaşadıklarına işaret etmektedir (Bammer,1995; Katz ve Monk, 1993). İki çalışmanın sonuçları karşılaştırıldığında, toplumda kadınların rol ve pozisyonlarında meydana gelmesi muhtemel sosyal değişimin yaşam çevrimi (seyri) sürecindeki farklı tecrübelerine bağlı olarak değişebileceği ortaya çıkmaktadır. Böylece, belkide kadınların yaşamlarının değişik dönemlerinde teoride oluşan bireysel düzeydeki değişimleri uygulayamayabilirken, uygun şartlar oluştuğunda veya oluşturulduğunda uygulamaya dönüştürülebileceği ihtimalini düşündürmektedir. Bu bir anlamda güç ilişkilerinin de zaman içinde değişimine işaret etmektedir. Caplow’un güç tanımında bahsettiği üzere, *güç uygulama* ve *güce sahip* olma birbirinden farklı şeylerdir. Birisi ona sahip olabilir ama karşı koyuşların üstesinden gelmek için gücünü göstermek zorunda olmayabilir de. Buna ek olarak *güç zayıf kaldığında ve zayıflığı tartışılmadığında var olduğu ve kullanılması gerektiği halde kullanılmadığı için bir illüzyon, sembol* şekline de bürünebilmektedir (Caplow, 1971:26-27). Bu tür ihtimaller, kadınların tecrübelerindeki sosyal değişmelerin her zaman ileriye, gelişmeye doğru ilerleyemeyeceğine ve kadının önceki tecrübelerinin uyumsuzluğu kontrol için, mevcut sosyal kontrol mekanizmalarının yani, karşı koyma, sınırlama veya cezalandırma gibi unsurların etkisi altında görelilik olarak tecrübelerinin ve kontrol mekanizmalarına karşı tavrının zaman zaman

durabileceği veya kısıtlı kalabileceğini ortaya koymaktadır (Giddens, 1989; Haralambos ve Holborn, 1991). Öyleyse, Giddens'in deyimiyle toplumun yapısı, sosyal eylemler ve eylemlerin dönüşlü gözlemlenmesi önemli görünmektedir. Sebebi ise, aktörlerin yeni davranışlarının etkileşim kalıplarını değiştirebildiği ve sosyal yapının da onlarla beraber değişebildiğidir. Ancak, Aecher, tarafından farklı bir şekilde eleştirildiği gibi (Haralambos ve Holborn, 1991), Giddens'in sosyal yapıdaki dönüşümün devamı beklentisi gerçekçi olmayabilir de, normatif düzeydeki güçlü bir tıkanıklık olması halinde bireysel eylemin yansımasındaki dönüşümü getirememesi de olası bir ihtimaldir. Bu, baraj göçmeni kadınlar için de düşünülebilecek geçerli bir ihtimaldir. Ancak, daha önce de belirtildiği gibi, bu tıkanıklığın zayıflatılma ihtimali bulunmaktadır. Bu, ailenin gayri resmi sosyalizasyon birimi görevinin kısıtlı sınırları içinde kadınlar kendi alanlarında, ailenin diğer bireylerini ve kızlarını etkileyerek gerçekleştirebilecekleri de muhtemeldir (Kağıtçıbaşı,1982). Bu su kanalları benzetmesini akla getirmektedir:

“ Her insan bir su kanalında doğar. Bu su bireyin doğumundan önce mevcut olan kültürel ve ailesel kalıpları ifade etmektedir. Doğumdan sonra özellikle çocuk yetişkinliğe doğru ilerledikçe yan kanallara ilerleme ihtimali gelişmektedir. Yansıma ile, birey akıntıya karşı yüzmeye, kanalın ortasında kalmaya ya da akıntı yönünde yüzmeye veya kullanılmamış bir yan kanalı kullanmaya karar verebilir. Fakat her ne olursa olsun yeni bütün bir kanal yaratmak mümkün değildir” (Rowland ve Shea, 1991:613).

Böylece Rowland ve Shea kadınların bağımlılıktan dışarıya cevap vermesi ve otonomiye geliştirmek için reaksiyon göstermelerinin önemine dikkatleri çekmeye çalışmışlardır. Aynı analogiden (benzetmeden) hareketle değerlendirme yaparsak, kadınlar isterlerse, kendilerini değiştirebilecek yeniden gözden geçirme ve seçim yapma imkanına sahiptir diyebiliriz. Kadın göçmenlerin farklı geçmiş deneyim düzeylerinde, bütünüyle yeni bir kanal oluşturabilme ihtimalinin çok uzak görünmediği de eklenebilir. Bu belki Young ve Willmott'un (1957) bahsettikleri gibi, geçici ya da sürekli bir bütün kanalın diğer kanallarla bağlantılarının kurulmasıyla beraber amaçlanan hedefe ulaşabilecek bir stratejiyle sağlanabilecektir. Böylece, yeni

kanal çabası yerine hedefe ulaşabilecek yeni yol ve stratejinin belirlenmesinin öncelik kazanması da muhtemel görünmektedir.

Türkiye'deki ve diğer ülkelerle ilgili literatür taraması göstermiştir ki, Giddens'in de belirttiği gibi (1989), tahsis edilen ve yetkili kaynaklar kadınlar için sınırlıdır. Bu yüzden, bunlardan birine ulaşmak, uygulayabilme anlamına gelmemektedir. Kadınların değişik alanlardaki yaşam şekillerine katılım ve cevaplarında farklılıklar olduğu sürece, aynı gruptaki nesiller arasındaki bu değişimleri analiz ederek tanımlamak bir ihtiyaçtır. Bu tür çalışmaları, **dikey çalışmalar** olarak tanımlamak mümkündür: Davranışlarda değişimleri, beklentileri, kadınların rollerini bireysel ve toplumsal düzeyde nesiller arasında karşılaştırılmaktadır. Kandiyoti'nin üniversite öğrencileri ve anneleri ile ilgili çalışması (1981), Kağıtçıbaşı'nın (1991) annelerle ilgili Klineberg'in kelimeleriyle 'yeni sosyalizasyon'la ilgili (1974) çalışmaları, bu tür dikey çalışmalara örneklerdir. Kadın göçmenlerin tecrübeleri ile ilgili vurgulanması gereken konu bu tür çalışmaların baraj göçmenleri arasında da yapılmasının gerektiğidir.

Göç tipolojileri açısından baraj projelerine bağlı olan göç, diğer göçlerden farklıdır ve bu tür göçler genellikle zorunlu göç kapsamında ele alınmıştır (Colson, 1971; Silier,1976; Atay, 1985). Bu farklılığı, Petersen'un göç tipolojisi ile kısmen ifade etmek mümkündür (Petersen, 1970:49-68). Ona göre göçleri şöyle sıralamak mümkündür:

İlkel (Primitive)

Zorunlu (Forced)

Sevkedilmiş, itilmiş (Impelled)

Serbest (Free)

Yoğun yığın göçü (Mass migration)

Muhafazakar (Conservative)- Yenilikçi (Innovative) şeklinde sınıflamaktadır.

Zorunlu göçte, göçü aktif hale getiren birim devlet veya ona denk güçte bir sosyal kurumdur. Bu bölümün önceki kısımlarında bahsedilen ana göçmen grubu sevk edilmiş, itilmiş (impelled) göçmenlerdi ve kalma ya da gitmeleri konusunda ellerinde az ya da çok güçleri bulunmaktaydı (Petersen,1970). Bu gruptaki

göçmenler, literatürdeki teorik çerçeve çizilirken yapılan tartışmalarda genellikle squatter, slum ve gecekondu bölgelerindeki kırdan kente göçenler olarak ya da gidilen ülkelerin gettolarında ya da etnik mahallelerindeki uluslararası işçiler olarak ortaya çıktılar. Ancak, zorunlu göç söz konusu olduğunda aradaki fark göçe yönelik bir siyasetin olması (migratory policy) ve göçmenlerin kalma veya gitme konusunda karar verebilecek bir güce sahip olmamalarıdır. İnsanların bu şekilde pasif bırakılışları, yerinden çıkarılma (displacement) olarak adlandırılmaktadır. Burada önemli olan unsur, *göç'ün fonksiyonunun* göçmen tarafından değil, göçü aktif hale getiren birim tarafından belirleniyor olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında, Fernandez-Kelly ve Garcia'nın Küba ve Meksikalı kadınlarla ilgili örneklerini Pettersen'in bakış açısından bakınca, muhafazakar yoldan göçmenlerden kurtulma olarak görmek ve itilmiş, kaçılmış, göçülmüş (flight) ve gidilecek yer konusunda göçmenlerin seçme tercihleri olmuştur. Bammer'in değerlendirmesinde yerinden çıkarılmanın anlamı, sosyal, kültürel ve psikolojik yönlerden genişletilmiştir. Hirsch'in bahsettiği, farklı ülkeler arasında, çoğul yerlerden çıkarılma deneyimleri de yerinden çıkarılma olarak adlandırılmış olmasına rağmen, aslında itilmiş, sevk edilmiş (impelled), göçülmüş özelliklerini içermiş ve göçmenler Pettersen'in sınıflamasına göre mülteci olarak adlandırılmışlardır. Yoğun yığınsal veya bireysel göç açılarından bakıldığında incelenen literatürde, bireysel veya ailesel düzeyde göçlerden bahsedilmekte, ailelerin yığınsal göçlerinden mülteciler dışında pek söz edilmemektedir.

1961'de Uluslararası Nüfus Konferansında, Bogue, orijin ve gidilen toplulukların özelliklerini dikkate alarak itici (push) ve çekici (pull) faktörlerin ayırımını yapmıştır (Jansen, 1970:12). Yukarıdaki literatürde kadınları genellikle göçün cinsiyet, sınıf, etnik köken, statü (profosyonel-evli-bekar vb.) seçici yapısı ile ele alındığı görülmektedir. Ancak, Jansen'in açıklamasına göre, orijin topluluğuna bağlı olarak, çok güçlü bir itici gücün olduğu göçler de göçün seçiciliğini azaltmaktadır. Baraj göçmenlerinin yeniden yerleşmesi durumunda çok güçlü bir çekici güç bulunmamakta ve orijinin seçiciliği ise minimumda kalabilmektedir (Jansen, 1970). Böylece, baraj göçmeni gruplarının tabi olduğu göçler, ne kadınlara ne de erkeklere kalma ve gitme yönünde bir alternatif sunmamaktadır. Bunlara ek olarak, göç ve yeniden yerleşme politikaları, gidilecek olan yerlere de sınırlamalar

getirebilmektedir. Büyük bir grup insan, orijinininden göç ederek özel bir alana yerleşebilmektedir. Bu durumda onların squatter yerleşimlerinden, slumlardan, gettolardan farklı planlanmış, fiziksel çevre, aile ve arkadaşlık örüntüleriyle, yığın göçü ile hali hazırda geçişi yaşayan yeni bir grup oluşturmaları beklenebilmelidir. Böylece, Portes'in dikkat çektiği nokta (1994), ilişki örüntülerinin göçünün '*migration of networks*' de olabileceğidir. Bu fikir, kadınların kapalı kabul edilen ancak, değişen çevrelerindeki tecrübeleri incelenirken de gözönünde bulundurulmalıdır. Bununla beraber, Young ve Willmott'un (1957) eski Bethnal Green (Londrada) deki kent geçmişi olan ailelerin Greenleigh'deki (Essex) bir konut alanına yeniden yerleştirilmesi ile ilgili yaptıkları çalışmalarında, Bethnal Green'lilerin yeniden yerleşimden sonraki deneyimlerine yer verdiği için, ilişki örüntülerinin göçü konusunda önemli bulguları sunmuşlardır. Onların sorguladıkları hususlar, insanlar oturduğu yeri değiştirdiklerinde ne olmaktadır ? Ve göç onları değiştirmiş miydi ? Sonuç olarak, Parsons ve Glass'ın sınıflar arası hareketlilik teorisini kullanarak, karşılaştırmalı düzeyde medeni halin, kadınların kocalarının ve kendi babalarının sınıf düzeylerinin karşılaştırılması ile farklı kadın gruplarının farklı deneyimleri olduğuna dikkatleri çekmişlerdir. Young ve Willmott, insanların yeni çevrelerini değiştirebildiklerini ve eski sosyal ilişkiler ağına benzer yeni bir sosyal ilişkiler ağını şekillendirebildiklerinden bahsetmektedirler. Onların kelimeleriyle "şimdi olanlar geçicidir, yine de Bethnal Green bir zamanlar bir Greenleigh'di" (Young ve Willmott, 1957:136). Planlanmış belirli yerlere baraj göçmenlerinin yerleştirilişiyle kadınlar diğer aile bireyleriyle beraber, hane halkı başkanına eşlik eden göçmen konumunda göç etmektedirler. Ancak, bu aile üyeleri göç öncesinde, kent çevresiyle bağlantı yoluyla farklı yaş gruplarında ve farklı tecrübe düzeylerinde olabilmektedirler. Abadan-Unat'ın belirttiği üzere kent, kırsal veya geçişsel kent geçmişine sahip olma gibi hususlar, göç çalışmalarında dikkate alınmalıdır (1982). Ovortrup bu bakış açısına yeni bir yönden ekleme getirebilmektedir. Çocukluk sosyolojisi ile ilgili süregelen çalışmalarında, toplumun diğer gruplarınınki kadar farklı tecrübelerle, çocukların da sahip olabileceklerini dile getirmiştir (Ovortrup, 1985,1987a,1987b,1990). Bu önem Hirsch tarafından uluslararası göç düzeyindeki tecrübelerle örneklenmeye çalışılmıştır. Ancak, Keban Barajı Kadın göçmenleri ile

ilgili bu çalışmada, bu farklı deneyim erevesleri göz önüne alınarak değerlendirmeler yapılmıştır. Young ve Willmott, kadın göçmenlerin 14 yaşının üzerindeki çocuklarını bağımlı yaş çocukları (children of dependent age) olarak kabbul etmiştir (1957:8).

Hiç kuşku yok ki, buraya kadar özetlenen çalışmalar ve kuramsal ereve g çalışmalarına imkanlar ölçüsünde önemli katkılarda bulunmuştur.

3.1-GİRİŞ

Bu bölüm, çalışmanın 1. bölümünde açıklanan hedeflerine ulaşmak için seçilerek uygulanan metodolojik süreci, sürecin uygunluğu ve karşılaşılan dezavantajlar analiz edilmektedir. Araştırmanın yer ve nüfusu, hedef kitle ve araştırma kitlesinden bahsedilerek tanımlanmaktadır (3.2). Örneklem çerçevesini ve örnek seçiminin oluşturulma süreçleri örnek büyüklüğü, örneklem çerçevesinin oluşturulması ve araştırma nüfusunun hedeflenen nüfustan nasıl farklılaştığı üzerinde (3.3) durulmaktadır. Hane ve birey örneklemelerinin seçimi değerlendirilmektedir. Uygulanan sürecin örneklemin temsil gücü üzerindeki etkileri bu bölümde incelenen bir diğer konudur. Veri toplanması (3.4); mevcut veriler ve araştırma esnasında elde edilen verilerin farklılığı özetlenmektedir. Sonra, görüşmeler, yarı çerçevesi belirlenmiş görüşmeler, pilot çalışma, görüşme yerleri, gözlemler ve serbest görüşmeler başlıklarına değinilmektedir. Alan araştırması ve veri toplama esnasında göçmenlerin tutumlarından veya onlarla iletişimden dolayı karşılaşılan engel incelenmektedir (3.5). Veri ölçme ve analiz teknikleri hakkındaki genel yaklaşımla ilgili genel bir bilgiler değerlendirilmektedir (3.6). Son kısım ise, bu bölümün ana sonuçlarını özetlemektedir.

3.2 ARAŞTIRMANIN YERİ VE NÜFUSU

Burada üzerinde durulacak olan *araştırma nüfusunun* tanımı Keban Barajı göçmenleri ile ilgili genel tanımlardan, yasal tanımlardan daha odaklanmış bir tanım içermektedir (Resmi Gazete, 18 Temmuz 1969; Resmi Gazete, 29 Haziran 1970; Resmi Gazete 18 Ocak 1971; Silier, 1976). Araştırmanın amaçları doğrultusunda çalışmaya ait iki nüfus tanımlanabilmektedir: hedeflenen kitle veya nüfus ve araştırmaya konu olan nüfus.

Hedeflenen nüfus: 1973 yılında son yasal şekli verilen ve Abdullahpaşa Mahallesi konut alternatifini hak kazandığı için yerleşmesi ümit edilen; 805 hanenin 1993 yılında Elazığ'da yaşayan, 15 yaş ve üzerinde kız çocuğu olan kadınlar, bu yaşlarda onlarla yaşayan bekar kızları ve halen Elazığ'da oturan evli kızlarıdır. Böylece çalışma, Elazığ'a göç eden tüm Keban barajı göçmenleri veya 805 hanenin göçmen kadın nüfusunun değil, çerçevesi tanımlanmış bir anne ve kızlar grubu üzerine odaklanmıştır.

Anneler, konut hakkını kazanan hane başkanı veya onun eşi konumundaki en az bir bekar kızı olan kadınları ifade eder mana da tanımlanmıştır. Böylelikle göçmen hanelerinde olabilecek diğer kadın ve anneler den ayırt edilmeleri hedeflenmiştir.

Kızlar için konulan 15 yaş sınırı çocukluk çağının sınırını çizme gibi bir düşünce ile (Qvortrup 1987a,b,1990) belirlenmemiştir. Özellikle bilişsel gelişim düzeyinin, sorulabilecek soruların anlaşılabilirliğini sağlayabilecek ve ekonomik olarak aktif yaş sınırını kapsayabilmesi açısından yaş alt sınırı belirlenmiştir (Tiryakioğlu, 1991).

Araştırmanın nüfusu: Hedeflenen nüfus kriterlerine uymadıklarından, hariç tutulmak zorunda kalınan deneklerin elimine edilmesiyle elde kalan, araştırma için ulaşılabilecek nüfustur. Elde güncel bir kayıt bulunmamasından dolayı bu nüfusun örneklem kısmındaki süreçten takibi gerekmiştir. Ancak, araştırma nüfusuna ulaşma çabasında fark edilemeyen kadın nüfusun (Denzin,1989) belirlenmesinde, resmi olarak açıklanmış olan 805 hane hak sahipleri listesinin temel hareket noktası olduğundan söz edilebilir. Araştırma nüfusunun takibi sürecinde rakamsal olarak ifade edilebilecek iki sayısal bulgu mevcuttur: Birisi genel anlamda, çalışma sırasında Elazığ'da olduğu tespit edilebilen, konut kriterine göre APM'de bulunması gereken 286 göçmen hane sayısı. Diğeri ise daha özelde, hedeflenen kitle kriterlerine uygun 190 hanedeki kadın nüfus kısmen araştırma nüfusu olarak tanımlanabilmektedir.

Araştırmanın yeri: Keban Barajı Göçmenlerinin kırdan kente, konut alternatifi çerçevesinde yerleştirileceği belirlenen yer, Elazığ'da Abdullahpaşa Mahallesi olduğundan çalışma yeri resmi izinle Elazığ ile sınırlanmıştır. Araştırma ve yeniden yerleşim arasındaki 20 yıllık zaman farkı ve Keban Barajı Göçmen nüfusunun dinamik

karakteri, Elazığ'daki diğer mahallelerin değerlendirme kapsamına alınmasını gerektirmiştir. Çalışma yeri olarak, orijinal yeniden yerleşim mahallesi olarak, planlı yerleşim için seçilmiş olan APM'ye ve Elazığ'daki diğer mahallelere odaklanılmıştır. Göçmenlerin büyük bir çoğunluğu ile APM'de, geriye kalanları ile ise, diğer mahallelerde bağlantı kurulabilmiştir. Çalışma süresince bu mahallelerden *diğer mahalleler* olarak bahsedilmektedir. Kapsamdaki diğer mahalleler: İzzetpaşa, Doğukent, İcadiye, Aksaray, Sanayii, Nailbey, Yıldızbağları, Mustafapaşa, Sürsürü ve Cumhuriyet mahalleleridir, şekil 3.1'de görülebilirler.

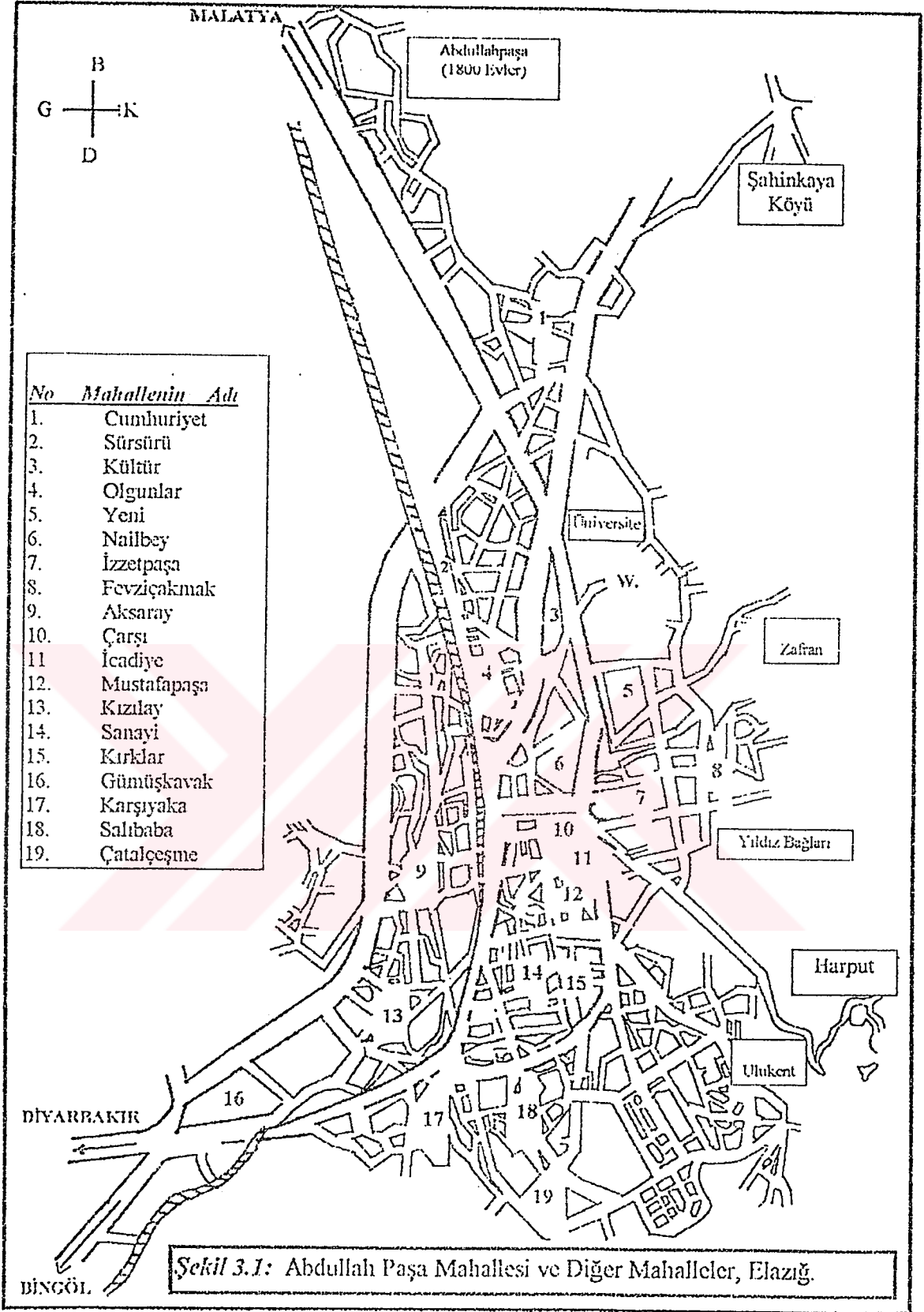
3.3 ÖRNEKLEM

Örneklem süreci; örneklem büyüklüğü, örneklem çerçevesinin oluşturulması, hane ve birey örneklemelerinin seçimi, temsiliyeti gibi konuları içeren bir bütünlük içinde değerlendirilmiştir.

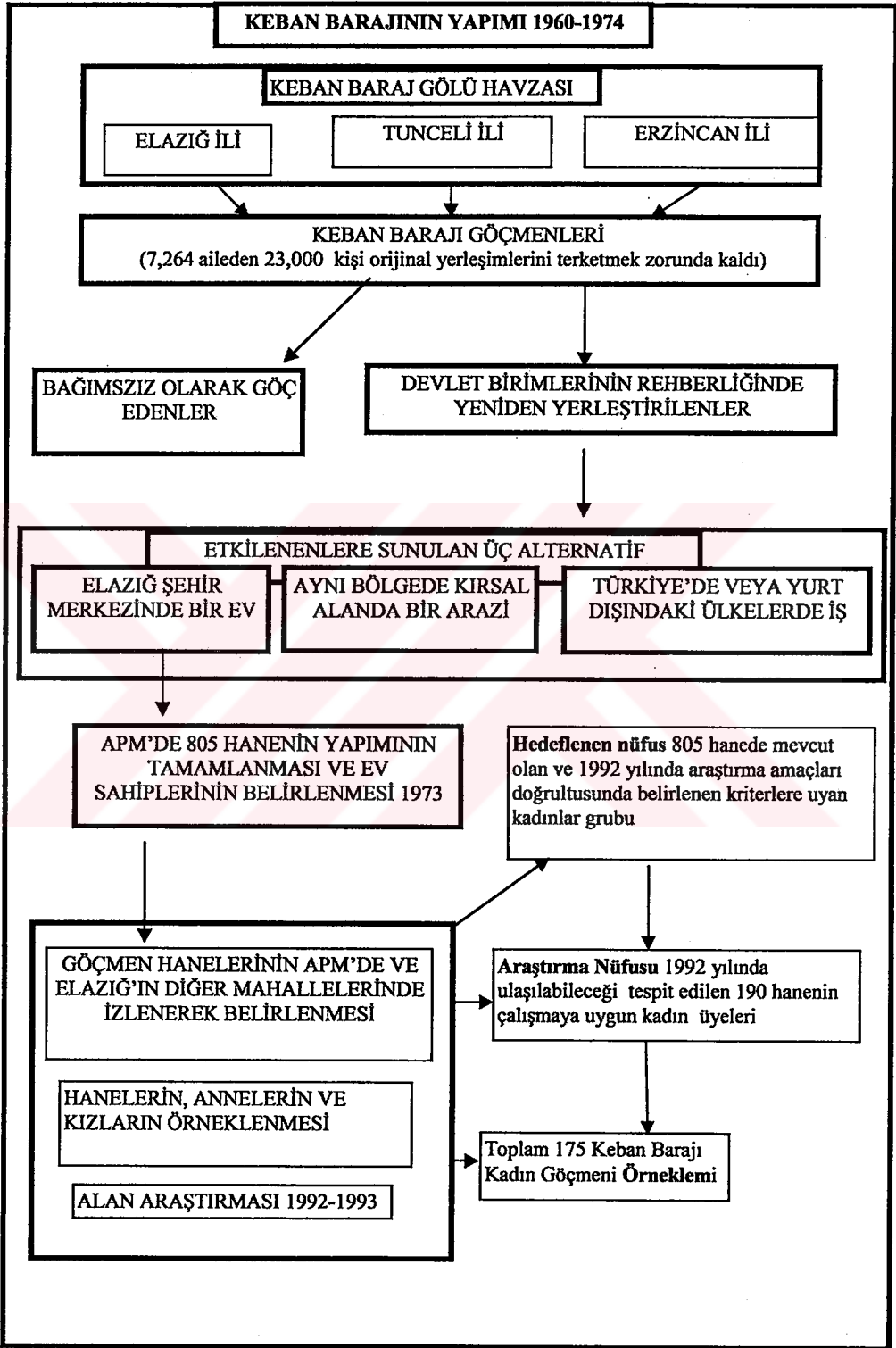
3.3.1 Örneklem Büyüklüğü

İlk örneklem büyüklüğü, müsait olan zaman birimi, araştırmacının mülakatları şahsen yapmayı istemesi ve örneklem birimlerinin takip edilip belirlenebilmesi için gerekli olan detaylar göz önüne alınarak belirlenmiştir. Örneklem büyüklüğü belirlenirken, konut alternatifi için hak kazanan 805 hane baz alınarak ilgili hanelerin % 10'undaki hedeflenen kadınlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Örneklem, haneler ve bireyler aşamalarında gerçekleştirilmiştir.

Örneklem süreci, ulaşılabilen hanelerden 80 hane örneğine ve bu hanelerdeki 80 anne örneğine ve 80 bekar kız örneğine, onlardan hareketle de 15 evli kız örneğine, dolayısıyla toplam 175 örnekten oluşan bir örneklem grubuna ulaşmayı kapsamaktadır. Seçilen 175 kadının Keban Barajı göçmenleriyle ilişkisinin detaylarını şekil 3.2'de izlemek mümkündür.

Şekil 3.2: Keban Barajı Kadın Göçmenleri Çalışma Örnekleminin Kapsamı

Örneklem çerçevesi alan araştırmalarında ulaşılması hedeflenen birimlerin bir arada düşünülmesini sağlayan verileri içeren bir listedir. Bu çalışmada, örneklem çerçevesi araştırmaların geçerlilik ve güvenilirliği için önem verilen bir konu olduğundan, mümkün olduğu ölçüde oluşturulmasına özen gösterilmiştir (Nachmias ve Nachmias,1992:169; Patton,1990; Vaus,1991:60).

Örneklem çerçevesini bu çalışma için şekillendiren faktörler şöyle özetlenebilir:

1- İyi tanımlanmış bir gruba odaklanılmış olması

Örneklem için hedeflenen kitle cinsiyet, medeni hal, yaş, haneden seçilecek sayıları ve şehre geliş sebepleri gibi unsurlarla tanımlanarak sınırlanmıştır. Hakim'in de çalışmalarında bahsettiği üzere, iyi tanımlanmış bir gruba odaklanıldığında, uygun bir örneklem çerçevesi çizilmesi alternatif denek sayısı azaldığı için güçleşmiştir (Hakim,1987).

2-Gizlenmiş bir nüfusa odaklanılmış olması

Ulaşılması hedeflenen kadınlar şu sebeplerle gizlenmiş bir nüfus konumundan tespit edilmiştir (Colson, 1971; Hakim,1987; May,1993; Yung vd., 1994;Spreen ve Zwangstra,1994):

a) Çalışmanın yeniden yerleşimden 20 yıl sonra yapılması ve göçmenlerin yerleşmeleri beklenen yerleşim alanında, beklenen sayıda bulunmamaları.

b) Göçmen grubu kapsayan kayıtların farklı nüfusları da kapsayan genellikte olması veya farklı amaçlar için hazırlanmış ve güncellenmemiş olması.

c) Mevcut kayıtlarda, farklı sebeplerle sadece hane halkı başkanlarına odaklanıldığı için cinsiyete dayalı bir yanlılıkla karşılaşılmış olması.

Bu sebeplerle kadınlarla ilgili bilgilerin, kayıtlarda tespit edilebilen bilgilerin araştırmacı tarafından APM Polis Karakolunda güncellenmesinden sonra karşılaştırmalarla seçilmesi gerekmiştir. Bu yüzden, çalışmanın tamamında kullanılan çoklu metod kullanım (triangulation) yaklaşımı örneklem aşamasında da kullanılmıştır. Bu yaklaşımın temeli, veri temininde iki ya da daha fazla metod ve tekniğin bir arada kullanılmasıyla bilgilerin hedeflenen düzeyde özetlenmesine yönelik bir yaklaşımdır

(Burgess,1984; Nachmias ve Nachmias, 1992:198-199; Patton,1990; Vaus,1991:60). Bu yaklaşımla ihtiyaç duyulan bilgiler, kayıtlar arası karşılaştırmalarla tamamlanarak, ulaşılabilirliği mümkün olan örneklem çerçevesi elde edilmiştir.

Bu süreçte, Elazığ ilinde takip edilebilen göçmenlerin veri takip kaynaklarını tablo 3.1’de görmek mümkündür. Takipte temel olarak üç ana kaynak kullanılmıştır: Konut bildirim formları, 1992 Elazığ telefon rehberi, şahsi bağlantılarla kullanılan kartopu tekniği. Bu takip, karşılaştırma ve kontrol süreçlerinin sonucunda toplam 286 göçmen hanesi belirlenmiştir.

Tablo 3.1: Elazığ İlinde Tespit Edilen Göçmenlere Ulaşmak İçin Kullanılan Kaynaklar

Veri kaynağı Yerleşim	Konut Bildirim Formu (1970’ler-1993)	Elazığ Telefon Rehberi (1992)	Şahsi Bağlantı, Kartopu Tekniği	Toplam
Abdullahpaşa mahallesi	156	37	11	204
Elazığ’daki diğer mahalleler	-	20	20	40
Elazığ’a yakın köy ve ilçeler	-	42	-	42
Toplam	156	99	31	286

Bu bulgulardan hareketle son *örneklem çerçevesi, hedeflenen kriterlere uyani* ulaşılabilir 190 Keban Barajı Göçmen hane (150 APM’de + Elazığ’ın diğer mahallelerindeki 40 hane ile ilgili bilgiler üzerine odaklanmıştır. *Araştırmanın nüfusu* nu oluşturan, ulaşılabilen hanelerde yaşayan anneler ve 15 yaş ve üzerindeki kızları kapsayan detaylı bir liste bulunamamış olduğundan, 190 hane ile ilgili olarak hazırlanan liste *örneklem çerçevesi* olarak alınmıştır.

3.3.2 Hane ve Birey Örneklemeleri

Yukarıda açıklanan sebeplerden dolayı önce örneklem çerçevesinden haneler örneklemi seçilmiştir. Elazığ’da tespit edilmiş olan 190 hane; konut tercihi ile Elazığ’a gelmiş bir anne ve 15 yaş ve üzerinde bir bekar kız kapsama şartını sağlamıştır. Son örneklem çerçevesi ile ilgili detayları tablo 3.2’de görmek mümkündür.

Tablo 3.2: Ulaşılabilen Haneler Örnekleme Çerçevesi

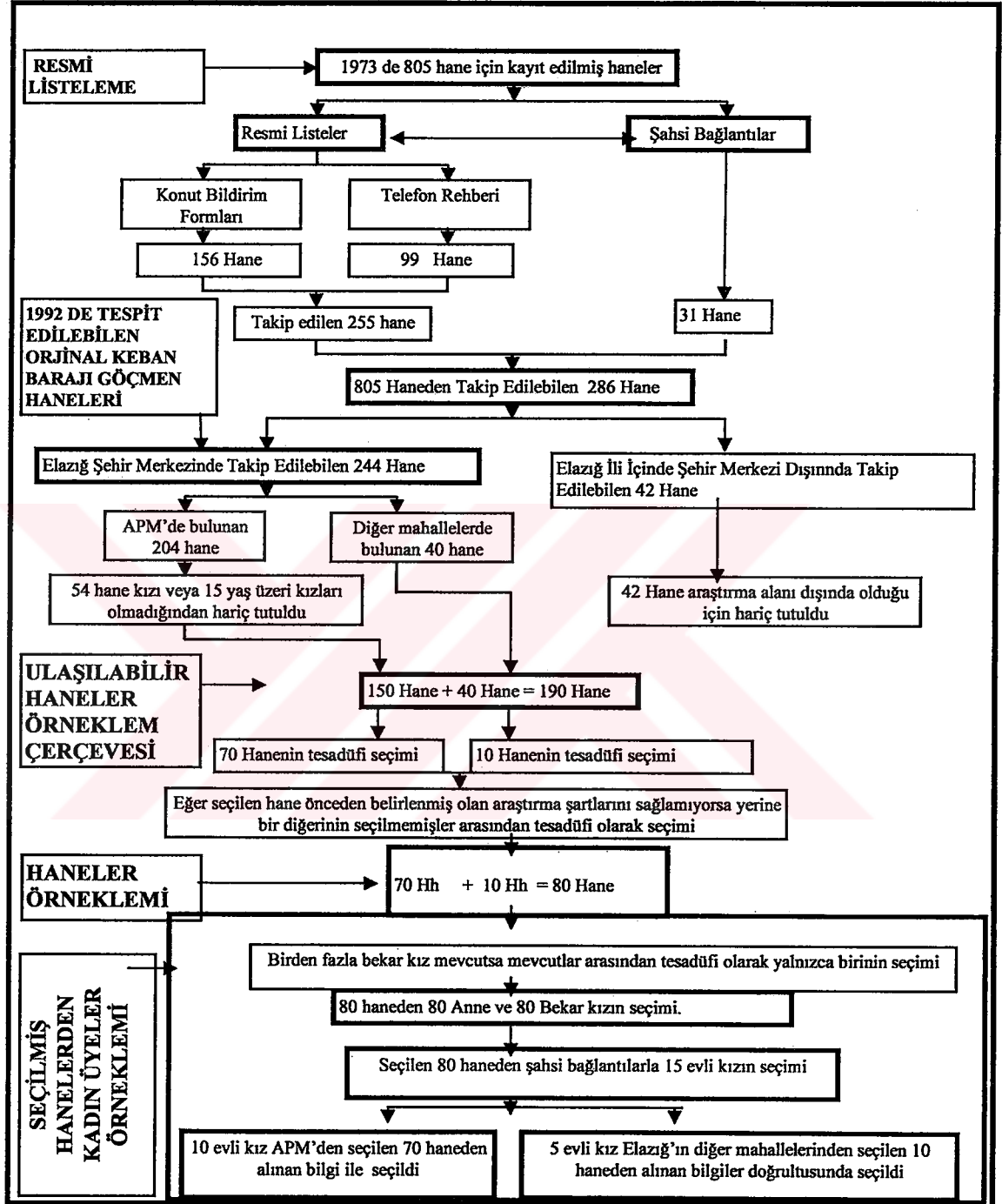
Veri kaynağı Yerleşim yeri	Konut Bildirim Formu	Telefon Rehber 1992	Şahsi Bağlantılar Kartopu Tekniği	Toplam
APM	102	37	11	150
Diğer Mahalleler	-	20	20	40
Toplam	102	57	31	190

Konut bildirim formlarından 190 hanenin çoğunluğu, APM’de tespit edilmiştir. Telefon rehberi de daha önce tespit edilememiş olan 57 haneye ulaşılmasını sağlamıştır. Kurulan şahsi bağlantılar ise örnekleme çerçevesine 31 haneyi kazandırmıştır.

İlk aşamada 805 hanenin yaklaşık % 10’unu temsil edecek 80 göçmen hanesi Elazığ’da tespit edilen 190 haneden tesadüfi örnekleme seçilmiştir: *Seçilen hanelerin* 70 APM’de belirlenen 150 hane arasından, 10’u ise diğer mahallelerde belirlenen 40 hane arasından seçilmiştir. Böylece haneler örnekleme, APM’de ikamet eden ve / veya Elazığ’da bir başka mahalleye yerleşmiş olan haneler arasından belirlenmiştir.

İkinci aşamada, hanelerin kompozisyonlarına dikkat edilmiştir. Eğer seçilen hanede bir anne ve 15 yaş ve üzerinde bir kız bulunamazsa, seçilmemiş olan haneler arasından bir başkası seçildi. Orijinal olarak istenilen örnek sayısı elde edilinceye kadar, bu seçim işlemine devam edildi. Birden fazla 15 yaş ve üzerinde kızların bulunduğu hanelerde ise, bunlardan sadece biri çalışma için tesadüfi olarak seçilmiştir. *Böylece 80 anne ve 80 bekar kızın seçildiği 80 hanenin de belirlenmesi tamamlanmıştır.* Bağlantı kurulan 80 haneden APM’deki 10’unda anneleri vasıtasıyla 10 evli kıza ve diğer mahallelerde tespit edilerek görüşülen 5 anne yardımıyla da onların 5 evli kızına ulaşılmıştır. Böylece bir ek örnekleme grubu olan 15 evli kızla seçilmiş olan 80 hanenin 15’inden kartopu tekniği ile tespit edilerek bağlantı kurulmuştur. Örnekleme kapsam genişliğinin sebebi ise, kızlar arasındaki deneyim farklılığının yansımaları hakkında bilgi sahibi olmaktır. Evli kızlarla olan görüşmeler, aneler ve bekar kızlarla olan mülakatlar tamamlandıktan sonra yapıldı. Buraya kadar ifade edilen örnekleme sürecini şekil 3.3’te takip etmek mümkündür.

Şekil 3.3:Örneklem Süreci

3.3.3 Örneklemin Temsiliyeti

Yukarıda bahsedilen 175 kadın örnekleminin seçilme süreci, örneklemin nasıl sonuçlandığı ve araştırma nüfusunu ne kadar temsil ettiğinin sorgulanmasını gerektirmiştir. Hedeflenen odak grup veya araştırma nüfusu, hane, birey yaklaşımı gibi unsurlar baz alınarak bu konuda farklı değerlendirmeler yapılabilir. Ancak bu çalışmada, örneklem sürecindeki takip etme, kabul etme ve elimine etme sürecinin örneğin temsiliyetine etkisi üç soru ile sorgulanmıştır:

1. Araştırma nüfusu hedeflenen nüfustan farklı mı ?
2. Örnek araştırma nüfusundan farklı mı ?
3. Son hane ve denek örnekleri daha önce örneklenmiş ve seçilmişlerden cevap alınmamasından dolayı farklı mı ? (Kish, 1965; Moser and Kalton, 1971; Oppenheim, 1992).

Araştırma nüfusu hedeflenen nüfustan şu sebeplerle farklıdır:

Bu çalışmanın örnek bir olay çalışması olduğu, yeniden yerleşim ve göçten yaklaşık 20 yıl sonra yapıldığı ve göçmenlerin planlanmış olan yerleşim yerinde takip edilerek buldukları unutulmamalıdır. Örnek olayların temsiliyeti hakkında farklı değerlendirmeler yapılabilmektedir. Örnek çalışmaların önemi, onların sayısında değil kalite ve içeriğinde olmasına rağmen, söz konusu temsiliyet konusunun bu metodla çalışanlar için önemli olmadığı anlamına gelmemektedir (Silverman 1993). Bu nedenle, hareketli karakteristik özellikleri olan bir nüfus konumundaki Keban Barajı Göçmenleri örneği için de grubun tamamını kapsama almada güçlükler olmasına rağmen önemli bir nokta olarak değerlendirilmelidir (Kish,1965).

Hedeflenen 805 hanenin kadın üyelerine, hedeflenen nüfus kriterleri doğrultusunda ulaşılması hedeflenmişti. Ancak, bu grubun bir kısmı çalışma sırasında göç etmişti. Çalışma yer ve zamanı resmi izinle sınırlanmış olduğu için Elazığ dışında takip edilmeleri mümkün olamamıştır. Detaylı KBG takip süreci, Abdullahpaşa Mahallesi o dönemde mevcut olan ve hedeflenen tüm haneleri kapsadığı söylenebilir. Ancak, APM dışındaki göçmen hanelerin bir kısmının belirlendiği diğer mahalleler için

kayıt olmadığı ve dolaylı kayıtların tümü karşılaştırılmadığından bu tür kesinlikten söz edilemez. 1993 öncesinde APM'den Elazığ dışına olan göçün % 85 ve APM'den Elazığ'daki diğer mahallelere % 15 olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda, 40 hanenin diğer mahallelerde tespit edilmiş olması ve 10'unun seçimi önemli bilgilerin elde edilmesine imkan vermiştir. Bu durumda, APM'deki hanelerin ağırlıklı olarak takip edilmiş olması, araştırma nüfusu (ulaşılabilir 190 hanedeki ulaşılabilir kadınlar) nun APM'deki kadınları daha çok kapsamı yönünde ağırlık kazandırdığı söylenebilir. Bu yüzden, örnekler hedeflenen nüfustan daha çok araştırma nüfusunu temsil etmektedir (Moser and Kalton, 1971; Kish 1965). Bir başka deyişle öğrenmeye daha fazla imkan tanıyan örneklere doğru yoğunlaşarak, tipik bir örnek seçilmiştir (Stake, 1994:243).

Örnek grubu araştırma evreninden şu sebeplerle farklı değildir:

Örnekleme sürecinde bazı haneler ve kadınlar, deneyimleri örneklenenlerden farklılaşması muhtemel olsa da hedeflenen şartları sağlamadıklarından hariç tutulmuştur. Bahsedilenler çalışılan grupta muhtemel cevapsız görüşmelerin veya uygun olmayanların oranını azaltarak; cevaplar alabilme ihtimalini artırmak için elimine edildiler (Moser ve Kalton, 1971).

Temsiliyetle ilgili ikinci aşamadaki tartışma, *örnek grubu* araştırma evreninden farklı mı sorusu üzerine odaklanmaktadır. Bu sorunun cevabı ise farklılaşmadığıdır. Bu aşağıdaki değerlendirmelerde de görülmektedir Şöyleki: Örneklenen kadınlardan daha önce hariç tutulan kadınların bulunması ve araştırma evreninden haneler ve bireylerin (anneler,kızlar ve evli kızlar) bulunması önemlidir.

175 kadının seçilen hanelerden örneklenmesi süreci de temsiliyet konusu için önemlidir. Daha önce de bahsedildiği gibi, örnekleme sürecinde bazı haneler ve kadınlar kapsama alınırken bir diğer kısmı da hariç tutuldular. Bu hanelerdeki kadınların deneyimlerinin çalışılanlardan farklılaşması muhtemeldir. Bahsedilenler, çalışılan grupta muhtemel *cevapsız* veya uygun olmayanların oranını azaltıp kesinliği artırmak için elimine edilmiştir (Moser ve Kalton 1971).

Bir bütün olarak bakıldığında seçilen 80 hane, 190 takip edilmiş erişilebilecek hanelerin % 42'sini temsil etmektedir. Bu hanelerden seçilen 80 anne örneği ise, anneler araştırma evreninin ulaşılabilir 190 annenin % 42'sini ve örneklenen 80 hanedeki annelerin % 100'ünü temsil etmektedir.

Bekar kızların seçimi 15 ve üzeri yaş sınırı ve örneklenen her haneden bir bekar kız seçiminin gözetilmesiyle önceden belirlenmişti. Bekar kızların seçimi (15+ yaş) tesadüfi olarak yapılmıştır. Seçilmiş hanede bir den fazla bekar kızın bulunduğu hallerde uygun olan ilk bekar kızla bağlantı kurulmuştur. Bekar kızlarla ilgili detaylı kayıtlara görüşmelerden önce tüm haneler için ulaşamadı, çünkü yeterli kayıt kaynağı bulunamamıştır. Fakat araştırma esnasında elde edilen bulgular değerlendirilince, APM'deki 102 hanede 191 bekar kız bulunduğu, bunların 161'inin 15 yaş ve üzerinde olduğu, geriye kalanının ise daha genç oldukları görülmüştür. Bu bulgular doğrultusunda her haneden bir bekar kız seçimi, bahsedilen hanelerde mevcut olan tüm bekar kızların % 54'ünü ve uygun, ulaşılabilir olanların ise % 63'ünü temsil ettiğinden söz edilebilir. Elde edilen verilere göre, çalışma esnasında, bu çalışmaya konu olan 80 hanede toplam 118 bekar kız mevcuttu. Bu rakam ailelerdeki toplam kız çocuğu sayısını değil, 1992-1993 yıllarında (0 yaş ve üzeri) hanelerde mevcut olan kızların toplam sayısını yansıtmaktadır. Bu bulguyla 80 bekar kız örnekleme, çalışılmış olan hanelerdeki kızların nüfusunun % 68'ini yansıtmaktadır. Bu durumda APM'de tespit edilen 102 hanedeki uygun bekar kız oranının, çalışılmış olan hanelerde tespit edilen % 68' lik oranın da üstünde olması beklenebilir.

Araştırma kaynaklarının sınırlılığı (zaman, maddi yük), evli kızların örnek grubunun diğer iki ana gruptan daha küçük kalmasına sebep olmuştur. Bu sebeple, 15 evli kız örneğinin, ne seçilen 80 hanedeki ne de 190 ulaşılabilir hanedeki evli kızları yüksek oranda temsil etmesi beklenmemiştir. Çünkü, mülakatlarının yapılması annelerle kurulan bağlantı ve takip sürecine bağlı olarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma öncesinde, evli kızlarla ilgili kayıt bulunamamıştır. Bu sebeple, evli kızlar grubunun temsil yeteneği sadece, araştırma sonucunda 80 anneden elde edilen bulgular ışığında

değerlendirilebilmiştir. 80 annenin cevaplarına göre, 80 hanedeki evli kız sayısı 94'tür ve bunlardan sadece 45'i Elazığ'da yaşamaktadır. Böylece, tesadüfi olarak kartopu örneklem tekniğiyle seçilen 15 evli kıza ulaşılmıştır. Bu rakamın bulgular ışığında, çalışmanın yapıldığı dönemde Elazığ'da yaşayan, ulaşılabilir evli kız nüfusunun % 33'ünü temsil ettiği verilerden ortaya çıkmaktadır.

Evli kızlar ve bekar kızların örneklem grupları, kendi nüfuslarına en başında oranlanarak alınamamıştır. Ancak, araştırmanın sonucunda bulgularla görünür hale gelebilen örneklem çerçevesi, örneklenen 80 hanedeki hedeflenen kadın nüfusunun örneklemde temsiliyet oranlarının yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Hane ve birey örneklerinin son hali ilk seçilenlerden, cevapsızlardan veya uygun olmayanlardan dolayı büyük oranda farklılaşmamaktadır:

Cevapsız terimi (non-response) örneklenmiş, ancak görüşülememiş bireyleri veya birimleri ifade etmektedir. Bu çalışmada cevapsız olarak değerlendirilen unsurlara ait Moser ve Kalton'un bahsettiği 5 kaynak göz önünde tutulmuştur: Bunlar, görüşülemeyecekler (uninterviewable) yani sağır, dilsiz gibi görüşme için özel beceri gerektirenlerdir. Taşınanlardır (movers) ki bunlar artık tespit edilmiş oldukları adreste ikamet etmemektedirler: Araştırma süresinden uzun bir süre evinden ayrı kalanlar, evde ikamet ettiği halde arandığında bulunamayanlar ve görüşmeyi reddedenler (Moser ve Kalton, 1971). Arandığında bulunamama sebebi, bireylere ilk ulaşma deneyimleri için önemlidir. Ancak, görüşülecek şahıslara uygun zamanlara yönelik tolerans gösterilmesi cevapsız sonuçlarını önlemiştir. Reddetmeler sadece 8 hanede cevapsızlıkla sonuçlanmıştır. Örnek hane sayısını tamamlayabilmek için reddedilenlerin yerine, 8 tesadüfi örnek seçilmemişlerin arasından seçilmiştir. Araştırmacının kıyafeti ile ilgili reddedilişler ve muhafazakarlığın farklı derecelerindeki hanelerle ilgili yanlılığı engellemek için tüm alternatifler göz önüne alınmıştır. Tesadüfi 8 yedeğin seçilmemişler arasından seçilmesiyle de seçilmemişlere eşit şans verilmeye çalışıldı. Böylece, detaylı örneklem süreci ve araştırmacının mahallenin, komşuların tutum ve inançlarına saygı ve uyumu sayesinde cevapsız oranı minimumda tutulmaya çalışılmıştır. Bu yüzden,

Oppenheim'in (1992) dikkat ettiği fark gözetilerek *örneklenen ve görüşülen* kadınların büyük ölçüde farklılaşmamıştır.

3.4 VERİ TOPLAMA

Bu çalışmanın amacı için birden çok veri grubu beraber kullanılmıştır. Bunlar, önceden yapılmış çalışmaları, resmi kayıtları, yarı-yapılanmış mülakatları, alan gözlemlerini, serbest konuşmaları kapsamaktadır. Bu veri gruplarını iki ana grupta toplamak mümkündür. Oluşturulan, ortaya çıkarılan veri ve mevcut veri grupları . Takip eden bölümlerde bu iki veri grubunun anlamları, kaynakları ve birbirleriyle bağlantıları belirtilmektedir. Sonra, yarı yapılanmış mülakatların, serbest konuşmaların ve gözlemlerin, bu çalışma için olan önemleri detaylı olarak değerlendirilmektedir.

3.4.1. Mevcut ve Oluşturulan, Ortaya Çıkarılan Veri Grupları

Keban Barajı Göçmenleri üzerine farklı amaçlarla yapılmış, farklı çalışmaların bu çalışmada hedeflenen nüfusla ilgili verilerinin toplanmasına 1992 yılında başlanmış ve sonrasında da devam etmiştir.

Mevcut verileri grubunun (existing data) bu çalışma için iki kaynağı bulunmaktadır: Atay ve Silier'in Keban Barajı göçmenleriyle ilgili akademik çalışmaları ve resmi kaynaklar. Resmi formlar ve kayıtlar: Konut Bildirim Formları, 1973'de yapılan Orijinal Ev Sahiplerinin Resmi Listesi, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı için yerel birimce yapılan 1984 araştırması, aynı yerel birime ev sahiplerinin verdikleri tapuyla ilgili dilekçeler, Keban (Fırat) Havzası ve Elazığ şehri ile ilgili haritaları kapsamaktadır.

Oluşturulmuş, geliştirilmiş veri grubu (generated data) yeni bir veri grubudur. Bu veriler, ilgili çalışmanın amacı için toplanmış ve veya önceden mevcut olan verilerden seçilerek, yeni bir yapı ve şekle büründürülerek görünür hale getirilmiş verileri ifade etmektedir. Çalışma, mevcut olan verilerin, hedeflenen kitleden ve ilgili bireylerden birinci elden toplanan verilerin seçici bir analizinin sonucudur.

Veriler, çok farklı kaynaklardan elde edilmiştir: Bunlar bilgi kartları, araştırma defterleri, mevcut verilerden analiz ve karşılaştırmalar sonucunda geliştirilerek ortaya

çıkarılan listeler, diyagramlar, tablolar ve haritalar. Pilot çalışma ve mülakat formları denenirken bazıları teyp kasetine kaydedildiler, görsel veriler (dia ve resimler), gözlem notları, serbest görüşme notları ortaya çıkarılan verileri oluşturmuştur. Bunlar, hedeflenen nüfustan veya onlarla direkt olarak bağlantılı şahıslardan toplanmıştır. Asıl alan araştırması yapılırken mevcut veri kaynakları, hedeflenen nüfusu takip etmede temel hareket noktasıydı ve oluşturulan verilere ulaşılmasını sağlamıştır. Bilgi kartlarının, araştırmacı not defterinin, liste ve tabloların geliştirilerek oluşturulması, Keban Baraj Göçmeni Hanelerin ve bu hanelerdeki kadın üyelerin yeniden yerleşimden yıllar sonra tespit edilmesinde önemliydi. Bu tür düzenlemelerle ilgili form örneklerini ekler kısmında görmek mümkündür.

Resmi kaynakların detaylı karşılaştırılmaları, yeniden yerleşimin kronolojik tasvirinde, Abdullahaşa mahallesinin sosyal ve yasal yapısındaki şekillenmesinde ve göçmenlerin Elazığ'da geçen 20 yılı aşkın bir sürede konut sahipliklerinde meydana gelen değişikliklerin ifadesinde temel oluşturmuştur. Ancak bu süreç, Hakim'in (1987) sözünü ettiği ikincil ham verinin yeniden sınıflaması veya yeniden kodlanması kadar basit olmamıştır. *Veri kaynakları arasında karşılaştırmalar ve çok yönlü kontroller alan araştırmasının hedeflenen nüfusu yansıtabilmesi için gerekli güvenilir ve geçerli takip, tespitini sağlayan süreci* ortaya çıkarma açısından gerekli görülmüştür. Böylelikle gerekli tekrarlara karşın aynı göçmene ait verilerin gereksiz ve başkasına aitmiş gibi tekrarı; aynı isim ve soyad'daki iki şahsın karıştırılması, doğum tarihi, doğum yeri, baba adı, bina numarası, arsa numarası dikkate alınarak önlenmiş oldu. Bu karşılaştırmalar ve takip süreçleri iki sonuca işaret etmektedir. Bazı mevcut resmi verilerin güvenilir olmadığı ve planlı bir yere yeniden yerleşimden yaklaşık 20 yıl sonra geride kalan Keban Barajı Göçmenlerinin takip edilebilme ihtimalinin bulunmasına rağmen güç bir iş olarak ortaya çıkmaktadır.

Gerçekte, iki veri grubunun beraber kullanılması araştırmanın iki aşamasında, araştırmanın genel olarak anlaşılabilirliğini artırmada fonksiyonelliği farkedilmiştir:

Örneklem çerçevesinin oluşturulmasında ve verilerin ölçümü, analizi, değerlendirilmesi aşamalarında.

3.4.2 Yarı-Yapılanmış Mülakatlar

Keban Barajı kadın göçmenleriyle ilgili farklı açılardan önemli bilgiler yarı yapılanmış mülakatların yapılmasıyla elde edildiler. Mülakatlar araştırmacı tarafından bizzat uygulanmıştır.

3.4.2.1. Mülakat Formları

Örneklem süreci sırasında, göçmen kadınların (annelerin) yaş grupları formlarda belirtilişindeki içeriğinde, örnek birimlerinin seçiminde belirleyici kriter olarak gözetilmemiştir. Fakat, mülakatlar sırasında kadınların deneyimlerindeki farklılıkları anlayabilme açısından (kentli,kır-kent geçmişli) ve doğru soruları ilgili gruba yöneltebilme açısından dikkate alınarak farklı mülakat formlarının oluşturulmuştur. Bu yüzden, başlangıçta araştırma için belirlenen kıriterler çerçevesinde bekar kızlardan, annelerinden ve evli kızlardan sistematik veri toplayabilmek için üç mülakat formu geliştirilmiştir.

A grubu mülakat formu, göçten sonra doğan (kent yaşamı deneyimli) ve çalışma sırasında 15-20 yaş aralığında olan kadınlar için hazırlanmıştır. B formu, şehir merkezine çocuk veya genç yaşta gelenler (kır-kent deneyimli) için oluşturulmuştur. Daha sonra, B formu evli kızlar için ufak değişikliklerle düzenlenerek ve yaşları belirtilerek kullanılmıştır. B tipi mülakat formu, sadece kızlara, annelere sorulan soruları kapsadığı gibi iki gruba da ortak sorulan soruları kapsamaktadır. Bunun sebebi, aynı yaş grubunda kır ve kentte yaşamış olan kızların da annelerin de bulunmasıdır. C mülakat formu, şehire yetişkin olarak gelen ve araştırma sırasında 43 yaş ve üzerinde bulunan kır-kent deneyimine sahip anneler için hazırlanmıştır.

Her mülakat formu dört bölümden oluşmaktadır (bkz. ekler).

Sözlü açıklama kısmı, mülakatın amacı, çalışmanın sebebi, çalışmanın arkasındaki kurum, cevaplayıcının iş birliğinin önemi, hanedeki bekar kızın varlığını

kontrol eden bilgiler, aynı haneden bir kız ve bir anneyle görüşmenin gerekliliği ve yapılan mülakatın gizliliği gibi bilgileri içermektedir.

Kayıt kısmı, mülakatın yapıldığı tarih, başlama ve bitiş saati, yer (cevaplayıcının detaylı adresi ve mülakatın yapıldığı yerin adresi) ve mülakat formunun tipi (A,B,C); cevaplayıcının adını soyadını temsil eden numarası, medeni hali ve yaşı gibi kayıtları içermektedir. Her görüşülen şahsa bir numara verilmiş olsa da yaş ve medeni hal ile ilgili şahsi bilgiler kayıt bölümünde açıkça belirtilmiştir.

Görüşmenin asıl kısmı, analiz için gerekli olan verileri temin etme amaçlı sorular üzerine kurulmuştur. Bu bölüm şu başlıklardan oluşmaktadır: Hane halkı ve şahsi detaylar, eğitim, iş (evde, ev dışında, kadının iş anlayışı, önceki ve mevcut işi, işe karşı tavırlar), akrabalık ve sosyal ilişkiler, karar verme ve otonomi, şehir kullanımı ve memnuniyet; anneler, babalar ve kızlarla ilgili sorular (ebeveynlerin iş ve eğitim detayları, cevaplayıcının ebeveynleriyle ilişkisi hakkındaki düşünceler, kendisini onlarla karşılaştırmaları, cevaplayıcının çocukları ve özellikle kızlarıyla ilgili istekleri. Kendisinin davranışlarının ebeveynlerine benzerlik ve farklılıkları (kızının yaşamına etkileri), boş zaman aktiviteleri (boş zaman aktivitelerinin sınıflanışı, bu aktivitelerin gerçekleşmesinin diğer bireylerle olan ilişkisi) ve ailenin ekonomik konumu.

Değerlendirme kısmı, tüm mülakat sürecini ve soruların anlaşılabilirliğini, güvenilirlik açısından kontrol etmektedir. Bu bölüm, mülakata harcanan zaman, görüşme esnasındaki kesinti ve sebepleri, görüşülen şahsın görüşmeciyile iş birliği düzeyi ile ilgili bilgileri kapsamaktadır. Ayrıca, görüşmelerdeki soruların anlaşılma düzeyi, güvenilemeyecek soruların numarası, güvenilmeme sebebi ve muhtemel değerlendirmelerde alabileceği yeni yapı ile ilgili açıklamalarla denetlenmektedir.

Her üç mülakat formunda mevcut olan *soru sayısı* tekrarları önlemek için farklılaşmaktadır. Formlar açık uçlu ve kapalı uçlu sorulardan oluşmaktadır. Takipli, bağlantılı ihtimal soruları (contingency) ve filtre soruları görüşme sırasında çeşitli hedef veriler için hazırlanmıştır. Huni tipi (Funnel) yani, geniş odaktan özel bir noktaya yönelimli sorular, kadınların gerçek deneyimlerini sakladıkları ancak dolaylı anlatımlara

cevap verdikleri durumlar için kullanılmıştır. Kadınların gelecekte beklenen, istek ve davranışlarını belirleyebilmek için tersine sıralanmış soru yapısı da (inverted funnel sequence) zaman zaman kullanılmıştır (Converse ve Preser, 1986; Fowler ve Mangione, 1990; Nachmias ve Nachimias, 1992; Vaus, 1991).

3.4.2.2. Pilot Çalışma Sonrası Yapılan Değişiklikler

Görüşme formları, 6 hanedeki 6 anne ve 6 kızla görüşmelerden sonra gözden geçirildi. Ana sorular kısmında değişiklikler yapılması gerekmiştir.

Pilot çalışma sonrasında şu değişiklik yapılmıştır:

Mülakatların teyp kaydı düşünülmüştür. Ancak, pilot görüşmeler sonunda cevaplayıcıların bir kısmının teyp kaydından rahatsızlık duyması, işbirliğinden uzaklaşması neticesinde, cevapsız kalan sorular veya kısa cevapları yüzünden kullanımından vazgeçilmiştir.

Gelirle ilgili bazı sorular elimine edilmiş veya ifadeleri değiştirilmiştir. Bu tür değişimin sebepleri; hanelerin büyük çoğunluğundaki bireylerin sürekli bir gelir kaynağı ve düzenli bir geliri bulunmaması ve kadınların çoğunun ailelerinin aylık geliri ile ilgili yeterli bilgisinin olmamasıdır.

Evli kızlarla ilgili gözlemlerden yola çıkılarak, nerede yaşadıkları ve annelerine olan uzaklığın bilinmesi gerektiği gözlenmiştir. Özellikle evli kızların ücretli iş aktiviteleri ile ilgili dolaylı bilgilerin pilot çalışma sonrasında, annelerin formuna eklenecek sorularla takip edilebileceği ortaya çıkmıştır.

Abdullahpaşa'da orijinal göçmen hanelerinin büyük bir kısmının yokluğu, göç etmiş olması bu hanelerin akıbeti ile ilgili dolaylı soruların da anneler sorulmadan bahsettikleri için formlarına eklenebileceğini göstermiştir.

Soruların ev içinde ve dışındaki işlerle ilgili bölümün yapısı kısmen yeniden şekillendirilmiştir. Bunun gerekçesi ise, ana filtre sorularının takibindeki karışıklık ve farklı ücretli çeşitlerini belirlemek için hazırlanan bağlantılı uzun soruların tekrarını engellemektir. İlk etapta yapılan işle ilgili ev içi-ev dışı iş sınıflaması, mülakat formunun hacmini gereksiz yere kalınlaştırmış ve cevapların uygun alt gruplara kaydını

güçleştirmiştir. Bu yüzden, hedeflenen bilgilere yönelik sorular ortadan kaldırılmadan ufak yapısal değişikliklerle aktivite üzerinde durulmuştur. Böylelikle, ev içi ve ev dışı ücretli çalışma aktivitesi kodlaması analiz kısmına bırakılmıştır.

3.4.2.3. Mülakat Verileri

Yukarıda sözü edilen değişiklikler yapıldıktan sonra, mülakatların, cevaplayıcılara göre farklı zaman birimlerinde ve dört farklı yerde yapılması gerekmiştir. Cevaplayıcıların evi, gizliliğin sağlanabilmesi için tercih edilen görüşme yeri idi. Görüşmelerin % 92'si evlerde yapılmıştır. Ancak kış günlerinde, özellikle kalabalık evlerde görüşme yerinin ayarlanmasında güçlükler yaşanmıştır. Hava durumu müsait olduğunda evlerin bahçeleri de ek görüşme yeri olarak kullanılmıştır. Görüşmelerin yaklaşık % 3'ü bahçede yapılmıştır. Görüşmelerden % 4'ünde komşunun mekanı olan bahçesinin veya evinin kullanılması gerekmiştir. Bu tür durumlarda genellikle ev içindeki boş bir oda veya mutfak kullanılarak gizlilik sağlanmaya çalışılmıştır. Evli kızlar için annelerinin evi, görüşme yapılan yedek yerlerden birisi olarak kullanılmıştır. Ancak, genel olarak görüşmelerin her üç grubunda da cevaplayıcıların evlerinin temel görüşme mekanı olarak kullanıldığı söylenebilir.

Ekler kısmındaki tablo A.3.3 de görüleceği üzere, mülakat süresi ve mülakat form türleri arasında bir ilişki ortaya çıkmıştır.. Bunun sebebi, her bir formda kullanılan soru tür ve sayılarındaki farklılıklardır. A tipi mülakat formu göç veya ilk döneme ait, annelerin sorularının tekrarını içermemektedir. B türü formlar, anne ve kızlara yönelik sorular içerdiğinden, bir önceki genç grubun görüşme formunun cevaplanışından daha uzun zaman gerektirmiştir. C tipi formlar, göç, yeniden yerleşmenin ilk dönemleri ve hanenin diğer üyeleriyle ilgili sorular içerdiğinden, süre olarak biraz daha uzun zaman almıştır.

Görüşmeler yaklaşık olarak 20 ile 70 dakika arasında sürmüştür. Altı görüşme esnasında farklı sebeplerle kesilmeler olmuştur. Bu kesintilerin sebepleri olarak, 4 görüşmede sorulmadan yemek ikram girişimi, 1 görüşme sırasında misafir gelmesi ve bir diğerinde ise, çocuğun ihtiyacı ile bağlantılı duraksamalardır. Ancak bu kesintiler,

görüşme zamanının kısıtlanmasını engellemek amacıyla uygun şartlar sağlanıncaya kadar durdurularak, daha sonra kalınan yerden devam edilmiştir.

Görüşmeler yapılırken, diğer bireylerin varlığı değerlendirildiğinde, görüşmelerin % 98' inde bir üçüncü şahıs olmadan yapıldığı (araştırmacı ve cevaplayıcı yüz yüze) söylenebilir. Görüşmelerin sadece % 2' sinde başka bireylerin varlığı engellenememiştir. Bu genellikle, kalabalık hanelerde kardeşin, arkadaşın ya da bir akrabanın varlığında sürdürülen görüşmelerdir.

Mahalle muhtarı, devlet dairelerinin yerel biriminin yetkilileri ve diğer Keban Barajı göçmenleriyle yapılan serbest görüşmeler, Keban Barajı Göçmenleri hakkında faydalı bir kaynak olarak görülmüştür.

3.4.3. Gözlem ve Serbest Mülakatlar

Çalışmaya konu olan kadınların deneyimlerini daha iyi anlamaya çalışmada, bir diğer önemli yardımcı unsur, gözlemci. Pilot araştırma ve alan araştırması hazırlık aşamalarında (özellikle Karakolda Konut Bildirim formları incelenirken), araştırmacı dışarıdan gözlemci rolü ile yaklaşmıştır (detached observer). Bu süre, bireylerin araştırmacıya ve araştırmacının varlığına alışmalarına; araştırmacının onları anlayabilme sınırını yükseltme ve onlar tarafından varlığının daha fazla kabullenilebilmesi için farklı girişimlerin denenebilmesi için gerekli görülmüştür. Bu sürecin seçilmesinin sebebi, sadece araştırmacının araştırılanları anlamasındaki sınırlılıklar değildir. Bu süreç, araştırmacı ve araştırılanın birbirini tanıyabilmesi için, şekillendirilmemiş bir tanışma ve geçiş rolünü de üstlenmiştir. Daha sonra, araştırmacı olarak zamanla çalışılacak bireylerle bir süre geçirilince, yavaş yavaş dışarıdan gözlemci konumundan katılımlı gözlemci konumuna geçilmiştir. Göçmenler araştırmacının kimliğini biliyorlardı (overt observation) ancak gözlemlerini ve her gözlenen olaydan sonra gözlem notlarının tutulduğunu, yani aynı zamanda kapalı gözlemlerin de yapıldığını ve araştırmacının bunlardan onlara söz etmediğini bilmiyorlardı (covert observation). Böylece Patton'un (1990) bahsettiği, covert ve overt gözlemci rolleri düşünüldüğünde, araştırmacının

ikisini bağdaştıran ikili rol üstlendiği söylenebilir. Uzun dönemli bir çok gözlem, Aralık 1992 ve Mayıs 1993 ayları arasındaki 6 aylık sürede yapılmıştır. Görüşülen şahıslar, gözlemlendiklerinin bilincinde veya bilincinde olmadan katılımlarıyla çalışmanın önemli destekleyicileridir. Onların çalıştıkları tarlalara, sosyal toplantılarına davetleri, araştırmacıyı sosyal ilişki ağları ve sosyal otorite ilişkileri hakkında bilgilendirme istekleri, araştırılanların desteklerini ve araştırmacının günlük aktivitelere kabul edilmesini örneklemektedir. Bu gözlemler, görüşme formlarına ve günlüğe kaydedilmiştir.

Gözlemler ve serbest görüşmeler şu yerlerde yapılmıştır: Zirai alan ziyaretleri sırasında (tarlalarda 5 kez), Abdullahpaşa Mahallesi, Diğer Mahallerde, okullarda, beceri kazandırma eğitim kurslarında ve görüşülenlerin evlerinde. Serbest görüşme ve gözlemler sayesinde sosyal yaptırımların, ödüllerin, mahallede ve zirai alanlardaki sosyal ilişkiler örüntüsünün daha iyi ortaya çıkarılmasında yardımcı olmuştur. Bunlar, Abdullahpaşa Mahallesiindeki kadınların bazıları için çok aktif bir çalışma döneminde (Mart-Nisan) tarlalardaki kadınlarla karşılaşılacak güçlüklerle hazırlıklı olunmasına fırsat sağlamıştır. Görüşülen grupla ilgili çalışma verileri olmadığı için araştırmacının gözlemleri ve serbest görüşmeler, *görüülenlerin deneyimlerine yükledikleri ifadelerin anlamını kavrayabilmek için* eldeki temel kaynaklardı. Onlar sayesinde, mevcut sosyal çevre ve kadınların deneyimleri arasındaki bağ daha belirgin hale gelmiştir. Böylece, gözlem, görüşme mülakatlarının en uygun şekilde hazırlanması ve alanda uygulanışında da fonksiyonell bulunmuştur. Ayrıca, görüşülenlerin cevapları ve onların gerçek davranışlarının ilişkisinin ikinci kez kontrolüne de imkan sağlamıştır.

3.5 ALAN ÇALIŞMASI VE SÜREÇTEKİ SORUNLAR

Burada söz konusu olan problemler, daha önce bahsedilemiş olanlardır. Bu bölümde sözü edilecek olan güçlükler, görüşülenlerle yüzyüze, kadın göçmenlerden birincil veriler alınırken karşılaşmışlardır.

Alan çalışması sırasında 6 ana engelin aşılması gerekmiştir: Kadınların kendileri için veya hanenin diğer üyeleri için iş bulma gibi bir kaynağının olmadığına, onların ikna edilmesi gerekmiştir. Bu tür sorular sürekli sorulmuş ve alan çalışmasından sonra da devam etmiştir. Bu sorular genellikle Abdullahpaşa Mahallesi sakinlerinden gelmiştir. Bu belki de görüşülenlerin, araştırmacının kendi problemlerine direkt çözümler bulabileceği beklentisini örneklenmektedir.

Fiziki çevrenin yapısı, çok kalabalık hanelerde görüşülecek yer ve zaman ayarlama sorununu (iki veya üç küçük odalı evlerde) yaratmıştır. Özellikle soğuk günlerde, evler büyük ölçüde rutubetli olduğu için, hane halkının yakıt ücretini karşılamadaki güçlükleri yüzünden sadece bir odanın ısıtılabilmesiyle yer sorunu artmıştır. Ancak, bu problem hanenin diğer üyelerinin yüksek düzeydeki iş birliği ve anlayış göstermesi sayesinde aşılabilmektedir.

Yaşça büyük, okur yazar olmayan annelerin, soruları yeterince cevaplayıp cevaplayamayacakları konusundaki şüpheleri giderilmesi gereken bir sorun olmuştur. Bu, görüşme öncesinde daha uzun bir hazırlık aşamasıyla ve her ne söylerlerse söylesinler doğru-yanlış diye bir cevap olmadığına, söyleyeceklerinin çalışma için önemli ve ilginç olduğuna ikna edilmeleriyle çözümlenebilmiştir.

Göçmen ailelerinden görülen misafirperverlik görüşmeye hazırlık ve görüşme öncesi dönemde hatırlatılmış ve kesintiye yol açması önlenmeye çalışılmıştır. Görüşmelerden sadece dördünde duraksamalar yaşanmıştır.

Araştırmacının günlük kıyafet seçimi, pantolon veya etek giyinmesi, görüşmeye kabul edilmesine etki eden faktörlerden birisidir. Gözlemlerden hareketle ve bazı görüşülen deneklerden dolayı, duyumlara dayanılarak, pantolonlu görüşme, uzun etek giyim şekliyle zaman zaman değiştirilmiştir. Bazı bayanların kıyafet şekliyle ilgili dikkat ve seçiciliklerinin engel yaratabileceği hanelerde, bu yolla görüşmeler yapılabilmektedir. Ancak, araştırmacının mahallede bazı yerlerde pantolonlu görülmüş olması, zaman zaman da problemler yaratmıştır. Bu problemlerle, özellikle erkeğin iznine başvurmak zorunda olunduğunun belirtildiği bazı hanelerde karşılaşmıştır. Araştırmacının görüşme

talebi 8 bayan tarafından reddedilmiştir. Bu durum, reddeden hanelerin yerine seçilmemiş olan 8 diğer hanenin tesadüfi olarak seçilme işlemiyle aşılmıştır. Ancak seçilen bu çözüm, belki de 'daha az kapalı hanelere doğru kısmi yanlılığı' ortaya çıkarmış olabilir.

Her haneden en az iki deneğin seçilmesi şartı, araştırmacının özellikle tarlada çalışan kadınların belirsiz çalışma saat ve günlerine uyum sağlayabilecek şekilde, bir esneklik sistematığı geliştirilerek sağlanabilmiştir.

3.6. VERİ ÖLÇME VE ANALİZ TEKNİKLERİ

Elde edilen ve mevcut veriler, kalitatif ve kantitatif metodlar beraber kullanılarak anlama düzeyi geliştirilmeye ve yanlılıktan uzak durulmaya çalışılmıştır. Microsoft Office, Excell ve SPSS x programları, veri analizi ve yazımı için kullanıldılar. Bulgular kalitatif ve kantitatif sunumların birleşimleriyle diyagram, harita, tablo gibi görsel unsurlarla ve /veya yazılı açıklamalar şeklinde ifade edilmiştir.

3.7. SONUÇ

Bu bölümde, çalışmanın hedeflerine ulaşmada gerekli olan verilerin elde edilmesinde uygulanan metodolojik süreçler ve gerekçeleri sunulmuştur. Bu süreçlerin uygunluk ve eksikliklerinin detayları ifade edilmeye çalışılmıştır. Keban Barajı göçmenlerinin göçmen nüfusunun belirli bir kısmını ifade ettiği vurgulanmıştır. Çalışma yerinin Elazığ ili ve özellikle Elazığ'ın Abdollahpaşa ve diğer 10 mahallesi olduğu ifade edilerek; çalışılan nüfus, hedeflenen ve araştırma nüfusları tanımlanmıştır. Örneklem konusu istenilen örnek büyüklüğü, örneklem çerçevesinin oluşturulma çabaları, örnek seçimi ve örneğin temsiliyet gücü ile değerlendirilmiştir: Bu bölüm, nüfusun özelliklerinden dolayı, çalışma ve yeniden yerleşim arasında 20 yıla yakın zaman farkı ve elde göçmenlerle ilgili istatistiki bilgi eksikliği ile ilgili problemleri ortadan kaldırmak için, detaylı karşılaştırmaların gerektiğini ortaya çıkarmıştır. İki zıt süreç,

istenilen örneklere ulaşmak için beraber kullanılmıştır: Takip etme ve eleme. Mevcut veri kaynaklarının (resmi kayıtlar, önceki çalışmalar vs.) ve geliştirilen veri kaynaklarının (alan kayıtları, serbest görüşmeler, mülakatlar gibi) kullanılmalarının gerekliliği ifade edilmiştir. Bu süreçlerin istenilen örnek birimlerine (hane ve birey) ulaşmada kullanım gereklilikleri belirtilmiştir. Sonra, bu süreçler, kaçırılan birimler, boş ve cevapsız gibi unsurlarla bağdaştırılarak, temsiliyet açısından sonuçlarıyla sorgulanmıştır. Temsiliyet kısmında, bazı alanlarda kısmi yanlılığı kabul etmenin sebepleri ve eksikliği engellenemeyen kısımların diğer yollardan (dolaylı yollardan bilgi toplanarak) tamamlanmaya çalışılması beraber değerlendirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerin detayları, görüşme formlarına, pilot çalışma ve görüşme yerlerine atıflarda bulunularak ifade edilmiştir. Ardından, serbest görüşme ve gözlemlerin bu çalışmadaki rolü tanımlanmıştır. Alan araştırmasının problemleri değerlendirmiştir. Veri ölçme ve değerlendirmeye ilgili genel yaklaşım ise son bölümde ortaya konulmuştur.

İKİNCİ ANA BÖLÜM

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM KEBAN BARAJI KADIN GÖÇMENLERİNİN KENTTEKİ VARLIĞI

4.1 GİRİŞ

Bu bölümün ana ilgi odağı, Keban Barajı Kadın Göçmenlerinin (KBKG) kent ortamında tespit edilebilmesini şekillendiren hukuki ve onu yeniden yapılandıran sosyal faktörlerdir. Buna ek olarak, KBKG'nin fiziki ve sosyal çevresinin dinamik yapısı ile ilgili değerlendirmelere de yer verilmektedir.

Deneklerin bulunduğu göçmen grubunun yeniden yerleşimi, mülk sahipliği ve hak sahiplerinin yeniden yerleştirilmesi üzerine temellenmişti. Yeniden yerleşim yerinin fiziki şekli ve şartları, ev birimlerinin yapılması ile beraber resmi birimlerce belirlenmiştir. Bu belirlemeyi takip eden süreçte ise, yeniden yerleşim hak sahiplerinin, resmi yeniden yerleşim kurallarını takip etmesi beklenmişti. Bu şartlar altında, bu yeniden yerleşim alanının topluluk yapısının da devlet tarafından kısmen de olsa belirlendiğinden söz edilebilir. Aynı kırsal alandan, aynı sebeple gelmiş olmaktan dolayı, bu topluluğun önceki kırsal toplulukların belkide küçük bir modelini yaşatmaları beklenebilirdi. Ancak, Keban Barajı Göçmenlerinin (KBG) Abdullağa Mahallesi (APM) örneği kısmen de olsa, yeniden yerleşimin yukarıdan-aşağıya teorik karar verme ve yerleştirme sürecini yönlendirme yaklaşımının sonuçlarını, fiziki ve sosyal görünümünü beklenildiği ölçüde sınırlayamamıştır. 1993 yılında yasal olarak yapılanan APM'de ve KBG topluluğunun bu oluşuma cevaplarının yansımaları arasında farklılıklar olduğu görülmüştür. Tespit edilen bu farklılıklar türünün ilk örneği değildir. Bussey, benzer türde değişimlerin farklı bir çalışma çerçevesinde oluşumundan İskoçya ile ilgili bir örnekte, “nüfustaki topluluk değişimi” ifadesiyle şöyle tasvir etmektedir:

“Nüfustaki topluluk değişimi, ev tipi ve sahipliği vb. bütün kasaba ve şehirlerimizde süregelen dinamik bir süreçtir. Yine de, yoğun kent yenilenmeleri bu dinamik sürecin hız ve doğasını artıracak veya değiştirebilecek imkanlar yaratamamaktadır. 5-10 yıllık bir zaman süresi içinde, kent çevresinin diğer parçalarıyla karşılaştırıldığında orada

gerçekten farklı seviye ve hızlarda toplum değişiklikleri için büyük bir potansiyel olacaktır...sahiplerin oturduğu bir sektörün özellikle daha önce bulunmayan bir yerde oluşturulması toplum üzerinde büyük bir etkiye sahip olacaktır; ve topluluğun doğası ve özellikleri potansiyel olarak dramatik bir anlamda değişir” (Bussey, 1996: 1-2).

Bussey bu ifadesi ile Ferguslie Park, Paisley, İskoçya’da kent yenilenmesinin toplumda yapabileceği değişikliklere dikkat çekmektedir. Bu bölümde detaylı olarak görüleceği üzere, Keban Barajı Kadın Göçmenlerinin fiziksel ve sosyal çevrelerinin de farklı bir sebeple de olsa benzer bir dönüşüm geçirdiği söylenebilir.

Bu yüzden, bu bölüm kadın göçmenleri çevreleyen kent çevresi hakkında genel bir görünümü gözler önüne serecektir. Kadın göçmenlerin orada bulunmasını oluşturan faktörler kronolojik bir çerçevede sunulacaktır. İlk olarak, Keban Barajı göl havzası ve Keban Barajı Göçmenleri ile ilgili terimler yasalar çerçevesinde tanımlanacaktır. Daha sonra, yerinden çıkarılma ve yeniden yerleşim süreçleri 1973 yılına kadar geçen süreçlerle beraber özetlenmektedir. Bunu takiben, 1973 ve 1993 yılları arasında yeniden yerleşim süreci sırasında öne çıkan konular ortaya konulacaktır. Bir sonraki kısım ise, Keban Barajı Göçmenlerinin Elazığ’da bulunuşu, orijinleri, orijinden Elazığ’a geliş süreci ve 1993 yılında tespit edildikleri yerleri kapsayan bir süreç üzerine odaklanmaktadır. Bu bölümdeki bulgular sonuç kısmıyla değerlendirilmiştir.

4.2. KEBAN BARAJI REZERVUAR HAVZASI VE KEBAN BARAJI GÖÇMENLERİYLE İLGİLİ TANIMLAR

İmar ve İskan Bakanlığının Bölge Planlama Dairesinin 1966 yılına ait belgelerine göre (Keban Baraj gölü altında kalacak köy ve mahallelerin anket çalışması sonucu 1 ve 2. kademe raporları), Keban Barajı projesi sırasında ovalarda bulunan 94 yerleşim alanı (ekilebilir alanlar, mahalleler, köyler ve bucaklar) sular altında kalmıştır. Bundan başka, dağlık yüksek kesimlerde kalan 118 yerleşim alanı da kısmen baraj rezervuarı altında

kalmıştır. Keban Barajı Rezervuarının bahsedilen kapladığı alan ve iller arasında aldığı yeri şekil 4.1’de görmek mümkündür.

Sözü edilen 212 yerleşimin idari bölünmeleri dikkate alındığında illere göre dağılımları şu şekilde özetlenebilir: Elazığ ilinden 111 yerleşim etkilenip, bunların 53’ü tamamıyla sular altında kalırken 58’i ise kısmen sular altında kalmıştır. Bu yerleşimler; merkez ilçesi, Ağın, Keban ve Palu ilçelerine bağlıdır. Diğer yandan, Tunceli iline bağlı Çemişgezek, Mazgirt ve Pertek ilçelerinden etkilenen toplam 91 yerleşimden 40’ı, tamamıyla sular altında kalmış; 51 yerleşim de kısmen sular altında kalmıştır. Erzincan ilinin Kemaliye ilçesinden 7 yerleşimin etkilendiği, bunlardan biri tamamen sular altında kalırken, 6 yerleşim yerinin kısmen sular altında kaldığı görülmüştür. Malatya’nın Arapgir ilçesinden ise, 3 yerleşimin kısmen etkilendiği görülmüştür (Silier, 1976:10).

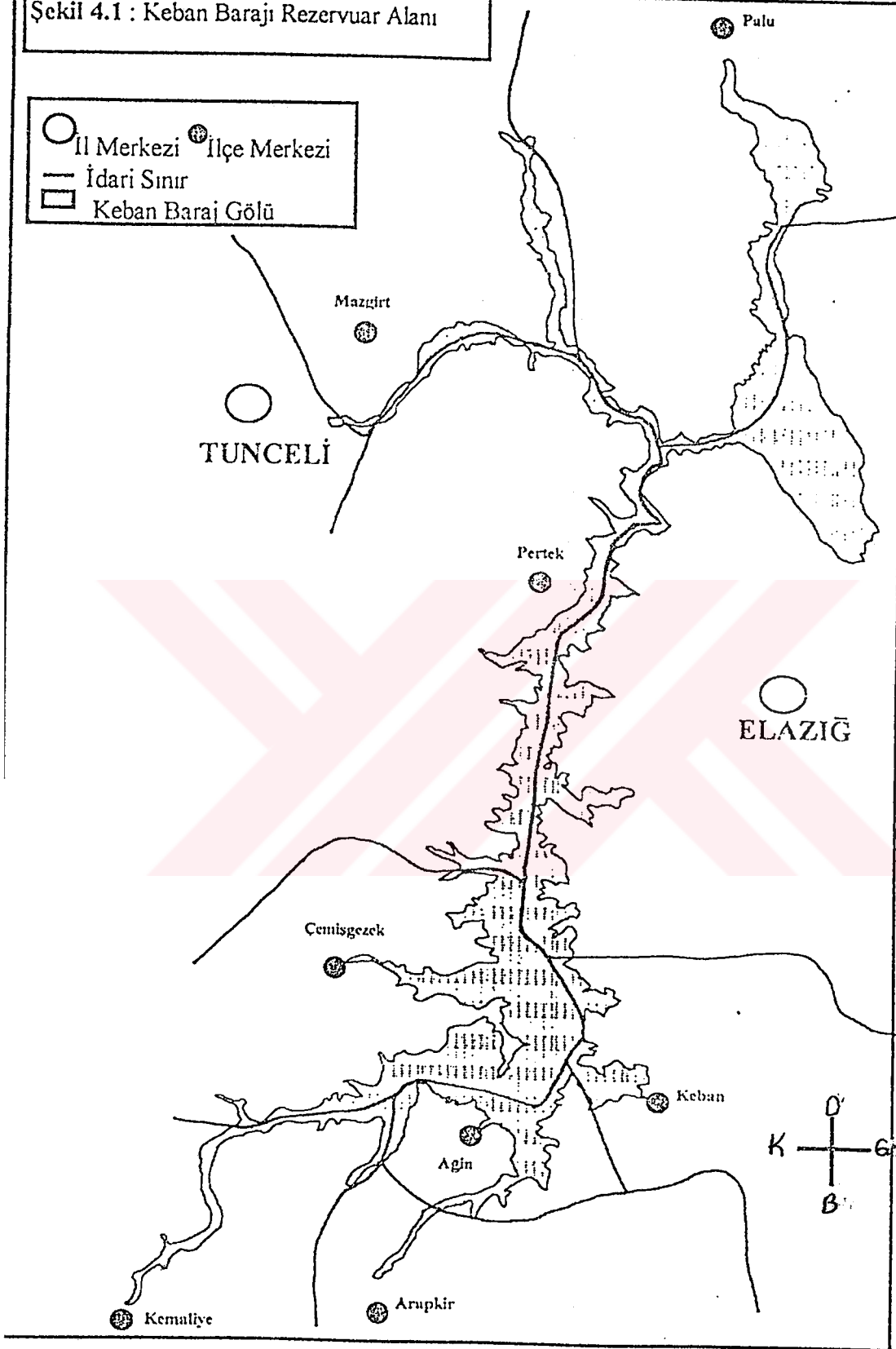
Göçmenlerin farklı gruplarını tanımlayabilmek için etkilenen insanlar, yerinden çıkarılanlar, göç edenler ve rehberlik edilerek yeniden yerleşim için resmi olarak uygun göçmenler kavramlarının içeriklerinin tanımlanması gerekmektedir.

Etkilenen İnsanlar veya etkilenen nüfus kavramı en genel anlamıyla bu çalışma için, Keban Barajı Reservuar alanı içinde ve/veya etrafındaki tüm yerleşim alanlarında oturanları (tamamıyla veya kısmen sular altında kalan ayrımı yapılmadan), yerinden çıkarılanlar, göç edenler, yeniden yerleşime uygun olanlar grubunu ve diğerlerini kapsamına alabilen bir anlamda kullanılabilir.

Yerinden çıkarılanlar terimiyle ise, yerleşim birimlerini tamamıyla veya kısmen sular altında kaldığı için terketmek zorunda kalan insanlar ifade edilmektedir. Ancak, buradaki tanıma giren grup, daha önce tanımlanan, etkilenen insanlar kavramında sözü edilen, rezervuar çevresindeki yerleşimlerdeki insanlar ve kısmen yerleşimleri sular altında kaldığı halde, yerleşim yerlerini terketmek zorunda kalmadan, yaşamını aynı yerleşim biriminde sürdürenleri hariç tuttuğu için daralmıştır.

Şekil 4.1 : Keban Barajı Rezervuar Alanı

- İl Merkezi
- İlçe Merkezi
- İdari Sınır
- ▭ Keban Baraj Gölü

Burada sözü edilen *göçmen* kavramıyla ifade edilmek istenilen grup ise, Keban Barajı Reservuar alanında veya etrafındaki orijinal yerleşimlerinden barajdan dolayı ayrılıp göç etmek zorunda kalmış olan insanlardır. Buradaki tanımında, göç sürecinde göç olayının resmi birimlerin rehberliği, yardımı doğrultusunda veya rehberliği olmaksızın gerçekleştirilmesi ayrımı yapılmamış, her iki grup da kastedilmiştir. Ancak, değerlendirmeler sırasında atıfta bulunulan göçmenler, bu genel göçmen grubu içinde çalışılmış olan grubu ifade etmektedir.

Yönetilen yeniden yerleşim projesi için resmi olarak uygun göçmen kavramı, etkilenen ve yerinden çıkarılan göçmenlerden resmi tanıma uyanlarını kapsamaktadır. Etkilenen 212 yerleşimin tüm sakinlerinin rehberlik edilerek veya yardım edilerek yeniden yerleştirilmesi, o dönemin şartlarına göre mümkün görülmemiştir. Bu yüzden, devlet eliyle yeniden yerleştirilecekler şemsiyesi, ilgili herkesi kapsayamamış ve sınırlanmıştır. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği üzere, bu insanlar farklı yerleşim alternatiflerini seçmişlerdi (kırsal alanda toprak, iş veya bir kent alanında ev). Bu yüzden, her bir alternatifi düzenleyen resmi sınırlar ve kurallar oluşturulmuş ve uygulamalarda bu detaylar gözetilmeye çalışılmıştır. Detaylarına girmeden etkilenen insanlardan kimlerin 1306 numaralı Ek kanun düzenlemesiyle devlet eliyle yeniden yerleşim yardımından faydalanabildikleri şu şekilde özetlenebilir.

- a) Malları tamamıyla devletleştirilenler;
- b) Malları kısmen devletleştirilenler ve bu yerleri terk etmek zorunda kalanlar,
- c) Devletleştirilen yerlere yerleşme, planlama ettikleri başlamadan 3 yıl önce yerleşmiş ve ilgili alanda hiç bir malı olmayanlar.

Bu genel tanım, sunulan her bir alternatifin detaylarında ayrı ayrı (Resmi Gazete 18 Temmuz 1969; Resmi Gazete 29 Haziran 1970; Resmi Gazete 18 Ocak 1971) sınırlandırılmıştır.

Daha önce de belirtildiği üzere, bazı insanlar hükümet tarafından belirlenen yerlere yasal sistem çerçevesindeki uygulamalar doğrultusunda yerleştirilmeyi seçmişlerdi. Takip eden kısım, daha sonraki bulguların daha kolay değerlendirilebilmesi

için, özellikle bu grup üzerinde detaya yer vererek, yerinden çıkarılma ve yeniden yerleştirilme sürecini ve bu süreçteki gelişmeleri tarihsel bir sıra içinde sunmaktadır.

4.3 KEBAN BARAJI GÖÇMENLERİNİN 1973 YILINA KADAR GEÇEN YERİNDEN ÇIKARILMA VE YENİDEN YERLEŞTİRİLME SÜRECİ

1965-73 yıllarını kapsayan dönemde bir çok konu gündeme gelmiştir. Bunlardan birkaçını şu şekilde sıralamak mümkündür. Yeniden yerleşim öncesinde yerinden çıkarılma ve yeniden yerleşimin genel ve özel yasal detaylarının hazırlanması; ilk uygulamalar ve bu yapılanmış yasal çerçevenin etkileri; Keban Barajının fiziksel bir yapı olarak tamamlanışı (kesin olarak tamamlanış 1975). Bu konular, 1993 yılında Keban Barajı kadın göçmenlerinin Elazığ'da tespit edilmesinin arkasındaki faktörlerin gelişimini, farklı unsurların etkileşimiyle beraber görebilme açısından, takip eden şekilde analiz edilmiştir.

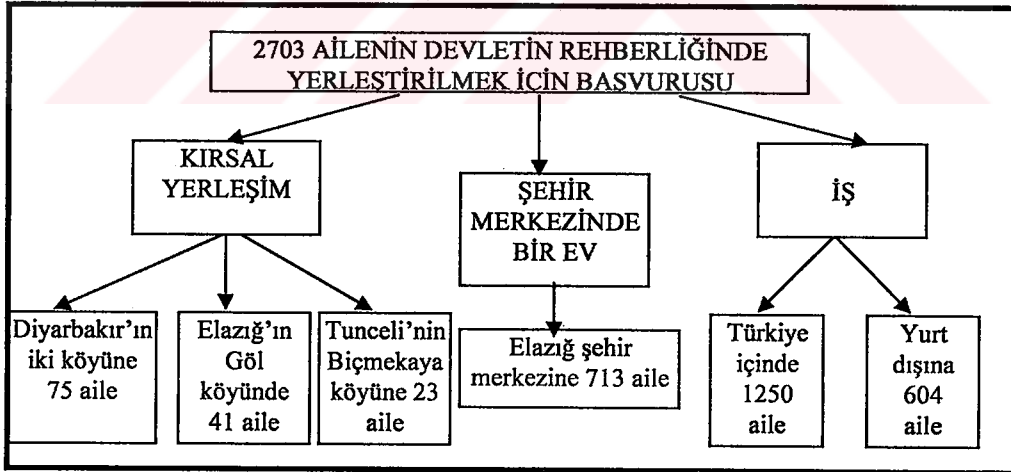
1971 yılında Keban Barajı göçmenlerinin sunulan üç alternatif ve yerleşim yerleri arasındaki tercihleri şekil 4.2'de özetlenmiştir. Keban Menajerliğinin 1970-1971 yıllarındaki araştırmasının sonuçları ve Silier'in bununla ilgili değerlendirmelerine (1976:179-186) göre, 139 aile kırsal bir alana, 713 aile kentte bir eve yerleşme alternatiflerini ve 1854 aile ise, iş alternatiflerini tercih etmişlerdi. Toplam olarak 2.703 aile, o tarihlerde devlet rehberliğinde yerleştirilmeyi tercih etmiştir. Bu rakamlarda salınımlar ve değişimler görülmüştür:

Göçmenlerin tercihleri zaman içinde değiştiği için listeler de sıkça değişmiş, bu yüzden, göçmenlerin ortak sayısını veren istatistik bulmak da güçleşmiştir. Dinamik istatistiksel değişimlerin bu sebeplere bağlı olarak üç şekilde yaşanmış olduğu görülmüştür:

- Yeniden yerleşim tipine bağlı olan genel tercihler farklılaşmış (devlet rehberliğiyle mi yoksa göçmenin kendi kendine mi gerçekleştireceği),
- Zaman içinde devlet rehberliğini kabul edenlerin, sunulan alternatifler arasındaki birinci ve ikinci derece tercihlerindeki farklılaşmalar (ev, toprak, iş).
- Ev tipi ile ilgili tercihlerde farklılaşma (evin tipi ve büyüklüğü ile ilgili 1.,2.,3. tip evler arasındaki tercihler).

Yeniden yerleşim, yazılı kurallar ve yasal çerçeve doğrultusunda göçmenlerin tercihlerine göre teoride şekillendirilmiştir. Sunulan her alternatif, farklı kurullarla sınırlanmıştır. Burada öncelikle yerinden çıkarılma (dislocation) süreci için hazırlanan genel yasal çerçeve, ardından Keban Barajı Göçmenlerinin (KBG) kente yeniden yerleşim kuralları özetlenecektir. Diğer alternatiflerin sosyo-yasal kuralları farklılaştığı için detaylarına girilmeyecektir.

Şekil 4.2: Göçmenlerin Üç Alternatif Arasındaki Tercihleri ve Tercih Yerleri, 1971.

Kaynak: Keban Menejerliğinin Kayıtları (Silier 1976:179-186).

4.3.1. Yerinden Çıkarılmanın Genel Çerçevesi

Genel yasal çerçeve, takip eden şu konular üzerine odaklanmaktaydı: yönetimsel organizasyon, devletin rolü, boşaltılacak yerleşimlerin sırası, hak sahibi aile tanımındaki değişiklikler, alternatif tipleri ve onların uygulanmasına getirilen sınırlamalar, kamulaştırma detayları, finansal kaynakların ve göçmenlerin borçlanmasının detayı ile ilgili işbirliklerinin temini, adaptasyon ve yeni yerleşim birimlerine transfer yardımları. Resmi Gazetelerde bu konulara ait detaylara yer verilmiştir. Konunun bütünlüğünü bozmayacak şekilde bunların bazılarına değinilecektir.

4.3.1.1. Yerleşim Birimlerini Boşaltılma Sırası

Keban Barajı örneği için kaynaklarda, yerleşim birimlerinin boşaltılmasıyla ilgili, üç farklı yerinden çıkarılma yaklaşım sıralamasının sözkonusu olduğu görülmüştür. (Resmi Gazete 18 Temmuz 1969; Resmi Gazete 29 Haziran 1970; Resmi Gazete 18 Ocak 1971) . Birinci sıralama, boşaltılacak olan orijinal yerleşimler ve onların sakinlerinin boşaltılmasını içermektedir. İkincisi, göçmenlerin alacağı kamulaştırma bedelleri ve toprak sahipliği ile ilgili olan (topraksız ve az kamulaştırma bedeli alanlardan, fazla kamulaştırma bedeli alan büyük toprak sahiplerine kadar) ve yerleşimlerin boşaltılma sırasıyla dolaylı olarak ilgili olan yeniden yerleşim sıralamasıdır. Üçüncüsü ise, yerleşim sakinlerinin becerileri ile (kalifiye, beceri sahibi göçmenlerden, daha az beceri sahiplerine doğru bir sıralama iş alternatifi için dikkate alınmıştır) ilgilidir.

Yeniden yerleşim, baraj rezervuarı dolmaya başladıkça ve su kodu yükseldikçe boşaltılma sırasına göre yapılmaya çalışılmıştır. Bu süreç, orijinal yerleşim birimlerinin rezervuardaki yerine ve rezervuardaki su seviyesine göre üç aşamalı olarak gerçekleştirilmek üzere planlanmıştır. Bu yüzden, Keban Barajı Göçmenlerinin hepsinin aynı zamanda göç etmediklerinden söz edilebilir. (Resmi Gazete, 18 Ocak 1971, madde 9). Bu ayırım Ekler kısmında, şekil A.4.1 ve bu bölümdeki şekil 4.3'te görülebilir .

4.3.1.2. Kamulaştırma ve Alternatiflere Göre Kamulaştırmaya Getirilen Kısıtlamalar

Toprak, ev ve iş alternatiflerine yapılacak başvurular, beklenen kamulaştırma miktarıyla ve bazı kesin diğer kurallarla sınırlanmıştır. Bunlardan şehir merkezinde konutlara yerleştirilmeyle ilgili olanlarının bir kaçını şu şekilde özetlemek mümkün: 75.000 TL. nin altında kamulaştırma bedeli alanlara, kır veya kent yerleşimlerini devletin rehberliğinde yapabilme hakkı verilmiştir. Bu hesaplama, her ailenin alacağı kamulaştırma bedeline odaklanmaktaydı. Takip eden bölümde de görüleceği üzere, kamulaştırma konusunun kendisi, toprak sahipliği, toprağın kamulaştırma bedeli, bedellerin ödeneceği toprak parçalarının yeri, kamulaştırmanın tipi (kısmi-tamamı) ve kamulaştırma bedelini alacak kişinin kimliği (kimin olacağı) gibi sebeplerle hassas bir konu olarak ortaya çıkmıştır.

4.3.1.3. Hak Sahibi Aile Tanımındaki Değişiklikler

Yeniden yerleşim için başvurabilecekleri belirleme açısından Keban Barajı Göçmenleri için yeni bir *aile* tanımı yapılmıştır. Bu tanım doğrultusunda 18 yaşına gelmiş bireyler, bekar olmalarına bakılmaksızın bir aile olarak kabul edildiler. Bu şahıslara, böylece kendi orijinal ailelerinden ayrı, kırsal veya kentsel yeniden yerleşim başvurusu yapabilme hakkı verilmiştir. Böylece, her aileden birden fazla başvuru, şartlar sağlandığı sürece mümkün hale gelmiştir. (Resmi Gazete 18 Ocak 1971, madde 7). Bu madde, bireylere cinsiyete dair bir atıfta bulunmadığı ve kadınların katılımına imkan verdiği için de önemlidir.

4.3.1.4. Maddi Kaynakların Sağlanması ve Göçmenlerin Borçlanmaları

Konutların yapımı ve yeniden yerleşim ile ilgili finansal kaynakların sağlanması yönünde, bir çok düzenlemeye rastlanmakla beraber, bunlardan ikisi göçmenlerle ve birbiri ile bağlantılı görüldüklerinden burada yer verildiler. Bunlar, Kamulaştırma Bedelleri ve

Keban Barajı İskan Fonu'dur. Kırsal ve kentsel yerleşimi devlet eliyle yapmak isteyenlerin, belirlenmiş miktarlarda paraları Keban Barajı İskan Fonuna bankalar aracılığı ile (kentte eve yerleştirilecekler T.C. Emlak Kredi Bankasına, kırsal alana yerleştirilecekler T.C. Ziraat Bankasına) yatırması gerekiyordu (Resmi Gazete, 18.Ocak.1971:2-3). Eğer, başvuru sahibi kamulaştırma bedelini henüz almamışsa kamulaştırma bedelinin Keban Barajı İskan Fonuna aktarılması için noter huzurunda bir mukavele imzalamak durumundaydı. Fon, finansal gelirin biriktirildiği ve giderlerin sağlandığı temel kaynaktı. Bu fon, devlet tarafından bir miktar sermaye ile oluşturulduysa da, daha sonra yazılı kurallar çerçevesinde gelişen göç sürecinde, göçmenlerin aldıkları kamulaştırma bedelleri ve geri ödemeler sayesinde sermayesini sağlayabilmiştir. Fonun kurulmasından sonra, onun maddi kaynağı, söz verilen yerinden çıkarılma ve yeniden yerleşimi gerçekleştirebilmek için yönetsel organizasyonda yer verilen bakanlıkların kullanımına açılmıştır (Resmi Gazete, 18.Ocak.1971). Bu sürecin maddi kaynakları Ekler kısmında ki şekil A.4.2'de görülebilir.

4.3.2 APM'deki Konutlara Yerleştirilecekler İçin Hazırlanan Yasal Çerçeve

Konutlara yerleşimin yasal çerçevesi ve uygulanış süreci KBG'nin kentte tespitine etkileri, gerçek konut ihtiyacı ile göçmenlerin imkanları ölçüsünde başvurdukları konutlar arasındaki farklılıkların sebepleri gibi konuların tespit için önemlidir. Önemli olan bir diğer konu ise, yerleşimin şeklinin bitişik nizamda 23 sokak etrafına toplanmasının, dışarıdan APM'ye ve oradan dışarıya göçlerin etkilerinin 6. bölümde ifade edilecek olan sosyal çevrenin oluşumuna etkilerinin anlaşılabilmesidir.

Bu yaklaşımla, kent merkezinde yaptırılan evlere yerleştirilmesi amaçlanan Keban Barajı Göçmenlerinin yerleştiriliş şartları şu şekilde özetlenebilir:

1. Kent yerleşim alanı, 1969 yılında belirlenen kurullarla tespit edilmiştir: Karara göre göçmenler, ilgili şartlar gereği, Elazığ merkezindeki 2. gecekodu önleme bölgesine yerleştirilecekti. Ancak, en başında kararlaştırılış şekline göre kent yerleşimi doğrultusunda belirlenen alan, sadece Elazığ ile sınırlı değildir. Bu yüzden, kent yeniden yerleşim şeklinin başka alanları da kapsayacak şekilde genişletilebileceği

ihtimali şu şartlarla belirtilmiştir. Şayet, kente yerleştirilmek için başvuran aile sayısı, başvuranların sayısının üzerine 100 başvuru daha eklenmesi halinde, diğer yerleşim alanları Elazığ, Malatya ve Erzincan illerinde ayarlanacaktı. Ancak, buna gerek kalmamıştır (Resmi Gazete 18 Temmuz 1969).

2. Kent yerleşim birimi olan evler üzerinde ipotek bulunmaktadır. Bunun sebebi ise, bu konutlar devlete borçlanılarak yapılmıştı ve geri ödenmesi gerekiyordu. Örnek olarak, evlere yerleştirilecek olan göçmenler geri ödeme taksitleri ile ilgili kontratı imzaladıkları tarihten 2 yıl sonra ödemelere başlamakla yükümlüydüler (Resmi Gazete 18 Ocak 1971, madde:77).
3. Göçmenler başlangıç olarak üç kuralı takip etmek durumundaydılar:
 - a) Üç alternatif arasından konut tipini seçmeleri gerekiyordu
 - * **1.Tip:** 1 oda , 1 salon , banyo, mutfak, kiler, tuvalet.
 - * **2.Tip:** 2 oda, 1 salon, banyo, mutfak, kiler, tuvalet.
 - * **3.Tip:** 3 oda, 1 salon, banyo, mutfak, kiler, tuvalet.
 - b) Göçmenler konut tiplerini tercih ederlerken kamulaştırma bedel miktarını, başvuruların sınırlarını çizen kuralları, fona para ödeyip ödemiyeceklerini veya evler yapılmaya başlanmadan önce, kamulaştırma bedellerinin fona transferi için kontrat yapmaları gerekip gerekmediği gibi konuları değerlendirmek durumundaydılar. Bu kuralları tablo 4.1' de görmek mümkündür.
 - c) Göçmenler tercihleri ile ilgili olarak devlet birimleriyle birer ön kontrat yapmak durumundaydılar.

Tablo 4.1: Konut Tiplerine Başvuru Şartları

Kamulaştırma Limiti	Konut Tipleri İçin Başvuru Limiti	Ev Yapımına Başlanılmadan Önce Ödeme (Türkiye Emlak Kredi Bankasındaki Fon Hesabına)
20.000 TL'a kadar	1. tip	Yapım öncesinde herhangi bir ödemeye gerek yok
	tipe bir sınırlama yok	Evlerin belirlenen 20.000 TL'lik fiyatlarının yanı sıra geriye kalan toplam miktarın 1/4 'nin ödenmesi gerekiyor
20.000-75.000 TL arası	tipe bir sınırlama yok	Evlerin belirlenen 20.000 TL'lik fiyatlarının yanı sıra geriye kalan toplam miktarın 1/4 'nin ödenmesi gerekiyor. Birinci tipler için bu miktar 3.750 TL'den fazla olamaz.
75.000 TL. üzeri	tipe bir sınırlama yok	20.000 TL'nin ödenmesi gerekiyor

Kaynak: Resmi Gazete 18 Ocak 1971, 7 ve 37.maddelerdeki bilgilerden bu tablo geliştirilmiştir.

Yazılı kurallar gereğince, borç anlaşmasının imzalandığı ilk iki yıl içinde, hak sahipleri herhangi bir geri ödeme yapmak durumunda değillerdi. Ancak, ilk ikinci yılın sonundan itibaren, evin karşılığı olarak tespit edilen para miktarını 20 yılda, 20 eşit taksitte ödemeleri gerekiyordu.

* Seçtikleri evin belirlenen bedelini ve ilgili geri ödeme sürecini kabul ettiklerini doğrulamak durumundaydılar. Şartları kabul etmemeleri halinde, bankada tutulan kamulaştırma bedelleri kendilerine ödenebilecekti ve bu kişiler devlet birimlerinin rehberliğinde, kent alanına yerleştirilme hakkını kaybedeceklerdi.

* Kendilerine sunulan şartları kabul ettiklerini bir ay içinde bildirmeleri halinde, kırsal alanlardan kent alanına transfer edileceklerdi ve kendilerine bir ev verilebilecekti. Bunlarla beraber, geri ödemelerle ilgili anlaşmayı takiben, fondaki kamulaştırma bedelleri hesaplanacak ve ev için başvuranların borç

miktarları ile karşılaştırılarak hesap yapılacaktır. Eğer, başvuru sahibinin kamulaştırma bedelinin, kendisinin borcundan daha fazla olması halinde, hesaplamalar sonucunda geriye kalan miktar, banka tarafından kendisine geri ödenebilecekti. (Resmi Gazete, 18 Ocak 1971, maddeler: 30-44,77).

- Evlerinin borcunu ödeseler dahi, onların evleriyle ilgili haklarını kiralama, satma ve vermelerine mücadele edilemiyordu. Mülklerle ilgili bu tür gayri resmi değişiklikler, ilgili mülklerin kayıtlarına transfer edilemiyordu. Bu tür konular, ilgili hükümet birimlerinin iznini gerektirmekteydi. (Resmi Gazete 18 Ocak 1971: madde 85).

Resmi Gazetede bilgilerin anlaşıldığı kadarıyla, Keban Barajı örneğinde evlerin yapımını sağlayabilmek için devlet, göçmen-çiftçiler, toprak sahipleri, inşaatçılar ve belediye arasında aracı rolü ile hareket etmiştir. (bkz. Ekler bölümü, şekil A.4.3)

Resmi kuralların 1973'de tamamı ile belirlenmesinden önce, Elazığ'da tespit edilen yerleşim yerinde 805 ev biriminin yapımı 1971-1973 yılları arasında tamamlanmıştı. Böylece, 1973 yılında evlerin dağıtımını takiben, hak sahipleri mülklerine yerleşmeye başlamıştır.

4.3.3.1 Konut Düzeni

Evlerin düzenlenişini cadde-boyu tipi şeklinde, yani caddenin, sokağın her iki yanına sıralanmış evler şeklinde tarif etmek mümkündür. Bu tip bir düzende yer alan evler, ya diğer evlerden bağımsız birimler halinde veya bir veya birkaç eve bitişik nizamda yapılmışlardır. Bitişik düzendeki evler, iki türden oluşmaktaydı, iki veya daha fazla sayıdaki ev birbirine bitişiktir (4-5).

Bu evler mevcut olan 23 sokağın her iki yanında yapılmışlardır ve hemen hemen her evin arkada bir bahçesi bulunmaktaydı (Evlerin Abdullahpaşadaki üç bölümdeki düzeni ile ilgili olarak bkz. Ekler bölümü, şekil A.4.4, A.4.5, A.4.6).

Kat durumu dikkate alındığında, iki tür ev yapısı dikkatleri çekmekteydi: Bir veya iki katlı tek evler bulunmaktaydı. Bu evlerin büyüklükleri ve oda sayıları daha önce bahsedilen evlerin üç tipi ile bağlantılıydı.

Hak sahiplerine 805 evin dağıtımına 1973 yılında noter huzurunda çekilen kurullarla karar verilmişti.

4.3.3.2. APM'ye Yerleşmesi Beklenen Keban Göçmenlerinin (resmi olarak 1973 yılında tanımlanan nüfusun) Geldikleri Yerler

1973 yılından itibaren gelmesi beklenen ailelerin orijinlerinin dağılımını tablo 4.2'de görmek mümkündür. İlgili bulgular 1973 hak sahipleri listesinden elde edilmiştir.

Tablo 4.2'nin bulgularına göre, göçmen ailelerinin kırsal alanlardan ve özellikle ilçe, köy bucak ve köy altı yerleşmelerinden (kom ve mezraa) gelmeleri bekleniliyordu. Beklenen aileler *üç il'dendi*: 439'u Elazığ'dan, 364'ü Tunceli'den ve 2'si Erzincan illerindedir.

Bu ailelerin belirlenebilmesi, devletin yerel birimleri için oldukça karmaşık bir süreçle sağlanabilmiştir. Bu yasal sürecin sonunda, konut tipleri ile ilgili tercihler de belirlenmiştir. Hak sahibi ailelerin daha önce detayına yer verilmiş olan üç konut tipi arasındaki tercihleri (büyüklük ve oda sayısı) nin dağılımını tablo 4.3'de görmek mümkündür.

Tablo 4.3'de görüldüğü üzere, göçmenlerin % 72.6'sı birinci tip konutları tercih ederken, % 23.6'sı üçüncü tipi ve % 3.8'i ise ikinci tipleri tercih etmişlerdi. Daha önceki kısımlarda belirtilen bilgiler ve tablodaki bilgiler göz önünde bulundurulduğunda, konut tipleri ile ilgili tercihlerin üçlü faktör grubuyla bağlantılı olduğu dikkatleri çekmektedir: bunlar alınan kamulaştırma bedeli miktarı, konut birimlerinin tercihine getirilen yasal sınırlamalar ve ödeme şekilleridir.

Tablo 4.2: 1973 Yılında Hak Sahibi Ailelerin Dağılımı

Köy sayısı	40	16	4	10	17	12	22	1
Bucağı	Yurtbaşı Balıbey Harput İçme Mollakendi	Merkez Çaybağı Karaçor	Merkez	Merkez	Merkez Akpazar	Merkez Akdemir Pınarlar	Merkez Akçapınar Vaskovan	Kutluca
İlçesi	Merkez	Palu	Keban	Ağın	Mazgirt	Pertek	Çemişgezek	Kemaliye
İli	Elazığ	Elazığ	Elazığ	Elazığ	Tunceli	Tunceli	Tunceli	Erzincan
Aile sayısı	264	95	44	36	89	67	208	2

Kaynak: İmar ve İskan Bakanlığı, Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü'nün 1973 listesinden yapılandırılmıştır.

Tablo 4.3: Konut Tipleri ve Hak Sahiplerinin Tercihlerinin Dağılımı.

Konut Tipi	Aile Sayısı	%
Birinci Tip (1 oda, 1 salon, mutfak, banyo, kiler, tuvalet)	584	72.6
İkinci Tip (2 oda, 1 salon, mutfak, banyo, kiler, tuvalet)	31	3.8
Üçüncü Tip (3 oda, 1 salon, mutfak, banyo, kiler, tuvalet)	190	23.6
Toplam	804*	100

*(Orijinal listede 1 ailenin tercihi eksikti) **Kaynak:** İmar ve İskan Bakanlığı, Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü'nün 1973 listesinden geliştirilmiştir.

Silier'in (1976) çalışması, *baraj gölü havzasındaki* ilgili ailelerin hanehalkı büyüklüğü ve evlerdeki oda sayıları ile ilgili ilk bilgileri içermektedir. O'nun bulgularına göre, deneklerin % 66'sı 6-14 kişi arasında üyeden oluşan hanelerde yaşamaktaydı

(Silier, 1976:290). Bunun yanısıra, bu insanların % 90'ı 4'den fazla odası olan evlerde ikamet etmekteydiler. Silier'in bu bulgusu, 1993 yılında yapılan bu çalışmanın bulgularıyla karşılaştırılınca, Elazığ'daki Keban Barajı Göçmenlerinin konut tercihlerinin gerçekten ihtiyaçları olan yaşam alanlarını yansıtmaktan uzak olduğunu düşündürmektedir. Bu sonuçlar, iki ihtimali akla getirdi: Birincisi yasal sınırlamalar ve muhatap ailelerin sınırlı ekonomik koşulları arasındaki etkileşim. İkincisi ise, yeniden yerleştirilme öncesinde veya esnasında göçmen ailelerinin yapı ve tipinin değişmiş olabileceğidir. Bu iki ihtimalin önem ve detaylarını takip eden kısım ve bölümlerden izlenebilir.

Göçmenlerin tercih sınıflandırılmasından sonra, Elazığ'da konut alternatifini seçmiş olan aileler, kırsal kesimdeki yerleşimlerinden yeni yerleşim yerlerine yerleştirilme sürecine girmiştir. Böylece, odaklanılan KBG grubunun yukarıda bahsedilen yasal çerçeve dahilinde yerleşmeleri beklenmiştir. KBG'lerinin ve aralarındaki kadınların yer değiştirme sebepleri genelde eşlik eden göçmen konumunda olduklarından aynı görünmektedir. Buna karşın, 1993 yılında Elazığ'da tespit edilen 175 ailenin ve örneklenen 80 ailenin mevcudiyet sebepleri farklı olduğu tespit edilmiştir. 1973 yılına kadar olan yeniden yerleştirilme sürecinin detaylarına yer verdikten sonra, takip eden kısımlar, bu tasvir edilen yasal çerçevenin ötesindeki uygulama kısmına ve 1973-1993 tarihleri arasında kent ortamında bulunma durumlarının detayına yer vermektedir.

4.4 KEBAN BARAJI GÖÇMENLERİNİN 1973-1993 YILLARI ARASINDAKİ YENİDEN YERLEŞİM SÜRECİ

Bu kısımda, 1973 ve 1993 yılları arasındaki KBG'leri ile ilgili oluşumlar kronolojik bir düzende incelenmekte ve takip eden konular üzerine odaklanmaktadır: Konuyla ilgili yapılan çalışmalar, yerinden çıkarılmayı takip eden göç şekilleri, yeni yerleşim alanına ulaşma zamanları ve Elazığ'da kalış süreleri, Abdullahpaşa Mahallesiindeki nüfusun yapısındaki değişimler, mülkiyet kullanım şekilleri, mülkiyet kullanımında ve nüfustaki değişimler, mahalle içine ve dışına hareketlilik şekilleri, konut

değiş-tokuş şekilleri, tapuların dağıtımı, Abdullahpaşa Mahallesiindeki ve ilgili hanlerdeki diğer değişimler

4.4.1 KBG Üzerine Yapılan Çalışmalar

1973-1993 sürecinde, Fırat Üniversitesinin üyeleri ve diğer yerel birimler ya KBG veya Keban Barajı ile bağlantılı çalışmalar yapmaya başlamıştır.

Daha sonra da görüleceği üzere, bir çalışma yerel İmar İskan Müdürlüğü tarafından mülkiyetin kullanım şartları üzerine, 1984 yılında Abdullahpaşa Mahallesiinde yapılmıştır.

Takip eden yıllarda, akademisyenlerin havzaya ilgilerinde bir artış olmuştur. Fırat Üniversitesinin farklı bölümleri çalışmalar yapmaya ve bulgularını akademik ortamlarda sunmaya başlamışlardır.

Keban Barajının Keban Barajı Havzasındaki köyler ve ilçeler üzerine olan etkileri, Fırat Üniversitesinde önceleri Antropoloji daha sonra ise Sosyoloji bölümündeki lisans ve yüksek lisans tezlerinde konu edinilmiş, daha sonra diğer çalışmalar bunları takip etmiştir.

Atay, çalışmasını 1980-1985 yılları arasındaki KBG'lerinin kentleşme problemlerine yoğunlaştırmıştır. Bu çalışmanın denekleri, hane halkı başkanlarıydı (kocaları ve onların yokluğunda diğer erkek üyeler veya onlarında yokluğunda da kadınlar) ve doktora tezi olarak yapılmıştı. Sözü edilen çalışma Abdullahpaşa Mahallesiine yeniden yerleştirilme sürecinin başlamasından sonraki şartlar hakkında ilk önemli verileri sağlamıştır.

7-9 Nisan 1988 yılında, Fırat Üniversitesi Sosyoloji bölümü, Fırat havzası ve onun kültürel, ekonomik gelişimi ile ilgili önemli bir sempozyum düzenlenmiştir. Bu sempozyumla beraber, tartışmalar daha geniş alanlara yayılarak eğitim, coğrafya, biyoloji, çevre, su ürünleri, ormancılık, zooloji, ekonomi, sosyoloji, psikoloji, mühendislik, kamu yönetimi, ve tıp konuları ele alınmıştır. Katılımcılar, akademisyenler, yerel devlet birimlerinin yöneticileri, özel yöneticiler, yerel ve ulusal

yatırımcılar, devletin yerel ve merkezi idare mensupları, öğrenciler ve yerel halktır. Bu tartışmalar, kısa bir süreliğine de olsa dikkatleri havzaya çekecek bir vakum yaratmıştır. Yerel istekler ve onların muhtemel çözüm yolları tartışılmıştır (Erdoğan vd. 1991). Bu tartışmalar esnasında, Ergücü'nün çalışması dikkatleri üniversite ve sanayi işbirliğine çekmiş (1991:132) ve Keban Holding'in sürdürülen bir kaç projesi, Fırat üniversitesinden bu konuda akademik destek görmüştür. Bu desteği, kısa süreli de olsa sağlayan bölümler arasında biyoloji, kimya ve su ürünleri yer almıştır. Bu türden akademik ilişkiler, hem lisans hem de lisans üstü düzeylerde halen devam etmektedir. Ancak, Ergücü'nün önemle vurgulamaya çalıştığı konu, akademik bilgi ve projeler arasındaki işbirliğinin önemi ve özellikle ilgili konulardaki ciddi yatırımların eksikliğidir. Fırat üniversitesinin ve ilgili bölümlerinin bu girişimlerinin altında yatan anlam, Fırat Havzasında akademik bilgiyi kullanılabilir, üretken ve uygulanabilir yapma çabasıdır ki, bu da zaman içinde benzer konularda daha fazla girişim ve çalışmayı gerekli kılmaktadır. Ancak bu girişimlerin henüz Nubia (Fahim, 1983) çalışmalarındaki işbirliği (ulusal ve uluslararası) seviyesine ulaşabildiği henüz söylemek mümkün değildir.

4.4.2 Göçmenlerin Yeniden Yerleşim Alanına Gelişleri

Daha önceki çalışmalarda KBG'nin göç şekilleri ile ilgili yeterli bilgiye rastlanamamıştır. 1973 yılında konutların dağıtımı ile ilgili liste oluşturulmasından sonra, ailelerin *Elazığ'a geliş süreci* başlamıştır. Bunun bir süreç olarak değerlendirilme sebebi, ailelerin tamamının aynı zamanda gelmemiş olmasıdır. 1993 yılındaki bulgulara göre, sözü edilen ailelerin iç göç sürecinin pek de beklenildiği kadar aynı olmadığı görülmüştür. Şekil 4.3, çalışmada örneklenen 80 ailenin, baraj gölü havzasından Abdullahpaşa Mahallesi (APM) ve Elazığ'a gelişlerini annelerden elde edilen veriler ışığında özetlemektedir. Şekilde de görüleceği üzere, coğrafi hareketlilik iki ana yöne doğru olmuştur. Ailelerin % 78'lik büyük bir çoğunluğu doğrudan Abdullahpaşa Mahallesi'ne gelmiş ve direk göçü gerçekleştirmişlerdir. Geriye kalan diğer % 22'si ise,

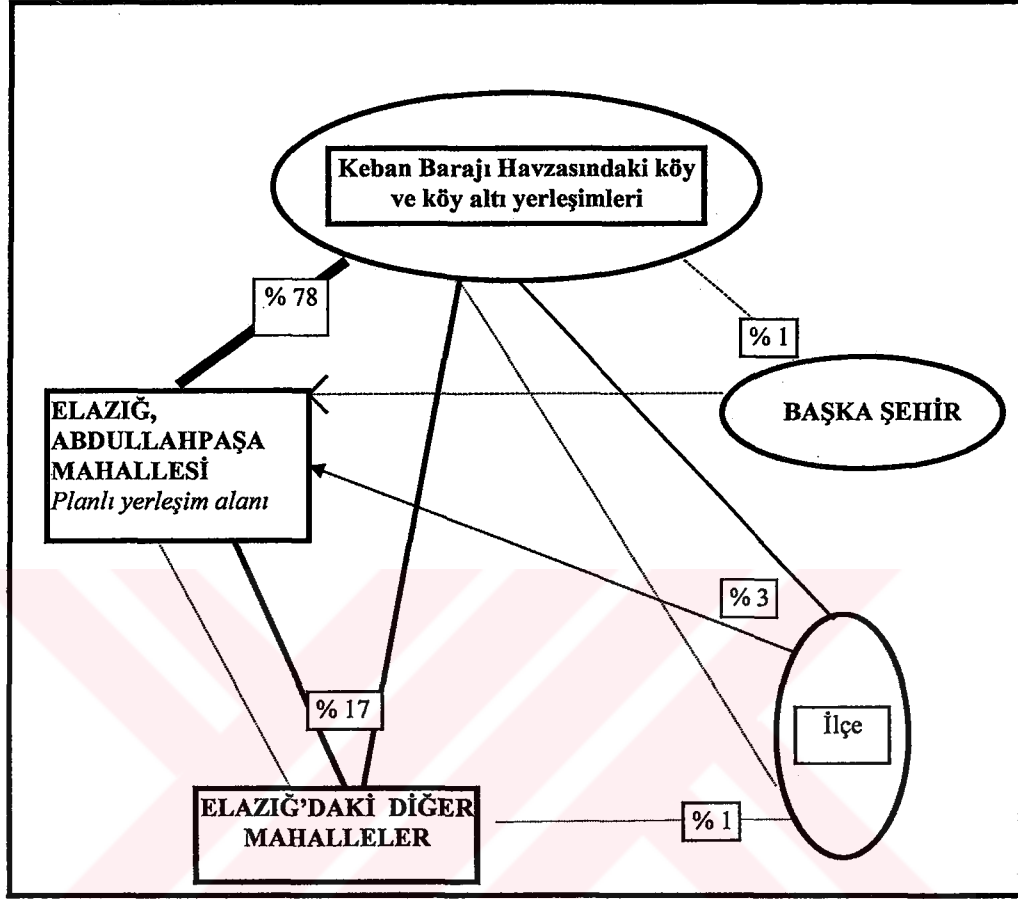
orijinal göç alanına gelmeden önce başka bir yere göç edip, sonra orijinal yerleşim yerine gelmiş olduklarından basamaklı göçü gerçekleştirmişlerdir.

Bunların yanısıra basamaklı göçün de kendi içinde dört farklı şekilde gerçekleştirildiği görülmüştür:

- Orijinal köy⇒ Elazığ'da başka bir mahalle⇒Planlanan yerleşim alanı (APM) %17 .
- Orijinal köy⇒ Elazığ'ın bir ilçesi⇒ APM % 3.
- Orijinal köy⇒ Elazığ'ın bir ilçesi⇒ Elazığ'da başka bir mahalle⇒APM % 1.
- Orijinal köy⇒Başka bir şehir⇒APM % 1.

Hanelerin % 22'sinde göç süreci, orijinal yerleşim alanına ulaşıncaya kadar bu şekilde farklılaşmıştır. Bunun yanısıra, kadın deneklerin ifadelerine göre, planlanan yeniden yerleşim yerinden farklı yerlerde kalış süreleri iki yıldan daha uzun olmamıştır. Onlara göre, Abdullahpaşa Mahallesinden başka yerlerde kalışların sebepleri çeşitli ve birbiriyle bağlantılıdır. Bu sebepler arasında bahsedilenleri şu şekilde örnekleme mümkündür: Konutlarda yapılması gereken eksikler ve değişiklikler, konutun büyüklüğünden memnuniyetsizlik, tapu olmaksızın bir konut sahibi olduklarına inanamamaları. Bu problemler, yeniden yerleşim projesinin tanıtımı için uygulanan politikalarda, yeniden yerleşimin yönetiminde (organizasyonunda, eleman temininde, karar verme mekanizmasında, veri tabanı oluşturmada), yeniden yerleşim ve gelişmelerle başa çıkmada hata ve eksiklikler ihtimalini akla getirmektedir. Bunlara benzer eksiklik ve hatalar ilk defa, Keban Barajı örneği ile ortaya çıkmamıştır. Dünyadaki bir çok projede bu tür problemlerle karşılaşmıştır ve bunlardan birisi de Fahim'in detaylı bahsettiği Nubia örneğidir (Fahim, 1983:39).

Şekil 4.3: 80 Keban Barajı Göçmen Ailesinin Baraj Havzasından APM'ye Göç Şekilleri (1970'ler).

Kaynak : Alan araştırması verileri (1993)

Yaşlı göçmenler ve araştırmanın yapıldığı dönemdeki mahalle muhtarının ifadelerine göre, bazı konutlar, çok uzun bir süre oturulmadan sahipsiz bırakılmıştır. Binaların kötü yapımı ve bazı sahipsiz konutların malzemelerine saldırılarla tahrip ve yağmalanmış olmasından dolayı yeniden yerleşimin ilk yıllarında bazı konutların oldukça kötü duruma büründüklerinden de söz edilmiştir. Ancak, eldeki Keban Projesi başlıklı kaynaklar serisindeki bilgilere göre, göçmenler bu tür bir durumla daha önce de başka bir biçimde karşılaşmamışlardı: Orijinal yerlerinden çıkarılmadan önce de, bazıları, benzer bir dönemi yaşamışlardı (BPD, 1966 a,b,c). Kuban'ın bulgularına göre, ikamet edilen konutlar de sahipleri kadar yaşıyorlardı. Konutların ömürleri eğer sürekli bakımları yapılmazsa, bir kaç yıldan daha fazla uzun olamamaktaydı (Kuban 1970:182).

Bu, yeniden yerleşim kararının alınmasını takiben, göçmenlerin yaşamına şu şekilde yansımıştır: Geçici bir süre denilen ve bu sürenin yeniden yerleşim öncesinde ve sonrasındaki bir dönemi kapsayan bir dönemde, bireyler orijinal yerleşim birimlerine harcama yapıp bakmamış ve standart şartların altında yaşamak durumunda kalmışlardır. En çarpıcı şekliyle bunu Koyunlu (1982), yaşayarak, Munzuroğlu höyükleşmesinde, 7 yıl içinde gözlemlediğinden bahsetmiştir. Aileler, taşındıklarında eşyalarıyla beraber eski evlerinin bazı yapı malzemelerini de yüklemişler. Bu malzemeler arasında, bir başka ev yapımında kullanılabilecek ağaç kapılar, pencereler, tavan yapım malzemeleri olduğundan bahsedilmektedir. Bazılarının kalan duvarları dahi yıkarak sağlam çamur tuğlaları seçerek götürdüklerini, bunlardan geriye sadece yıkıntıların kaldığını ve zamanla bunların tüm parçalarının şekilsiz yığıntılara dönüştüğünden söz etmektedir (Koyunlu, 1982:249)

Tablo 4.4 80 hanehalkının Elazığ'a gelişlerinin farklı zamanlarda olduğuna işaret etmektedir. Ancak, buna Elazığ'da toplam kalış sürelerinin ve 1993'de buldukları yerde tespit edilişlerinin de farklı olduğu eklenebilir. Bu farklılığın sebebi, belkide üzerinde çalışılan grubun Elazığ'a ilk gelişlerinden beri hareketliliğine bağlanabilir.

Tabloya göre (bkz. a kolonu), bazı haneler 1973 yılında konutların dağıtımından önce Elazığ'a taşınmışlardır (15 hane). Otuz yedi hane dağıtımın yapıldığı yıl içinde gelmişlerdi. 1973 yılı takip eden iki yıl içinde 22 aile gelmiş, daha sonraki yıllarda ise, 4 hane daha bu gruba eklenmişti. Ancak, çalışılan grubun büyük bir çoğunluğunun konut dağıtımının yapıldığı yılda geldikleri ve çalışma yapıldığında 20 yıla yakın bir kent yaşamı deneyimine sahip olduklarından bahsedilebilir. Gruba en son katılanların ise, bu çalışmadan 12 yıl önce Elazığ'a geldikleri tespit edilmiştir. Bunun yanısıra, Abdullah paşa Mahallesi ve diğer mahallelerde kalış sürelerini değerlendirdiğimizde, tablodaki verilere göre, hanelerin büyük çoğunluğunun alan araştırması yapıldığında her iki birim toplamında 10 yıldan fazla bir geçmişleri bulunmaktadır. Örneklenen nüfusun kente geldikten sonraki sosyal hareketlilik durumunu belirginleştirebilmek için mahallelerde

toplam kalış süreleri ile (b kolonu) Elazığ'da kalış süreleri karşılaştırılmıştır (a kolonu). Son sütündeki fark değerlerinden de anlaşılacağı üzere, farklılıkların mevcut olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bazı ailelerin hem Abdullahpaşa mahallesinde hem de başka bir mahallede ikamet ettiklerini ve kent çevrelerinde aktif olduklarına işaret etmektedir.

Tablo 4.4: 1993 Yılında Elazığ'da ve Elazığ'daki Mahallelerde Kalış Süreleri

Yerleşim yeri	Elazığ	Diğer mahalleler	Abdullahpaşama halesi	Belli bir yerde toplam kalış süresi	a ve b kolonları arasındaki fark Elazığ'da ve diğer yerlerde kalış süresi (a-b)
Kalınan Süre (Yıl)	(a)			(b)	
1		1		1	+1
4		1			+1
12	1	2	2	4	+3
13	1		1	1	-
14			1	1	+1
15	1		1	1	-
16		1		1	+1
17	1	1	4	5	+4
18	9		11	11	+2
19	13	2	10	12	-1
20					
(1973 resmi listelemesi)	37	1	37	38	-1
21 +	15	1	3	4	-11
Toplam	80	10	70	80	

Göç eden ailelerin konut dağıtımından önce de sonra da farklı yerlerde oturmuş oldukları bulgusundan hareketle takip eden bulgular, Abdullahpaşa Mahallesiindeki nüfus yapısında meydana gelen oluşumları daha belirginleştirebilecektir.

4.4.3 APM Nüfusunda ve Göçmen Hanelerin Yapısında Meydana Gelen Değişimler

4.4.3.1. Konutların Kullanımında ve Nüfus Yapısındaki Değişimler

Devlet birmlerince hazırlanan listelerden, konutları kullanmaya hak kazanan kadın hane halkı başkanlarını ve yeniden yerleşim alanının nüfus yapısındaki kısmi değişiklikler tespit edilebilmiştir.

Önceki yasal çerçeve ve çalışmalarda doğrudan Keban Barajı kadın göçmenlerine herhangi bir atıfa rastlanılmamıştır. Bu yüzden, 1973 listesi, 1984 yılında Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü elemanlarının, 805 hanede ikamet edenlerle ilgili hazırladığı liste ile karşılaştırılarak, hanehalkı başkanı olarak listelerde geçen kadınlar tespit edilmeye çalışılmıştır. 1973 listesi 59 kadının kimlik tespitini sağlamıştır. Bunların otuz biri Tunceli ilinden, yirmi sekizi ise, Elazığ ilindedir. Ancak, 1984 listesinde bu sayının 17'ye düştüğü görülmüştür: Bunların dokuzu Tunceli'den, sekizi ise, Elazığ ilindedir.

Mülk kullanımına göre ikamet tipleri olarak şu bulgular tespit edilmiştir:

Mülk Kullanım Şekilleri: Altı farklı ikamet grubuna rastlanmıştır:

1. **Orijinal konut sahipleri** : 1973 listesine bir hanenin sahibi olarak kaydedilenler.
2. **Yeni sahipler** bir anlaşma ile konutu eski sahibinden satın alanlar (resmi veya gayri resmi anlaşma ile).
3. **İzinsiz ikamet edenler (squatters)** orijinal konut sahibinin bilgisi dahilinde veya haricinde izinsiz konut kullananlar.
4. **Kiracı** orijinal konut sahibinin veya yeni ev sahibinin evini kiralayan şahıslar.
5. **Halkın kullanımında** olan birimler (postahane, sağlık ocağı, karakol vb).
6. **Boş** kimse tarafından kullanılmayan konutlar.

1973 tarihinden beri yukarıda belirtilen ve 1993 yılında tespit edilen gruplara yenileri eklenmekte ve oranlar ise dinamik bir yapıda değişim göstermektedir. Tablo 4.5, Abdullahpaşa mahallesindeki, 23 sokaktaki mülk kullanım yapısındaki değişimleri, belirli bir dönem için yansıtmaktadır. Tablodan da izlenebileceği üzere, 1973 ve 1993

arasında orijinal konut sahiplerinin sayısında yoğun bir azalmaya karşın, diğer tür ikamet şekillerinde veya konut kulanımlarında artış görülmektedir.

Bunların yanısıra, tablo Elazığ ve Tunceli illerinden gelen orijinal konut sahiplerinin sayısında zaman içinde azalmaya işaret etmektedir. Ancak, Tunceli ilinden gelenlerin sayısında, Elazığ ilinden gelen orijinal konut sahiplerine göre daha yoğun bir düşüştten bahsetmek mümkündür. Bu, ya orijinal konut sahiplerinin çoğunun en başlarda taşınmamış olduğuna ve/veya taşındırlarsa dahi, planlı yeniden yerleşim yeri olan APM'de uzun süre kalmadıklarına işaret etmektedir. Böylece, 1973-1993 tarihleri arasında Tunceli ve Elazığ illerinden gelen asıl konut sahiplerinin oranları arasındaki fark daha da artmıştır. 1973 ve 1984 yıllarında bu fark % 10 iken, 1993 yılında Tunceliden gelen orijinal konut sahiplerinin mevcudiyet sayısındaki düşüşle beraber bu oran % 35'e çıkmıştır. Keban Barajı Göçmenlerinin durumuna bakıldığında, *konutların kullanım şeklinin* orijinal konut sahiplerinin yeniden yerleşim projesine cevapları, reaksiyonları ve planlı yerleşim alanı dışına gerçekleştirdikleri göçler doğrultusunda şekillendiği ifade edilebilir. Bu yüzden, yeniden yerleşim alanı olan APM'deki topluluğun yapısınının, buraya kadar ifade edilen bulgular ışığında, kısmen de olsa, sadece yasal olarak yapılanmadığı söylenebilir. Zaman içinde yeniden yerleşim birimine farklı sebeplerle gelip yerleşen yeni gelenler olduğu göze çarpmaktadır. Böylece, kadın göçmenleri çevreleyen topluluğun, sadece kendi toplulukları ile de kısıtlı kalmamıştır.

Zaman içinde, mülkiyet kullanımının planlı şekli olan orijinal göçmen ev sahipliğine, kiraya verme, kiracılık, yeni ev sahipleri ve gerçek ev sahibinden izinsiz kaçak ikamet gibi mülkiyet kullanım şekilleri eklenmiştir. 1993 yılında, sadece % 10 olan yeni gelenler, orijinal konut sahiplerinin yakın akrabalarıdır. Bütün bu ikamet şekillerinde, mülkiyet kullanım şekillerinde görülen değişiklikler, APM'nin dinamik bir nüfus değişim süreci içinde olduğuna işaret etmektedir. Bu yüzden, mahallenin 1970'lerin başlarındaki şekliye aynı olmadığından bahsedilebilir.

Ancak, 2002 yılında APM'deki, kontrol takip çalışması orijinal 805 hane sayısında farklılaşmaların devam ettiğini ortaya koymuştur.

Tablo 4.5: 1973, 1984, 1993 Tarihleri Arasında 805 Hanenin İkamet Şeklindeki Değişimler (APM)

1973,1984ve 1993 ikamet edenler	Orijinal konut sahibi	Orijinal konut sahibinin yakın akrabası	Yeni ev sahibi, kiracı veya izinsiz oturan	Boş veya kayıt yok	Halkın kullanımında	Toplam
İli	73 84 93	73 84 93	73 84 93	73 84 93	73 84 93	73 84 93
Elazığ	439 175 121	- - 49	- 258 366	- 9 -	- 1 1	439 443 537
Tunceli	364 143 56	- - 28	- 211 115	- 5 -	- 1 1	364 360 200
Erzincan	2 1 -	- - -	- 1 -	- - -	- - -	- 2 2
Diğer şehirler	- - 5	- - 1	- - 38	- - -	- - -	- - 44
Toplam	805 319 182	- - 78	- 470 519	- 14 21	- 2 2	805 805 802*

Kaynaklar: 1973, İİB, Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü'nün Noter tasdikli konut dağıtım listesi,

1984, İİB, Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü'nün ikamet edenlerle ilgili araştırmasının sonuç listesi

1993 Alan çalışması* 3 konut diğer 3 evle birleştirilmiş bu yüzden konut toplam sayısı 802'ye düşmüştür.

4.4.3.2. Göç

Alan araştırması sırasında KBG'nin coğrafi hareketliliğinin ana yönleri, sıklığı ve sebepleri de belirlenmiştir. 80 annenin ifadelerine göre, 1993 yılına kadar *mahalle dışına iki güçlü göç dalgası* gözlenmiştir: Birinci dalga ilk on yılın sonlarına doğru ve üç yıl arka arkaya yaşanmış, yani yeniden yerleşimin 8-9 ve 10. yıllarına denk gelmiştir. İkinci ve en son dalga, ikinci 10 yıllık dönemin sonlarına doğru başlamıştır. Ancak, ikinci dalganın birincisine göre daha uzun bir süreye yayılarak, daha az keskin seyrederek, 1993 yılından önceki son 6 yıl süresince meydana geldiğinden söz edilmiştir. Annelerin cevaplarından, bu coğrafi hareketliliğin ikili bir doğrultuda gerçekleştiği ortaya çıkmıştır. Gözlenen bu hareketliliğin yönlerini ve yerlerini takip eden şekil 4.4'de görmek mümkündür.

Annelerin gözlemlerine göre, göç edenlerin büyük bir çoğunluğu Elazığ ilinin dışına (% 82.8) ve özellikle büyük ve iş merkezi olan şehirlere gitmiştir. Bu yerlerin çoğu Elazığ'dan uzaktır: İstanbul Elazığ'a 1226 km, İzmir 1321km, Bursa 1115km, Antalya 1067 km, Mersin (İçel) 580 km, Adana 511 km ve Malatya 102 km mesafededir.

Elazığ'daki diğer mahallelere doğru hareketliliğin, Elazığ dışına uzun mesafelere yapılan göçlerin oranından, yaklaşık olarak beş kat küçük olduğu (%15.3) tespit edilmiştir. Ancak, 1993 senesindeki bulgulara göre, orijinal yerleşim alanlarına dönüş oranı oldukça düşüktür. Belkide bunun sebebini, eski yerleşim birimlerinin büyük çoğunluğunun baraj gölü altında kalmasında aramak gerekebilir. Eski yerleşimlerine dönen insanların, az sayıda kısmen baraj gölü altında kalan köylerden oldukları tespit edilmiştir.

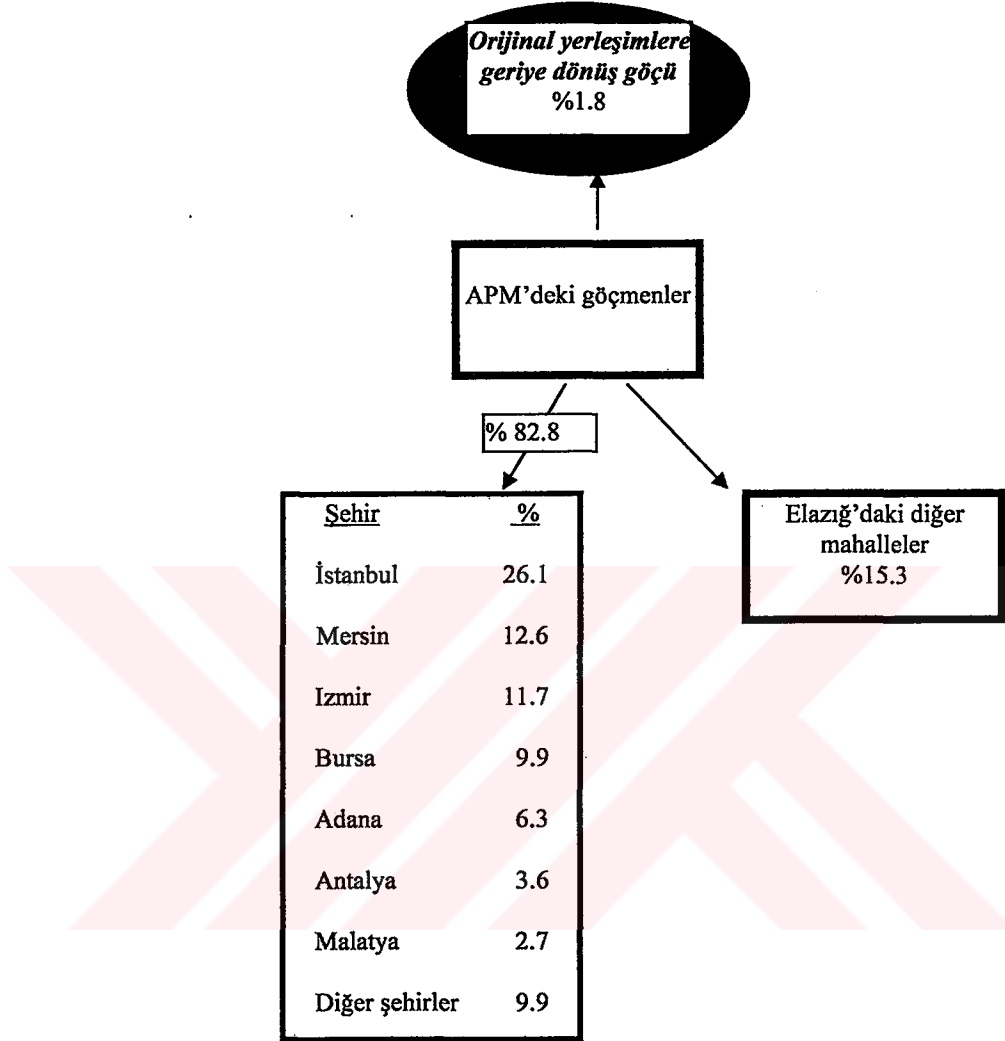
1993 bulgularını Silier'in yeniden yerleşim öncesindeki göçle ilgili eğilim bulgularıyla karşılaştırınca şu ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

Silier deneklerinin (1976:214) % 57'sinin Elazığ'a yerleşmek istediklerini; %7.7'si İstanbul, % 5'i Ankara, % 4.3'ü Adana ve diğerleri gibi büyük şehirlere yerleşmeyi istediklerini tespit etmiştir. Malatya gibi yakın bir şehire yerleşme eğilim

oranının ise, % 3 gibi düşük bir oran teşkil ettiği görülmüştür. Ancak, 1993 alan araştırması, Silier'in ortaya çıkardığı göçmenlerin coğrafi hareketlilik yön eğilimlerinin Elazığ'a yeniden yerleşimden sonra kısmen değiştiğine işaret etmektedir. İlk eğilimler Elazığ gibi yakın bir il'e yerleşmede yoğunlaşırken, 1993'deki tercihlerde bu yoğunluk gidenlerin oranlarında artış ve gidilen şehir sayısı artmış olsa da, APM'den göç edenlerin göç yönlerinin büyük şehirlere doğru olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Ancak, Silier'in bulgularına göç edilecek yere karar verme mekanizmasının işleyişi açısından bakıldığında: Elazığ merkezinin göçmenlerin kararından önce, yönetim birimlerince planlı yerleşim yeri olarak seçilmiş ve bahsedilmiş yer olduğu ve asıl tercih edilen yerleşim yeri Elazığ dışına göç eğilimiyle sorgulandığında, yakın şehirlere göç edenlerin oranının uzak mesafelere göç edenlerden daha az olduğu görülmüştür (bkz. şekil 4.4).

Annelere göre, 1993 senesine kadar gözleyebildikleri 89 hane APM'den dışarıya göç etmiştir. Göç hareketinin 5 temel sebebi tespit edilmiştir: İş aramak için (% 48), evlerin fiziksel yapısından, APM'nin fiziki yapısından memnuniyetsizlik ve onun şehre uzaklığından dolayı (%35), terör (%7), akrabalarına yakın olabilmek için (%3) ve diğer sebepler (%7). Bulgulara göre, iş imkanı için göç eden aile sayısı, 43'tü ve % 56'sı iş bulduktan sonra taşınmıştı. Ancak, ailelerin % 44'ü ise herhangi bir yerde iş bulabilme ümidiyle göç etmiştir. Deneklere göre, 1993 yılında araştırma yapıncaya kadar geçen sürede, iş bulmak için taşınanların sayısında son zamanlarda bir artış gözlenmiştir.

Şekil 4.4: 1973-1993 Yılları Arasında APM'den Göç Şekilleri

Kaynak: 1993 Alan araştırmasında annelerin verdiği bilgiler.

4.4.3.3. Resmi ve Gayri-Resmi Anlaşmalar Arasındaki Çatışmalar

Bu kısma kadar görüldüğü üzere, bazı KBG'leri APM'ye gelmemiş ya da geldilerse de kalmamıştır. Bu değişimlere paralel olarak APM'de, takip eden şu değişimlerin yaşandığı tespit edilmiştir:

- Orijinal konut sahipleri arasında APM içinde yapılan ev ticareti veya değiş tokuşu: Bazı orijinal konut sahipleri, kendi evlerinden APM'deki bir başka eve anlaşmalı veya anlaşmasız olarak taşınmıştır. Bu tür bir hareket karşısında, bazı orijinal konut sahipleri (anlaşmalı veya anlaşmasız) kendilerine tahsis edilmemiş olan yeni evlere sahiplik, kiracılık veya işgalci kimliklerini de zamanla edinmişlerdir.
- APM'ye yeni gelenlerle veya dışarıdan gelenlerle orijinal konut sahipleri arasında yapılan ev ticaret şekli: Yeni gelenler ya Elazığ merkezinden gelmişlerdi ya da orijinal konut sahiplerinin akrabalarıdır. Bu şahıslar ya orijinal konutları kiralayarak, satın alarak ya da işgal ederek, 805 haneden bazılarına yerleşmişler. Böylece, dışa açılan ev kullanım şekilleriyle beraber, yeni gelenlerin ve orijinal konut sahiplerinin ikamet edenler olarak pozisyonlarında ve mülkiyetle ilgili kimliklerinde de değişimlere sebep olmuştur. Ancak, 1973 ve 1990 yılları arasında ikamet edenlerin pozisyonlarında değiş tokuş ve ticaret dolayısıyla meydana gelen değişimler, yeniden yerleşim sürecinin uzun vadedeki yansımaları olarak değerlendirilebilir. Göçmenler arasındaki gayri resmi anlaşmalar yasal olarak kabul gören anlaşmalar değildir. Yasaya göre, orijinal konut sahipleri evin maliyet ve faizini 20 yıla yayılan taksitlerini tamamlayıp, tapularını alıncaya kadar satamıyorlardı. Bu yüzden, 805 hanenin herhangi birisinin tapu alınmadan önce satışı ve alımı yasal değildir. Ancak bazıları, noter huzurundaki veya tarafların kendi aralarında birer anlaşma ile satılmış ve satın alınmışlar. Bu tür mukaveleler veya anlaşmalar, 1990 yılından itibaren devlet birimlerince *tapuların 1973 listesindeki hak sahibi orijinal konut sahiplerine dağıtımına başlanıncaya kadar* bir problem yaratmamıştır. Bu dağıtım, orijinal konut sahipleri ile evleri bir şekilde satın alan yeni ev sahipleri veya işgalciler arasındaki bazı problemleri su yüzüne çıkarmıştır. Yeni ev sahipleri ve işgalcilerin yasal olarak tapu isteme hakları yoktur. Ancak, bu şahısların bazıları ek olarak evde ve bahçesinde bazı onarım ve değişiklikler yapmışlardı. 1993 yılına kadar, 805 evden sadece 745'inin orijinal konut sahiplerinin tapularını aldıkları ve almaya devam ettikleri biliniyordu (1993 yılına kadar Bayındırlık ve İskan Müdürlüğüne verilen

dilekçelere göre). Ev sahipliği tapu olmaksızın kesinleşmeyen bir kimlik olduğundan, yıllarca uygulamada süregelen kullanımların gerçek yasal şekline dönüştürülerek orijinal konut sahipleri, yeni ev sahipleri ve işgalciler arasındaki problemlerin ya kendi aralarında ya da mahkemede çözüme kavuşması zorunlu hale gelmiştir. Bu problemlerin alanda iki şekilde çözüme kavuşturulduğu belirlenmiştir:

1. Tapu transferi: Yeni gelenlerin belirli bir miktar ödeme ile tapuyu orijinal konut sahibinden satın almasıdır.
2. Orijinal konut sahiplerinin yaptıkları yasal olmayan anlaşmadan sonra, yeni ev sahiplerinin ev ve bahçe için yaptıkları harcamaları karşılması şartıyla veya işgalciler söz konusuysa, sadece onları çıkararak evlerini geri almalarıdır.

KBG'lerinin geçirdikleri süreçlere ait bilgiler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bir kısmı *gayri resmi anlaşmalardan* dolayı karşılaşılan *problemleri* aslında ikinci kez, farklı bir görüntü altında yaşanmıştır. Birinci deneyimleriyle, kırsal alandaki orijinal yerlerinden taşınmadan önceki dönemde, mal ve mülke paylaşımlı sahiplik anlaşmaları ve kamulaştırma bedelleri konuları söz konusu olunca karşılaşmışlardı. Bu dönemde, dünyadaki bir çok benzer örneklerde ve Brazilya'nın Itaparica deneyiminde de olduğu gibi, küçük toprak sahipleri (birden fazla ortaklı) ve işgalciler, toprak üzerinde yaptıkları değişiklik ve ekler için adil bir kamulaştırma bedeli talep etmişlerdi (Fernandes-Serra, 1993:75). Benzer bir durum, Keban örneğinde de yaşanmıştır. Ancak, Keban örneğinde bu tür bir problem yaşanmadan önce de, toprak sahipliği ile ilgili önemli değişiklikler yaşanmıştır. Büyük toprak sahipleri, topraklarının bir kısmını satmıştır. Ancak, satın alanlar köylü veya bir grup köylü olarak ortaya çıkmıştır. Satış işleminde ya gayri resmi köy anlaşmaları ya da noter önünde anlaşmalar yapılmıştır. Bu anlaşmalar, zaman içinde tapularla ilgili kayıtlara yansıtılmayınca ve toprak Keban Barajı ile ilgili kamulaştırma bedelleri konusu ile daha değerli hale gelince, problemler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bazı eski toprak sahipleri yasalardaki boşlukları, daha önce yapmış oldukları ancak,

tapuya yansıtmadıkları anlaşmaları görmezden gelerek, kamulaştırma bedellerini almak için kullanmışlardır (Silier, 1976:222).

Bu durumda, resmi ve gayri resmi anlaşmalar arasındaki farklılıklar, toprak, mal, mülke bağlı kamulaştırma bedeli ile ilgili hak sahipliği konusunda kırsal alanda problem olmuştur. Ancak kentte benzer bir problem, konut hak sahiplerine dağıtımın yapıldığı 1973 ve 1990 arasındaki yasal süreç sonunda tapu dağıtımını söz konusu olunca ortaya çıkmıştır.

4.4.3.4. APM'deki Sosyal Hizmetler ve Fiziki Görünümdeki Değişiklikler

Yukarıda bahsedilen değişikliklere ek olarak, APM'nin fiziksel görünümü ve sunulan sosyal servis ve hizmetler de zamanla değişime uğramıştır. 1993 senesinde, hak sahiplerinin belirlenişinden 20 yıl sonra Abdullahpaşa Mahallesi (veya eski ismiyle 1800 evler mahallesi) nin o günkü şartlarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Mahalle Elazığ'ın saçaklarında ve şehir merkezine 7 km.mesafede yer almaktadır. İlk yıllarda APM'nin orijinal merkezi ile Elazığ arası, boş tarlalarla veya bahçelerle kaplıdır. Ancak, zaman içinde önemli oranda boş olan bu alanlar ikamete açılmaya, boş tarlalar ve bahçelerin, eski küçük evlerin yerlerini yoğun apartman gruplarının yapıldığı inşaat ve binaların aldığı görülmeye başlanmıştır.Yeni ev birimlerinin APM'nin orijini olan sokaklara ve ek sokaklara yapımı, orijinal ilk 23 sokakta mevcut olan kat sınırı da zaman içinde değiştirmiştir. Alanda yapılan mülakatlar sırasında, yakındaki kireç ocağında dinamit patlamalarının yarattığı minik deprem benzeri sarsıntılar yaşanmış ve bazı evlerde (1.sokak civarı) bunların bariz fiziksel izlerinin çatlaklarla ortaya çıktığı ve can güvenliğinin tartışma konusu olduğu gözlenmiştir. Çatlaklar ve rutubetli duvarların alanda gözlenmesi, evlerin yapıldığı yerin ve yapım şekillerinin seçimi düşünüldüğünde, binaların yaşanabilir standartlarda tutulma maliyetinin göçmenlerden kaynaklanmayan sebeplerle arttığı görülmüştür. Böyle bir durumda, binaların yaşanabilirliği açısından gerekli

standartlar karşılanamayınca bazı binaların fiziki görünümünde yaşam standartının altına düşüşler tespit edilmiştir.

- Mahalle, 1993 yılında 42 sokaktan oluşmaktadır: İlk 23 sokak, mahallenin ilk oluşan merkezi ve KBG'nin yeniden yerleşim alanıdır. Daha sonra 19 yeni sokak ve yeni konutlar bunlara eklenmiştir. 23 sokaktaki ve diğer 19 sokaktaki nüfus değişimleri, ilk 23 sokakta oluşması olası kapalı küçük kırsal topluluk modelinin oluşumunu, belki fiziksel açıdan bir ölçüde engelleyecek taşıma ve sosyal servis imkanlarının zamanla gelişiyile engellemiş olabilir. 1993 yılından sonra uzun yıllardan beri APM ile ilgili planlarda yer almasına rağmen, yapılmamış olan çarşı ve çocuk parkları 2000'li yıllarda hizmete girmiştir..
- 1993 yılında, mahallede üç ilkokul bulunmaktadır. Bunların ikisi, orijinal 23 sokak sınırları içinde, Mehmetçik ilkokulu (ilköğretim okulu) 1973, 50.Yıl ilkokulu (ilköğretim okulu) ise 1974 yıllarında yapılmıştı. O zamanki üçüncü ilkokul, şimdiki ismiyle ilköğretim okulu olan Tevfik Yaramanoglu ise, mahallenin yeni gelişen kısımda 1989 yılında açılmıştır. Bunlara ek olarak, Fatih Lisesinin yine orijinal mahalle merkezinde 1975 yılında yapıldığı bilinmektedir. Bugün mahalledeki okulların bir çoğunun, yeniden yerleşmenin ilk yıllarında mevcut olmadıkları, nüfus artışıyla beraber sayılarının zamanla arttığı, ilk yıllarda mahalledeki öğrencilerin şehir merkezine gidip geldikleri bilinmektedir.
- 1993 yılında, orijinal yeniden yerleşim alanı olan 23 sokaktaki yerleşimlerle mahallenin yeni gelişen kısmı arasında belirgin bir fiziksel görünüm farkı bulunmaktadır. Alış-veriş için ilk 23 sokakta küçük bakkallar, yeni gelişen kısımda ise daha modern market ve dükkanlar göze çarpmaktadır. Kahvehanelerin dördü orijinal merkezde, bir tanesi de yeni gelişen kısımdadır. İki fırın, bir sağlık ocağı, bir cami, polis karakolu ve postane de orijinal yerleşim alanında yapılmıştır. 1993 yılından sonra, çarşının da 23 sokağın arasındaki alanda yapılmasıyla modern mağaza, dükkan ve restoranlar, seyahat acentalarının branşları da orijinal kısımda yer almıştır. Orijinal yerleşim ve yeni gelişen yerleşim alanları arasındaki farklar, ev

tiplerinde de göze çarpmaktaydı. Orijinal 23 sokaktaki evler bir veya iki katlı iken, yeni gelişen kısımlarda, çok katlı apartmanlar ve her katta birden fazla dairenin olduğu binalar yükselmeye başlamıştır.

- Orijinal yerleşim alanındaki evlerin yapıları da zaman içinde, yapılan ekler, ahır ve kilerlerin onarılması ve yeni odaların eklenmesiyle kısmi değişimlere uğramıştır.

Göçmenlerin % 90'nın, kente gelmeden önce, 4 ve daha fazla sayıda odalı evde ikamet etmelerine rağmen kent yerleşiminde tercihlerinin birinci tip evlerde yoğunlaşması oldukça ilginçtir (bkz. tablo 4.4). Silier'in bulgularına göre kırsal alandaki hanelerin % 66'sının üye ortalaması 6-14'tür (1976:316-290). Çalışmamızın bulgusuna göre ise, bu ortalama 6.3'den 5.4'e düşerken (1973-1993), aileler giderek küçülmüştür. Bu veriler, ilk başlarda henelerin büyüklüğünün, kırsal alan alt sınırında olduğunu ortaya koymaktadır. Bu açıdan bakıldığında, küçük ev tercih edilip sonraki tarihlerde bu evlere eklemeler yapılmış olması, ilk dönemlerdeki yasal süreçlerin ve ekonomik güçlüklerin, göçmenler üzerindeki sınırlayıcı yönlerine işaret eder görünmektedir. Evlerin genişletilerek yapısını değiştirme girişimleri, bir anlamda göçmenlerin hem alan ihtiyacını hem de daha önceki (ev tiplerine başvuruya ilgili) kısıtlama ve sınırlamalara cevaplarını yansıtmaktadır.

1993 yılındaki gözlemler ve mahalleyle ilgili ana planlar karşılaştırıldığında planlanmış olan bir çok gelişmenin halen sağlanamamış olduğu dikkatleri çekmiştir. Bunların arasında kreşler, çocuk parkları, eğlence alanları, turizm ve ticari planlanmış yapıların yapılmamış olduğu görülmüştür. Ancak bunların, 1993'ten sonra, kısmen de olsa yapılmaya başlanıldığı söylenebilir.

- 1993 yılında, APM ile Elazığ şehir merkezi arasındaki mesafe, kısmi olarak halk ve özel taşımacılık girişimlerinin zaman içinde gelişimiyle kapatılmaya çalışılmıştır. Bu halen gelişerek devam etmektedir. Toplu taşımacılık hizmetleri mahalledeki sakinlere iki şekilde sunulmuştur:

* Elazığ belediyesinin sağladığı otobüs hizmetleri.

* Özel girişimcilerin sağladığı 50 minübüsle taşımacılık. Bu özel girişimcilerin ilk öncülerinin arasında, orijinal Keban Barajı Göçmenleri de yer almıştır. Minübüs sahiplerinin çoğunun, 1993 yılında APM'de mahallede ikamet ederek, hizmet verdikleri tespit edilmiştir.

- Orijinal konut sahipleri ile ilgili veriler ve APM'deki 1993 yılı sakinlerinin verileri karşılaştırıldığında APM'deki 42 sokaktaki evlerinde ikamet eden, toplam 204 hane tespit edilebilmiştir. Bu verinin 1993 öncesinde de değiştiği, sonrasında da değişmeye devam ettiği göz önüne alındığında, orijinal konut sahipleri ve sakinlerinin sayısında sürekli bir değişim olduğu, bu değişimin farklı sebeplerle dinamik bir yapıda olduğu ifade edilebilir.
- APM'ye taşınma kararının verilmesinden sonraki takip eden yıllarda, halk eğitim kurslarının ilköğretim okullarında mahalle sakinlerine yeni beceri kazandırma veya var olanları geliştirerek piyasadaki rekabete hazır hale getirmek amacıyla açıldıkları görülmektedir.

4.4.3.5 Hanehalkındaki Değişimler

Yukarıdaki değişimlerin yanısıra, mahallede nüfus değişimleri yaşanırken hanelerin içinde de değişimler yaşanmaktadır. Gözlenebilen bu değişimleri ise, şu şekilde özetlemek mümkündür:

Örneklenen *ailelerin hanehalkı büyüklüğünün* dönüşüm sürecinin, Elazığ'a, bölge ve Türkiye geneline benzer bir şekilde küçüldüğü, aile tipinin de değiştiği tespit edilmiştir (Gökçe,1976; Kağıtçıbaşı,1981; Kandiyoti,1974; Timur,1972; Okman-Fişek,1982). Ancak yine de tespit edilen rakamlar, o tarihlerdeki Doğu Anadolu Bölgesi ortalama aile büyüklüğünün (5 kişi) ve Türkiye ortalamasının da üzerindedir. Bu tür bölgesel farkların doğum oranları, aile tipleri ve eğilimler arasındaki farklarla bağlantılı olduğu bilinmektedir (DPT, 1989).

Elazığ'a ilk taşınıldığında ve 1993 tarihlerindeki aile büyüklüklerinde gözlenen düşüş, hanelerdeki değişime dikkat çekmektedir. Bulgulara bakıldığında, önemli sayıda

ailenin (% 54) hanelerinde yakın bir akrabalarının mevcudiyetini bildirdikleri daikkatleri çekmektedir. Bu yakın akrabaların kimlik ve yakınlık derecelerine bakıldığında; oğulların aileleri veya eşlerin ebeveynleri, kız kardeşleri ya da erkek kardeşlerinden oluştuğu görülmüştür. Bu şahısların haneye katılım ve ayrılmalarının aile büyüklük ve yapısında önemli farklar yarattığı görülmüştür. Tespit edilen bu değişimler hanelerde eşin, akrabanın, çocukların ve evli çocukların varlık ve yoklukları ile ilgili bilgilerle karşılaştırılarak tablo 4.6'de özetlenmeye çalışılmıştır.

Tablodaki veriler değerlendirildiğinde, ailelerin yarısından fazlasının çocuk sayısında azalmayı, eşleri hanede mevcutken ve hanelerinde akraba hareketliliğiyle beraber yaşadıkları görülmüştür. Buna ek olarak, ailelerin ulaştıkları tarihle 1993 arasında 3/ 4'ünden fazlasının çocuklarını evlendirdikleri, hanelerin 52'sinde yani % 65'inin hane halkı büyüklüğü küçülürken, 18 ailede (%22.5) büyüdüğü ve sadece 10 ailenin (%12.5) yapısında bir değişim olmadığı ortaya çıkmıştır.

Bulgular, aile büyüklüğünde meydana gelen azalmanın, çocuk ve akrabaların mevcudiyet durumuyla alakalı olabileceğine işaret etmektedir. Hane büyüklüğünde küçülme yaşayan ailelerin bir kısmının, hanede çocuk sayısında azalmayla beraber akrabaların yanlarından ayrılışını da yaşadıkları görülmektedir. Ancak, ailelerin yaklaşık % 90'nının evli çocuğu vardı ve kendi hanelerinde eşleriyle beraber yaşamaktaydılar.

Diğer yandan, büyüklüğü artan ailelerle ilgili bulgular, bu ailelerin yarısından fazlasında çocuk sayısının arttığına işaret etmektedir. Bunların yarısına yakını da akrabalarının katılımını yaşamış görünmektedir. Ancak, evli çocuk ve eşlerin hanede bulunma oranları, hanehalkı büyüklüğü küçülen ve büyüyen ailerin her ikisinde de benzer şekilde yüksek bulunmuştur.

Tablo 4.6: Elazığ'a İlk Ulaşılan Yıllarla 1993 Arasında, Hanehalkı Yapısında ve Aile Büyüklüğündeki Değişimler

Büyük­lük değişimi Kriterler	Azalma (52 aile)		Artış (18 aile)		Aynı (10 aile)		Genel toplam (80 aile)	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Çocuk sayısı*								
Azalma ve artış	3	5.7	3	16.6	1	10	7	8.7
Azalma	42	80.7	3	16.6	3	30	48	60
Artış	3	5.7	11	61.1	2	20	16	20
Aynı	4	7.7	1	5.5	4	40	9	11.2
Akrabalar								
Katılımı	11	21.1	8	44.4	2	20	21	26.2
Ayrılması	17	32.7	1	5.5	1	10	19	23.7
Ayrılış ve katılım	2	3.8	1	5.5	0	0	3	3.7
Yok	22	42.3	8	44.4	7	70	37	46.2
Evli çocuklar**								
Var	46	88.5	10	55.5	6	60	62	77.5
Yok	6	11.5	8	44.4	4	40	18	22.5
Eşi								
geçmişte de 1993'te de var	41	78.8	18	100	7	70	66	82.5
Geçmişte var 1993'te yok	10	19.2	0	0	2	20	12	15
Her ikisinde de yok	1	1.9	0	0	1	1	2	2.5

* Mevcut çocuk sayısı iki aşamada belirlendi. 1. ilk ulaşılan tarihle 1993'de hanede mevcut çocuklarla ilgili verilerin karşılaştırılması yapıldı. 2. Kız ve erkek çocukların sayısındaki azalma ve çoğalmalar tespit edildi (doğum ve ayrılmalar dikkate alınarak)

** Evli çocukların mevcudiyet durumu sadece 1993 tarihi için belirlenmiş ilk ulaşılan tarih için değil.

Sonuç olarak, hanehalkı büyüklüğü aynı kalan 10 ailenin çoğunluğu, çocuk sayısında hem artış hem de azalma yaşanmış görünmektedir. Ancak, akrabaların haneye katılım ve ayrılmasına şekil olarak bakıldığında, bu ailelerin artış gösteren ailelere

benzer (akraba katılımında yoğunlaşarak), azalma gösteren hanelerden (yoğunluğu akrabaların hanelerden ayrıldığı) farklı bir kalıp göstermektedir. Eşlerin hanede varlığı ve evli çocuk olup olmadığı kriterlerine bakıldığında ise, bu 10 hanede diğer iki gruba paralel olarak çoğunluğunda eşler bulunmaktadır. Hane büyüklüğü azalma gösteren ailelerde, evli çocuk oranlarının yüksekliği dikkat çekmiştir.

Türkiye'nin doğu kesiminde nüfusun yarısından fazlasında ana *aile tipinin* o yıllarda çekirdek aile olduğu kabul görmektedir (Gökçe, 1976; Kağıtçıbaşı, 1981; Kandiyoti, 1974; Timur 1972, Okman-Fişek 1982, DPT, 1989). Diğer aile tipleri de geniş veya parçalanmış ailelerdir.

1993 yılında, araştırılan ailelerin % 68'i çekirdek aile tipindedir. Ayrıca geniş aile tipinde, ailelerin % 26'sı en fazla bir evli oğul ve onun aile üyelerinin ebeveynlerinin hanesine katılımı ile geçici patriarkal patrilineal geniş aile tipini yaşamış oldukları tespit edilmiştir. Evli erkek çocukların bir kısmı, ekonomik problemlerden dolayı ebeveynleriyle beraber yaşamaktadır. Ekonomik problemler çözüldükçe bu ailelerin ebeveynlerin hanesinden ayrılma eğiliminde oldukları belirlenmiştir. Ebeveynleriyle oturmayan evli kızların ve evli erkek çocukların çoğu ailelerine yakın oturmaktaydılar. Bu yüzden, her ne kadar ebeveynlerinin evinden fiziksel olarak ayrı bir evde yaşıyor olsalar da sosyal ilişkiler açısından, aileleriyle ilgili ilişkilerine bakıldığında geniş aile tipinde yaşadıkları görülmüştür. Atay benzer bir tespitinde bu aile türünü bağımlı çekirdek aile olarak tanımlamıştır (Atay, 1985).

Ailelerin % 6'sına yakın bir kısmının ise, eşlerin, özellikle erkeğin akrabalarının katılımları ile geçici geniş aile görünümüne büründüğü tespit edilmiştir. Deneklerin belirttiğine göre, özellikle akrabalık ilişkileri doğrultusunda, akrabalarının bazıları çocuklarını eğitim için zaman zaman onların yanına Elazığ'a göndermektedir.

Yalnızca bir ailenin, orijinal KBG ailesini, erkek çocuklarının ailesini ve bir bekar akrabayı kapsamına aldığı tespit edilmiştir. Bu yüzden bu aileler, erkek çocuğun ailesini de kapsadığı için ataerkil (patriarkal) geniş aile tipi ile geçici süreyle onlarla

yaşayan bekar akrabaların varlığı sebebiyle de geçici geniş aile tipini bir arada barındırdıkları görülmüştür.

Bunların yanısıra, eşin hanede mevcudiyet durumunun göz önüne alındığında farklı bir yönü ortaya çıkarmaktadır. Bu da yaklaşık 20 yıl içinde parçalanmış veya çözülmüş aile oranının % 3 den % 16'ya çıktığıdır. 1993 yılında 80 anneden ancak % 18'inin hanesinde tek ebeveyn mevcuttur: Bu kadınların % 14'ünün dul olduğu, % 4'ünün ise, araştırma esnasında evli olmalarına rağmen, eşlerinden ayrı yaşadıkları tespit edilmiştir.

Yeniden yerleşimle beraber orijinal göçmen ailesine katılımlar ve ayrılmalardan dolayı aile tipinde yukarıdaki yapısal değişimler tespit edilmiştir.

Tablo 4,6'daki bulgulara göre, *çocukların medeni hallerindeki değişim* hanelerin ve ailelerin yapısını ve büyüklüğünü değiştirebilmektedir.

Göçmen hanelerin % 77'sinin evli çocuğu olduğu görülmektedir. Bu durumda evlenen çocuklar ebeveynlerinin hanesinden ayrılırsalar da ayrılmasalar da bir tür değişim meydana getirmişlerdir. Kız çocuklarının medeni hali ile ilgili şu bulgular tespit edilebilmiştir: Görüşülen evli kızların % 20'si 18 yaşından önce evlenmiştir. 18-24 yaşlarında evlenenlerin oranı ise % 80'dir. Ancak, durum bekar kızlar grubunda farklıdır. Bekar kızların % 46'sı 20 yaş üzerinde olmasına, % 54'ü ise çalışma sırasında 15-20 yaş aralığında olmalarına rağmen bekar oldukları tespit edilmiştir. Bu durumda, bekar kızların evlenme yaşı annelerinin (çoğunluğunda 14-16 yaş civarı) ve evli kız kardeşlerinininkine göre yükselmiş görünmektedir. Evlendiklerinde ailelerinde yaratacakları değişimler beklemede görünmektedir. Bekar kızların % 3'lük bir kesiminin bu tür değişimi evlenmiş oldukları için ailelerine daha önce yaşattıkları tespit edilmiştir. Aslında bu gruptaki kızlar dul, boşanmış veya ayrı yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Buna rağmen, uzun süreden beri aileleriyle yaşadıklarından, kendilerini bekar olarak, adapte oldukları kimlikle tanımladıkları görülmüştür. Ancak bu grubun yeniden evlenmeyi bir öncekinden farklı olursa değerlendirecekleri bulgusu, bu ebeveyn hanelerinde ileride değişim olabileceğine işaret etmektedir.

Dul olan annelerin (% 17) yeniden evlenmeyi düşünmedikleri tespit edilmiştir. Onlar yaşlarından, yetişkin çocukları olduğundan ve kendilerini çocuklarına adadıklarından söz etmişlerdir. Bu bulgu, aynı tür medeni statüye sahip anneler ve kızlar gruplarında bakış açılarında farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Anneler yeniden evlenmeyi düşünmediğine göre, hanelerinde onlardan kaynaklanan bir değişim beklenmemektedir.

Evlenen erkek çocuklar da evlenirken hane yapısında değişim meydana getirmiştir. Onların % 26'sının değişik dönemlerde ekonomik sebeplerle ebeveyn hanesini paylaştığı tespit edilmiştir. Ekonomik sorunların çözülmesi halinde, onların bulunduğu ebeveyn hanelerinde değişim olması beklenebilir. Bu durumda, erkek çocukların bu kesiminin ebeveyn hanesine bağımlılığı kısmen ortadan kalkabilecektir. Ancak, ebeveynlerin özellikle evli erkek çocuklarını yakınlarına çekme ve onları APM'de ev sahibi yapma eğilimlerini sürdürmesi iki alternatifini düşündürmektedir: Ailelerin bir birinden mekansal kopuşu gerçekleşse dahi, ekonomik şartlar oluşmamışsa haneler arası bağımlılık devam edebilir. Sosyal ve ekonomik şartların uygunluğu halinde mekansal, sosyal ve ekonomik olarak bağımsız haneler oluşturulabilir.

Bu bulgular ışığında göçmen hanelerinde farklı sebeplerle değişimlerin yaşandığı söylenebilir.

Planlı yerleşimi gerçekleştirmek için aile tanımında yapılan değişiklik ve kayıt eksiklikleri, aile tipleri ve büyüklüğü ile elde edilen önceki sonuçların (Silier'in) daha sağlıklı karşılaştırılmasına imkan vermemektedir.

4.4.4. Göçmenlerin Ekonomik Şartları

Göçmen hanelerinin ekonomik şartlarını şekillendiren birden fazla faktör tespit edilmiştir. Ancak burada, bu faktörlerden sadece, yeniden yerleşimle bağlantılı olan kamulaştırma bedelleri ve onların kullanımları, uyum yardımı ve söz verilen ev sahipliği pozisyonları tartışılacaktır. Böylece, bir sonraki bölümde kadın göçmenlerle ilgili detaylı karşılaştırmaları anlamaya çalışmadan önce onları çevreleyen ekonomik şartları aydınlatmakta fayda bulunmaktadır. Göçmenlerin kent alanındaki ekonomik pozisyonunu ve yerinden çıkarılma öncesindeki toprak sahiplikleri ile ilgili analizlerden elde edilecek bulgular, bu şahısların 1993 yılındaki çalışmaya kadar planlı yerleşim şartlarıyla nasıl başa çıkmaya çalıştıklarını ve şehirde yaşamaya devam ettiklerini anlamaya yardımcı olacaktır.

4.4.4.1. Ekonomik Pozisyon ve Yerinden Çıkarılma Öncesindeki Toprak Sahipliği

1993 yılında, mülakat formları, göçmenlerin konuya hasasiyeti sebebiyle ekonomik pozisyon ve toprak sahipliği ile doğrudan ilişkili sorular içermemiştir. Takip eden bulgular, dolaylı olarak sorulmuş olan soruların cevapları bağdaştırılarak elde edilmiştir. Göçmenlerin hasasiyet sebebi, kadınların büyük bir kısmının bu konuyla ilgili bilgi verebilecek eğitim düzeyine veya söz konusu bilgiye sahip olmaması olarak tespit edilmiştir. Bu durum, kadınların bazı konularda kendilerinden veya dışarıdan kaynaklanan sebeplerle bilgi edinimlerinde veya bilgiyi yansıtmalarında kısıtlamalar olduğuna işaret etmektedir. Buradan kısıtlı bilgilerle de olsa konuya tekrar dönüldüğünde şu bulgular elde edilmiştir.

Kamulaştırma bedelleri, göçmenlerin Keban Baraj gölü yatağındaki mülk ve topraklarının karşılığı olarak verilmek üzere belirlenmiştir. Gözden geçirilen kayıtlardan ve belgelerden, belirlenen miktarların toprak sahipliğinin türü ve toprak parçasının büyüklüğüne göre şekillendiği dikkatleri çekmektedir. 1993 yılında elde edilen bulgulara göre, örnekleme giren 80 haneden 44'ü (% 55) kamulaştırma bedelini hiç almamışlar. Bu bulgu, 1993 yılında görüşülen ailelerin, kır kökenlerinde kamulaştırma kapsamına

girecek herhangi bir mülk ve toprak sahibi konumunda olmadıklarına işaret etmektedir. Ancak geriye kalan 36 göçmen ailesinin (% 45), kamulaştırma bedelini aldıkları tespit edilmiştir. Bu bedelin neye karşılık alındığının detayından, Bölge Planlama Dairesinin 1966 tarihli bulguları ve Silier'in (1976) bulgularına benzer olarak toprak, hayvan sürüsü veya ev gibi mal, mülk sahipliklerinin ön plana çıktığı tespit edilmiştir.

Silier, ev başvurusunda bulunanların genellikle küçük toprak sahipleri (1-99.000 m²) veya topraksız köylüler olduklarına işaret etmektedir (1976:188). Onun bu konudaki bulguları analitik olarak incelendiğinde kısaca şu şekilde özetlenebilir:

Yerinden çıkarılma öncesindeki bulgulara göre, *topraksız köylülerin* çoğunun ellerinde herhangi bir zirai makine veya hayvan bulunmuyordu. Bir kısmının hayvanı olsa da bunlar kendilerinin geçimini sağlayacak miktar ve büyüklükte değildir. Bu grup için ifade edilen gelir kaynaklarının, başkasının toprağında ortakçılık, kiracılık veya mevsimlik işçilik olduğu görülmüştür. *Küçük toprak sahiplerinin* ise, bir miktar da olsa toprağa ve hayvana sahip oldukları ancak, bunların, bu grupta da geçim sağlayacak bir kaynak oluşturmaktan uzak olduğuna işaret etmektedir. Bu grubun ellerindeki makina ve teknolojinin diğerlerinin ellerine göre daha eski olduğu tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak, kredi imkanlarının da çok kısıtlı olduğu belirlenmiştir. Büyük toprak sahiplerine kıyasla bu grup, pazar için az da olsa üretimde bulunmuştur. Büyük çoğunluğunun büyük toprak sahiplerinin toprağında çalıştıkları ve ortakçı oldukları ortaya çıkarılmıştır (Silier 1976:37-38).

1993 çalışmasının bulguları, örneklenen ailelerin çoğunluğunun kırsal orijinlerindeki durumlarını değerlendirmeye imkan sağlamıştır. Bulgular, ailelerin paylaşım dayalı sosyo-ekonomik sürecin içinde aldıkları yeri, yerel deyimlerle MARABA, YARICI, ORTAKCI olarak tanımladıkları görülmüştür. Ancak Silier'in topraksız işçiler grubundan bazılarının Akdeniz bölgesine giderek yaptıkları mevsimlik işçilikle ilgili tespitini (1976:81) destekler nitelikte herhangi bir bulguya 1993'de rastlanmamıştır. 1993 bulguları belirlenen ortakçıların yeniden yerleşim öncesindeki dönemde, toprak sahipleriyle aynı sosyal ilişkiler ağının üyeleri olduğunu ve / veya aynı

yerleşim alanlarında yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Ancak bu dönemde deneklerin hayvan besiciliği ile ilgili her hangi bir faaliyetten de bahsetmedikleri dikkatleri çekmektedir.

Yukarıda detayları ifade edilen yeterli mal ve mülke sahip olamama durumunun, gerçek bir geçim kaynağı sağlamaya imkan vermediği söylenebilir. Ancak, bu çalışmanın bulgularının örneklenen grubun içinde, orta ve büyük ölçekli toprak sahiplerinin bulunduğu ve / veya bazı kamulaştırma bedellerinin daha farklı değerlendirilişi sonraki bölümlerde tartışılmaktadır.

4.4.4.2. Kamulaştırma

Daha önce de belirtildiği üzere, örneklenen göçmenlerin yarısından fazlası (% 55) kamulaştırma bedeli almamıştı. *Kamulaştırma bedelleri kontrol edilerek* 80 hanenin ilk dönemde *evin geçimini sağlayanlar* ve 80 annenin *eşlerinin o zamanki mesleklerine* bakılarak ailelerin Elazığ'a ulaştıkları yıldaki ekonomik şartları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır (bkz. tablo 4.7). Bu karşılaştırmadan şu sonuçlar elde edilmiştir:

Kamulaştırma bedeli alanlar (karşılık gösterecek mal veya mülkü olanlar) ve bu bedeli almayanlar (kırsal orijinde bedele karşılık bir mala veya mülke sahip olmayanlar) gruplarında eşlerin temel meslekleri olarak karşımıza geçici işler (28 eşin), serbest meslek grubuna giren meslekler (28) işsizlik (18), kamu personeli (4), eşi yok (2) grupları çıkmaktadır. Ancak bunların kamulaştırmayla ilgili iki gruba düşen oranları da farklılaşmaktadır.

Kamulaştırma bedeli alan gruptan (36 hane) o dönemde, kocaların % 47'si serbest meslekle uğraşmış ve bakkal, kahvecilik, hayvan tüccarlığı, esnafılık ve tüccarlık gibi işler yapmışlardı. İşsiz ve geçici işlerde çalıştıkları belirtilen kişilerin bulabildikleri (ara işler) herhangi bir işte çalışabildikleri, inşaat işçiliği, kamu kuruluşlarında

Tablo 4.7.: 80 Hanede Kamulaştırma Bedeli Alma Durumunun, Önceki Kazanç Sağlayanların ve Kocaların Mesleklerinin Dağılımı.

Önceki meslek Sayı Sütun %	Kamulaştırma bedeli alanlar (n=36)						Kamulaştırma bedeli almayanlar (n=44)						Sıra Toplamı
	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	
Önceki kazanç sağlayan	6	14	3		4		19	10	1		10		67
Koca	75.5	82.4	100		50.0		95	90.9	100		100		83.75
Oğul					1								1
					12.5								1.25
Koca,oğul,		2			1		1	1					5
		11.8			12.5		5.0	9.1					6.25
Koca, kocanın akrabası	2	1			1								4
	25	5.9			12.5								5
İşsiz					1								1
					12.5								1.25
Koca yok												2	2
												100	2.5
Sütün Toplamı	8	17	3		8		20	11	1		10	2	80
	22.2	47.2	8.3		22.2		45.5	25	2.3		22.7	4.5	100

1: Geçici işler(ara işler), 2: Serbest meslek, 3: Kamu personeli 4: Emekli 5: İşsiz 6: Yok

Kaynak: 1993 bulguları

mevsimlik işçilik gibi işler yaptıkları, kamulaştırma bedeli alan grupta işsiz ve geçici işlerde çalışanların eşit oranlarda (%22) olduğu tespit edilmiştir.

Diğer yandan *kamulaştırma bedeli almamış olan grupta* (44 hane) eşlerin çoğunun bu grupta geçici işlerde çalışmış oldukları (% 45.5) görülmektedir. Serbest çalışan eşlerin bu gruptaki oranı (% 25) öbür grupla karşılaştırılınca (% 47), daha düşük olduğu görülmektedir. Ancak işsizlerin oranlarında her iki grupta benzerlik olduğu dikkatleri çekmektedir. İlk yıllarda, kamulaştırma bedeli almamış ailelerde hanelerin % 4.5'inde eşlerin olmadığı görülmektedir. Bu grubun küçük bir kısmında ise, eşlerin kamu personeli olarak çalıştıkları (% 2.3) ve bu oranın kamulaştırma alan gruba göre daha az olduğu tespit edilmiştir.

Tabloya kazancı sağlayanların cinsiyetleri açısından bakıldığında, ilk yıllarda kamulaştırma alan ve almayan gruplarda ekonomik olarak aktif olan üyelerin erkekler ve yoğunlukla eşler olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar aktif görünseler de erkeklerin bu durumu, bir anlamda Dixon-Mueller'in deyimiyle 'underemployed' tasvirine uymaktadır. Yani erkeklerin, yeterli iş bulamayıp veya bulsalar dahi becerilerini kullanmalarını gerektirmeyen işlerde çalışmak durumunda kaldıkları, ekonomik olarak 'düşük kazançlar elde ettikleri' ve 'işsizlik altı konumunu dönüşümlü periyodlarla yaşadıkları'ndan, düzenli bir işlerinin olmadığından, işsiz kaldıklarından ve bir kısmının da hane de dahi bulunamadıklarından bahsetmek pek de yanlış olmasa gerek (Dixon-Mueller, 1985:109-112). Kamulaştırma bedeli alanların az da olsa diğer gruba göre daha iyi bir konumda olduğu izlenimi doğmaktadır. Kamulaştırma bedeli alanların yarısından fazlasının serbest meslekler grubunda ve kamu personeli konumu gibi daimi işlerde çalışıyor olmaları bu grubu diğerinden farklılaştırmaktadır (bkz. tablo 4.7).

Bu bulgular ışığında kamulaştırma bedellerini almanın, şehirdeki ilk yıllardaki ekonomik pozisyonun belirlenmesinde kısmen de olsa pozitif yönde bir rolü olmuş gibi görülmektedir. Ancak burada yine *kamulaştırma bedellerinin miktarı ile ilgili daha önceki bahsedilen belirleyici şartların* önemi hatırlanmalıdır. Göçmenlerin daha önce çok paylı toprakların sahipliği, paylaşılan araziler ve bu topraklara biçilen

kamulaştırma bedellerinin miktarı ve bunları kimlerin alacağı ile ilgili problemler yaşandığından bahsedilmişti. Bu karşılaşılan ilk sınırlamaydı. İkinci sınırlama ise evlerin maliyeti ile bağlantılı geriye borç ödeme şartı ile ilgili resmi çerçeveye ile kısmen de olsa eklenmiştir. O dönemde belirlenmiş olan her bir evin maliyeti 40.000-60.000 TL. arasında değişmekteydi. Küçük toprak sahibinin yaklaşık ortalama kamulaştırma bedel miktarı, o dönemde 40.000 TL olarak belirlenmiştir (Silier, 1976:230). Ancak, evin maliyetinin bir kısmının resmi olarak ödenmesi veya transfer koşulu, göçmenlerin eline geçebilecek, kamulaştırma bedelinden arta kalan sıcak para miktarında da azalmaya yol açmıştır. Bu durumun, kamulaştırma bedellerinin kısa vadede geçim kaynağına dönüştürülme imkanını kısmen de olsa azalttığından söz edilebilir (bkz.tablo 4.8).

Bu yüzden, söz edilen kısıtlamalar kırsal kesimde fazla olmasa da mevcut olan zenginlik veya maddi edinimlerin kent ortamına en az kayıpla transferini ve kamulaştırma bedeli alanların dahi, daha iyi iş imkanlarını artırma ihtimallerini azaltmış görünmektedir.

Bu belirtilenlerin yanında, 1937 yılında Morgan ABD’de Amerikan Soyoloji Derneğinin bir toplantısında, o yıllarda yapılan TVA (Tennessee Valley Authority) projesi ile ilgili değerlendirmelerinde, bizlerin Keban örneği için göz ardı ettiğimiz, ancak sonra karşı karşıya kalınmış olduğunu farkettiğimiz bir ihtimale dikkatleri çekmiştir. Bu ihtimal, eğlence dünyasında yer alan gazino, kumarhane ve içki içilen mekan gibi yerlerin yatırımcılarının da proje bölgesindeki sıcak parayı takip etme ve kendilerini bu mekanlarda gösterebilmesidir. Bu ihtimal, Keban örneğinde de kendisini göstermiştir. Konuşulan deneklerin de kesin sayı verememekle beraber belirttikleri üzere, KBG’nin bir kısmı, yeniden yerleşimin ilk yıllarında aldıkları kamulaştırma bedellerini kumarhane, içkili yerler ve pavyonlarda harcadıkları için taşınmak zorunda kaldıkları ifade edilmiştir. Böylece göçmenlerin bir kısmı kırsal kesimde mevcut olan ekonomik zenginlik, edinim ve sosyal pozisyonlarını kısmen Elazığ’a taşımıştır. Ancak, sürdürülebilir bir biçime dönüştüremedikleri için kaybederek, eski ekonomik ve sosyal pozisyonlarının kazanılmış olduğu kapalı topluluklarının kısmen küçük

modelinden de ayrılmak zorunda kalanlar da görülmüştür. Göçmenlerin yaşadığı bu durum, Niezen'in bu tür durumlar için tarif ettiği bir tür 'sosyal stress (social stress)' ve 'sosyal çürüme (social decay)'nin yansması olarak da değerlendirilebilir (Niezen,1993:514). Bireysel bazda önemli bir bulgu olan bu bilgi, proje esnasında peşin paranın Keban Holding gibi uygun yatırımlara yönlendirilmesinde yönetsel ve bireysel ölçeklerde önemli eksiklikler olduğunu akla getirmektedir. Böylece, kamulaştırma bedellerinin taze bir kısmı beklenmeyen gelişmeciler tarafından çok farklı yönlere kaydırılmıştır. Ancak, 1993 yılında örneklenen gruptaki bireylerden bu konuda yakınanlara yönelik sorular olmadığı için, daha farklı bir çalışmada detaylar araştırılabilir.

Kamulaştırma bedellerinin kullanım şekli ile ilgili bulgular kamulaştırma bedeli alanların bunların % 12.5'ini iş kurmak, % 8.8'inin mülk edinmek, diğer % 8.8'inin ise hemen gerekli olan harcamalar için kullandıklarını (düğün, kumar, mobilya alımı veya kamulaştırma bedelini düzeltirmek için açılan davalarda) ortaya koymaktadır. Bunların yanısıra % 7.5'inin ise günlük harcamalar için kullanırken % 5 lik bir grup farklı şartların birleşimi için kullanmışlar (işe başlamak için, günlük harcamalar, mülk edinme ve evin tamirine). Sadece % 2.5'lik bir grup yağmalanan evlerini tamir ettirmek için kamulaştırma bedellerini kullandıklarını ifade etmişlerdir. Bu bulgular, yeniden yerleşimin ilk yıllarında, kamulaştırmadan faydalananların farklı ekonomik pozisyonlarda bulduklarına ve önceliklerinin farklılaştığına işaret etmektedir. Kamulaştırma bedellerinin miktarı bir grup göçmenin iş kurması veya mülk edinmesi için yeterli miktarlara ulaşabilirken bir diğer kısmının geçimini dahi zorlukla karşılayabilmiştir (bkz. tablo 4.8)

İş kurmak için yapılmış olan bireysel girişimler minübüs veya araba sahipliği ve bunların APM ile Elazığ merkezi arasında taşımacılık amaçlı işletilmesi üzerinde odaklandığı tespit edilmiştir. Bu tür bir servis, APM sakinlerinin Elazığ merkezinde sunulan imkanlara ulaşabilmesi için önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Bir diğer bireysel girişim şekli olarak ise dükkkan veya kahvehane sahipliği ortaya çıkmıştır.

Yine bunun da, göçmenlerin APM'deki ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir girişimi olarak nitelenmesi mümkündür. Küçük bir grubun şirket kurma girişiminde buldukları da bilinmektedir.

Bulgular göz önüne alındığında, zaman içinde *her bir grupta eşlerin gelişen mesleki hareketliliğini* tablo 4.8'den takip etmek mümkündür.

Kamulaştırma bedeli alanların bireysel girişimle iş kurmak isteyenler grubunda kazanç sağlayanların çoğunluğunun, yeniden yerleşimin ilk yıllarında serbest meslekle uğraştıkları, ancak bunların % 20'sinin, 1993 yılında artık serbest meslekle uğraşmadıkları görülmektedir. Bunlar zaman içinde geçici işlerle uğraşır hale gelmişlerdir. Göçmenlerin de bahsettiği üzere, bazı serbest meslek ve iş kurma girişimleri yeniden yerleşimin ilk yıllarında başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu konuda, üç bakkalın iflasla sonuçlanan girişimlerinden bahsedilmesi konuya örnek teşkil etmektedir. Bulgulara göre, bu tür başarısızlıkların sebepleri olarak şunlar tespit edilebilmiştir: Başlangıçta, göçmenlerin büyük bir kısmı ilk yıllarda iş ve daimi bir geçim kaynağı bulamamış, kamulaştırma bedeli imkanından da faydalanama şansı olmamıştır. Bu yüzden, yeni oluşan serbest meslek grubu, kısa vadede ilk çözüm olarak, tolere edilemeyen şartlarda yaşamın sürdürülme ihtiyacı gereğince mal ve servislerini güçlük içindeki bu insanlara peşin para almadan, ödenmek üzere borç kredisi açarak satmışlardır. Böylelikle, çalışanlar ve çalışmayanlar arasında gayri resmi ve ödenemeyen bir borçlanma mekanizması işlemeye başlamıştır. İkinci aşamada, borçlu olan göçmenlerin bir kısmı serbest meslekle uğraşan gruba borçlarını ödeyemez hale geldiler. Böylece zincir reaksiyon etkilerini serbest mesleğe yeni atılan gruba hissettirmeye başlayarak, bir kısmının aldıkları malların karşılığını ödemelerini geç yapmasına, ekonomik güçlüklerle karşılaşmasına sebep olurken, bir kısmını da iflasa kadar sürüklemiştir. Anlatılan ve bulguların da desteklediği haliyle durum, bir anlamda kapalı sosyal örüntüye sahip topluluk yaşamının ve bazı göçmenlerin ekonomik aktivitelerini sürdürebilmesindeki yetersizliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmış gibi görünmektedir.

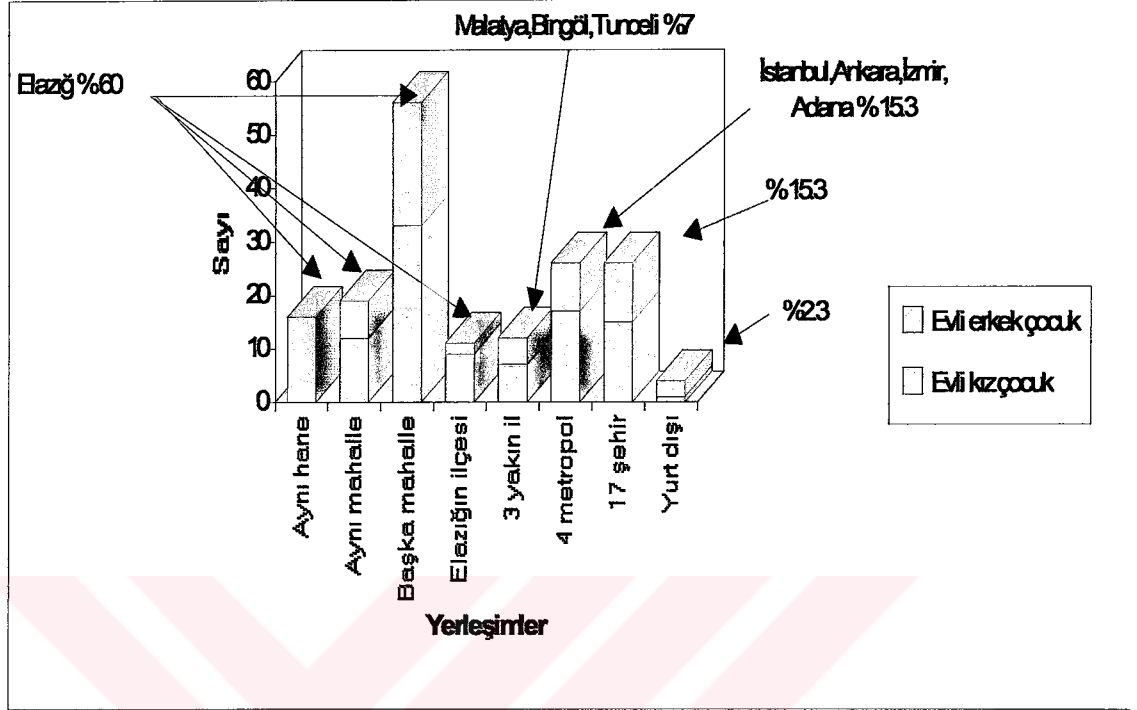
Kamulaştırma bedelinin yaşamsal ihtiyaçlar için harcanma miktarı ise % 8 civarında tespit edilmiştir. İlk yıllarda, geçici işlerde, serbest meslekte çalışanlar ve işsiz grupların her birinde, hemen hemen eşit sayıda göçmen paralarını yaşamsal amaçlı harcamışlar.

İlk geldiklerinde işsiz olan 2 göçmenin 1993 yılında yukarıya doğru bir hareketliliği yakalayabilmiş olduğu dikkatleri çekmiştir. Bunlardan biri geçici de olsa çalışmakta, diğeri de serbest meslekle uğraşmaktadır. Buna karşın, önceleri geçici işlerde çalışan göçmenlerin pozisyonlarında herhangi bir değişim olmadığı tespit edilmiştir. Bu grupta, bir önceki gruba ve onlarda da görülen kocaların sayısına benzer türden azalmalar görülmüştür. Serbest çalışan eşlerden sadece birinin kamu personeli olarak çalışmaya başladığı ve işini değiştirdiği tespit edilmiştir.

Göçmenlerin % 9'a yakını mülk edinmeye yatırım yapmıştır. Bunların bahçe, arazi veya evi, çocuklarına evlendiklerinde kendilerine yakın oturabilir imkanlar yaratmak amacıyla aldıklarından bahsettikleri görülmüştür. Bu tür girişimler, ekonomik olarak kısa vadede pek fazla aktif gelir kaynağı olamamıştır. Ancak, uzun vadede, sosyo-ekonomik olarak getirisi olan yatırımlar olarak ortaya çıkmışlardır. *Evli çocukların ikamet ettikleri yerlere* bakıldığında çoğunun ebeveynlerine yakın oturuyor olmasının ebeveynlerin eğilimi ile de paralel görünmektedir (bkz. şekil 4.5).

Bulgulara göre, 1993 yılında 94 evli kız ve 76 evli erkek çocuk olduğu tespit edilmiştir. Böylece 80 hanenin o dönemde 170 evli çocuğu bulunmaktadır. Elazığ'da yaşayan evli çocuk oranı ise % 60 olarak tespit edilmiştir. Erkek çocukların % 21'i ebeveynleriyle aynı evde ikamet etmektedir. İkamet ettikleri mahallelere bakıldığında kızların yaklaşık olarak %13'ü, erkeklerin ise % 9'u ebeveynleriyle aynı mahallede ikamet etmektedir. Ancak bunlardan, kızların % 35'i, erkeklerin de % 30'u Elazığ'da fakat, ebeveynlerinden farklı bir mahallede oturduğu tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak, kızların % 9'unun ve erkeklerin % 3'ünün de o dönemde Elazığ iline bağlı ilçelerde yaşamaktadır. Böylece, 1993 yılında, toplam olarak kızların % 57.5'inin, erkeklerin ise % 63'ünün Elazığ ili sınırları içinde yaşadıklarından bahsetmek mümkündür.

Şekil 4.5: Örneklenen Hanellerin Evli Çocuklarının İkamet Yerleri.

Yakın illerde yaşayan çocukların oranlarının ise, cinsiyet gruplarında birbirine yakın olduğu (%7.4 kızlarda, %6.5 erkeklerde) tespit edilmiştir. Ancak, ikamet edilen şehirlerin yapıları dikkate alındığında, 500.0001 ve daha kalabalık sakinin yaşadığı şehirlerde, metropollerde oturan evli kız sayısının evli erkek çocukların oranına göre % 8 daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Yurt dışında ikamet eden evli çocuklarla ilgili verilerde, durumun tersine döndüğü bu kez evli erkek çocuk oranının evli kızların oranının yaklaşık % 3 daha fazlası olarak ortaya çıktığı görülmüştür.

Ancak burada vurgulanması gereken, Elazığ dışında ikamet eden evli çocukların oranının, Elazığ'da ikamet edenlerden % 20 daha az olduğudur.

Kamulaştırma bedelinin diğer kullanım şekilleri ve onların eşlerin mesleki hareketliliğiyle ilişkisini tablo 4.8 deki bulguların ışığında değerlendirilmiştir.

Deneklerin de açıkladığı üzere, bazı göçmenler tapu verilmeden ev sahibi olabileceklerine inanmamış ve yeniden yerleşim yerine gelişlerini geciktirmiştir. Bu

gecikme süresinde ise, bazı evlerin ilk yıllarda yağmalandığı tespit edilmiştir. Bu durumda, normalde belirli bir standardı tutturmak zorunda olan bu evlerden bazılarının standart altı koşullara düşmesine sebep olunurken, zamanla evlerin bakım ve tamiratının yapılmasının ihtiyaç halini aldığından bahsedildiği görülmüştür. Göçmenlerin yaklaşık % 2.5'unun kamulaştırma bedelini sadece bu amaç için harcadıkları bilinmektedir. Bu tamir işlemi yaptırmak durumunda kalanlardan biri serbest meslek sahibidir, diğeri ise o ilk dönemde işsizdir. İşsiz olan bu şahısın da zaman içinde serbest meslek sahibi haline geldiği tespit edilmiştir.

Yeniden yerleşim birimine ulaşımın ilk yıllarında, harcamalarını diğer sebeplerle yapanlar da mevcuttur. Bu grup serbest meslek sahipleri, işsizler, kamu personeli ve geçici işçilik yapan bazı göçmenlerden oluşmuştur. Ancak çoğunluğunu, serbest meslek sahipleri teşkil etmekteydi. Elazığ'a gelinen ilk yıllarla 1993 yılı arasında, serbest meslek sahibi olanlar grubu, genellikle değişmeden kalmış görünmektedir. Ancak, bu gruptan bir kişinin emekli olması ve bir üyenin de hanede bulunmaması tespit edilebilen iki değişimdir. Emekli olan toplam 3 göçmenin meslek gruplarına bakıldığında, birinin daha önce geçici işlerle, diğerinin serbest meslekle uğraştığı ve üçüncüsünün ise kamu personeli olarak çalışmış oldukları görülmüştür. Bunların haricinde gözlenen bir diğer değişim ise, daha önce işsiz olan bir göçmenin 1993 yılı esnasında geçici işçi olarak çalışmaya başlamış olmasıdır. Ancak, *geçici işçiliğin APM'de ifade edilen şekline göre*, bazen işsiz kalınan dönemleri olduğu ve bu dönemlerde bir düzen olmadığı için düzenli işler grubunda değerlendirilebilecek bir niteliğe sahip olmadığı da eklenebilir.

Bu sebeple, değişik dönemlerde işle ilgili yapılabilecek çalışmalarda, geçici iş ve işsizliğin tanımlarına dikkat edilmeli, detay sorulmayınca geçici işin durgun döneminde bu şahısların tamamıyla işsiz veya bir diğer dönemde sürekli çalışıyormuş gibi tarif edilebileceği ihtimalleri gözden kaçırılmamalıdır.

Göçmenlerin yaklaşık % 5'inin farklı sebeplerin birleşimi için kamulaştırma bedellerini harcadıklarından daha önce bahsedilmişti. Bulguların detayına inilince, bunların bir kısmının serbest meslek sahibi oldukları, diğer küçük bir grubunun ise, bir

kısımının kamu personeli bir kısmının da geçici işçi olarak çalıştıkları görülmüştür. Bu grupta mesleksel hareketliliğin aşağıya doğru olduğu gözlenmiştir. Kendi işinin sahibi olan bir göçmen geçici işçi konumuna geçmiştir. Daha önce geçici işlerde çalıştığı belirlenen bir diğer göçmen ise, 1993 yılı esnasında işini kaybetmiştir.

Kamulaştırma bedeli almayanların grubunda ise, eşlerin çoğunun mesleklerini değiştirmedikleri görülmüştür. Bunların ilk geldiklerinde de, 1993 yılında da geçici işlerle uğraştıkları tespit edilmiştir. Ancak söz konusu grubun mensuplarının, sadece % 35'inin daha iyi bir iş konumuna geçerek, sürekli bir gelir elde edebildikleri belirlenmiştir. Bu geçici işlerde çalışanlardan, yaklaşık olarak % 20'si 1993'e kadar işsizler arasına katılmıştır.

Kamulaştırma bedeli almayanlar arasındaki serbest meslekle uğraşan veya kendi mesleğinin sahibi olanların % 27'sinin, 1993 yılında işsizlik ve geçici işler gibi düzenli geliri olmayan alanlara kaydıkları tespit edilmiştir. Küçük bir oranın, sadece kamu personeli konumuna geçtikleri görülmüştür. Daha önce kamu personeli konumundakilerin oranı, diğer meslek gruplarının oranından daha az olmasına rağmen, bazılarının mesleksel hareketliliği, işsizliğe doğru bir yön takip etmiştir. Bu grupta, 1993 yılına kadar emekliler grubu belirginleşmeye başlamış ve işsizlerin sayısında bir azalma gözlenmiştir. Yaklaşık olarak, aynı oranda insanın geçici ve daimi işlerle uğraştıkları tespit edilmiştir. Böylece, onların geçen süre zarfında iş sahibi oldukları ortaya çıkmaktadır. 1993 ve Elazığ'a ilk gelen yıllar arasında hanelerde olmayan eş sayısının bu grupta aynı kalmasına rağmen, diğer meslek gruplarında artış gösterdiği belirlenmiştir.

Özet olarak, 1993 yılına kadar zaman içinde geçici işlerdeki, serbest meslekle uğraşan, kamu personeli göçmen eş sayılarının azalmasına karşın işsiz, emekli ve hanede mevcut olmayan eşlerin sayılarında bir artış görülmüştür. Meslekler arası geçişlerin de yukarıda belirtilen detaylarla yaşanmıştır. Kamulaştırma bedellerinin, beklendiği ölçüde ekonomik koşulları hazırlayan bir kaynak görevini yeterince yerine getiremediği görülmektedir. Ancak göçmenlerin çoğunluğunun zaman içinde daha iyi

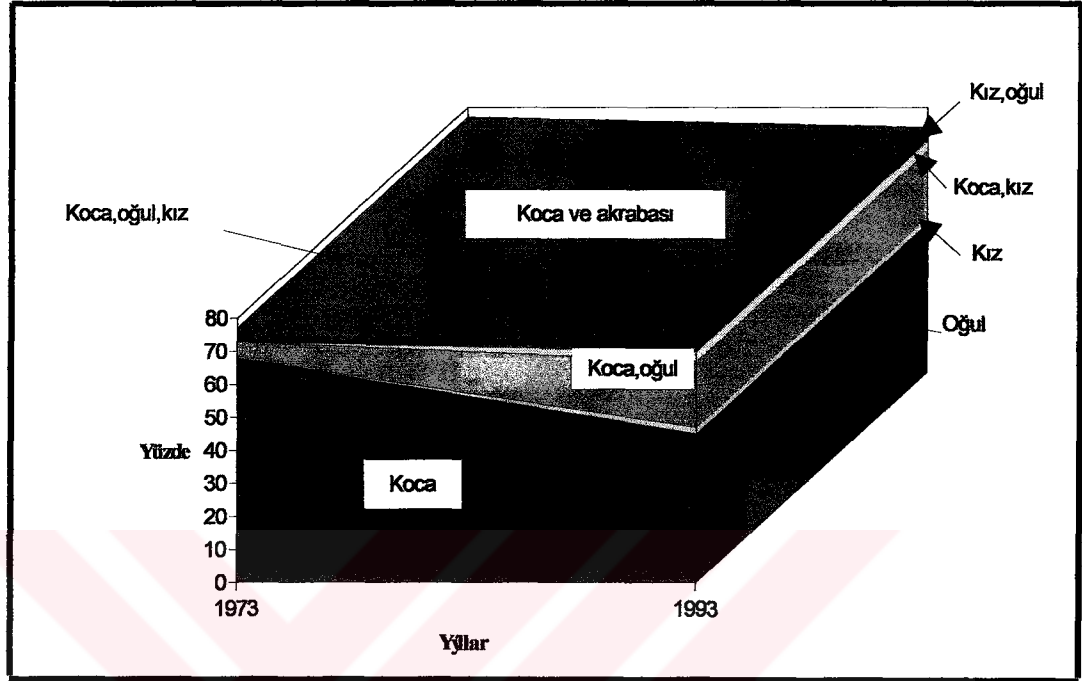
duruma gelebildikleri de dikkatleri çekmektedir. Bu yüzden örneklenmiş olan göçmen grubu için ilk yılların pek de parlak yıllar olmadığı söylenebilir.

Ancak, 1993 yılına kadar geçen sürede *kadınlar, ücretli iş aktiviteleriyle uğraşmaya başlamalarıyla beraber şehirde çalışır konuma geçmiştir*. Altmış iki göçmen hanesinde kadınların kendilerini çalışıyor, çalışmıyor diye ifade etmelerine, çalışmaya devam etmelerine veya etmemelerine bakılmaksızın *uygulamada ücretli iş deneyimlerine* sahip oldukları belirlenmiştir.

Şekil 4.6'daki bulgular, örneklenen hanelerde ücret karşılığı çalışan, ekonomik olarak aktif kişinin kimliğinde şehirde değişimi özetlemektedir. Eşler (kocalar) daha önceleri yoğunlukla kendilerine ait olan geçim sağlayıcı pozisyonlarını 1973 ve 1993 tarihleri arasında, hanenin ekonomik yönden aktif hale gelen diğer üyeleriyle paylaşır duruma gelmişlerdir. Kadınların çalışmasıyla ilgili detaylar sonraki blümlerde yer aldığı için burada detay üzerinde durulmamıştır.

Yeniden yerleşimin ilk yıllarına ait bulgular arasında adaptasyon yardımı yapıldığına dair bir ifadeye rastlanmamıştır. Ancak, dünyadaki Nubia ve Cree gibi diğer yeniden yerleşim örneklerinde olduğu gibi ilk yıllar, Keban Barajı göçmenleri için de yeni yere ve yeni iş şartlarına uyum için oldukça kırıktık yıllar olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 4.6: 1973 ve 1993 Tarihleri Arasında 80 Hanenin Ekonomik Yönden Aktif Üyeleri.

4.4.4.3. Adaptasyon Yardımı ve Ev sahipliği

Ev sahipliği bu gruptaki göçmenler için söz verilmiş olan bir konumdur. Ancak, ele alınan örnekte 3 hanenin sahiplerinin bu konularını 1993 yılına kadar kaybederek kiracı konumuna geçtikleri tespit edilmiştir. Bir kısım göçmen, tapuların dağıtılmasındaki gecikmeler, ilgili mahkeme davaları ve 1973-1993 tarihleri arasında yapılan gayri resmi kontratlardan dolayı ev sahipliği ile ilgili bir takım problemler yaşamıştır.

Bu şartlar altında, bu bölüme kadar şehirde karşılaşıldığından bahsettiğimiz şartların baskısıyla, Keban Göçmeni kadınlara 1993 yılında ulaşılabilmiş olması bir şans olarak görünmektedir. Yukarıda bahsedilen sebeplerin birleşimi karşısında, Elazığ'da yaşamlarını sürdürebilmelerindeki gizli gücün aralarındaki sosyal dayanışmaları olduğu ihtimalini düşündürmektedir. Ancak bu sosyal dayanışmanın da bazen, ilk yıllarda kurdukları işleri bu yüzden bozulan bazı göçmenler örneğinde olduğu gibi bloke edici rol oynayabilme ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Bu tür

benzer nitelikteki destekleme, sınırlama, engelleme gibi saklı yönlendirme, ilişki ve güçlere örnekler takip eden bölümlerde daha detaylı görülecektir.

4.5 KEBAN BARAJI KADIN GÖÇMENLERİNİN 1993 YILINDA ELAZIĞ'DAKİ VARLIĞI

Bundan önceki dört kısımdaki bilgiler Keban barajı ile ilgili politikalarda asıl odağın cinsiyet temelli olmadığı, göçmene yapılan atıfların cinsiyetsiz ve taraf belirtmediği tespit edilmiştir. İlk göçmen terimi her iki cinsiyete hitap etmektedir. Ancak, daha sonra ailenin yeniden tanımlanması, sunulmuş olan 3 yeniden yerleşim alternatifine kadınların da başvurmasına dolaylı da olsa imkan sağlamıştır. Ancak, bağlantılı olan tüm konuların 1990 yılına kadar uygulamada, kasıtlı veya kasıtsız olarak çoğunlukla hane halkı başkanları ve hanelerin erkek üyeleri üzerine yansımalarının yoğunlaştığı görülmüştür. Bunların yanısıra, kadın göçmenlerle ilgili ilk kısmi bilgilerin orijinal ev hak sahipleri ile ilgili 1973 ve 1984 resmi kayıtlarında yer aldığı görülmüştür. Bu yüzden, kadınların detaylı kimlik bilgileri haricinde elde edilen kadınlarla ilgili ebazı bilgiler, bu çalışma yapıncaya kadar anlamlı bulgular sağlayamamıştır.

Daha önce de bahsedildiği üzere, örneklenmiş olan 80 hanenin üyeleri Elazığ'da APM'ye yerleşme hakkını, yeniden yerleşimin yasal kuralları çerçevesiyle kazanmışlardır. Ancak, 1993 yılında kadınların Elazığ'da takip edilebilmesi, kullanılan metodolojik teknikler bir kenara bırakılınca, bulgular ışığında, 1993 yılına kadar geçen yeniden yerleşim süreciyle, bu dönemde yaşanan değişimler ve göçmenlerin onlarla başa çıkış tarzlarıyla ilişkili görünmektedir. 175 kadının 1993 yılında Elazığ'da tespit edilebilmiş olmasının bir çok faktörün birleşimine bağlı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunları ifade edebilmek için bu kısım, örneklenen kadın göçmenlerin orijinleri, Elazığ'a geliş yaşları ve buldukları tespit edilen yerlerde bulunuş sebepleri gibi bazı belirgin özelliklere yer verecektir.

4.5.1. Kadın Göçmenlerin Geldikleri Yerler

Metodolojik olarak kadın gruplarının farklı deneyimleri üzerinde durduğundan kadınların temsil ettikleri kır veya kent geçmişinin veya geldikleri yerlerin ifadesi önem kazanmaktadır. Geline yer denildiğinde, kaynaklarda iki yaklaşımla değerlendirme ortaya çıkmaktadır: Eşlik eden kadınlar eşlik eden göçmen konumda olduklarından ailelerinin kente gelmeden önce ikamet ettikleri yerleşimlere atıflarda bulunularak bulgular değerlendirilmektedir. Bazı durumlarda ise, odak kadınlara ve doğum yerlerine kaydırılarak bulgular değerlendirilmektedir. Ancak bu çalışmada, bu iki yaklaşımın her zaman örtüşen bulgular veremeyeceği de görülmüştür. Bu sebeplerle kadın göçmenlerin ailelerinin geldikleri yerler, önce 1973 listesindeki hak sahiplerine ve daha sonra ise, örneklenen 80 ailenin geldikleri yerlere odaklanılarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerin arkasından, kadınların doğum yerlerine ilişkin bulgular incelenmiştir.

1973 listesinde de görüldüğü üzere ailelerin % 54.5'inin (439 aile) Elazığ'dan, % 45.2'sinin (364 aile) Tunceli'den ve % 0.2'sinin (2 aile) ise Erzincan illerinden APM'ye gelmeleri beklenmiştir (bkz. tablo 4.2). Orijinal ev sahipleri genellikle bucak, köy ve köy altı yerleşimlerindendi. Daha önce de belirtildiği gibi, bu rakamlar değişmiş ve yeniden yerleşim alanındaki orijinal ev sahibi sayısı zamanla 1993 yılına kadar azalmıştır (bkz. tablo 4.5).

Örneklenen 80 annenin bildirdiğine göre, onlar temel olarak iki ilden gelmişlerdir: Elazığ ve Tunceli. Ailelerin % 50 'si Elazığ iline bağlı merkez, Ağın, Keban ve Palu ilçelerine bağlı 25 bucak, köy ve daha küçük köy altı yerleşimlerinden gelmişti. Diğer yarısı ise, Tunceli iline bağlı Çemişgezek, Mazgirt ve Pertek ilçelerine bağlı 19 bucak, köy ve köy altı yerleşimindendi. Bekar kızların orjinleri de aynı hanede yaşadıkları ebeveynlerininkine paralel kabul edilip, onların bilgileri baz alınarak anneleri gibi eşlik edici göçmen konumunda kısmen de olsa değerlendirilebilir. Ancak evli olan 15 kızın Elazığ'daki varlığını ebeveynlerin orijinine ve onların Elazığ'daki

varlık sebebine doğrudan bağlantılandırmak mümkün değildir. Buna rağmen, bağlantı kurulan evli kızların çoğunluğunun (%80) Elazığ orijinli olduğu; geriye kalan küçük bir oranın ise, (%20) Tunceli ilinden oldukları tespit edilmiştir. Böylece, eşit sayıda anne ve eşit sayıda bekar kızların Elazığ'dan ve Tunceli ilinden gelen ailelerden geldikleri söylenebilir. Ancak, Elazığ'da bağlantı kurulan evli kızların çoğunluğunun, Elazığ ili orijinli olduğunu söylemek de mümkündür.

Buna rağmen, daha önce belirtildiği üzere ailelerin Elazığ'a ve APM'ye geliş zamanları ve göç kalıpları farklılaşmaktadır (bkz. Şekil 4.3 ve tablo 4.4). Bu yüzden onların Elazığ'a yeniden yerleşim alanına geliş yaşları ve kır-kent deneyim sürelerinin de farklılaşması ihtimal dahilindedir. Bazı kızların orijini olarak düşünülebilecek kırsal mekanlarda eğitim gibi sebeplerle yaşamamış olmaları da muhtemel bir ihtimaldir. Bu yüzden, onların orijinlerini sadece ailelerinin orijinini tanımlayarak ifade etmek doğru görünmemektedir. Bu tür yanlış değerlendirmenin önüne geçebilmek için detaylar görüldükten sonra, örneklenen kadın göçmenlerle ilgili diğer tartışma konularına geçilecektir.

Bu sebeple *doğum yeri* kriteri ile ilgili bulgular değerlendirilmiş ve tablo 4.9'da özetlenmiştir.

Tablo 4.9: Kadınların Doğum Yerleri

İl	ELAZIĞ	TUNCELİ	BİNGÖL	DİYARBAKIR	AYDIN
İlçenin ismi	Ağın Keban Maden Palu İl merkezi	Çemişgezek Hozat Mazgirt Pertek	Kığı	İl merkezi	Cine
Köy ve köy altı yerleşim sayısı	48	42	1	1	1
Anneler	40	39			1
Bekar kızlar	53	26		1	
Evli kızlar	8	6	1		
Toplam kadın sayısı	101	71	1	1	1

Tablo, 101 kadının yaklaşık % 58'inin Elazığ'a bağlı Ağın, Keban, Maden, Palu ve il merkezine bağlı 48 köy ve köy altı yerleşiminde doğduklarına işaret etmektedir. Bunun yanısıra 71 kadın göçmenin yaklaşık % 40'ının Tunceli iline bağlı Çemişgezek, Hozat, Mazgirt ve Pertek ilçelerine bağlı 42 köy ve köy altı yerleşimde doğdukları görülmektedir. Geriye kalan 3 kadının yani kadınların %3'ü diğer üç ilde doğmuştur.

80 ailenin geldikleri yerlerin, Elazığ ve Tunceli illeri arasında oransal olarak eşit tespit edilmiş olmasına rağmen yukarıda ifade edilen bulgular bazı kadınların, ailenin orijininin farklı yerlerde doğduklarını ifade etmektedir. Bu tablo bekar kızların çoğunluğunun doğum yeri olarak Elazığ'ı işaret ederken, dikkatlerin bu kızların Elazığ'a yeniden yerleşimden sonra doğmuş olma ihtimalini gündeme getirmektedir. Ancak, doğumla ilgili tıbbi ve sosyal şartların sağlandığı mekanlarla ilgili sebeplerin önemi farklı etkiye sahip olacağı için doğum yerinin daha önce yaşanmış olan yeri karşılama gibi bir zorunluluğunun, olmadığını da belirtmekte fayda bulunmaktadır.

Bunların yanısıra, kadınların bir kısmının doğum yerleri sorulduğunda bu yerlerin yönetsel bağlantılarından haberdar olmadıkları için doğum yerlerini ifade etmekte zorluk çektikleri görülmüştür. Bu sebeple, cevapların işlenmesi sürecinde, bu konuda verilen cevaplar, bir çok kez farklı bilgilerle (sözü geçen yerleşim birimlerinin halk arasında ve resmi olarak bilinen isimleri, zamanla bağlı oldukları il ve ilçe idari birimlerin sınırları arasındaki yeniden yapılanma ve geçişlerle) karşılaştırılarak kontrol edilmek durumunda kalmıştır. Kadınların bir kısmında görülen, bu tür bilgiyi yansıtmadaki karıştırma durumu, iki sebep grubunu akla getirmiştir. Birincisi, zaman içinde meydana gelen yerleşimler arasındaki il, ilçe bazındaki idari yeniden yapılanma ve deneklerin bu yapılanma konusu ile ilgili yeterli bilgi sahibi olmamasıdır. İkincisi ise, kadınların bir kısmının okur yazar olmaması, bazı köy ve köy altı yerleşimlerinin birden fazla isimleriyle ifade ediliyor olması, gerekenden fazla sayıda yerleşim yeri ismiyle karşı karşıya kalınmasına sebep olmuştur.

Bu bilgilerin yanısıra *doğum yerleri yerleşimlerin kır-kent ikili sınıflaması* çerçevesinde değerlendirildiğinde Keban barajı kadın göçmenlerinin çoğunluğunun da ifade ettiği üzere % 73.5'i kırsal, geri kalan oranın ise, kent kökenli olduklarına işaret etmektedir (bkz. tablo 4.10). Ancak kent kökenli gruba bakıldığında, bekar kızların üçte birinden fazlasının ve evli kızların ise, üçte birinin kent doğumlu olduğu görülmüştür. Kent doğumlu kızların oranının, annelerinin oranından fazla olduğu görülmüştür.

Tablo 4.10: Kadın Göçmenler ve Doğum Yerlerinin Kır-Kent Ayrımına Göre Dağılımı.

KBKG	Anne		Bekar kızlar		Evli kızlar		Toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Doğum yeri								
Kır	75	93.7	49	61.2	11	73.3	135	77.1
Kent	5	6.2	31	38.7	4	26.6	40	22.8
Toplam	80	99.9	80	99.9	15	99.9	175	99.9

Kentte doğan kadınlardan, sadece 27 bekar kızın ve 2 evli kızın doğum yerleri Elazığ'dır. Geriye kalan kadınların kent doğum yerleri ise, Elazığ'dan farklı yerler olarak tespit edilmiştir.

Bu çalışma, kadın göçmenlerin yeniden yerleşim deneyimleri üzerine odaklandığı için 175 denneğin Elazığ'a geliş pozisyonları ilgili bulgulardan ortaya çıkarılmıştır. *Ailelerin Elazığ'da kalış süreleri* (1993'e kadar) ve *deneklerin yaşlarıyla* ilgili bulgular kadın göçmenlerin Elazığ'a geliş yaş ve pozisyonlarını ortaya çıkarmak için karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar tablo 4.11'de yer almaktadır.

Tabloda görüleceği üzere, bekar kızların % 47'si Elazığ'a yeniden yerleşimden sonra doğmuştu ve yaklaşık % 45'i ise ilk çocukluk yıllarıyla ilk gençlik yaşlarında Elazığ'a gelmişlerdi. Evli kızların ise çoğunluğu ilk çocukluk ve gençlik çağları arasında gelmişlerdir.

Yaş dağılımına bakıldığında, 10'lu yaşların üzerine çıkıldığında kızların oranında azalma görülürken beklenilebileceği üzere, annelerin oranında bir artış görülmektedir. Bazı anneler Elazığ'a geldiklerinde 20 yaşın altında olmasına rağmen, yine de çoğunluğun 21-35 yaşları arasında gelmiş oldukları dikkatleri çekmektedir. Bekar kızların çoğunluğu yeniden yerleşimden sonra doğmuş görünmektedir. Ancak, 0-5 yaş arasında yeniden yerleşim alanına gelenlerin oranı da azımsanmayacak kadardır. Evli kızlara ait bulgular, çoğunluğunun 0-10 yaş grubunda geldiklerine işaret etmektedir. Yeniden yerleşimden sonra doğanların oranı bekar kızların oranından daha az görünmektedir.

Tablo 4.11: KBKG'nin Elazığ'a Geliş Yaşlarının Dağılımı.

KBGK Geliş yaşı	Anne		Bekar kız		Evli kızlar		Total	
	sayı	%	sayı	%	count	%	count	%
Yeniden yerleşimden sonra doğmuş			38	47.5	2	13.3	40	22.8
0-5			26	32.5	4	26.6	30	17.1
6-10			10	12.5	3	20	13	7.4
11-15	1	1.25	3	3.7	2	13.3	6	3.4
16-20	6	7.5	3	3.7	2	13.3	11	6.2
21-25	16	20			2	13.3	18	10.2
26-30	19	23.7					19	10.8
31-35	18	22.2					18	10.2
36-40	10	12.5					10	5.7
41-45	8	10					8	4.5
46-50	1	1.25					1	0.5
51-52	1	1.25					1	0.5
Toplam	80	100	80	100	15	100	175	100

Kaynak: 1993 alan araştırması bulguları

Bu bulgu da diğer gruplara göre kızların yeniden yerleşim öncesinde, ya hiç bir kırsal yaşam deneyimi olmadan veya çok kısa bir süre geçirmiş olsa da daha çok, hatırlayabilecekleri bir kent yaşam deneyimine sahip olduklarına işaret etmektedir. Buna karşın daha önce beklendiği üzere, annelerin kızlarından daha çok kırsal yaşam deneyimine sahip oldukları görülmektedir.

Bu dağılım da göstermektedir ki, bu tür konular üzerine yoğunlaşan çalışmalarda yeniden yerleşim mekanına ulaşım zamanının, sadece, resmi kayıtlara göre değerlendirmek yerine yeniden yerleşimi yaşayanlara doğrudan sorularak, her iki bulgu karşılaştırıldıktan sonra analizler yapılmalıdır. Bu tür bir yaklaşım tarzı, analizi, farklı yaş gruplarından gelen bulgulara dayalı çalışmalarda, kabul edilen veya resmi yasal çerçeveye göre olması beklenen yere geliş zamanı ve gerçek ulaşım zamanları arasındaki boşluğun yaratabileceği bilgi yanıtma ve değerlendirme yanlışlıklarına düşülmesini engelleyebildiği bu çalışmada görülmüştür. Yerinden çıkarılma, kırdan kente göç süreci gibi konulardaki bulgulara göre, yaş grupları yaklaşımının yeniden yerleşim ve sonrasındaki süreçle ilgili sorulara verilebilecek cevaplara, zaman zaman cevaplayıcının hiç bir kastı olmamasına rağmen konuya ilişkin bilgisi olmadığından sınırlayıcı yansımaları olabilmektedir. Bu tür problemler soruların farklı türlerinin bir arada kullanılması ve elde edilen bulguların sık sık farklı bilgilerle kontrolleriyle ve görüşme formlarında yaratılan geçişli esneklikle bu çalışmada mümkün olabildiğince engellenmeye çalışılmıştır.

Kadın göçmenlerin orijinleri ve onların yeniden yerleşim öncesine ait geçmişleriyle ilgili kısa bir değerlendirmeden sonra, bulgular ışığında 1992 yılındaki yaş ve yerleşim birimlerini gözden geçirebilmiştir. İlk olarak, 1993 yılında deneklerin yaşları ve ailelerinin Elazığ'da kalış süreleri deneklerin çalışılan grupları göz önünde tutularak değerlendirilmiştir.

Tablo 4.12 KBG'nin yaş dağılımında detaylara yer vermekle beraber iki belirgin yaş grubuna dikkatleri toplamaktadır. Bunlar kızların daha küçük ve genç yaş gruplarında yoğunlaşan oranlarına karşın annelerin daha yukarı yaş gruplarında ve özellikle 41yaş ve üzerinde yoğunlaştıkları görülmektedir.

Tablo 4.12: Kadınların 1993 Yılındaki Yaşlarının Elazığ'da Kalış Sürelerine Göre Dağılımı.

Kalış süresi(yıl) Yaş (1993)	7-10			10-20			21+			Genel Toplam
	A	B.K.	E.K.	A	B.K.	E.K.	A	B.K.	E.K.	
15-20					33	2		10		45
21-25					22	5		3		30
26-30					7	2			2	11
31-35					2	1		1		4
36-40			2	7	1	1	2	1		14
41+				58			13			71
Toplam			2	65	65	11	15	15	2	175

A: Anne, B:K:Bekar kızlar, E.K:Evli kızlar

İlk iki yaş grubundaki ve kalış süresiyle ilgili sütundaki bulgular, kızların çoğunluğunun (%75) ya çocuk olarak Elazığ'a geldiklerini, ya da yeniden yerleşimden sonra Elazığ'da doğdukları yönündeki daha önceki bulgumuzu desteklemektedir. Bu bulgu, kızlar neredede doğmuş olurlarsa olsunlar, onların 10 yılın üzerine Elazığ'da kalış ve yeniden yerleşim sonrası döneme ilişkin yaşam deneyimini temsil etme ihtimalini güçlendirdiğine işaret etmektedir. Diğer yandan annelerin, daha çok yeniden yerleşim öncesi ve sonrası deneyimler hakkında bilgi sahibi oldukları ve kır-kent yaşam deneyimlerini bünyesinde barındıran bir grup olduğu da görülmektedir.

Tablo üzerinde çalışılan kadın grubunun Elazığ'da yaklaşık olarak 10 yılın üzerinde (1993 yılı baz alındığında) yaşamış ailelerden geldiklerine işaret etmektedir. Burada bu kadınların Elazığ'da bulunma sebebinin yeniden yerleşim projesi ve kendilerinin ailede eşlik edici pozisyonlarıyla alakalı olduğuna işaret etmektedir. Ancak, yaş gruplarındaki ve yeniden yerleşim öncesine ve sonrasına ait bulgulara bakıldığında çalışmada onları bir grup olarak ifade etmek için *Keban Barajı Kadın Göçmenleri* olarak adlandırırken farklılıkları göz ardı edilmiş gibi görünmektedir. Çünkü kızların yaklaşık %57.8'i yeniden yerleşimi yaşamış olarak, göçmen olarak adlandırılmış olsa da bunların bazılarının genç yaşlarından dolayı geçmişte yaşadıkları

yerinden çıkarılma ve yeniden yerleşimi hatırlamadıkları da bilinmektedir. Bunun yanısıra, kızların sadece % 42'sinin yalnızca kent yaşam deneyimi vardı ve Elazığ'da bulunuş sebepleri de, yeniden yerleşimden dolayı ailelerinin Elazığ'da bulunuyor olmasıydı. Bu grup, yine yeniden yerleşimi, yerinden çıkarılmayı veya göçü yaşamamış olsa da göç ve yeniden yerleşim sonrası süreçten etkilendikleri ve / veya etkilenen bir neslin, etkiyi ilk yansıtan devamı oldukları için göçmen olarak adlandırılmışlardır. Yani göçmen kimliği Keban barajı göçmeni kadınlar arasındaki farkı yansıtmaktan çok bu grubun kentte mevcut gruplardan farkını ifade eden genel bir anlamda kullanılmıştır. KBGK içindeki farklılıkların mevcudiyeti kabul edilerek bunlar anne, bekar kız, evli kız ve yaş gruplarına veya kente geliş süresine atıflarda bulunularak ortaya konulmaya çalışılmıştır:

4.5.2. 1993 Yılında Kadın Göçmenlerin İkamet Ettikleri Belirlenen Yerleşim Birimleri

Keban barajı göçmeni kadınlarının yeniden yerleşimin ilk yıllarında Elazığ'da bulunma sebebi, Keban Barajı Projesi kapsamında gelişen yeniden yerleşimdir. Ancak, orijinal yeniden yerleşim yerine bakıldığında KBG'nin sayısında belirgin farklılıklar olduğu görülmektedir. Eldeki bulgular ışığında üçüncü bölümde açıklandığı üzere, 175 deneğin bir kısmının Elazığ'da APM'de bir kısmın ise, farklı mahallelerde yaşadığı tespit edilmiştir. 1993 yılında yetmiş hane ile APM'de, 10 hane ile ise 3.bölümde detayına yer verilen diğer mahallelerde (bkz.şekil 3.1) bağlantı kurulmuştur. Yetmiş anne ve onların 70 bekar kızı, 7 evli kızı ile toplam 149 denek o dönemde Abdullahpaşa mahallesinde yaşamaktadır. Geriye kalan 26 göçmen kadınla diğer 10 mahallede bağlantı kurulmuştur. Bahsedilen diğer mahalleler genellikle alış verişi ve / veya iş merkezlerine yakın olan yerlerdi (İzzetpaşa, İcadiye, Nailbey, Mustafapaşa). Dört anne ve dört bekar kızı İzzetpaşa mahallesinde tespit edilmişti. Üç kadın, her biri bir gruptan Doğukent mahallesinde ikamet etmekteydi. Yine üç kadın her biri anne, bekar kız ve evli kız gruplarından İcadiye mahallesinde yaşamaktaydı. Bir diğer üç kadınla (anne, bekar kız, evli kız) Aksaray mahallesinde bağlantı kurulmuştu. Bir anne

ve bir bekar kız Sanayi mahallesinde yaşamaktaydı. Bir ane ve bekar kızı Nailbey mahallesinde bir diğer anne ve bekar kızı ise Yıldızbağları mahallesinde ikamet etmekteydi. Geriye kalan Sürsürü, Mustafapaşa ve Cumhuriyet mahallelerinin her birinde birer evli kızla görüşülmüştür.

Aslında, KB kadın göçmenlerinin APM ve diğer mahallelerde bulunma sebepleri farklılaşmaktadır. Bu farklılıkları buldukları yerler dikkate alınarak anneler, bekar kızlar ve evli kızlar için şu şekilde değerlendirmek mümkündür:

70 annenin APM'de bulunmasının arka plandaki asıl sebepleri olarak karşımıza şunlar çıktı. İlk sebep, 56 annenin (% 80) belirttiği üzere ev alternatifi için yazılmış olmak ve evi almaktı. 33 anne (% 40) Elazığ'da bulunma sebeplerini orijinal yerleşim birimlerinin baraj gölü altında kalmış olmasına bağlamıştır. Köyde yaşamının güçlüğü ve mülkünün olmaması 3 annenin (% 4) belirtmiş olduğu sebeptir. Bir diğer üç kişi ise, (% 4) Elazığ'a APM'deki evleri işgal edildiği ve akrabalarına yakın olmak için gelmiştir. Ancak iki anne (% 3) için sebep kırsal orijinlerinde yeterli okul imkanının olmamasıdır. Kısaca özetlenirse APM'deki annelerin burada bulunmuş olmalarının temel sebepleri, APM'de ev sahipliği ve yerleşim birimlerinin ortadan kalkmış olması gibi, kendi kontrollerinde olmayan, ancak zamanla ortaya çıkan şartlarla gelişen sebeplerdir.

Elazığ'da bulunma sebepleri her ne kadar bekar kızlara sorulmadiysa da, 70 bekar kız APM'de yaşıyordu. Çünkü bekarlardı, aileleriyle yaşıyorlardı ve orada bulunma sebepleri ailelerinin orada bulunma sebepleriyle bağlantılı görünüyordu.

Ancak, 9 evli kızın APM'de bulunma gerekçesi ise şunlardır: Beş kız ailesine yakın olmak için, üç kız ise evlendikleri için APM'de yaşamaktadır. Bu üç kızın medeni halleri değiştiği halde ikamet ettikleri mahalle değişmemiştir. Bir diğer üç kız ise, APM'de bulunmalarının sebebini Keban barajının yapımına bağlamıştır. Bu durum, üç kızın yeniden yerleşim öncesi sürece ait deneyimlerinin olduğuna ve baraj yapımından doğrudan etkilendiklerine işaret etmektedir. Bunların dışında bir evli kız da kaynanasının evi küçük olduğu için, paylaşım güçlükleri yaşadıklarından APM'de olduklarını ifade etmiştir. Bu daha önce varlığından bahsedilen, geniş aileden çekirdek

aileye geçişe bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca, bir evli kızın APM’de bulunma sebebi ise, mahallede ev sahibi olması ve mahalleyi tanınması olarak belirlenmiştir. Özetlenirse, kızlar zaman içinde medeni hallerini değiştirselerde, APM’de bulunma sebepleri farklılaşsa da APM’den kopamadıkları görülmüştür.

Daha önceki kısımlarda orijinal yeniden yerleşim alanında Keban barajı göçmeni kadınlarını (KBGK) çevreleyen toplulukta, sosyal ve fiziksel çevrede meydana gelen değişimler tartışılmıştır. Ancak, bu kısımda yukarıda bahsedilenler, *APM dışındaki mahallelerde* görüşülenler için de gözden geçirilecektir.

Yirmi altı kadınla Elazığ’daki 10 farklı mahallede bağlantı kurulmuştur. On anne ve on bekar kız ve 6 evli kız bu mahallelerde yaşadığı tespit edilmiştir.

On farklı mahallede tespit edilen annelerin buldukları yerde yaşama sebeplerinden birincisi, APM’deki evlerinin şartlarının memnuniyet verici olmamasından dolayı, buldukları yerde ev almış olmalarıdır (% 100). Orijinal kırsal yerleşimin baraj gölü altında kalması ise, iki anne için bir diğer sebeptir (% 20). Bir anne için ise, okul olmaması önemlidir (%10). Bir diğeri için ise sebep, kocasının iş yerine yakın olmaktır (% 10). Buradaki bulgu bir kez daha, başka mahallelerde yaşayan annelerin o yerlerde bulunma sebeplerinin çoğunlukla evlerden memnuniyetsizlikle alakalı olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak yine de bu bulgu, APM’deki annelerin APM’de bulunma şartından farklı bir tercihe sahip olduklarını ve her hanenin kendi başına tercih edebildiği bir durum olduğunu akla getirmektedir. Bununla beraber 10 bekar kızın ve 10 annenin diğer mahallede tespit edilme sebebi bir şekilde APM’den dışarıya henelerin hareketliliği olarak da adlandırılabilir. Ancak, 6 evli kızın bu mahallelerde tespit edilme sebebi, onların medeni hallerindeki değişimle doğrudan bağlantılı olarak ifade edilmiştir. Böylece, evli kızların kent ortamında farklı yerlerde bulunmalarının sebebi annelerinin, bekar kız kardeşlerinin ve diğer evli 6 kızın (APM’deki) sebeplerinden farklılaşmaktadır. Bu grup, mahalle dışına hareketliliği ancak medeni hallerindeki değişimle gerçekleştirebilmiş görünmektedir.

Diğer mahallelerde tespit edilen kadınlar, Abdullahpaşa Mahallesiindeki yeniden yerleşim alanından dışarıya göç ederek, bu göçmen kadın grubu ailelerinin bu

hareketlilikleri sayesinde, eşlik eden göçmen konumunda da olsa sosyal ve fiziksel çevre değişimini yakalamış görünmektedir. Bu grup, APM'deki grubun şartlarından farklı olarak, birbirlerine yakın oturmamaktaydılar. APM'nin belirli yerlerinde gözlenen kristalleşmiş orijinal ev sahibi yoğunlaşmaları, diğer mahallerde yaşayan hanelerde rastlanmamıştır. Onların evleri APM'dekinden daha iyi olduğu gözlenmiştir. Bu evlerin çoğunda apartmanda en az 3 oda, mutfak, banyo, tuvalet ve balkon bulunmaktaydı. Onların iç ve dış dizaynları ve mobilyaları APM'dekilerden daha iyi durumdadır. 1993 yılında İzzetpaşa, İcadiye, Nailbey gibi şehrin ortasındaki mahallelerin APM'nin sakinlerine sunduğu sosyal servisler, eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri ve alış veriş imkanları açısından daha iyi imkanlar sunduğu gözlenmiştir.

Bunların yanında, bu gruptaki göçmenler, kendilerini Keban Barajı Göçmeni olarak değil yeni mahallelerinin sakini olarak tanımladıkları gözlenmiştir. Buna rağmen, APM'deki orijinal göçmen haneleriyle halen irtibat halinde oldukları da tespit edilmiştir. Bu yüzden, takip eden bölümlerde de detaylı görülebileceği üzere, 1993 yılında diğer mahallerde görüşülenlerin APM'ye olan fiziksel uzaklıkları, APM'de yaşayan orijinal ev sahipleri topluluğundan onları izole etmeye varan bir uzaklaşmayı beraberinde taşımamaktadır.

Kent ortamına kadınların geliş sebepleri her ne kadar benzer olsa da 1993 yılında Elazığ'da tespit edilmiş olma sebeplerinin farklılaştığını söylemek mümkündür.

4.6. SONUÇ

Bu bölümde, incelenen Keban Barajı Göçmen Kadınlarının yeniden yerleşimden 20 yıl sonra, 1993 yılında Elazığ'da tespit edilebilmesini hazırlayan şartlar değerlendirilmiştir. Bu çalışmayla, KBG kadınlarının APM'de ve diğer mahallerde bulunmalarının yasal, sosyal ve ekonomik faktörlerle şekillendiği ortaya çıkmıştır. KBG kadınlarının Elazığ'da bulunma genel şartının Keban Barajının yapılması, yeniden yerleşim projesinin yasal ve sosyal, teorik ve uygulamadaki yapılanmasının; göçmenlerin bu süreci algılama ve kendilerince yorumlama ve uygulama tarzları

çerçevesinde şekillendiği belirlenmiştir. Bulguların da ortaya koyduğu üzere, Keban Barajı Projesi süresince kadınlar görünmezdir, yani doğrudan, onlara yönelik bir atıf yoktur. Kadınlar, çok nadir şartlarda resmi dokümanlara girmişlerdir. Bu nadir şartlar ise, eşin sürekli olarak hanede bulunmadığı hallerde *de jure* kadın hane halkı başkanı olarak, ya da resmi kayıtlar sırasında, eşin geçici olarak bulunmadığı durumlarda *de facto* hane halkı başkanı oldukları durumlardır. Ancak, bu bölümde de detaylarıyla tartışıldığı üzere, 175 kadının 1993 yılında Elazığ'da tespit edilmiş olma şartlarının görüldüğünden daha karmaşık süreçlerin örüntüsünün bir sonucu olduğu görülmüştür. Bunlarla beraber, fiziksel görünümde, orijinal mahallenin çekirdeğindeki ve çevreleyen yeni kısımların nüfus yapısında meydana gelen değişimler, mahalle içine ve dışına yönelik sosyal hareketlilik kalıpları, bir ölçüde göçmen hanelerinin kent nüfusu ile etkileşimine imkan sağlamış görünmektedir. Orijinal mahalledeki deneklerin, hiç bir zaman planlandığı ve yasal olarak çerçevesinin çizildiği gibi veya kırsal topluluklarının bir modeli ile yoğun olarak *fiziksel görünümde* çevrelenmediği ortaya çıkmıştır. Ancak, takip eden bölümlerde tartışılacak olan sosyal ağlar ve sosyal ilişkiler hakkındaki detaylı bilgilerin bu fiziksel görünümün dışındaki, deneklerin kent çevrelerinin diğer görünümünün bu konudaki düşünceleri değiştirme ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Böylece sonraki bölümlerde bir anlamda, görünümünün gerçekliğini ve geçişlerini de arka planda bir ölçüde tartışılacağı söylenebilir. Kadınları çevreleyen sosyal ve fiziksel şartların destekleyici veya kısıtlayıcı unsurlarının neler olduğu ve kadınların bunlara cevabının ya da bir diğer deyişle bunlar karşısında aldıkları pozisyonlar ve bu şartların hangilerini uyum sağlayabilmek için, nasıl kendileri için kullanabildikleri veya kullanamadıkları tartışılmaya çalışılacaktır.

Bu bölümdeki tespitler aile tipi, büyüklüğü ve yapısının Elazığ'da değiştiğini, kamulaştırma bedellerinin, ilk yardımın ve ev sahipliği konumunun göçmen haneler için beklenildiği kadar üretken bir ekonomik fonksiyonu yerine getirememiş olduğunu bir ölçüde de olsa ortaya koymaktadır.

5.1 GİRİŞ

Bu bölümde, Keban Barajı Kadın göçmen grubunun, ekonomik emilimi ve ücretli çalışma konusunda yaşadıkları deneyim farklılıkları değerlendirilmektedir. Ancak, bu değerlendirme, 1973 yılından çalışmanın yapıldığı döneme kadar geçen süre için; hane, birey ve toplum seviyelerindeki geçişlerle yapılmaktadır. Çalışmanın analitik kısmında, çoklu yöntemler kullanılırken, zaman serisi analizi ve zaman serisi temelli (izlek) path analizi yardımıyla da, 1993 yılı verilerine nedensel açıklamalar getirilmeye çalışılmıştır. Kadın göçmenlerin, iş marketindeki pozisyonu ve görünümleri, ücretli çalışma, kadının mesleki rolleri ve diğer bir kısım sosyal ilişkilerle, meydana geliş şartları ve şekilleriyle sorgulanmaktadır. Bu sorgulama yapılırken, bireylerin kendi becerileri, bu becerilerini geliştirme imkanları; iş pazarındaki, bireydeki ve toplumundaki tavır ve tutumlar, şehrin etkileri gibi unsurlar kısmen ele alınarak, 1973-1993 senesi arasında kadınların yaşadıkları deneyimler 4 ana başlık altında incelenmektedir. Ancak, bu değerlendirmeler yapılırken, bulguların analizindeki bölümlerde, mevcut bilgilerin birbirini tamamlayan, bir bütünlük içinde düşünülmesi gerekmektedir.

5.2 BARAJ GÖÇMENİ KADINLARIN ÜCRETİLİ ÇALIŞMA SÜRECİNDEKİ GÖRÜNÜMLERİ

Günümüzde Baraj Projelerinin, yapıldıkları yörelere ve bu yörelerde yaşayan insanlara, projelerle doğrudan veya dolaylı şekillerde, ekonomik anlamda önemli katkılarının olduğu veya olmadığı konusunda halen tartışmalar devam etmektedir. Her ne kadar, katkı payları, bu projelerin getirmesi beklenen miktarlarla ticaret odalarına, istatistiklere yansıtıldığı ölçüde yorumlar yapılabiliyorsa da, uygulamada, halka veya süreci doğrudan yaşamış olan insanlara ne kadar getirisi olduğu, halen tartışılır bir konudur. Özellikle, kentlerin sosyo-ekonomik düzeylerine yardımcı olmak amacıyla çıkarılan, teşvik yasalarının ve yapılan, öncelikli alan gibi gruplamaların, kıristalleşmesini belirleyici unsurlar arasında, kente gelir getirdiği düşünülen bazı yatırımların çıktılarının, başka kent ve alanlarda değerlendiriliyor olma ihtimali unutulmamalıdır. Bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasında, diğer faktörler kullanıldığı gibi, önemli bir bölgesel

politika aracı olarak, “teşvik” mekanizması da kullanılmaktadır. Mevcut teşvik sistemimizde doğrudan (nakdi) devlet yardımları ve dolaylı devlet teşvik unsurları mevcuttur. *Dolaylı unsurlar*: Temel alt yapı, uygun becerilere sahip insan gücü, süreli vergi kolaylıkları ve yeterli derinlikteki mali sistem olarak özetlenmektedir (Sanalan ve Elvan,1998:25) Teorideki planlama ve uygulamalar arasında doğabilecek boşlukların uzun ve kısa vadede yanlış uygulama ve dengesizliklere yol açabileceği de unutulmamalıdır.

Önceki bölümde, Keban Barajı göçmenlerine kırsal kesimdeki varlıklarının, kısmen de olsa, yeniden yerleştirme sırasında, kamulaştırma bedeli olarak ve/veya toprak, konut, iş sahibi edindirme yardımı olarak doğrudan aktarılması alternatiflerinin uygulamada yansımalarında farklılıklar olduğu ifade edilmişti. Bu bölümde, kadınların görünürde fark edilebilecek ücretli çalışma koşulları değerlendirilecektir. Bu yapılırken, Keban göçmeni ailelerin yaşadığı, sosyo-ekonomik dönüşüm de ortaya konulmaya çalışılacaktır. Böylelikle, görünmesi *beklenen, görünen ve kabuk altındaki dokular* ortaya konulurken, arada doğabilecek *örtüşme* veya *boşlukların yansımalarının sebepleri* ışığında, Keban Barajı göçmeni kadınların, yeni kent ortamında, ekonomik emiliminin gerçekleşip gerçekleşmediği, gerçekleşiyse şekli sorgulanacaktır.

5.2.1 Ücretli Çalışma

Ücret karşılığı çalışmanın tanımı, çalışma statüsünün algılanmalarına bağlı olarak farklılaşabilmektedir. Çalışmanın manası ve değeri konusunda Watson’un da belirttiği gibi tartışmalar devam etmektedir (1987: 276). Ona göre, çalışma insanların içinde buldukları çevre içinde gelir elde etmek için insanların yaptıkları işlerdir. Ancak, çalışma şekilleri ve deneyimleri incelenirken bir çok faktör arasında insan faktörü, seçim, değerler ve değerlendirmeler temel faktörlerdir. İnsanların çalışmalarıyla ilgili düşündükleri ve hissettikleri onların genel politik ve dini doktrinleriyle ve onların genel kültürel oryantasyonları ile bağlantılıdır.(Watson,1987:82-84) Deneklerin bu tanımlamalara duyarlılığı araştırmacı tarafından fark edilmez ve açılımı için tedbirler alınmazsa, gerçek

ekonomik aktiviteler saklı kalabilmektedir. Bu sebeple, bu çalışmada ücretli çalışmaya yönelik ikili bir yaklaşım izlenmiştir:

Birincisi, araştırılanın yaşadıklarını araştırmacıya doğru aktarmasını sağlayıcı tedbirler doğrultusunda, **çalışmanın tanımı ücret karşılığı yapılan tüm işler** olarak yapılmıştır. Burada, ilk safhada ifade edilen aktivitelerin denekler tarafından çalışma olarak tanımlanıp tanımlanmadığı üzerinde değil, ifade edilen aktivitenin yapılıp yapılmadığı sorgulanmıştır.

İkinci aşamada, tanımdaki bireylere dayalı detay, sonraki soru ve değerlendirmelerle karşılaştırmaların sonuçlarına bırakılmıştır. Araştırılan bireylerin, gerçek ücretli çalışma deneyimlerini, bireysel ve toplumsal bazlarda yansıtış tarzlarındaki farklardan doğan tanım farklılıkları değerlendirilmiştir. Bu iki yaklaşım tarzının, kendi içinde, hipotetik dedüktif yaklaşımla yani, geriye dönüşümlü kontrol tarzında uygulanmaya çalışılarak, görünen ve gerçek doku arasındaki etkileşim yakalanmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Öncelikle, birinci ifade tarzıyla ilgili tasviri bulgulara burada değinilecek, ikinci tanım şekline ise, aradaki sürecin analitik olarak gözlenebilmesi için, bu bölümün sonuç kısmından önce yer verilecektir.

İstihdam veya çalışmanın tanımlanmasında literatürde de bir karışıklık bulunduğu farkedilmektedir (Dixon-Mueller,1985, Oakley, 1974; Özbay, 1982, 1994; Pollert,1981). Yapılan tanımlarda yaş, çalışılan işin niteliği, çalışma yeri, çalışmanın gerçekleştiği zaman dilimi, gelir ve elde edilen sosyal hizmetler gibi faktörlere odaklanılırken, bazı faktörler farklı sebeplerle öncelik veya yoğunluk kazanabilmektedir. Bu sebepler, araştırmacının dizaynı, deneklerin karşılaştığı çalışma şartları veya araştırma yöntemindeki hatalardan kaynaklanabilmektedir. Ancak, bir kadın grubunun istihdamının, çalışma statüsünün ortaya konulabilmesi için, öncelikle kadınlar için, çalışmanın tanımının yapılması gerekmektedir. Göçmen kadınlarla ilgili gözlenen veriler ve literatür taramasından elde edilen bulgular doğrultusunda, kendilerini çevereleyen şartlar içinde, gerçek çalışma deneyimlerini anlamak ve takip edebilmek açısından, bu çalışmada **ücret karşılığı yapılan çalışmalar ev içi ve ev dışında yapılan aktivitelerini ikili ayrımla kapsayacak şekilde tanımlandı**. Bu tanımlamada resmi-gayri resmi ayrımı

güdümedi. Sadece, kadının evinden çıkıp bir başka mekanda iş yapması gözetildi ve açık uçlu bırakıldı. Böylelikle, ücretli çalışma aktivitesinin, bireyin deneyimini yanlış anlatmasına veya anlattığının yanlış ifade edilmesinin önüne geçilmeye çalışıldı. Bu adımı destekleyen, ikincil tedbirler de alındı: geniş odaklı soru tipleri, kesin odaklı ancak dolaylı sorular, bağlantılı sorular ve sadece belli bir gruba sorulabilecek sorular, birbirini kontrol eder şekilde oluşturuldu. Çalışma bir zaman kesitinde, belli bir dönemde, yapılmış örnek olay çalışması olmasına rağmen (1993) bir dönemin göçmenlerinin, gerçek sosyo ekonomik emilim ve cevaplarını değerlendirebilmek için çalışma tarihçesinde, kronolojik olaylar da göz ardı edilmedi. Elde edilen bulgular ve soru kontrollerinin ortaya koyduğu bilgiler ışığında, yeniden gruplama ve yeniden kodlamalar yapıldı. Bu, kendi içinde karmaşık görünen, ancak elde edilen bulguların çok yönlü kontrolünü sağlayan yaklaşımla, gerektiğinde izlek (path) analiz grafiğinden, takip eden bulgu ve yorumlara ulaşılabilirdi.

Çalışma deneyimini şöyle özetlemek mümkündür:

Tablo 5.1 1993 yılında verileri toplanan bu çalışmaya kadar, 94 kadının yani örneklenmiş olan kadınların yaklaşık % 54'ünün ücret karşılığı çalışmış oldukları tespit edildi. Çalışmış olanların % 35'inin kır kökenli, geriye kalan % 18'inin ise, kent kökenli olduğu ortaya çıkmaktadır. Ücret karşılığında çalışanların çoğunluğunu; yeniden yerleşimi yetişkin olarak yaşayan annelerin oluşturduğu, çalışma deneyimini yaşamış olan kızların çoğunluğunu çocukken gelenlerin oluşturduğu; yeniden yerleşimden sonra doğanların az bir oranda kaldığı ve bu sayının çocukken gelenlerin sayısının, ancak, yarısını teşkil ettiği görülmektedir. Ücret karşılığı çalışmayla ilgili bulgular, kadınların 1993 yılında ve yeniden yerleşim öncesi dönemde, sürekli aktif veya pasif oldukları anlamına gelmediğini tespit edilmiştir. Bu konudaki bulguları, çalışmanın kronolojik görünümü ve sürdürülebilirlikleriyle ilgili verilerden izlemek mümkündür.

Tablo 5.1: Deneklerin Ücret Karşılığı Çalışma Deneyimleri, Doğum Yerleri ve Yeniden Yerleşim Çağlarının Dağılımı

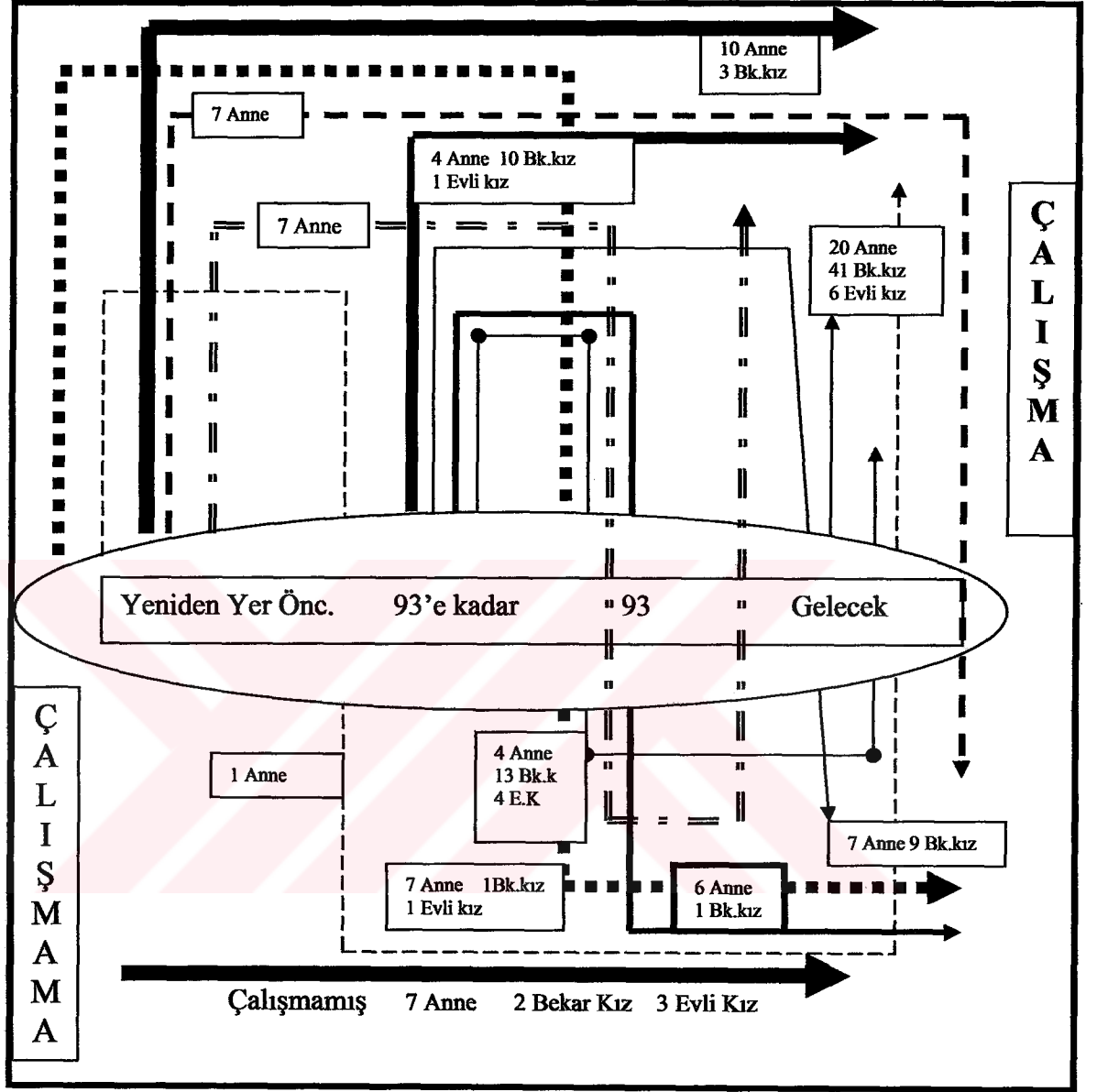
Çalışma Deneyimi	Doğum Yeri	Yeniden Yerleşim Çağı		Bekar	Evli
		Yetişkin	Anne	Kız	Kız
Çalışmamışlığa Devam % 8	% 6 Kır	Yetişkin	7		2
		Çocuk		1	
Çalışıyor Devam Edecek % 16	% 14 Kır	Yetişkin	14	6	
		Çocuk		4	
Çalışıyor Fakat Bırakacak % 13	% 2 Kent	Yetişkin		2	1
		Çocuk		1	
Çalışmayı Bırakmış Yeniden Çalışacak % 16	% 9 Kır	Yetişkin	11	2	
		Çocuk		3	
Çalışmayı Bırakmış Yeniden Çalışacak % 16	% 4 Kent	Yetişkin	3		
		Çocuk		4	
Çalışmayı Bırakmış Yeniden Çalışacak % 16	% 11 Kır	Yetişkin	10	6	4
		Çocuk		2	
Çalışmayı Bırakmış Yeniden Çalışacak % 16	% 5 Kent	Yetişkin	1	5	
		Çocuk		2	
Çalışmayı Bırakmış Yeniden Çalışacak % 8	% 1 Kır	Yetişkin	1	1	
		Çocuk			
Çalışmaya Başlayacak % 39	% 7 Kent	Yetişkin	12		1
		Çocuk			
Çalışmaya Başlayacak % 39	% 27 Kır	Yetişkin	19	14	3
		Çocuk		9	2
Çalışmaya Başlayacak % 39	% 12 Kent	Yetişkin	2	4	1
		Çocuk		14	

5.2.2 Ücretli Çalışmanın Kronolojik Görünümleri

Shirley Dex (1987) İngiltere’de Nüfus Sayımı ve Sörveyleri Bürosunun İstihdam Bölümü’nün desteklediği proje sonucunda yazdığı, Kadınların Mesleki Hareketliliği “ Women’s Occupational Mobility: A Lifetime Perspective” adlı kitabında, benzer iniş çıkışlardan genel olarak, meslek gruplarına devamlılığın yapısı içeriğinde söz etmektedir. Dex, doğum ve evlenme gibi bölünmeler yaratan faktörlerden dolayı, kadınların istihdam deneyimlerinde, çalışma profillerinde aşağıya, daha önceki statülerine kalıcı veya geçici dönme hareketlilikleri yaşanabileceğinden bahsetmektedir (1987:40). Dex’in deyimiyle *çalışma tarihçesine* bakıldığında ortaya çıkanlar istihdam veya çalışma deneyimi ile ilgili önemli ip uçları vermektedir. Ancak Dex ve Dex’in bahsettiği benzer konuda kendisinden önce çalışanların yaptığı gibi, mesleki kariyerle ilgili tanımlamaları geliştirerek, kariyer setlerini, profillerini tanımlayarak çalışma ile ilgili farklı deneyimler olduğunu ortaya koymuşlardır. Ancak, dikkat edilmesi gereken, çalışılanların daha çok, kariyer konusu odaklı, bir mesleğe uzun süreli devam, resmi olarak kayıtlara yansıyan çalışma türlerine dayalı gibi görünmektedir.

175 Keban Barajı göçmeni kadının deneyimlerine baktığımızda: elli iki anne, 36 bekar kız ve 6 evli kızın 1993 yılına kadar ücretli olarak çalıştıkları tespit edilmiştir. Kadın deneklerin verdikleri bilgiler doğrultusunda, araştırma zamanı, geçmiş ve gelecekteki iş istihdamı ile ilgili değişimler ortaya konulmaya çalışıldı. 80 anne 80 bekar kız ve 15 evli kızın, farklı zaman dilimlerindeki ücretli çalışma verilerine iş türleriyle beraber, **mikro düzeyde** bakıldığında: 50’nin üzerinde dönüşüm kalıpları oluşmuş olduğu gözlemlendi. Bu kalıplar, orta düzeyde sadeleştirildiğinde, Tablo 5.1 deki bulguların ötesinde detaylara ulaşıldı: ücretli çalışma deneyimine sahip kesim ve deneyime sahip olmak isteyenlerin birlikte, zaman zaman *aktif-pasif dönemleri* olabilen, *dinamik* bir kesimi yansıttığı görüldü. Şekil 5.1 ‘deki bulgulardaki gibi **orta düzeyde geçişler** bu aktif, pasif ve kararlı dönemleri ifade etmektedir.

Şekil 5.1: KBG'in Ücretli Çalışma Pozisyonlarının 4 Dönemdeki Orta Düzey Geçişleri

Şekil 5.1'de çalışan kesimde, yeniden yerleşimden 1993 senesine kadar görünümde önemli değişimlerin yaşandığı ve 93 sonrasında da önemli değişimlerin beklenmesi gerektiği görülmektedir. İç dinamikler olarak değerlendirilebilecek, iş türüne ve/veya diğer sebeplerden etkilenme ihtimali bulunan, ücretli iş ortamına giriş ve çıkışlardaki değişimlerin, 1993 senesinde de devam ettiği görülmektedir. Yeniden yerleşim öncesinde, anneler grubunun aktif

olduğu görülmektedir. Ancak, gelecekte ücretli iş için çalışmayı düşünen anne sayısının, daha önce çalışmamış görünen kesimden de pay alarak, artma eğiliminde olduğu; buna karşılık ücretli çalışan kesimden, çalışmak istemeyen küçük bir grubun da olduğu görülmektedir.

Şekil 5.1, yeniden yerleşim döneminden 1993 senesine kadar geçen sürede, ücret karşılığı çalışmış olan bekar kızların, yeniden yerleşim öncesinde aktif olmadıkları ve aralarında ücret karşılığı çalışan olmadığı görülmektedir. Bu durum, ücretli çalışmanın bekar kızlar için, yeniden yerleşimle beraber, kent ortamında ortaya çıkan bir durum olduğuna işaret etmektedir.

1993 senesine kadar, iç dinamiklere bağlı olarak, ücretli çalışan grup içinde ve bu gruptan çalışmayan gruba geçişlerin yaşandığı gibi; 1993 senesinden önce çalışmayanlardan, çalışan gruba doğru katılımların olduğu da görülmektedir. 1993 senesi ve gelecekle ilgili eğilimlere yönelik bulgular karşılaştırıldığında, gruplararası geçişlerdeki kalıpların, daha karmaşık bir görünüm aldığı görülmektedir. Bu durumda, 1993 senesinden sonraki şartlar müsaade ettiği ölçüde, bekar kızlar grubunda, ücret karşılığı çalışanların oranında kendi isteklerine göre bir artış beklenebilir. Ancak, daha sonra detaylarına değinilecek olan, diğer iç dinamiklerin (bireyin, ailenin, çevrenin tutumları ve iş piyasasının özellikleri vb.) etkileri de dikkatten kaçırılmamalı ve bu sonuçların sadece görüneni ifade ettiği unutulmamalıdır.

Küçük bir grup olsa da evli kızların, zaman içinde geçirdikleri dönüşüm kalıplarının anne ve bekar kızların verileriyle benzeştiği görülmektedir. Anneler ve bekar kız gruplarında gözlenen, hiç aktif olmadı / olmayacak gruplarının, üç zaman dilimindeki kararlı görünen oranı, evli kızlar grubunda da benzer kalıpta izlenmektedir. Ancak, evli kızların da ücretli olarak çalışmaya, bekar kızlar gibi, yeniden yerleşimden sonra başladıkları görülmektedir. 1993'e kadar iç dinamiklerin etkisiyle, çalışmaya başlayan kesimden bir grupta, 1993 yılında ve sonrasında çalışmada kararlılık gözlenebilmesine rağmen, bekar kızlardaki kadar karmaşık olmasa da, ücretli çalışan gruba giriş ve bu gruptan çekilme türünde geçişler olduğu gözlenmektedir.

Şekil 5.1'e bakıldığında, geçiş farklılıklarını yoğun yaşayan grubun bekar kızlar olduğu dikkat çekmektedir.

Farklı zaman dilimleri ile ilgili bulgular, karşılaştırmalı olarak bir arada değerlendirildiğinde, **orta düzey değişim kalıplarının yansması olan şu makro görünüm**ler kısmen de olsa ortaya çıktı.

Anneler, bekar kızları ve evli kızların ücretli çalışma ile ilgili mikro düzey dönüşümleri, çalışılan 80 hane baz alınarak kontrollü ortaya konulduğunda, makro düzeydeki dönüşüm görünümünün bir kısmını şekil 5.2'de şöyle özetlemek mümkündür.

Şekil 5.2: 175 KBGK'nın Ücretli Çalışmasının 80 Haneden Kronolojik Makro Düzey Görünümleri

	Yeniden Yerleşimden Önce	1993 Yılına Kadar	1993	Gelecekte (1993 sonrası)	
Çalışanlar	32 Anne	52 Anne	28 Anne	46 Anne	
	4 Bk.K		22 Bk.K		
	1 E.K		1 E.K	67 Bk.K	
	48 Anne		52 Anne		
Çalışmayanlar	76 Bk.K	43 Bk.K	58 Bk.K	11 E.K	
	14 E.K		28 Anne	14 E.K	34 Anne
			6 E.K		13 Bk.K
			37 Bk.k		
		6		4	

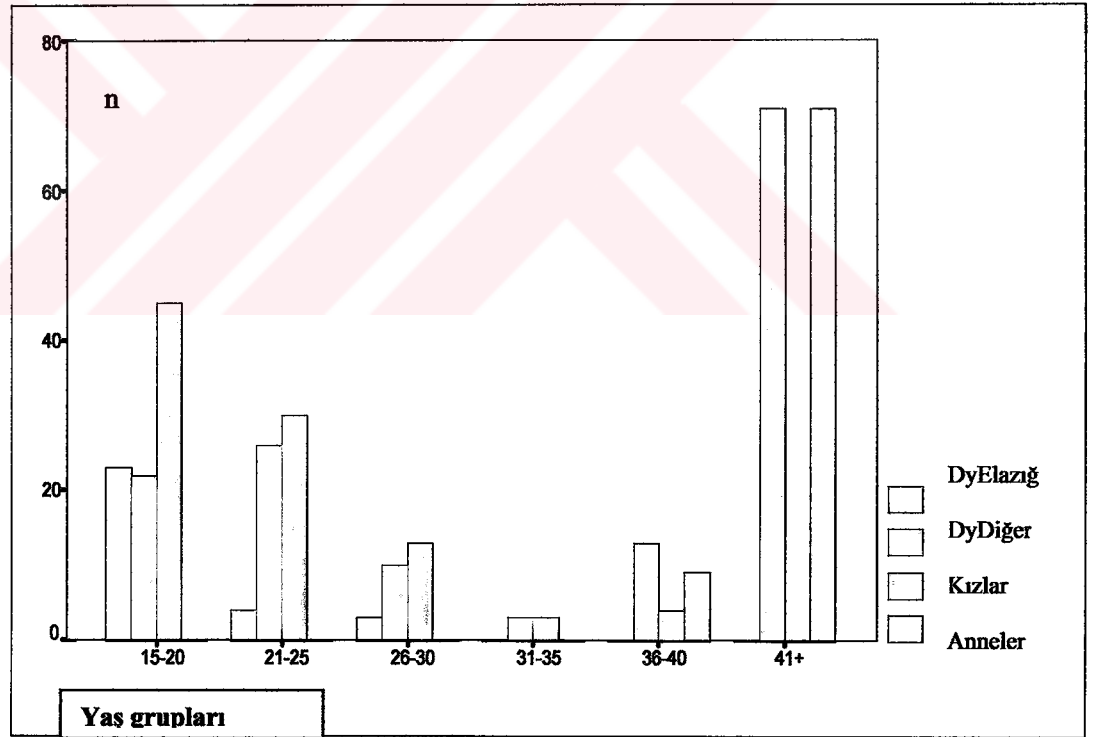
Şekil 5.2 Yeniden yerleşimden önceki dönemde, 80 hanedeki kadınların çoğu çalışmazken, çalıştığı tespit edilen kesimin büyük bir çoğunluğunu annelerin oluşturduğuna işaret etmektedir. Bu çalışma şeklinin, gelecekte, bekar kızlar lehine değişme ihtimali bulunmaktadır.

Buraya kadar ifade edilen bulgular, kızların yeniden yerleşimle beraber çalışmaya başladıklarını doğrulamaktadır. Bu belki de, kente göç zorunlu da olsa, göçmenlere yeni imkanlar sunduğu şeklinde değerlendirilebilir. Fakat, 93 senesinde

çalışan kesimdeki iç geçişlere rağmen, sayıda önemli bir düşüşün yaşanmış olması, bu tezi doğrulamayı güçleştirmekte, sebeplerini sorgulamayı gerektirmektedir. Ücret karşılığı çalışanların sayısındaki artışların ve azalmaların, kent ortamındaki yeni imkanlar olduğunu ifade eden tezler göz ardı edilemeyeceği gibi, yaş grupları ve yeni ortama geliş statüsünden dolayı (yetişkin, çocuk, doğmamış), daha önce, bazı deneklerin çalışma imkanı bulamamış olma ihtimalleri de göz ardı edilmedi ve şu bulgulara ulaşıldı.

175 kadının ücretli çalışma durumları, doğum yerleri Elazığ-Elazığ dışı ve kırsal-kentsel ayrımı ile değerlendirildiğinde önemli farklılıklar belirginleşmektedir. Şekil 5.3 anne ve kızların, doğum yerleriyle yaş gruplarına genel dağılımını göstermektedir.

Şekil 5.3: 175 KBKG'nin Statüsü, Doğum Yeri ve Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (Aritmetik ortalamalar baz alınmıştır)

Şekil 5.3 Kızların çoğunluğunun 15-20 yaş grubunda olduğunu, yaş grubu yükseldikçe kızların oranlarının azaldığını ve kızların çoğunluğunun, Elazığ'dan

başka yerlerde doğduklarını göstermektedir. Buna karşın, anneler grubu özellikle 41 ve üzeri yaş grubunda yoğunlaşmasına rağmen, 36-40 yaş grubuyla beraber son iki yaş grubuna sıkışmış oldukları görülmektedir. Annelerin doğum yerleri açısından bulgulara bakıldığında, tamamının Elazığ'dan başka yerlerde doğdukları görülmektedir.

Ücret karşılığı çalışma bulguları, deneklerin ilk ifadeleriyle veya ifade edilen farklı verilerin karşılaştırılmasıyla incelenmiştir. İkinci yaklaşımla çalışmanın nesiller arası sürdürülebilirliği, anne ve kızlar grup olarak değil, örneklenen hanelere ilişkileriyle bire bir eşleştirilerek kontrol edilmiştir. 1993 senesine kadar elde edilen bulgulardan, 67 hanede çalışan kadın denek bulunduğu, 13 hanede ise çalışan kadın olmadığı tespit edilmiştir.

↳ Çalıştığını ifade edenlerden 26 annenin, 9 bekar kızın ve 3 evli kızın 38 farklı hanede tek başlarına çalıştıkları (38 kişi),

↳ 26 hanede 26 annenin 26 bekar kızın beraber çalıştığı (52 kişi),

↳ 1 hanede 1 annenin ve 1 evli kızın beraber çalıştığı (2 kişi),

↳ 1 hanede 1 bekar kızın 1 evli kız kardeşiyle beraber çalıştığı (2 kişi),

↳ 1 hanede ise 1 anne, 1 bekar kız ve 1 evli kızın üçünün de ücret karşılığı çalıştıkları tespit edildi (3 kişi).

Bulgulardan, ücret karşılığı çalışanların, kısmen de olsa çoğunluğunun, aynı haneden geldiği, birden fazla kadının beraber, ücret karşılığı çalışma deneyimine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

5.3 ÜCRETLİ ÇALIŞMAYA KATILIMIN AKTİVİTE TÜRLERİNE GÖRE DEĞİŞEN GÖRÜNÜMLERİ

5.3.1 Ücretli Çalışma Türleri

Kaynaklarda göç ve çalışma şekilleri arasında bir bağlantı ve değişime dikkat çekilmiştir (Boserup,1989; Townsend,1993). Yeniden yerleşimle beraber yeni ortama adaptasyon ve cevapların boyutları, ücretli çalışma türlerinde meydana gelen değişimlere ilişkin aşağıdaki bulgulardan kısmen takip edilebilir. Bu araştırmada, ücret karşılığı çalışma ev içi- ev dışı ikili ayrımı temel alınarak

değerlendirilmiştir. Ücretli çalışma aktiviteleri ile ilgili veriler açık uçlu sorulardan tespit edildikten sonra, ev içi ve ev dışı sınıflamasına tabi tutulmuştur. Böylece, hangi aktivitenin, ne zaman ve hangi şartlarla gündeme geldiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen bulgular doğrultusunda, ev içinde-ev dışında yapılan işlerin tanımı yapılmıştır. Bu yaklaşıma göre tablo 5.2' de yer alan verilere göre ev içinde ve ev dışında yapıldığı tespit edilen uğraşlar genel olarak şöyle özetlenebilir:

Ev içi ücretli çalışma aktiviteleri:

El işleri : İğne oyası, dantel, dikiş, piko, örgü yapma, ipek çekme-boyama, halı- kilim dokuma.

Evde hayvan besiciliği yapma süt ürünlerini satma (yağ, ayran, peynir).

Ev dışı aktiviteler:

Tarla işleri: Çapa yapma, ot ayıklama, sulama, kaysı toplama, kaysıyı elle düzelterek paketlemeye hazırlama (kaysı patikleme), mercimek veya nohut toplamaya gitme vb. (gayri resmi)

Orman işleri: Fidan seçme, ot ayıklama, çapa yapma, fidan dikme (resmi bir kurum için yapılan resmi mevsimlik geçici iş).

Fabrika işçiliği: Tuğla ve iplik fabrikalarında işçilik (iş verenin tavrına göre resmiyet kazanabilen bir iş).

Temizlik: Başkasının evini temizlemek için bireysel yapılan gayri resmi bir iş.

Bakıcılık: Başkasının evinde çocuk veya hasta bakıcılığı (gayri resmi bir iş)

Başka: Kısmen ev kısmen ev dışı işler.

Tablo 5.2 : Yeniden Yerleşim Öncesi, 1993 Öncesinde Elazığ'daki İş ve 1993'deki İş Türlerinin Dağılımı.

İş Türleri	Yeniden Yerleşim Öncesi			93 Öncesi iş			93		
	Anne	Bk. kız	E. K	Anne	Bk.kız	E.kız	Anne	Bk.kız	E.kız
Toplam									
Tarla İşleri 89	24	1		12	4	1	27	19	1
Orman İşi 11				5			4	2	
Fabrika 22				6	3		6	6	1
Temizlik 5				1	1		2	1	
Bakıcılık 6				1			3	2	
El işi 40	4	3		4			17	11	1
Hayvan bes/süt ürünleri satışı 11	6						5		
Başka 12	2	1		1			3	2	3

Tablo 5.2'deki bulgular, çalışma türlerinin denek gruplarındaki yoğunlaşmalarla 3 zaman dilimindeki görünüşleriyle aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1.Yeniden Yerleşim Öncesi Ücretli İşler:

a)Ev dışında yapılan işler (o dönemde çalışanların % 61) :Tarla işleri (çapa, sulama, gübreleme, hasat gibi), yarıcılık, rençperlik ve hayvan bakıcılığı. Yeniden yerleşim öncesinde, en çok uğraşılan iş grubudur ve çoğunluğunu anneler oluşturmaktadır.

b)Ev içinde yapılan işler (o dönemde çalışanların % 39): El işleri arasında dikiş dikme, halı ve/veya kilim dokuma, örgü yapma; hayvan besleme/süt ürünleri satma grubundan ise, yağ satıcılığı tespit edilmiştir.

Bu grubun çoğunluğunu anneler oluştururken, bekar kızlar da bir önceki gruba göre bu tür işlerde daha görünür hale gelmiştir.

2.1993 Öncesi Yapılan Ücretli İşler

a)Ev dışında yapılan işler (o dönemin çalışanlarının % 87,5): Tarla işleri, çocuk bakıcılığı, fabrika işçiliği (tuğla, ipelik fabrikalarında), hayvan bakıcılığı, orman işçiliği /tarla işçiliği, bakıcılık; ekmek, yapımı, öğretmenlik, pazarlamacılık. Yine bu dönemde, ücret karşılığı çalışan annelerin önemli bir kısmının, bu tür işlerle uğraştığı görülmektedir. Bir önceki döneme göre, bu tür işlerde çalışan bekar kız sayısı tarla işleri, fabrika işçiliği ve temizlik gibi iş kollarında artmıştır. Evli kızların da bu tür işlerle bu dönemde uğraştıkları görülmektedir. Bir önceki dönemin ev dışı işleriyle karşılaştırıldığında, fabrika işçiliği, orman işçiliği, ekmek yapımı, öğretmenlik ve pazarlamacılık gibi uğraşların bu dönemde ortaya çıktıkları tespit edilmiştir.

b)Ev içinde yapılan işler (o dönemin çalışanlarının % 12,5) : Dikiş, iğne oyası, örgü örme bu dönemde devam etmiştir. Piko yapımı kentte öğrenilen ve makine edinmeyi gerektiren bir iş türüdür. Temizlikçilik, yine kentte edinilmiş bir iş türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Yorgan yapımı, önceden şahsi beceriyken, kentte ücret getiren bir faaliyete dönüşen uğraş türlerinden biridir. Kilim-halı yapımı, tezgah problemlinden dolayı azalmakla beraber devam etmiş; elde yapılan kaneviçe, kurslarla şekil değiştirerek makine işine dönüşmüştür. Evde yapılan diğer el işleri, ve dantel de bu dönemde görülen iş türlerindedir.

3.1993 Yılındaki Ücretli İşler:

a)Ev dışında yapılan işler (çalışanların % 63,4): Tarla işleri, çocuk bakıcılığı, temizlikçilik, bakıcılık, fabrikada aşçılık, öğretmenlik, terzilik, pazarlamacılık.

b)Ev içinde yapılan işler (çalışanların 36,6): Dikiş, iğne oyası, piko, örgü, yorgan yapımı, dantel, el işleri. Süt satışı ve hayvan besiciliği, evlerde ağıl yapılmış olmasına rağmen, zamanla çevrede katlı bina ve apartman yapımıyla hayvan atıklarının imhası güçleşip, hayvan sesleri rahatsızlık vermeye, otlatma güçleşmeye başlayınca çıkmaza girip, azalmış olan bir iş türüdür.

Zaman süreci içinde, iş türlerinde yoğunluğun ev dışı işlerde olduğu genel olarak söylenebilir. Yeniden yerleşim öncesinde ev dışı işlerde görülen oransal sıçrama 1993 öncesine kadar belirginleşmiştir. 1993 yılında ise, bu oranın yeniden yerleşim dönemindeki orana doğru gerilediği görülmektedir. Ev dışı ve ev içi

işlerde görülen dalgalanmalar, genellikle bir birini ters orantılı olarak ortaya çıkmıştır. Bulgularda, ücretli çalışma oranlarında zaman içinde görülen değişimler Boserup'un konuyla ilgili tespitlerini hatırlatmaktadır. Boserup (1989), kentsel iş imkanları başlığı altında ekonomik gelişmeyi tasvir ederken, köyden kente göçle beraber kadınların hane içindeki aktivitelerinde önemli değişiklikler olduğuna dikkat çekmektedir. Ekonomik gelişme böyle bir çerçevede, nüfusun ziraatle ilgili mesleklerden ziraatle ilgili olmayanlara doğru geçiş olarak değerlendirilmektedir. Göç eden kadının, kentteki aktivite şeklinin, kadının köydeki geleneksel istihdam şekli tarafından ve özellikle, köydeki zirai olmayan aktivitelere katılımı ölçüsünde belirlendiğini işaret etmektedir. Boserup (1989) ekonomik gelişmenin sektörler arası geçişle, birbirini takip eden, iki önemli aşamasından bahseder: Birinci basamakta, ailenin geçimlik aktiviteleri, ticari satış ve küçük ölçekli de olsa, pazar ticaretine yönelik üretimle yer değiştirir (ziraat sektöründen pazar ve servis sektörüne geçiş). İkinci basamakta ise, pazar ve servis sektörüne yönelik aktiviteler, modern fabrika, ofis, modern dükkan ve modern servis endüstrilerine yönelik aktivitelerle yer değiştirmektedir (Pazar ve servis sektöründen modern sektöre geçiş). Boserup bu basamakları bazen farklı nesillerin atlayabildiğini de ifade etmektedir (Boserup,1989:175-179).

Boserup'un bakış açısından, çalışma türlerinin üç zaman dilimindeki görünüşleriyle ilgili bulgulara bakıldığında şunlar ortaya çıkmaktadır: Yeniden yerleşimden sonra fabrika işçiliği, temizlikçilik ve çocuk bakıcılığı gibi yeni uğraşı alanlarının katılımı söz konusu olmuştur. Bunun yanında, ev içi ve ev dışı iş türleri oranlarında da dalgalanmalar görülmüştür. Ancak, 1993 yılına kadar tarımsal aktivitelerle uğraşan kadın çoğunluğu tespit edilmiştir. Bu yoğunluk, Boserup'un öngördüğü ziraatle ilgili olmayan işlere yönelimin o döneme kadar yoğunlaşmamış olduğuna işaret etmektedir. 1993 sonrasındaki konuya ilişkin eğilim ve beklentilerin yönünün ne olacağı 6. ve 7. bölümlerdeki bulgulardan takip edilebilir.

5.3.2 Ücretli Çalışma Türlerine Katılım Hareketliliği ve Katılım Kalıpları

Deneklerin yeniden yerleşim öncesi, yeniden yerleşim ve 1993'e kadar, 1993'teki ücretli çalışma durumları ve gelecekteki çalışma eğilimleri çalışılan aktiviteler ve türleri detaylı olarak izlek (path) grafiğinden takip edilmiştir. Bu zaman dilimleri arasındaki karşılaştırmalardan, 54 farklı hareketlilik kalıbı izlenebilmiştir.

Bu 54 kalıp, sadece ücretli çalışma ve çalışmama durumları dikkate alınarak, yeniden yerleşimin gerçekleştiği yıllarla 1993 yılı arasındaki bulgulara odaklanılarak kontrol edilmiştir. Bu kontrol sonucunda, ücretli çalışmaya ilişkin üç grup tespit edilmiştir: *Pozitif yönde kararlılar*, 26 anne, 21 bekar kız ve 1 evli kız sürekli çalışmıştı (48 kişi) ; *negatif yönde kararlılar*, 28 anne, 44 bekar kız ve 9 evli kız hiç çalışmamıştı (81 kişi); *belirsizler-kararsızlar*, yani geriye kalan, 26 anne 15 bekar kız ve 5 evli kız ise (toplam 46 kişi) zaman içinde çalışma ve çalışmama arasında zikzaklar yaşamışlardır. Tespit edilen detaylı 54 kalıp, Keban Göçmeni kadın deneklerin çoğunluğunun, ücretli çalışma aktiviteleri arasında önemli hareketlilik ve geçişler yaşadıklarına işaret etmektedir.

Elazığ'daki ücretli çalışmaya ait üç gruptaki deneyimlerin 93 sonrasında ne olacağı dikkate alındığında şu bulgulara ulaşılmıştır: Çalışmaya devam edeceklerin sayısı 14 anne, 12 bekar kız ve bir evli kız ile 27 olacağı tespit edilmiştir. Bu bulgu, yukarıdaki paragraftaki pozitif yönde kararlılar grubunun 1993 sonrasında küçülebileceğine işaret etmektedir. Hiç çalışmamış ve çalışmayacakların sayısının ise, 7 anne, 2 bekar kız ve 3 evli kızla toplam 12 kişi olacağı tespiti, negatif yönde kararlıların da benzer bir rakamsal küçülme yaşayacaklarını düşündürmektedir. Çalışma ve çalışmama dönemlerini yaşayanlar, süreçte aktif-pasif çalışma dönemleri sergileyen, belirsiz veya kararsızların sayısının 59 anne, 66 bekar kız ve 11 evli kızla toplam 136 kişiyle ulaşabileceği tespit edilmiştir. Bu bulgu doğrultusunda, 1993 sonrasında bu grupta önemli bir artış beklenebilir.

Genel olarak bakıldığında, çalışanların durumunun, dinamik bir değişim içinde olduğu görülmektedir. Bu görünüm, Goldman'ın ifade ettiği üç istek türünü akla getirmektedir:

İstekler'i Goldman (1970) üçe ayırmaktadır. Devam eden bir durumla, süreçle ilgili, bilinçli olarak *meydana gelen istekler* (occurrent wants). Çim biçen birisinin çim biçmeye odaklanması gibi. İkinci istek grubu ise, zaman süreci içinde meydana gelen istek olarak ortaya çıkması beklenen ancak, henüz açıklanmamış fakat ileride açıklanabileceği düşünülen *bekleyen isteklerdir* (standing wants). Goldman buna örnek olarak, çim biçen şahsın açıklamamasına rağmen, çim biçerken dahi, şirket başkanı olmayı istiyor olmasını veriyor. Üçüncü istek grubu ise, *bilinçsiz istek* (unconscious wants) grubudur. Burada, dile getirilmeden, farkında olunan istekler ifade edilirken Freud'un bahsettiği rüyaların bilinçsiz isteklere örnek teşkil ettiğinden söz edilmektedir (s.86).

Bu bilgidен hareketle, tablolara yeniden baktığımızda, özellikle yeniden yerleşim ile, çalışmanın yapıldığı 1993 senesine kadar ücretli çalışmada yaşanmış olan deneyimler deki değişimler değerlendirilmiştir. Bu değişimler, iç ve dış şartlar ne olursa olsun, bireyin yaşadığı uygulamada meydana gelen değişimleri yani bu çalışmadaki ifadesiyle *uygulanmış, meydana gelmiş istekleri* yansıtmaktadır. Ancak, gelecekle ilgili beklentiler Goldman'ın deyimiyile bekleyen istekleri yansıtmaktadır. Uygulanmış ve bekleyen istekleri beraber düşünüp ücretli çalışma ile ilgili geçişleri beraber, görünür hale getirmek mümkündür.

Bu geçiş ve hareketlilik kalıplarının sürdürülebilirliklerini, söz konusu deneklere yoğunlaşarak belirginleşen **altı farklı katılım tipi** içinde özetlemek mümkündür:

1.Aktif Olmamakta Kararlılar: Bu gruptaki denekler, daha önce aktif olmamış ve çalışma yapıldığında da, gelecekte de ücret karşılığı çalışılan veya çalışılması düşünülen aktivitelere katılma gibi bir eğilimi olmayanlardır.

2.Yeni Aktif Grup: Bu grup, daha önce ücretli çalışmada aktif olmadığı halde, çalışmanın yapıldığı dönemde yeni aktif hale gelmiş veya gelecekte aktif olma eğilimindeki denekleri ifade etmektedir.

3.Aktif Olmada Kararlılar: Ücretli çalışma aktivitelerine katılan ve katılmakta da kararlı olanlar. Bu grubu ikiye ayırmak mümkündür:

a) Aynı tür aktivitede kararlı olanlar: Sürekli aynı tür aktivitede kararlılık gösterenler, ya hep ev içinde, ya hep ev dışında; ya da, hem ev dışında-hem de ev içinde aktivitelerini sürdürenler.

b) Aktiviteye katılımı kararlı olan, ancak, aktivite türünde değişim gösterenler: Sürekli olarak ücret karşılığı çalışan, ancak, çalışılan aktivite türleri farklılaşan grup.

4.Yeni Pasif Grup: Bu gruptaki kadınlar, araştırma yapılan zamana kadar, aktif olarak çalışmış, ancak, ücretli çalışmayı yakın zamanda bırakmış olanlardır.

5. Pasif Kalmada Kararlı Olanlar: Bu gruptakiler, araştırma öncesi dönemde aktif olup, sonradan 1993 yılında, bu gruptan çekilip pasif kalmayı tercih etmiş olup, bu eğilimi gelecekte de sürdürmede kararlı kadınlardır.

6. Yeniden Aktif Hale Gelenler: Bu grubu, daha önceleri ücret karşılığı çalışmada aktif hale gelmiş, süreç içinde, bu gruptan çekilerek pasif kalmış, daha sonra zamanla, aktif konuma geçmiş ve bunu sürdürme eğilimindeki kadınlar oluşturmaktadır.

Yukarıda ifade edilen bulgular, ücretli çalışma aktivitesine katılımın dinamik ve değişken bir yapısının yanı sıra, hareketlilik türlerine göre de, gruplar içinde ve gruplar arasında da farklı görünümlere sahip olduğuna işaret etmektedir. Ancak, tespit edilen farklı görünümlerin, denek grupları içinde, zaman zaman ortaya çıktığı, ortadan kaybolduğu ve/veya yeniden ortaya çıktığı görülmektedir. Bu, değişimin tek düze ve tek yönde olmadığını, çok yönlü ve çok uçlu olduğuna işaret etmektedir

Keban Barajı göçmeni deneklerin, iş pazarındaki görünümlerindeki farklılıklar, isteklerin oluşumlarında veya oluşmaları yönünde harcanan çabalarda, öncelikler ve şartlar değiştikçe bir dönüşüm olabildiğine işaret etmektedir. Özellikle, meydana gelen istekler ve bekleyen istekler arasındaki dönüşümler gözlenmektedir. Bu yüzden, deneklerin ücretli çalışmaya katılımları ve ekonomik emilimleri, ancak takip edilirse görülebilen, iş pazarına katılımında yaşanan zikzakların, süreklilik veya süreksizliklerinin altındaki gerçek sebeplerle açıklanabilecektir. Bu kısım sadece, ücretli çalışma aktivitesine katılımın tespit

edilebilen zaman sürecindeki, farklı görünümlerini ortaya koymaktadır. Buradan itibaren bu görüntünün altındaki doku incelenmektedir.

5.4 1993 ÜCRETLİ ÇALIŞMA DENEYİMİNİN ÖZELLİKLERİ

5.4.1 Yapılan İşe Bakış Açısı

Bireylerin ücret karşılığında yaptıkları işle ilgili, tavır ve tutumları, o işe bakış açılarıyla da bağlantılı olabilir. Tablo 5. bu konuyla ilgili verileri yansıtmaktadır.

Eldeki verilere, kimlerin geçici ve sürekli nitelendirmelerinde bulduklarına bakınca şu sonuçlara ulaşılabilmektedir:

Deneklerin % 69'u ücret karşılığı yaptıkları işi geçici olarak nitelendirmektedir: Bunların % 33'ünü anneler, % 32'sinin yarısını çocuk olarak gelen bekar kızlar, diğer yarısını ise yeniden yerleşimden sonra doğanlar oluşturmaktadır. Çocuk yaşta göç eden evli kızların ise, bu grupta % 4'lük bir oranı teşkil ettiği gözlenmektedir.

Yine, % 69'luk kesime yeniden, 93'deki iş pozisyonları açısından baktığımızda, verileri şöyle özetlemek mümkündür: Yaptıkları işi geçici olarak nitelleyenlerin % 57'si çalışmayı bırakmış, ancak geri dönmeyi istemektedir. Çalışmayı bırakmaya niyetli olup, çalışmayı geçici olarak tanımlayanlar % 29, çalışmayı bırakmış olmasına rağmen dönmek istemeyenler ise, % 15'lik kesimleri oluşturmaktadırlar.

İşinin daimi (sürekli) olduğunu ifade eden deneklerin % 31'lik bir oranı oluşturduğu tespit edilmiştir: Bu oranın % 22'sini annelerin ve % 4'ünü çocuk yaşta yeniden yerleşimi yaşayan bekar kızların oluşturduğu görülmektedir. İşini daimi kabul eden evli kızların % 2'sini çocuk yaşta göç edenler ve diğer % 2'sini ise, yeniden yerleşimden sonra doğanlar teşkil etmektedir.

Tablo 5.3 : Yapılan İşe Bakış Açısının, Denek Gruplarına ve Deneklerin 1993'teki Ücretli Çalışma Pozisyonlarına Göre Dağılımı.

Bakış Açısı		Çalışmamış	Devam Ev	Devam Ev Dışı	Devam Ev/ Ev Dışı	Bırakacak Ev	Bırakacak Ev Dışı	Bırakacak Ev/ Ev Dışı	Yeniden Başlayacak	Başlayacak	Bırakmışlıg a Devam	Toplam
Sorulmadı	Yetişkin Anne Bk.K Ek	7								21		28
	Çocuk Anne Bk.K Ek	3								18 4		18 7
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek	3								23 2		26 2
Geçici	Yetişkin Anne Bk.K Ek		1	1	1		5		10		13	31
	Çocuk Anne Bk.K Ek		2	3			1		8 4		1	15 4
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek			3		3	3	1	5			15
Sürekli	Yetişkin Anne Bk.K Ek		6	3	2	5	2	2	1			21
	Çocuk Anne Bk.K Ek		2	1 1			1				1	4 2
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek		2									2

5.4.2 Kamulaştırma

Yeniden yerleşimle ilgili olan 5. bölümde, söz konusu hanelerin kamulaştırma bedeli alma durumları ile ilgili detaylı bilgi verilmiştir. Örneklenen 80 haneden 36'sının kamulaştırma bedeli aldığını, 44'ünün ise böyle bir bedel almadıkları ifade edilmiştir. Keban göçmeni kadınların, ücret karşılığı çalışanlarının, kamulaştırma bedeli alan ailelerden mi, yoksa almayanlardan mı geldikleri sorguladığında tablo 5.4'deki bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo 5. 4 : Kamulaştırma Bedeli Almanın Denek Gruplarına ve Deneklerin 1993'teki Ücretli Çalışma Pozisyonlarına Göre Dağılımı.

Kamulaştırma		Çalışmamış	Devam .Ev	Devam Ev Dışı	Devam Ev/ Ev Dışı	Bırakacak Ev	Bırakacak Ev Dışı	Bırakacak Ev/ Ev Dışı	Yeniden Başlayacak	Başlayacak	Bırakmışlıg a Devam	Toplam
Evet	Yetişkin Anne Bk.K Ek	3	3	1	2	3	2		4	14	4	36
	Çocuk Anne Bk.K Ek	1 1	1 1						4 1	12 4		18 7
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek	2	1	1		2		1	2	9 1		18 1
Hayır	Yetişkin Anne Bk.K Ek	4	4	3	1	2	5	2	7	7	9	44
	Çocuk Anne Bk.K Ek	3 2	3				2		4 3	6	1 1	19 6
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek	1	1	2		1	3		3	14 1		25 1

Veriler, 36 anne, 36 bekar kız ve 8 evli kızın kamulaştırma bedeli alan ailelerden geldiğini; 44 anne, 44 bekar kız ve 7 evli kızın ise kamulaştırma bedeli almayan hanelere mensup olduklarını göstermektedir.

Kamulaştırma bedeli alan hanelerin, daha önceki bölümden hatırlanacağı gibi, yeniden yerleşim öncesinde, kırsal orijinlerinde, büyük, orta ölçekli mal ve mülk sahibi olmadıkları, bir kısmının küçük çaplı varlıkları olduğu ifade edilmiştir. Bu grubun yetişkin annelerinin (36 kişi), bir bedel alınmış olmasına rağmen % 53'lük bir oranı (19 kişi) ücret karşılığı çalışmış, % 47'si ise , 1993'te henüz ücretli çalışma deneyimine sahip değildir. Bu hanelerdeki bekar kızların, çocuk olarak gelen % 50'lik kesiminin (18 kişi); % 14'ü çalışmışken, % 36'sının böyle bir deneyimi olmadığı görülmektedir. Geriye kalan ve yeniden yerleşimden sonra doğan % 50'lik kesimin ise (18 kişi); % 19'u çalışmış % 31'i çalışmamıştır. Yani Kamulaştırma bedeli alan bu grupta, çalışan anneler ve çalışmayan kız oranları yüksek görünmektedir. Evli kızlar da bekar kızlara paralel bir seyir izlemektedir. Yeniden yerleşimi çocukken yaşayanlar ve yeniden yerleşimden sonra doğanlar

gruplarında 8 kişinin, % 75 inin çalışmadığı, sadece çocuk olarak gelen % 25'in ise, çalıştığı görülmektedir.

Kamulaştırma bedeli almayan gruba ait bulgular, 44 annenin, % 75'inin ücret karşılığı çalıştığını, çalışmayanların oranının % 25 olduğuna işaret etmektedir. Kamulaştırma bedeli almayan hanelerde görülen, çoğunlukla annelerin çalışması, yukarıda sözü edilen kalıbın, bu grupta daha belirginleştirdiğine işaret etmektedir. Bekar kızlara bakıldığında, çocuk olarak gelenlerin (19 kişi) bu gruptaki bekar kızların % 43 lük bir oranını oluşturduğu, bunun % 23'ünün çalıştığı % 20'sinin çalışmamış olduğu izlenmektedir. Yeniden yerleşimden sonra doğanlar (25 kişi) % 57 lik oranı oluştururken, bunun % 23'ü ücretli çalışma deneyimine sahip, % 34'ü ise değildir. Bekar kızların, kamulaştırma bedeli alan hanelerde Elazığ'a çocuk yaşta gelenlerle ilgili bulgular, kamulaştırma almayanlar grubunda çalışanların oranının daha fazla olduğuna işaret etmektedir. Evli kızların kamulaştırma bedeli almayan, yeniden yerleşimi çocukken yaşamış ve yeniden yerleşimden sonra doğan kesiminin, bekar kızlar gibi % 57'lik bir oranı çalışma deneyimine sahip görünmektedir. Bulgulardan hareketle, kamulaştırma bedeli almayan hanelerde çalışan kadın sayısının daha fazla olduğu ifade edilebilir.

5.4.3 Çalışma Süresi

Ücret karşılığı çalışmanın kapsamı çerçevesinde çalışma süresine bakıldığında tablo 5.5'deki verilere ulaşılmıştır.

Tablodaki veriler, çalışma deneyimine sahip deneklerin, yaklaşık % 51'inin, 5 yıldan az bir deneyime sahip olduğunu; bekar kızların ve evli kızların çoğunluğunun, 5 yıldan az süreyle ücretli çalıştıklarını göstermektedir. 6-10 yıllık deneyime sahip olanlar ise, çalışanların % 20'sini teşkil ederken, bu grubun en yoğun kesimini, bir önceki grubun tersine anneler oluşturmaktadır. 11-15 yıllık çalışma geçmişi olanlar % 7 lik bir oranı kapsarken, yine bu grubun çoğunluğunu anneler teşkil etmektedir. 16 yıl ve üzerinde bir süre çalışma deneyimine sahip olanlar % 21'lik bir oranı oluşturmaktadır. Bekar kız ve evli kızlar, bunun sadece % 2'lik kısmını teşkil etmektedir. Buradaki bulgular da diğer tablolardaki verileri destekler niteliktedir. Süre olarak da en fazla çalışan kesim anneler grubudur.

Tablo 5.5: Çalışma Deneyim ve Süresinin Denek Gruplarına ve Deneklerin 1993'teki Ücretli Çalışma Pozisyonlarına Göre Dağılımı

Süre (yıl)		Çalışmamış	Devam .Ev	Devam Ev Dışı	Devam Ev/ Ev Dışı	Bırakacak Ev	Bırakacak Ev Dışı	Bırakacak Ev/ Ev Dışı	Yeniden Başlayacak	Başlayacak	Bırakmışlıg a Devam	Toplam
Sorulmadı	Yetişkin Anne Bk.K Ek	7								21		28
	Çocuk Anne Bk.K Ek	3								18	4	18 7
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek	4								23 2		26 2
5-	Yetişkin Anne Bk.K Ek		1	2			1	1	6		5	16
	Çocuk Anne Bk.K Ek		3	2			1		6 2		1 1	13 3
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek		2	3		3	2	1	5			16
6-10	Yetişkin Anne Bk.K Ek		1	1			2		4		5	13
	Çocuk Anne Bk.K Ek		1				1		1 2			3 2
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek						1					1
11-15	Yetişkin Anne Bk.K Ek			1	1	1	1	1				5
	Çocuk Anne Bk.K Ek			1					1			1 1
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek											
16+	Yetişkin Anne Bk.K Ek		5		2	4	3		1		3	18
	Çocuk Anne Bk.K Ek			2								2
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek											

5.4.4 İş Sözleşmesi

Hizmet akdi resmi veya gayri resmi, yani yazılı veya sözlü olabilmektedir. Ancak, burada söz konusu olan resmi bir anlaşmanın varlığıdır. Tablo 5.6, yapılan ücret karşılığı aktiviteyle ilgili, resmi bir anlaşmanın olup olmadığı konusuna ışık tutarak, yapılan işin niteliğinin tasvirine yardımcı olacak verileri özetlemektedir.

Tablodaki bulgular, ücret karşılığında çalışanların sadece % 5'inin böyle bir anlaşmaya sahip olduğunu, bunların % 4'ünün çalışmayı bırakmış olduklarına işaret etmektedir. Geriye kalan % 95'inin böyle bir güvencesi yoktur.

İş Kanununda Hizmet Akdi'nden söz edilmekle beraber tanımı yapılmamıştır. Fakat, Borçlar Kanunu'nun 313. maddesinde, "Hizmet akdi, bir mukaveledir ki, onunla işçi muayyen veya gayri muayyen bir zamanda hizmet görmeyi ve iş sahibi de ona bir ücret vermeyi taahhüt eder" ifadesi yer almaktadır (Güven, 1994: 64).

Tarım işleri ve tarım işçilerini kapsayan özel bir kanun bulunmamaktadır. Tarım işleri içerisinde sözü edilenler, bitkisel ve hayvansal ürünlerin elde edilmesi, hayvan yetiştirilmesi ve ormancılıktır. Bu süreçte bakım, yetiştirme ve üretme süreçlerine önem verilmektedir. Bu açıdan bakılınca, deneklerin bir kısmının yaptığı orman ve tarla işlerinin, tarım işleri kapsamına girdiği düşünülebilir.

Ancak, tarımsal faaliyetlerin bir kuruma bağlı olmayan kolunun, kanun kapsamı dışında olduğu görülmektedir. Orman işleri içinde fidan çapalama, tarım işleri kapsamına girerken pancar çapalama gibi işler kapsam dışında kalabilmektedir. Kadınların evde yaptıkları çocuk veya hasta bakıcılığı, temizlik gibi işler de bir organizasyon dışında, bireysel gerçekleştirildiğinden kanunun kapsamı dışında kalmaktadır.

Diğer iş kolu olan, evde yapılan el sanatlarına (el işlerine) bakıldığında, evde yapılan ve aile üyeleri ya da hısımlar arasında, dışarıdan yabancı işçi almaksızın gerçekleştirilen evde yapılan işlere, İş Kanunu hükümlerinin uygulanmayacağı İK.m.5/3'de belirtilmiştir (Güven, 1994:52,53). Bu şartlar altında, ücret karşılığında çalışmışların büyük bir kısmının İş Kanunu'nun kapsamı dışında, görünmeyen, çalışana çalıştırana karşı korumasız bırakan bir pozisyona ittiği dikkatleri çekmektedir.

Alan çalışması sırasında, deneklerin yaptıkları anlaşmaların sözel olduğu gözlenmiştir.

Tablo 5.6: Çalışma Deneyimi ve İş Sözleşmesinin, Denek Gruplarına ve Deneklerin 1993'teki Ücretli Çalışma Pozisyonlarına Göre Dağılımı.

İş Sözleşmesi		Çalışmamış	Devam .Ev	Devam Ev Dışı	Devam Ev/ Ev Dışı	Birakacak Ev	Birakacak Ev Dışı	Birakacak Ev/ Ev Dışı	Yeniden Başlayacak	Başlayacak	Birakmışlıg a Devam	Toplam
Sorulmadı	Yetişkin Anne Bk.K Ek	7								21		28
	Çocuk Anne Bk.K Ek		3						1	18 4		19 7
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek	3								23 2		26 2
Evet	Yetişkin Anne Bk.K Ek				1						1	2
	Çocuk Anne Bk.K Ek								1		1	1 1
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek								1			1
Hayır	Yetişkin Anne Bk.K Ek		7	4	2	5	7	2	11		12	50
	Çocuk Anne Bk.K Ek		4 1	4 4			2		6		1	17 5
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek		2	3		3	3	1	4			16

5.4.5 Ücret Ödenme Şekli

Deneklerin çoğunun ücretli çalışma deneyimi, iş kanunu kapsamı dışında kalmaktadır. Ancak, ilgili kanunun 1. maddesinde, işçi tanımı yapılırken hizmet akdinin unsuru olarak kararlaştırılan ücret konusunun ifadesi dikkatleri çekmektedir.

Ücret sistemlerinin zaman, parça başı, götürü, pirimli ve yüzde usüllerini kapsadığı görülmektedir (Güven 1994: 56). Ücretlerin ödeme zamanlarının farklılaştığı bilinmekle beraber, deneklerin uygulamadaki ücret sistemine

bakıldığında, iki zaman dilimi belirginleşmektedir: Süresi belirtilmeyen iş sonu ifadesinden ya da aylık ödemededen bahsedilmiştir. Bu bilgiler ışığında verileri tablo 5.7’de özetlemek mümkündür.

Tablo 5.7: Çalışma Deneyimi ve Ücret Ödenme Şekillerinin Denek Gruplarına ve Deneklerin 1993’teki Ücretli Çalışma Pozisyonlarına Göre Dağılımı.

Ödeme Şekli		Çalışmamış	Devam Ev	Devam Ev Dışı	Devam Ev/ Ev Dışı	Bırakacak Ev	Bırakacak Ev Dışı	Bırakacak Ev/ Ev Dışı	Yeni den Başlayacak	Başlayacak	Bırakmışlıg a Devam	Toplam
Sorulmadı	Yetişkin Anne Bk.K Ek	7								21		28
	Çocuk Anne Bk.K Ek		3							18 4		18 7
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek	3								23 2		26 2
Parça Başı	Yetişkin Anne Bk.K Ek		7		2	5		1	3		1	19
	Çocuk Anne Bk.K Ek		4 1	2					1			6 2
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek		1			1						2
İş Sonunda	Yetişkin Anne Bk.K Ek			2			6	1	5		8	22
	Çocuk Anne Bk.K Ek						1		6 1			7 1
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek		1	3		2	2	1	3			12
Aylık	Yetişkin Anne Bk.K Ek			2	1		1		3			7
	Çocuk Anne Bk.K Ek			2			1		2 2		1 1	6 3
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek						1		2			3
Başk	Yetişkin Anne Bk.K Ek									4	4	

Ücret karşılığında çalışanların % 45’inin iş sonunda parasını aldığı görülmektedir (anneler ve kızların oranı bir birine yakın). Ancak, iş sonu ile ilgili

kesin bir tarih olmadığından ve arada aracılara ücret ödendiğinden, uygulamada ücretin ellerine daha geç ulaştığından bahsedilmiştir. Parça başı ücret alanlar % 31'lik bir oranı (önemli çoğunluğu anneler); aylık ücret alanlar ise, çalışanların % 20'sini (çoğunluğu kızlar; başka şekilde ödeme yapılanların ise, % 4'lük bir oranı oluşturduğu görülmektedir.

5.4.6 Çalışmaya Ara Verebilme

Çalışmaya ara verme iki farklı şekilde meydana gelebilmektedir: iş sürdürülürken doğal olarak ortaya çıkan molalar veya aile üyelerinin rahatsızlığı, tatil, doğum gibi sebeplerle ara verilebilmektedir. Burada ikinci grup üzerinde durulacak, birinci kısım ile ilgili bulgulara 6. bölümde yer verilecektir.

Doğum, tatil, aile fertlerinin rahatsızlığı gibi sebepler, genellikle İş Kanununda belirli kurallara bağlanmış olmasına rağmen, çoğunluğu bu kanunun kapsamı dışında kalan kadınların, gayri resmi düzenlemelerle ara verdikleri görülmüştür. Çalışma deneyimine sahip olan anne, bekar kız ve evli kızların tamamının işlerine ara verebildikleri ortaya çıkmıştır. Ancak mülakat formunda yer almamakla beraber, serbest görüşmelerde, çalışma deneyimine sahip olan kadınların bu tür konularda, yeri çabuk doldurulabilecek iş gücünü oluşturduklarından ve bir bağı da olmadığından, işlerini kaybetme riskinin yüksek olmasına rağmen, bu riski göze aldıkları görülmüştür.

5.4.7 Sağlık Güvencesi

Türkiye'de sosyal güvenlik sistemi şu sosyal sigorta kurumlarından oluşmaktadır:

- ↳ T.C. Emekli Sandığı (8 Haziran 1950'den beri)
 - ↳ Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) (1 Mart 1965'den beri)
 - ↳ Bağımsız Çalışan Esnaf ve Sanatkarlar ile Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu (Bağ-Kur) (2 Eylül 1971'den beri)
 - ↳ Çeşitli Banka ve Sigorta Şirketlerinin Sosyal Sigorta Sandıkları (1976'dan beri, duraklamaları)
 - ↳ Amele Birliği (Zonguldak Kömür İşçilerinin özel birliği)
- (Altan, 1994:342-345)

Bunlara 13/08/1992 tarihinde, 21314 sayılı resmi gazetede yayımlanan bir yönetmelikle, kapsam dışında kalan, ödeme gücü olmayan vatandaşların tedavi giderlerinin Devlet tarafından karşılanması ve Yeşil Kart uygulanması hakkındaki yönetmelikle, Sosyal Güvenlik anlayışının kapsamında, genişleme yönünde değişiklikler yapılmıştır (Sağlık Bakanlığı Web Sayfası).

Ancak, bu çalışmanın alan araştırması, Yeşil Kart uygulamasının yansımalarından önce yapıldığından, uygulama kapsamına girebilecek insanlar hakkında bilgi vermesine rağmen, bu uygulamaya doğrudan dahil olanlarla ilgili bir veri, kendileri bahsetmediği için bulunmamaktadır.

Bu bilgilerden hareketle çalışmış olanları kapsamına alan kurumlarla ilgili veriler tablo 5.8 de özetlenebilir.

Verilere genel olarak bakıldığında, deneklerin çalışma pozisyonları önemsiz kalmaktadır. Genel toplamın % 43'ünün (75 kişi) bir güvencesi olmadığı, % 25'inin çalışma deneyimi olduğu halde, ne kendi ücretli çalışmalarından, ne de aracı aile üyelerinden dolayı bu hizmetlerden faydalanamadıkları görülmektedir. Geriye kalan % 18 lik kısmın çalışma deneyimi olmadığından, sadece, aile üyelerinin de bu tür bir güvencede olmadığından, bu hizmetin kapsamının dışında kaldıkları düşünülebilir. Bu % 43'lük grup içinde % 22'lik oranla diğer gruplardan daha çok kapsam dışında kaldıkları söylenebilir.

Kendi yaptığı işten dolayı, sağlık güvencesinden faydalanan kadın sayısı: 2 bekar kız ve 1 anneyle % 2'lik küçük bir oranı oluşturmaktadır. Sağlık güvencesine vesile olan aile üyelerine bakıldığında, evli denekler için koca,oğul; bekarların baba olarak ifade ettiği erkek üyelerin % 54'lük bir oranı oluşturduğu görülmektedir. Kızından dolayı bu hizmetten faydalandığını söyleyen 1 anne ve kız kardeşinden dolayı faydalandığını ifade eden 1 bekar, 1 evli kız, denekler toplam % 2'lik oranı oluşturmaktadır.

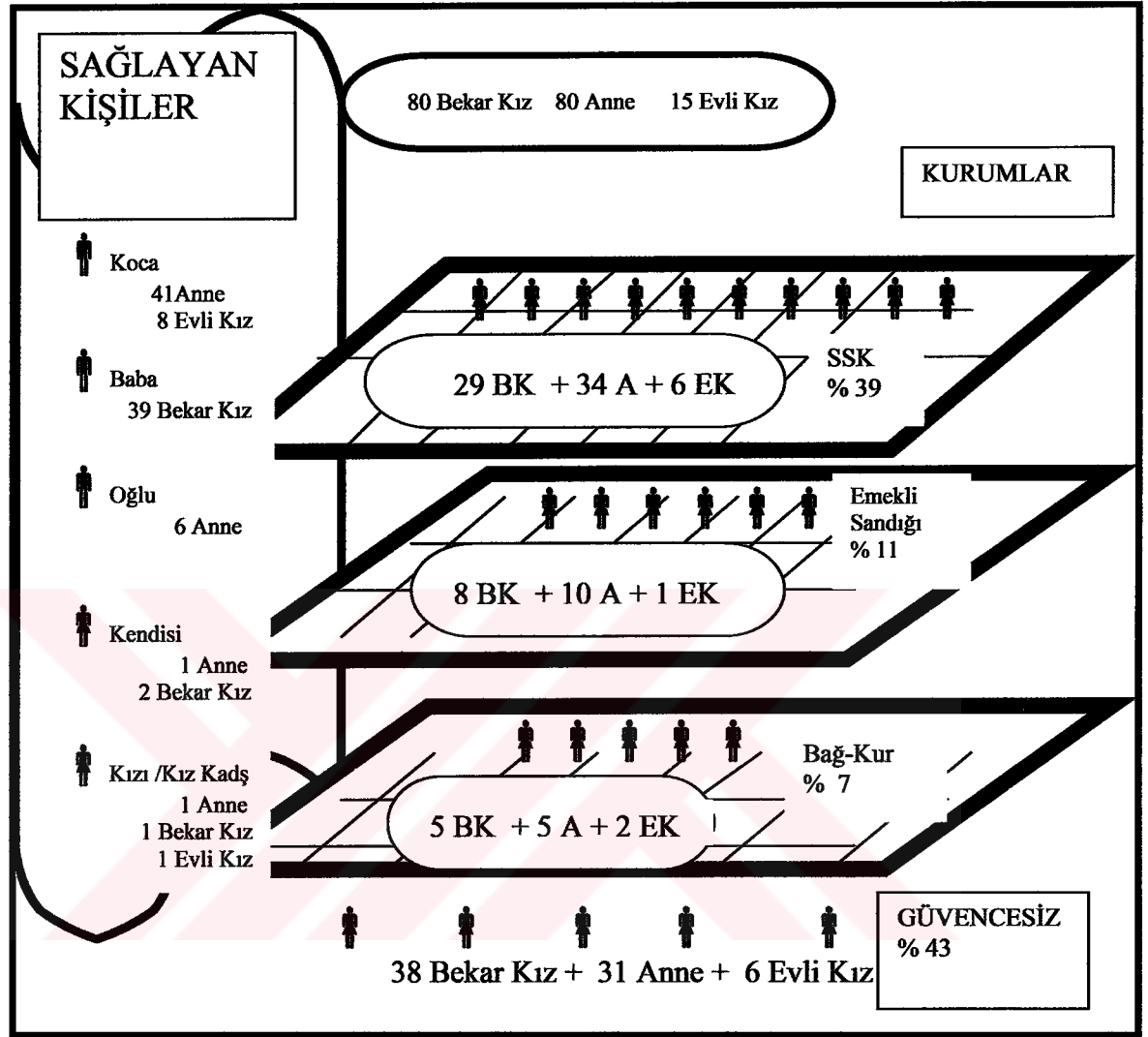
Annelerin güvenceleri eşleri, çocukları ve babaları tarafından kapsama alınabilmektedir. Bu yüzden, bulgularda da görüldüğü üzere, güvencesiz anne ve bekar kız oranları birbirinden farklılaşabilmektedir.

Tablo 5.8: Çalışma Deneyimi ve Sağlık Güvencesi Hizmetini Sağlayanların Denek Gruplarına ve Deneklerin 1993'teki Ücretli Çalışma Pozisyonlarına Göre Dağılımı.

Sağlık Güvencesi Sağlayan Bireyler			Çalışmamış	Devam .Ev	Devam Ev Dışı	Devam Ev/ Ev Dışı	Bırakacak Ev	Bırakacak Ev Dışı	Bırakacak Ev/ Ev Dışı	Yeniden Başlayacak	Başlayacak	Bırakmışlıg a Devam	Toplam
Güvencesi yok	Yetişkin	Anne Bk.K Ek	2	3	3	1	1	5		8	6	2	31
	Çocuk	Anne Bk.K Ek	2	1	2					3	11	1	18
	Snr.Doğmuş	Anne Bk.K Ek		1	3		1	3	1	3	8	1	20
Kendisi	Yetişkin	Anne Bk.K Ek				1							1
	Çocuk	Anne Bk.K Ek			1			1					2
Kocası/ Babası	Yetişkin	Anne Bk.K Ek	5	4	1	1	4	1	2	3	13	7	41
	Çocuk	Anne Bk.K Ek	1	2	1			1		5	7	1	16
	Snr.Doğmuş	Anne Bk.K Ek	3	1			2			2	15		23
Kızı/ Kız Kard	Yetişkin	Anne Bk.K Ek									1	1	1
	Çocuk	Anne Bk.K Ek		1									1
Oğlu	Yetişkin	Anne						1		2	3	6	

Güvence sağlayan kurumlara bakıldığında, şekil 5.4'te ifade edilen üç kurum: SSK, Emekli Sandığı ve Bağ-Kur ön plana çıkmaktadır

Şekil 5.4:1993 Yılında Sağlık Güvencesini Sağlayan Kurumlar ve Hizmetten Faydalanmayı Sağlayan Bireyler

Şekil 5.4'te de görüleceği gibi güvence sağlayan kurumlardan % 39'luk oranla en büyük grubu kapsayan SSK, takiben onun kapsamı dışında kalanlardan % 11.4'lük dilimi emebilen Emekli Sandığı ve en sonunda da % 6.8'lik oranla Bağ-Kur gelmektedir. Ancak, 1993'teki bulgulara göre, sosyal güvenlik ağının sık dokunuşu, hanedeki üyelerin iş türleri ve sürelerine bağlı olduğu için, toplumsal doku o dönemde deneklerin % 57'lik büyük bir kısmını dolaylı yoldan kapsamına alırken, % 43'lük bir kısma hizmet veremeyecek kadar gevşek dokunuşlu görünmektedir. 1992'de çıkan Yeşil Kart uygulamasının ve herkesin sağlık

sigortalı olabilme uygulamalarının kapsamı, daha sonra araştırılabilecek bir başka konu olabilir.

5.4.8. Emeklilik

Emekliliğin mevcut şartlar altında, sosyal güvenlik sistemi kapsamında sağlık güvencesinde olduğu gibi, doğrudan veya dolaylı olarak diğer aile üyelerinden dolayı edinilen bir hak olduğu bilinmektedir. Ancak, emeklilik konusu, bireyin iş şartları ile bağlantılı olarak ele alındığından, tablo 5.9 çalışmış olan kesimin emeklilik imkanı ile ilgili şu verilere işaret etmektedir.

Tablo 5.9: Emeklilik İmkanının, Denek Gruplarına ve Deneklerin 1993'teki Ücretli Çalışma Pozisyonlarına Göre Dağılımı.

Emeklilik İmkanı		Çalışmamış	Devam Ev	Devam Ev Dışı	Devam Ev/ Ev Dışı	Bırakacak Ev	Bırakacak Ev Dışı	Bırakacak Ev/ Ev Dışı	Yeni Denen Başlayacak	Başlayacak	Bırakmış ve Devam	Toplam
Sorulmadı	Yetişkin Anne Bk.K Ek	7								21		28
	Çocuk Anne Bk.K Ek		3							18 4		18 7
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek	3								23 2		26 2
Evet	Yetişkin Anne Bk.K Ek				1				1			2
	Çocuk Anne Bk.K Ek			1			1				1	2 1
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek							1	1			2
Hayır	Yetişkin Anne Bk.K Ek		7	4	2	5	7	2	11		12	50
	Çocuk Anne Bk.K Ek		4 1	3			1		8 4		1	17 5
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek		2	3		3	3		4			15

Verilere göre, ücretli çalışma deneyimine sahip bireylerin % 92'sinin emeklilik imkanı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Emeklilik imkanı olanların,

çoğunluğunu ise, kızların oluşturduğu ve bunların özellikle ev dışı işlerle emeklilik hakkı kazandıkları görülmektedir. Orman işlerinde daha önce geçici çalışmış olan kadınlara, 2000 yılında verilen bir hak ile kadrolu eleman olarak emekli olmalarına öncelik ve imkan sağlanmıştır. Bu imkanla, eğer haberdar olmuşlarsa emeklilik oranı özellikle anneler arasında artmış olabilir. Ancak, bu imkandan haberdar olan, başvuran ve faydalananlarla ilgili bilgi daha sonra araştırılabilir.

5.4.9 İş Bulmaya Yardım

İş bulmada araçlar sistemini genellikle organizasyonel resmi kurum ve kuruluşlar ve gayri resmi sosyal ilişkiler ağında yer alan bireylerin oluşturduğu bilinen bir gerçek. Çalışmış olan deneklerin, iş bulmasına yardım konusunda ilgili sorunun verilerini tablo 5.10'da özetlemek mümkündür.

Ücret karşılığı çalışmamış olan % 46'lık kesim bir tarafa bırakılınca geriye kalan çalışma deneyimine sahip % 54'lük dilime bakıldığında, şu detaylarla karşılaşmaktadır:Yardımsız iş bulanların % 11'lik bir oranı teşkil ettiği ve çoğunluğunu annelerin oluşturduğu görülmektedir. Akraba yardımıyla iş bulanların oranının % 9 olduğu ve çoğunluğunu bekar kızların oluşturduğu görülmektedir. Arkadaş yardımıyla iş bulanların tamamını, bekar kızlar % 3'lük bir dilimle oluşturmaktadır. Komşuları vasıtasıyla iş bulanların, genel oranı % 30'u oluşturmakta ve çoğunluğunu yine anneler grubu teşkil etmektedir. Buraya kadar ifade edilen gruplarda, ön plana çıkan kızların çoğunluğunu, çocuk olarak gelenler oluştururken; komşuları vasıtasıyla iş bulanlar grubunda, sayısal çoğunluğun yeniden yerleşimden sonra doğan kızlara kaydığı görülmektedir. Başka şekilde iş bulanların tamamı anneler grubundan olup, % 1'lik kesimi oluşturmaktadır.

İş bulmaya yardım eden kişilerin dağılımında, her ne kadar farklı grup isimleri geçiyorsa da, mahallede mevcut olan gayri resmi bir iş bulma organizasyon grubu olarak günlük iş gruplarının ve bu grupların kurulmasını sağlayan bir çavuşluk sisteminin varlığı ortaya çıkmaktadır. İş bulanların, genellikle ya doğrudan çavuş, ya da daha önce, bu tür bir grupta çalışmış olan bireylerden oluştuğu görülmüştür.

Tablo 5.10: İş Bulmaya Yardımın Denek Gruplarına ve Deneklerin 1993'teki Ücretli Çalışma Pozisyonlarına Göre Dağılımı.

Yardım		Çalışmamış	Devam .Ev	Devam Ev Dışı	Devam Ev/ Ev Dışı	Bırakacak Ev	Bırakacak Ev Dışı	Bırakacak Ev/ Ev Dışı	Yeniden Başlayacak	Başlayacak	Bırakmışlıg a Devam	Toplam
Sorulmadı	Yetişkin Anne Bk.K Ek	7								21		28
	Çocuk Anne Bk.K Ek	3								18	4	18 7
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek	3								23 2		26 2
Yardımsız	Yetişkin Anne Bk.K Ek		5			2		1	1		3	12
	Çocuk Anne Bk.K Ek		2	1							3 1	3 1
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek		2		1	1						4
Akraba	Yetişkin Anne Bk.K Ek			1	1						3	5
	Çocuk Anne Bk.K Ek		2 1	1					3 2			6 3
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek								2			2
Arkadaş	Yetişkin Anne Bk.K Ek											
	Çocuk Anne Bk.K Ek			1			2		1			4
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek								1			1
Komşu	Yetişkin Anne Bk.K Ek		2	3	2	2	7	1	9		7	33
	Çocuk Anne Bk.K Ek			1					4 2		1	6 2
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek			3		2	2		2			11
Başka	Yetişkin Anne Bk.K Ek				1				1			2
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek							1				1

5.4.9.1 Çavuşluk Sistemi- Günlük İş Gruplarının Oluşumu

Çavuş; tarla işleri, orman işleri ve ev dışındaki bir çok iş için çalışacak eleman toplayan bir aracı konumundadır. Çavuşla beraber çalışan APM'den göçmen kadınlar da sistemde çalışan elemanlardır. Sistemde çavuş, grup elemanları ve iş sahibiyle bağlantı kuran araçlardan oluşmaktadır. Çavuşluk sistemiyle, sadece Abdullahpaşa Mahallesi oturan denekler arasında, bahsi geçen ve uygulanan bir sistemin ismi olarak karşılaşılmıştır.

Uygulamada, 1993 yılında 5 civarında çavuş ile tanışılmıştır. Çavuş, genellikle kendisi de ev dışında çalışan bir kadındır. Kendisinin, asıl işi bulan, kendisini işten haberdar eden bir erkekle (mahalleden veya dışarıdan) bağlantılı olduğu hem ifade edildi, hem de uygulamada gidilen tarlalarda, orman işlerinde gözlemlendi. Her çavuşun kendi çevresinde, haber geldiğinde çalışabilecek kadın grubu bulunmaktadır. Çavuş gruplarının kesin sayısı, iş gününün ihtiyacına ve o iş gününe katılmaya müsait olan kadın sayısına bağlı olarak değişmekle beraber, 6-10 kişi arasında farklılaştığı görülmüştür. İş gruplarının oluşumu için, çok hızlı bir iletişim ağı bulunmaktadır. Mümkün olabildiğince çalışma gruplarına sadık kalındığı, ancak gelemeyen sayısının fazla olduğu, haber verilemediği hallerde, başkaları da gruba dahil edilmektedir. Farklı çavuşların grupları arasındaki geçişlere, nadir rastlanmakta ve farklı grubun iş almasını engelleyici sosyal baskılar kurulmaya çalışılmaktadır (dedikodu ile kötüleyerek).

Kurulan iş grupları, sabahın erken saatlerinde traktör, dolmuş gibi araçlarla çalışma alanlarına götürülmekte, akşam iş bitince dönülmektedir. Açık alanda ve kapalı mekanlardan uzak çalışıldığı için, çalışanları güneşten ve yağmurdan koruyucu tek unsur olarak, hava durumuna göre kıyafetlerine dikkat etmeleri gerekmektedir. Çavuşların bir kısmının, yazmalarının üstüne taktıkları hasır şapkaları ile, grubun diğer çalışan ve başı yazmalı kadınlarından görünüm açısından farklılaştığı gözlemlenmiştir. Aracı olan erkeklerin ise, tarlalarda kadınlarla beraber bekledikleri görülmüştür.

İş Kanununda aracı, alt işveren veya taşaron olarak nitelenmektedir. "İşçiler doğrudan işveren veya vekili tarafından olmayıp da, aynı iş yeri veya eklentilerinde

iş alan üçüncü bir kişinin aracılığı ile işe girmiş ve bu üçüncü kişiyle hizmet akdi yapmışlarsa, bu araçlar da asıl işverenle birlikte sorumludurlar (İK.m.1/5)” (Altan, 1994:57).

Çavuşluk sistemi her ne kadar, gayri resmi bir organizasyon olsa da resmi düzeydeki aracılık pozisyonuna benzer şekilde işlemektedir. Bazen, sistemdeki aynı çalışma grupları, farklı işverene göre farklı muameleye tabi olabilmektedir: Aynı tür işler, Orman İşletmesi için yapıldığında resmi kimliğe bürünerek sistem görüntü şeklini değiştirirken, özel şahısların için yapıldığında gayri resmi kimliğe de bürünebilmektedir. Ancak, iş gruplarının kurulmasında gösterilen acelecilik ve bilgi akışının, iş bitimiyle ücretin dağıtımı söz konusu olunca, gündelik üzerinden hesaplanan ücretin, gayri resmi durumlarda (özel şahıs işi yapılırken) grup elemanına ulaşmasında, aksamalar olduğundan bahsedilmiştir. Bu aksamaların sebebinin, asıl işverenden mi yoksa aracı çavuş’dan mı, kaynaklandığını kontrol etmenin pek kolay olmadığı da kadınlarca ifade edilmiştir.

5.4.10 Harçlık Sağlayan Kaynaklar

Keban Göçmeni kadınların ücret karşılığı çalışma pozisyonları ve harçlık kaynaklarına bakıldığında tablo 5.11’deki verilere ulaşılmıştır.

Genel toplam (175) içinde % 13’ünün harçlığının 1993’de olmadığı görülmektedir. Bu oranın % 7’sini bekar kızlar, % 5’ini anneler ve % 1’ini de evli kızlar oluşturmaktadır.

Harçlık kaynağı kendisi ve diğer kişiler olduğunu ifade edenlerin oranı ise % 23’tür. Bu oranın, % 12,5’ünü anneler, % 10’luk kısmını bekar kızlar ve % 0,5’ini ise evli kızlar oluşturmaktadır. Bu gruptaki oranların detayına bakıldığında, çoğunluğunu (% 25) ücret karşılığı çalışanların oluşturmasına rağmen, onların sayısı (35 kişi) tabloda ücret karşılığı çalışanların genel toplamıyla karşılaştırıldığında, bu oranın aslında, o dönemde aktif çalışma deneyimine sahip kesimin, % 67’sini oluşturduğu görülmektedir. Kısacası, 1993’te aktif çalışanların çoğunluğunun harçlık kaynağının kendileri olduğu, ancak ek harçlık verenlerin de bulunduğu söylenebilir.

Tablo 5.11: Harçlık Sağlayan Kişilerin Denek Gruplarına ve Deneklerin 1993'teki Ücretli Çalışma Pozisyonlarına Göre Dağılımı.

Harçlık Sağlayanlar			Çalışmamış	Devam Ev	Devam Ev Dışı	Devam Ev/ Ev Dışı	Bırakacak Ev	Bırakacak Ev Dışı	Bırakacak Ev/ Ev Dışı	Yeni den Başlayacak	Başlayacak	Bırakmışlıg a Devam	Toplam
Yok	Yetişkin	Anne Bk.K Ek	1							1	3	3	8
	Çocuk	Anne Bk.K Ek								2 1	3 1	1	6 2
	Snr.Doğmuş	Anne Bk.K Ek					1		1	1	3		7
Kendisi vd.	Yetişkin	Anne Bk.K Ek		3	2	3	4	7	1	1		1	22
	Çocuk	Anne Bk.K Ek		2 1	3			1		1	3		10 1
	Snr.Doğmuş	Anne Bk.K Ek		1	2		2	3					8
Koca/baba/oğl	Yetişkin	Anne Bk.K Ek	6	4	2				1	8	14	8	43
	Çocuk	Anne Bk.K Ek	3	1	1			1		3 3	9 3	1	15 10
	Snr.Doğmuş	Anne Bk.K Ek	2	1	1					3	19 2		26 2
Anne/Kız/Kkrd	Yetişkin	Anne Bk.K Ek											
	Çocuk	Anne Bk.K Ek		1						2	3		6
	Snr.Doğmuş	Anne Bk.K Ek								1	1		2
Başk	Yetişkin	Anne Bk.K Ek					1			1	4	1	7

Geriye kalan bireylerin harçlık kaynaklarının % 55'ini ailede; koca (anne ve evli kızlar için) baba (bekar kızlar için) ve oğulların (anneler için) teşkil ettiği erkek üyelerin karşıladığı görülmektedir.

Kendi hemcinslerinden harçlık alanların % 5'le bekar kızlar olduğu; başkalarından (diğer akrabalarından, bakkaldan vb.) alanların ise % 4'lük oranla anneler olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışan ve çalışmayan kesimin tamamıyla ilgili bulgular, deneklerin % 68'inin harçlık açısından başkalarına bağımlı olduğuna işaret etmektedir. Ancak, çalışan kesimde bu bağımlılık oranının, çalışmayan kesimden daha düşük olduğundan bahsedilebilir.

5.4.11 Eğitim

Türkiye'de eğitim sisteminde, zaman süreci içinde, önemli değişimler meydana geldiği bilinen bir gerçektir. Eğitim sisteminin detayına inmeden, temel eğitim ve ilköğretimin kadınlarca ne derece gerçekleştirildiğini görebilmek için, değişimin etkilerini özetlemekte fayda bulunmaktadır:

Cumhuriyetin ilanını takip eden, 1924 yılında çıkarılan, Öğretim Birliği Yasasından sonra, *İlköğretimde* belli başlı 4 ana program uygulanmıştır:1926 programı (ilk üç sınıfta hayat bilgisi üzerine yoğunlaşan bir program), 1936 programı (inkılaplara uygun değişiklikler ve bir önceki programın eksiklerini gidermek için yapılmış). 1948 yılına kadar 1936 programı şehir ilkokullarında, 1930 yılında çıkarılan "Köy Mektepler Müfredat Programı" ise, köylerde uygulanmıştır. Fakat, program farklılıklarının aksaklıkları 1944'te yaptırılan bir anketle tespit edilince, 1948 programı geliştirilmiş mahalli şartlara olan esneklik kısmen kaldırılmıştır. 1968 programıyla 1.,2.,3. sınıflar için geliştirilen toplulaştırma (toplu ders) anlayışı 4 ve 5. sınıflarda da uygulanmaya başlanmıştır. 1970 yılında, sekiz yıllık ilköğretim deneme aşamasında kalmıştır. Program geliştirilmeye çalışılmış ve 1997 yılından itibaren ilköğretim zorunlu ve kesintisiz 8 yıl olarak kabul edilmiş ve uygulamaya konulmuştur (Arslan, 2000:42-48)

Çalışma konusu 175 kadının, fırsat eşitliği ilkesine rağmen, ilköğretimdeki bu değişimlerden, doğrudan veya kendi geleceği hakkında başkasının karar vermesinden ve programın karar verenler üzerindeki etkisiyle dolaylı olarak etkilendiğini düşünmek pek mümkün görünmemektedir. Annelerin eğitim gördüğü yıllarda, dereceli olarak, ilk öğretimde önce, ilk üç sınıfa yoğunlaşmış bu

yoğunluk sonra 5 yıla yayılmıştır. Bekar kızların eğitim gördüğü dönemde ve 93 çalışmasının sonrasında da benzer değişimler yaşanmış, zorunlu eğitim süresi 5 yıldan 8 yıla çıkarılmıştır.

Ancak, bu çalışmada eğitim düzeyi ile ilgili bilgi ve bulguların, 1993 yılı verilerini yansıttığını vurgulamakta fayda bulunmaktadır. Göç'ün, ücret karşılığı çalışmayı ve birçok sosyal bilim çalışmasında, eğitimin tarımsal işgücünün kentsel işgücüne dönüşümü için ekonomik işleviyle bireylere meslek kazandırma rolü vurgulanmış, bireylerin belirli konular elde etmesinde arka plan değişkenlerinden biri olarak ele alınmıştır (Erkut, 1982, Kabadayı, 1997; Özbay,1982; Sağ, Güldiken, Çağlayandereli, 1996).

Eğitim, bireyin yaşam süreci içinde edindiği diplomalarla etiketlenemediği gibi, okul dışında sürekli eğitim içinde, beceri geliştirmesi ve kazanması yoluyla da eklenti yapabilmektedir. Konuya bu ikili yaklaşımla bakılarak eğitim düzeyi, okuma isteği, kursa katılım, kursa katılıma isteği ve eğitimden ücretli çalışma ile ilgili beklenti verilerinden hareketle, deneklerin kentte ücretli çalışma imkanını hazırlayan faktörlerden eğitime ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Eğitim Düzeyi

Eğitim düzeyine, terk edilen okullar hariç tutulup, diploması alınan okullar baz alınarak bakıldığında tablo 5.12'deki bulgulara ulaşılmıştır. Tabloya göre, bekar kızların, çoğunluğu yeniden yerleşimden sonra doğmuş % 15'lik grup 1993'te halen öğrencidir. Yaklaşık % 4'ü ücret karşılığı çalışmış % 10'u ise, çalışmayı istemektedir.

Okur-yazar olmayan gruba bakıldığında, annelerin çoğu ücretli çalışmış olan % 71'inin, bekar kızların % 5'inin, evli kızların ise, % 1'inin burada olduğu görülmektedir.

Okur-yazar olan grup, annelerin % 17,5'inden, bekar kızların % 4'ünden ve evli kızların ise, % 1'inden oluşmaktadır ve çoğunun iş deneyimi bulunmaktadır.

Tablo 5.12: Eğitim Düzeyinin Denek Gruplarına ve Deneklerin 1993'teki Ücretli Çalışma Pozisyonlarına Göre Dağılımı

Yardım		Çalışmamış	Devam .Ev	Devam Ev Dışı	Devam Ev/ Ev Dışı	Bırakacak Ev	Bırakacak Ev Dışı	Bırakacak Ev/ Ev Dışı	Yeniden Başlayacak	Başlayacak	Bırakmışığı Devam	Toplam
Öğrenci	Yetişkin Anne Bk.K Ek											
	Çocuk Anne Bk.K Ek									1		1
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek	1				2			1	7		11
Okur-Yazar Değil	Yetişkin Anne Bk.K Ek	3	4	3	2	5	4	2	8	15	11	57
	Çocuk Anne Bk.K Ek		1						1	2		3 1
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek			1								1
Okur-Yazar	Yetişkin Anne Bk.K Ek	1	2	1	1		2		2	3	2	14
	Çocuk Anne Bk.K Ek	1	1						2			2 2
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek							1				1
İlkokul	Yetişkin Anne Bk.K Ek	3	1				1		1	3		9
	Çocuk Anne Bk.K Ek	1	3	1			1		4	9 1	1 3	19 5
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek	2	2	2		1	2		4	10 2		23 2
Ortaokul	Yetişkin Anne Bk.K Ek											
	Çocuk Anne Bk.K Ek			2					1 1	1		3 2
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek						1			6		7
Lise	Yetişkin Anne Bk.K Ek											
	Çocuk Anne Bk.K Ek	1	1				1		1	4	1	7 3
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek											
Üniv/Yük.Okul	Yetişkin Anne Bk.K Ek											
	Çocuk Anne Bk.K Ek										2	2
	Snr.Doğmuş Anne Bk.K Ek											

İlkokul mezunu eğitim düzeyindeki denekler, annelerin % 11'ini, önceki eğitim düzeylerinin aksine bu grupta, çoğu yeniden yerleşimden sonradan doğmuş olan bekar kızların % 53'ünü ve çoğunluğu diğer eğitim düzeylerine benzer şekilde, çocukken gelmiş olan % 47'i evli kızı kapsamaktadır. Bu grupta çalışan ve çalışmayanların yaklaşık yarı yarıya bir oranda olduğu, ancak, çalışma isteğinde olanların önemli bir kesiminin de bu grupta olduğu dikkat çekmektedir.

Ortaokul mezunları, bekar kızların % 12,5'inden, evli kızların ise % 13'ünden oluşmaktadır. Çalışmış olan ve çalışmak isteyenlerin oranları birbirine yakın görünse de, bu grubun ücretli çalışmaya pozitif baktığı söylenebilir.

Lise mezunlarını bekar kızların % 9'u, evli kızların % 20'sinden oluştuğu çalışmış olan ve çalışmak isteyenlere bakıldığında, ücretli çalışma deneyimine karşı pozitif eğilimli bir grup olarak görünmektedir.

Yüksek Okul-Üniversite eğitim düzeyi ise, sadece bekar kızların % 2,5'ini kapsamaktadır ve bu grubun, daha önce yaptıkları işi bırakmış oldukları ve o günün şartlarında çalışmaya niyetlerinin olmadığı görülmektedir.

Bu şartlarda, yeniden yerleşim alanına yetişkin olarak gelen annelerin, düşük eğitim seviyesi, kırsal kökenlerinin bir fonksiyonu ve bekar kızların onlara göre daha yüksek eğitim seviyesi de kent yaşamının fonksiyonu olarak görülebilmektedir. Nitekim, o dönemin ulusal eğitim istatistikleri ve kırdan kente göç edenlerle ilgili bulguları çoğunluğu okur yazar olmayan veya en fazla ilkokulda yoğunlaşan bir eğitim düzeyi bulgusunu destekler niteliktedir (Baymur, 1978; Budak, Doğan, Harlak, 1991; Varış, 1978) Ancak, bu çalışmanın birçok bölümünde görüldüğü üzere, görünen ile uygulama arasındaki fark ihtimali başka sebepleri düşündürmektedir.

Bu eğitim seviyelerine göre annelerin oldukça dezavantajlı bir eğitim seviyesiyle geldikleri şehirde, buldukları işlerden daha iyisini bulmaları ihtimali zayıf görünmektedir. Ancak, geliştirdikleri iş organizasyonu ve iş bulma destek ağları, kendilerine göre yollar geliştirerek çıkışlar aradıklarına işaret etmektedir.

Kızlar annelerine göre, daha iyi konumda görünüyorsa da, büyük çoğunluğunun, o dönemin zorunlu eğitim seviyesi olan ilkokul düzeyiyle sınırlı

kalışları da, anneler için aşağıda tutulan çıtanın göreceli olarak, uygulamada biraz yükseltilebildiğine işaret etmektedir. Kent ortamında, bu eğitim seviyeleri ile bulunabilecek ücretli iş türlerinin de sınırlılığı göz ardı edilemeyecek bir ihtimaldir.

Eğitim düzeyinin sadece bireyin arka planını yansıtmadığı, aynı zamanda ulusal eğitim politikalarının, bunların uygulanış tarzlarının eğitim konusunda karar mekanizmasında yer alanlar olarak aile büyüklerinin ve çevrenin de önemli sorumluluğu olduğu bakış açısıyla konuya yaklaşmıştır.

Bu yaklaşımla, okula gitmemiş olanların (1. grup) ve gidip bırakmış olanların (2. grup) dağılımlarına bakıldığında, deneklerin kamu yönetimi, toplumun tavrı, bireysel tavır üçgeninde, etkilenme durumlarını kısmen de olsa tablo 5.13'de görmek mümkündür.

Tablo 5.13: Okula Hiç Gitmeme Sebepleri (1) ve Okula Devam Etmeme, Bırakma Sebepleri (2) Kursa Katılım Sebepleri (Yüzde oranları her dönemin kendi içinde hesaplanmıştır)

Okula Gitmeme Sebepleri	Anne		Bekar Kız		Evli Kız		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Sorulmadı								
(1)	23	13,1	68	43,5	13	7,4	104	59,4
(2)	57	32,6	18	10	2	1,1	77	44
Allenin Tavrı								
(1)	22	12,6	4	2,3	2	1,1	28	16
(2)	12	6,9	19	10,9	4	2,3	35	20
Toplumun tavrı								
(1)	1	0,6					1	0,6
(2)	2	1,1					2	1,1
Okul yokluğu								
(1)	20	11,4					20	11,4
(2)	3	1,7	1	0,6	2	1,1	6	3,4
Sınav Kazanamama								
(1)								
(2)			17	9,7	3	1,7	20	11,4
Fakirlik								
(1)	3	1,7					3	1,7
(2)			10	5,7	2	1,1	12	6,9
Kendi Kararı								
(1)								
(2)	1	0,6	13	7,4	1	0,6	15	8,6
Öksüz Yetim								
(1)	9	5,1					9	5,1
(2)	1	0,6	1	0,6			2	1,1
Medeni Hal Değiş.								
(1)	1	0,6					1	0,6
(2)	3	1,7			1	0,6	4	2,3
Başka								
(1)	1	0,6					1	0,6
(2)	1	0,6	1	0,6			2	1,1

Tablodaki bulgulara göre sorulmayanların oranına bakıldığında, zamanla okula gitme oranında bir artış meydana gelmiştir. Bu artışın kaynağının büyük ölçüde bekar kızlar olduğu görülmektedir.

Okula gitmeme, bırakma sebeplerinden, ailenin tavrı ve toplumun tavrı birleştirildiğinde, bireyin dışında, kendisinin okuma imkanını elinden alan bir *sosyal engel* ortaya çıkmaktadır. 1. Dönemde bu engelin payı % 17'dir, 2. dönemde ise, artışla bu oran % 21'i bulmaktadır. Bu engeli koyan en büyük grup, aile üyeleri olarak ortaya çıkmakta; 1. dönemde çoğunlukla annelerin bu sebeple okula gönderilmediği, 2. dönemde ise, çoğunlukla kızların bu sebeple okulu bıraktıkları görülmektedir. Aile içinden gelen bu engel kaynağının, daha çok erkek üyeler olduğu belirtilmiştir.

Okul yokluğu sebebiyle okula gitmeyenlerin oranının % 11,4 , bu sebeple bırakanların oranının ise, % 3,4 olduğu tespit edilmiştir. Bu grubun çoğunluğunu yetişkin annelerin oluşturduğu görülmektedir. Okul yokluğu, aile veya bireyle ilgili olmayan daha çok devletin sosyal politikaları ile ilgili olan *kamu yönetimiyle bağlantılı bir engeldir*. Benzer bir engelin farklı biçimi olan yurt hizmetinden kırsal kentsel kadının faydalanma imkan farklılığından Erkut'un (1982:122) bahsettiği görülmüştür. Ancak, bu çalışmadaki şekliyle tespit edilen engel, anneler grubunda özellikle köylerinde okul olmadığı için erkek çocukların bir başka köye okumaya gitmesine müsaade edildiği halde, ailenin ve çevrenin kızların başka köye gidiş gelişine iyi bakmamasından dolayı okula gönderilmediklerinden bahsedilmiştir.

Bu durumda, bazı deneklerin, yukarıda belirtilen sosyal engelin bağlantı uçları görünür hale gelerek; sosyal politika kaynaklı engelle cinsiyet ayrımcılığına dayalı sosyal engelin birbirini tamamlayarak bir *engel seti* oluşturduğu, son uçta bireye yansıtıcısının ise, genellikle erkek üyeler olduğu ortaya çıkmaktadır.

Burada, bekar kızlar, cinsiyet ayrımcılığı temelli engelden sıyrılmış gibi görünse de, karar mekanizmasının işleyişiyle ilgili 6. ve 7. bölümlerde bahsedilecek bulgular, kızların bu tür engelin bir başka şeklini, başka bir eğitim seviyesinde yaşadıklarına işaret etmektedir.

Sınav kazanamama % 11,4'lük oranla sadece okula devam etmeme sebepleri arasında yer almakta ve tamamını kızlar oluşturmaktadır. Bu *bireysel*

başarısızlık gibi görünse de, kazanılamayan sınavın, üniversiteye giriş sınavı olduğu göz önünde bulundurulursa, yine diğer imkanların müsait olup olmaması *toplumsal ve eğitim politikalarından* kaynaklanan engellerin etkisini akla getirmektedir.

Fakirlik *sosyo-ekonomik* bir problem olarak, annelerin % 2'lik oranıyla okula gitmeme sebebidir. Aynı sebep kızların % 7'inin de okula devamı engellemiştir. Oranda bir artış söz konusudur.

Kendi *şahsi kararları* ile, kendi yaşamlarıyla ilgili verdikleri karar doğrultusunda okulu bırakanlar % 8,6'lık oranı teşkil ederken, yine çoğunluğunu, kızlar oluşturmaktadır.

Öksüz,yetim olduğu için, kendisine sahip çıkacak, hakkında karar verecek, eğitim masrafının sorumluluğunu üstlenecek büyükleri olmadığı için, annelerin % 5'inin okula gönderilmediği, kızların % 1'inin ise, bu sebeple okulu bıraktıkları görülmüştür. Bu da, aile yapısındaki değişimden kaynaklanan, *toplumsal bir engeli* oluşturmaktadır.

Medeni hal durumundaki değişimde *toplumsal ve şahsi bir sebep* olarak annelerin % 0.6'sının okula gitmesini engellemiş, % 2,3 ile de bekar kızların okulu bırakmasına sebep olmuş görünmektedir.

Başka sebeplerle okula gönderilmeyen, %1'e yakın anne ve okulu bırakmak durumunda kalan % 1'lik bir kız grubu bulunmaktadır.

Bu bulgular, anne ve kızların bazen sebep farklılıklarına rağmen, aynı toplumsal güçlerin etkisiyle, okula gitmedikleri veya bıraktıkları halde, aralarında oransal farklılıklar görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Bireylerin eğitimleri konusunda karşılaştıkları engeller, çocukluk sosyolojisi çalışmalarını yapan, Qvortrup ve arkadaşlarının bulgularını hatırlatmaktadır. Qvortrup, çocukluğun önemsenmesi gereken bir süreç olduğunu ve tarihsel süreçte çocukların, yetişkinlerin otoritesine hedef oldukları için, yaşamlarının onların adına başkalarınca yönlendirilebildiğinden bahsetmektedir (Qvortrup,1985, 1987). Sgritta'nın bahsettiği beklentiler, istekler, emirler ve baskı setinin şekillerinin çocukluktaki önemi, bu çalışma da da yeri olan kapsamlı bir bulgudur (Sgritta, 1987:39).

Keban göçmeni deneklerin, çocukken eğitimini engelleyen unsurlar; Sgritta ve Qvortrup'un bahsettiği beklenti, emir, istek ve baskıların dışında bir davranış şeklini hatırlatmaktan uzak görünmektedir. Ancak, annelerin karşılaştıkları engeller setinin, çocukken gelen ve yeniden yerleşimden sonra doğanlar kızlar gruplarında değişmeye başladığından kısmen burada, kısmen de 7. bölümde bahsedilecektir.

Eğitim Düzeyini Değiştirme Girişimi

Eğitim düzeyleri önceden yaşanmış sınırlılıkların veya kararların birer yansıması olabilir. Oysaki, zaman içinde sürdürülebilir eğitim projeleri dahilinde Goldman'ın bahsettiği (1970) *bekleyen istekler*, mevcut şartları değiştirme imkanı elde edildiğinde, meydana gelen isteklere dönüşebilme fırsatıyla bireyin davranışıyla yaşadıklarında bir dönüşümü başlatabilmesi mümkündür. Bu şekilde fırsat veren unsur olarak karşımıza, halk eğitim ve akşam sanat okulları bünyesinde açılan kurslar türünden kurslar çıkmaktadır. Kurslar konusuna geçmeden önce, deneklerin ne kadarının eğitim konusunda bekleyen isteği olduğunu tablo 5.14'te görmek mümkündür.

Tablo 5.14: 175 Kadının Okuma İsteği

Okuma İsteği	Anne		Bekar Kız		Evli Kız		Toplam	
	s	%	s	%	s	%	s	%
Sorulmadı	1	,6	2	1,1			3	1,7
Evet	78	44,6	74	42,3	12	6,9	164	93,7
Hayır	1	,6	4	2,3	3	1,7	8	4,6
Toplam	80	45,7	80	45,7	15	8,6	175	100

Tablodaki verilere göre, 1993 senesinde annelerin, bekar kızların ve evli kızların % 90'ın üzerindeki kesiminde okuma isteğinin olduğu görülmektedir. Mevcut olan bu isteğin ne kadarının uygulamadaki yansımalarının, kursa katılım ve katılma isteği ile kısmen değerlendirilebileceği takip eden kısımda tartışılacaktır.

Eğitim Kursları ve Katılma İsteği

Sosyal politika ve emek piyasasının beklentileri doğrultusunda, beceri geliştirmeye yönelik kurslar yoluyla, iş ortamına girmemiş veya girmiş, bırakmış

olanları yeniden iş ortamına çekmeye, ailenin, kadının sosyo-ekonomik düzeyini yükseltmeye dayalı ulusal ve uluslararası uygulamalara rastlanmaktadır. I. Dünya Savaşından sonra Almanya, Fransa ve İngiltere’de kadınların emek piyasasına girişinde ve savaş sonrasında çekilişinde (Beddoe, 1993) Türkiye’de GAP ile beraber Çatom uygulamalarının halk eğitimine bir başka boyut kazandırması birer örnektir (GAP Web Sayfası).

Gelecekte kazanılacak ve geliştirilecek becerileri, önemli ölçüde etkileyen unsurlardan ikisi: buna yardımcı olacak organizasyonun nerede yapıldığı ve bireylerin nerede yaşadığıdır. Bu açıdan verilen imkanlar önemlidir. Rees (1992) bu konuda yerleşimler arasında, yerel kutuplaşmaların olabileceğine, İngiltereden örneklerle dikkat çekmektedir.

Mülakat yapılan kadınların kurslara katılımlarına bakıldığında, % 64,6’sının böyle bir kursa katılmadığı ve katılan % 35,4 lük kesimin dağılımının ise, şöyle olduğu tespit edilmiştir: Kursa katılım yeri Elazığ olan 42 bekar kızın, 6 annenin ve 4 evli kızın, toplam % 29,7 lik bir oranın, burada eğitim gördüğü tespit edilmiştir. Köyde kurslara katılanların ise, % 3,4 lük bir oranını 5 anne ve 1 bekar kız oluşturmaktadır. Diğer yerlerde katılmış olan, 3 anne ve 1 bekar kız da, % 2,3 lük bir oranı teşkil etmektedir.

1993’te kentte imkanların müsait olduğu bir ortamda, kursa katılma isteği sorulduğunda ise, durumun evet lehine döndüğü ve hayır diyenlerin oranının % 46,9 da kaldığı görülmüştür. Evet diyenlerin % 33,7’sini bekar kızlar, 14,3’ünü anneler ve % 5’lik kesimi ise, evli kızlar oluşturmaktadır. Hayır diyenlerin % 31,4’ünü anneler, % 12’sini bekar kızlar ve % 3,4’ünü ise evli kızlar teşkil etmektedir.

Kurs Türlerine bakıldığında

Geçmişteki Kurslar

1. Geleneksel Beceriler: dikiş, nakış, halıcılık vb (% 25,7)
2. Eğitime destek: okuma-yazma, üniversiteye veya sınavlara hazırlık (% 8,6)
3. Diğerleri (% 1)

1993'ten Sonra Katılmak İstenilen Kurslar

1. Geleneksel beceriler (% 33,7)
2. Eğitime destek (% 7,4)
3. Yabancı dil (1,7)
4. Bilgisayar (% 4,6)
5. Diğerleri (% 5,7)

Kurs türlerinde bir çeşitlilik gözlenmesine ve okumaya devam isteği yüksek olmasına rağmen, uygulamada katılımın olduğu kurslar ve katılmak istenilen kurs türlerinde, özellikle, geleneksel becerilerin ağırlık kazanması dikkat çekicidir. Bu bölümde, okumaya devam ve kursa gitme isteklerinin ücretli çalışma için taşıdığı anlam ve mevcut imkanlar önem kazanmaktadır.

Eğitimin İş İçin Aracı Konumu

Okumaya devam etme, okula gitme, kursa gitme isteklerinin sebeplerine bakıldığında, tablo 5.15 ve 5.16'daki veriler doğrultusunda, çeşitlilik gösterdikleri görülmüştür. Diğer sebepler sonra değerlendirileceği için, işle ilgili bağlantılandırılışına bakıldığında: okul eğitimini iş, bağımsızlık/iş ve güvence/iş sebepleriyle bağdaştıranların % 17'sini anneler; % 34'ünü bekar kızlar ve % 5'ini de evli kızların teşkil ettiği görülmektedir. Tablodaki verilere göre, bu anlam, denek toplamının çoğunluğu bekar kız olan % 57'lik bir çoğunluk tarafından verilmiştir .

Tablo 5.15: Okumayı Bırakmış, Gönderilmemiş Kadınların Okumayı İsteme Sebeplerinin Denek Gruplarına Göre Dağılımı

Okuma İstek Sebepleri	Anne		Bekar Kız		Evli Kız		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Okumuş/ istemiyor	2	1,1	6	3,4	3	1,7	11	6,3
İş	25	14,3	51	29,1	8	4,6	84	48
Bağımsızlık	42	24	5	2,9	2	1,1	49	28
Bağımsızlık/iş	6	3,4	8	4,6	1	,6	15	8,6
Güvence/ iş			1	,6			1	,6
Başka	5	2,9			1	,6	15	8,6

Tablo 5.16 ise, geçmişte uygulanmış olan kursa katılım sebepleri ile 1993 sonrasında kursa katılım isteğinin sebeplerini özetlemektedir. Burada 1. dönemle ilgili bulgular *uygulanmış sebepler*; 2. dönemle ilgili olanlar ise, *bekleyen sebepler* olarak ele alınmıştır.

Tablo 5.16:Geçmişte (1) ve 1993 Sonrasında (2) Kursa Katılım Sebepleri
(Yüzde oranları her dönemin kendi içinde hesaplanmıştır)

Katılım Sebepleri	Anne		Bekar Kız		Evli Kız		Toplam		
	n	%	n	%	n	%	n	%	
Sorulmadı	(1)	66	37,7	36	20,6	11	6,3	113	64,6
	(2)	54	30,9	21	12	6	3,4	81	46,3
Ev İhtiyacı	(1)	1	0,6	5	2,9			6	3,4
	(2)	8	4,6	6	3,4			14	8
Beceri Kazanma	(1)	8	4,6	21	12	3	1,7	32	18,3
	(2)	7	4	13	7,4	1	0,6	21	12
İş	(1)			12	6,9			12	6,9
	(2)	10	5,7	29	16,6	4	2,3	43	24,6
Vakit Geçirme	(1)			2	1,1	1	0,6	3	1,7
	(2)	1	0,6	6	3,4	1	0,6	8	4,6
Çeyiz	(1)	2	1,1	4	2,3			6	3,4
	(2)								
Kendini Kanıtlama	(1)								
	(2)					2	1,1	2	1,1
Başka	(1)	3	1,7					3	1,7
	(2)			5	2,9	1	0,6	6	3,4

Tablo uygulanmış (1. dönem) kursa katılım sebepleri arasında, anneler için beceri kazanmanın ön plana çıktığını; bekar kızlar için de ağırlığın beceri kazanmada olmasına rağmen, azımsanmayacak bir kesim için de iş edinme amacı taşıdığı görülmektedir. Yine aynı dönemde, evli kızların da anneleri ve bekar kız kardeşleri gibi beceri kazanma amaçlı kursa gittikleri görülmektedir.

Uygulanması bekleyen sebepler arasında (2. dönem) kursa katılım sayısında artışla beraber, katılıma yüklenen anlamın da değişmeye başladığı ve diğer sebeplerin arasında iş edinme amacına doğru bir salınım gösterdiği görülmektedir.

Alanda tespit edilen önemli bir diğer bulgu, yukarıdaki sayısal verileri desteklemektedir: 1993 senesinde, denekler arasında belli bir alanda, kesintisiz 3

sene, aynı kursa devam edenlerin, kurs öğretmeni olarak iş bulacağına örneği mahallede görülmüştür. O dönemde, gerçekten de, bu tür vekil öğretmen atamaları olduğu bilinmektedir. Bu konuyla ilgili detaylara 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, 3797 sayılı Milli Eğitimin Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun ve 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu ile 2547 Sayılı Yüksek Öğretim Kanununun hükümlerine dayanılarak hazırlanan Mesleki ve Teknik Eğitim Yönetmeliğiyle ulaşılabilir (Milli Eğitim Bakanlığı web sayfası). Mahallede görülen ve bahsedilen örneğin, önemle dikkate alındığı her fırsatta farklı şekillerde araştırmacıya ifade edilmiştir. Burada, tanınmış olan eğitimin sürdürülebilirliği imkanına, yönetsel bir politika değişikliği ile, bir başka açıdan eklenti yapılmasının, deneklerin gördükleri geleneksel beceri kurslarının başlangıç sebeplerinin yönünü, süreç içindeki gelişmelerle değiştirdiği ihtimalini güçlendirmektedir.

Bu Rose'un Rochdale çalışmasında, beceri ile ilgili olarak bahsettiği, bir şeyi yapabilmeyenin daha çok bireysel olduğu, İşin gerektirdiği beceri (Job-Skill)ve bireyin sahip olduğu beceri (Own-Skill) ayrımını hatırlatmaktadır. (Penn, Rose ve Rubery, 1994:22). Sosyal politika değişikliği ile yaratılan bir vakuma, bireyler istekleri doğrultusunda katılarak destek vermektedir. Yukarıdaki bulgular, Keban Barajı Göçmeni kadınların, işin gerektirdiği beceriler doğrultusunda, sahip oldukları becerileri geliştirilebildiğini, *aktif katılımcılar* olduklarını bir başka açıdan ortaya koymaktadır. Keban Göçmeni kadınlar aynı kursa uzun bir süre giderek işi hedeflerken, belki de bir anlamda, aynı eserde, Duncan Gallie'nin bahsettiği vasıflılaştırma-beceri artışı (upskilling); geleneksel becerilere yoğunlaşmalarıyla da kısmen becerilerinde kutuplaşma örneğini ortaya koymaktadırlar (Penn, Rose ve Rubery,1994:41-76).

Burada, Elizaga'nın iç göçle ilgili genel değerlendirmesindeki, göç döneminde bireylerin bulunduğu çağla ilgili ifadesi akla gelmektedir. O, göç edenin oturma süresi uzadıkça asimilasyon ihtimalinin daha yükseleceğini; çocukluğunda göç etmiş olanların, göç edilen yerde doğan insanlarınkine benzer eğitim düzeyi, mesleki statü vb. elde etme şansına sahip olacaklarını belirtmektedir. Ancak, yetişkin olarak ulaşanların, daha çok geldikleri orijindeki şartlar tarafından belirlenmiş eğitimsel ve profesyonel deneyimlerle geldikleri için, kural olarak

değişme ihtimallerinin, görelî olarak daha sınırlılığında bahsedilmektedir (Elizaga,1972:140-141). Bu çalışmanın bulguları, bunu kısmen doğrulamakla beraber, kısıtlı şartların zorlandığını da ortaya koymaktadır.

Grabowski ve Shields (1996) Gelişme Ekonomisi adlı eserlerinde, gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinden bahsederken işsizlik sigortası, emeklilik, işçilerin tazminatı, işe yerleştirme gibi birçok hizmeti sağlayan sosyal refah programlarının azlığından bahsetmektedir. Bu hizmetlerdeki azlığın, gelişmiş ülkelerin emek pazarından yaratabileceği 5 önemli farklılıktan bahsetmektedirler. Keban göçmenleri çalışmasının bulgularında bu farklılıklardan üçü ortaya çıkmıştır. Biri geçici işçilerden ve programlar bunları kapsayamadığı veya bir görünüp bir kaybolduklarından, istihdamın ölçülmesinde yaşanan güçlükler ve bunun sonucu olarak ifade edilen gizli işsizliktir. İkincisi, çalışanların farklı meslek grupları arasındaki geçişleridir. Üçüncüsü ise, eğitim bir insan birikimi olarak görülmediği fakat, bunun değişmeye başladığı; nadir durumlarda ihtiyaç duyulduğunda, yüksek getiri ile insani birikim olarak tekrar geri dönebileceği algılanmamasıdır. Kadınların emek marketindeki düşük eğitim düzeyinin 1993'te annelerde gözlenmesine rağmen kızlarda bu oranın yükselme eğiliminde olduğudur. Bunların tüm Türkiye geneli için geçerliliğinden söz edilemez. Ancak, Keban Göçmeni kadınların incelenen kısmının, buraya kadar ifade edilen bulgularına göre geçerli olduğu ifade edilebilir.

5.5 ÜCRETLİ ÇALIŞMANIN NEDENLERİNDEKİ DÖNÜŞÜMLER

Ailelerin ekonomik durumlarının kamulaştırma, zaman süreci içinde gelir getiren hane üyelerindeki değişimlerden, kamulaştırma bedellerinin alınması, kullanılması, ev edinilmesi, hane halkı başkanı olarak kabul edilen eşlerin meslekleriyle ilgili bulguların önemli bir kısmı 4. bölümde değerlendirilmiştir. Burada kadınların ücretli çalışmasıyla ilgili diğer nedensel karşılaştırmalara yer verilecektir.

Öncelikle, kazanç sağlayan hane halkı üyelerinin kapsamındaki değişim özetlenecek, arkasından kadınların sosyo-ekonomik dokudaki pozisyon ve

görünümünü etkileyen sebeplerin detayları karşılaştırılarak durum tespiti yapıldıktan sonra, ücretli çalışmanın yansıtılış farklılıklarına değinilecektir.

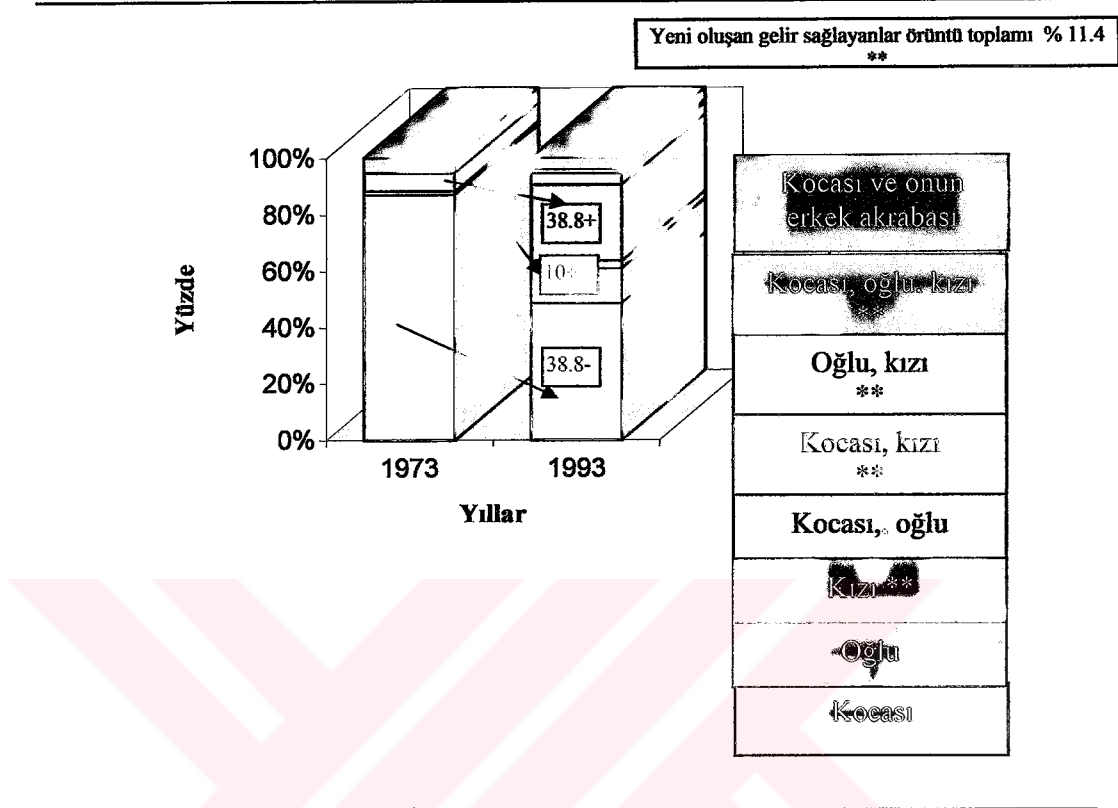
5.5.1 Kazanç Sağlayan Hane Halkı Üyelerinin Kapsamındaki Değişmeler

Kazanç sağlayan hane halkı üyeleriyle ilgili değişimi, ortaya çıkan, azalan veya kaybolan gruplarla aşağıdaki şekil 5.5'te görmek mümkündür.

Gelir konusuyla ilgili bilgilere ulaşmak çok kolay değildir. Genellikle gelir konusundaki doğru bilgilere dolaylı olarak ulaşılabilen veya mülakat formlarındaki soruların sonlarına doğru, deneklerin güvenleri sağlandıktan sonra sorulmaktadır. Bu tür problemler mülakat, anket veya görüşmenin akışındaki değişikliklerle düzenlenebilmektedir. Ancak Keban Barajı Göçmeni Kadınlar örneğinde, kaynaklarda bahsedilen metodolojik ve insan yapısından kaynaklanan hassasiyetlerden, yukarıdaki oluşumdan farklı, bilinen bir başka engelle karşılaşmıştır: Kadınların, özellikle annelerin bu konuda gelir kaynaklarıyla ilgili bilgi verirken bir tereddütle karşılaşmazken, bu konuda çok fazla bilgi sahibi olmadıkları ve özellikle okur yazar olmayanların bilgi vermedeki çekingenlikleri tespit edilmiştir.

Buna rağmen, şekildeki 1973 ve 1993 yılında geçimi sağlayan üyelerle ilgili bulgular, yeniden yerleşimin ilk yıllarında, aile geçiminin erkeklerin tekelinde ve sorumluluğunda olduğunu göstermektedir. 1993 verileri ise, yine hanelerin erkek üyelerinin çoğunlukta olmasına rağmen, artık ikili, üçlü kazanç sağlama gibi farklı bir geçim şeklinin benimsenmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Bu, kent ortamında daha çok kızların katılımıyla ortaya çıkan kesim, 1993 yılında % 11,4'lük bir oranı oluşturmaktadır.

Şekil 5.5: Geçimi Sağlayan Aile Üyelerinin Yıllara Göre Dağılımı (Annelerin İfadesi)

5.5.2 Kadınların Mevcut Sosyo-Ekonomik Dokudaki Pozisyonları

Kadınların sosyo-ekonomik dokudaki pozisyonları; yasalar, ulusal ve uluslararası pazar ilişkileri ve iç dinamikler (sosyal, ekonomik, kültürel ve yönetsel güç ve sebeplerin geçişleri) arasındaki geçişler bağlamında değerlendirilmektedir.

5.5.2.1 Yasalar

Anayasa'da, kadın erkek eşitliği vurgulanmış olmasına rağmen; zaman zaman, belirli iş kollarında çalışmanın desteklediği, bazılarında ise ket vurulduğu, yanlı yansımaların olduğu görülmektedir. Bunlardan biri, Anayasa Mahkemesi'nin Medeni Kanununun 159. maddesini 29.11.1990 gün ve 1990/30-31 sayılı kararı ile iptaline kadar, kadının çalışması, kocasının iznine bağlıydı. Bu iptal kararı, 2 Temmuz 1992 tarih ve 21272 sayılı Resmi Gazetede yayımlandı (Sıvacioğlu, 1991:8; Türkiye'de Kadın Bilgi Ağı web sayfası).

Bu açıdan, 1993 senesinde çalışmayla ilgili tespit edilen bulguların büyük ölçüde 1992 iptal kararı öncesini yansıttığı düşünülebilir. Ancak, 1992 kararının da, yasa ve uygulama arasındaki paralelliği de garantilemediğini hatırlatmakta fayda bulunmaktadır.

5.5.2.2 Ulusal ve Uluslararası Pazar ilişkileri

İş pazarındaki imkan ve imkansızlıklar, yerel gözüke de, ulusal ve global değişimler ve etkileşimlerin yansımalarının uzun vadede etkileri de unutulmamalıdır. Kadınların mevsimlik olarak çalıştıkları pancar işleri hatırlanırsa, son zamanlardaki şekerle, dolayısıyla şeker pancarıyla ilgili gelişmeler dikkate alındığında bu kadınların oluşturduğu halkanın ve takip eden bölümlerde de bahseğimiz ilişkiler silsilesinin durumu dikkat çekicidir. TMMOB'nin Basın Duyurusuyla bu alanda çalışan işçilerden bahsetmiyorsa da, şeker konusundaki gelişmelere duyarlılıklarını, ulusal ve uluslararası ilişkinin detayıyla vurguladıkları ve üreticilerin (yani bizim deneklerimizin bir kısmının iş verenlerinin) de verdikleri ilanlarla tepkilerini dile getirdikleri, bunların basında da yer aldığı görülmektedir. (Akşam, 29.1.2004; Radikal,13.09.2003; TMMOB)

Radikal'in 13.09.2003 tarihli sayısında nişasta bazlı şeker talebinin artmasıyla şeker pancarı ve şeker üreticilerinin global, ulusal ve yerel ekonomi zincirinde etkilenme ihtimallerini nasıl sessiz karşılayamadıklarına dair bir haber yer almaktadır. Nişasta bazlı şeker üretiminde, genetik müdahalenin söz konusu olabileceği iddia edilen mısır'ın kullanılması, kotaların artırılmasının olumsuz etkilerine dikkat çekilirken, şeker pancarının sadece şeker üretiminde değil, hayvancılık açısından da önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Nişasta bazlı şeker üretimindeki artış nedeniyle şeker fabrikalarında 528 bin ton stok kaldığı, buna karşı mücadele edileceği vurgulanıyor. Dış Ticaret Müsteşerliği'nin düşük vergiyle 10 bin tonluk nişasta bazlı şeker ithalatı kontenjanına başvuran, seksenin üzerinde firmanın, toplam ithalat talebinin, Türkiye'nin şeker tüketiminden fazla olduğu belirtilmiş. 2003 yılının Pankobirlik Başkanı Recep Konuk *tatlandırıcı kotası artışının, 50 bin çiftçinin pancar ekemeyeceği anlamına geldiğini ifade ettiği* belirtilmiştir. (Radikal, 13.09.2003). Böyle bir durumda, çoğunluğu şeker pancarında çalışan ve günlük yevmiyesini

dahi, çalışma yapıldığı dönemde çavuşlardan veya üreticiden zamanında alamayan kadınların çalışma ortamının, yerel sebeplerle, ulusal ve global ilişki ve kararların örtüşmesiyle; pek bahsedilmeyen geçici işçilerin ekonomik olarak ağırlaşmış şartlarının 93 sonrasında ne kadar zorlaşabileceği düşünülebilir.

Bu olumsuz örneğe karşın, kurs öğretmenine olan ihtiyaç sebebiyle bazı beceri kurslarına katılan kadınlara, vekil öğretmenlik hakkı verilmesi olumlu bir gelişmedir. Tarla işleri için kullanılan çavuşluk sisteminin, emek piyasasının orman işçisi ihtiyacını karşıladığında, çalışanlara resmiyet ve geçici mevsimlik işçi konumuyla istatistiklerde görünürlük kazandırması da olumlu bir başka gelişmedir. Bu iki örnek, emek piyasasının arz-talep dengesinde ve sosyo-ekonomik güçlerdeki hareketliliklerin farklı etkilerini ve adaptasyonun farklı boyutlarını yansıtmaktadır.

5.5.2.3 İç Dinamikler Arasındaki Geçişler

İç dinamikler olarak bakabileceğimiz sosyal, ekonomik, kültürel ve yönetimsel güç ve sebeplerin iç geçişleri, kadınların emek piyasasındaki görünümünü veya kendilerini ifade ediş tarzlarını etkileyebildiği kısmen yukarıda bahsedildi. Bu açıdan, kadınları emek piyasasına yükselten veya bu piyasadan çakılmelerine sebep olan diğer unsurları da gözden geçirmekte fayda bulunmaktadır.

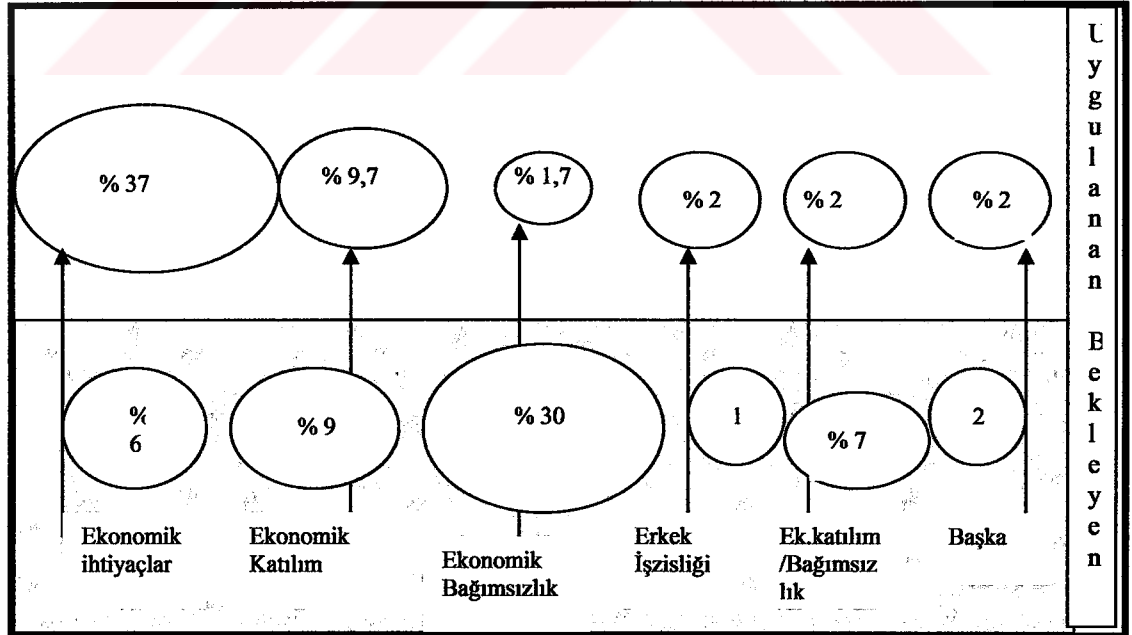
İç dinamikler açısından kadınları emek piyasasına çeken veya iten sebeplere, uygulamada çalışmaya başlama sebebi (1) ile ücret karşılığı çalışmayı isteme sebepleri (2) arasındaki dönüşüme bakınca tablo 5.17' deki şu verilere ulaşılmıştır:

Tablo 5.17 ve şekil 5.6 çalışmaya başlamanın *uygulanmış* temel sebebinin ekonomik ihtiyaçlar olduğunu, *bekleyen* sebebinin ise, ekonomik bağımsızlık olduğunu ortaya koymaktadır. Ekonomik ihtiyaçlar sebebiyle, ücretli çalışmaya başlayan ve başlamak isteyenlerin çoğunluğunu, anneler oluştururken, bunun

Tablo 5.17 : Çalışmaya Başlama (1) ve Gelecekte Çalışmaya Başlama Düşüncesinin Sebeplerinin (2) Denek Gruplarına Göre Dağılımı

Denek Grupları Sebepler 1 2	Anne		Bekar Kız		Evli Kız		Toplam		
	n	%	n	%	n	%	n	%	
Sorulmadı	1	28	16	45	26	9	5	81	46
	2	47	27	26	15	5	3	78	44
Ekonomik İhtiyaçlar	1	42	24	20	11,4	2	1	65	37
	2	7	4	2	1	2	1	11	6,3
Ekonomik Katılım	1	6	3,4	8	4,6	3	1,7	17	9,7
	2	9	5,1	5	2,9	2	1,1	16	9,1
Ekonomik Bağımsızlık	1			3	1,7			3	1,7
	2	12	6,9	37	21,1	3	1,7	52	29,7
Erkek İşsizliği	1	2	1,1	1	0,6			3	1,7
	2	1	0,6	1	0,6			2	1,1
Ekonomik Katılım/Bağımsızlık	1			2	1,1	1	0,6	3	1,7
	2	4	2,3	7	4	1	0,6	12	6,9
Başka	1	2	1,1	1	0,6			3	1,7
	2			2	1,1	2	1,1	4	2,3

Şekil 5.6: Ücretli Çalışmaya Başlama Sebepleri ve Gelecekte Çalışmaya Başlama Düşüncesinin Sebepleri (175 toplamı içinde)

uygulamadaki oranı % 37'iken, bekleyen sebepler kısmında % 31'lik bir düşüş göstermiştir.

Ekonomik katılım, uygulanmış ve bekleyen istekler kısımlarında, birbirine yakın oranlarda görünüyor olmasına rağmen; özellikle uygulanmışlarda, bekar kızlarda az bir oranla ortaya çıkmış olan bağımsızlığa bakmak gerekmektedir. Bekleyen sebepler arasında, oldukça yüksek bir orana ulaşan bağımsızlık kavramı ve çağrıştırdığı ekonomik katılım, aslında, yeni bir anlam şeklini ortaya koymaktadır. Gözlenen bu oranın, bekleyen sebepler arasında, görünenden yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Erkek işsizliği ve diğer sebeplerin, uygulamada ve bekleyen sebepler arasında, benzer oranlarda ifade edildiği görülmektedir. Bu veriler, uygulamada kısmen de olsa ifade edilen sebeplerin, daha önce *biz* duygusuyla ifade edilen sebepler olarak, ailenin ekonomik ihtiyaçları, katılım, erkek işsizliği gibi unsurları içerdiğini göstermektedir. Ancak, bekleyen isteklere baktığımızda, çalışma isteğinin bekleyen sebebinin, bağımlılık ve *biz* duygusundan kısmen uzak, *kısmen ben duygusunun, kısmen de ben-biz duygularının birleşiminin* ifadesi sayılabilecek, bağımsızlık ve bağımsızlık/katılım ifadelerine daha çok kızların oranlarıyla kaydıği görülmektedir.

Uygulamada, sosyo-ekonomik sebepler, denekleri emek marketine yükseltmiş görünmektedir. Bekleyen isteklere bakılınca, 93 sonrasında, sosyo-psikolojik sebeplerin, şartlar imkan verirse, özellikle kızların bir kısmını emek piyasasına yükseltecek gibi görünmektedir.

Tablo 5.18 ile şekil 5.7'deki ücret karşılığı çalışmayı bırakma sebeplerine ilişkin veriler, sosyal güçlerin iç dinamikler arasında oransal geçişlere işaret etmektedir.

Ailenin tavrının, uygulamada % 5 civarı bir oranla iş bırakma sebebi olarak ifade edildiği: bunun % 3'lük kısmını annelerin, geriye kalan kısmını ise, kızların oluşturduğu görülmektedir. Bekleyen sebepler arasında, böyle bir sebebin olmaması, kızların üzerinde olması muhtemel ailevi baskıların, çalışan deneklerin

93 şartlarında, belki henüz kendilerine bu tür bir baskı yapılmadığı için, çalışmayı bırakmayı istemesine sebep olmadığını düşündürmektedir.

Burada bir diğer alan bulgusundan söz etmekte fayda bulunmaktadır: Bekar kızların ücret karşılığı çalışmasının, mahalledeki bazı kadınlar tarafından, evlilik söz konusu olunca, bekar kızlar için dezavantaj olarak da değerlendirilebilmektedir. Bu sebeple, genel eğilimin kızların tarla ve orman işlerinde geçici sürelerle çalıştırılması yönünde olduğu izlenmiştir. Annelerin zaman zaman, “kızım benim yerime, ben gidemediğim için çalıştı” ifadelerini kullandıkları görülmüştür.

Şahsi sebeplerle çalışmayı bırakanların% 9 olduğu, bu sebeple bırakmayı isteyenlerin ise % 4'lük bir oranı teşkil ettiği görülmektedir. İki grupta da annelerin, ifade edilen oranların yarısından fazlasını oluşturduğu görülmektedir. Şahsi sebeplerin daha çok yaşlılık ve sağlık problemleri olarak ifade edildiği gözlenmiştir.

İş şartları arasında, evde çalışanların el işlerinde gözü yoran faaliyetleri; dışarıda çalışanların ise, bir güvencelerinin olmaması ve açık havada korumasız çalışmanın güçlüklerinden bahsettikleri görülmüştür. Uygulamada, bu tür sebeplerden bahsedenlerin % 6'lık bir oranı oluşturmasına rağmen, bekleyen sebepler arasında, oranın biraz daha yükselerek % 9'u bulduğu görülmektedir. Bu tür sebepleri ifade edenlerin ise, uygulamadaki çoğunluğunu bekar kızlar oluştururken, bekleyen sebepler kısmında, anneler grubunun oluşturduğu görülmektedir.

Başka sebeplerle işi bırakanlar, % 2'ik bir oranı teşkil ederken, tamamının anneler grubundan oldukları ve bu tür bir sebebin bekleyen istekler arasında yer almadığı görülmektedir.

Kimi yerde, bireyi emek piyasasına yükselten, kimi yerde doğrudan (ücretli çalışmaya müdahale ile) veya dolaylı olarak (okumasını, beceri geliştirmesini engelleyerek) daha bu piyasaya girmeden engelleyen, girdikten sonra tutunmasını engelleyen sosyal unsurların, bireyin emek piyasasında görünümünü etkilediği yukarıda ifade edilen bulgularla ortaya konulmuştur.

Doğrudan veya dolaylı olarak, engel teşkil edebilecek sebeplerden okula gitmeme, okulu bırakma, çalışmayı bırakma, çalışmayı isteyenlerin çalışmasını engelleyen sebepler, kontrollü olarak denetlenmiştir. Toplam, 175 kadından sadece, öğrenci olan 3 bekar kızın engelle karşılaşmadıkları tespit edilmiştir. Engellerle karşılaştığı tespit edilen 172 kadının, 80 farklı engel grubuyla karşılaştıkları görülmüştür. Bu engel şekilleri kısmen sadeleştirildiğinde, engelle karşılaşanlar hakkında tablo 5.19'daki engel setleri ile ilgili kısmi sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 5.19: Okula Gitmeme, Okulu Bırakma, Çalışmayı Bırakma Sebepleri; Çalışmayı İsteyenlerin Çalışmasını Engelleyen Sebeplerin Denek Gruplarına Dağılımının Kontrolüyle Ortaya Çıkan Engel Setleri

Engelin Nedenler Sebebi Sayısı	Anne		Bekar Kız		Evli Kız		Sebebi Sayısına Göre Toplam		Sebebi Toplam		
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
Toplumsal	1	21	26	14	18	3	20	38	22	84	48
	2	22	28	17	21	2	13	41	23		
	3	1	1	2	3	2	13	5	3		
Şahsi	1	1	1	12	15	1	7	14	8	22	13
	2			7	9	1	7	8	5		
Toplumsal/Şahsi	2	24	30	15	19	4	27	43	25	66	38
	3	11	14	10	13	2	13	23	13		

Not:% oranları her denek grubunun toplamı ile hesaplanmış toplam kısımları 175 denek toplamı ile kıyaslanarak belirlenmiştir.

Tabloda görüldüğü üzere, toplam 7 engel seti içinde farklı sebeplerle karşılaşmıştır.

Tablo 5.19'daki veriler, kadınların % 48'inin toplumsal engellerle (ekonomik, ailevi, çevresel, yönetsel vb.) karşılaştıkları tespit edilmiştir. Bun engel türünün % 22'siyle tek sebeple karşılaşırken, % 23'üyle iki farklı sebeple karşılaşmıştır. Toplumsal engelin üç farklı sebebiyle karşılaşanların % 3'lük bir oranı oluşturduğu görülmektedir.

Şahsi sebeplerin oluşturduğu engeller (kendi kararı, sağlık sebepleri vb.) genel örneklemin % 13'ünü oluşturmaktadır. Bunların % 8'inin tek sebeple, % 5'inin de ikili şahsi sebep setinin etkisinde kaldığı görülmektedir.

Toplumsal ve şahsi sebeplerin örtüşerek çoğunlukla iki yönden etkilediği görülen grup, genel toplam içinde % 38'lik oranı teşkil etmektedir: % 25'i iki sebeple bu engel setiyle ; % 13'ü ise, 3 sebeple bu tür engelle karşılaşmıştır.

Anneler grubuna baktığımızda, bu tür engellerle karşılaşmayan olmadığı görülmektedir. Annelerin % 55'inin toplumsal sebeplerle ve % 26'sının tek sebep setiyle, % 28'inin ise, üç yönden bu setle karşılaştığı tespit edilmiştir.

İkinci büyük grup, annelerin % 44'ü toplumsal ve şahsi sebeplerle karşı karşıya kalmışlardır. Bu grubun % 30'unun ikili seti yaşadığı, % 14'ünün de üçlü sebep seti ile karşılaştığı görülmektedir.

Şahsi sebepleri ileri sürenlerin oranının % 1'lik küçük bir grubu oluşturduğu görülmektedir.

Bekar kızlar grubuna baktığımızda, tablo dışında bırakılan, bu tür engellerle karşılaşmayan 3 öğrenci, bekar kızların % 4'ünü oluşturmaktadır. Geriye kalan kızların % 42'si toplumsal sebeplerle engellenmeye çalışılmıştır. Bu oranın, % 18'inin tek engel setiyle, % 21'inin iki yönden, % 3'ünün ise, üç farklı yönden bu sebeplerle karşılaştıkları görülmektedir.

İkinci büyük grubun, annelere benzer şekilde, ancak daha az bir oranla % 32'sinin toplumsal ve şahsi engellerle karşı karşıya kalmıştır. Bu grubun % 19'unun ikili engel setiyle karşılaşırken, % 13'ü de üçlü engel sebep setinin etkisi altında kalmıştır.

Şahsi sebepleri ileri sürenlerin oranı, annelerdeki gibi, en son grubu oluşturmakla beraber, oran olarak onlardan daha yüksektir. Bekar kızların % 24'ünün bu sebepleri ifade ettiği, % 15'lik çoğunluğun bu tür tek sebeple

karşılaşırken % 9'luk bir kesimin ise 2 farklı türden bu sebeplerle karşılaştığı görülmektedir.

Evli kızlar grubu da, bekar kızlar ve anneler grubundaki sebep yoğunlaşmalarına benzer şekiller izlemektedir. Bu grubun tamamının, bahsedilen sebeplerle karşılaştığı görülmektedir. Bu sebeplere baktığımızda, kızların % 47'sinin toplumsal sebeplerle karşılaşmıştır. Bu oranın, % 20'si tek engel setiyle, % 13'inin iki yönden, % 13'ünün ise, üç farklı yönden bu sebeplerle ortaya çıkmıştır.

İkinci büyük grubun, annelere benzer şekilde, ancak daha az bir oranla % 40'nın toplumsal ve şahsi sebeplerle karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bu grubun % 27'si ikili setle, % 13'ü de üçlü engel sebep setleri ile karşılaşmıştır.

Şahsi sebepleri ileri sürenlerin % 14'lük oranı, anneler ve kız kardeşleri gibi, en son grubu oluşturmuştur. Ancak onların oranı, annelerin oranından daha yüksek, bekar kızların oranından ise, daha düşüktür. Bekar kızların % 7'si tek sebeple karşılaşırken % 7'lik kesimi ise, 2 farklı türden bu sebeplerle karşılaştığı tespit edilmiştir.

Toplumsal sebeplerin, deneklerin yaşamını önemli ölçüde etkilediği sebep setlerinden hareketle ifade edilebilir. Ancak şahsi sebeplerin daha çok kızlar grubunda yoğunlukta olduğu da dikkatlerden kaçmamaktadır.

Deneklerin yaşamlarını, zaman zaman destekleyip, onları farklı yönlere motive eden veya farklı şekilde etkileyerek, bazen engel teşkil eden, *sosyal güçlerin zaman içinde, birbirine dönüşebildiği* gözlenmiştir. Bu gözlemin en belirgin kısmı örneğini, çalışma deneyimine sahip deneklerin çalışmaya başlama sebepleri, karşılaştıkları çalışmaya müdahale sebepleri ve müdahaleye cevaplarının çok yönlü kontrolünün sonuç verilerini özetleyen tablo 5.20'de görmek mümkündür.

80 annenin 28'inin çalışmadığı, ancak 52'sinin çalışma deneyimi olduğu görülmektedir. Farklı sebeplerle çalışmaya başlamış olmalarına rağmen, çalışan annelerin yarısı (26 kişi), müdahaleyle karşılaşmış ve müdahaleyle karşılaşanların % 27 'si uyum gösterirken % 73'ü müdahaleyi geçersiz bırakarak çalışmayı sürdürmüştür.

Annelerin 22'sinin ekonomik ihtiyaç dolayısıyla ücretli çalışmaya başlamasına rağmen, herhangi bir *müdahaleyle karşılaşmadığı* görülmektedir:

-Ekonomik katılım sebebiyle başlayan, 2 anne müdahaleyle karşılaşmamıştır.

-Erkek işsizliği sebebiyle başlayan 1 anne müdahale görmemiştir.

-Başka sebeple başlayan 1 anneye, müdahale edilmemiştir.

Müdahaleyle karşılaşan annelerin 7'si *uyum* göstererek bırakırken, 29'u *karşı koyarak müdahaleyi geçersiz bırakarak devam etmiştir*.

Uyum gösterenlerin 2'sinin ikincil kazanç sebebiyle müdahale gördükleri: birinin ekonomik ihtiyaç, diğerinin ise erkek işsizliği dolayısıyla çalışmaya başladığı görülmektedir.

Uyum gösterenlerin, ekonomik ihtiyaçla başlayanlardan birinin cinsiyet ayrımı, diğer 2' sinin iş şartlarından dolayı, birinin de başka şartlarla işi bıraktığı görülmektedir.

Ekonomik sebeple başlayıp, başka sebeple müdahaleyle karşılan, ancak, uyum gösteren anne sayısı ise sadece birdir.

Karşı koyan 19 annenin verilerine bakınca, şu detaylar ortaya çıkmaktadır: Cinsiyet ayrımıyla müdahale görmüş ancak, daha önce ekonomik ihtiyaçla başlamış olan 5 anne müdahaleyi geçersiz bırakmıştır.

İkincil kazanç sebebiyle, müdahale gören, 3 anneden 2'sinin ekonomik ihtiyaçla başlamış olmalarına rağmen, birinin de ekonomik katılım sebebiyle başladığı halde, müdahaleyi geçersiz bırakabildikleri görülmektedir.

İş şartlarından dolayı, çalışmasına müdahale edilen 5 anne olduğu; bunların 4'ünün ekonomik ihtiyaç sebebiyle, birinin ise, ekonomik katılım için işe başlamış olmalarına rağmen, müdahaleyi geçersiz bırakabildikleri görülmektedir.

Başka sebeplerle müdahale gören, ancak geçersiz bırakanların 4 kişi olduğu ve ekonomik ihtiyaçla çalışmaya başlamış oldukları görülmektedir.

80 bekar kızın 44'ünün *çalışmadığı*, ancak 36'sının çalışma deneyimi olduğu görülmektedir. Annelere benzer durumla, bekar kızlar da karşı karşıya kalmıştır.

Çalışma deneyimine sahip 36 bekar kızın 17'si müdahale görmüştür.

Tablo 5.20: Deneklerin Çalışmaya Başlama Sebepleri, Karşılaştıkları Çalışmaya Müdahale Sebepleri ve Müdahaleye Cevaplarının Dağılımı

Çalışmaya Başlama S.	Ekonomik İhtiyaç			Ekonomik Katılım			Ekonomik Bağımsızlık			Erkek İşsizliği			Ek Katılım/Bağımsızlık			Başka			Toplam		
	M. YOK	C İ N S İ Y E T A Y R I M I	I K İ N C İ L K A Z A N Ç	I Ş Ş A R T L A R I	B A Ş K A	M. YOK	C İ N S İ Y E T A Y R I M I	I K İ N C İ L K A Z A N Ç	I Ş Ş A R T L A R I	B A Ş K A	M. YOK	C İ N S İ Y E T A Y R I M I	I K İ N C İ L K A Z A N Ç	I Ş Ş A R T L A R I	B A Ş K A	M. YOK	C İ N S İ Y E T A Y R I M I	I K İ N C İ L K A Z A N Ç		I Ş Ş A R T L A R I	B A Ş K A
Yok	A	22				2					1										26
	Bk	10				7				1											19
	Ek	1				2															3
Karşı Koymadan Uyum	A		1	1	2	1							1								7
	Bk																				2
	Ek		1																		2
Müdahaleyi Dinleme	A		5	2	4	4		1											1		19
	Bk		7	3				1													15
	Ek								1												1
Toplam %		33	14	3	9	5	11	1	2	3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	94
		35	15	3	10	5	12	1	2	3	1	1	1	1	1	2	2	1	1	1	100

Çalışmayan 28 anne, 44 bekar kız ve 9 evli kız toplam 81 denek tabloda yer almamıştır.

Müdahaleyle karşılaşanların %12'si uyum gösterirken % 88'i müdahaleyi geçersiz bırakmıştır.

Bekar kızların 10'nun ekonomik ihtiyaç dolayısıyla çalışmaya başlamış olmasına rağmen işini sürdürme konusunda bir *müdahaleyle karşılaşmamıştır*: Ekonomik katılım sebebiyle başlayan, 7 bekar kız müdahale görmemiştir. Ekonomik bağımsızlık sebebiyle başlayan 1 bekar kıza müdahale edilmemiştir. Başka sebeple başlayan 1 bekar kıza, müdahale olmamıştır.

Müdahaleyle karşılaşan bekar kızların 2'si *uyum* göstererek bırakırken, 15'i karşı koyarak *müdahaleyi geçersiz bırakarak devam etmiştir*. Müdahaleye *uyum* gösteren bekar kızların 1'inin ekonomik bağımsızlık sebebiyle çalışmaya başlamasına rağmen, ikincil kazanç sebebiyle müdahaleye karşılaştığı görülmektedir. Diğerinin ise, yine ikincil kazanç sebebiyle müdahale gördüğü ancak başlama sebebinin diğer sebepler olduğu belirlenmiştir.

Müdahaleye *karşı çıkan* 15 bekar kız olduğu bunun 10'unun cinsiyet ayrımı ile karşılaştığı görülmektedir. Bu 10 kişinin 7'sinin ekonomik ihtiyaçla, 2'sinin ekonomik katılım ve bağımsızlık, birinin de erkek işsizliği sebepleriyle çalışmaya başladıkları ve karşılaştıkları müdahaleyi geçersiz bıraktıkları görülmektedir.

Karşı koyan 4 bekar kızın iş şartlarından dolayı müdahaleyle karşılaştığı, çalışmaya başlama sebeplerine bakıldığında 3'ünün ekonomik ihtiyaç, birinin de ekonomik katılım sebepleriyle başlamış oldukları görülmektedir.

İkincil kazanç sebebiyle işine müdahale edilen bir bekar kızın ise, başka bir sebeple çalışmaya başladığı görülmektedir.

15 evli kızın 9'unun çalışmadığı, ancak 6'sının çalışma deneyimi olduğu görülmektedir. Çalışma deneyimine sahip kızların yarısı müdahaleyle karşılaşmıştır: 2 kişi müdahaleye uyum gösterirken, bir kişi müdahaleyi geçersiz bırakmıştır. Sebeplere ilişkin şu bulgular elde edilmiştir:

Ekonomik ihtiyaç dolayısıyla çalışmaya başlayanlardan bir evli kız, müdahaleyle karşılaşmamış; ekonomik katılım sebebiyle başlayan, 2 evli kıza müdahale edilmemiştir. Müdahaleyle karşılaşan evli kızların 2'si *uyum* göstererek bırakırken, 3'ü karşı koyarak *müdahaleyi geçersiz bırakarak devam etmiştir*.

Uyum gösterenlerin 2 kişiden biri ekonomik ihtiyaçla başlamış, süreçte cinsiyet ayrımı müdahalesini kabullenmiştir. Diğeri ise, ekonomik katılım ve bağımsızlık sebebiyle çalışmaya başlamış ve cinsiyet ayrımı temelli müdahaleye uyum göstermiştir.

Müdahaleye karşı koyan bir evli kızın ekonomik katılım sebebiyle başladığı ancak iş şartlarından dolayı müdahaleyi kabullenmediği görülmektedir.

Burada, Boals'ın (1976) hakimiyeti, egemenliği açıklarken yaptığı *iç-dış* ikilemini akla getirmektedir. Ona göre egemenlik sadece teknolojik, ekonomik veya askeri değildir. Aynı zamanda duygusal, kültürel ve psikolojiktir ve aşağılık, güvensizlik duygularını yaygın bir şekilde üretebilmektedir. Kendini özgürleştirme süreci, birey ve grupları kendiliğinden içine almaktadır. Bu süreç, dönüşümcü hareketlerin potası olmasına rağmen, kısıtlamalar sebebiyle bazen tamamlanamaz (Boals, 1976:194-195). Müdahaleleri geçersiz bırakamayanlar kendini özgürleştirme sürecini tamalayamazken, geçersiz konuma düşürebilenler dönüşüm sürecini kısmen sağlamış görünmektedirler.

5.6 ÜCRETLİ ÇALIŞMANIN TANIMLARI VE YANSIMALARININ DEĞERLENDİRİLME FARKLILIKLARI

Ücretli çalışmanın ifade ve yansıtılma farklılıklarının tespiti için, deneklerin birbirinin çalışmasını doğrudan ifade edip etmediklerine ilişkin bulgular değerlendirilmiştir.

Annelerin *kızlarının çalışıp çalışmadığını doğrudan ifadelerine ilişkin bulgular*, 80 anneden 23'ünün kızının çalıştığını (4'ünün evde, 19'unun ev dışında çalıştığı ifade edilmiş), 57 anne de kızlarının çalışmadığını ifade etmiştir. Bu bölümün ilk kısımlarında ifade edilen rakamlar hatırlanırsa, annelerin ifadesi gerçek çalışan kız sayısını yansıtmamaktadır.

1993' yılında *aile üyelerinin ne iş yaptığı* ve deneklerin *annelerinin ne iş yaptığı* ile ilgili bulgular arasından anne ve kızlara ait dolaylı bulgular seçilerek, yeniden kodlanmıştır. Böylelikle *anne ve kızların bir birinin konumunu ilk etapta nasıl tanımladığı* tespit edilmiştir: Annelerin 78'i kızını *ev kızı* olarak tanımlarken,

68 bekar kız annesini sadece *ev hanımı (ev kadını)* olarak tanımlamaktadır. Sadece 2 annenin kızının çalıştığını ve ev kızı olduğunu beraber ifade ettiği tespit edilmiştir. 12 bekar kızın ise, annesini ev hanımı ve çalışıyor biçiminde ifade ettiği görülmüştür.

Buna karşın kadınlara, annelerinin veya kızlarının *ücret karşılığı çalışılıp çalışılmadığının ayrıca sorulmasıyla* da konuya ilişkin veriler elde edilmiştir. Bu verilerin her denekten elde edileni, kendi annesinin veya kızının verileriyle eşleştirilerek, karşılaştırılarak yeniden kodlanmasıyla hedeflenen verilere ulaşılmıştır:

Ücretli çalışma ile ilgili soruların cevaplarının ifade edilişine ilişkin *ifade edilen ve gerçek deneyime* ait veriler bire bir denetlenmiştir. Bu kontrol sonucunda, elde edilen bulguların kadınların yeniden yerleşimi yaşama çağlarına göre dağılımı aşağıdaki tablo 5.21’de özetlenmiştir.

Tablo 5.21: Anne ve Bekar Kızların Birbirinin Ücretli Çalışmasını İfade Etme Şekillerinin, Deneklerin Yeniden Yerleşim Çağlarına Göre Dağılımı

İfade Tarzı		Yetişkin	Çocuk	Yeniden Yerleşimden Sonra Doğmuş	Toplam
Çalıştığı Bahsedildi	n	8	18	24	50
	%	4,6	10,3	13,7	28,6
Çalıştığı Bahsedilmedi	n	28	7	4	39
	%	16	4	2,3	22,3
Çalışmadığı Bahsedildi	n	40	10	13	63
	%	22,9	5,7	7,4	36
Çalışmadığı Bahsedilmedi	n	4	2	2	8
	%	2,3	1,1	1,1	4,6

Not: Deneklerin % 8,6 sını oluşturan evli kızlar bu tablonun dışında kalmakla beraber % oranları 175 denek baz alınarak hesaplanmıştır.

Tablo 5.21’in verilerine göre, doğru ifade edilen bilgilerin genel toplam içinde % 58’lik payı aldığını göstermektedir. Çalıştığı bahsedilenlerin, % 24’lük çoğunluğunu, yeniden yerleşimden sonra doğanlar ve çocuk gelenler oluştururken;

çalıştığı bahsedilmeyenlerin, % 16'lık çoğunluğunu, yetişkin olarak gelenler oluşturmaktadır. Çalışmadığı bahsedilenlerin, yine çoğunluğunu % 23 ile yetişkin anneler teşkil etmektedir. Çalışmadığı halde bu yönleri ifade edilemeyenlerin oranı ise düşüktür.

Bu bölümde, özelliklerinden bahsettiğimiz ücretli çalışma tipini, kadınların dolaylı şekillerde pek ifade etmedikleri, yanıltıcı ifadeler verebildikleri görülmektedir.

Ancak, Keban göçmeni 175 kadının yaşadıkları bu deneyimler, 1994'te Portes'in Dünya Sosyoloji Kongresinde, Almanya'da ifade ettiği göçle ilgili tanımını hatırlatmaktadır. O göçü sadece bireylerin göçü olarak değerlendirmez, yeni biçimler yaratan ve beklentileri olan bir sosyal ağ olarak görür. Sosyal ağ olarak göçün, toplumsal dokudaki yerleşiminin önemine dikkat çeker. Buraya kadar 175 kadınla ilgili olan bulgular, bu kadın grubunun içinde bulunduğu sosyal dokunun dinamik yapısına işaret etmektedir.

5.7 SONUÇ

Bu bölümdeki bulgular *kadınların çalışması* ile ilgili değerlendirme yapılırken *tanımlanmasının* önemli olduğunu, istihdamdan mı, meslekten mi yoksa ücretli çalışmadan mı bahsedildiğinin bazı kesimler için açıklanması gerektiğini ortaya koymuştur. *İş* kavramı, sözkonusu deneklerden daha az bilgi elde edilmesine sebep olurken; *ücretli çalışma* açıklamasının, daha detaylı bilgilere ulaşılmasına yardımcı olduğu görülmüştür. Ücret karşılığı yapılan işin, gayri resmi olduğunda geçici veya sürekli olarak tanımlanmasında da farklar denek grubundaki heterojenlikle bağlantılı olarak ortaya konulmuştur. Ücretli çalışanlar tanımlanırken gelir sağlayan olarak daha çok erkekler ifade edilmiştir. Bu eğilim, kısmen ataerkil (patriarkal) yapının süregelen yansıması olarak değerlendirilebilir. Ancak, kadınların bu yansımayı hemcinsleri olan anne ve kızlarının işlerini ilk etapta tanımlarken de sergilemekte ve onların doğru ifade edilmesini kendileri sınırlamaktadır: Kızlar anneleri, anneler kızları hakkında ifadelerde bulunurken, genellikle ev hanımı, ev kızı gibi isimlerle birbirini tanımlamaktadırlar. Bu öncelik

ancak, ücretli çalışmaya yönelik doğrudan sorularla kınılarak, detaylarda saklı kalan bilgiye ulaşılabilmektedir.

Emek pazarında, deneklerin kronolojik olarak görünüşleri yoğun ve çeşitlidir. Bu çeşitlilik yapılan iş türleriyle karşılaştırıldığında artmaktadır. Kadınlar, arka plan birikimlerine göre 1993'te halen görünmeyen gayri resmi kesimde yer almasına rağmen, aralarında geliştirdikleri sosyal organizasyonlarla (Çavuşluk gibi) resmi kesime (orman işlerinde olduğu gibi) yükselebilmektedirler. Daha genç nesil, annelerinden farklı olarak, eğitim düzeylerini geliştirmeye ve önlerine çıkan iş imkanlarını değerlendirerek geliştirmeye çalışmaktadırlar. Bu bir anlamda, çalışmayla ilgili sınırları ve sınırlamaları kaldırma çabasıyla arka-planı değiştirme, başkalarının baskı, karar ve yönlendirmelerine karşı koyabilme, kendi sebeplerini sunabilme, sınırlı imkanları zorlayabilme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Birçok açıdan, anneler ve kızlar arasında farklarla beraber benzerlikler de bulunmaktadır. Kızların ücretli çalışma konusunda yaşadıkları, sosyal, psikolojik, ekonomik, kültürel ve yönetsel faktörler örüntüsünün bir sonucu gibi görünmektedir. Kadınlar, pasif izleyiciler değil, aktif katılımcılar olarak şartları zorlamakta, gerektiğinde beklemede kalıp yeniden aktif hale geçebilmektedirler. Aktif-pasif dönemlerle bazı beklenti ve isteklerini saklayıp, süreler farklılaşsa da, şartlar elverdiğinde bekleyen istekleri açığa çıkarmaya çalışabilmektedirler (çalışmaya başlayıp, müdahaleye uğrayanlar, okula gönderilmeyip, kurslara katılanlar gibi). Anneler daha çok ekonomik ihtiyaç sebepleriyle çalışmışken, ücretli çalışma için kızların sebeplerinde bireyselliğe doğru bir eğilim tespit edilmiştir. Ancak, bu eğilimleri annelerin destekleyip desteklemediği veya sosyalizasyonla aktarma payları takip eden bölümlerde tartışılacaktır. Deneklerin ücret karşılığı çalışan bir kısmının, çalışmamaları yönünde yapılan baskılara belki de ücret karşılığı çalışmanın bir fonksiyonu olarak, kendilerine güvenle ve büyük bir çoğunlukla karşı koyabildikleri görülmüştür. Bu tür bulgulara rağmen, bazı faktörler, zaman zaman destekleyici konumda görünürken, aynı sosyal güç grubunun bir başka dönemde engelleyici pozisyonlara bürünebildikleri de tespit edilmiştir.

6.1 GİRİŞ

Bugüne kadar, yurt içinde ve yurt dışında göçmen kadınlarla ilgili olarak yapılan çalışmaların birçoğunda, kadınların yeni yerleşilen alandaki sosyal ilişkilerinin önemli etkilerinin olduğu bilinmektedir. Bu konuyla ilgili 2. alt bölümde farklı örneklerden bahsedilmiştir. Önceki bölümlerde bahsedilen bulgular, yeniden yerleşim kuralları doğrultusunda, büyük bir grup olarak yerleştirilen Keban Barajı göçmenlerinin sıkı bir sosyal ilişkiler ağına sahip olması gerektiği beklentisini yaratmaktadır. Ancak 4. alt bölümde de bahsedildiği gibi deneklerin çoğu iki ilden gelmektedir: Tunceli ve Elazığ. Yerleşim şekilleri itibarı ile Elazığ, daha toplu köylere ve yerleşimlere sahipken Tunceli'nin yeniden yerleşim yıllarındaki, köy altı yerleşimlerindeki dağınık yapı ve sayıca farklılık dikkatleri çekmektedir. 4. kısımda belirtildiği üzere, göçmenler yeniden yerleşimin ilk yıllarında, ekonomik ve sosyal yönlerden birbirlerine önemli destekler sağlamışlardır. 5. bölümde; kent ortamında iş bulmalarını hazırlayan sebepler arasında, çevrenin ve ailenin tavrının, kadınların eğitim seviyelerini, çalışmaya başlama ve bırakma durumlarını etkilediğinden bahsedilmiştir. Bu bölümde, 175 kadının 4. bölümde beraber yaşadığından bahsedilen, çevresindeki insanlar değil, görünmeyen köşelerde veya sosyal dokuda gömülü fonksiyonel, zaman ve şartlar içinde, motivasyon sağlayıcı veya sınırlayıcı görünümlere bürünebilen bir güç olarak, gerçek sosyal çevresi tanımlanmaya çalışılacaktır. Bu tanımlama yapılırken, mevcut sosyal çevrenin farklı fonksiyonel etkileri de sebep ve sonuçlarıyla tartışılacaktır. Bu bölüm, 3 ana başlıktan oluşmaktadır. Birinci kısımda, akrabaların, evli çocukların, kent ortamındaki orijinden komşuların ve genel olarak komşuların sosyal çevredeki varlığı, görüşülme sıklık ve sebepleri; borçlanma ve hastalıkta acil yardım teminine ve emek pazarına giriş, kalış ve çıkışta sosyal ilişki ağının önemine değinilerek tartışılacaktır. İkinci kısımda, fiziki çevre ve sosyal çevre ilişkisinin yansımaları, alışverişe gitme, alışveriş yeri, alışverişe eşlik edenler; şehrin kullanımı, parklara, sinemaya, tiyatroya gitme ve diğer şekillerde şehre inme ve bunlara eşlik edenler, kadınların yeniden yerleşimi yaşama çağlarına, çalışma durumlarına ve eğitim engeline takılmış olmaları gibi sebeplerle değerlendirilecektir. Aynı kısmın ilerleyen bölümlerinde, ikamet edilen mahalleden

ve Elazığ'dan memnuniyet ve memnuniyetsizlik durumu değerlendirilecek, bu durumdan esinlenerek gitmek isteyenler kalmak isteyenler, sebepleri ve gidilecek yerler tartışılacaktır. Evlenilecek şahsın seçiminin, içinde bulunulan ortamın değişiminde aracı rolü incelenecektir. Sonuç kısmında, bölümün bulguları özetlenecektir.

6.2 AKRABALARIN VE KOMŞULARIN SOSYAL ÇEVREDEKİ VARLIĞI, GÖRÜŞÜLME SIKLIK VE SEBEPLERİ

6.2.1. Akrabaların ve Komşuların Sosyal Çevredeki Varlığı

Evli Çocuklar

Dördüncü bölümde şekil 4.5'te örneklenen 80 hanenin evli çocuklarının % 60'ının Elazığ ilinde oturduklarından bahsedilmiştir. Bu durumda, evli çocukların büyük bir çoğunluğunun, ailelerine yakın oturduklarından söz edilebilir. Bu yakınlık, aynı mahallede aynı evde oturan çocuklar söz konusu olduğunda, erkek çocuk ve onun kendi ailesiyle ebeveynlerine eklenti yapması yönünde bir yanlılık görünümü vermektedir. Bazıları aynı mekanı paylaşmakta, bazıları aynı mekanı paylaşmasa dahi aradaki sosyo-ekonomik bağın güçlülüğü mekansal farklılığın etkisini önemli ölçüde arka plana itebilirken, bir diğer kısmının ise, ailesinden tamamıyla bağımsız olduğu gözlenmiştir. Bu tür cinsiyete dayalı yanlılık, erkek çocuklara aynı mahallede ev alma eğiliminde de tespit edilmiştir.

Kent Ortamında, Yeniden Yerleşim Öncesi Orijinden Komşular

Dördüncü bölümde, APM'ye 805 hanenin hak sahiplerinin yerleşmesi amacıyla yapıldığından, zaman süresince ikamet edenlerin değiştiğinden bahsedilmiştir (bkz.tablo 4.5). Bu durumda yeniden yerleşim alanının giriş ve çıkışlarla dinamik bir sosyal yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Ancak, 1993 yılında, örneklenen 80 hanenin bulunduğu yerde, kırsal orijinden komşusunun olup olmadığı kontrol edildiğinde aşağıdaki tablo 6.1'in son sırasındaki verilere ulaşılmıştır. Tabloya göre 80 yetişkinin ifadesine bakıldığında,

54 (% 67,5)' hanenin yakınında kırsal orijinden komşusu bulunmasına rağmen 26 (% 32,5) hanenin böyle bir komşusu bulunmamaktadır. Çocukken gelen veya yeniden yerleşimden sonra doğan evli kızlar (15 kişi) grubuna bakıldığında, sadece birinin komşusunun orijinden olduğundan bahsettiği görülmektedir.

Akrabalar

Gecekondu, squatter settlement, slum ve yeniden yerleşim alanlarındaki göçmenlerle ilgili çalışmaların bulgularında, göç sonrası, yeni yere adaptasyon sürecinde, hemşehricilik ve akrabalık bağlarının önemli rolleri olduğundan bahsedilmektedir. Ancak asimilasyon sürecinde, akrabalık temelli sosyal ilişkilerden, bu tür dayanışmaların azaldığı ilişkiler yönünde geçişler olduğundan bahsedilir (Abadan-Unat,1977; Andal,1992; Erman,1997; Kıray,1976; Öç,1974; Taneeranon, 1994; Young ve Willmoth,1957).

Gordon'a (1964) göre ise, bu tür geçişler 7 aşamada gerçekleşmektedir.

1.Yapısal asimilasyon: Göç eden grup üyelerinin, gittikleri topluluğun sosyal klikleri, kulüpleri ve kurumlarına büyük ölçekte birincil grup ilişkileri seviyesinden katılımı söz konusudur. Bunun temel asimilasyon türü olduğu ve diğerlerinin onu takip ettiğinden bahsedilmektedir.

2.Kültürel asimilasyon:Göçmen kültüründen, gidilen toplumun kültürüne doğru değişimi ifade etmektedir.

3.Evliliksel asimilasyon: Göç eden grup üyeleri ile gittikleri yerdeki grubun üyelerinin arasında evlilikler gerçekleşmektedir.

4. Kimliksel asimilasyon: Paylaşılan kimlik veya benim insanım duygusunun gelişerek, göç edenler ve göç edenlerin ulaştığı grubun üyelerinin birbirine bağlanmaktadır.

5.Tavırsal asimilasyon: Ulaşılan grubun tavırları kabullenilmektedir.

6.Davranışsal asimilasyon:Ulaşılan grubun davranışları benimsenmektedir.

7.Yurttaşlık asimilasyonu: Göç edenlerle, göç edenlerin ulaştığı yerdeki bireylerin arasında güç çatışmasının ortadan kalkmaktadır.

Asimilasyonun veya adaptasyonun boyutlarıyla ilgili, Amerika'da ve İngiltere'de Gordon'un bahsettiği türden araştırmalarda, Ballard ve Ballard'ın

(1977), Taylor, (1976) ve Thompson'un (1970) çalışmalarında olduğu gibi, konu iç göç elemanlarına değil, bir dış göç unsuru olan göçmenlere odaklanmaktadır. Gordonun bahsettiği aşamaların bu sırayla olmasını, Keban Barajı göçmeni kadınlarla ilgili bu çalışmanın odaklandığı toplumsal yapı ve çalışmanın bakış açısı farklılığından dolayı beklemek yanlış olsa da, farklı aşamalar, bu çalışmanın bulgularıyla paralellik veya zıtlıklar gösterebilir.

Türkiye'deki birçok çalışmada vurgulandığı gibi, hemşehrilik duygusu, toplumsal yapımızın oldukça önemli bir özelliğidir.

APM'de, güçlü hemşehrilik ilişkileriyle göçmenlerin kendini Keban göçmeni olarak tanımlama eğilimi olduğu gözlenmiştir. Diğer mahallelerdeki göçmenlerin ise, Keban göçmeni kimliğini ve böyle bir gruba aidiyeti APM sakinleri kadar sık ifade etmedikleri belirlenmiştir. Bu bir ölçüde, APM sakinlerinin toplu yerleştirilmişliği ve diğer mahallelere taşınmışların bireysel tercihlerle buradan ayrılmışlıkları ile bağlantılı olabilir.

Bu ihtimalden hareketle, göçmen kadınların yakın çevresini oluşturan grupları tablo 6.1'deki verilerde görmek mümkündür.

Tablodaki verilere göre: 175 kadının % 90'ının akrabalarının Elazığ'da olduğu ve görüştükları görülmektedir. Elazığ'da akrabasının olmadığından bahseden % 9,8'lik oranın % 6,3'ünü yetişkin gelen anneler grubu; geriye kalan % 3,5'ini ise, kızlar oluşturmaktadır.

Elazığ dışında akrabası olduğundan ve görüştüğünden bahsedenlerin oranı % 87,4 gibi bir orana ulaşırken, Elazığ dışında akrabası olmadığından bahsedenlerin oranı % 12,6'yı bulmaktadır. Yine bu oranın çoğunluğunu yetişkin anneler oluşturmaktadır.

Tablo 6.1: Elazığ'da ve Elazığ Dışındaki Akrabalarıyla, Mahallelerindeki Komşularla Görüşme ve Yakınlarında Aynı Köylü Komşu Mevcudiyetinin, Kadınların Elazığ'a Geliş Çağlarına Göre Dağılımı.

Elazığ'a Geliş Çağı		Yetişkin Anne		Çocuk		YY.Sonra Doğmuş		Toplam	
		n	%	n	%	n	%	n	%
Elazığ Merkezindeki Akraba	Hayır	11	6,3	1	0,6	5	2,9	17	9,7
	Evet	69	39,4	49	28	40	22,9	158	90,3
	Sütun Toplamı	80	45,7	50	28,6	45	25,7	175	100
Elazığ Dışındaki Akraba	Hayır	12	6,9	3	1,7	7	4,0	22	12,6
	Evet	68	38,9	47	26,9	38	21,7	153	87,4
	Sütun Toplamı								
Komşu	Hayır	1	0,6			1	0,6	2	1
	Evet	79	45,1	50	28,6	44	25,1	173	98,9
	Sütun Toplamı	80	45,7	50	28,6	45	25,7	175	100
Orijinden Aynı Köylü Komşu Mevcudiyeti	Hayır	26	14,9	12	6,9	2	1,1	39	22,9
	Evet	54	30,9	1	0,6			55	31,4
	Sorulmadı (bekar kız)			37	21,1	43	24,6	80	45,6

Not: Genel toplam içindeki yüzde. YY:Yeniden Yerleşim

Komşularıyla görüşenler, % 98'lik büyük bir oran teşkil etmektedir. Bu durum da bahsedilen bulgulardan hareketle, 175 kadının doku altındaki, ilk görünmeyen kaba taslak sosyal çevresini oluşturan, sosyal ortam gruplarını en fazla bahsedilenden sayıca az olana doğru şöyle özetlemek mümkün görünüyor:

Yetişkin anneler (80 kişi):

- 1.grup: Elazığ merkezinde akrabası olanlar (69 kişi)
- 2.grup: Elazığ dışındaki akrabası olanlar (68kişi)
- 3.grup:Komşusuyla görüşenler (79 kişi)

4.grup:Orijiinden komşusu olanlar (54 kişi)

5.grup:Evli çocukları olanların % 60'nın çocuğu Elazığ ilinde, % 40'nın çocuğu ise, Elazığ dışında oturmaktadır.

Çocuk gelen kızlar (50 kişi):

1.grup:Komşusu olanlar (50 kişi)

2.grup:Elazığ'da akrabası olanlar (49 kişi)

3.grup: Elazığ dışında akrabası olanlar (47 kişi)

4.grup. Orijiinden komşusu olanlar (1 kişi)

Yeniden yerleşimden sonra doğan kızlar (45 kişi):

1.grup:Komşusu olanlar (44 kişi)

2.grup:Elazığ'da akrabası olanlar (40 kişi)

3.grup:Elazığ dışında akrabası olanlar (38 kişi)

Kadın deneklerin özellikle kızlar grubunun, annelerde görülen akraba grubu önceliğini, büyük bir çoğunlukla komşular grubuna doğru değişim göstermiş gibi görünmektedir. Ancak, *sosyal ilişki örüntüsü bu görünenle ne derece örtüştüğü* takip eden kısımlarda görülecektir.

6.2.2 Akrabalarla ve Komşularla Görüşme Sıklık ve Sebepleri

Akrabalarla görüşme sıklık ve sebepleri, yukarıda ortaya çıkan sosyal ilişki gruplarının arasındaki iletişim ağının işlerliliğinin ortaya koyma amacıyla kontrolünden tablo 6.2 elde edilmiştir.

Tablo verilerine göre:

Daha önce görüştüğünden bahsetmiş olmalarına rağmen sonra, görüşme sıklığı sorulduğunda görüşmediğini ifade eden kadınlar bulunmakta ve çoğunluğunu da yetişkin anneler ve yeniden yerleşimden sonra doğan kızlar grubu oluşturmaktadır. Neden farklı ifade kullanıldığı, kendilerine sorulduğunda, *“varlar görüşüyoruz ama, rastlarsak, biz de gitmeyiz onlar da gelmezler, varlıklarını biliyoruz”* türünden ifadelerle karşılaşılmıştır.

Tablodaki verilerin toplamı ile ilgili sütunlarına bakılıp, tablo detayı ile karşılaştırılınca; tüm gruplarda en yoğun görüşülen grubun, haftada en çok 4-7

kez (%71) ve haftada 1-3 kez görüşme ile (%19) *komşular* grubu olduğu ortaya çıkmaktadır.

Elazığ'daki akrabaların genel toplamına bakıldığında, çoğunluğun haftada 1-3 kez ve ayda 1-3 kez görüştikleri görülmektedir.

Elazığ dışındaki akrabalarla görüşmelerin ise, daha seyrekleştiği ve en fazla 1-3 seferlik yıllık ziyaretlere dönüştüğü görülmektedir.

Görünen dokunun altına bakıldığında, en fazla görüşülenlerin akrabalık gruplarının değil aksine, komşular olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 6.3'deki görüşmeyi gerektiren sebepler; tablo 6.4'deki borç istenilebilecek 1. ve 2. kişi; hasta yardımı istenebilecek kişilerle ilgili veriler ve tablo 6.5'teki kendisine en yakın hissedilen 1. kişi 2. kişi ve en çok etkilenilen ebeveyn kontrol edildiğinde, sosyal ilişkileri etkileyen sebeplerin bir kısmı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 6.3, *Elazığ dışından akrabasıyla görüşenlerle ilgili* şu bulguları açığa çıkarmaktadır:

175 kadının % 50'sinin görüşme amaçlı (gezmeye gidip oturma) görüştiklerini ortaya koymaktadır. Mikro gruplara bölünmeler, kendi gruplarının içinde oranlandığında: Yetişkinler grubunun % 44'ünü, çocukken yeniden yerleşimi yaşayanların % 60'ını; yeniden yerleşimden sonra doğanların ise % 49'unu oluşturdukları görülmektedir.

Tablo 6.2: Elazığ'da ve Elazığ Dışındaki Akrabalarla, Komşularla Görüşme Sıklığının Kadınlarda Elazığ'a Geliş Çağlarına Göre Dağılımı.

Görüşme Sıklığı	Yetişkin Anne (80 kişi)						Çocuk (50 kişi)						YY.Sonra Doğmuş (45 kişi)						Toplam (175 kişi)					
	Elazığ Dışından Akraba		Elazığ'da Akraba		Komşu		Elazığ Dışından Akraba		Elazığ'da Akraba		Komşu		Elazığ Dışından Akraba		Elazığ'da Akraba		Komşu		Elazığ Dışından Akraba		Elazığ'da Akraba		Komşu	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Sorulmadı	12	6,9	11	6,3	1	0,6	3	1,7	1	0,6			7	4	5	2,9	1	0,6	22	12,6	17	9,7	2	1,1
Görüşüyor	6	3,4	1	0,6									4	2,3					10	5,7	1	0,6	1	0,6
Çok Nadir	3	1,7					3	1,7											6	3,4				
Haftada 1-3			21	12	17	9,7	1	0,6	17	9,7	9	5,1							15	8,6	7	4	1	0,6
Haftada 4-7	1	0,6	4	2,3	2	1,1			2	1,1	37	21,1							9	5,1	32	18,3	1	0,6
Ayda 1-3	4	2,3	21	12	19	10,9			19	10,9	3	1,7							2	1,1	8	4,6	4	2,3
Ayda 4-7											1	0,6											1	0,6
Yılda 1-3	50	28,6	20	11,4	41	23,4			9	5,1			32	18,3	7	4							123	70
Yılda 4-7	3	1,7	2	1,1	2	1,1			1	0,6									1	0,6			5	2,9
Yılda 8+	1	0,6			1	0,6			1	0,6													1	0,6

Tablo 6.3: Elazığ'da ve Elazığ Dışındaki Akrabalarla, Komşularla Görüşme Sebeplerinin, Kadınların Elazığ'a Geliş Çağlarına Göre Dağılımı.

Görüşme Sebepleri	Yetişkin Anne (80)						Çocuk (50)						YY.Sonra Doğmuş (45)						Toplam					
	Elazığ Dışından Akraba		Elazığ'da Akraba		Komşu		Elazığ Dışından Akraba		Elazığ'da Akraba		Komşu		Elazığ Dışından Akraba		Elazığ'da Akraba		Komşu		Elazığ Dışından Akraba		Elazığ'da Akraba		Komşu	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Sorulmadı	16	9,1	11	6,3	2	1,1	3	1,7	1	0,6			11	6,3	5	2,9	1	0,6	30	17,1	17	9,7	3	1,7
Görüşme	35	20	33	18,9	15	8,6	30	17,1	25	14,3	13	7,4	22	12,6	22	12,6	13	7,4	87	49,7	80	45,7	41	23
Yardımlaşma	1	0,6	2	1,1	1	0,6	1	0,6					1	0,6					2	1,1	3	1,7	1	0,6
Özel günler	11	6,3	8	4,6			6	3,4	5	2,9			11	6,3					28	16	7	4		
Ölüm,hastalık	7	4	4	2,3			1	0,6											8	4,6	4	2,3		
Birkaç sebep	9	5,1	21	12	61	35	8	4,6	19	11	37	21	1	0,6	10	5,7	31	17,7	18	10,3	50	28,6	129	74
Başka	1	0,6	1	0,6	1	0,6	1	0,6											2	1,1	1	0,6	1	0,6

Düğün, bayram gibi özel günlerde, Elazığ dışından akrabasıyla görüşenler %16'lık bir genel oranı oluşturmaktadır. Bu oranın her grup içindeki yansıması ise şöyledir: Yetişkin anneler (% 14) ve sonra doğan kızlar (%12) gruplarında ikinci en yüksek oranı teşkil ederken; çocukken gelenler grubunda oransal olarak daha fazla olmasına rağmen (% 24,4) 3. sıraya düşmektedir.

Genel olarak bakıldığında ölüm, hastalık, yardımlaşma ve gezme gibi birkaç sebeple Elazığ dışındaki akrabalarıyla görüşenlerin % 10'luk bir kesimi oluşturduğu görülmektedir. Bu kesim, yetişkin anneler (% 11) ve çocukken gelenlerde (% 16) önemli bir oranda kalırken, sonradan doğanlarda, oldukça küçük (% 2) bir grubu oluşturmaktadır.

Ölüm hastalık gibi sebeplerle bu gruba görüşenlerin genel içinde % 5'lik bir oranı oluşturdukları görülmektedir. Bu grubu oluşturanlar, % 9'luk oranıyla yetişkinler ve % 2'ile çocukken gelenlerdir.

Yardımlaşma ve başka sebeplerle, Elazığ dışındaki akrabalarıyla görüşen kadınlar % 2'lik oranı oluşturmaktadır. Bu sebepleri ifade edenlerin yarısını yetişkinler, yarısını da çocuk yaşta göçü yaşayanlar oluştururken, sonradan doğanlar önceki grupta olduğu gibi yer almamaktadır.

Elazığdaki akrabalarla görüşme sebepleriyle ilgili şu bulgulara ulaşılmıştır:

En yüksek görüşme oranı olan % 46'lık bir grubun, görüşme amacıyla Elazığ'daki akrabalarına oturmaya gidip geldikleri anlaşılmaktadır. Bu sebep, her üç grubun da en yüksek oranlarını oluşturmaktadır: Yetişkinlerde % 41, çocukken gelenlerde % 50 ve sonradan doğanlarda ise % 49'dur.

Birkaç sebepten dolayı görüşenlerin oranının % 28,6 olduğu görülmektedir. Bu sebebi ileri sürenler, çocukken gelenlerin % 38'ini, yetişkinlerin % 26'sını ve sonradan doğanların ise, % 22'sini oluşturmaktadır.

Ölüm, hastalık gibi sebeplerle görüşenlerin oranı % 2'lerde kalmaktadır. Bu sebebi ileri sürenlerin yetişkinler olduğu görülmektedir.

Yardımlaşma ve başka sebeplerle Elazığ'daki akrabalarıyla görüşenler, genel toplamın % 3'lük oranını yetişkinler ve çocukken göç edenlerden teşkil etmektedir.

Tablo 6.3, *Komşularıyla görüşenlerin, görüşme sebepleri ile ilgili şu bulguları ortaya koymaktadır:*

Genel olarak bakıldığında, bu grubun en yüksek oranını, % 74 ile birkaç sebepten dolayı görüşenler teşkil etmektedir. Bu oranı, yetişkin gelenlerin % 76'sı; çocukken gelenlerin % 74'ü ve yeniden yerleşimden sonra doğanların % 69'u oluşturmaktadır.

Görüşülen 175 kadının % 23'ünün komşularıyla oturup görüşme amaçlı görüştükleri görülmektedir. Mikro ilişkiler açısından bakıldığında, bu grubu oluşturanların yetişkinlerin % 19'u, çocukken gelenlerin % 26'sı ve sonradan doğanların ise % 29'u olduğu görülmektedir.

Yardımlaşma ve diğer sebeplerle komşularıyla görüşenlerin % 1'lik bir oranı oluşturdukları ve yetişkinler grubundan geldikleri anlaşılmaktadır.

Bu veriler, en sık görüşülen kesimi komşuların oluşturduğunu ve görüşme sebeplerinin birkaç sebebi içerecek çeşitlilikte olduğunu göstermektedir.

Elazığ'daki akrabalarla görüşmenin, en sık görüşülen, ikinci büyük grubu sadece görüşmüş olma sebebi oluşturmaktadır. Elazığ'daki akrabalarla birkaç sebepten dolayı bir araya gelme oranı, komşular grubundakilerin ancak üçte biri civarında tespit edilmiştir. Elazığ dışındaki akrabalarla görüşme grubunun, en son ve en seyrek görüşülen grubu oluşturduğu daha önce ifade edilmiştir. Tablo 6.3'ün verileri, bu gruba genellikle görüşme amacıyla ve özel günlerde görüşüldüğünü göstermektedir. Bu akraba grubuyla birkaç sebeple görüşen kadınların, komşular grubundaki oranlarının yedide biri civarındadır.

6.2.3 Borçlanma ve Hastalıkta Acil Yardım

Ekonomik-sosyal güçlük anlarında, *borç isteme ve hastalık* söz konusu olduğunda, acil yardım istenecek kişilerle ilgili verilere bakıldığında, biraz daha şahsi konularda, kimin daha yakın sosyal çevreyi oluşturduğuna ilişkin bulgulara eklenebilecek bilgilere ulaşılmıştır. Bu veriler tablo 6.4'te yer almaktadır.

Bulgulara göre, *birinci derecede borç istenebilecekleri* genel toplam içindeki oransal dağılımlarına göre sıralamak mümkündür:

Komşular % 47, akrabalar % 35, istemeyen % 10 ve % 8 'lik oranla arkadaş grupları oluşturmaktadır.

İkinci dereceden borç istenebileceklerle ilgili şu bulgular elde edilmiştir: Deneklerin % 51'lik oranını oluşturan kesim birinci tercihlerinden borç isteyip alamamıştır. Borç temin edemeyen bu gruptan % 41'lik kesimin bir daha kimseden borç istemedikleri tespit edilmiştir. İkinci tercihlerde borç istenilenlerin; % 21'lik kesimini akrabalar, % 18'ini komşular, % 6'sını arkadaşlar, % 2'sini başka kişiler (bakkal gibi) ve en son % 1'lik kısmını da işverenler teşkil etmektedir.

Hastalıkta acil yardım isteme durumuna bakıldığında: Komşuların % 59, akrabaların % 30, sağlık merkezinin % 6 (resmi sağlık kurumu), istemeyenlerin % 4,3'lük ve arkadaş grubunun % 0,6'lık oranları oluşturdukları görülmektedir.

Borç isteme ve sağlık konusunda acil yardım konusunda başvuru alan ilk kişilerin oran ve dağılımlarına bakıldığında: Kurumsallaşmış banka, sağlık merkezleri gibi birimlerden değil, daha çok sosyal dayanışmaya dayalı sosyal ilişkiler ağından faydalanıldığı görülmektedir.

Mikro düzeydeki değişimleri izleyebilmek için, yetişkin gelenler, çocuklukta gelen ve yeniden yerleşimden sonra doğanlarla ilgili verilere ayrı ayrı bakıldığında şu bulgular ortaya çıkmaktadır:

Yetişkinler (genel toplamın % 45,7 lik kesimini oluşturuyor)

İlk borç istenebilecekler: % 29 komşular, %12 akrabalar, % 4 istemeyenler ve % 0,6 arkadaşlar şeklinde bir sıralama izlemektedir.

İkinci derecede borç istenebilecekler: İstemeyenlerin oranı bu grupta % 27,4'e ulaşmakta, bir önceki grup oranıyla karşılaştırılınca % 23'lük bir kesimin bir kez isteyip alamayınca bir daha kimseden borç istemeyeceklerine işaret etmektedir.

Kadınların % 9,7'si akrabalarından, % 7'si komşularından, % 1,7'i ise, başkalarından borç almaktadırlar.

Hastalıkta acil yardım isteme durumuna bakıldığında: % 28,6 sının komşusundan, % 11,4'ünün akrabasından, % 3,4'ünün yardım istemeyeceği, % 2,3'ünün ise, sağlık kuruluşundan yardım isteyeceği anlaşılmaktadır.

Tablo 6.4: Borç İstenebilecek 1.ve 2. Şahıslar; Hasta İçin Yardım İstenebilecek İlk Kişilerin, Kadınların Elazığ'a Geliş Çağlarına Göre Dağılımı.

Görüşme Sebepleri	Yetişkin Anne			Çocuk			YY.Sonra Doğmuş						Toplam										
	Borç 1. kişi n	Borç 2. kişi n	Hasta yardımı n %	Borç 1. kişi n	Borç 2. kişi n	Hasta yardımı n %	Borç 1. kişi n	Borç 2. kişi n	Hasta yardımı n %	Borç 1. kişi n	Borç 2. kişi n	Hasta yardımı n %	Borç 1. kişi n	Borç 2. kişi n	Hasta yardımı n %								
İstemez	7	4	48 27,4	6	3,4	6 3,4	26	14,9	1	0,6	4	2,3	16	9,1	1	0,6	17	9,7	90	51,4	8	4,6	
Akraba	21	12	17 9,7	20	11,4	20 11,4	12	6,9	16	9,1	20	11,4	8	4,6	16	9,1	61	34,9	37	21,1	52	29,7	
Komsu	51	29	12 6,9	50	28,6	18 10,3	8	4,6	28	16	14	8	12	6,9	25	14,3	83	47,4	32	18,3	103	59	
Arkadaş	1	0,6				6	3,4	1	0,6	1	0,6	7	4	9	5,1		14	8	10	5,7	1	0,6	
İşveren						2	1,1												2	1,1			
Sağlık Merkezi				4	2,3				4	2,3					3	1,7						11	6,3
Başka				3	1,7			1	0,6										4	2,3			

Not:% genel toplam içindeki yüzde oranını yansıtmaktadır. YY: Yeniden Yerleşim

Bu verilerden anlaşıldığı kadarıyla, 1. derecede borç alınanlar, genel dağılıma paralel bir dağılım göstermesine rağmen; 2. derecede borç istenenler ve hastalıkta acil yardım konusunda sıralamaların sonlarına doğru, kısmen genel toplam sıralamasından farklılaşmaktadır.

Borç ve sağlık yardımı istemeyle ilgili veriler, denk gruplarına dağılımları açısından şu bulguları ortaya koymaktadır:

Çocukken göç edenlerin borç ve sağlıkla ilgili yardım isteme durumu

Çocukken Elazığ'a gelenler KBG kadınların % 28.6'sıdır. Bu grubun borçlanma ve sağlık yardımı isteme bulguları şöyledir:

İlk borç istenebileceklerin: % 11,4'nü akrabalar; % 10'unu komşularından isteyenler; % 3,4'ünü borç istemeyenler % 3,4'ünü arkadaşlarından ve % 1 işvereninden borç isteyenler sıralaması izlemektedir.

İkinci derecede borç istenebilecekler: İstemeyenlerin oranı bu grupta % 14,9'a ulaşmakta, bir önceki gruptaki oranla karşılaştırılınca % 3,5'lik bir kesimin, bir kez isteyip alamayınca bir daha kimseden borç istemeyeceklerine işaret etmektedir. Borç istenebilecek gruplardan akrabalar % 7'lik, komşular % 4,6'lık, arkadaştan borç alabilecekler % 1'lik kesimi ve başkalarından alanlar da % 1'lik oranları oluşturmaktadırlar.

Hastalıkta acil yardım isteme durumuna bakıldığında: % 16'sının komşusundan, % 9'unun akrabasından, % 2,3'ünün sağlık kuruluşundan, % 1'inin arkadaşından yardım iseyeceği ve % 1'inin yardım istemeyeceği anlaşılmaktadır.

Bu verilere göre, çocukken gelenler 1. derecede borç alınanlar ve hastalıkta acil yardım konusundaki sıralamalarında genel dağılımdan farklılıklar gösterirken; 2. derecede borç istenenler kısmında paralellik göstermektedirler. Yetişkinlerden farklı olarak, her üç sıralamada da, ya hiç olmayan gruplar eklenmiş veya öncelik farklılığı meydana gelmiş görünmektedir.

Yeniden yerleşimden sonra doğan kadınların borç ve sağlıkla ilgili yardım isteme durumu

Bu grup, KBG kadınların % 26'sını oluşturmaktadır. Gruba ait borçlanma ve sağlık yardımı isteme bulguları şöyle özetlenebilir:

İlk borç istenebilecekler: % 11,4 akrabalar; % 8 komşular; % 4 arkadaşlar; % 2,3 istemeyenler sıralamasını izlemektedir.

İkinci derecede borç istenebilecekler: İstemeyenlerin oranı bu grupta % 9'a ulaşmaktadır. Bir önceki gruptaki oranla karşılaştırılınca % 6,7'lik bir kesimin, bir kez borç isteyip alamayınca, bir daha kimseden borç istemeyeceklerine işaret etmektedir. Geriye kalan, % 7'si komşusundan, % 5'i arkadaştan, % 5 akrabalarından borç alabileceğini ifade etmektedir.

Hastalıkta acil yardım isteme durumuna bakıldığında: % 14'ünün komşusundan, % 9'unun akrabasından, % 1,7'sinin sağlık merkezinden yardım isteyebileceği görülürken, % 0,6'sının yardım istemeyeceği anlaşılmaktadır.

Bu verilere göre, yeniden yerleşimden sonra doğanların, 1. derecede borç alınanlar ve 2. derecede borç istenenler kısımlarında, hem genel sırlamadan hem de yetişkin gelenler ve çocukken gelenler gruplarından farklı bir sıralama yansıtmaktadırlar. Aynı grup, hastalıkta acil yardım konusundaki sıralamalarında genel dağılımdan ve yetişkinlerden farklılıklar gösterirken, çocukken gelenlere paralel bir sıralama izlemektedir.

6.2.4 Kadınların Kendilerine Yakın Hissettikleri Kişiler ve Etkilendikleri Ebeveynler

KBG kadınların kendilerine yakın hissettikleri kişiler ve en etkili ebeveyn en çok etkilenilen yakın sosyal çevreyi oluşturabilmektedir.

Sosyal çevreyi oluşturan gruplardan en yakın hissedilen birinci ve ikinci kişilere ilişkin veriler tablo 6.5'de sunulmaktadır.

Birinci derecede yakın görülenler:

Veriler, 175 kadının kendilerine en yakın gördükleri kişiler sıralamasının birinci sırasını, % 47'lik oranla ailelerinin kadın üyeleri (anneler için kızları, kızlar için kız kardeş ve anneleri) ifade edilmiştir. Onları oransal sıralamada, % 17 ile yakın gördüğü kimsesi olmayanlar; % 11 ile arkadaşını, % 8,6 ile komşusunu, % 8 ile akrabasını, % 7,4 ile ailelerinin erkek üyelerini (koca, baba veya kardeşini) yakın görenler ve en son % 0,6 ile başkalarını ifade edenler takip etmektedir.

İkinci derecede yakın görülenler:

Veriler, bu gruptaki sıralamanın şu yönde olduğuna işaret etmektedir: % 59,4'ünün böyle bir yakını yok; %19,4'ünün annesi, kızı, kız kardeşi; % 9'unun akrabası; % 4,6'sının arkadaşı; % 4'ünün babası, kocası, erkek kardeşi; % 3,4'ü ise, komşusunu kendine ikinci derecede yakın görmektedir.

Mikro düzeydeki farklılık ve benzerlikler için yetişkin, çocukken gelen ve yeniden yerleşimden sonra doğanlar gruplarına bakıldığında ilgili bulguları şöyle özetlemek mümkündür:

Yetişkin kadınların kendilerine yakın hissettikleri kişiler

Bu grubun (% 46) borçlanma ve sağlık yardımı isteme bulguları şöyledir:

Yetişkinlerin *birinci derece yakın* tercihleri şu oransal sıralamayı izlemektedir: Annelerini, kız kardeşini ve kızlarını yakın görenler % 23,4'ük, yakını olmayanlar % 9,6'lık, komşusunu söyleyenler % 5,7'lik, babasını, erkek kardeşini söyleyenler % 4,6'lık ve akrabasından bahsedenler de % 2,3'lük oranları teşkil etmektedir.

İkinci derece yakın olarak ifade edilenler: % 33,7'sinin böyle bir yakını yok; % 3,4'ünün annesi, kızı, kızkardeşi; % 2,9'unun babası, kocası veya erkek kardeşi; % 2,9'unun akrabası ve % 2,9 'luk bir başka grubun ise, en yakını komşuları oluşturmaktadır.

Sıralama açısından bakıldığında, birincil ve ikincil yakın kişiler sıralaması, birbirine yakın görünmekle beraber, küçük farklılıklar mevcuttur: Birincil tercihler arasında, arkadaş grubunun bulunmaması ve ikincil tercihler arasında sıralamada arkadaş grubu olmadığı gibi, baba, koca erkek kardeş grubunun akrabalarla yer değiştirmesi gibi farklılıklara rastlanmaktadır.

Çocukken göç edenlerin kendilerine yakın hissettikleri kişiler

Çocukken yeniden yerleşimi yaşayanlar kadınların % 28'lik kesimidir. Bu grubun *birinci derece yakın* tercihleri, şu oransal sıralamayı izlemektedir: Anneler, kız kardeş, kızlarını yakın görenler yine ilk sırayı % 14'3'lük oranla işgal etmektedir. İkinci sırayı % 5,1 ile genel sıralamada ve yetişkinler grubunda olduğu gibi, böyle bir yakını olmayanlar oluşturmaktadır. Yetişkinlerden farklı, genel

sıralamaya paralel olarak, arkadaş grubu % 3,4'lük oranla takip etmektedir. Dördüncü sırayı ise, genel gruptan farklı, yetişkinler grubuna benzer olarak, baba, koca, erkek kardeş grubu % 2,9'luk oranla almaktadır. Beşinci sırada, diğer denek gruplarında olduğu gibi % 1'lik oranıyla akrabalar grubu bulunmaktadır. Ancak diğer kadınlardan biraz farklı olarak bu sırayı % 1'lik oranıyla komşular grubu da paylaşmaktadır. En son sırayı genel gruba paralel olarak başka kişiler oluşturmaktadır.

İkinci derece yakın olarak ifade edilenler: % 16'sının genel grupta ve yetişkinlerde olduğu gibi, böyle bir yakını olmayanlar birinci sıradadır. İkinci sırayı genel ve yetişkinler grubuna paralel olarak, anneler, kızlar, kız kardeşler % 5,7'lik bir oranla oluşturmaktadır. Arkadaş grubu, yetişkinler ve genel gruptan farklı olarak, % 3,4'ile üçüncü sıradadır. Akrabalar, genel gruptaki sırasından bir sıra aşağıda, yetişkinler grubundaki sırasından önde % 2,3'lük bir oranla dördüncü sırada yer almaktadır. Bu grubun beşinci sırasında, genel sıralamanın sonlarında, yetişkinlerin sıralamasının orta ve son sıralarında yer alan ailenin erkek üyeleri ve komşular yer almaktadır.

Yeniden yerleşimden sonra doğan kadınların kendilerine yakın hissettikleri kişiler

Yeniden yerleşimden sonra doğan kadınlar grubunun, birincil ve ikincil yakın kişi tercihleri şöyle sıralanmaktadır:

Birincil tercihler: Genel, yetişkin ve çocukken gelenlerin sıralamasında olduğu gibi, birinci sıra, yine anne, kız ve kızkardeşlerden % 9,7'lik oranla oluşmaktadır. İkinci sırayı, yetişkin ve çocukken gelenler gruplarındaki genel sıralamanın aksine, % 7,4'lük oranla arkadaşlar grubu teşkil etmektedir. Üçüncü sırada, yukarıda ifade edilen gruplardaki sıralamaların sonlarındaki akrabalar % 4,6 ile yer almaktadır. Dördüncü sırada, önceki sıralamaların ikinci sırasını oluşturan, yakını olmayanlar % 2,3'lük bir oranla bulunmaktadır. Son sırayı ise, yine önceki sıralamalardan farklı olarak, komşular grubu oluşturmaktadır.

Tablo 6.5: En Yakın Hissedilen 1.ve 2. Şahıslar ve Ebeveynlerden En Çok Etkilenilen Kişi, Deneklerin Elazığ'a Geliş Çağlarına Göre Dağılımı.

YY.Çağı En Yakın Kişiler ve En Etkili Ebeveyn	Yetişkin (80)		Çocuk (50)		YY.Sonra Doğmuş (45)		Toplam	
	1.kişi n	2.kişi n	1.kişi n	2.kişi n	1.kişi n	2.kişi n	1.kişi n	2.kişi n
Yok	17	59	9	28	4	17	30	104
Anne, Kız Kardeş,Kız	41	6	25	10	17	18	83	34
Baba,Koca,Erkek Kardeş	8	5	5	1		1	13	7
Akraba	4	5	2	4	8	7	14	16
Komşu	10	5	2	1	3		15	6
Arkadaş			6	6	13	2	19	8
Başka			1				1	
Yok	6	3,4					6	3,4
Anne	36	20,6	27	15,4	25	14,3	88	50,3
Baba	32	18,3	16	9,1	17	9,7	65	37,1
Anne ve Baba	6	3,4	7	4	3	1,7	16	9,1

YY:Yeniden Yerleşim

İkincil tercihler: İkincil olarak yakın görülenlerin birinci sırasını, önceki grupların sıralamasında, ikinci grupta yer alan anneler, kızları ve kızkardeşleri grubunun oluşturduğu görülmektedir. Yeniden yerleşimden sonra doğanların, birincil ve ikincil yakınlarının ilk sırasının aynı gruptan oluştuğu dikkat çekmektedir. İkinci sırayı diğer sıralamaların birincisi olan, % 9,7 ile yakını olmayanlar oluşturmaktadır. Üçüncü sırada, genel gruba paralel, diğer sıralamalardan farklı olarak, akrabalar % 4'lük bir oranla tespit edilmiştir. Genel sıralamada ve çocuk gelenler gruplarındaki sıralamalarda rastlanan arkadaş grubu çocukken gelenlerden sıralama farkı ile burada dördüncü sırada % 1 ile yer almaktadır. Son sırayı ise, genel sıralamada, çocukken gelenler sıralamalarında olduğu gibi, sonlara doğru yer alan baba, koca, erkek kardeş grubu % 0,6 oranı ile oluşturmaktadır.

Tablo 6,5'teki bulguların son kısmındaki en *etkili ebeveynin* kim olduğuna bakıldığında: Annelerin % 50 ile en etkili görüldüğü, onları % 37'lik oranıyla babaların izlediği, annesinden ve babasının ikisinden de etkilendiğini belirtenlerin % 9'luk bir oranı oluşturmaktadır. Ancak, kimseden etkilenmediğini söyleyenlerin % 3,4'lük bir kesimi teşkil etmektedir. Görüşmeler sırasında bunu ifade edenleri, çoğunlukla anne ve babasını erken yaşta kaybeden ve hatırlamakta güçlük çekenler oluşturmaktadır.

Farklı grupların yakın hissettikleri kişilere ve en çok etkilenilen ebeveyne bakıldığında öncelikler bazen değişmektedir. Ancak, her türlü sıralamada anneler, kızlar ve kız kardeşlerden oluşan ailelerin kadın üyeleri genellikle ilk iki sırada yer alan en yakın görülen gruptur.

6.2.5 KBGK'nın Çocukluklarında ve 1993'te Buldukları Ortamları Değerlendirmeleri

Yukarıdaki bulgularla 175 Keban göçmeni kadının, yakın çevresini oluşturan grup ve bireylerle ilişkileriyle gelişen sosyal yakınlık çemberi tanımlanmaya çalışılmıştır. Burada, kadınların kendilerini ve buldukları ortamı nasıl değerlendirdikleri, kent ortamındaki durum değerlendirmesi kısmen ortaya konulacaktır. Kadınların içinde buldukları iki farklı ortamı, aynı sebeplerin farklı görünüşleriyle nasıl yorumlayabildiği sorgulanmıştır. Bu konuyu içeren bulgular

irdelendiğinde tablo 6,6'daki verilere ulaşılmıştır. Verilere iki aşamada bakılmıştır: Makro seviyede, genel toplam ve dağılımı, gösterilen sebeplerin dağılımı; mikro seviyede ise, her bir grup içindeki değerlendirme türleri ve bunların ortaya çıkış sebepleri değerlendirilmektedir.

Genel toplama bakıldığında, görüşülen 175 kadının % 15'i, 1993'te içinde buldukları ortamın çocukluklarındaki ortamlarla *benzeştiğini* ifade etmiştir. İki ortamın *farklı* olduğunu ifade edenlerin oranı ise % 85'dir:

Bu oranın % 45'lik kesimi öncekine göre *daha iyi* durumda olduğunu ifade ederken sebep olarak % 23'ü birkaç sebebin birleşimine, % 11'i ekonomik şartlara, %10'u ise, sosyal şartlara (yararlanılan hizmetler, ailedeki sosyal pozisyon, komşuluk ilişkileri, tanıdık çevre, dedikodu gibi) bağlamaktadır. Ev bahçe, mahalle ve şehrin mekansal özelliklerine bağlayanlar yani, *yapılanmış çevre şartlarını* sebep olarak gösterenlerin ise, % 1,7'lik bir oranı oluşturdukları görülmektedir.

Daha kötü olduğunu ifade edenler % 37'lik kesimi oluştururken, bunu kadınların %12,5'i ekonomik şartlara, %12'si sosyal şartlara ve % 12'lik bir diğer kesim ise, birkaç sebebe bağlamaktadır.

Hem iyi hem de kötü diye tanımlayanların % 9'luk bir oran oluşturdukları görülmektedir. Bu durumu % 4,5'i sosyal şartlarla; % 3,4'ü sebeplerin birleşimine, % 0,6'sı ekonomik şartlarla ve % 0,6'lık bir diğer kesim ise, yapılanmış çevre şartları ile ilişkilendirmektedir.

Mikro düzeyde, detaylara gruplar içinde bakıldığında şu bulgulara ulaşılmaktadır:

Yetişkin kadınların iki ortamı karşılaştırması

Yetişkinlerin % 3,7'si içinde buldukları şartlarla, çocukluklarındakinin *aynı* olduğunu ifade etmişlerdir. % 56'sı daha iyi diye nitelerken, % 35'i daha kötü ve % 5'lik kesimi de hem iyi hem de kötü olarak tanımlamaktadır.

İyi olarak niteliyenlerin % 38,7'si bu durumu birkaç sebebe, % 7,5'i sosyal şartlara, % 6,2'si ekonomik şartlara ve % 3,7'si ise yapılanmış çevre şartlarına bağlamaktadırlar.

Tablo 6.6:Ortam Farkı Sebeplerinin, Ortam Farkının Değerlendiriliş Tarzına ve Kadınların Yeniden Yerleşim Çağlarına Göre Dağılımı.

YY.Çağı Durumu Değerlendiriliş Sebepler	Yetişkin (80)				Çocuk (50)				YY.Sonra Doğmuş (45)				Toplam(175)			
	Aynı	İyi	Kötü	İyi Kötü	Aynı	İyi	Kötü	İyi Kötü	Aynı	İyi	Kötü	İyi Kötü	Aynı	İyi	Kötü	İyi Kötü
Aynı	3				6				6				15			
%	3,7				12				13,3				8,5			
Sosyal Şartlar	6	7	1	8	8	8	4	4	4	6	3	6	18	21	8	
%	7,5	8,7	1	16	16	16	8	8	8,8	13,3	6,6	10,2	12	12	4,5	
Ekonomik	5	9		7	3	1	1	1	7	10		19	22	1		
Şartlar	6,2	11,2		14	6	1,2	1,2	1,2	15,5	22,2		10,8	12,5	0,6		
Yapılanmış	3															
Çevre	3,7															
Birkaç Sebep	31	12	3	4	6	2	2	2	5	3	1	40	21	6		
%	38,7	15	3,7	8	12	4	4	4	11,1	6,6	2,2	22,8	12	3,4		

Ortamlarının kötü olduğunu ifade edenlerin % 15'i birkaç sebebe bağlarken, % 11,2'si ekonomik şartları, % 8,7'si de sosyal şartları sebep olarak göstermektedir. İyi ve kötü diye niteleyenlerin % 3,7'si yine birkaç sebebe bağlamakta, %1'i de sosyal şartları ifade etmektedir.

Çocukken göç edenlerin iki ortamı karşılaştırması

Çocukken gelenler grubunun % 12'si 1993 ortamını çocukluklarıyla aynı görmektedir. Geriye kalanlar farklı görürken, bu farklılığı % 38'i daha iyi, % 34'ü daha kötü ve % 16'luk kesimi ise, hem iyi hem kötü diye nitelemektedir:

Daha iyi olarak tanımlayanların, % 16'sı bunu 1993'ün sosyal şartlarına, % 14'ü ekonomik şartlara ve % 8'i de birkaç sebebe bağlamaktadır.

Daha kötü olarak niteleyenlerin ise, % 16'sı bunu sosyal şartlara, % 12'si birkaç sebebe, % 6'sı ekonomik şartlara bağlamaktadır.

Hem iyi hem de kötü olarak niteleyenlerin % 8'i sosyal şartları, % 4'ü birkaç sebebi, % 1,2'si ekonomik şartları ve % 1,2'si de yapılanmış çevre şartlarını sebep olarak göstermektedir.

Yeniden yerleşimden sonra doğanların iki ortamı karşılaştırması

Bu grup, yeniden yerleşim öncesini yaşamadığından, sadece Elazığ'a ilk gelen yıllarla-1993 yılı şartlarını karşılaştıracakları için, bu dönemde, yeniden yerleşimin kent ortamındaki aileler üzerindeki etkilerini kısmen daha iyi özetleyebilirler. Bu açıdan takip eden verilere dikkat edilmelidir:

Bu grubun % 13'lük kesimi, ortamda bir değişim olmadığını, aynı olduğunu ifade etmektedir. % 35'i 1993 ortamını daha iyi, % 42'si kötü ve % 9'u ise, hem iyi hem de kötü olarak nitelemektedir.

Daha iyi olarak tanımlayanların, % 15,5'i bunu ekonomik şartlara, % 11'i birkaç sebebe ve % 8,8'i de sosyal şartlara bağlamaktadır.

Daha kötü diyenler, sebep olarak % 22'ile ekonomik şartları, % 13,3 sosyal şartları ve % 6,6'sı ise, birkaç sebebi göstermektedir.

Hem kötü hem de iyi olduğunu söyleyenlerin % 6,6'sı sosyal şartları, %2,2'si ise, bu durumu birkaç sebebe bağlamaktadır.

Özellikle bu grubun, anne ve yetişkin gelen gruptan farklı olarak, oransal çoğunluğu kötü niteliyenlerde yoğunlaşmaktadır. Bu yoğunlaşmada, ekonomik sebepler ön plana çıkmaktadır.

6.2.6 Emek Pazarına Giriş, Kalış ve Çıkışlar

Beşinci bölümde, emek pazarına giriş ve çıkışta etkili unsurlarla ilgili önemli bulgular ifade edilmiştir. Bu bölümde, sosyal güçleri oluşturan faktörlerin zaman içinde kısıtlayıcı, destekleyici görünüşleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Tablo 6.6'daki bulgular, kadınların içinde buldukları iki farklı ortamı, aynı sebeplerin farklı görünüşleriyle dönüşümlerinden dolayı farklı yorumlanabileceğine işaret etmiştir. Tablo 6.7 bunu emek pazarına giriş, kalış ve çıkışlarla bir başka çerçevede irdelemektedir.

İki kadın grubu tablo 6.7'deki verilerin dışında bırakılmıştır: 80 kadın ilk sorulduğunda *çalışmadıklarını* ifade ettikleri için hariç tutulmuştur. Toplam 49 kadından 14'ü yardımsız, 10'u akraba desteğiyle, biri arkadaş desteğiyle, 22'si komşu desteğiyle, 2 kişi de başkalarının desteğiyle ücretli çalışmaya başladığı halde *müdahale görmedikleri için* tablo dışında tutulmuştur.

Verilere göre, yardım almadan ücret karşılığında çalışan 7 kişiden 5'i ailesinden; bir kişi de akrabasından müdahale görürken, bir kişi de komşusundan müdahale görmüştür. Bu grubun çalışması için *yardım edilmediği* ve çalışma ortamına girince *farklı sosyal gruplarca engellenmeye çalışılmıştır*.

İkinci grupta, anne ve kızlardan oluşan yakın akrabasından çalışmaya başlarken yardım almış olmasına rağmen, 5'kadının aile üyelerinin sınırlamasıyla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Yani, *aynı grup tarafından desteklenirken, diğer yandan engellenmişlerdir*.

Üçüncü grupta, 29 kişinin *komşularının yardımıyla* iş ortamına girdiği ancak daha sonra, 20'sinin *ailesince engellendiği*; 3'ü *akrabası* tarafından engellenirken, 5'inin kendisini *işe girerken destekleyen grup* tarafından engellenmeye çalışıldığı görülmektedir. Geriye kalan bir kişi de *arkadaşları* tarafından engellenmeye çalışılmıştır.

Dördüncü grupta, *arkadaşlarının desteğiyle* başlayan 4 kişiden biri *ailesinin*, bir kişi *akrabasının*, bir kişi *komşusunun*, bir kişinin de kendisini *işe girerken destekleyen grubun* engeliyle karşılaştığı görülmektedir.

Beşinci grupta, başkalarının yardımıyla başlayan ancak komşusundan engelle karşılaşılan bir kişi yer almaktadır.

Tablo 6.7: İş Bulmaya Yardım Eden ve Çalışmaya Müdahale Edenlerin Dağılımı (Çalışmaya müdahaleyle karşılaşan 46 deneğin verileri kontrol edilmiştir)

Müdahale Edenler	Aile (3 kişi)			Akraba (5 kişi)			Komşu (8 kişi)			Arkadaş (2 kişi)		
	Anne	Bk.kız	E.kız	Anne	Bk.kız	E.kız	Anne	Bk.kız	E.kız	Anne	Bk.kız	E.kız
İş Bulmaya Yardım												
Yardımsız	4	1		1				1				
Akraba (aile üyelerini de kapsıyor)	2	2	1									
Komşu	12	6	2	2	1		3	2		1		
Arkadaş		1			1			1			1	
Başka							1					

Emek pazarına giriş ve çıkışlarda akrabalık ve sosyal ilişkiler ağının önemli olduğu, özellikle çıkışlarda ailenin önemli bir etkisi bulunduğu görülmektedir.

Watson'un belirttiği gibi bireylerin çalışmaya nasıl yaklaştıkları onun deyimiyle objektif- subjektif farklı faktörlerin arasındaki ilişkiden etkilenmektedir. Objektif olarak birey para, beceri, bilgi ve fiziki yapı gibi kaynaklara sahiptir. Subjektif olarak ise, bireyin belirli motivasyonları, ilgileri ve beklentileri bulunmaktadır. Çalışmaya bakış açısının ve deneyiminin, bireyin ailesi, sınıfı, etnik ve eğitimsel arka planı gibi yapısal oluşumlardan etkilenirken, diğer taraftan mesleki yapı ve iş pazarının yapısından da etkilenebildiğinden söz etmektedir. Bütün bunların etkileşiminin ortaya çıkan fırsatlarla beraber, bireyin çalışması üzerinde önemli etkilerinin olduğundan, bu sebeple, seçim ve sınırlamaların varlığından dolayı, çalışmanın sosyal organizasyonunun bir tür, temel güç ilişkisini yansıtacağından da bahsetmektedir (Watson, 1987:84, 94-97). Keban barajı göçmeni kadınların yaşadıkları, Watson'un bahsettiği unsurları doğrularken, kadınların bu güç ilişkisini eğitim seviyelerini, beceri düzeylerini, çalışma ortamlarına giriş ve çıkışlarında da yoğun bir şekilde yaşadıklarını ortaya koymaktadır.

6.2.7 Çalışmaya Müdahale ve Şehrin Kullanımına Eşlik

Sosyal çevrenin sınırlayıcı ve destekleyici konumu, bu bölümde *çalışmaya müdahale ve şehrin kullanımına eşlik* bulguları içeriğinde irdelenmektedir. Şehrin kullanımını parka, sinemaya, tiyatroya gitme ve şehre başka sebeplerle inme gibi aktivitelerle denetlenmiştir. Bu aktivitelere katılımlar ise, çalışmaya müdahalenin görüldüğü kişiler ve şehrin beraber kullanıldığı kişi gruplarına beraber yer verilerek denetlenmiştir. Bu şekilde, kent ortamının göçmenlere sağlaması beklenen aktivitelere katılım sırasında çevrenin sınırlayıcı ve destekleyici rolü görülmeye çalışılmıştır. Tablo 6.8'da bu konuya ilişkin veriler yer almaktadır.

Bu grupta sinemaya gidene rastlanmamıştır.

Ailesinden çalışmaması için müdahale görenlerin şehrin hizmetlerinden faydalanması bulguları şöyle özetlenebilir. Alışverişe gitme durumu kontrol edildiğinde: % 45'i alışverişe gitmemektedir. Bu grubun % 16'sının tek başına, %

6,5'inin arkadaşıyla, % 1'inin komşusuyla, % 1'inin başkasıyla alışverişe gittiği görülmektedir.

Tiyatroya gitme durumu kontrol edildiğinde: 31 kişinin tamamının (% 100) ailesinden çalışmaması yönünde müdahale gördüğü gibi, tiyatroya da gitmemektedir.

Parka gitme durumuna bakıldığında: *Ailesinden müdahale gören* % 68'inin parka da gitmediği, % 26'sının *aile üyelerinin eşliğinde*, % 3,2'si arkadaşlarının, %3,2'sinin de başkalarının eşliğinde bu imkandan faydalandığı anlaşılmaktadır.

Başka sebeplerle şehre inme durumuna bakıldığında: *Ailesinden müdahale görmesine rağmen, ailesiyle* başka sebeple şehre inenlerin oranının % 87 olduğu görülürken, tek başına inebilen kişi oranı % 6,5, başkalarıyla inenler % 3,2'dir.

Akrabalarından çalışmaması için müdahale görenlerin şehrin hizmetlerinden faydalanmasına bakıldığında: Akrabalarının müdahalesine rağmen, kadınların % 40'ı tek başına, % 40'ı ailesiyle, % 20'si de arkadaşıyla alışverişe gitmektedir.

Akrabalarından müdahale gören kişilerin tamamının (% 100) tiyatroya gitmedikleri anlaşılmaktadır.

Bu grubun, % 60'ı parka da gitmezken, % 40'ının aile üyeleriyle gitmektedir.

Akrabalarının çalışma konusundaki müdahalesine rağmen, başka sebeplerle şehre inenlerin oranına bakıldığında: % 40'ının aile üyeleriyle, % 20'sinin tek başına, % 20'sinin arkadaşıyla, % 20'sinin de başkasıyla şehre gittiği tespit edilmiştir.

Tablo 6.8: İçinde Bulunan Sosyal Çevrenin Sınırlayıcı ve Destekleyici Konumu (çalışmaya müdahale ve şehrin kullanımına eşlik)

Çalışmaya Müdahale Eden-	Aile (31)					Akraba (5)					Komşu (8)					Arkadaş (2)				
	Alışveriş	Sinema	Tiyatro	Park	Başka	Alışveriş	Sinema	Tiyatro	Park	Başka	Alışveriş	Sinema	Tiyatro	Park	Başka	Alışveriş	Sinema	Tiyatro	Park	Başka
Faaliyetler-Faaliyetlere Eşlik Eden	14	31	21	1	1	5	3	1	3	1	5	8	7	1	1	1	2	2	2	1
Gitmiyor %	45	100	68	3,2	3,2	62,5	60	100	60	12,5	62,5	100	87,5	100	12,5	50	100	100	100	100
Tek %	5	2	2	6,5	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Aile üyeleriyle %	8	8	26	27	27	1	2	2	2	1	1	1	1	1	7	1	1	1	1	1
Komşularla %	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Arkadaş %	2	1	3,2	3,2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Başka %	1	1	3,2	3,2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2

Not:Müdahale görmemiş olan denekler (129) tabloya dahil edilmemiştir. Herbir sütunun yüzde oranı kendi içinde hesaplanmıştır.

Komşularından çalışmaması için müdahale görenlerin şehrin hizmetlerinden faydalanmasına bakıldığında: Komşu müdahalesiyle karşılaşan kadınların % 62,5'i alışverişe de gitmemektedir. Tek başına alışverişe gidenler % 25'lik oranı ve ailesiyle gidenler ise % 12,5'u teşkil etmektedirler.

Komşu engeliyle karşılaşan bu grubun tamamının tiyatroya gitmediği görülmektedir.

Bu grubun, % 87,5'i parka gitmezken, % 12,5'inin parka aile üyeleriyle gittikleri belirlenmiştir.

Komşularının çalışma konusundaki müdahalesine rağmen, başka sebeplerle şehre inenlerin oranına bakıldığında; % 12,5'inin gitmediği, % 87,5'sinin ise, aile üyeleriyle şehre gittikleri anlaşılmaktadır.

Çalışmaması için arkadaş grubundan müdahale görenlerin şehrin hizmetlerinden faydalanmasına bakıldığında; bunlardan yarısı alışverişe eşlikle giderken, diğer yarısı tek başına gitmektedir.

Zaten iki kişi olan tamamının tiyatroya ve parka gitmezken, başka sebeple şehre gitme durumuna bakıldığında: Birisi tek başına çıkarken diğerinin ise, ailesinin eşliğinde çıktığı görülmektedir.

Bu verilerden anlaşılacağı üzere, 175 kadının genelde şehri kullanım kalıbına uyan bir seyir izlenmektedir. Çoğunluk yine bu tür aktivitelerden faydalanmamaktadır. Bu hizmetler mevcuttur, ancak park, bahçe, sinema, tiyatro gibi etkinlikler, alışveriş merkezi, çarşı gibi yerlerin kullanımı, 1993 APM'sinin hizmet kapsamında olmadığı ve şehir merkezinden sağlanmasını gerektirmiştir. Bu yüzden tespit edilen durum, yapılanmış çevredeki gelişimleri sağlayan belediye ve kamu hizmetleriyle de bağlantılıdır. *Hizmet var ama çok yakın değil*, böyle bir durumda, diğer sosyal engellerin devreye girmesi kaçınılmaz (okur yazarlık, maddi güç, bireyin, ailesinin ve çevresinin tavrı gibi) görünmektedir. Özellikle kızların, tiyatroya, sinemaya, parka, alışverişe kimlerle gittikleri sorulduğunda, arkadaş, akraba derken cinsiyeti nötr ifadeler kullanırken duraklayıp, erkek olmadığını vurgulamak için cümlelerini düzelttiklerine rastlanmıştır.

Şehrin hizmetlerinden faydalananların çoğunluğu da birilerinin eşliğinde faydalanıyor görünmektedir. Müdahale eden diğer bireyler, şehrin imkanlarından faydalanmaya eşlik etmezken, sadece aile üyelerinin müdahalesine rağmen, aynı grubun eşliğinde şehre inenler grubunun olduğu dikkatleri çekmekte, ailenin en önemli sınırlayıcı ve aynı zamanda, kadınlara eşlik edebilecek en yakın grup olduğunu ortaya koymaktadır.

2000 yılından sonra, özellikle mahallenin park ve alışveriş imkanları geliştiği için, (planlardaki çarşı, çocuk parkları ve yürüyüş parkurları yapıldığı için) bu oranlarda yapılanmış çevredeki değişime paralel değişim beklenebilir.

6.3 FİZİKİ ÇEVRE VE SOSYAL ÇEVRE İLİŞKİSİNİN YANSIMALARI

6.3.1 Alışverişe Gidenler, Alışveriş Yeri ve Eşlik Edenler

Bir önceki bölümde, şehrin hizmetlerinin kullanımına eşlik edenler açısından bakılmıştır. Burada alışveriş, bireyin ihtiyaçlarını karşılama açısından bağımlı olduğu bireyler tablo 6.9'da değerlendirilmektedir.

Verilere göre, kendisi alışveriş yapanlar kadınların % 52'sini teşkil etmektedir. Bu oranın: % 18,3'ünü yetişkinler, % 17,7'sini çocukken gelenler ve % 16'lık oranını da yeniden yerleşimden sonra doğanlar oluşturmaktadır.

Alışverişi % 28'inin eşi/babası yapmaktadır: Bu oranın % 17,7'sini anneler, % 5,7'si çocukken gelenler ve % 4,6'sı ise, sonra doğanlar grubundandır.

Erkek kardeşi / oğlu alışveriş yapanların oranı % 7,4'tür: Bunun % 4,6'sı yetişkinler, % 1,7'si yeniden yerleşimden sonra doğanlar ve % 1,1'i de çocukken gelenlerdir.

Tablo 6.9: Alışverişi Yapan Kişinin, Kadınların Yeniden Yerleşim Çağına Göre Dağılımı.

Alışverişi Yapan Kişi	Yetişkin		Çocuk		Yeniden Yerleşimden Sonra Doğmuş		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Kendisi	32	18,3	31	17,7	28	16	91	52
Eşi, Babası	31	17,7	10	5,7	8	4,6	49	28
Annesi/Kızı/Kız Kardeşi	3	1,7	5	2,9	4	2,3	12	6,9
Erkek Kardeşi/oğlu	8	4,6	2	1,1	3	1,7	13	7,4
Ailece	4	2,3					4	2,3
Başka	2	1,1	2	1,1	2	1,1	6	3,4

Not:Eşi/Babası gibi ifadeler aynı bireyler, gruplara göre farklı isimlerle anıldığı için yer almıştır.

Ailenin erkek üyelerinin oranları birleştirilince oran % 35,4'ü bulmaktadır.

Alışverişi kızı/ kız kardeşi/ annesi/ kızı yapanlar ise, % 6,9'luk oranı teşkil ederken, % 2,9'unu çocukken gelenler, % 2,3'ünü sonra doğanlar ve % 1,7'sini ise, yetişkin kadınlar grubu oluşturmaktadır.

Başkalarının alışveriş yaptığı grubun oranı ise % 3,4'tür . Yetişkinlerin % 1,1'i, çocukken gelenlerin % 1,1'i ve yeniden yerleşimden sonra doğanların % 1,1'i bu oranı teşkil etmektedir.

Ailece alışveriş yaptıklarından bahsedenenlerin yetişkinler grubundandır ve oranları % 2 olarak ortaya çıkmaktadır.

Tablo 6.9'dan elde edilen sayısal bulgular genel toplam içindeki yüzdeleriyle değil, her grubun toplam sayısı ile yeniden grup içinde oranlandığında şu sonuçları vermektedir: Çocukken gelenlerle (50 kişinin), yeniden yerleşimden sonra doğanların(45 kişinin) % 60'ı ve yetişkin gelenlerin (80 kişinin) % 40'ının alışverişi kendisinin yaptığı, geriye kalanların alışverişinin oransal dağılımına göre; ailenin erkek üyeleri, bayan üyeleri, başkaları ve ailecek yapanlar gruplarına dağılmaktadır.

Alışveriş Yeri

1993 yılında, genel toplamda kadınların % 45'i alışverişe kendisi gitmezken, kendisi tek giden veya başkalarıyla alışveriş yapanların % 5,7'si (% 2,3 yetişkin, % 3,4 yeniden yerleşimden sonra doğmuş) mahalleden alışveriş yapmaktadır.

Şehir merkezinden ihtiyacını karşılayanların oranı ise % 46'dır (% 16 yetişkin, % 17,7 çocuk, %12,6 yy.sonra doğmuş). Geriye kalan %3'lük bir grup, hem mahalleden hem de şehirden alışveriş yapmaktadır (% 2,3 yetişkin, % 0,6 yy. sonra doğmuş).

Kısıtlı imkanlarla, 1993'te alışverişin yapıldığı yerin, mahalle değil, şehir merkezi olduğu görülmektedir.

Bu doğrultuda gerçekleştirilen alışveriş faaliyetine eşlik edenlere bakıldığında, tablo 6,10'daki verilere ulaşılmıştır.

Tablo 6.10: Alışverişe Eşlik Edenlerin, Kadınların Yeniden Yerleşim Çağlarına Göre Dağılımı

Alışverişe Eşlik Eden Kişi	Yetişkin		Çocuk		YY.Sonra Doğmuş		Toplam	
	n	%*	n	%*	n	%*	n	%*
Sorulmadı	44	25,1	19	10,9	16	9,1	79	45,1
%**	55		38		35,6			
Tek	9	5,1	11	6,3	12	6,9	32	18,3
%**	11,3		22		26,7			
Eşi/babası	4	2,3	4	2,3			8	4,6
%**	5		8					
Kızı/kız kardeşi	10	5,7	7	4	6	3,4	23	13,1
%**	12,5		14		13,3			
Erkek kardeş/oğlu	3	1,7					3	1,7
%**	3,8							
Aile	8	4,6	5	2,9	3	1,7	16	9,1
%**	10		10		6,7			
Komşu	1	0,6			3	1,7	4	2,3
%**	1,3				6,7			
Arkadaş			3	1,7	5	2,9	8	4,6
%**			6		11,1			
Başka	1	0,6	1	0,6			2	1,1
%**	1,3		1,3					

Not: *=- Genel yüzde oranı

**=-Kolon yüzde oranı

Tablo 6.10'da alışverişe eşlik edenlerin oranlarına bakıldığında, yetişkinlerin kendi içinde (% 55) ve genel 175 kişi toplamı içinde (% 25), çocukken gelenler ve yeniden yerleşimden sonra doğanlara göre, fazla bir oranının alışverişe gitmediği görülmektedir. Çocukken göç edenler ve yeniden yerleşimden sonra doğanlar gruplarının çoğunlukları alışveriş yapmamaktadır.

Tek başına alışveriş yapanların kendi gruplarındaki oranlarına bakıldığında, oranları itibarı ile, tek başına alışveriş yapan en büyük çoğunluk % 26,7 ile yeniden yerleşimden sonra doğanlar, % 22 ile çocuklar ve % 11,3 ile yetişkinler oluşturmaktadır. Eşlikle alışverişe gidenlere bakıldığında; genel toplam içinde eşit oranlarda bu grubu oluşturanların yetişkinler ve çocukken gelenler olduğu ortaya çıkmaktadır. Kendi grupları içindeki dağılıma göre çocukken gelenlerin yetişkinlere göre % 3 fazla orandadır. Yeniden yerleşimden sonra doğanlar, baba veya eşleriyle alışverişe gitmemektedir.

Kızı, kız kardeşi ile alışverişe gidenlerin oranına bakıldığında, genel toplam içinde yetişkinlerin oranının çocukken gelenlerle, yeniden yerleşimden sonra doğanlara göre, daha yüksek olduğu görülmektedir. Grup içi oranlarına bakıldığında, çocukken gelenlerin oranı biraz fazlayken, anneler ve yeniden yerleşimden sonra doğanların oranları benzeşmektedir.

Erkek kardeş/oğul grubunda, sadece yetişkin anneler oğullarıyla alışverişe gitmektedirler.

Ailesiyle alışverişe gidenlerin genel toplam içinde çoğunluğu annelerdir, onları sırayla çocukken gelenler ve yeniden yerleşimden sonra doğanlar izlemektedir.

Komşularıyla beraber alışverişe gidenler, yetişkinler ve yeniden yerleşimden sonra doğanlar gruplarındandır. Bu grubun çoğunluğunu yeniden yerleşimden sonra doğanlar oluşturmaktadır.

Arkadaşlarıyla alışverişe gidenler, çocukken gelenler ve yeniden yerleşimden sonra doğanlar gruplarındandır. Bu grubun çoğunluğunu da, yeniden yerleşimden sonra doğanlar teşkil etmektedir.

Başkalarının eşliğinde alışveriş yapanların yarısı yetişkin, yarısı ise, çocukken göç edenler gruplarından gelmektedir.

6.3.2 Park, Sinema, Tiyatro ve Diğer Etkinlikler

Park, sinema, tiyatro ve diğer etkinlikler sebebiyle şehri kullanmayanlara bakıldığında tablo 6.11'deki veriler elde edilmiştir.

Tablo 6.11: Şehrin İmkanlarından Faydalanmayanların, Kadınların Yeniden Yerleşim Çağlarına Göre Dağılımı.

Şehrin kullanım sebepleri		(80) Yetişkin		(50) Çocuk		YY.Sonra Doğmuş (45)		(175) Toplam	
		n	%*	n	%*	n	%*	n	%*
Park	Gitmiyor	58	33,1	26	14,9	20	11,4	104	59,4
	%**	72,5		52		44,4			
Sinema	Gitmiyor	77	44	47	26,9	43	24,6	167	95,4
	%**	44		26,9		24,6			
Tiyatro	Gitmiyor	80	45,7	46	26,3	44	25,1	170	97,1
	%**	100		92		97,8			
Başka Doktor, alışveriş,gezm	Gitmiyor	2	1,1	4	2,3	6	3,4	12	6,9
	%**	2,5		8		13,3			

NOT*=- Genel yüzde oranı

**=-Sütun yüzde oranı.

Oransal dağılımlardaki yüksekliklere, kendi içlerinde bakıldığında, şu bulgular ortaya çıkmaktadır: Yetişkinlerin tamamı tiyatroya, % 73'ü parka, % 44'ü sinemaya gitmezken % 3'ünün ise, başka sebeplerle şehre gitmemektedir. Çocukların % 92'sinin tiyatroya, % 27'sinin sinemaya, % 52'sinin ise, parklara gitmediği anlaşılmaktadır.

Yeniden yerleşimden sonra doğan kadınlar grubunun; % 98'inin tiyatroya, % 44'ünün parklara, % 25'inin ise, sinemaya gitmediği ve % 13'ünün başka sebeplerle şehre inmedikleri görülmektedir.

Bu bulguların ışığında, şehrin imkanlarından faydalanan grupların oranının, yetişkinlerden çocuklara ve yeniden yerleşimden sonra doğanlara doğru arttığı söylenebilir.

Şehire yukarıdaki sebeplerle gidenlere eşlik edenlere bakıldığında, tablo 6.12'deki verilere ulaşılmıştır.

Tablo 6.12: Şehrin İmkanlarından Faydalananlara Genellikle Eşlik Edenlerin, Deneklerin Yeniden Yerleşim Çağlarına Göre Dağılımı.

Alışverişe Eşlik Eden Kişi	Yetişkin				Çocuk				YY.Sonra Doğmuş				Toplam			
	Park	Sinema	Tiyatro	Başka	Park	Sinema	Tiyatro	Başka	Park	Sinema	Tiyatro	Başka	Park	Sinema	Tiyatro	Başka
Tek	3			4				5					3			11
%	1,7			2,3				2,9					1,7			6,3
Eşi/babası				7	2	1	2	4				2	2	1	2	11
%				4	1,1	0,6	1,1	2,3				1,1	1,1	0,6	1,1	6,3
Kızı/kız kardeşi				18	2	1	1	9				9	2	1	1	36
%				10,3	1,1	0,6	0,6	5				5	1,1	0,6	0,6	21
Erkek kardeş/oğlu	1			1	1			1		1		2	2	1		4
%	0,6			0,6	0,6			0,6		0,6		1,1	1,1	0,6		2,3
Aile	17			42	14		1	18	9			15	40		1	75
%	9,7			24	8		0,6	10	5,1			8,6	22,9		0,6	43
Komşu	1	3		1	1	1		1	1				3	4		2
%	0,6	1,7		0,6	0,6	0,6		0,6	0,6				1,7	2,3		1,1
Arkadaş					2				9	1	1	4	11	1	1	4
%					1,1				5,1	0,6	0,6	2,3	6,3	0,6	0,6	2,3
Başka				5	2			8	6			7	8			20
%				3	1,1			4,6	3,4			4	4,6			11,4

Not:%= 175 kişilik genel içindeki yüzde oranı

Genel toplam içinde, % 8'lik kesim tek başına şehre gitmektedir. Bu oranın, başka sebeplerle şehre inenlerin % 2,3'ünü yetişkiler ve % 2,9'unu çocukken şehre gelenler oluşturmaktadır. Parka tek giden % 1,7'lik kesimde ise, yetişkin grup tespit edilmiştir.

Eşi /babası ile şehre gidenler % 9,1 oranındadır. Bu oranı oluşturan kadınlarla ilgili bulgular şöyledir: Yetişkinlerin % 4'ü , çocukken göç etmişlerin % 4'ü ve yeniden yerleşimden sonra doğanların %1'lik kesimi başka sebeplerle eşi veya babasıyla şehre gitmektedir. Ayrıca, çocukken göç etmişlerin % 0,6'sının parka, % 1'inin sinemaya ve % 1'inin de tiyatroya eşi /babası ile gittiği belirlenmiştir.

Kızı, kız kardeşinin eşliğinde şehre inenlerin oranının % 23,3 olduğu görülmektedir. Bu oranın % 10'unu başka sebeple şehre inen yetişkinler, yine aynı

sebeple gidenlerin % 5'ini çocukken gelmişler ve % 5'ini de yeniden yerleşimden sonra doğanlar grupları teşkil etmektedir. Çocukken Elazığ'a gelenler grubunun sözü edilen şahısların eşliğinde, %1'i parka, % 0,6'sı sinemaya ve % 0,6'sı ise tiyatroya gitmektedir.

Erkek kardeşi veya oğluyla gidenler % 4' lük bir oranı oluşturmaktadır. Bu şahıslarla parka gidenlerin % 0,6'sı yetişkinler, % 0,6'sı çocukken gelenlerdir. Başka sebeple şehre inenlerin yetişkinler ve çocukken gelenler grupları, parka gidenlerdeki oranlarıyla benzer orandadır. Ancak, aynı sebeple aynı kişilerle şehre inen % 1'lik yeniden yerleşimden sonra doğan kadınlar olduğu da görülmüştür. Yeniden yerleşimden sonra doğan kadınlardan erkek kardeşiyle sinemaya giden % 0,6'lık bir kesim de tespit edilmiştir.

Ailesiyle şehre inenlerin % 66,5 olduğu görülmektedir. Bu oranın % 24'lük yetişkin grubunun, % 10'unun çocukken gelen grubunun ve % 8,6'lık yeniden yerleşimden sonra doğan kesiminin başka sebeplerle şehre gitmektedir. Bulgular, ailesiyle şehre parka gitme amacıyla gidenlerin % 9,7'sinin yetişkinler, % 8'ini çocukken yeniden yerleşimi yaşayanlar ve % 5'inin yeniden yerleşimden sonra doğan kadınlar olduğuna işaret etmektedir.

Komşularıyla şehre inenlerin oranı % 5'dir. Yetişkinlerin % 6'sı, Elazığa çocukken gelenlerin % 0,6'sı ve yeniden yerleşimden sonra doğanların ise, % 0,6'sı komşularıyla parka gitmektedir. Başka sebeplerle şehre inenler ise, % 0,6 ile yetişkinler ve % 0,6'ile çocukken gelenlerdir. % 1,7'lik yetişkin ve % 0,6'lık oranıyla çocukken gelenlerin komşularıyla sinemaya gittikleri anlaşılmaktadır.

Arkadaşıyla şehre inenlerin % 9,8'lik oranının % 5'lik yeniden yerleşimden sonra doğan kesimin ve % 1'lik çocukken gelen gruplarının parka gittikleri belirlenmiştir. Yeniden yerleşimden sonra doğan grubun % 2,3'ü başka sebeplerle arkadaşlarıyla şehre inerken, % 0,6'sının sinemaya, % 0,6'sının ise, tiyatroya gittikleri görülmektedir. Dikkat edilirse bu grupta yetişkinler bulunmamaktadır.

Başkalarıyla şehre inenlerin % 16'lık bir oran oluşturduğu ortaya çıkmaktadır. Başka sebeplerle şehre inenlerin % 4,6'sının çocukken gelenler % 4'ünün yeniden yerleşimden sonra gelenler ve % 3'ünün ise, yetişkin gelenler

olduğu anlaşılmaktadır. Yeniden yerleşimden sonra doğanların % 3,4'ü ve çocukken gelenlerin % 1'inin parka gittikleri görülmektedir.

Bu verilerden hareketle, yeniden yerleşimi yaşama çağlarına göre, deneklerin şehri kullanım tarzlarının farklılaşmaktadır. Bu literatürdeki, kentin yeni imkanlar hazırladığı tezini kısmen doğruluyor görünse de, farklılıkların tarzlardan daha çok oransal olduğu, bazen paralelliklerin de mevcut olduğu söylenebilir.

Çalışma Ortamında Bulunmanın Şehrin Kullanımına Yansımaları

Literatürde, çalışma ortamında bulunmanın bireyin bazı hizmetlerden faydalanma imkanlarını artıracak kanaati bulunmaktadır. Yukarıdaki bulguların ışığında ücretli çalışma deneyimi ile şehrin kullanımı kontrol edildiğinde tablo 6.13'deki veriler elde edilmiştir.

Tek başına şehre inenlerin oranına bakıldığında: Çalışmış olanların çalışmamış olanlara kıyasla % 2,7'daha az kesiminin alışverişe ve % 1,4 daha az kesiminin ise, parka tek gittiği anlaşılmaktadır.

Eşi/babası ile şehre inen çalışma deneyimlilerin, çalışmayanlara göre, % 1,6 daha fazla kesiminin alışverişe eşi/babasıyla gittiği görülmektedir. Parka gidenlerin oranı çalışan ve çalışmayan gruplarında birbirine eşittir. Çalışan kesimde sinemaya giden yoktur ancak, çalışmayan kesimin sadece % 1'inin gittiği belirlenmiştir. Tiyatroya gidenlerin oranı iki kesimde de eşittir. Başka sebeple şehre gidenlerin çalışmış olanlarının çalışmayan gruptan % 2,5 fazlasının eşi/babası ile şehre gittiği tespit edilmiştir.

Kızı / kız kardeşi ile şehre inenlerin oranlarına bakıldığında; çalışanların çalışmayan kesimden % 3,7 fazla kesimi onlarla alışverişe gitmektedir. Parka iki grubun eşit oranda gittikleri belirlenmiştir. Çalışan kadınların tiyatro ve sinemaya kızları ve kız kardeşleriyle gitmedikleri, ancak çalışmamış olanların % 1'inin sinemaya ve % 1'inin de tiyatroya kızı veya kız kardeşiyle gittiği anlaşılmaktadır. Başka sebeplerle şehre kızı/kız kardeşiyle inen çalışmış kadın oranı, çalışmamışların oranından % 3,8 daha fazladır.

Şehrin kullanımında, çalışan ve çalışmayan kesimler arasındaki oransal farkların küçük olması, her iki grupta benzer davranışların sergilendiğine işaret

etmektedir. Ancak, özellikle alışveriş konusunda eşlik edenlerin ve kız /kız kardeşlerle şehre gitmede kısmen belirgin farklılıklar tespit edilmiştir.

Tablo 6.13: Kadınların Çalışma Deneyimlerine Göre Şehrin Hizmetlerini Kullanma Durumları ve Eşlik Edenlerin Dağılımı

Çalışma Deneyimi	Çalışmamış (81)					Çalışmış (94)				
	Alışveriş	Park	Sinema	Tiyatro	Başka	Alışveriş	Park	Sinema	Tiyatro	Başka
Gitmiyor	n 36 %	45 55,5	75 92,5	78 96,2	6 7,4	43 45,7	59 62,7	92 97,8	92 97,8	6 6,3
Tek	n 16 %	2 2,4			2 2,4	16 17	1 1			9 9,5
Eşi/babası	n 3 %	1 1,2	1 1,2	1 1,2	4 4,9	5 5,3	1 1		1 1	7 7,4
Kızı/kız kardeşi	n 9 %	1 1,2	1 1,2	1 1,2	15 18,5	14 14,8	1 1			21 22,3
Erkek Kardeşi/oğlu	n 2 %	2 2,4	1 1,2		1 1,2	3 3,1				3 3,1
Aile	n 11 %	17 20,9		1 1,2	36 44,4	5 5,3	23 24,4			39 41,4
Komşu	n 1 %	2 2,4	2 2,4		1 1,2	3 3,1	1 1	2 2,1		1 1
Arkadaş	n 5 %	6 7,4	1 1,2		2 2,4	3 3,1	5 5,3		1 1	2 2,1
Başka	n 5 %	5 6,1			14 17,2	2 2,1	3 3,1			6 6,3
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Erkek kardeşi/oğlu ile alışverişe giden çalışmamış kadın bulunmazken, çalışmış kesimde oran % 3'tür. Parka giden, çalışmış kesimde bulunmazken, çalışmamış kesimde oranları % 2,4'tür. Çalışmamış kesimde sinemaya giden % 1'lik kesim mevcutken çalışmış kesimde yoktur. Çalışmış kesimin % 1,9 fazlası başka sebeplerle erkek kardeşi veya oğlu ile şehre gitmektedir.

Ailesiyle beraber şehre inenlerin oranlarına bakıldığında: Çalışmış olanların çalışmayanlara göre, % 8,2 daha azının alışverişe, % 3,5 daha fazlasının parka, % 3 daha azının başka sebeplerle şehre ailesiyle gittiği görülmektedir. Çalışmamış kesimden % 1'i tiyatroya ailesiyle giderken çalışmış kesim ailesiyle tiyatroya gitmemektedir.

Komşularının eşliğinde şehrin imkanlarını kullananların çalışan kesimin çalışmayanların %1,9 fazlası alışverişe, % 1,4 daha azı parka giderken, her iki grubun eşit miktarı sinemaya ve başka sebeple şehre komşularıyla gitmektedirler.

Arkadaşının eşliğinde şehre gidenlerin çalışanları çalışmayanlara göre, % 3 daha az bir kısmı alışverişe, % 2 daha azı parklara gitmektedir. Her iki grubun eşit oranlarda başka sebeplerle şehre arkadaşıyla gittikleri belirlenmiştir. Çalışmayan kesimin % 1'i sinemaya arkadaşıyla giderken, çalışmış kesimden gitmemektedir. Çalışmamış kesim tiyatroya gitmezken, çalışanların % 1'inin arkadaşıyla tiyatroya gittiği tespit edilmiştir.

Başkalarıyla şehre inenlerin oranlarına bakıldığında; alışverişe başkasıyla gitmeyen çalışmamış bulunmazken, çalışmışların oranı % 2'dir. Parka gidenlerin oranı, çalışmışlarda % 3 daha azdır. Başka sebeplerle, başkalarıyla şehre inenlerin çalışmış olanların çalışmayanlara göre % 11 daha az olduğu görülmektedir.

Çalışmış ve çalışmamış olanların gene toplamları ayrıca karşılaştırıldığında: Çalışanların % 3 daha fazla oranının parka, sinemaya, tiyatroya, alışverişe ve başka sebeple gitmediği, % 1'e yakın çalışmayanlardan fazla oranının, bu tür yerlere tek gittiği; % 0,5 fazlasının eşi veya babasının eşliğinde bu tür faaliyetlere katıldığı; %1 fazlasının kızı/kız kardeşiyle aktivitede bulunmaktadır. Çalışmamışların % 0,3 fazla oranının erkek kardeşi/ oğlu ile, % 1,8 fazla oranının ailesiyle, %1 fazla oranının arkadaşıyla, % 2,4 fazlasının başkalarıyla aktivitelere katıldıkları görülmektedir. Aktivite oranlarında eşitlik gözlenen tek grup komşular grubudur.

Oranlar karşılaştırıldığında azalma veya artma yönünde değişimler farklılıklar olduğuna işaret etmektedir. Minimumda kalan oransal farklar genellikle gruplar arasında benzerlik olduğuna dikkat çekmektedir. Ancak, tablodaki dağılım çok dağınık olduğundan, minimumda kalan farklılıkların da daha büyük örneklerde anlamlı olma ihtimali olabileceği unutulmamalıdır. Anlamı

kaybetmeme açısından farklılıklar daha fazla birleştirilmemiştir. Literatürde, çalışma ortamında bulunmanın bireyin bazı hizmetlerden faydalanma imkanlarını artıracığı kanaati yukarıdaki bulguların ışığında belirginleşen bir sonuç olarak ortaya çıkmamış görünmektedir.

Eğitim Engelinin Şehrin Kullanımına Yansıması

Okur-yazar olmayan veya okur-yazar olup da, bir okuldan mezun olmayan kadınların, otobüs ve dolmuşların sefer yaptıkları yerleşim isimlerini ve ücret hesaplamalarında, yol ararken okuyamadıklarından evlerinden uzak yerlere araçlarla giderken yanlarına birilerini almak zorunda oldukları ortaya çıkmıştır. Daha önce şehri kullanma oranları verildiği için, burada sadece okur-yazar olmayan ve okur-yazar gruplara odaklanılarak alışverişe, parka, sinemaya, tiyatroya ve başka sebeplerle şehrin kullanımını kontrol edildiğinde, ifade edilenlerin yansımaları aşağıdaki tablodaki verilerle kısmen de olsa kontrol etmek mümkün görünmektedir.

Tablo 6.14: Okur-Yazar Olmayan, Okur-Yazar Eğitim Seviyelerindeki Kadınların, Şehri Kullanma Durumları ve Eşlik Edenlerin Dağılımı

Eğitim Düzeyi	Okur-yazar değil (62)					Okur-yazar (19)				
	Alışveriş	Park	Sinema	Tiyatro	Başka	Alışveriş	Park	Sinema	Tiyatro	Başka
Şehri kullanımı										
Eşlik edenler										
Gitmiyor n	38	47	60	62	3	7	13	19	19	2
%	61,2	75,8	96,8	100	4,8	4	68,4	100	100	10,5
Tek n	6	2			3	2				1
%	9,6	3,2			4,8	1,1				5,3
Birilerinin eşliğinde n	18	13	2		56	10	6			16
%	29	20,9	3,2		90,3	52,6	31,6			84,2
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tablo verilerine göre, her iki grubun çoğunluğu yukarıdaki imkanları kullanmamaktadır. Tablo verileri, özellikle okur yazar olmayanlar alışverişe daha düşük oranda katılım gösterirken, okur- yazar olanlarda oranın yarısını geçmediğine işaret etmektedir. Bulgular şehri kullananların da büyük bir

çoğunluğunun birilerinin eşliğinde bu hizmetlerden faydalandıklarını göstermektedir.

6.3.3 Elazığ'dan ve Mahalleden Memnuniyet Durumu

Bundan önceki bölümlerde ve önceki kısımlarda ifade edilen ilişkiler örüntüsünde, 175 kadının içinde buldukları ortamda, mahalleleri ve Elazığ için ne düşündükleri, yeniden yerleşimden sonraki deneyimleriyle ilgili, iç dünyalarını yansıtması açısından önemli görünmektedir. İşte bu açıdan tablo 6.15'deki veriler yeniden yerleşimi yaşayanların bakış açılarıyla değerlendirilebilir.

Tablo 6.15: Deneklerin Yeniden Yerleşim Çağlarına Göre Mahallelerini ve Elazığ'ı Sevme Durumu.

Yerleşim	Sevme Durumu	(80) Yetişkin		(50) Çocuk		YY.Sonra Doğmuş (45)		(175) Toplam	
		n	%	n	%	n	%	n	%
Mahallesi	Seviyor	71	40,6	39	22,3	34	19,4	144	82,3
	%	88,8		78		75			
Mahallesi	Sevmiyor	9	5,1	11	6,3	11	6,3	31	17,7
	%	11,3		22		24			
Elazığ	Seviyor	45	25,7	35	20	28	16	108	61,7
	%	56		70		62			
Elazığ	Sevmiyor	35	20	15	8,6	17	9,7	67	38,3
	%	44		30		38			

Verilere göre, deneklerin % 82'si mahallesini severken, oransal olarak çoğunluğu önce yetişkinler (% 40), sonra çocukken gelenler (% 22,3) ve en son yeniden yerleşimden sonra doğanlar (19,4) oluşturmaktadır.

Elazığ'ı sevenlerin oranı % 62'dir. Oransal çoğunluğu sırasıyla, yetişkinler (% 26), çocukken gelenler (% 20) ve yeniden yerleşimden sonra doğanlar (% 16) teşkil etmektedir.

Elazığ'ı sevmeyenlerin oranı % 38'dir. Bu oranın % 20'sini yetişkinler, % 9'unu çocukken gelenler ve % 10'unu yeniden yerleşimden sonra doğanlar teşkil etmektedir.

Mahallesini sevmeyenlerin oranı % 18'dir. Bu oranın % 5'i yetişkinler, çocukken gelenler % 6'sı ve yine % 6'sı yeniden yerleşimden sonra doğanlardır.

Bu genel değerlendirmenin ötesinde gruplara kendi içinde bakıldığında;

Yetişkin gelenlerin % 89'unun mahallesini, % 56'sının da Elazığ'ı sevdiği görülmektedir. Mahallesini sevmeyen yetişkin oranı % 11 iken, Elazığ'ı sevmeyenlerin oranı % 44'tür.

Çocukken gelenlerin % 78'inin mahallesini, % 70'inin de Elazığ'ı sevdiği görülmektedir. Mahallesini sevmeyenlerin oranı % 22, Elazığ'ı sevmeyenlerin oranı ise % 30'dur.

Yeniden yerleşimden sonra doğanların % 75'inin mahallesini, % 62'sinin de Elazığ'ı sevdiği görülmektedir. Mahallesini sevmeyenlerin oranı % 24, Elazığ'ı sevmeyenlerin oranı ise % 38'dir.

Mahalleyi en fazla severken Elazığ'ı sevmeyen grup, yetişkinlerdir. Aynı yapısal dağılım, çocukken gelenler ve yeniden yerleşimden sonra doğanlarda da izlenebilmektedir. Ancak, küçük değişimler mevcuttur: Yeniden yerleşimden sonra doğanlara kıyasla çocukken gelenlerde biraz daha fazla oranda (% 3) mahallenin sevildiği, yeniden yerleşimden sonra doğanlarda ise, Elazığ'ı sevmeyenlerin oranı, çocukken gelenlere göre biraz daha (% 8) fazla görünmektedir.

Bu durumda, 175 denek genelinde, mahallenin yüksek oranda sevilmesine rağmen, Elazığ'ın mahalleye göre daha az sevildiği söylenebilir.

İçinde bulunulan yerleşimden memnuniyet veya memnuniyetsizlik sebepleri aynı başlıklara göre dağılımlarıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır. Böylelikle, aynı sebeplerin kadınları farklı düşünmeye sevk eden, farklı yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede, yapılanmış çevre özellikleri, sosyal ortamın özellikleri, iş ortamının özellikleri, yerleşimin tanıdık çevrede oluşu gibi başlıklar altında bulgular değerlendirilmiştir.

Yapılanmış çevre özellikleri: Bu başlık, içinde bulunulan mekanın (mahallenin, yolların, binaların) fiziksel, yapısal özelliklerini (bakımlı-bakımsız, küçük-büyük) kapsayacak şekilde ele alınmıştır.

Sosyal ortamın özellikleri: Bu özellikler toplumsal yapıda mevcut olan tutum, tavır, sosyal ilişkiler gibi unsurları (iş birliği, dedikodu, müdahaleler vb.) içerecek manada ele alınmıştır.

İş ortamının özellikleri : İşe yakın-uzak olma, iş ortamı sağlama-sağlamama gibi unsurları içine alacak şekilde tanımlanmıştır.

Tanıdık Çevre Oluşu: Bu planlı yerleşimin gerçekleşmesinden dolayı ailelerin birbirini kente gelmeden önce de tanıyor olmalarından kaynaklanan destekleyici veya sınırlayıcı özelliklerdir. Aslında sosyal ortam özellikleri içinde yer alabilecek unsurlardır. Ancak, özellikle planlı yerleşimin ve kentteki hemşehrilik duygusunun yansımalarını kısmen tespit edebilmek için kullanılmıştır.

Diğer Sebepler: Yapılanmış çevre özelliklerinin, sosyal ortamın, iş ortamının, tanıdık çevre oluşunun dışındaki sebepleri içermektedir.

Bu çerçevede kadınların, buldukları yerleşimi sevme ve sevmeme sebeplerini tablo 6.16'da özetlemek mümkündür.

Genel olarak tabloya bakıldığında, yapılanmış çevre özelliklerinin, sosyal ortamın, iş ortamının, tanıdık çevre oluşunun ve başka sebeplerin memnuniyet ve memnuniyetsizlik sebepleri olarak ifade edildiği görülmektedir.

Yapılanmış çevre özelliklerinin iç dağılımına bakıldığında:

Yapılanmış çevre özellikleri, % 23 oranla mahalleden memnuniyet ve % 29'le memnuniyetsizlik sebebi olarak gösterilmektedir. Yine aynı sebebin, % 20 ile Elazığ'dan memnuniyet ve % 19'la memnuniyetsizlik sebebi olarak işaret edildiği görülmektedir.

Sosyal ortam özelliklerinin iç dağılımına bakıldığında:

Veriler bu sebebi, % 39'la mahalleden memnuniyet ve % 34'le memnuniyetsizlik sebebi olarak gösterirken; % 19 ile Elazığ'dan memnuniyet ve % 42'ile memnuniyetsizliğin kaynağı olarak göstermektedir.

İş ortamının özelliklerinin iç dağılımına bakıldığında:

% 1 ile mahalleden, % 11'ile Elazığ'dan memnuniyetsizlik sebebi olarak ifade edilmektedir.

Tanıdık çevre oluşunun iç dağılımına bakıldığında:

% 27 ile mahalleden , % 35'le de Elazığ'dan memnuniyetin sebebidir.

Tablo 6.16: Deneklerin Yeniden Yerleşim Çağlarına Göre Mahallelerinden ve Elazığ'dan Memnuniyet ve Memnuniyetsizlik Sebepleri.

Sebepler	Memnuniyet	(80) Yetişkin n		(50) Çocuk n		YY.Sonra Doğmuş (45) n		(175) Toplam n	
		%* Toplam % Sütun Mah. Elazığ	%* Toplam % Sütun Mah. Elazığ	%* Toplam % Sütun Mah. Elazığ	%* Toplam % Sütun Mah. Elazığ	%* Toplam % Sütun Mah. Elazığ	%* Toplam % Sütun Mah. Elazığ	%* Toplam % Sütun Mah. Elazığ	
Yok	Memnun	6 3,4 7,5	23 13 29	3 1,7 6	10 5,7 20	6 3,4 13	9 5 20	15 8,6	42 24
	Mem.değil	37 21,1 46	19 11 24	12 7 24	13 7,4 26	12 7 27	14 8 31	61 35	46 26,3
Yapılanmış Çevre	Memnun	25 14,3 31	15 8,6 19	11 6,3 22	9 5 18	5 2,9 11	11 6,3 24	41 23,4	35 20
	Mem.değil	21 12 26	19 11 24	17 9,7 34	8 4,6 16	12 6,9 27	7 4 15	50 28,6	34 19,4
Sosyal Ortam	Memnun	27 15,4 34	12 6,9 15	20 11,4 40	8 4,6 16	22 12,6 49	13 7,4 29	69 39,4	33 19
	Mem.değil	21 12 26	27 15,4 34	20 11,4 40	25 14,3 50	19 11 42	21 12 47	60 34,3	73 41,7
İş Ortamı	Memnun								
	Mem.değil	1 0,6 1	13 7,4 16		4 2,3 8	1 0,6 2	3 1,7 7	2 1,1	20 11,4
Tanıdık Çevre	Memnun	21 12 26	27 15,4 34	16 9,1 32	23 13,1 46	11 6,3 24	12 6,9 27	48 27,4	62 35,4
	Mem.değil								
Başka	Memnun	1 0,6 1	2 1,1 2			1 0,6 2		2 1,1	2 1,1
	Mem.değil		2 1,1 2	1 0,6 2		1 0,6 2		2 1,1	2 1,1

Diğer sebeplerin iç dağılımına bakıldığında:

Başka sebepler grubu, % 1'ile mahalleden memnuniyet ve yine % 1'lik oranla memnuniyetsizlik sebebidir. Elazığ söz konusu olduğunda yine aynı oranlar geçerlidir (% 1 memnun, % 1 memnun değildir).

Her grup içindeki sıralamaya tek tek baktığımızda: *Yetişkinlerin* mahalleden memnun olmalarını sağlayan özellikler şunlardır: % 34 sosyal ortam, % 31 yapılanmış çevre, % 26 tanıdık çevre oluşu, başka sebepler % 1 ve sevdiği bir yönü olmayanlardır % 7,5. Mahalleden emnun olmamalarının sebepleri; % 26 ile yapısal çevre, % 26 ile sosyal ortam, % 1 ile iş ortamı ve % 46 ile belirgin bir sebep bulunmamasıdır.

Elazığ'dan memnun olma sebepleri: % 34 tanıdık çevre oluşu, % 19 yapılanmış çevre unsurları, % 15 sosyal ortam ve başka sebepler % 2, böyle bir sebebi olmayanlar ise % 29'dur. Elazığ'dan memnuniyetsizlik sebeplerinin dağılımı: % 24'ünün böyle bir sebebi yoktur, % 34'ünün sosyal ortam, % 24'ü yapılanmış çevre özellikleri, % 16'sı için iş ortamı, % 2'si için ise, diğer sebeplerdir.

Çocukken yeniden yerleşimi yaşıyanlar için mahalleden memnuniyet sebepleri; sosyal ortam % 40, tanıdık çevre oluşu % 32, yapılanmış çevre özellikleri % 22 ve memnun olduğu yönü olmayanlar ise % 6'dır. Mahalleden memnuniyetsizlik sebepleri, sosyal ortam % 40, yapılanmış çevre % 34, başka sebepler % 2 ve memnun olmadığı yönü olmayanlar % 24 olarak ortaya çıkmaktadır.

Elazığ'dan memnuniyet sebepleri; % 46 tanıdık çevre oluşu, % 18 yapılanmış çevre özellikleri, % 16 sosyal ortamdır ve % 20 sinin ise, memnun olduğu hiç bir yönü bulunmamaktadır. Elazığ'dan memnun olmamanın sebepleri, sosyal ortam % 50, yapılanmış çevre özellikleri % 16, iş ortamı % 8 ve sevmediği bir yönü olmayanlar % 26 olarak ortaya çıkmaktadır.

Yeniden yerleşimden sonra doğanlar için mahalleden memnuniyet sebepleri; % 49 sosyal ortam, % 24 tanıdık çevre, % 11 yapılanmış çevre, % 2 başka sebepler ve % 13'ü için sevilen bir yönü yoktur. Mahalleden memnuniyetsizlik sebepleri; % 42 sosyal ortam, % 27 yapılanmış çevre, % 2 iş ortamı, % 2 başka sebepler ve sevmediği yönü bulunmayanlar % 27'dir.

Elazığ'dan memnuniyet sebepleri; % 29 sosyal ortam, % 27 tanıdık çevre, % 24 yapılanmış çevre ve % 20'sinin memnun olduğu bir yönü olmadığı görülmektedir. Elazığ'dan memnuniyetsizlik sebepleri; sosyal ortam % 47,

yapılanmış çevre % 15, iş % 7 ve memnun olunmayan hiç bir yönü olmadığını ifade edilen % 31'lik oran da mevcut görünmektedir.

Bu bulgulara göre mahallenin sevilen yönlerine bakılınca, yetişkin ve çocukken gelenler gruplarında, sosyal ortam ve yapılanmış çevre ön plandayken, sonra doğanlarda sosyal ortam ve tanıdık çevre öne çıkmaktadır. Elazığ'ın sevilen yönleri ifade edilirken ise, yetişkin ve çocukken gelenlerde, tanıdık çevre birinci sraya, yapılanmış çevre ikinci sraya yerleşirken, sonra doğanlarda tanıdık çevre ikinci sraya düşerek, sosyal ortam birinci sraya yerleşmektedir.

Mahallenin ve Elazığ'ın sevilmeyen yönlerine bakıldığında, sosyal ortamın ön planda olduğu ve yapılanmış çevrenin onu takip ettiği görülmektedir.

Bu bulgular ışığında, Elazığ dışında ikamet etme istekleri ile ilgili bulgular 175 kadının birden fazla tercihleri kendi içinde gruplandırıldığında şekil 6.1'deki bulgu özeti elde edilmektedir. Şekildeki bulgulara göre, deneklerin % 52'sinde büyük şehirlere gitme *bekleyen isteği* var, % 37'si bulunduğu yerde kalmak istemektedir. Orijinal yerleşime dönmek isteyenlerin oranı % 5'tir, diğer yerlere yerleşmek isteyenlerin oranı % 4'tür, komşu illeri ifade edenlerin oranı ise % 1,7'dir.

İlgili veriler şekil 6.1'den kontrol edildiğinde, Elazığ dışında ikamet edilmek istenen yerler sıralamasında *büyük şehirlere gitme tercihinin ön planda* olduğuna işaret etmektedir. Tablo 6.15 kadınların mahallelerini Elazığ'dan % 22 daha fazla sevdiğine işaret etmiştir. Ek olarak sorulan, başka mahallede yaşamak ister misiniz sorusunun cevabı olarak, kadınların % 71'inin *aynı mahallede kalmak istedikleri* ortaya çıkmıştır. Bu veriler, *kalmıyorsa aynı mahallede, gidilecekse büyük şehirlere gidilmesinde* yoğunlaşıldığına dikkat çekmektedir. Gidilmek istenilen il ve mahallelerin tercihlerle *kristalleşen yerleşimlere dağılımının* detayını tablo 6. 17'de görmek mümkündür.

Tablo 6.13 ve kristalleşen yerleşimler dağılımlarına beraber bakıldığında gidilmek istenen yerler arasında, en belirginlerinin batıda yer alan büyük şehirler olduğu görülmektedir. Bunu, Elazığ'da kalmak isteyen grup ve diğer yerleşimler oransal olarak takip etmektedir.

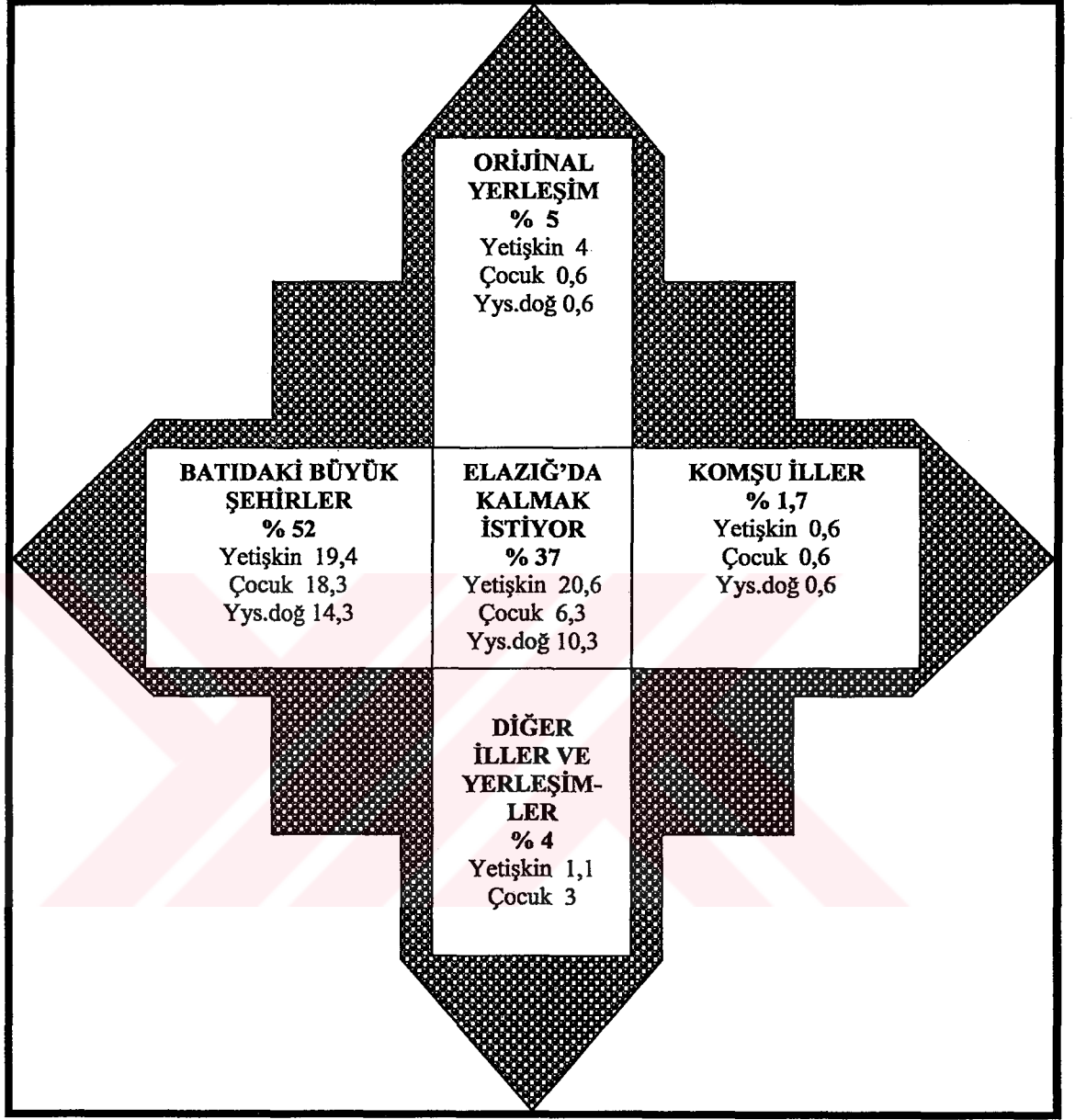
Mahalle olarak tercih edilen yerlerin arasında mevki adları da bulunmaktadır. Ancak tercihlerin çoğunluğunun çarşı merkezindeki mahallelere yapıldığı görülmektedir (mahallelerin konumu için bkz 4. bölüm).

Bahsedilen yerleşmelerin gidilme isteğiyle kristalleşmesinin sebepleri tablo 6,18'de özetlenmektedir.

Tablo 6.18'in verilerine göre, başka mahalleye gitmeyi isteme sebeplerinin oransal sıralaması şöyledir: % 11 yapılanmış çevre, % 9 sosyal ortam, % 5 tanıdık çevre, % 2 iş ortamı ve % 3'ile başka sebepler gelmektedir. Elazığ dışındaki yerlerin tercih edilme sebepleri şöyle özetlenebilir: % 21 tanıdık çevre, % 16 yapılanmış çevre, % 14 iş ortamı, % 11 sosyal ortam ve % 1'ile başka sebeplerdir.

Elazığ dışına gitmek için, yapılanmış çevreyi söyleyenlerin çoğunluğunu, çocukken göç edenler ve yeniden yerleşimden sonra doğanlar teşkil etmektedir. Sosyal ortam diyenlerin yine çoğunluğunu, Elazığa çocukken gelenler oluşturmakta, onları yeniden yerleşimden sonra doğanlar ve yetişkinler izlemektedir. İş ortamını söyleyenlerin çoğunluğunu anneler oluşturmakta, onları çocukken gelenler ve onları da yeniden yerleşimden sonra doğanlar takip etmektedir. Tanıdık çevreyi vurgulayanların çoğunluğunu ise, yetişkinler oluşturmaktadır. Onları, sonra doğanlar takip etmekte ve çocukken gelenler en son yer almaktadır. Başka sebeplerle gitmek isteyenlerin yarısı yetişkinler grubundan, yarısı da çocukken gelenler grubundan gelmektedir .

Şekil 6.1: Elazığ Dışında İkamet Edilmek İstenilen Yerleşimler

Tablo 6. 17: Yerleşme İsteği İle Kristalleşen Yerleşimlerin Listesi**Yerleşme isteği ile kristalleşen**

yerleşimler (Birden fazla yer ifade edenler olduğundan, % oranı her yerleşim için, 175 kişiye göre hesaplanmıştır).

🏠 Elazığ'da kalacak % 37

🏠 İzmir % 15,4

🏠 Mersin % 13,1

🏠 İstanbul % 9,7

🏠 Antalya % 9,7

🏠 Bursa % 4,5

🏠 Ankara % 4

🏠 Adana % 2,8

🏠 Batıda bir yerde % 2,3

🏠 Malatya % 1,7

🏠 Denizli % 0,6

🏠 Aydın % 0,6

🏠 İzmit % 0,6

🏠 Muğla % 0,6

🏠 Manisa % 0,6

🏠 Antakya % 0,6

🏠 Edirne % 0,6

🏠 Çorlu % 0,6

🏠 Tunceli % 0,6

🏠 Konya % 0,6

🏠 İş olan yer % 0,6

🏠 Büyük şehir % 0,6

🏠 Sahilde bir yer % 0,6

🏠 Yurt dışı % 0,6

Elazığ'da yerleşme isteğiyle kristalleşen mahalleler:

🏠 Aynı mahalle % 71,

🏠 Çarşıda bir mahalle (mevki belirtilmiş) % 7,4,

🏠 Doğukent % 4,6,

🏠 İzzetpaşa % 4,6,

🏠 Şehir merkezi (mevki) % 2,3,

🏠 Yeni % 1,7,

🏠 Fevzi Çakmak % 1,7,

🏠 Nailbey % 1,7,

🏠 Üniversite % 1,1,

🏠 Olgunlar % 0,6,

🏠 Sanayii % 0,6,

🏠 Zafran % 0,6,

🏠 Şehit İlhanlar (mevki) % 0,6,

🏠 Gazi Caddesi (mevki) % 0,6,

🏠 Ulukent % 0,6

Tablo 6.18: Başka Mahalleyi ve Elazığ Dışındaki Yerleşimleri Tercih Sebeplerinin Deneklerin Yeniden Yerleşim Çağlarına Göre Dağılımı.

Sebepler	(80) Yetişkin n %*		(50) Çocuk n %*		YY.Sonra Doğmuş (45) n %*		(175) Toplam n %*	
	Mah.	El.dışı	Mah.	El.dışı	Mah.	El.dışı	Mah.	El.dışı
İstemiyor	58 33	36 20,6	34 19,4	11 6,3	33 19	18 10,3	125 71,4	65 37
Yapılanmış Çevre	9 5	6 3,4	5 3	12 7	5 3	10 5,7	19 11	28 16
Sosyal Ortam	3 1,7	3 1,7	7 4	12 7	5 3	4 2,3	15 8,6	19 11
İş Ortamı	3 1,7	12 7		7 4		6 3,4	3 1,7	25 14,3
Tanıdık Çevre	3 1,7	22 12,6	4 2,3	7 4	1 0,6	7 4	8 4,6	36 21
Başka	4 2,3	1 0,6		1 0,6	1 0,6		5 3	2 1,1

yy.sonra doğmuş: Yeniden yerleşimden sonra doğmuş olanlar.

Başka mahalleye gitme sebepleri arasında yapılanmış çevreyi ifade edenlerin çoğunluğunu, yetişkinler oluşturmakta, onları çocukken gelenler ve sonra doğanlar izlemektedir. Sosyal ortam sebebini ileri sürenlerin çoğunluğunu çocukken gelenler oluşturmakta, onları sonra doğanlar izlemekte ve en son yetişkinler gelmektedir. İş ortamı diyenlerin tamamı yetişkinlerdir. Tanıdık çevre diyenlerin çoğunluğunu çocukken gelenler oluşturmakta, onları yetişkinler ve onları da sonradan doğanlar izlemektedir. Başka sebeple tercih edenlerin çoğunluğunu yetişkinler oluşturmakta, onları çocukken gelenler takip etmektedir.

Bu tür tercihlerde bulunanların, ortam değiştirme ihtiyacında oldukları düşünülebilir. Literatürde, evlenilecek kişilerin seçiminin de bir tür atlama tahtası olarak farklı amaçlarla kullanılabileceğine işaret edilmektedir. Bireylerin beraber gelip yerleştirildikleri grupta kalmayı mı, yoksa bu grubun dışında bir çevreye mi mensup olmak istedikleri kısmen bu tercihlerinden anlaşılabilir. Tablo 6. 19 evlenmiş; evlenmiş boşanmış fakat evlenmek isteyen deneklerle, hiç evlenmemiş bekar kadınların verilerini içermektedir.

Tablo 6.19'un verilerine göre yetişkinlerin evlendikleri şahısların oransal sıralaması şöyle özetlenebilir: Tanımadıklarıyla (başka) evlenenler, komşu/ aynı köylüsüyle evlenenler, akrabasıyla evlenenler ve en son da arkadaşıyla evlenenler gelmektedir.

Çocukken gelenlerin evlendikleri grupların sıralaması: Başka kişiler, komşu ve aynı köylüler, arkadaşları ve akrabalar şeklinde sıralanmaktadır. Bu gruptan evleneceklerin tercihinde ise önceliği, başkalarının aldığı, onları arkadaşlar grubu tercihi takip ederken komşu/ aynı köylü ve akraba tercihlerinin minimuma indiği görülmektedir.

Tablo 6.19: Evlenmiş Olanların Eşlerinin Yakınlığı ve Evleneceklerin Tercih Ettikleri Eş Yakınlığına Göre Dağılımı

Sebepler	(80) Yetişkin		(50) Çocuk		YY.Sonra Doğmuş (45)		(175) Toplam	
	n %*		n %*		n %*		n %*	
	Evl.miş	Evl.cek	Evl.miş	Evl.cek	Evl.miş	Evl.cek	Evl.miş	Evl.cek
Akraba	23 13,1		1 0,6	1 0,6		3 1,7	24 13,7	4 2,3
Komşu/aynı köy	26 15		5 3	1 0,6			31 17,7	1 0,6
Arkadaş	2 1,1		2 1,1	16 9,1	1 0,6	14 8	5 3	30 17,1
Başka	29 16,6		8 4,6	18 10,3	1 0,6	26 14,9	38 21,7	44 25,1

Evl.miş :Evlenmiş, boşanmış, ayrılmış fakat evlenmeyi düşünenler.

Evl.cek:Evlenmemişler.

Yeniden yerleşimden sonra doğanlar grubundan evlenmiş olanların birinin arkadaşıyla diğeri de başka biriyle evlenmiştir. Aynı gruptan 1993'ten sonra evleneceklerin tercih sıralamasında; başkaları olarak ifade edilen tanınmayan birinin tercihinde artış olduğu, arkadaş grubunun onları takip ettiği ve sadece az bir grubun akrabasını tercih ettiği görülmektedir.

Bu bulgulardan hareketle, evleneceklerin evlenme tercihlerinin yukarıdaki kişilerden yana kullanmalarını belirleyen sebepler tablo 6.20'de yer almaktadır.

Çalışma yapıldığında bekar, dul veya ayrılmış fakat evlenme ihtimali bulunan 79 kadının evlenmeyi tercih edebilecekleri kişilerle ilgili gerekçeleri şunlardır: Bu kadınların % 44'ü, karşısındaki şahsı kendi isteği ve tanışıklığından dolayı seçeceği için daha iyi olabileceğini düşünmektedir. Burada bireysel karar verebilme önem kazanmaktadır. Farklı çevreye girme isteği ile tercihini yapanların oranı % 29'dur. Bu grubun, evliliği farklı çevreye girmede yardımcı unsur olarak gördüğü ortaya çıkmaktadır. Bu sebep, Gordon'un 1964'te bahsettiği, asimilasyon aşamalarından evlilik tutumunun topluluk dışına çıkma amacıyla kullanımını hatırlatmaktadır. Kadınların geriye kalan % 26'lık kesiminin, çocuğunun sakat olmaması gibi tıbbi bir bilgi ile tercih yapması önemlidir. Bilimsel, objektif bilgilerin tavır ve tutumları şekillendirmesi bu grup için yeni bir davranış türüdür.

Sebeplerin, çocukken Elazığ'a gelenlerle yeniden yerleşimden sonra doğanlar gruplarındaki oransal dağılımları şu bulguları belirginleştirmiştir: Kendi istediği, tanıdığı için tercihte bulunanların oranları her iki grupta benzeşmektedir. Farklı çevreye girme isteği ile tercihte bulunanlar grubunda, yeniden yerleşimden sonra doğanların oranı çocukken göç etmiş olanlardan fazladır. En önemli oransal fark, çocuk sakatlığını ileri sürenler arasında gözlenmektedir. Yeniden yerleşimden sonra doğanların bu gruptaki oranı, çocukken göç etmiş olanların oranının yedi katıdır. Bu veriler kent yaşamından daha fazla etkilenenlerde tutumsal değişime işaret etmektedir.

Tablo 6.20: Evleneceklerin Evlenme Tercihlerinin Yönünü Belirleyen Sebepler

Sebepler	(36)	YY.Sonra	(79)
	Çocuk	Doğmuş (43)	Toplam
	n	n	n
	%	%	%
Çocuk Sakat Olmasın	10	11	21
	3	25,5	26,5
Farklı Çevreye Girmek için	9	14	23
	25	32,5	29
Kendi İstedğim, Tanırım	17	18	35
	47	42	44

Keban Barajı göçmeni annelerin, özellikle Abdullahpaşa'da oturan bir kısmının, kızlarının evlenerek, apartmanlara taşınması yönünde bir isteği tespit edilmiştir. Apartmanlarda oturma temizlik ve hiyerarşik kademelenmede daha yüksek kademeyle ifade eder şekilde kullanıldığı görülmüştür. 1993 senesinde, mahallede yeni yapılan ve birçoğu inşaat halinde olan, örneklenmiş olan ailelerden birkaçının ikamet ettikleri apartmanlar, mahalleye canlılık getiren yapılanmış çevre değişimidir. O dönemin yeni yapılanmasının, bu tür beklenti ve isteklerle sosyal ve ekonomik alanlara yansımalarının olması da mümkün değişimlerdir. Ancak, bu konuyla ilgili beklenti ve isteklerin detayına, Erman'ın Çukurca, Bağcılar, Esat karşılaştırması türü karşılaştırmalı bir çalışma ile incelenebilir (Erman, 1997).

6.4. SONUÇ

Bu bölümde, akrabalar ve komşuların sosyal çevredeki varlığı, görüşme sıklık ve sebepleri tartışılmıştır. Evli çocukların çoğunluğunun yakın yerleşimlerde ve Elazığ içinde olduğu, kent ortamında kırsal orijinden komşuların sayısında, 4. bölümdeki dinamik değişim yaşanmasına rağmen, önemli bir grubun halen görüşülen kadınların yakın çevresinde buldukları anlaşılmaktadır. Kadınların Elazığ merkezinde akrabaları olmasına rağmen, görüşme sıklıkları komşularla daha artmaktadır. Görüşme sebepleri komşularda çeşitlilik gösterirken, Elazığ'daki ve Elazığ dışındakilere doğru gidildikçe çeşitlilikte azalma ve görüşmelerde seyrekleşme gözlenmektedir. Borçlanma ve hastalıkta yardım isteme konularında, halen her üç grupta da, gayri resmi sosyal ilişkiler ağı önemli bir fonksiyon üstlenmiş görünse de, genç nesilde bunun kurumsallaşması yönünde bir eğilim var gibi görünmektedir.

Bireylerin emek pazarında tutunabilmek için yaratıcılıkla geliştirip kullandıkları, 5. bölümde de bahsedildiği gibi, zaman zaman kadınların bir kısmını resmi emek pazarına, bazen de gayri resmi kesime taşıyan bir sosyo-ekonomik dayanışmayla ortaya çıkmış bir çalışma ağı bulunmaktadır. Bu ağ, tanışıklığa dayalı mevcut sosyal dokunun bir sonucu gibi görünmektedir.

Fiziki çevre ve sosyal çevre ilişkilerinin yansıması olarak, kadınların büyük bir çoğunluğunun 1993'te halen şehrin imkanlarının büyük bir kısmından okur yazar olmama, bağımlılık, sınırlama, şehir planlarının hayata geçirilmesindeki yönetim mekanizmasının işleyişi, sunulan hizmetlerin yeri gibi şartlardan dolayı yeterince faydalanamadıkları tespit edilmiştir. Bireylere, şehrin kullanımında eşlik edenler yetişkin, çocukken göç eden veya yeniden yerleşimden sonra doğanlara göre farklılaşmaktadır. Mahalleden memnuniyet oranı yüksekken, Elazığ'dan memnuniyet oranı mahalleden memnuniyet oranına göre düşüktür. Memnuniyet sebepleri arasında sosyal ortam ve tanıdık çevre önemli bir yer tutmaktadır. Elazığ'ı ve mahallesini sevmeyenlerin çoğunluğunun sosyal ortamın kısıtlayıcı özelliklerini ve yapılanmış çevreden memnuniyetsizliklerini ifade ettiği görülmektedir. Aynı sebepler hem memnuniyete, hem de farklı özellikleriyle memnuniyetsizliklere sebep olmaktadır. Bu memnuniyetsizlikler içinde, kadınların çoğu mahallesinde kalmayı tercih ederken gitmek isteyenlerin çoğu, çarşıya yakın yerleri tercih etmektedir. Elazığ'da kalmak isteyenlerin oranı % 37'dir. Gitmek isteyenlerin çoğunluğunu gitmek istedikleri mekanları büyük şehirlere gitme isteği belirlerken, daha az oranlarda orijinal yerleşime dönme isteğinde olanlar ve yakın yerlere yerleşme isteğinde olanlara da rastlanmaktadır.

Bu tür bekleyen isteklere sahip, içinde buldukları sosyal çevre dışına çıkma isteğine sahip bireylerin evlenmemiş kesiminin de tanımadıkları birileriyle evlenmeyi istedikleri, kendi tercihlerini kendilerinin seçmiş olmalarından kaynaklanan iyi yönleri olduğu gibi, farklı bir çevreye girmelerine de yardımcı unsur olarak baktıkları görülmektedir. Özellikle yeniden yerleşimden sonra doğan bir grup bekar kızın tıbbi gerekçeyle yabancılarla evliliği tercihi de bilgi düzeyindeki değişime işaret etmektedir.

7.1 GİRİŞ

Göç ve ücretli çalışma bağlantılı çalışmaların bir kısmında, göç ve çalışma hayatının kadının yaşamında olumlu yönde değişimler yarattığına ilişkin, literatürde çalışmalar bulunduğundan, 2. alt bölümde bahsedilmiştir. Ancak, bu çalışmada, yaşanan değişimlerin kent ortamına adaptasyonda önemli etkileri olabileceği kabul edilirken, sonuçlarının çok yönlü olabileceği görüşü benimsenmektedir.

Bu bölümde, Keban Barajı kadın göçmenlerinin incelenen kesiminin, önceki 5 ve 6. bölümlerdeki bulgular ışığında bu kez, içinde bulunulan imkanlar ölçüsünde, kadının pozisyonundaki değişimler; çalışma yaşamına katılımın veya katılmamanın getirdiği avantaj ve dezavantajlarla, kadınların karar verme sürecindeki rolleriyle, otonomi; kanuni haklar, bunların uygulamada kullanımı, aile içinde ve iş ortamlarında pazarlık gücü gibi unsurlar ile, ellerindeki kaynakları kullanabilme becerileriyle kontrol edilecektir. Böylelikle, meydana gelen değişim ve dönüşümlerin görünürdeki şekli ile gerçek uygulaması arasındaki paralellik ve/veya farklılıklar ortaya konulmaktadır. Lukes güç konulu çalışmaları özetlerken, *sosyal güç odaklı birçok sorunun sorulabileceğini, beş temel başlık altında, ilgili konularda çalışanlardan örneklerle özetlemiştir:*

1. Ona kimin veya neyin sahip olduğu ?(ör.Parsons, Luhmann,Foucault)
2. Hangi çıktıların gücün etkisi sayılabileceği ? (B.Russel, Weber)
3. Güç ilişkilerini ayırt eden farklı kılan nedir ? Güçlülük hangi yollardan diğerlerini anlamlı bir şekilde etkiler ki onların üretimine, katılımına veya çıktılarına etki edebilsin? (şiddet/otorite) Weber, Arendt,
4. Sorunun kapasitesi nasıl anlaşılabilir ? Güç, birimin farklı şartlar altında ne yapacağını belirler mi, yoksa güç, birimin ulaşabileceği şartlar altında mı belirlenir ?
5. Güç nasıl tanımlanır veya ölçülebilir ? (Dahl, Bachrach,S.Lukes)

(Lukes,1993: 504-505)

Kadınların yeniden yerleşim sürecinde ve kent ortamında yaşadıkları, farklı faktörler arasındaki güç ilişkileri olarak da yansıyabilmektedir. Yaşananların bu boyutu, kadınların pazarlık güç ve cevapları bu bölümde iki ana başlık altında ele alınmıştır. Kadınların buldukları ortamlarda karar verme sürecindeki pozisyonları ile ilgili kısım 8 alt başlıkla incelenmektedir: Ücretli çalışma, harçlık, siyasi seçim hakkının kullanımı, sağlık güvencesi ve doktor tercihleri, işe müdahale, eğitim, evlilik, taşınma. Sonuç kısmında ise, bulgular özetlenmektedir.

Baumanın özgürlüğü açıklarken, Jeremy Bentham ve onun panopticon kavramı ve Foucault'nun ve takip edenlerin katkısıyla ilgili yorumunda, etkili olduğundan bahsettiği içsel ve dışsal unsurların (Bauman, 1997), yine bu bölümde de ön planda olduğu ifade edilebilir. Keban göçmeni kadınların deneyimleri, pazarlık güçleri ve cevapları; kadınların dışından gelen baskılar, kısıtlamalarla ve içsel olarak kadınların beklenti ve istekleri uygulama imkanlarının olup olamayacağı, karar verme mekanizmalarına katılımlarıyla beraber sosyal ilişkiler ağı içinde incelenmektedir.

7.2 KADINLARIN KARAR VERME SÜRECİNDEKİ POZİSYONU

Bu çalışmada, deneklerin kent ortamındaki ekonomik emilimi, şekli ve şartları ile daha önce ortaya konulmuştur. Ücretli çalışmanın ve yeniden yerleşimin getirdiklerine burada, çok yönlü bağlantıların olduğu bir ilişkiler yumağı olarak bakıldığı hatırlatılmalıdır.

Literatürde, gelir bağlantılı çalışmalara bakıldığında iki önemli kaynak dikkatleri çekmektedir. Cochrane ve Bell (1956); J.Pahl (1991). Onların çalışmaları hane içindeki tüketimle ilgili ortaya koydukları ekonomik karar verme mekanizması bağlantılı yaptıkları açıklamalardır.

Cochrane ve Bell, gelir bağlantılı üç kavrama dikkatleri çekmektedir: Parasal gelir, gerçek gelir ve ruhsal (psişik) gelir:

1-Parasal gelir: Belirli bir zaman süreci içinde elde edilen paradır.

2-Gerçek gelir:Belirli bir zaman süreci içinde, bir bireyin veya harcama biriminin tüketmesi gereken mal ve hizmetlerdir.

3-Ruhsal gelir: Belirli bir zaman sürecinde bireyin elde ettiği memnuniyetlerdir. Ancak, hiçbir birim bunu ölçebilecek bir ölçüm geliştiremediği için, bireylerin, ailelerin veya harcama birimlerinin ruhsal gelirleri hakkında çok az bilgi sahibi olduğundan söz ediliyor (1956: 23-24).

İşte bu noktadan hareketle, bu çalışmada Keban Barajı kadın göçmenlerinin ücretli çalışma deneyimine katılım veya katılmamaları ile elde edebildikleri veya edemedikleri parasal gelirin dışında, gerçek ve ruhsal gelirler kısmen de olsa ortaya çıkacaktır.

J.Pahl, yaptığı çalışmalarda (1991), evlilikte para ve güç konusuna değinmektedir. Pahl'ın çalışmalarda bunun ikili bir yapı içinde ele alındığı dikkatleri çekmektedir. Pahl kazanç ve güç arasındaki ilişkiye bakarken, önce *bireyin haneye maddi katkısı ve hane içindeki gücünü* göz önüne almaktadır. Diğer taraftan, *hane içi ekonomi ve onun hane içi güçle olan ilişkisi para ve güç arasındaki ilişkide, para, kazananlardan harcıyanlara geçtiğinde ne olduğu sorgulanmaktadır.* Para paylaşımının güç paylaşımıyla ilişkili olup olmadığı, ya da görünen birlikteliğin devam etmekte olan eşitsizliği maskeleyip maskelemediği sorgulanmıştır (Pahl,1991:41-42). Pahl'ın sorgulamasından hareketle asıl olanın, paranın kazanılmasından harcanmasına kadar geçen süreç olduğu ortaya çıkmaktadır.

Pahl çalışmasında, karar verme ile ilgili süregelen hangi eşin özel bir kararı verdiği türünden yaklaşımın yanlışlığına dikkat çekmektedir. Bu tür bir yaklaşımın farklı özelliklerdeki karar verme durumlarına eşit ağırlık vererek, karar vermedeki süreci ve kadın, erkek arasındaki yapısal eşitsizlikleri göz ardı etmeye sebep olduğunu vurgulamaktadır (Pahl, 1991:46) O'na göre aile kavramının kendisi, güçlü bir ideolojik yapılanmadır ve evlilik kontratını çevreleyen ideolojilerin gücü önemlidir. Kadın gelir sağlayıcıların, bir şekilde kocalarının statü kaybını karşılamak durumunda kaldığını vurgulamaktadır (Pahl, 1991:50-51).

Pahl, hane dışındaki eşitsizlikler ve hane içinde karar vermedeki eşitsizlikler arasındaki ilişki üzerinde durmuştur. Karar vermedeki baskımlıkla ölçülen gücün hane dışındaki gelir miktarı ve istihdam türü (evde çalışma veya ücretli işte çalışma) gibi faktörlerden ziyade *hane içi ekonomik kontrolle* ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Pahl,1991:46-49).

Ancak, karar verme mekanizmasının farklı konulardaki işleyiş sürecinde, mekanizmanın aşamalarına katılımı, gruplarda oransal farklar da izlenebilir. Bu muhtemel farklar Arnstein (1969) in karar mekanizmasına katılım merdivenindeki katılımın farklı şekillerde tanımlandığı basamaklar arasındaki gidiş gelişlerin ihtimalini hatırlatmaktadır (bkz ekler Şekil A.7.1).

bilgilerden ve önceki bölümlerdeki bulgulardan hareketle, bölümün alt kısımlarındaki değerlendirmelere başlandığında takip eden bulgulara ulaşılmaktadır:

Burada ücretli çalışma, harçlık, siyasi seçim hakkının kullanımı, sağlık güvencesi ve doktor tercihleri, işe müdahale, eğitim, evlilik, taşınma tartışılan alt başlıklardır.

7.2.1 Ücretli Çalışma

Kadınların çalışma tarihçesi çok eski olmasına rağmen, Türkiye’de uzun yıllar kadının çalışması, eşlerinin iznine bağlanmıştır. Bu durum, 29 Kasım 1990 tarihinde Anayasa Mahkemesinin Medeni Kanunun ilgili maddesini iptaliyle teorik aşamada sonlandırılmıştır. Karar, 2 Temmuz 1992 tarih ve 21272 sayılı Resmi Gazetede uygulanmaya geçirilmek üzere yayımlanmıştır (DİE, Türkiye’de Kadın Bilgi Ağı web sayfası). Çalışmanın verileri toplandığında, kanunun yeni uygulamalarının o dönemde henüz yeni başlamış olduğu söylenebilir.

Ücretli çalışma ile ilgili bulguların detayına 5. bölümde yer verilmiştir. Burada çalışmış olanların, yeniden başlayacak veya ilk defa çalışmaya başlayacakların, 1993 yılında ücretli çalışma için, kendileri adına ifade ettikleri çalışma isteklerinin sebebi, kızlarının çalışmasını isteyenlerin ifade ettikleri sebeplerle tartışılmaktadır.

Tablo 7.1 çalışmaya başlama, çalışmaya başlamayı isteme ve kızının çalışmasını isteme sebeplerinin dağılımını özetlemektedir. Tablo verileriyle, ücretli çalışmaya yüklenen anlam değişikliği de kısmen ortaya çıkabilecektir.

Tablo 7.1: Kadınların Kendilerinin ve Kızlarının Çalışmasına Yönelik İstek ve Sebeplerinin Dönüşümü.

Çalışma istek zaman ve bireyleri Sebepler	Uygulamada Kendisi Çalışanlar (n=94) %	Çalışmayı Bırakmış, Hiç Çalışmamış Kendisi Başlamak İsteyenler (n=97) %	Kızının Çalışmasına Yönelik İstekler (n=161) %
Ekonomik İhtiyaçlar	69	11	3
Ekonomik Katılım	18	16	8
Ekonomik Bağımsızlık	3	54	72
Erkek İşsizliği	3	2	0
Ekonomik Katılım/ Bağımsızlık	3	12	11
Güvence	3	0	3
Başka	3	4	2

Tablo verilerine göre, uygulamada kendisi çalışmış olan 94 kadının sebepleri şöyle sıralanmaktadır: Kadınların % 69'unun ekonomik ihtiyaç % 18'i ekonomik katılım, % 3'ü ekonomik bağımsızlık, % 3'ü erkek işsizliği, % 3'ü ekonomik katılım/bağımsızlık ve % 3'ü de başka sebeplerle çalışmaya başladıkları görülmektedir.

Çalışmak isteyen 97 kadının sebepleri gözden geçirildiğinde: % 54'ü ekonomik bağımsızlık, % 16'sı ekonomik katılım, % 12'si ekonomik katılım/ bağımsızlık, % 11'i ekonomik ihtiyaçlar, % 4'ü başka sebeplerle ve % 2'si de erkek işsizliği sebepleriyle çalışmaya başlamayı istemektedir.

Çalışmışlarla çalışmak isteyenlerin sebeplerinde, değişimin yönüyle ilgili değerlendirme 5. bölümde yapılarak, izlenen dönüşümün ekonomik bağımsızlık yönünde olduğu vurgulanmıştır. Burada, kızlarının çalışmasını isteyenlerin verileri, ekonomik bağımsızlık düşüncesinin daha fazla güçlendiğine işaret etmektedir. Çalışmaya başlamak isteyenlerde ve kızının çalışmasını isteyenlerin bahsettiği ekonomik bağımsızlığın, çalışmışların daha önce bahsettiğinin ötesinde bir anlam taşımaktadır. Buradaki mananın, sözünün geçmesi, istediğini alabilme gibi açıklamalar eşliğinde, güç kullanımını yansıtan içerikte olduğu belirlenmiştir.

Çalışmışların aksine, aileye ikincil kazanç kaynağı olma ve ekonomik ihtiyaç için ücretli çalışma sebeplerinin oranlarının önemli ölçüde azaldığı görülmektedir.

Bu şekilde beklentilerle anlam kazanan ücretli çalışmanın, çalışmış olanlara daha çok gayri resmi emek pazarında, iç ve dış dinamiklerin etkisiyle bir belirip bir gözden kaybolarak yer kazandırabildiği 5. bölümde ifade edilmiştir. Ücretli çalışma deneyimine sahip kadınların, emek pazarında yaşadıkları giriş-çıkışlar doğrudan sorgulanmayınca farkedilemediğinden, istatistiklerin ve iş kanununun büyük ölçüde kapsamı dışında kalmaktadır. Buna rağmen, kursa katılım ve iş edinme paralelliğinin kurulmuş olması, iş türlerinde uzun vadede beklenebilecek değişimlere işaret etmektedir. Böylece kadınların iş piyasasında görünmez konumdan, görünüre geçme yönünde çabalarının varlığından kısmen de olsa söz edilebilir. Ücretli çalışmanın kadınlara getirdiklerini, takip eden alanlarda gözden geçirmek mümkündür.

7.2.2 Harçlık

Harçlık konusu, kadınların ekonomik yönden başkasına bağımlı olup olmadıkları; çalışmış olmalarından dolayı, ellerindeki parayı kullanabilme otoritesine sahip olup olmadıklarını irdelemek için KBGK'larla ilgili bulgular dört aşamada tartışılmaktadır:

- ◆ Harçlık için kaynakta bağımlılık, yani harçlığı veren kişiye bağımlılık,
- ◆ Elde edilen harçlığın kendisine kullanımı,
- ◆ Elde edilen harçlığın kullanım hakkının devri,
- ◆ Harçlığın harcanma şeklinin başkasına danışılması.

7.2.2.1 Harçlık İçin Kaynakta Bağımlılık

Tablo 7.2 de, kadınların çalışma deneyimlerine göre harçlık için başkasına bağımlılık verileri yer almaktadır.

Tablo verileri, kadınların % 13'ünün harçlığının olmadığını ortaya koymaktadır. Bu kesimin çalışan ve çalışmayan kesimdeki oranlarına ayrı ayrı bakıldığında; çalışmayan kesimin % 15'ini, çalışan kesimin ise, % 12'sini oluşturdukları görülmektedir. Bu oranların her grup içindeki açılımıyla ilgili bulgular şöyle özetlenebilir: Harçlığı olmayanlar, ücretli çalışma deneyimine sahip annelerin % 8'ini, çalışmış bekar kızların % 17'sini ve çalışma deneyimine sahip evli kızların ise, % 17'sini oluşturmaktadırlar. Çalışmamış kesimde harçlığı olmayanlar ise; çalışmamış bekar kızların % 16'sını, evli kızların % 11'ini ve annelerin ise, % 14'ünü kapsamaktadır.

Harçlık kaynağı olarak, koca/baba, erkek kardeş grubu, % 55'lik bir oranı teşkil etmektedir. Harçlık kaynağı olarak, kendisinden ve diğer kişilerden bahsedenler grubunun ise, % 23'lük bir kesimi oluşturduğu görülmektedir. Kadınların % 4,5'i annesinden / kızından/ kız kardeşinden, % 4'ü ise başkalarından harçlık almaktadır. Kadınların büyük çoğunluğu harçlık konusunda ailenin erkek üyelerine bağımlı görünmektedir.

Harçlık kaynaklarına çalışan ve çalışmayanlara odaklanarak bakıldığında: Çalışan kesimde, % 72'lik oranı tek başına karşılayan kaynak, koca-oğul/baba-erkek kardeş grubudur; % 5'inin anne ve kız kardeşini kaynak olarak gösterdiği ve yine % 5'lik bir kesimin başkalarından bahsettiği, sadece % 4'ünün ise, harçlık kaynağının

Tablo 7.2 : Kadınların Harçlık İçin Başkasına Bağımlılık Durumunun Çalışma Deneyimine Göre Dağılımı

Çalışma Deneyimi	Anne		Çalışmamış Bk.Kız		E. Kız		Çalışmamış Toplam		Anne		Çalışmış Bk.kız		E.Kız		Çalışmış Toplam		Genel Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Yok	4	14,3	7	15,9	1	11,1	12	14,8	4	7,7	6	16,7	1	16,7	11	11,7	23	13
Kendisi ve diğerleri			3	6,8			3	3,7	22	42,3	15	41,7	1	16,7	38	40,4	41	23,4
Koca-Oğul/ Baba-Erkek kardeş	20	71,4	30	68,2	8	89	58	71,6	23	44	11	30,6	4	66,7	38	40,4	96	55
Anne-Kız/ Kız kardeş			4	9			4	5			4	11			4	4,3	8	4,5
Başka	4	14,3					4	4,9	3	5,8					3	3,2	7	4
Toplam	28		44		9		81	100	52		36		6		94	100	175	100

Bk.Kız: Bekar Kız E.Kız: Evli Kız

kendisi ve diğerler şahıslar olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, kadınlar çalışsa dahi, kazançlarının önemli bir oranı, harçlıklarına yansımamaktadır. Bunun, yaptıkları iş türüyle ilgisi araştırılmalıdır.

Çalışmayan kesimin bulgularına bakıldığında: Harçlık kaynağı olarak kendisini ve diğerlerini gösterenlerin oranı, koca/oğul/baba/erkek kardeş diyenlerin % 40'lık oranına eşittir. Diğer yandan, harçlık kaynağı olarak anne/kız/kız kardeş ifadesini kullananların % 4 ve başkasından söz edenlerin ise, %3'lük oranlar oluşturdukları görülmektedir.

Bu bulgular ışığında, çalışmayan kesimde harçlık kaynağı olarak kendisinden ve diğerlerinden bahseden; çoğunluğunu annelerin ve takiben bekar kızların oluşturduğu, çalışan kesimin oranından % 36' daha büyük bir grup bulunmaktadır.

Kendi grupları içinde, bu kadınlar ekonomik yönden kısmen de olsa, başkasına bağımlılıklarını azaltabilen bir kesim olarak göze çarpmaktadır.

7.2.2.2 Elde Edilen Harçlığın Kendisine Kullanımı

Harçlığı elde etme, iç dinamikler sebebiyle bazen, elde edileni özgürce kullanma anlamına gelmeyebilmektedir.

Tablo 7.3'de, kadınların harçlığını kendisi için kullanması konusundaki veriler özetlenmektedir. Tablo verilerine göre, genel toplamın % 43'ü, harçlığını kendisi için kullanabilmektedir. Geriye kalan % 44'ünün ise, bundan bahsetmediği görülmektedir.

Kendisine kullananların oranı çalışmayan kesimde % 51'lere çıkarken, çalışan kesimde % 36'larda kalmaktadır. Çalışma deneyimi olmayanların, harçlık kaynakları ne olursa olsun, çalışma deneyimi olanlara kıyasla, daha fazla oranda harçlıklarını kendilerine harcadıkları söylenebilir. Çalışan ve çalışmayan kesimlerdeki, grup içi oranlar karşılaştırıldığında: Çalışan kesimde, kendine harcayan annelerle, çalışmayan kesimdeki annelerin oranları birbirine yakındır. Ancak, bekar kızların oranı çalışmayan kesimde çalışmayanlara göre % 12 daha fazlayken, evli kızların oranı söz konusu olunca, çalışan kesimin oranı çalışmayanlara göre % 6 daha fazla görünmektedir.

7.2.2.3 Elde Edilen Harçlığın Kullanım Hakkının Devri

Kadınların, bazı haklarını iç dinamikler sebebiyle kullanmadan veya kullanamadan devrettikleri bilinen, fakat pek bahsedilmeyen bir gerçektir.

Burada Foucault (1980) ve Fielding'in (1997) gücün aktarıldığına yönelik zaman zaman eleştiri alan görüşleri akla gelmektedir. Foucault (1980) gücü şu şekilde tanımlamaktadır.

"Güç, ağ benzeri bir organizasyon yoluyla kullanılarak, denenebilir... bireyler sadece onun uzantılarında dolaşım yapmakla kalmaz, onlar her zaman kendiliğinden bu gücü kullanabilecek pozisyonda bulunur ve uygularlar. Onlar sadece onun hareketsiz ya da kabul edilen odağı olmakla kalmaz. Onlar her zaman, aynı zamanda onu ifade edebilen unsurlarıdır. Bir başka deyişle, bireyler sadece gücün uygulama alanı değil onun araçlarıdır" (Foucault, 1980:89).

Fielding (1997) ise, Foucault gibi, gücün bireyden bireye aktarılabilirdiğinden, bu aktarım esnasında uygulananın yetkilendirmeye bir tür özgülleştirme olarak mı, yoksa kuvvetin zayıflatılması anlamında mı bakılması gerektiğini tartışmaktadır. Manda edilen yetkilendirme diye bahsettiği şekil içinde, yetkilendirmenin eşit olmayan ilişkilerine dikkat çekmektedir. Bağımlılık ilişkisi içinde, gücün yetkilendirilen bireyle yetkilendiren arasında devredildiği vurgulanmaktadır. Ne kadar güç ve ne çeşit güç gerektiği bu noktada önemli görünmektedir. Kimin karar verdiği ve alıcı pozisyondaki kısımda yer alan bireyin pasifliğine dikkat çekmektedir (Fielding,1997:180).

Harçlık konusunda bu yöndeki veriler incelendiğinde, harçlığın devredilmesiyle ilgili tablo 7.4'teki verilere ulaşılmıştır.

Tablo, kadınların sadece % 11'inin harçlığını başkasına verdiğini ortaya koymaktadır. Bu kesimin çalışan ve çalışmayan kesimdeki dağılımına bakıldığında, veriler % 10 daha fazla çoğunluğunun, çalışan kesimde olduğuna işaret etmektedir. Aktarımı en fazla yapanların, anneler olduğu görülmektedir. Ancak, çalışan kesimdeki anne, bekar kız ve evli kız sıralaması şöyledir: Evli kızlar % 33'le oransal olarak öndedir, % 19'la anneler ve en son da % 8'lik oranla, bekar kızların sıralandığı ortaya çıkmaktadır. Çalışmayan kesimde, bu tür aktarım yapmayan en büyük çoğunluk anneler grubu olmasına rağmen; anneler, çalışan kesimin, aktarım yapan çoğunluğunu oluşturmaktadır.

Tablo 7.3: Kadınların Harçlıklarını Kendisi İçin Kullanma Durumu

Çalışma Deneşimi	Anne		Çalışmamış Bk.Kız		E. Kız		Çalışmamış Toplam		Anne		Çalışmış Bk.kız		E.Kız		Çalışmış Toplam		Genel Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Yok	4	14,3	7	15,9	1	11,1	12	14,8	4	7,7	6	16,7	1	16,7	11	11,7	23	13
Bahsetmemiş	18	64,3	6	13,6	4	44,4	28	34,6	38	73	9	25	2	33	49	52	77	44
Kullanıyor	6	21,4	31	70,5	4	44,4	41	50,6	10	19,2	21	58,3	3	50	34	36	75	43
Toplam	28		44		9		81	100	52		36		6		94	100	175	100

Tablo 7.4: Kadınların Harçlıklarını Başkasına Verme Durumu

Çalışma Deneşimi	Anne		Çalışmamış Bk.Kız		E. Kız		Çalışmamış Toplam		Anne		Çalışmış Bk.kız		E.Kız		Çalışmış Toplam		Genel Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Yok	4	14,3	7	15,9	1	11,1	12	14,8	4	7,7	6	16,7	1	16,7	11	11,7	23	13
Bahsetmemiş	23	82	35	79,5	6	66,7	64	79	38	73	27	75	3	50	68	72,3	132	75,4
Veriyor	1	3,6	2	4,5	2	4,5	5	6,2	10	19,2	3	8,3	2	33,3	15	16	20	11,4
Toplam	28		44		9		81	100	52		36		6		94	100	175	100

Bk.Kız: Bekar Kız E.Kız: Evli Kız

7.2.2.4 Harçlığın Harcanma Şeklinin Başkasına Danışılması

Harçlık kaynağında, harçlığı veren kişiye bağımlığın söz konusu olduğu gibi, kullanımında da farklılıklar olabileceği yukarıda ifade edilmiştir. Burada, harçlığın kullanımında, kadınların kendi başlarına karar verip vermedikleri konusu tartışılacaktır.

Tablo 7.5, kadınların harçlığını kullanırken, başkalarına danışma durumuyla ilgili bulgulara yer vermektedir.

Tablo'daki verilere göre, kadınların % 45'i harçlığının kullanımını danışmaktadır, geriye kalan % 42'si ise, danışmamaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi, % 13'ünün ise, böyle bir imkan verecek harçlıkları dahi bulunmamaktadır.

Çalışan ve çalışmayan kesimlerde harçlığını harcama şeklini danışanların oranları birbirine yakın görünmektedir. Ancak, her gruba ait bulgular şöyledir: Çalışmayan kesimde danışmayanların çoğunluğunu anneler, danışanların ise, bekar kızlar teşkil etmektedir. Çalışan kesimin çoğunluğunu ise, danışmayanlarda evli kızlar; danışanlarda ise, bekar kızlar oluşturmaktadır.

Genel olarak bakıldığında harcama şeklini kimseye danışmayanlar, annelerin % 47,5'i, bekar kızların % 34'ü ve evli kızların ise,% 53'lük oranıdır. Danışanlar ise, annelerin % 52,5'ini, bekar kızların % 66'sını ve evli kızların % 47'sini oluşturmaktadır. Bu durumda en çok danışan grup olarak bekar kızlar ortaya çıkmaktadır.

Tablo 7.5: Kadınların Harcamalarını Başkasına Danışma Durumuna Göre Dağılımı

Çalışma Deneyimi	Anne		Çalışmamış Bk.Kız		E. Kız		Çalışmamış Toplam		Anne		Çalışmış Bk.kız		E.Kız		Çalışmış Toplam		Genel Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Yok	4	14,3	7	15,9	1	11,1	12	14,8	4	7,7	6	16,7	1	16,7	11	11,7	23	13
Danışmaz	13	46,4	17	38,6	4	44,4	34	42	25	48	10	27,8	4	66,7	39	41,5	73	42
Danışır	11	39	20	45,4	4	44,4	35	43	23	44,2	20	55,5	1	16,6	44	46,8	79	45
Toplam	28		44		9		81	100	52		36		6		94	100	175	100

Bk.Kız: Bekar Kız E.Kız: Evli Kız

7.2.3 Siyasi Seçme Hakkının Kullanımı

S. De Beauvoir kanunların tanıdığı vatandaşlık özgürlüklerine ekonomik özgürlük eşlik etmediği müdetçe bunların teoride kalacağından bahsetmektedir. Ancak burada geleneklerin getirdiği sınırlamaların ve kazançlı bir istihdamın kadının uygulamadaki özgürlüğü üzerindeki önemine dikkat çekmektedir. Oy kullanma hakkı ve iş'e sahip olmanın tam bir özgürleşmeyi sağlamasının da beklenmemesi gerektiği vurgulanmaktadır (De Beauvoir, 1949: 689-691). O'na göre, bir erkek tarafından bakılan bir kadın (eş veya ilişkide bulunulan bir başka kadın) bir oyu olduğu için erkekten özgürleşemez; geleneğin öncekine göre kadına daha az sınırlama uygulaması halinde, uygulanan *negatif hürriyet* kadının durumunu tamamen değiştiremez; o bağımlı durumuna bağlı kalır. Kadın kendisini erkekten ayıran uzaklığın büyük bir kısmını kazançlı bir istihdam ile kapatır ve başka hiç bir şey onun uygulamadaki hürriyetini garantileyemez. Bir kez o parazit olmaktan kurtulunca onun bağımlılığı üzerine kurulu sistem de ufalanır; onunla evren arasında erkeksi bir arabulucuya daha fazla ihtiyaç kalmaz (De Beauvoir, 1949: 689) demektedir. Bu çalışmanın bulguları, Beauvoir'un bahsettiği, kanunlara rağmen uygulamadaki özgürlüğün garantisinin olmadığı sözünün haklılık payının olabileceğini düşündürmektedir.

Kadınlar, 1930'dan beri, Belediye Yasasıyla seçme ve seçilme hakkına; 26 Ekim 1933'te çıkarılan Köy Kanunun'da yapılan değişikliklerle, köyde muhtar olma ve köy meclisine seçilme hakkına ve 5 Aralık 1934'den beri de, genel olarak seçme ve seçilme hakkına sahip bulunmaktadır (DİE, Türkiye'de Kadın Bilgi Ağı Web Sayfası). Bu haklar, teoride kadınlara verilmiş olan haklardır. Bunların kullanımı iç dinamiklerdeki hareketliliğe bağlı olduğuna göre, Keban göçmenleri için oy kullanma durumu göz önüne alındığında, veriler oy kullanma türüne ve oy yönlendirme durumuna göre değerlendirilmektedir. Bulgular, tablo 7.6'da ve 7.7'de özetlenmiştir.

Tablo 7.6, kadınların oy kullanma karar verme sürecinin olması gereken, teorik hukuksal yönünü değil uygulanan yönüne ilişkin verilerin dağılımını yansıtmaktadır.

Genel toplam içinde, kadınların % 38'inin oy kullanma hakkını kullanmadığı ortaya çıkmaktadır. Burada, çalışan ve çalışma deneyimi olmayan kesimlere

bakıldığında, bekar kızlar oransal olarak ön plandadır. Bekar kızların oy kullanmayan toplam sayısı 60'ı bulurken, evli kızlarda bu sayı ancak 5 kişidir. Oy kullanmayan anne sayısı ise, 2 olarak ortaya çıkmaktadır.

7.2.3.1 Oy Kullanma Türü

Oy'un nasıl kullanıldığına bakıldığında bulgulara göre; kadınların % 35'inin başkasının kararına göre oy verdiği ve seçme hakkını bu yolla devrettiği görülmektedir. Kendi kararıyla oy kullananların oranı % 19,4'tür. Başkasına danıştığı halde kararını kendisi verenlerin oranı, % 7'dir. Danıştığı kişinin kararını kullanan ve bu şekilde hakkını devredenlerin oranı ise % 0,5'tir.

Oy kullandığı tespit edilen kadınlarla ilgili bulgular, kadınların teoride kendilerine verilen haklarını uygulamada, önemli ölçüde kullanmadan, başkasına kullandırdıklarına işaret etmektedir. Bu durumda, hukukun temelini oluşturan yazılı, sözlü kurallar ve uygulamalar arasında, minimumda tutulması gereken boşluklardan bir tanesi ortaya çıkmaktadır. Kadınların, yazılı-resmi seçme haklarını kullanabilmesi için, bu boşluğun bir şekilde doldurulmasının gerekliliği belirmektedir. Kadınların bir çoğu aileden gelen bir oy verme tarzları olduğu için, onu izlediklerinden bahsetmektedirler. Bu bulgu, söz konusu olan eğilim dolayısıyla, erkeklerin de benzer boşluğu yaşayabileceklerine işaret etmektedir.

Oy kullanmayan bekar kız çoğunluğu karşısında, kendi kararı ile hareket edenler içinde, çalışmış kesimden evli kızlar ve çalışmamış kesimden de bekar kızlar, göze çarpmaktadır. Çalışan ve çalışmayan kesimdeki anne oranları ise, bu konuda birbirine yakın görünmektedir. Başkasının kararı ile hareket eden çoğunluğu oluşturan grup olarak anneler, % 50'nin üzerinde oranlarda ortaya çıkarken, aralarında çalışma deneyimi olan grup öne çıkmaktadır. Genel olarak, başkasının kararı ile hareket edenlerin sayısal dağılımına bakıldığında, çoğunluğunun 41 gibi bir sayıyla, çalışma deneyimli kadınlar olması, daha önce 5. bölümde ifade edilen çalışma şartlarındaki kadınların, özellikle yetişkin anneler kesiminin, oy konusunda haklarını devrettiklerine işaret etmektedir.

Tablo 7.6 : Kadınların Oy Kullanma Durumunun Çalışma Deneyimine Göre Dağılımı

Çalışma Deneyimi	Anne		Çalışmamış Bk.Kız		E. Kız		Çalışmamış Toplam		Anne		Çalışmış Bk.kız		E.Kız		Çalışmamış Toplam		Genel Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Kullanmamış			35	79,5	4	44,4	39	48	2	3,8	25	69,4	1	16,7	28	29,8	67	38,2
Kendisi	7	25	7	15,9	1	11	15	18,5	12	23	4	11	3	50	19	20	34	19,4
Danışarak Kendi Kararı	4	14,3			2	22,2	6	7,4	5	9,6	1	2,8			6	6,4	12	6,8
Danışarak Danışılanın Kararı	1	3,6															1	0,5
Başkasının Kararı	16	57	2	4,5	2	22,2	20	24,7	33	63,5	6	16,7	2	33,3	41	43,6	61	34,8
Toplam n	28		44		9		81	100	52		36		6		94	100	175	100

Bk.Kız: Bekar Kız E.Kız: Evli Kız

7.2.3.2 Oy Yönlendirme

Yukarıdaki bulgular, oy kullanan kadınların oylarının yönlendirildiğine işaret etmektedir. Ancak, bu konuyla ilgili, doğrudan doğruya sorulan soruya verilen cevaplar, aşağıdaki farklı bulguları ortaya koymaktadır. Tablo 7.7 oy verme kararının kullanım türü ve oyu yönlendirenlerin dağılımı ile ilgili verileri kapsamaktadır.

Başkasının kararı ile hareket etmesine rağmen, yönlendiren şahıs olmadığından söz eden 17 kadın bulunmaktadır. Bu kadınların, aileden gelen oy kullanım tarzı ve uyarıları yönlendirme olarak kabul etmedikleri ve sadece alışılmışın dışında, fazladan bir uyarı olduğunda yönlendirme olarak bahsettikleri görülmüştür.

Başkasının kararı ile hareket eden, toplam 59 kişiden 44'ü, yönlendirildiğinden söz etmiştir. Yönlendirilenlerin çoğunluğunu ise, kocasının yönlendirdiği, çalışan kesimden yetişkin anneler oluşturmaktadır. Çalışma deneyimiyle daha serbest hareket edecekleri yerde, kısmen de olsa, kısıtlandıkları görülmektedir.

Yönlendirici konumdaki ikinci grup olarak, ailelerin yine bir erkek üyesi olan oğul-erkek kardeş grubu ortaya çıkmakta ve sayıları 11'i bulmaktadır. Başkasının kararı ile hareket edenlerin sayısı ise 2'dir.

Kararını danıştığı halde, oyuna kendisi karar verdiğini söyleyen, 43 kadının 18'inin kocasına, oğluna ve başkalarına danıştıkları görülmektedir. Kocasına danışarak, onun kararı ile hareket eden bir yetişkin anne bulunmaktadır.

Oy kullanmayan kesimin detaylı dağılımına bakıldığında: Tablonun 3,5 ve 8 numaralı sütunlarındaki veriler; yeniden yerleşimden sonra doğan ve 1993'te oy kullanma yaşına henüz gelen veya yaş sınırının altında olan kızları kapsadığı için, çalışmayan 26 bekar kızın, çalışmış olan 17 bekar kızın ve çalışmayan 2 evli kız toplam 45 kadının (175 kadının % 26'sı) oy kullanmadığına işaret etmektedir. Bu durum yaşları itibarıyla olağan görünmektedir. Ancak, dikkatleri çeken konu, çocukken yeniden yerleşimi yaşamış olmasına rağmen, çalışma deneyimi olmayan 9 bekar kızın; çocukken gelen, çalışmayan 2 evli kızın; çalışmış 2 yetişkin annenin; çalışmış çocukken gelmiş 8 bekar kızın ve çocukken gelmiş, çalışmış 1 evli kızıdan oluşan toplam 22 kadının (175 kadının % 12,5'i, oy kullanabilecek 130 kadının % 17'sinin) kanuni oy kullanma hakkını gerçekleştirebilecek yaş engelleri olmamasına

rağmen, uygulamada kullanmadıklarıdır. Bunun sebepleri, bir başka çalışmada tartışılabilir.

Tablo 7.7: Oy Verme Kararı ve Yönlendirenlerin Dağılımı

Oy'u Yönlendiren Kişi	Kadınlar (Nottaki Numaralara bkz)	Yönlendiren Yok	Koca/Baba	Oğlu/Erkek Kardeş	Başka	Toplam
BAŞKASININ KARARI (59)	1	2	9	1	4	16
	2	1		1		2
	4	2				2
	6	9	18		6	33
	4	3	2		1	6
	9		2			2
KENDİSİ (31)	1	6			1	7
	2	3	1	1	2	7
	6	8	1	1	2	12
	7	3			1	4
	9	3				3
DANIŞANIN KARARI (12)	1	1	3			4
	4	1	1			2
	6	2	1	1	1	5
	7				1	1
DANIŞILANIN KARARI	1 Çalışmamış yetişkin anne		1			1
KULLANMAMIŞ (67)	2	Çalışmamış çocukken gelen bk.kız				9
	3	Çalışmamış yy.den sonra doğmuş bk.kız				26
	4	Çalışmamış çocukken gelen evli kız				2
	5	Çalışmamış yy.den sonra doğmuş evli kız				2
	6	Çalışmış yetişkin anne				2
	7	Çalışmış çocukken gelen bk.kız				8
	8	Çalışmış yy.den sonra doğmuş bk.kız				17
	9	Çalışmış çocukken gelen evli kız				1

7.2.4 Sağlık Güvencesi ve Doktor Tercih

Bu kısımdaki bulgular, sağlık güvencesinin kaynağı, doktor tercihi ve bu tercihin kimin için, ne sebeple yapıldığı başlıkları altında ikili bir yaklaşımla tartışılmaktadır.

7.2.4.1 Sağlık Güvencesinin Kaynağı

Sağlık güvencesinin kaynağı ile ilgili detaylı bilgilere, 5. bölümde yer verilmiştir. Bulgular özetlenecek olursa : Sağlık güvencesinin kaynağı kendisi olan, sadece çalışmış 3 kişi (% 1,7) tespit edilebilmiştir. Bunların biri anne, diğer ikisi ise, bekar kızdır. Güvencesi olmayan 75 kişi (% 42,8) ve başkalarına bağlı olarak, sağlık güvencesi hizmet kapsamına girenler ise, (%55,4) 97 kişidir. Sağlık güvencesi açısından kadınların çoğunluğunun başkalarına bağımlı olduğu veya hiçbir güvencesi olmadığı ifade edilebilir.

7.2.4.2 Doktor Tercih ve Tercih Gerekçeleri

Kadınların *doktor tercihlerine* bakıldığında: % 71'inin doktorlarının kadın veya erkek oluşunun farketmeyeceğini söyledikleri, % 27,4'ünün kadın doktor tercih ederken geriye kalan % 1'inin ise, erkek doktor tercih ettikleri tespit edilmiştir. Kadınların doktor tercih sebeplerinin kadınların çalışma ve alt gruplarına dağılımlarıyla ilgili veriler tablo 7.8'de yer almaktadır.

Bu tercihlerin yapılma sebepleri sorulduğunda: % 46'sının tercihlerini *sağlıkları için* yaptıkları görülmektedir. Bu grubun genel çoğunluğunu anneler oluştururken, özellikle çalışan kesimde yoğunlaşmaktadırlar. Sağlık önemli diyenlerin, özellikle büyük bir çoğunluğunun, ekledikleri unsur hastalık türünün önemli olduğudur. Kadın hastalıkları söz konusu olunca, iki doktorun bulunduğu durumlarda utanılmayacağı için, kadın doktorun tercih edileceği de belirtilmiştir.

Kendi rahatlığı için, doktor tercihinin kadınlardan yana kullananların, % 41 oranındadır ve çoğunluğu bekar kızların çalışmayan kesimindedir. Bu tercih türünde oransal olarak, çalışmayan kesimin çalışanlardan kısmen fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 7.8: Kadınların Doktor Tercihlerini Kimin İçin Yaptıklarının Çalışma Deneyimlerine Göre Dağılımı.

Çalışma Deneyimi Tercih Kimin İçin	Anne		Çalışmamış Bk.Kız		E. Kız		Çalışmamış Toplam		Anne		Çalışmış Bk.kız		E.Kız		Çalışmış Toplam		Genel Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Kendi Rahatlığı	12	42,9	20	45,5	3	33,3	35	43,2	20	38,5	16	44,4	1	16,7	37	39,4	72	41
Başkaları İçin			2	4,5			2	2,5	2	3,8	2	5,6			4	4,3	6	3,4
Kim Rastlarsa	1	3,6	5	11,6	2	22,2	8	9,9	2	3,8	4	11,1	2	33,3	8	8,5	16	9,1
Sağlık Önemli	15	53,6	17	38,6	4	44,4	36	44,4	28	53,8	14	38,9	3	50	45	47,9	81	46,2
Toplam	28		44		9		81	100	52		36		6		94	100	175	100

Bk.Kız: Bekar Kız E.Kız: Evli Kız

Kim rastlarsa diyerek, doktor tercihini cinsiyete göre yapmayanların, % 9'luk bir kesimi oluşturduğu görülmektedir. Çalışan ve çalışmayan kesimdekilerin oranları sayısal olarak eşit olmasına rağmen, iç oranlar açısından birbirine paralel bir şekilsel dağılım izlemektedirler. Oransal yoğunluğa göre sıralamayı; evli kızlar, sonra bekar kızlar ve anneler teşkil etmektedir.

Başkasınının isteğine göre tercih yapanların ise, % 3' gibi küçük bir oranda kaldığı ve çoğunluğunu bekar kızlar oluştururken, çalışma deneyimine sahip annelerin küçük bir kısmının, bu tercih türüne katıldıkları tespit edilmiştir.

Doktor tercihinin, kadınların serbest iradesiyle yapıldığı, sağlık için farketmeyeceğini ifade edenlerin daha çok, çalışan kesimden olması, onların çalışmayan kesime göre, doktorun cinsiyeti konusunda katı olmadıkları ve kısmen de olsa, daha ılımlı baktıkları görülmektedir. Sağlık konusunda, doktor tercihinin yönlendirilmesinin, bekar kızlarda daha çok görülürken genel toplam içinde oranlarının az olduğu ortaya çıkmaktadır.

Daha önce 6. bölümde, şehre inme sebepleri arasında bahsedildiği gibi, kadınlar başka sebeplerle şehre inerken, doktora gitme sebeplerinin başkalarının eşliğinde yer aldığı kısmen de olsa vurgulanmıştır.

7.2.5 İşe Müdahale

7.2.5.1 Aynı Nesil İçinde Çalışmaya Yönelik Müdahale

Beşinci bölümde, kadınların karşılaştıkları müdahaleler ve farklı şartların etkisi altında, kendi yaşamları içindeki sosyalizasyon süreci içinde, emek pazarındaki görünümüne aktif-pasif dönemler halinde yansıdığı ve yansıma sürelerinin farklılaşabildiğinden bahsedilmiştir.

Tekrar olmaması açısından, burada sadece, otonomi ile kadınların müdahaleyle mücadele becerisi ve içinde bulunulan şartlara sosyalizasyon süreci yoluyla, mücadelenin yeni oluşan boyutunun yeni nesile aktarımı üzerinde durulacaktır.

Tablo 7.9 kadınların çalışma süreçlerinde olan müdahaleye direkt olarak cevapları ile ilgili verileri kapsamaktadır. Bu verilere göre, çalışmış olan 94 kadından 45'i (% 48'i) müdahaleyle karşılaşmıştır. Müdahaleyle karşılaşanların kendi içlerindeki gruplara dağılımına bakıldığında, büyük çoğunluğunun (% 78)

müdahaleyi geçersiz bırakarak, çalışmaya devam ettikleri görülmektedir. Müdahaleyle karşılaşmış, kendi grubunda karşı koyan en büyük çoğunluk bekar kızlar grubudur (% 88) ve onları anneleri izlemektedir (% 73). Evli kızlarda ise, uyum yönünde bir davranış görülmektedir.

Bu bulgular, çalışma deneyimine sahip kadınların önemli bir oranının, önemli mücadeleler vererek, pazarlık gücünü kullanarak emek pazarında kalabildiğine işaret etmektedir. Bu tür gücü olmayan, kullanmaya fırsatı olmayan ve /veya kullanmak istemeyen % 34'lük kesimin ise, 5. bölümde bahsedilen, iniş ve çıkışlarda yer alan, aktif konumdan pasif konuma geçiş oranlarındaki dalgalanmaları oluşturduklarından bahsedilebilir. Bu grubun hareket sebebi, en genel manasıyla çalışmalarına müdahale edilmiş olması ve karşı koyamamaları gibi görünmektedir.

Tablo 7.9: Kadınların Çalışmaya Müdahaleye Karşı Geliştirdikleri Tavrılar

Müdahaleye Cevap	Anne	Bk.Kız	E. Kız	Toplam	
	n	n	n	n	%
Karşı Koymadan Uyum	7 26,9	2 11,7	2 66,6	11	24,4
Müdahaleyi Geçersiz Bırakma	19 73	15 88,2	1 33,3	35	77,7
Toplam	n 26 57,7	n 17 37,7	n 3 6,6	45	100

Bk.Kız: Bekar Kız E.Kız: Evli Kız

Bulgular, kadınların çalışma ve müdahaleler konularında farklı tavırlar takınabildiklerine işaret etmektedir, şöyle ki: Kadınların bir kısmı, bahsedilen kısıtlı kent iş ortamı ve toplumsal şartlarda ücret karşılığında çalışırken müdahalelerle karşılaşmışlardır. Ancak, önemli bir kesim doğrudan tavrını kısa vadede kendi yaşamı içinde göstermiştir. Kadınlar, heterojen bir grup olduğundan, şartları olgunlaşmamış veya kendi yaşam sürecinde çalışma tercihini gerçekleştiremeyen bazı kadınlar ise, çalışma konusundaki tercihlerinin kendi kızlarında gerçekleşmesini istemektedirler. Bazı durumlarda da müdahalelere cevaplarını ortaya koymalarına ve çalışma konusunda kendi beklentilerini gerçekleştirmiş olsalarda devamının kızlarının yaşamında olmasını isteyenler de tespit edilmiştir. Bu tercih ve

uygulamaların nesiller arasındaki geçişine ilişkin veriler takip eden bölümde yer almaktadır.

7.2.5.2 Nesiller Arasında Sosyalizasyon Süreciyle Çalışmaya

Müdahale

Sosyalizasyon sürecinin nesiller arasında bazı konularda bir geçiş aracı olarak kullanıldığı bilinmektedir.

♀Kadınların Kızlarının Çalışması Konusundaki Bireysel İstekleri

Genel toplam içinde kadınların bekleyen istekleri arasında, 161 kişinin (% 92) kızının çalışmasını istediği görülmektedir. Kızının çalışmasını isteyenlerin detayına baktığımızda; 69 annenin (% 86,5), 78 bekar kızın (%78) ve 14 evli kızın (%93,3) kızlarının çalışmasını istediği tespit edilmiştir.

Kızlarının ne tür, iş yapmasını istediklerine bakıldığında, önceden çalışan kadınların 5. bölümde bahsedilen iş türlerinin, çoğunluğu gayri-resmi işlerin yerini, profesyonel, resmi mesleklere bıraktığı takip eden verilerde izlenmektedir.

Kızların Çalışması İstenilen İş Türleri:

♀ Devlet memuru	65 (% 37)
♀ Doktor, öğretmen, polis	63 (% 36)
♀ Kendi istediği iş	17 (% 9,7)
♀ İstemiyor	14 (% 8)
♀ Başka	7 (% 4)
♀ Güvenli bir iş	6 (% 3,4)
♀ Çalışmış olanların çalıştığı işler	3 (% 1,7)

Bekleyen istekler arasında, yukarıdaki bulgular ışığında, iş türü olarak profesyonel meslekler ve eğitim gerektiren, resmi iş kesiminde yer alan işlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu bulgular, kendi yaşantılarında bu türlü iş edinemeyen kadınların, sosyalizasyon süreci içinde, nesiller arası sıçrama ile, otoritelerinden etkilenebilecek hemcinsleri konumundaki kızlarının, ücretli çalışma türlerinin şeklini değiştirme eğiliminde olduklarına işaret etmektedir.

⌚ Çalışma İle İlgili Bireysel İsteklerin Sebeplerindeki Değişimler

Tablo 7.1'deki bulgular özetlendiğinde, sebeplerin yine farklılaştığı ve önce çalışanlara göre, daha çok bağımsızlık üzerine odaklandığı görülmektedir. Ancak burada söz konusu olan bağımsızlık, içerik olarak sadece ekonomik bağımsızlığı değil, istediğini alma, karar verme, istediğini söyleme gibi unsurları içeren bir tür sosyal gücü de içine alan anlamda ifade edilmiştir.

⌚ Çocuklar İçin Beklentilerde Cinsiyet Ayrımı

Kızları için istedikleri eğitim, çalışma imkanlarını oğulları için de isterler mi? sorusuna kadınların cevapları şöyle özetlenebilir: Evet ikisi de eşit isteriz diyenler 137 kişi (% 78,3), oğulları ev geçindireceği için, daha iyisini isteyenler 30 kişi (%17,1), kızları için istediklerini oğlu için istemeyenler 8 kişi (% 4,6) olarak ortaya çıkmıştır. Ataerkil yapının bir ifadesi olarak görülen, oğlu için daha iyisini istemenin oransal azlığı, Keban göçmeni kadınların, ücretli çalışma ve eğitim konusunda ataerkil yapıdan uzak, kızlarına da eşit fırsat yaratma eğiliminde olduklarına işaret etmektedir.

7.2.6 Eğitim

Eğitimi engelleyen iç dinamiklerin, eğitim politikaları, toplumun, bireyin tavrı, ekonomik sebepler, kamu yönetimi gibi birçok unsurdan etkilendiği daha önce de vurgulanmıştı. Beşinci ve altıncı bölümlerde eğitimle ilgili bulgular, eğitim düzeyinin, bireysel, toplumsal ve ulusal karar mekanizma süreçlerinin örtüşerek yarattığı bir dokunun sonucu olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu dokuda, eğitim imkanını yeterince yakalayamayanlar, kurslar yoluyla beceri geliştirmeyi veya fırsatları yakalamayı deneyebilmektedir. Kadınların çoğunluğu, kızlarının okumasını ve profesyonel meslekler edinmesini istediğine göre, beklentilerin zemini hazırlanmışsa uygulanabilirlik ihtimali artmalıdır.

Tablo 7.10 kadınların kızlarının eğitim düzeyi ve çalışması konusundaki beklentileriyle ilgili verileri özetlemektedir.

Veriler, kadınların genel toplam içinde % 88'inin, kızlarının özellikle yüksek okul-üniversite okumasını istediğine işaret etmektedir. Kızlarının çalışmasını isteyen kesiminin içinde bu eğitim düzeyini isteyenlerin oranının % 90'ını bulması, eğitim

yolu ile, bireyi iş ortamına hazırlama yönünde paralel bir eğilimi ortaya koymaktadır. Kızlarının çalışmasını istemeyenlerin dahi % 64'ünün daha önceki neslin takıldığı ilkokul eğitim barajının üstünde, kızları için yüksek okul-üniversite eğitimi istemesi, bu eğilimin güçleneceğini düşündürmektedir.

Tablo 7.10: 175 Kadının Kızları İçin İstedığı Eğitim Düzeyi ve Kızlarının Çalışması Yönündeki İsteklerinin Dağılımı.

Eğitim	Çalışma	Kızım Çalışmasın	Kızım Çalışsın	Toplam
	n	n	n	n
	%	%	%	%
Okumasın		1	1	1
		0,6	0,6	0,6
İlkokul	3	3	3	6
	21,4	1,9	1,9	3,4
Ortaokul	1			1
	7,1			0,6
Lise	1	11	11	12
	7,1	6,8	6,8	6,9
Yüksek okul/ Üniversite	9	145	145	154
	64,3	90	90	88
Nereyi isterse		1	1	1
		0,6	0,6	0,6
Toplam	14	161	161	175
	8	92	92	

Ancak, daha önce de bahsedildiği gibi, bekleyen isteklerin, uygulamaya dönüşmesinin, yine zaman ve şartlara bağlı sonuçlar ortaya koyabildiğini de unutmamak gerekmektedir. Bu da tablo 7.12'deki bulgulardaki değişime ve karar mekanizmasının işleyiş sürecine bağlı olarak gelişebilecektir.

7.2.6.1 Karar Mekanizması

Bu açıdan karar mekanizmasının nasıl işlediği önem kazanmaktadır. Bu çerçeveden hareketle, eğitimle ilgili kararların 1993 yılında alınış süreci, *üniversiteye*

gönderilme konusunda incelenmiştir. Konuya ilişkin veriler, tablo 7.11’de 175 kadının yeniden yerleşim çağlarına göre dağılımıyla yer almaktadır. *Bu çalışmada karar mekanizmasının işleyiş süreci* şu unsurları kapsamaktadır: *Mekanizmanın ifade edilen tipi, kararın danışıldığı kişiler, danışılan kişilerin kararı değiştirme durumu, son kararı verenler, cinsiyetin karara etkisi.* Mekanizmanın ifade edilen tipi, deneklerin karar mekanizmasının işleyiş sürecini kadınların algılayış ve yansıtışını ifade eder manada kullanılmıştır. Diğer unsurlar ise, karar verme mekanizmasının uygulanan yönünü süreçte takip için ayrı ayrı ele alınan aşamalardır. Değerlendirmeler yapılırken KBGK’ların karar verme mekanizmasındaki aşamalar söz konusu olduğunda, kadınların kararın veriliş sürecinde *nereye kadar, hangi oranlarda ve hangi çerçevede* gelebildikleri değerlendirilmiştir. Tablo 7.11 verilerinin bu doğrultuda değerlendirilmesinin sonuçları şöyle özetlenebilir:

Mekanizma Tipi:

Kadınların % 50’si, çocukların üniversiteye gidişleriyle ilgili karar verilirken, danışmadan tek kişinin karar verdiğine işaret etmektedir. Ortak karar alındığını ifade edenlerin oranı ise, % 44’tür. Danışılmasına rağmen, tek kişinin karar aldığından bahseden, sadece % 6’lık bir grup bulunmaktadır. Bu üniversite karar mekanizmasında ilk ifade edilen verilerle, alt gruplardaki verilerin dağılımlarına bakıldığında, karar mekanizmasının ifade edilenden daha detaylı bir süreci kapsadığı görülmektedir. Bu detay içinde kadınların nerede durduğunu görmek, değerlendirmelerde farklı kadın grupları hakkında daha gerçekçi bulgular ifade etmeye yardımcı olacaktır.

Bu açıdan, genel toplam içinde, karar mekanizmasında birinci aşamada danışılan kişiler, ikinci aşamada danışılanların kararı etkileme durumu ve üçüncü aşamada son kararı verenlerle ilgili şu özet bilgiler ortaya çıkmaktadır.

1.Aşama: Danışılan Kişiler

Danışılanların dağılımına bakıldığında:

- ↳ % 54 ailecek,
- ↳ % 16 eş/ baba,
- ↳ % 15 çocuklar kardeşler,
- ↳ % 4,5 eşler/ anne –baba,

- ↳ % 4 koca-oğul/ baba- erkek kardeş,
- ↳ % 1,7 kendisi,
- ↳ % 1,7 oğlu/erkek kardeşi,
- ↳ % 1,7 diğer şahıslar.

Çoğunluğun ailecek karar (% 50) verdiği; bir kısmında ise, üniversiteye gidecek çocuklara danışıldığının (% 15) belirtilmektedir. Böylece, ailelerin önemli bir kısmının, söz konusu şahıslarla ilgili karar alınırken, karar mekanizmasının bu aşamasında, onlara danıştığına işaret etmektedir.

2. Aşama Kararı Değiştirebilme

Danışılan şahısların kararları değiştirip değiştirmediklerine bakıldığında: Kadınların % 73'ünün danışılanların kararı değiştirebildiğini, % 27'sinin ise, danışılanların kararı değiştiremediğini ifade ettikleri ortaya çıkmaktadır.

3. Aşama Son Kararı Verenler

Son kararı verenlerin oransal dağılımı ve danışılan kişiler grubundaki oranlarıyla kıyaslandığında:

- ↳ % 48'inde eş/baba: Danışılan kişilerin oranlarıyla karşılaştırıldığında, % 32 oranında artış bulunmaktadır.
- ↳ % 26'sında çocuklar/kardeşler: % 11'lik artış görülmektedir.
- ↳ % 11,4'ünde eşler/anne- baba: % 7'lik artış izlenmektedir.
- ↳ % 5'i ailece: % 49'luk önemli bir azalma tespit edilmiştir.
- ↳ % 3,4 kendisi: % 1,7'lik artış görülmektedir.
- ↳ % 2,8 oğul/ erkek kardeş: % 1'lik artış bulunmaktadır.
- ↳ % 2,8'inde koca-oğul/baba-erkek kardeş: %1'lik düşüşe işaret etmektedir.
- ↳ % 0,6'sında başkası karar vermektedir: % 1'lik azalma izlenmektedir.

Bu veriler karar mekanizmasının ilerleyen sürecinde, ataerkil yapının bir unsuru olarak değerlendirilen eş/ baba ve diğer erkek üyelerin (Walby, 1990:19), diğer bireylerden sıyrılarak, daha belirgin karar vericiler olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak, son karar vericiler, halen erkek aile üyeleri olsa dahi, fikri alınan insanların % 73'ünün kararı değiştirebilme gücüne sahip oluşları, ataerkil yapıda kısmen de olsa önemli değişimlerin söz konusu olduğuna işaret ediyor görünmektedir.

Tablo 7.11: Üniversiteye Gönderilme Karar Mekanizmasının İşleyiş Süreci.

Karar Türü	Danışmadan Tek Kişi (n=87, % 50)									Ortak Karar (n=77, % 44)						Toplam n=175						
	Çalışmamış (48)			Çalışmış (39)			Danışarak Tek Kişi (n=11, % 6)			Çalışmamış (31)			Çalışmış (46)									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	(2)	(9)	1	2	3	4	6	7	8	9	n	%	
Yeniden Yerleşim Çağları																						
Danışanlar, Kararı Etkileme																						
Son Kararı Veren, Cinsiyetin Etkisi																						
Kendisi	1					2															3	1,7
Eş / Baba	5	5	3	1		8	3	3							1						29	16,5
Eşler / Anne-Baba	2	1		2																	8	4,5
Oğul / Erkek Kardeş		1															2				3	1,7
Kız / Kız kardeş																					1	0,6
Çocuklar / Kardeşler	4	1	1			3	2	2	2	1	1	4	1	1	1	5	1				27	15,4
Koca-Oğul / Baba-Erkek Kardeş																					7	4
Ailece	2	3	13	1	2	6	5	2	2	1	6	6	7	6	1	14	5	9	3		94	53,7
Başka											2					1					3	1,7
Danışılan Kararı Değiştiremez	4	6	8	2	1	8	4	5		1		1	1	2	1	1	2	1			48	27,5
Danışılan Kararı Değiştirebilir	10	5	9	2	1	11	7	2	2	1	9	11	6	7	2	23	6	9	4		127	73
Kendisi	1					1	1				2					1					6	3,4
Eş / Baba	11	6	8	3		15	6	6	1		2	5	1	7	3	6	2	2			84	48
Eşler / Anne-Baba		1				1		1				3	2			3	3	4	2		20	11,4
Oğul / Erkek Kardeş		1								1	1					1					5	2,8
Kız / Kız kardeş																						
Çocuklar / Kardeşler	2	3	8	1	2	1	4		1	1	3	3	3	1		6	3	2	1		45	26
Koca-Oğul / Baba-Erkek Kardeş											1	1				1					5	2,8
Ailece						1										5					9	5
Başka																1					1	0,6
Cinsiyet Etkilemez	8	5	10	3	1	9	6	3	2	1	6	11	5	6	3	20	7	6	4		116	66
Kız Gidemez	3	5	5	1	1	8	4	2		1	2					3	1	3			40	23
Kız Kısıtlı Yerlere Gider	3	1	2			2	1	2			1	1	2	2		1		1			19	11
Erkek Gider	6	6	7	1	1	10	5	4		1	3	1	2	3		4	1	4			59	34

Not: 1. Çalışmamış yetişkin anne. 2. Çalışmamış çocukken gelen bk.kız. 3. Çalışmamış yy.den sonra doğmuş bk.kız. 4. Çalışmamış çocukken gelen evli kız. 5. Çalışmamış yy.den sonra doğmuş evli kız. 6. Çalışmamış yetişkin anne. 7. Çalışmamış çocukken gelen bk.kız. 8. Çalışmamış yy.den sonra doğmuş bk.kız. 9. Çalışmamış çocukken gelen evli kız.

7.2.6.2 Mekanizmanın İç Dokusu

Tablo 7.11'deki bulgular bu kez, üniversiteye gönderilme karar mekanizmasının iç dokusunu anlayabilmek için denek grupları açısından irdelenmiştir. Tablo'nun 1. ve 6. sütunları annelerle ilgili verileri; 2.,3.,7. ve 8. sütunları bekar kızlar ve 4.,5. ve 9. sütunlar ise, evli kızlarla ilgili verilerini ücretli çalışma deneyimlerine göre özetlemektedir. Bu verilerden şu bulgular ortaya çıkarılmıştır:

✓ *Annelerin* çocuklarının üniversite eğitimi konusunda karar mekanizmasına katılmasına fırsat veren üç alternatif bulunmaktadır: Kendileri karar vericiler arasında, tek başına yer alacak veya eşinin eşliğinde eşler/ anne-baba seçeneğinde yer alacak ya da ailece karar verilirken fikri danışılacaktır. Annelerin üç alternatife dağılımları şöyledir:

↳ Kendisi karar veren annelerin biri çalışmayan ve 2'si ise çalışan kesimden dir.

↳ Eşinin eşliğinde karar mekanizmasına katılanların 3'ü çalışma deneyimi olmayan annelerdir.

↳ Ailece karar verenlerin 9'u çalışmamış, 26'sı çalışmış kesimden annelerden oluşmaktadır.

Bu durumda annelerin karar mekanizmasına katılım oranı % 51 (41 kişi) dir. Bu oranın % 35'inin çalışmış kesimden, % 16'sının ise, çalışmayan kesimden geldiği görülmektedir. Çalışan anneler karar mekanizmasında, danışılma aşamasında daha çok yer almaktadır ve bu yer alış türü, her iki grup içinde de çoğunlukla başkasının eşliğindedir.

✓ *Evli kızlar* için de karar mekanizmasının bu konudaki sürecine katılımında kendi hanelerinde, anneleri için kontrol edilen alternatifler değerlendirilmiştir:

↳ Kendisi karar veren evli kız bulunmamaktadır

↳ Eşinin eşliğinde karar mekanizmasına katılanlar: 2 çalışmamış ve 5 çalışma deneyimine sahip evli kız olduğu görülmektedir.

↳ Ailece karar verenlerin 4'ü çalışmamış kesimden dir.

Bu durumda, evli kızların üniversiteye çocuğunu gönderme konusunda karar mekanizmasına katılım oranı kendi grupları içinde % 73'tür (11 kişi). Bulgular bu oranın % 40'ının çalışmamış kesimden, % 33'ünün çalışmış kesimden geldiğine,

çalışmayan evli kızların karar mekanizmasına katılım oranının danışılma aşamasında fazla olduğuna ve başkalarının eşliğinde olduğuna işaret etmektedir. Bulgular, evli kızların çalışma deneyimleri göz önüne alınınca, annelerin aksine bir katılım seyri izlemektedirler.

▼ *Bekar kızların* bu konudaki karar mekanizmasına katılımlarına imkan tanıyabilecek üç alternatifi ise, şöyle sıralamak mümkündür:

↳ Kendisi karar veren bekar kız bulunmamaktadır.

↳ Kararın ilgili olduğu çocuklar/ kardeşlerin karar verdiği 3 çalışmayan, 5 çalışan bekar kız tespit edilmiştir.

↳ Ailece karar veren bekar kızların 29'u çalışmayan, 21'i ise, çalışan kesimdedir. Bu durumda bekar kızların karar mekanizmasına katılım oranı % 73'tür (58 kişi). Bu oranın, % 40'ının çalışmamış kesimden ve % 33'ünün ise, çalışan kesimden geldiği anlaşılmaktadır. Bekar kızların evli kızlar gibi, bir katılım şekli izleyerek, başkalarının eşliğinde ve daha çok çalışmamış kesimlerinin, bu aşamada karar mekanizmasına daha çok katılımı olduğu söylenebilir.

Burada eklenebilecek bir diğer husus, anneler, evli kızlar ve bekar kızlar gruplarında, kadınlara en fazla katılım imkanı tanıyan alternatifi, ailece verilen kararlar olduğu görülmektedir. Karar mekanizmasının bu aşamasında, kızlar annelerine kıyasla, % 22 daha yüksek oranda katılım sağlamaktadır.

Tablonun *son kararı veren* kişilerle ilgili veriler, bir önceki aşamadaki oranlarla karşılaştırılarak denek gruplarına göre şöyle özetlenebilmektedir:

▼ *Annelerin* alternatiflerinde önceki aşamaya göre, şu oransal değişim gözlenmektedir.

↳ Kendisi karar veren annelerin biri çalışmamış ve 4'ü çalışmış kesimdedir.

↳ Eşinin eşliğinde karar mekanizmasına katılanların 3'ü çalışma deneyimi olmayan ve 4'ü ise çalışmış kesimden annelerdir.

↳ Ailece karar veren annelerin 6'sı çalışmış kesimdedir.

Annelerin karar mekanizmasına katılım oranı bu aşamada % 22,5 (18 kişi)'dir ve birinci aşamaya göre % 28,5'lik bir düşüş göstermektedir. Çalışan kesimin oranı, % 17,5'e ulaşırken, önceki aşamaya göre yarı yarıya bir düşüş izlenmektedir. Çalışmayan kesimin katılımı ise, % 5 ile birinci aşamaya göre % 11 azalmaktadır.

Karar verme mekanizmasının son aşamasında, karar verici konumundaki annelerin oranının önemli ölçüde küçüldüğü görülmektedir.

▼ *Evli kızlar* için de birinci aşamadaki alternatifler gözden geçirildiğinde şu bulgular elde edilmiştir:

↳ Kendisi karar veren evli kız bulunmamaktadır

↳ Çalışan kesimden 2 evli kız eşinin eşliğinde karar mekanizmasına katılmaktadır.

↳ Bir evli kızın ailesinde ailece karar verilmektedir.

Bu durumda, evli kızların üniversiteye çocuğunu gönderme konusunda, karar mekanizmasına katılım oranı, kendi grupları içinde % 20'dir (3 kişi) ve % 53'lük büyük bir küçülme, bu aşamada yaşanmaktadır. Başkalarının eşliğinde devam eden katılımın tamamının çalışan kesimden olduğu, çalışmayan kesimin bu aşamada katılımının söz konusu olmadığı ortaya çıkmaktadır.

▼ *Bekar kızların* son karar verici olarak, katılımına imkan tanıyabilecek üç alternatifte yine karşılaştırmalı olarak bakıldığında:

↳ Daha önce olmayan, kendisi karar veren 1 çalışmış bekar kız ortaya çıkmış görünmektedir.

↳ Kararın ilgili olduğu çocuklar/ kardeşlerin karar verdiği 15 çalışmamış, 9 çalışmış bekar kız bulunmaktadır.

↳ Ailece karar veren 2 çalışmamış kesimden bekar kız olduğu görülmektedir.

Bu aşamada, bekar kızların karar mekanizmasına katılım oranı % 34'tür (27 kişi) ve bekar kızların mekanizmaya katılımı önceki aşamaya göre, % 39 oranında küçülmektedir. Bu aşamada tespit edilen % 34'lük oranın, % 21'inin çalışmamış kesimden ve % 12,5'inin ise, çalışan kesimden geldiği anlaşılmaktadır. Bu aşamada, çalışmayanların daha fazla söz sahibi olduğu ortaya çıkmaktadır. Katılım şeklinde değişim olmakta ve çoğunluk, ailece katılımdan dolayı değil, hakkında karar verilecek çocuk konumunda olduğundan kendilerine sorulduğunda katılımlarının mümkün olduğu görülmektedir. Ancak, süreç genelinde bu aşamada katılım oranlarının azalması, haklarında başkalarının karar vereceğine işaret etmektedir.

Her üç kadın grubunda bu aşamada gözlenen oransal daralma, söz konusu olan kız çocuğunun karara katılmadığı gibi, ebeveyn olarak annelerinin de çocuklarının eğitimi konusunda son kararı veremediğini ortaya koymaktadır. Bu

durum ya gerçekten ataerkil yapının işleyişinden, karar mekanizmasının son aşamasında tutunamadıklarından, ya da geleneksel yapıya ters düşmemek, eşlerinin pozisyonunu sarsmamak için, son aşamada görünmez konuma geçmektedirler. Bu ihtimallerin cevabı, kendilerine danışıldığında kararı ne kadar değiştirebildikleri sorusunda saklı gibi görünse de, bu bir başka tartışmanın konusudur. Bu yüzden, burada kadınların karar verme mekanizmasının son aşamasına kadar gelebilseler de, oranlarının gittikçe küçüldüğünden söz etmek mümkündür.

7.2.6.3 Cinsiyet Ayrımı

Üniversiteye gidecek çocuğun cinsiyetiyle ilgili bulgular tablo 7.12’de yer almaktadır. Verilere göre:

✓ 55 anne, çocuklarının üniversiteye gönderilme kararında, çocuklarının cinsiyetlerinin etkili olmadığını ifade etmektedir. Geriye kalan 25 anneye göre cinsiyet etkilidir: Erkek çocuklar, kazandıkları her yere gönderilebilirken; annelerin 8’i kız çocuklarının kısıtlı yerlere (ailesinin yanı, yakını veya akrabasının yanı olan yerleşimlere) gönderildiğini ve geriye kalan 17 kişi ise, kızlarının kazansalar da gönderilmeyeceğini ifade ettikleri görülmektedir.

✓ Bu oranlar, bekar kızların ifadesinde şöyle farklılaşmaktadır: Cinsiyetten etkilenmeyeceklerin sayısı 48’e düşmektedir. Buna karşın, bekar kızların 32’si erkekler gider, 21’i kız gönderilmez ve 11’i ise, kızların ancak kısıtlı yerlere gönderilebileceğini ifade etmeleri, bazı bekar kızların bu konudaki cinsiyet ayrımının karara kendi lehlerinde yansımaları konusunda daha ümitsiz olduklarını ortaya koymaktadır.

✓ Evli kızların hanesinde, cinsiyet ayrımının olmadığını ifade edenler, 13’kişidir ve bu 2 evli kız hanesinde erkek çocuk gönderilirken, kız çocuğunun gönderilmeyeceğine işaret etmektedir.

Kadınların çocuklarının okuması yönünde yoğun istekleri olmasına rağmen, bu karar verilirken kısmen etkili görünmektedirler. Ancak süreç içinde son kararı ebeveyn olarak eşleriyle verememektedirler. Bu yüzden kadınların, çocuklarının eğitim konusundaki hayatlarının yönlendirilişinde kendilerine söz hakkının verildiği, *danışılanlar aşamasında* karara katılım için etkili roller üstlenmeleri gerektiği ortaya çıkmaktadır. Kadınların büyük çoğunluğu, çocuklarının cinsiyetinin kararın

verilişini etkilemediğini ifade etmesine rağmen, annelerin ilkökul eğitimi esnasında köyde karşılaştıkları sınırlamaların bir benzeri; eğer okuyabilirlerse kızların karşısına ek bir engel teşkil edecek gibi görünmektedir.

7.2.7 Evlilik

Evlilik, kadınların kendi yaşamları veya çocuklarının yaşamlarının değişebileceği önemli karar dönemlerinden birisidir. Kadınların bir kısmı kır geçmiş ve yaşadıkları evliliklerle kent öncesi toplumun yaşam ve karar mekanizmasını yansıtmaktadırlar. Bir diğer kesim ise, yaşayacakları evlilikler ve karar mekanizmasıyla yeniden yerleşimden sonraki evlenme karar mekanizmasının işleyiş şekline ışık tutacaktır. Bu yaklaşımla bulgular evlenme yaşı, önceden evlenmiş olanlara uygulanmış olan karar mekanizması ve evlenecek olanlara uygulanması muhtemel karar mekanizmasının işleyiş başlıkları altında değerlendirilmektedir.

7.2.7.1 Evlenme Yaşı

175 kadının % 44'ünün bekar olduğu, % 23,4'ünün 15 yaş ve altında, % 28'inin 16-20 yaşlar arasında, % 4'ünün 21-25 yaşlar arasında ve % 0,6'sının ise, 26 yaşın üzerinde evlendiği tespit edilmiştir. Bu bulgulara göre daha önce evlenmiş olanların büyük çoğunluğu 20 yaşına gelmeden evlenmiştir. Ancak, görüşülen bekar kızların 5. bölümde ifade edilen, yaş dağılımları göz önüne alındığında, evlenme yaşının, genç nesille beraber yükseldiği ifade edilebilir.

7.2.7.2 Evlenmedeki Karar Mekanizmasının Uygulanmış Şekilleri

Burada, 1993 yılına kadar evlenmiş olan kadınlara uygulanmış olan evlenme konusuyla ilgili karar verme mekanizmasının ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Bu bakış açısıyla, tespit edilebilen veriler tablo 7.12'de özetlenmiştir.

Tablo 7.12: Evlilik Kararının Evlenmişlere Uygulanmış Şekli ve Kararı Verenlerin Dağılımı

Eşle Tanışma Şekli	Görücü usulü n=54			Arkadaş n=9		Görüşme den n=5		Kaçırılmış /kaçmış n=10	Bilgi yok n=20		Toplam n=98		
	A	Bk	Ek	A	Ek	A	Bk	A	A	Ek	A	Ek	Bk
Fikri Alınanlar													
Kendisi n %				1	1			7			8 10	1 6,7	
Anne/baba	33	1	4		1	2		1	9		45 56,3	5 33,3	1 1,3
Kardeşler	1		1			1			1		3 3,8	1 6,7	
Aile	8	1		2			1		4		14 17,5		2 2,5
Akraba	2		2		3	1		2	2	3	7 8,8	8 53,3	
Aile/ akraba	1			1					1		3		
Toplam	45 56	2 66	7 47	4 5	5 33	4 5	1 33	10 12,5	17 21,3	3 20	80 100	15 100	3 100

Tablo 7.12'deki verilere göre, evlenmiş olan 98 kadınla ilgili bulgular başka amaçlı açık uçlu bir sorunun detayından elde edildiği için, bu konuda bilgi bulunmayan % 20'lik bir kesim bulunmaktadır. Bu kesim dışarıda bırakıldığında, hakkında bilgiye ulaşılabilen 78 kadının, % 69'unun görücü usulüyle evlendiği ve çoğunluğunu anneler ve evli kızların oluşturduğu görülmektedir. Bu gruptaki küçük bir kesimin ailece karar verilirken fikirleri alınmış olma ihtimali ile evlenmelerine rağmen; geriye kalan 45 kadının ise, aile üyelerinin kendileri hakkındaki kararı doğrultusunda evlendirildikleri ortaya çıkmaktadır. Kaçırılanlar, anneler grubunun % 13'ünden oluşmaktadır ve çoğu kendi rızası ile kaçmıştır. Arkadaşı ile evlenenlerin %11,5'lik bir kesimi oluşturduğu görülmektedir. Bu grubu, 4 anne ve 5 evli kızın oluşturduğu, ancak, kendi tercihi ile evlenen bir anne ve bir evli kıza karşın; ailecek karar verilirken karara katılma imkanı yakalayan 2 anne olduğu ve geriye kalan 5 kadının ise, fikri alınan diğer şahısların kararıyla evlendirildikleri ortaya çıkmaktadır. Bulgular, görüşmeden, evlendirilen 4 anne ve bir evli kıza da işaret etmektedir.

Hakkında bilgiye ulaşılabilen evli kadınların evlendiriliş şeklinin, daha çok başkalarının kararına bağımlı olarak gerçekleştiği ifade edilebilir.

7.2.7.3 Evlenmedeki Karar Mekanizmasına Yönelik Beklentiler

Yukarıda uygulanmış evlenme şekillerine göre, bekar kızların evlenmeyi istedikleri kişileri seçerken, fikrinin alınması istedikleri kişilerle ilgili verileri tablo 7.13'te özetlemek mümkündür.

2002 Medeni Kanunu'ndaki kimlik bilgileriyle ilgili değişiklikte de bekar olarak ifade edilmeleri yönünde değişikliklerin yer aldığı üzere (DİE, Türkiye'de Kadın Bilgi Ağı Web Sayfası), evlenip ayrılmış, ailesiyle otururken bekar oldukları için görüşülen, kendilerini de bekar olarak beyan eden kızlar, bu çalışmada tartışmaların başından beri, bekar olarak değerlendirilmişlerdir. Tekrar evlenme isteklerinin olabileceği düşüncesiyle evlilik tercihleri, hiç evlenmeyen bekar kızlarla beraber, onlara da sorulmuştur. Verilerden anlaşılacağı üzere, evlenip ayrılan bir bekar kıza yeniden evlenmeyi düşünmediği için tercihi sorulmamıştır.

Tablo 7.13:Bekar Kızların Evlenme Kararında Fikrinin Alınmasını İstedığı Kişilerin Dağılımı

Fikri Alınacaklar	Bekar Kız n=79 %
Kendisi	1 1
Anne/baba	3 4
Aile (önce kendisi, sonra aile üyeleri)	1 1
Aile/akraba (önce kendisi, sonra aile üyeleri ve akrabalar)	74 94
Sorulmadı (evlenip ayrılmış yine evlenmek istemiyor)	1

Bekar kızların 79'unun oransal dağılımına bakıldığında % 94'ünün önce kendisine danışılması şartıyla, aile ve aile büyüğü akrabalarının fikrinin alınmasına olumlu baktıkları ortaya çıkmaktadır. Sadece anne ve babasının fikriyle evlenmeyi isteyenlerin % 4'lük bir kesimi oluşturmaktadır. Kendisi karar vermek isteyenler %

1'lik bir kesimi ve önce kendisinin sonra ailesinin fikrinin alınmasını isteyenlerin ise, % 1'lik bir diğer kesimi oluşturduğu görülmektedir.

Bu grupta, daha önce evlenenlerin evlilik kararının verilişinden farklı olarak, büyüklerin ve diğer aile üyelerinin fikrinin alınmasına rağmen, bekar kızların çoğunluğunun önce kendisinin karar vermeyi istediği tespit edilmiştir. Kızların beklentileri ve uygulanacak karar verme mekanizması birbirine paralellik gösterdiğinde, bekleyen istekler uygulamaya dönüşebilme fırsatı yakalayabilecektir. Bu açıdan 1993 yılında, çocukların evliliği ile ilgili mekanizmanın işleyiş süreci, annelerden (80 anne) elde edilen verilerle, tablo 7.14'de yer almaktadır.

Tablo 7.14 Kızların evliliği ile ilgili karar mekanizmasının işleyiş sürecini içermektedir. Elde edilen bulgular yine; mekanizmanın ifade edilen tipi, danışılanlar, danışılanların kararı değiştirme durumu, son kararı verenlerin, cinsiyetin karara etkisi gibi aşamalarda annelerin ifadesine göre değerlendirilmiştir.

Tabloya göre, örneklenen ailelerin % 54'ünde kızların evliliği konusunda ortak karar alınmaktadır. Danışılmadan, bir kişinin karar aldığı, % 31'lik bir grup ve danışılmasına rağmen tek kişinin karar aldığı % 15'lik bir diğer grup bulunmaktadır.

Kararların alınışında, kızların fikrinin alınmasıyla *karara katılımının* ailece karar verme ve kıza danışma alternatiflerinin ortaya çıkmasıyla elde edileceği tespit edilmiştir: Bu kararların, % 69'u ailece, % 14'ü ise, kıza danışılarak alınmaktadır. Kendisiyle ilgili karar verilirken karara katılma fırsatı, kademeli de olsa olabilecek bekar kız oranı % 83'ü bulacak gibi görünmektedir.

Ancak, danışılırken katılımı söz konusu bireylerin, süreç içinde % 85'inin *kararı etkileyebilecek* gücünün olması, beklentilerin gerçekleştirilebilmesi yönünde zemin hazırladığı ortaya çıkmaktadır.

Son kararı verenlere bakıldığında, hazırlanan zeminin % 30'unda kızın kararını kendisinin vereceği, % 10'unda ailece verilebileceği tespit edilmiştir. Karar verme mekanizmasının birinci aşamasındaki % 83'lük oran, % 40'a düşmektedir. Bu durumda, son kararı genellikle başkalarının verdiği görülmektedir. Bu karar verilirken, % 85'lik çoğunlukta cinsiyet etkili değildir. Geriye kalan kesimin, % 14'ünde, erkek çocukların istediği kızla evlenebileceğini; kızlar için, eğer evlenmeyi teklif edenler uygun görülürse izin verileceğinin ifade edilmektedir.

Annelerin biri, erkek çocuğu için de uygun görülmesi gerektiğini ifade ederken, bir diğeri, kızının başka şartı altında, kaçmasını istediğı tespit edilmiştir. Bu durumda, cinsiyet ayrımı kızların birçoğunun evlenme kararı için, bir engel teşkil etmeyecek gibi görünse de, % 15'i için sınırlama getirme ihtimali bulunmaktadır.

Burada 6. bölümde söz edilen, ayrıca hatırlatılması gereken konu, evlenme isteğı olan bekar kızların, kendilerinden önce evlenenlere kıyasla çoğunluğunun, daha önce tanımadığı insanlarla evlenmeyi tercih ettikleridir. Bu tercihlerinin, bilinçli bireysel sebeplerinin olduğu 6. bölümde daha önce bahsedilmiştir.

Tablo 7.14'e annelerin kızlarının karar mekanizmasına katılımı şöyle özetlenebilmektedir:

1. Fikir danışılma aşamasında, kendisi karar verenlerin oranı % 2,5'udur ve çalışan kesimden dirler. Ebeveyn olarak katılanların oranı ise, % 3,7 ve çoğunluğu çalışmayan kesimden görünmektedir.

Aile üyesi olduğu için katılanların oranı ise, % 69 ve çoğunluğu çalışan kesimden dir. Bu aşamada, çalışan kesimin aile üyesi olmalarından dolayı daha çok fikri alındığı ifade edilebilir.

Son kararın verilisindeki katılım oranları şöyledir: Annelerin kendisi karar verebilecekler, birinci aşamaya göre % 5'lik artış gösterdiği görülmektedir. Ebeveyn olarak karar verebileceklerin birinci aşamayla aynı oranda kaldığı ortaya çıkmaktadır. Aile üyesi olarak karar verebileceklerin oranı ise, birinci aşamaya göre % 59'luk bir azalma göstermektedir.

Tablo 7.14:Kızın Evliliği İle İlgili Karar Mekanizmasının İşleyiş Süreci (80 anneye göre)

Danışanlar, Kararı Etkileme Son Kararı Veren, Cinsiyetin Etkisi	Karar tipi	Danışmadan Tek (n=25, % 31)		Danışarak Tek (n=12, %15)		Ortak (n= 43, %54)		Toplam		G.Toplam (n=80)	
		Çalışmamış (n=10)	Çalışmış (n=15)	Çalışmamış (n=3)	Çalışmış (n=9)	Çalışmamış (n=15)	Çalışmış (n=28)	Çalışmamış (n=28)	Çalışmış (n=52)	n	%
Kendisi (anne)			2						2	2	2,5
Eş / Baba		2	2							4	5
Eşler / Anne-Baba		1	1	1						3	3,7
Kız / Kız Kardeş		3	1			2	5			11	13,7
Çocuklar / Kardeşler		1								1	1,2
Ailece		3	9	2	9	12	20			55	69
Başka						1	3			4	5
Kararı Değiştiremez		3	6		2	1				12	15
Kararı Değiştirebilir		6	9	3	7	14	28			68	85
Kendisi (anne)		1			2		3			6	7,5
Eş / Baba		7	9		4	5	7			32	40
Eşler / Anne-Baba						2	1			3	3,7
Oğul /Erkek Kardeş				1			1			2	2,5
Kız / Kız Kardeş		2	6	2	1	5	8			24	30
Koca-Oğul / Baba-Erkek Kardeş					1		1			2	2,5
Ailece					1	3	4			8	10
Başka							3			3	3,7
Cinsiyet Kararı Etkilemez		7	12	3	7	14	25	24	44	68	85
Cinsiyet Kararı Etkiler-Erkek İstediyiyle Evlenir		3	3		2	1	2	4	7	11	14
Cinsiyet Kararı Etkiler- Uygun Görülürse Evlenebilir	Kız	3	3		2	1	2	4	7	11	14
Cinsiyet Kararı Etkiler- Uygun Görülürse Evlenebilir	Erkek						1		1	1	1,2
Başka - Kız							1		1	1	1,2

Tablo 7.15: Taşınma Karar Mekanizmasının İşleyiş Süreci.

Karar Türü	Danışmadan Tek Kişi (n=89, % 50,8)									Danışarak Tek Kişi (n=13, % 7)									Ortak Karar (n=73, % 41,7)									Toplam n=175							
	Çalışmamış (47)									Çalışmış (42)									Çalışmamış (32)										Çalışmış (41)						
Yeniden Yereşim Çağları	1	2	3	4	5	6	7	8	9	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	7	8	9	n	%									
Danışanlar, Kararı Etkileme																									6	3,4									
Son Kararı Veren, Cinsiyetin Etkisi																									19	11									
Kendisi	1					3	1																		29	16,5									
Eş / Baba	4	2	2	1		7		2																	3	1,7									
Eşler / Anne-Baba	4	2	1	2			2	1	2																1	0,6									
Oğul / Erkek Kardeş	1		1			1																			3	1,7									
Kız / Kız kardeş																									8	4,5									
Çocuklar- / Kardeşler																									100	57									
Koca-Oğul/ Baba-Erkek Kardeş	1	1				1																			6	3,4									
Ailece	7	6	10	1		9	5	4																	70	40									
Başka						3																			105	60									
Danışılan Kararı Değiştiremez	10	6	5	2		15	4	6	1																12	6,8									
Danışılan Kararı Değiştirebilir	8	5	9	2		9	5	1	1																116	66									
Kendisi	1					2	2																		27	15,4									
Eş / Baba	16	8	10	3		19	5	7	2																5	2,8									
Eşler / Anne-Baba	1	3	1			1	2																		2	1,1									
Oğul / Erkek Kardeş																									2	1,1									
Kız / Kız kardeş																									10	5,7									
Koca-Oğul/ Baba-Erkek Kardeş																									1	0,6									
Ailece																																			
Başka																																			

Not:1.Çalışmamış yetişkin anne. 2.Çalışmamış çocukken gelen bk.kız.3.Çalışmamış yy.den sonra doğmuş bk.kız. 4.Çalışmamış çocukken gelen evli kız 5. Çalışmamış yy.den sonra doğmuş evli kız. 6. Çalışmamış yetişkin anne. 7. Çalışmamış çocukken gelen bk.kız. 8. Çalışmamış yy.den sonra doğmuş bk.kız 9. Çalışmamış çocukken gelen evli kız

7.2.8 Taşınma Kararı

Daha önce, kadınların taşınma konusundaki yoğun beklenti ve isteklerinin detayından 6. bölümde söz edilmiştir. Bu beklentiye rağmen, ne kadarının verilecek karara ne ölçüde katılabileceği, beklentilerin gerçekleşmesine veya gerçekleşmemesine hizmet edecektir.

7.2.8.1. Karar Mekanizması

Bu açıdan, karar mekanizmasının nasıl işlediği önem kazanmaktadır. Bu çerçeveden hareketle, *taşınma söz konusu olsaydı* karar mekanizmasının işleyiş sürecinin ne olabileceğine ilişkin bir önceki sayfadaki tablo 7.15'deki verilere ulaşılmıştır.

Mekanizmanın ifade edilen tipi, danışılanlar, danışılanların kararı değiştirme durumu, son kararı verenlerin, cinsiyetin karara etkisinin, 175 kadının yeniden yerleşim çağlarına göre dağılımına ilişkin bulgular elde edilmiştir.

Mekanizma Tipi:

Bulgular, kadınların % taşınma kararını danışmadan tek kişinin verdiğiine işaret etmektedir. Ortak karar alındığına işaret edenlerin oranı ise, % 42'dir. Danışılmasına rağmen tek kişinin karar aldığından bahseden sadece % 7'lik bir kesim bulunmaktadır. Bu, ilk ifade edilenlerden elde edilen veri ile, tablonun sırasını oluşturan alt gruplara dağılımlara bakıldığında, karar mekanizmasının ifade edilenden daha detaylı bir süreci kapsadığı görülmektedir.

Farklı kadın gruplarının bu mekanizmanın uygulanışındaki konumları ile ilgili bilgiler değerlendirilmiştir. Karar verme mekanizmasında danışılan kişiler, danışılanların kararı etkileme durumu ve son kararı verenlerle ilgili şu özet bilgiler ortaya çıkmaktadır.

1. Aşama Danışılan Kişiler

Danışılanların dağılımına bakıldığında:

- ↳ % 57 ailecek,
- ↳ % 16,5 eşler/ anne –baba,
- ↳ % 11 eş/ baba,
- ↳ % 4,5 koca-oğul/ baba- erkek kardeş,
- ↳ % 3,4 kendisi,
- ↳ % 3,4 başka.
- ↳ % 1,7 oğlu/erkek kardeşi,
- ↳ % 15 çocuklar kardeşler,
- ↳ % 0,6 kızı/kız kardeşi,

Karar vermenin birinci aşamasında taşınmaya ailece karar (% 57) verildiği, eşlerin daha az oranda da olsa, beraber karar verdikleri, ailenin erkek üyelerinin karara daha çok katıldıkları ortaya çıkmaktadır.

2. Aşama Kararı Değiştirebilme

Ancak, danışılan şahısların kararları değiştirip değiştirmediklerine ilişkin bulgular şöyledir: Kadınların % 60'ının, danışılanların kararı değiştirebildiğini; % 40'ının ise, danışılanların kararı değiştiremediğini ifade ettikleri görülmektedir.

3. Aşama Son Kararı Verenler

Son kararı verenlerin oransal dağılımına ve danışılan kişiler grubundaki oranlarıyla (birinci aşamayla) kıyaslandığında bulgular şöyledir:

- ↳ % 66 eş/ baba oranlarında % 55'lik artış söz konusudur,
- ↳ % 15,4 eşler/ anne- babanın beraber karar veriş %1 oranında bu aşamada azalmaktadır,
- ↳ % 6,8 kendisi karar verenlerin oranı bu aşamada iki kat artmaktadır,
- ↳ % 5,7 ailece karar verenlerin oranı % 51 oranında azalmaktadır,
- ↳ % 2,8 oğul/erkek kardeş oranı bu aşamada % 1'lik artış göstermektedir,

- ↳ % 1 kız/kız kardeş grubunda % 0,4'lük artış söz konusudur,
- ↳ %1 koca-oğul/baba-erkek kardeş grubunda ise, % 3,5'lik azalma tespit edilmiştir,
- ↳ % 0,6 başka şahısların bu aşamada söz sahibi olmasında, önceki aşamaya göre % 2,8'lik azalma izlenmektedir.

Bu veriler, karar mekanizmasının ilerleyen sürecinde, ataerkil yapının bir unsuru olarak değerlendirilen eş/ baba oranının artarak, önceki aşamalardaki görünümünden sıyrılarak, daha belirgin karar vericiler olarak ortaya çıktığına işaret etmektedir. Ancak, son karar vericiler halen erkek aile üyeleri olsa dahi, fikri alınan insanların, daha önce bahsedilen üniversite kararındaki oranlarındaki kadar etkileri olmasa da, % 60'ının kararı değiştirebilme gücüne sahip oluşları, ataerkil yapıda kısmen de olsa önemli değişimlere işaret ediyor görünmektedir. Bu bulgular, kadınların farklı konularda karar mekanizmasının aşamalarına katılımlarında farklılıklar yaşayabildiklerini ortaya koymaktadır.

7.2.8.2. Mekanizmanın İç Dokusu

Bu genel değerlendirmenin ardından, *kadınların alt gruplara ayrıldığı* anne (tabloda sütunda yer alan 1,6 numaralı sütunlar), bekar kız (2,3,7,8) ve evli kızlar gruplarına (4,5,9 numaralı sütunlar) dağılımları ve çalışma durumları göz önüne alınarak tablo 7.15'e yeniden bakıldığında, şu bulgulara ulaşılmaktadır:

↳ *Annelerin* ifade edilen karar mekanizmasına katılmasına fırsat veren üç alternatif bulunmaktadır: Kendileri karar vericiler arasında tek başına olacak veya eşinin eşliğinde eşler/ anne-baba seçeneğinde yer alacak, ya da ailece karar verilirken fikri danışılacaktır. Üç alternatife dağılımları şöyledir:

↳ Kendisi karar veren annelerin, biri çalışmamış ve 4'ü çalışmış kesimden gelmektedir.

↳ Eşinin eşliğinde karar mekanizmasına katılanların 6'sı çalışmamış, 3'ü ise, çalışma deneyimi olan annelerden oluşmaktadır.

↳ Ailece karar verenlerin 14'ü çalışmamış, 25'i ise, çalışmış kesimden annelerdir.

Bu aşamada, annelerin taşınma karar mekanizmasına katılım oranı % 66 (53 kişi)dir. Bu oranın % 40'ının çalışmış kesimden, % 26'sının ise, çalışmayan kesimden geldiği görülmektedir. Çalışan annelerin karar mekanizmasında

danışılma aşamasında daha çok yer aldığı ve bu yer alış türünün her iki grup için de daha çok başkasının eşliğinde olduğu görülmektedir.

▼ *Evli kızlar* için de, kendi hanelerinde karar mekanizmasının ilk aşamasında aynı alternatifler söz konusudur:

☞ Kendisi karar veren evli kız bulunmamaktadır.

☞ Eşinin eşliğinde karar mekanizmasına katılanların 5'i çalışmayan ve 6'sı ise, çalışma deneyimine sahip evli kızlardır.

☞ Ailece karar verenlerin 3'ünün ise, çalışmayan kesimden geldiği ortaya çıkmaktadır.

Bu durumda, evli kızların taşınma kararının birinci aşamasında katılım oranı, kendi grupları içinde, % 93'tür (14 kişi). Bulgular, bu oranın % 53'ünün çalışmamış kesimden, % 40'ının çalışmış kesimden geldiğini ortaya koymaktadır. Çalışmayan evli kızların taşınma karar mekanizmasına katılım oranının, danışılma aşamasında yoğunluğuna ve başkalarının eşliğinde olduğu dikkatleri çekmektedir. Bulgular, evli kızların çalışma deneyimleri göz önüne alınınca, annelerden farklı bir katılım şekli izlediklerini ortaya koymaktadır.

▼ *Bekar kızların* taşınma kararının bu aşamasına katılımlarına imkan tanıyabilecek dört alternatifi ise, şöyle sıralamak mümkündür:

☞ Kendisi karar veren çalışmış kesimden bir bekar kız bulunmaktadır.

☞ Kararın ilgili olduğu çocuklar/ kardeşleri ifade eden kadınların birinin çalışmayan, 2'sinin ise, çalışan gruplardan olduğu tespit edilmiştir.

☞ Ailece karar verenlerin 33'ü çalışmayan, 25'i ise, çalışan kesimden kadınlardan oluşmaktadır.

☞ Kızının karar verdiğini ifade eden, çalışan kesimden bir anne bulunmaktadır.

Bu durumda, karar mekanizmasının katılım imkanı verdiği bekar kız oranı % 79'dur (63 kişi). Bu oranın % 42'sinin çalışmamış kesimden ve % 36'sının ise, çalışan kesimden geldiği anlaşılmaktadır. Bekar kızların evli kızlar gibi, bir katılım şekli izleyerek başkalarının eşliğinde ve daha çok çalışmamış kesimlerinin bu aşamada karar mekanizmasına katılımı olduğu söylenebilir.

Burada eklenebilecek bir diğer husus, anneler, evli kızlar ve bekar kızlar gruplarında, kadınlara en fazla katılım imkanı tanıyan alternatifin, ailece verilen

kararlar olduğu görülmektedir. Karar mekanizmasının bu aşamasında, bekar kızların annelerine kıyasla, katılımı daha fazladır.

Tablo 7.15'in taşınma kararının etkilenmesi kısmının altındaki, *son kararı veren* kişileri içeren 3. aşamanın dağılımına bakıldığında:

Annelerin alternatiflerinde şu oransal değişim gözlenmektedir.

↳ Kendisi karar veren annelerin biri çalışmamış ve 9'u ise, çalışmış kesimlerdenidir,

↳ Eşinin eşliğinde karar mekanizmasına katılanların 2'si çalışma deneyimi olmayan ve diğer 2'si ise, çalışmış kesimdenidir,

↳ Ailece karar verenlerin 3'ünün çalışmayan kesimden, 2'sinin ise, çalışmış kesimden anneler olduğu belirlenmiştir.

Bu durumda, annelerin karar mekanizmasına katılım oranı % 24 olarak tespit edilmiştir. Birinci aşamaya göre katılımı, % 42'lik azalma izlenmektedir. Çalışan kesimin oranı % 16 ile % 24 lük bir düşüş göstermektedir. Çalışmayan kesimin katılımı ise, % 7,5'dir ve bir önceki aşamaya göre, % 18 küçülmektedir. Karar verme mekanizmasının son aşamasında, karar verici konumundaki annelerin oranının önemli ölçüde küçüldüğü görülmektedir.

Evli kızlar için de, birinci aşamadaki alternatifler gözden geçirildiğinde:

↳ Kendisi karar veren bulunmamaktadır.

↳ Eşinin eşliğinde karar mekanizmasına katılanların 2'si çalışmayan kesimden, 4 kişi ise, çalışan kesimdenidir.

↳ Çalışmayan kesimden bir evli kızın ailesinde ailece karar verildiği görülmektedir.

Bu durumda, evli kızların taşınma konusunda karar mekanizmasına katılım oranı kendi grupları içinde, % 47'dir (7 kişi). Bu oran birinci aşamayla karşılaştırılınca % 46'lık büyük bir küçülmenin bu aşamada yaşandığı ortaya çıkmaktadır. Başkalarının eşliğinde devam eden katılımın, hemen hemen yarısının çalışan kesimden, yarısının ise, çalışmayan kesimden olduğu görülmektedir.

Bekar kızların son karar verici olarak katılımına imkan tanıyabilecek dört alternatifte yine karşılaştırmalı olarak bakıldığında bulgular şöyle özetlenebilmektedir:

↳ Kendisi karar veren çalışmış kesimden 2 bekar kız bulunmaktadır.

☞ Kararın ilgili olduğu çocuklar/ kardeşleri ifade eden bulunmamaktadır.

☞ Ailece karar verenleri: 3'ü çalışmamış, 2'si çalışmış kesimden kadınlar ifade etmiştir.

☞ Kızının karar verdiğini ifade eden çalışan kesimden bir anne bulunmaktadır.

Bu durumda, karar mekanizmasının katılım imkanı verdiği bekar kız oranı % 79'dur (63 kişi). Bu oranın % 42'sinin çalışmamış kesimden ve % 36'sının ise, çalışan kesimden geldiği anlaşılmaktadır. Bekar kızların evli kızlar gibi, bir katılım şekli izleyerek başkalarının eşliğinde ve daha çok çalışmamış kesimlerinin bu aşamada karar mekanizmasına katılımı olduğu söylenebilir.

Bu durumda, bekar kızların karar mekanizmasına katılım oranı % 10'dur (8 kişi). Bekar kızları bu aşamada mekanizmaya katılımda, birinci aşamaya göre, % 69'luk küçülme beklemektedir. Bu aşamada tespit edilen % 10'luk oranın, % 4'ünün çalışmamış kesimden (% 38'lik küçülme) ve % 6'sının ise (% 30'luk küçülme), çalışan kesimden geldiği anlaşılmaktadır. Katılımın çoğunluğu yine, ailece katılımdan dolayı görülmektedir.

Burada, kadınlar, karar verme mekanizmasının son aşamasına kadar gelebilseler de, oranlarının gittikçe küçüldüğünden söz etmek mümkün görünmektedir.

7.3 SONUÇ

Bu bölüm, Keban Barajı kadın göçmenlerinin incelenen kesiminin, önceki 5 ve 6. bölümlerdeki bulgular ışığında, kadının pozisyonundaki değişimleri; çalışma yaşamına katılımın veya katılmamanın getirdiği avantaj ve dezavantajlarla, kadınların karar verme sürecindeki rolleriyle, otonomi, kanuni haklar, bunların uygulamada kullanımı, aile içinde ve iş ortamlarında pazarlık gücü gibi unsurlar ile, ellerindeki kaynakları kullanabilme becerilerine ilişkin bulgularla değerlendirilmiştir. Böylelikle, meydana gelen değişim ve dönüşümlerin görünürdeki şekli ile gerçek uygulaması arasındaki paralellik ve/veya farklılıklar üzerinde durulmuştur.

Kadınların karar verme sürecindeki pozisyonları başlığı altındaki bölüm, kendi içinde 8 alt başlıkla incelenmiştir: Ücretli çalışma, harçlık, siyasi seçim hakkının kullanımı, sağlık güvencesi ve doktor tercihleri, işe müdahale, eğitim,

evlilik, taşınma tartışılan alt başlıklardır. Elde dilen bulguları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Ücretli çalışma konusunda, ekonomik sebeple çalışma düşüncesi giderek güçlenmektedir. Bağımsızlık kavramının bu grupta, kapsamının sosyal ve ekonomik bağımsızlığı da kapsayacak şekilde zaman içinde genişleyerek değiştiği belirlenmiştir. Yeniden yerleşimin ilk yıllarında görülen ikincil kazanç ve ailenin ekonomik ihtiyacı sebepleriyle çalışmaya başlamanın önceliğini zaman içinde bağımsızlığa devrettiği görülmektedir. İç ve dış dinamiklerin etkisiyle emek pazarına giriş ve çıkışlar olabilmektedir. Bu hareketliliklerin daha çok gayri resmi ücret karşılığı çalışma pazarında ortaya çıktığı ve çalışmanın ifade edilışinde de farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Bu yüzden, ücret karşılığı çalışmanın ortaya çıkarılan görünümüleri önemli ölçüde istatistiklerin de, iş kanunlarının da dışında kalmaktadır. Bu bölümdeki bulgular, kadınların bu görüntüyü değiştirme girişimleri olduğuna dikkat çekmektedir.

Harçlık konusunda, kadınların % 13'ünün harçlığının olmadığı tespit edilmiştir. Harçlığı olanlar ise: Harçlık kaynağı, harçlığı kendine kullanma, kullanma hakkını devretme ve harçlığın danışılması gibi alt tartışma başlıkları içinde değerlendirilmiştir. Bulgular, temel harçlık kaynağının, ailelerin erkek üyeleri olduğuna ve ücret karşılığı çalışan kadınların, kendi kazançlarını harçlığa dönüştüremediklerine işaret etmektedir. Harçlığını kendisine kullananların büyük çoğunluğunun çalışmayan kesimden geldikleri ve annelerin ve bekar kızların bu çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Harçlık kullanma hakkı sadece % 11'lik kadın kesiminde devredilmiştir. Hakkını devredenlerin çoğunluğunu, çalışan kesimden anneler oluşturmaktadır. Harçlık kaynağında tespit edilen bağımlılık, harçlık kullanım hakkının yanısıra, harçlığı kullanırken de kadınlar dış etkilere açık durumdadır. Bu aşamada, kadınların % 42'si fikir danışmazken, % 45'inin danıştığı tespit edilmiştir. Danışmayan kadınların çoğunluğunu anneler oluştururken, danışanların çoğunluğunu ise, bekar kızların oluşturduğu belirlenmiştir.

Siyasi seçme hakkının kullanımı konusuna bakıldığında, önemli bir kesimin hakkını kullanmadığı, kullanmayanlardan bekar kızların bir kısmının yaş engeline takıldığı tespit edilmiştir. Oy kullananların çoğunluğunun yönlendirme ifade edilse

de edilmese de, aileden gelen bir oy geleneğine göre haklarını kullandıkları veya bu haklarını kullandırdıkları belirlenmiştir. Oy kullanamayan, bekar kızlar hariç tutulunca, kullananların dağılımında anneler lehine bir yanlılık ortaya çıkmıştır.

Sağlık güvencesi konusunda güvencesi olmayanların yanında, güvencesi olduğu tespit edilenlerin çoğunluğunun yine erkek aile üyelerine bağımlı oldukları görülmektedir. Doktor tercihinde, doktorun cinsiyetinin önemsiz olduğunu ifade edenler çoğunlukta olmasına rağmen, bunların çoğunluğunu anneler oluşturmaktadır. Doktor kadın olurlarsa daha rahat edeceğini ifade edenlerin ise, çoğunluğunu çalışmayan bekar kızlar teşkil etmektedir. Başkasının tercihinine göre doktora gidenlerin oranının az olduğu tespit edilmiştir. Bulgulardan hareketle, kadınların bireysel hisleriyle doktor tercihi yaptıkları ancak, kadın hastalıkları söz konusu olunca çoğunluğun yine kadın doktor tercih ettikleri görülmüştür.

İşe müdahale, konusunda aynı nesil içinde, bu tür müdahale görenlerin 5. bölümde belirtildiği gibi, bazılarının aktif-pasif dönemleri yaşamasına sebep olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak, doğrudan doğruya çalışmalarına müdahale edilenlerin % 78'inin müdahaleyi geçersiz bırakabilecek, kararlılık ve direnci gösterebildikleri tespit edilmiştir. Özellikle, bekar kızların oranı, ön plana çıkmaktadır. Evli kızların ise, bu konuda uyum eğilimi gösterdikleri belirlenmiştir. Nesiller arası müdahale söz konusu olduğunda, kadınların % 92'si kızının çalışmasını istemektedir. İstenen iş türleri, daha çok resmi ve profesyonel işlerdir ve iş türlerinde nesiller arası bir sıçrayışla değişim eğilimi bulunmaktadır. Kadınların % 78'lik büyük çoğunluğu, kızları için istediklerini, erkek çocukları içinde istediklerini vurgulamalarına rağmen, geriye kalan kesimin cinsiyet ayrımı yaptığı ve erkek çocukları için daha iyisini istedikleri görülmektedir.

Eğitim konusunda, iç ve dış dinamiklerin önemli etkileri olduğu ortaya çıkmıştır. Okuma eğilimi gittikçe artmaktadır. Bekleyen yüksek eğitim isteğinin, eğitim konusundaki karar mekanizmasının 3 farklı aşamasında kadınlara farklı katılım imkanlarını çeşitli oranlarda verdiği tespit edilmiştir. Bu sebeple, değişimin farklı sınırlamalarla karşılaşması muhtemel görünmektedir. Bahsedilen karar mekanizmasının iç dokusuna bakıldığında, danışılan kesimlerde katılımı görünür hale gelen kadınlar, son aşamalara gelinceye kadar katılım oranlarında önemli kayıplar vermektedirler. Katılım fırsatını yaratan en önemli unsurun ailece karar

verilmesi olduğu görülmektedir. Üniversite eğitimi gibi bir bekleyen isteğin olması halinde, bunun uygulamaya dönüşmesinde, cinsiyet ayrımı çoğunluk için etkili değilken, 25 hanedeki kızlar için engel olabileceği ortaya çıkmıştır. Bu durum, bu hanelerin kızlarının, bazı annelerin kırsal kesimde, eğitim için, yaşadıkları kısıtlamanın şekil değiştirmiş tipini, kent ortamında yaşayabileceğine işaret etmektedir.

Evlilik konusundaki bulgular, kızların annelerine göre daha geç evlendiklerini ve tanımadıkları insanları, eş olarak tercih ettiklerini, ortaya koymaktadır. Evlenme kararı verilmiş olanların karşılaştığı karar mekanizması ile eveleneceklerin ilgili kararın verilmesini istedikleri mekanizmanın işleyişinde farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Kızlar, kendileri karar vermeyi isterken ailelerine sadece danışılmasını istemektedirler. Çalışan kesimde, bu konuda, ailece karar verilmesinin, kızların karar mekanizmasına katılım oranını artıran, önemli bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, son karar konusunda, yine oranlarda küçülmeler tespit edilmiştir. Evlilik kararının verilmesinde % 85 oranında cinsiyetin etkili olmadığı ortaya çıkmıştır. Geriye kalan kesimde ise, erkekler istediğiyle evelenebilirken, kız çocukları için uygun görülme şartının arandığı belirlenmiştir.

Varsayılan bir taşınma kararında ise, daha önce yoğun taşınma beklentisi olduğundan söz edilen kadınların içinde bulunabilecekleri karar mekanizması izlenmeye çalışılmıştır. Bulgulara göre, kararın çoğunluğu danışılmadan tek kişi tarafından verilecek gibi görünmektedir. Ailece kararın verilmesi yine önemli bir fırsat olarak ortaya çıkmaktadır. Yine karar aşamalarında, sonlara doğru kadınların katılımında daralmalar görülmektedir.

Ancak, karar verme mekanizmasının farklı konulardaki işleyiş sürecinde, mekanizmanın aşamalarına kadınların katılımlarında farklılıklar tespit edilmiştir. Ataerkil yapı, zaman zaman kendisini bu şekilde hatırlatsa da, kadınların danışılanlar aşamasında katılım oranının yüksekliği, bu yapıda değişime işaret eder görünmektedir. Bu bölümün, önceki bulguları tamamladığı gibi kadınların aktif katılımcılar olarak, bazı durumlarda bağımlı konumlarda olsalar da, kendilerine has çözüm yolları üretebilecek beceri ve mücadele yeteneğine sahip olduklarına işaret ettiği söylenebilir.

ÜÇÜNCÜ ANA BÖLÜM

SEKİZİNCİ BÖLÜM SONUÇ VE ÖNERİLER

8.1 BULGULAR VE KURULAN KURAMSAL ÇERÇEVENİN SONUCU

Bu bölümde, öncelikle, teorik olarak benimsenen kuramsal çerçeve üzerinde durulan araştırma soru ve hipotezlerine bulguların alt bölüm sınırları kaldırılarak, karşılaştırmalar bir bütün olarak yer alacaktır. Son kısımda ise, yeniden yerleşim ve kadın odaklı çalışmalara yönelik önerilerde bulunulacaktır.

Bu araştırmanın amaçları çerçevesinde; kısaca kadınların rol ve statüsündeki değişim ve dönüşümü, kırdan kente yeniden yerleşim çerçevesinde yaşayan baraj göçmeni bir kadın grubu üzerinde ele alınmıştır. Onların deneyim ve cevaplarını, kendi grupları içindeki farklılık ve heterojenliklerinden hareketle, anlamaya çalışarak, ekonomik olarak, iş pazarına katılım şekilleri ile yeni yerleşim alanına adaptasyon sürecinin, rol ve statülerine etkileri incelenmiştir. Ayrıca, yeni çevreye ve iş ortamına, resmi-gayri resmi yollardan uyum veya uyum sağlayamamanın analizi amaçlanmıştır.

Türkiye’de bu çalışmanın yapıldığı yıllarda baraj konusuna odaklanan çalışmalara çok ender rastlanırken günümüzde sayılarında artış gözlenmektedir. Yine de, baraj göçmenlerinin yeniden yerleşim projesi sebebiyle yerleştirildikleri kent ortamında yaşadıkları deneyimlerle ilgili çok az bilgiye ulaşılabilmektedir. Baraj göçmeni kadınlar grubunu heterojen kabul edip, farklı nesillerin deneyimlerine odaklanan özel bir literatür değerlendirmesine de rastlanamamıştır. Yapılmış olan çalışmalar daha çok kırsal kesimdeki yeniden yerleşimleri kapsamaktadır. Bu özel konuya odaklanan çalışma sayısının azlığına ek olarak, kadın göçmenlere odaklanıldığında bu tür bilgilere ulaşmak daha da güçleşmektedir. Ulusal ve uluslararası seviyede bu konuda bir boşluk görülmektedir.

Kadın göçmenlerle ilgili çalışmaların ABD, İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya ve Türkiye gibi ülkelerde iç göç bağlantılı çalışmaların gecekondulu ve benzeri

standart altı yerleşimler (squatter settlement ve slumlar) veya mesleki hareketlilik çerçevelerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çalışmalarda, kente göç eden kadınların kent ortamında, içinde buldukları çalışma ortamı ve geçirdikleri dönüşümlerin farklı ifadelerle tanımlanmasıyla değerlendirilmektedir.

Konu ile ilgili çalışmalar arasında, karşılaştırmalarla geliştirilecek öneriler ve bu önerilerin yaratabileceği politika vakumunu, bilimsel bilgi ile oluşturma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bireylerin yaşadıkları deneyimler, bireysel, toplumsal tercihlerle olduğu kadar, ülkede uygulanan farklı konulardaki politikalar, kişilere sunulan alternatifler ve onların sunuluş tarihleri gibi, birçok konu ile bağlantılı olarak ortaya çıkmakta ve konunun irdelenmesi, geniş bir bakış açısını gerekli kılmaktadır. Keban Barajı göçmeni kadınların, yeniden yerleşim sürecinde yaşadıkları deneyim farklılıklarını ve onların yansımalarını, sosyolojik açıdan araştırmak, bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Çünkü, bu çalışmanın, baraj göçmeni kadınlar, kuşaklar arası karşılaştırmalar, ilgili konuda ülkelerarası organizasyon ve uygulama açılarından karşılaştırma yapma, baraj projelerine göçmenlerin katılımı, kırdan-kente yeniden yerleşim konularına ve kadınların deneyimlerinin değerlendirilmesinde kullanılan tanımlamalarda, gerekli değişiklikler gibi konulara, çalışmanın sınırlılıkları ve imkanları ölçüsünde, katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın araştırma sorularını kısaca şöyle özetlemek mümkündür:

1. Anneler ve kızların rol ve statüsü, planlı yerleşim doğrultusunda, şehre göçle beraber nasıl değişiyor ve farklılaşıyor? Anne ve kızların rol ve statüleri şehirde nasıl farklılaşıyor?
2. Ekonomik emilim, kadının yeni rol ve statü dönüşümünü nasıl etkiliyor?
3. Kadının rol ve statüsünde, bahsedilen süreç içinde, dönüşümü etkileyen diğer faktörler nelerdir? Bunlar nasıl etkiliyorlar?
4. Yeniden yerleşimden sonraki süreçteki değişimler, farklı kavramlar kullanılarak anlaşılabilir mi?

Bu sorular, kadınların farklı deneyimlerinin yeniden yerleşimden sonraki, rol ve statülerdeki dönüşüm sürecini şekillendirdiği hipotezi ve bu dönüşüm

sürecinin görünümünün, kadınların sosyo ekonomik asimilasyonu, adaptasyonu ve farklı cevapları ile bağlantılı olduğu hipotezleri kapsamında cevaplanmaya çalışılmıştır.

Çalışma kadınların rol ve statüsündeki değişimi etkilediği düşünülen, bu çerçevedeki soruları cevaplayabilmek ve hipotezleri test edebilmek için, anneler ve kızların statü ve rollerinde yeniden yerleşimden sonra meydana gelen değişimler üzerine odaklanmıştır.

Bu çalışma, 1993 yılındaki "alan araştırması" ile sınırlanmıştır. Bu nedenle, kalitatif ve kantitatif yaklaşımlarla, birincil ve ikincil veriler toplanmıştır. Aynı yaklaşımlar, veri analizinde olduğu kadar, yorum ve yeni gelişmelerin eklenmesi için de kullanılmıştır. Deneysel veriler, planlı yerleşme bölgesi olan, Elazığ şehir merkezinden elde edilmiştir. İkincil veriler ise, bakanlıklarca ve daha önce akademisyenlerce ortaya konulmuş olan, Keban Barajı ve göçmenlerle ilgili kaynaklardan elde edilmiştir.

Elazığ, örnek alan olarak seçilirken, şehirdeki Abdullahpaşa Mahallesi, planlı yeniden yerleşim merkezi olduğundan, ana yerleşim birimi olarak belirlenmiş; buraya yerleşmek üzere tespit edilen hak sahiplerinin, bu mahalle dışında tespit edildikleri mahalleler ise, yardımcı alt yerleşim alanları olarak ele alınmıştır. Göçmenlerle ilgili, o dönemde güncel bir adres kaydı bulunmadığı için, uzun takip ve kontrollerle, deneklere ulaşma bir zorunluluk haline gelmiştir. Planlı yerleşim biriminde, göçmenler için yapılan evlerin dağıtımının, resmi noter listesi, telefon rehberi, konut bildirim formu gibi belgeler, bu amaç için kullanılmıştır.

Açıklanan çerçevede dizayn edilen bu çalışmanın temel tartışması, kadının rol ve statü dönüşümünün sadece ücretli çalışma şartlarının irdeelenmesi üzerine değil, onların birey, hane ve toplumsal seviyelerde, kent çevre ortamındaki uygulama ve deneyimlerini anlama üzerine kuruludur. Kadınların yeni ortamda karşılaştıklarını algılamaları, onlarla ilgili organizasyonları, ilişkileri; sosyal sınırlamalarla, normlarla, tutum ve tavırlarla başa çıkışlarına odaklanılmıştır. Fiziksel olarak görünen doku ile sosyal doku arasındaki ilişki anlaşılmaya çalışılmıştır. Kadınların yeni sosyal çevre şekline cevapları nedir? Bu cevaplar kısa, kesin ve görünebilir mi? Yoksa uzun vadede yaşanabilir veya aktarılabılır midir? Bunlar, kadınların yeni davranışlar geliştirmesine nasıl ve ne kadar katkıda

bulunabilmektedir? Çalışmada kadınların rol ve statüsünün sosyal, ekonomik ve yasal olarak yapılandığı düşüncesinden hareket edilmiştir. Kadınlar bu yapılanma ve çevre içinde, güç uygulamalarının yansımaları yolu ile ya kendi dirençlerini ve / veya basit taktik değişimleriyle uyumlarını ve / veya cevaplarını uzun vadede sosyalizasyon sürecine yayarak kızlarına aktarabilmektedirler. Bu yüzden, kadınların yaşadıkları dönüşümler araştırmalarla sınırlı değildir. Dinamik bir yapısı vardır. Bu sebeple cevaplar, ya kadınların kendi yaşam sürecinde ya da bir sonraki nesilde devam edebilmektedir. Sonuç bulguları ileriye doğru, durağan, bir önceki pozisyonun devamı ve / veya güçlü bir sınırlama karşısında geri çekilme gibi negatif yönlerde de olabilir. Kadınların rol ve statü dönüşümleri aynı sonuçları vermeyebilir; çünkü kadınlar homojen bir grup değildir. Bu yüzden, bir grup için tanımlanan “mevcut şartlar” deyimini, bir gruptan diğerine geçebilecektir. Bu şartlara verilebilecek cevapların yansımaları da uygulama ve aktivitelerde uzun veya kısa dönemlerde farklılaşabilecektir. İşte bu yüzden, anne ve kızların deneyimleri karşılaştırılmıştır. Bulguların analizi anne, bekar kız, evli kız; çalışan-çalışmayan ve yeniden yerleşimi yetişkin olarak yaşayan, çocukken yaşayan ve yeniden yerleşimden sonra doğanlar gibi alt gruplardaki farklılıklar ve benzerlikler dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Keban göçmeni kadınların Elazığ’da bulunma genel şartı, araştırmanın dördüncü bölümünde, Keban Barajının yapılması, yeniden yerleşim projesinin yasal ve sosyal, teorik ve uygulamadaki yapılanmasının; baraj göçmenlerinin bu süreci algılama, kendilerince yorumlama ve uygulama tarzları çerçevesinde şekillenmiş görünmektedir.

Keban Barajı Projesinin gerçekleştirilmesi süresince, doğrudan doğruya kadınlara atıfta bulunan bir uygulama olmadığı için, yasal seviyede pek görünmedikleri tespit edilmiştir. Çok nadir şartlarda, resmi dokümanlara giren kadınların ise, eşinin geçici veya sürekli olarak hanede bulunmamasından dolayı hane halkı başkanı konumunda oldukları görülmüştür.

175 kadının 1993 yılında, Elazığ’da tespit edilebilmiş olmasının sebebi ise; görünürden daha karmaşık süreçlerin örüntüsünün bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Deneklerin bulunduğu grubun yeniden yerleşimi, mülk sahipliği ve hak sahiplerinin yeniden yerleştirilmesi üzerine temellenmiştir. Yeniden yerleşim yerinin fiziki şekli ve şartları, ev birimlerinin yapılması doğrultusunda kısmen hükümet birimlerince belirlenmiştir. Bu belirlemeyi takip eden süreçte ise, yeniden yerleşim hak sahiplerinin, yeniden yerleşimin resmi kurallarını takip etmesi beklenmiştir. Bu şartlar altında, yeniden yerleşim alanının topluluk yapısının da devlet tarafından, kısmen de olsa belirlendiğinden belki de söz edilebilir. Aynı kırsal alandan, aynı sebeple gelmiş olmaktan dolayı, bu topluluğun önceki kırsal toplulukların belki de küçük bir modelini yaşatmaları beklenebilirdi. Fakat, Keban Barajı Göçmenlerinin Abdullahpaşa Mahallesi (APM) örneğine bakıldığında, kısmen de olsa, yukarıdan-aşağıya teorik yaklaşımın bu bahsedilen sonucu, fiziki ve sosyal görünümünde beklenildiği ölçüde yansıtmadığı görülmüştür. 1993 yılında yasal olarak yapılan APM'de ve KBG topluluğunun bu oluşuma cevaplarının yansımaları arasında farklılıklar olduğu görülmüştür. Yani, göçmenler sunulan alternatifi kendilerince şekillendirmişlerdir. Bu şekillendirme örnekleri arasında, yeniden yerleşime inanmayıp geç gelenler, kendi aralarında evlerini gayri resmi anlaşmalarla satanlar, hak sahibi olmalarına rağmen hiç gelmeyenler, gelip kalmayanlar sayılabilir. Tespit edilen bu farklılıklar türünün ilk örneği değildir. Benzer türde değişimleri Young ve Willmot'un (1957) Bethnal Green ve Greenleigh yerleşimlerinin karşılaştırmasında da Bussey'in (1996), Ferguslie Park, Paisley' örneklerinde de görmek mümkündür.

Fiziksel görünümde, orijinal mahallenin çekirdeğindeki ve çevreleyen yeni kısımların nüfus yapısında meydana gelen değişimler, mahalle içi ve dışına yönelik sosyal hareketlilikler tespit edilmiştir. Bu bir ölçüde göçmen hanelerinin kent nüfusu ile etkileşimine imkan sağlamış gibi görünmektedir. Bu tür nüfus geçişleri, kaynaklarda ulaşılan yerin davranışlarına adapte olmada önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Abdullahpaşa Mahallesiindeki göçmen kadınların, hiç bir zaman planlandığı ve yasal olarak çerçevesinin çizildiği kadar yoğun bir kırsal topluluk modeli ile fiziksel görünümde çevrelenmediği ortaya çıkmıştır. Ancak, konuyla ilgili diğer bulgular, sosyal ağlar ve sosyal ilişkiler hakkındaki detaylı bilgiler yoluyla bu fiziksel görünümün dışındaki, deneklerin sosyal kent çevrelerinin diğer görünümünün bu konudaki bulguları farklı şekilde tamamladığı görülmüştür. Bu

çerçeve, kadınları çevreleyen sosyal ve fiziksel şartların destekleyici veya kısıtlayıcı unsurlarının neler olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Kadınların bunlara cevabının ya da bir diğer deyişle, bunlar karşısında aldıkları pozisyonlar ve bu şartların hangilerini uyum sağlayabilmek için, nasıl kendileri için kullanabildikleri veya kullanamadıkları konusunda bulgular elde edilmiştir.

Hane düzeyindeki, sosyo-ekonomik değişimler arasında, kısıtlı olarak kırsal kesim mal varlığının şehre nakledildiği tespit edilmiştir. Nakledilen bu kısmın binaların geliştirilmesi, çocuk evliliği ve yeni ev eşyası alımı gibi tüketim kalıpları çerçevesinde harcandığı belirlenmiştir. Bir kısmını yatırıma dönüşme fırsatı yakalayan bazı göçmenlerin ise, ekonomik güçlüğü düşen göçmenlerin bazılarının tanışıklık yolu ile sosyal ilişkiler ağına yüklenmeleri sebebiyle; White'ın, Pierre Bourdieu'dan esinlenerek ifade ettiği bir tür "yumuşak şiddet" kullanarak, az sayıda da olsa yeni yatırımcıların bir kısmının kapasitesini kendi sıkıntılarıyla erittikleri tespit edilmiştir (White, 1994:85-89). Burada iş yapmaya çalışma, şahsi ilişkilerin yumuşak ekonomik şiddeti içinde, ücret ödenme beklentisi ile ortaya çıkmış ve sonuçsuz kaldığı için, sıkıntısız aileler, sıkıntısız olmayan bazıları da kendi kaderine ortak etmiş görünmektedir.

Bölgede yeterince değerlendirilemeyen kamulaştırma gelirleri, üzerinde çalışmanın yapıldığı gruba, ev sahibi olmanın dışında başka bir dönüşüm sağlayamamıştır. Oysaki, kurulan Keban Holding gibi kurumların kapsamı, daha değişik çerçevelerde hizmet amacıyla çizilmiş olmasına rağmen, kullanıcıları göçmenlerden çok, kent ortamının elitleri görünümüne bürünmüş gibidir. Buna rağmen ilgili iş yerlerinin aktif hale geçirilme fırsatının yaratılması, bölgedeki birikimin görünür şekle dönüşmesini sağlamaya kısmen fırsat verdiği için önemlidir.

Böylesi bir ekonomik ortamda, ailelerin geçimini sağlayan hane halkının erkek üyeleri, tutunabildikleri ara işler, geçici işler, düzensiz serbest meslekler ve işsizlik arasındaki gel-gitlerle ekonomik olarak, düzenli bir konum elde edememişler. Bu durumda, hane halkının diğer üyelerinin ve kadınların ücretli çalışma aktivitelerine katılımının, kentte bu zeminde gündeme geldiği görülmektedir.

Yukarıdaki bulgular, çok yönlü faktörlerin, kadınların ücretli çalışmasını gerektiren bir zemini ortaya çıkardığına işaret etmektedir.

Böyle bir zemin görünürde oluşmuştur; ancak, kadınların çalışma hayatında aldığı yere bakıldığında, onların konumunun daha başka faktörlerin birleşimiyle farklılaştığı belirlenmiştir. Beşinci Bölümde, kadınların çalışma hayatına katılımı değerlendirilirken, ücretli çalışmanın kavramsal olarak ifade edilmesinin, araştırmacının amaçladığı bilgi ile, elde ettiği bilgi arasındaki ilişkiyi önemli ölçüde belirlediği tespit edilmiştir. Anneler ve kızların farklılıkları olsa da iş'i resmi meslek olarak, ücretli çalışmayı ise, ücret karşılığı yapılan aktiviteler olarak algıladıkları ortaya çıkmıştır. Ancak, kızlar grubunda, "Anneniz ne iş yapıyor?" Sorusuna, ücret karşılığı çalışan bazı anneler için "ev hanımı ama çalışmıştı" ifadesinin de zaman zaman eklendiği ve kullanılan iş kavramının kapsamının farklılaşabildiği de tespit edilmiştir. Ücretli çalışma ile ilgili soruların, sondaj soruları ile kontrolünün gerçek deneyimleri anlama açısından, bir gereklilik olduğu da tespit edilmiştir.

Kadınların ne zaman ücretli çalışmaya başladıklarının tespit edilmesi amacıyla Dex'in deyimiyile 'çalışma tarihçesi' kontrol edildiğinde (Dex,1987:40). Anne ve kızların geçirilen süreç içinde ücretli çalışmada, tarihsel çerçevede zaman zaman görünüp kayboldukları tespit edilmiştir. Bu iç ve dış dinamik unsurlarından etkilenen görünme ve kaybolmalar, kadınların çalışmaya başlama tarihinin tespitini güçleştirdiğinden, çalışanların çalışma kalıplarının tespitini gerekli kılmıştır. İç ve dış dinamikler etkili olan sosyal, psikolojik, ekonomik, politik, yönetsel unsurları ifade eden anlamda kullanılmıştır. Ücretli çalışmanın kronolojik görünüşleri makro, mikro ve orta düzey geçiş düzeylerinde farklı kalıplar ortaya çıkarmıştır. Anneler, bekar kızlar ve evli kızların çalışma tür ve durumlarına göre, bazen birbirine paralel davranışlar gösterebilirken farklılıklarının da olduğu tespit edilmiştir. Tespit edilen bu farklılıklar ve benzerlikler ancak, kadınların emek pazarında aktif-pasif görünürlük ve görünmezliklerinin sınıflanması ile daha kısa özetlenebilmektedir. Ücretli çalışma türlerine katılım hareketliliği ve katılım kalıpları çerçevesinde, Goldman'ın deyimiyile, "meydana gelen" bu çalışmadaki ifade şekliyle uygulanan ve "bekleyen istekler" yani gelecekte gerçekleşmesi istenen beklentiler çerçevesinde farklılıklar olduğu gözlenmiştir (Goldman,

1970:86). Bu farklılıklar, kadınların, isteklerini bekleme ve uygulamaya geçirmede olduğu gibi, fırsatlar el verdiğince onları ortaya koyabilmede de farklılıklar yaşadıklarına işaret eder görünmektedir. Çalışma türleri kent ortamında çeşitlenmiş, anneler yeniden yerleşimden önce çalışmış bir grup olarak ortaya çıkarken sayıları kente gelişle artmış, kızlar da onlara eşlik eder konuma gelmiştir. Bu eşlik edişlere rağmen, çalışan kesimin çoğunluğunu yine de anneler grubu oluşturmuştur.

Kadınlar yaptıkları iş türleri itibari ile zaman zaman gayri resmi kesimde yer almasına rağmen, aralarında geliştirdikleri sosyal organizasyonların aktivite farklılıklarıyla (çavuşluk gibi) resmi kesime (orman işlerinde olduğu gibi) yükselebilmektedirler. Ücretli çalışmanın bekleyen istekler kısmına bakıldığında, uygulamaya dönüşebilirlerse, ücretli çalışan kadın oranının yükselme eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. Bu oransal yükselişe, ücretli çalışma tiplerinin, gayri resmi kesimden resmi iş türlerine doğru bir dönüşüm de eşlik edecek gibi görünmektedir.

Kadınların kent ortamında neden başka bir tür değil de, bu tür bir ücretli çalışma konumu elde ettiklerine iç ve dış dinamikler açısından bakıldığında şu sonuçlara ulaşılmıştır: Daha genç nesil, annelerinin düşük eğitim düzeylerinden farklı olarak, eğitim düzeylerini geliştirmeye ve önlerine çıkan iş imkanlarını değerlendirerek geliştirmeye çalışmaktadırlar. Bu bir anlamda, çalışmayla ilgili sınırları ve sınırlamaları kaldırma çabasıyla arka planı değiştirme, başkalarının baskı, karar ve yönlendirmelerine karşı koyabilme, kendi sebeplerini sunabilme, sınırlı imkanları zorlayabilme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Birçok açıdan, anneler ve kızlar arasında farklılıklarla beraber benzerlikler de bulunmaktadır. Kızların ücretli çalışma konusunda yaşadıkları, sosyal, psikolojik, ekonomik, kültürel ve yönetsel faktörler örüntüsünün bir sonucu gibi görünmektedir. Kadınlar, pasif izleyiciler değil, aktif katılımcılar olarak şartları zorlamakta, gerektiğinde beklemede kalıp, uygun şartlar oluşunca yeniden aktif hale geçebilmektedirler. Aktif-pasif dönemlerle bazı beklenti ve isteklerini saklayıp, süreler farklılaşsa da, şartlar elverdiğinde beklentilerini açığa çıkarmaya çalışabilmektedirler: Ücretli çalışmaya başlayıp, müdahaleye uğrayanlar, okula gönderilmeyip, kurslara katılanlar bunlara örnek gösterilebilirler.

Erkek üyelerin, kısıtlı şartlardaki ekonomik adaptasyonunun ve kent ortamında, birden fazla kişinin çalışma şeklinin ihtiyaç haline gelmesi kadınların çalışma zeminini oluşturmuş gibi görünmektedir. Kadınların çalışma sebeplerine bakıldığında; Anneler, daha çok ekonomik ihtiyaç nedeniyle çalışırken, ücretli çalışma için kızların sebeplerinde bireyselliğe doğru bir eğilim tespit edilmiştir. Annelerin, kızlarının eğitim sahibi olmalarını destekledikleri görülmektedir. Eğitime ait görünürde bir fırsat eşitliği olmasına rağmen kızlar, farklı iç ve dış dinamiklerin etkisiyle gerekli eğitim düzeyini yakalamakta yine de zorlanıyor görünmektedir. Ailelerin karar verme sürecinde, büyük bir kesimde cinsiyet ayrımı söz konusu edilmezken; bir grup kızın, anneler grubunun önemli bir kesiminin kırsal kesimde karşılaştığı eğitimden sosyo-kültürel sebeplerle alıkonulması engelinin, bir başka şekliyle karşılaşılabileceği ihtimali tespit edilmiştir. Bu tür ihtimaller şekil farklılığı göstermektedir. Ancak, kızların eğitim için şehir değiştirmesi söz konusu olduğu durumlarda, eğitim seviyesi annelerdeki gibi ilkokul değil, üniversite seviyesine doğru dönüşüm göstermesine rağmen, böyle bir durumun tekrar ortaya çıkmış olması önemlidir. Ailelerin bu yöndeki engelleme eğilimi kırsal kesime göre oransal olarak azalmış ancak, 1993'te kaybolmamıştır.

Eğitim sürdürülebilir bir çerçevede ele alındığında kursa katılımlar kırsal kesimde de mevcut olmasına rağmen, kent ortamında yoğunlaşarak, çeşitlendiği görülmektedir. Ancak, iş yaratıcı imkan olarak, kızların geleneksel beceri kurslarına yönelmeleri, yasal uygulamanın getirdiği, kurs öğretmeni olma fırsatını yakalama yönünde gelişmesi dikkat çekicidir.

Kadınların, ücret karşılığı çalışan bir kısmının, çalışmamaları yönünde yapılan baskılara belki de ücret karşılığı çalışmanın bir fonksiyonu olarak, büyük bir çoğunlukla karşı koydukları ve özellikle bekar kızların oransal olarak ön plana çıktığı görülmüştür. Bu tür bulgulara rağmen, bazı faktörler, zaman zaman kadının pozisyonunu destekleyici konumda görünürken, aynı sosyal güç grubunun bir başka dönem veya alanda engelleyici pozisyonlara bürünebildikleri tespit edilmiştir.

Kadınların yaptıkları ücretli çalışma aktivitesini daha çok geçici olarak nitelendirmeleri, iş kanunu kapsamına girememeleri, sosyal güvenlik mahrum veya daha çok birilerine bağımlı konumları, farklı iş türleri arasındaki geçişlerindeki

yoğunlukla yaşanan gizli işsizlik türü yansımalar tespit edilmiştir. Bu bulgular, Grabowski ve Shields (1996)'in bahsettiği, gelişmekte olan ülkelerin ekonomisinin bir fonksiyonu olarak ortaya çıkmaktadır.

Portes'in (1994) Uluslararası Dünya Sosyoloji Kongresinde bahsettiği gibi, göç sadece bireylerin göçü değildir. Göç yaratan ve isteyen bir sosyal ağ olarak Keban Barajı göçmenleri için de önemli bir fonksiyon üstlenmektedir ve Portes'in bahsettiği gibi, bu ağın toplumsal dokudaki yerleşimi önem kazanmaktadır. Bugüne kadar, yurt içinde ve yurt dışında göçmen kadınlarla ilgili yapılan çalışmaların çoğunluğunda, kadınların yeni yerleşilen alandaki, sosyal ilişkilerinin önemli etkilerinin olduğu bilinmektedir. Bu konuyla ilgili olarak, İkinci Bölümde farklı örneklerden bahsedilmiştir.

Akrabalık ve çevre ile ilişkileri konusundaki bulgular değerlendirildiğinde, kadınların kent ortamındaki statü ve rolünü etkileyen sosyal ağın yerleşimi şu şekilde tespit edilmiştir:

Yeniden yerleşim kuralları, büyük bir grup olarak yerleştirilen Keban Barajı göçmenlerinin, sıkı bir sosyal ilişkiler ağına sahip olması gerektiği beklentisini yaratmaktadır. Ancak, Dördüncü Bölümde de bahsedildiği gibi, deneklerin çoğu iki ana ilden gelmektedir: Tunceli ve Elazığ. Yerleşim şekilleri itibarı ile Elazığ, daha toplu köylere ve yerleşimlere sahipken Tunceli'nin yeniden yerleşim yıllarındaki, köy altı yerleşimlerindeki dağınık yapı ve sayıca farklılık dikkatleri çekmektedir. Dördüncü Bölümde belirtildiği üzere, göçmenler yeniden yerleşimin ilk yıllarında, ekonomik ve sosyal yönlerden birbirlerine önemli destekler sağlamıştır. Beşinci Bölümde, kadınların kent ortamında iş bulmalarını hazırlayan sebepler arasında, çevrenin ve ailenin tavrının, kadınların eğitim seviyelerinin, çalışmaya başlama ve bırakma durumlarını etkilediğinden bahsedilmiştir. Dördüncü Bölümde, göçmenlerin çevresinde yaşayan insanlar tasvir edilmiştir. Ancak, bireyin etrafındaki insanlar değil etkileşimde bulunduğu insanlar sosyal çevresini oluşturmaktadır. İşte bu açıdan, çevredeki insanlar değil, görünmeyen köşelerde veya sosyal dokuda gömülü; fonksiyonel zaman ve şartlar içinde, motivasyon sağlayıcı veya sınırlayıcı görünümlere bürünebilen bir güç olarak, gerçek sosyal çevresi tanımlanmaya çalışılmıştır.

Evli çocukların çoğunluğunun yakın yerleşimlerde ve Elazığ içinde olduğu tespit edilmiştir. Kent ortamında kırsal orijinden komşuların sayısında, Dördüncü Bölümdeki dinamik değişimler yaşanmış olmasına ve dışarıdan gelenlerin de bulunmasına rağmen, yeni yerleşim öncesinden gelen komşuların önemli bir kesiminin görüşülen kadınların yakın sosyal çevresinde buldukları tespit edilmiştir. Elazığ merkezinde akrabaları bulunmasına rağmen, görüşme sıklıkları komşular grubunda arttığı belirlenmiştir. Görüşme sebepleri, komşularda çeşitlilik gösterirken, Elazığ'daki ve Elazığ dışındakilere doğru gidildikçe çeşitlilikte azalma ve görüşmelerde seyrekleşme gözlenmiştir. Borçlanma ve hastalıkta yardım isteme konularında, halen her üç grupta da, gayri resmi sosyal ilişkiler ağı önemli bir fonksiyon üstlenmiş görünse de, genç nesilde sağlık merkezlerinden yardım istenmesiyle, bunun kurumsallaşması yönünde bir eğilime işaret etmektedir. Emek pazarına giriş ve çıkışlarda akrabalık ve sosyal ilişkiler ağının önemli olduğu, özellikle çıkışlarda ailenin önemli bir etkisi bulunduğu görülmüştür.

Watson'un deyişiyle, bireylerin çalışmaya nasıl yaklaştıkları, bir tür temel 'güç ilişkisini' yansıtmaktadır (Watson, 1987:84, 94-97). Keban Barajı göçmeni kadınların yaşadıkları, kadınların bu güç ilişkisini eğitim seviyelerini, beceri düzeylerini, çalışma ortamlarına giriş ve çıkışlarında yoğun bir şekilde yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Bireylerin emek pazarında tutunabilmek için, yaratıcılıkla geliştirip kullandıkları, Beşinci Bölümde de bahsedildiği gibi, zaman zaman kadınların bir kısmını resmi emek pazarına, bazen de gayri resmi kesime taşıyan bir sosyo-ekonomik dayanışmayla ortaya çıkmış bir çalışma ağı bulunmaktadır. Bu ağ, tanışıklığa dayalı mevcut sosyal dokunun bir sonucu gibi görünmektedir.

Fiziki çevre ve sosyal çevre ilişkilerinin yansıması olarak, kadınların büyük bir çoğunluğunun, 1993'te halen şehrin imkanlarından; okur yazar olmama, bağımlılık, sınırlama, şehir planlarının hayata geçirilmesindeki yönetim mekanizmasının işleyişindeki aksaklıklar ve sunulan hizmetlerin yeri gibi şartlardan dolayı faydalanamadıkları belirlenmiştir. Bireylere, şehrin kullanımında eşlik edenler yetişkin, çocukken gelen veya yeniden yerleşimden sonra doğanlara göre farklılaşmaktadır. Kadınlar, yüksek oranda mahalleden memnun görünürken, Elazığ'dan memnuniyetlerinin, mahalleden memnuniyetten daha az oranda olduğu

tespit edilmiştir. Memnuniyet sebepleri arasında, sosyal ortam ve tanıdık çevre önemli bir yer tutmaktadır. Elazığ'ı ve mahallesini sevmeyenlerin çoğunluğunun, sosyal ortamın kısıtlayıcı özelliklerini ve yapılanmış çevreden memnuniyetsizliklerini ifade ettiği görülmektedir. Aynı sebeplerin hem memnuniyete, hem de farklı özellikleriyle memnuniyetsizliklere sebep olabildiği belirlenmiştir. Bu memnuniyetsizlikler içinde, kadınların çoğu, mahallesinde kalmayı tercih ederken; gitmek isteyenlerin çoğu ise, çarşıya yakın yerleri tercih etmektedir. Elazığ'da kalmak isteyenlerin oranı % 37'dir. Gitmek isteyenlerin çoğunluğunun büyük şehirlere gitme arzusu ortaya çıkmıştır. Daha az oranlarda ise, orijinal yerleşime dönme isteğinde olanlara ve yakın yerlere yerleşme isteğinde olanlara da rastlanmıştır.

Bu tür bekleyen isteklere sahip, içinde buldukları sosyal çevre dışına çıkmayı düşünen göçmenler tespit edilmiştir. Evlenmemiş bekar kızların tanımadıkları bireylerle evlenmeyi isteme sebepleri arasında, kendi tercihlerini kendilerinin kullanabilmeleri ve farklı bir çevreye girmelerine de yardımcı unsur olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Bu belkide Gordon'un (1964) deyiimiyle 'evlilik tavırlarının benimsendiği bir asimilasyon boyutu' olarak değerlendirilebilir. Özellikle yeniden yerleşimden sonra doğan bir grup bekar kızın, akrabalık bağı gibi sebeplerle çocuğunun sakat olmaması gibi-tıbbi gerekçeyle yabancı eş tercihi de bilgi düzeyindeki değişime işaret eder görünmektedir.

Yukarıdaki deneyim farklılıkları gösteren kadınların kent ortamında karşılaştıkları şartlarda pazarlık gücü ve yeniden yerleşime cevapları ve ellerindeki parayı kontrol becerilerine bakılmıştır. Bu yolla, kadınların yeniden yerleşim sürecinde, ücretli çalışma ve diğer faktörlerin etkisinde yaşadıkları değişim ve dönüşümlerin manası anlaşılmaya çalışılmıştır. Ücretli çalışma deneyimi, hanedeki karar mekanizmasına katılım düzeyi, paranın hane içinde kullanımı, tüketim davranışları, mücadele becerileri, etraflarındaki baskı ve destekler gibi konulara odaklanmıştır. Karar verme sürecindeki pozisyonları üzerinde durulmuştur.

Ücretli çalışma konusunda, ekonomik bağımsızlık düşüncesiyle çalışmanın giderek güçlendiği tespit edilmiştir. Bağımsızlık kavramının bu grupta, kapsamının sosyal ve ekonomik bağımsızlığı kapsayacak şekilde, zaman içinde genişleyerek değiştiği görülmüştür. Çalışmayı isteyenlerde, ikincil kazanç ve ailenin ekonomik

ihityacı eski önemini yitirmeye başlamış görünmektedir. Harçlık konusunda, kadınların % 13'ünün harçlığının olmadığı tespit edilmiştir. Harçlığı olanlar ise, harçlık kaynağı, kendine kullanma, kullanma hakkını devretme ve harçlığın danışılması gibi, alt tartışma başlıkları içinde değerlendirilmiştir. Bulgular, temel harçlık kaynağının, ailelerin erkek üyeleri olduğuna ve ücret karşılığı çalışan kadınların, kendi kazançlarını harçlığa yeterince dönüştüremediklerine işaret etmektedir. Harçlığını kendisine kullananların büyük çoğunluğunun, çalışmayan kesimden geldikleri ve annelerle bekar kızların bu çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Foucault (1980) ve Fielding'in (1997) deyimleriyle 'harçlık kullanma hakkının devri' sadece % 11'lik kadın kesiminde görülmüştür. Hakkını devredenlerin çoğunluğunu, çalışan kesimden anneler oluşturmaktadır. Harçlık kaynağında tespit edilen bağımlılık, harçlık kullanım hakkının yanı sıra, harçlığın kullanılması sırasında da kadınlar, dış etkilere açık durumdadır. Bu aşamada, kadınların % 42'si fikir danışmazken, % 45'inin danıştığı tespit edilmiştir. Danışmayan kadınların çoğunluğunu anneler oluştururken, danışanların çoğunluğunu ise bekar kızlar oluşturmaktadır.

Siyasi seçme hakkının kullanımı konusuna bakıldığında, önemli bir kesimin kullanmadığı, kullanmayanlardan bekar kızların bir kısmının yasal yaş engeline takıldığı görülmüştür. Oy kullananların çoğunluğunun, yönlendirme ifade edilse de edilmese de, aileden gelen bir oy geleneğine göre, oy kullandıkları veya bu haklarını kullandırttıkları tespit edilmiştir. Oy kullanamayan, bekar kızlar çıkınca, kullananların dağılımında anneler lehine bir yanlılık ortaya çıkmıştır.

Sağlık konusunda güvencesi olmayanların yanında, güvencesi olduğu tespit edilenlerin çoğunluğunun yine erkek aile üyelerine bağımlı oldukları görülmüştür. Doktor tercihiinde, doktorun cinsiyetinin önemsiz olduğunu ifade edenler çoğunlukta olmasına rağmen, bunların çoğunluğunu anneler oluşturmaktadır. Kadın olurlarsa daha rahat edeceğini ifade edenlerin çoğunluğunun ise, çalışmayan bekar kızlar olduğu belirlenmiştir. Başkasının tercihiine göre doktora gidenlerin oranının az olduğu tespit edilmiştir. Bulgulardan hareketle, kadınların bireysel hisleriyle doktor tercihi yaptıkları ancak, kadın hastalıkları söz konusu olunca çoğunluğun yine kadın doktor tercih ettikleri görülmüştür.

İşe müdahale, konusunda aynı nesil içinde, bu tür müdahale görenlerin Beşinci Bölümde belirtildiği gibi bazılarının aktif-pasif, durağan dönemleri yaşamasına sebep olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak, doğrudan doğruya çalışmalarına müdahale edilenlerin % 78'inin müdahaleyi geçersiz bırakabilecek, kararlılık ve direnci gösterebildikleri tespit edilmiştir. Özellikle, bekar kızların oranı, ön plana çıkmıştır. Evli kızların ise, daha çok uyum eğilimi gösterdikleri belirlenmiştir. Nesiller arası müdahale söz konusu olduğunda, kadınların % 92'si kızının çalışmasını istemektedir. İstenen iş türleri, daha çok resmi ve profesyonel işlerdir. İş türlerinde nesiller arası bir sıçrayışla değişim eğilimi gözlenmiştir. Kadınların % 78'lik büyük çoğunluğu, kızları için istediklerini, erkek çocukları içinde istediklerini vurgulamalarına rağmen, geriye kalan kesimin cinsiyet ayrımı yaptığı ve erkek çocukları için daha iyisini istedikleri belirlenmiştir.

Eğitim konusunda, iç ve dış dinamiklerin önemli etkileri olduğu tespit edilmiştir. Okuma eğilimi gittikçe artmaktadır. Bekleyen yüksek eğitim isteğinin, eğitim konusundaki karar mekanizmasının üç farklı aşamasında, kadınlara farklı katılım imkanlarını çeşitli oranlarda vermektedir. Bu sebeple, değişimin farklı sınırlamalarla karşılaşması muhtemel görünmektedir. Mekanizmanın iç dokusuna bakıldığında, danışılan kesimlerde katılımı görünür hale gelen kadınlar, son aşamalara gelinceye kadar, katılım oranlarında önemli kayıplar vermektedirler. Katılım fırsatını yaratan en önemli unsurun ailece karar verilmesi olduğu görülmüştür. Üniversite eğitimi gibi bir bekleyen isteğin olması halinde, bunun uygulamaya dönüşmesinde, cinsiyet ayrımı çoğunluk için etkili değilken, 25 hanedeki kızlar için engel olabileceği ortaya çıkmıştır. Bu durum, bu hanelerin kızlarının, bazı annelerin kırsal kesimde, eğitim için, yaşadıkları kısıtlamanın şekil değiştirmiş tipini, kent ortamında yaşayabileceğine işaret etmektedir.

Evlilik konusundaki bulgular, kızların annelerine göre daha geç evlendiklerini ve tanımadıkları insanları, eş olarak tercih ettiklerini ortaya koymaktadır. Evlenme kararı verilmiş olanların, kararlarının verilmiş mekanizması ile, evleneceklerin istedikleri mekanizmanın işleyişinde farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Kızlar, kendileri karar vermeyi isterken, ailelerine sadece danışılmasını istemektedirler. Çalışan kesimde, bu konuda, ailece karar verilmesinin, kızların karar mekanizmasına katılım oranını artıran, önemli bir unsur olduğunu ortaya

koymaktadır. Ancak, son karar konusunda, yine oranlarda küçülmeler tespit edilmiştir. Evlilik kararının verilisinde % 85 oranında cinsiyetin etkili olmadığı ortaya çıkmıştır. Geriye kalan kesimde ise, erkekler istediğiyle evlenebilirken, kız çocukları için uygun görülme şartının arandığı belirlenmiştir.

Varsayılan bir taşınma kararında ise, daha önce yoğun taşınma beklentisi olduğundan söz edilen kadınların, içinde bulunabilecekleri karar mekanizması izlenmeye çalışılmıştır. Bulgulara göre, kararın çoğunluğu danışılmadan tek kişi tarafından verilecek gibi görünmektedir. Ailece, kararın verilmesi yine önemli, fırsat yaratıcı olarak ortaya çıkmaktadır. Yine karar aşamalarında sona doğru katılımı daralmalar görülmektedir. Bu daralmalar, ataerkil aile yapısının bir yansıması olarak ortaya çıktığını düşündürmektedir.

Karar verme mekanizmasının farklı konulardaki işleyiş sürecinde, mekanizmanın aşamalarına katılımı, gruplarda izlenen oransal farklar, Arnstein' in (1969) 'vatandaşlık katılım merdivenindeki basamaklar' arasında gidiş gelişlere işaret etmektedir. Ataerkil yapı, zaman zaman kendisini hatırlatsa da, danışılanların etkililik oranının yüksekliği, bu yapıda değişime işaret ederken önceki bulguları da tamamlar görünmektedir: Kadınlar aktif katılımcılar olarak, bazı durumlarda bağımlı konumlarda olsalar da, kendilerine has çözüm yolları üretebilecek beceri ve mücadele yeteneğine sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bulgular kadınların bağımlılık ve bağımsızlıklarının, içinde buldukları şartlara ve şartların önceliklerinde meydana gelen değişimlere bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Karşılaşılan sınırlama ve motivasyonların etkisiyle kadınların davranışları ve bunları yansıtan tarzları farklılaşmaktadır. Gözlenen görüntü veya yansımalar, yaşam sürecinde bazen son kararı (tamamen emek pazarından çekilme veya kalma gibi), kimi zaman da aktif-pasif geçişlerde olduğu gibi durağan dönemleri (uygun fırsat çıkıncaya kadar) yansıtabilmektedir. İşte bu yüzden, bulgular araştırmaların yapıldığı dönemler ve denek grubuna bağlı olarak, farklı görünüşler sunabileceğinden, bulgular ve anlamlarında gözlenebilecek iniş ve çıkışlar için Abadan-Unat'ın (1977) sahte özgürleşme kavramı gibi kavramların kullanılabilirliğini desteklemektedir. Kadınlar, örnek olarak bekar kızlar, iş bırakmaları konusunda daha mücadeleciler görünürken, harçlıklarının kaynağı ve kullanımı konusunda danıştılarıyla veya sosyal güvence açısından daha bağımlı

görünebilmektedirler. Bu Tekeli'nin göçle ilgili, başka bir içerikte, akılcı ve razı olucu göç açıklamalarında kullandığı “kişinin seçiminin önceden hesaplanabilen bir tek sonucu bulunmamaktadır. Kişi için birden fazla çözüm olabilir” sözünü hatırlatmaktadır (Tekeli, 1978:30).

Keban göçmeni kadınlar, 1993 yılına kadar gayri-resmi emek pazarı kesiminde yer almış görülmektedir. Bu görüntü değişme eğiliminde olsa da, devam eden süreçte, sosyal baskılarla ataerkil yapıdaki değişimlerle de yüzleşmek durumundadırlar. Belki de içinde buldukları çalışma ortamı sebebiyle, Kandiyoti'nin deyimiyile “kırsal kesimden gelen ataerkil yapıdaki dönüşümler” ve “kadının değişen rollerindeki değişimlerin” farklı düzeylerde oluşmasından dolayı, kadınların sosyo-ekonomik pozisyonlarında dönüşümler izlenmesine rağmen, her yönde paralel olduğundan bahsetmek mümkün değildir (Kandiyoti, 1990:95). Şehirde yaşamalarına rağmen, belki de kentin saçağına yerleştirildiklerinden, şehrin imkanlarından 1993 yılında, başkalarının eşliğinde şehre inme alışkanlığı, şehre inmek için ekonomik bir maliyetin olması, ilgili hizmetlerin mahallede bulunmaması, ataerkil aile yapısının etkileri, eğitimsel arka plan eksiklikleri gibi unsurların karmaşık etkisi sebebiyle, yeterince faydalanamadıkları gözlenmiştir. Bunlar belki de, Tekeli'nin bahsettiği, ‘kısa mesafedeki göçlerde, ekonomik değişkenlerin kaynaklarda ifade edilen yüksek korelasyon vermeme özelliği’yle (Tekeli, 1978:6) ve De Beauvoir (1949)'un deyimiyile, ‘bir durumda elde edilen özgürlükler ve değişimlerin diğer konulardakini garantilememesinden’ de kaynaklanabileceğini düşündürmektedir. Ancak, bu çalışmanın sonucunda, kadınların heterojen bir grup olduğu ve farklı durumlara farklı şekillerde cevaplar geliştirebildikleri söylenebilir. Bu cevapların görünümü, yaşanan deneyimlere göre, kısa ve uzun vadelere yayılabilmekte ve farklı şekillerde yansıtılabilmektedir. Bu yansımalar, kimi zaman toplumun beklentilerine uygun, kimi zaman da bireyin beklentilerine göre sunulmaktadır.

8.2 YENİDEN YERLEŞİM, BARAJ GELİŞME PROJELERİ VE KADIN KONULU POLİTİKA ÖNERİLERİ

Bu başlık altındaki önerilerin bir kısmı şu şekilde özetlenebilir:

▼ Yeniden yerleşim politikalarında, süregelen bir yamalı bohça davranışı devam etmektedir. Ancak, dünyada ve Türkiye’de yeniden yerleşim projelerinde artışlar olduğu ve daha büyük kitlelerin kısa veya uzun süreli oluşumları artık gelişme projelerinden dolayı devam etmekle beraber, afetler sebebiyle daha büyük çaplıları sıkça gündeme gelmeye başlamaktadır. Bu yeni gelişmeler karşısında karar verilme süresi de, değişiklik yapılabilecek sürelerde kısaltılmak zorunda kalmakta ve acil durumda yeni çıkarılacak kanunlar için de kısıtlı zaman önemli bir problem olabilmektedir. Türkiye’deki gecekondulaşma oranında önemli bir yığılma bulunmaktadır. Yığılan problemler ve ertelenen çözümler, geçici politika ve uygulamalarla geçiştirilemez seviyeye ulaşmış görülmektedir. 1999 Marmara Depremi ve 2004 İstanbul sel baskınını takiben, yeniden yerleşim ve istimlak bağlantılı oluşumlar bizleri, 1900’lerin başında gelişmiş ülkelerin yaşadığı, “yaşanabilir standart altı yerleşimlerin, yaşanabilir yerlere dönüştürülme projeleri” ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu tür ihtiyaçların çerçevelediği bir ortamda, yeniden yerleşim politikalarında bilimsel bulgular ışığında, subjektif kaygılar olmadan vakit varken değişimler yapmak gerekmektedir. Bu değişikliklerin, merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasında paralel bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Abdullahpaşa Mahallesi sınır konulmuş olan kat yapım hakkının sonradan artırılması gibi subjektif kararlara engel olunmalıdır. Yeniden yerleşim amaçlı yapılan binalar iyi kontrol edilmeli ve oturulmazlarsa, yaşanabilir standart altına düşmelerine müsaade edilmemelidir.

▼ Gelişme projelerinde görünmez konumdaki kadınlar, GAP projesinde olduğu gibi görünür hale getirilmelidir.

▼ ÇATOM’ benzeri sivil toplum kuruluşlarının sayıları artırılmalıdır.

▼ Yeniden yerleşimi yaşayan gruplara hizmet etmek için, geçici süreyle oluşturulan devlet birimlerinin ne zaman fesh edileceği ve görevlerinin hangi

devlet brimlerine sürdürüleceği konusu iyi belirlenmeli, hizmetlerini sonlandırmaya geçiş süreçleri iyi hesaplanmalıdır.

✓ Yeni oluşan yasal haklar hakkında ilgili gruplar bilgilendirilerek, yaratılan yeni fırsatların kullanılabilmesi için önleri açılmalıdır.

✓ Yeniden yerleşimin gerçekleştiği ilk dönemlerde, ekonomik adaptasyon için iş imkanı yaratabilecek alternatifler desteklenmelidir.

✓ Sosyal güvenlik kurumlarının dışında kalan kadınlar, güvence altına alınmalıdır. Kadınlara gelir ve güvence sağlayabilecek işsizlik sigortası benzeri güvenceler ve fırsatlar verilebilmelidir.

✓ İş kanununun kapsamı dışındaki kadınları kanun kapsamına alma çalışmaları yapılmalıdır.

✓ Göçmenlerin yaşamsal kaynaklarının oluşum fırsatlarına ve aralarında oluşan gayri resmi organizasyonlarla meydana gelen yeni girişim ve ilişkilere önem verilmeli, bunların uygulamada kullanım alanları düşünölmelidir.

✓ Göçmenlerin yeniden yerleşimin tüm süreçlerinde (yeniden yerleşim öncesi, planlama, uygulama ve sonrası), kendileriyle ilgili uygulamalara ilişkin karar verme süreçlerine aktif katılımı sağlanabilmelidir.

KAYNAKLAR

- Abadan-Unat, N.(1969) 'Turkish Workers in West Germany; A case study', *A.U.S.B.F. Dergisi*, XXIV(1): 21-49.
- Abadan-Unat, N. (1977) 'Implications of Migration on Emancipation and Pseudo Emancipation of Turkish Women', *International Migration Review*, 11(1): 31-37.
- Abadan-Unat, N. (1978) 'The Modernization of Turkish Women', *The Middle East Journal*, 32(3): 291-306.
- Abadan-Unat, N.(ed) (1981) *Women in Turkish Society*. Leiden: E.J.Brill.
- Abadan-Unat, N.(1982) 'The Effect of International Labour Migration on Women's Roles: The Turkish Case', İç Ç. Kağıtçıbaşı (ed) *Sex Roles, Family and Community in Turkey*. USA: Indiana University Press. Ss.207-234
- Abadan-Unat, N.(1992) 'Kadın Araştırmalarının Neden-Amaç ve Kapsamı', İç N. Arat (ed). *Türkiye'de Kadın Olgusu*, İstanbul: Say Yayınları. Ss. 11-24.
- Akşam (29.1.2004) 'ABD'den İki Talep', Akşam Gazetesi-Ekonomi.
- Alacakaptan, A.G.(1993) 'Sınır Aşan Akarsularımız Dicle ve Fıratın, Arap Komşularımızla Büyük Sürtüşmelere Neden Olmaları Beklentileri Abartılıdır', İç.S.Şen (y.haz.) *Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu*, İstanbul: Bağlam Yayınları. Ss.455-472
- Altındal, A. (1992) *Türkiye'de Kadın*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Amin, S.(ed.) (1974) *Modern Migrations in Western Africa*. UK: Oxford University Press.
- Andall, J. (1992) 'Women Migrant Workers in Italy', *Women's Studies International Forum*, 15(1):41-48.
- Arat, Y. (1994) 'Towards A Democratic Society: The Women's Movement in Turkey in 1980s', *Women's Studies International Forum*, 17(2/3): 241-248.
- Arat, Y. (1993) 'Women's Studies in Turkey; From Kemalism to Feminism', *New Perspectives on Turkey*, Fall (9):119-135.
- Arnstein, S. (1969) 'A Ladder of Citizen Participation', *Journal of American Institute of Planners*.

- Arslan, M. (2000) 'Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları ve Belli Başlı Özellikleri'. *Milli Eğitim*, Nisan, Mayıs Haziran (146): 42-48. MEB Yay.
- Atay, M. (1985) *Keban Barajı Nedeniyle Elazığ'ın 1800 Evler Mahallesine Göç Edenlerin Kentleşme Sorunları*. Fırat Üniv. Sosyoloji Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi
- Ballard, R. ve Ballard, C. (1977) 'The Sikhs: The Development of South Asian Settlements in Britain', İç. Watson, J. (ed) *Between Two Cultures: Migrants and Minorities in Britain*. Oxford: Basil Blackwell.
- Bammer, A. (ed) (1994) *Displacements: Cultural Identities in Question*. USA: Indiana University Press.
- Basu, A.M (1992) 'The Status of Women and the Quality of Life Among the Poor', *Cambridge Journal of Economics*, 16:249-267.
- Bauman, Z. (1997) *Freedom*. UK: Open University Press
- Baymur, F. (1978) 'Türk Kadınının Eğitim Sorunları', İç. *Türkiye Kadın Yılı Kongresi*, Ankara: Türkiye Üniversitesi Kadınlar Derneği Yayını. Ss:145-160.
- Beatty, D. (1989) 'India be Dammed', *Geographical Magazine*, June: 10-14.
- Beddoe, D. (1993) 'Back to Home and Duty: women between the wars 1918-1939'. İç. S. Jackson vd. (eds) *Women's Studies*, London: Harvester Wheatsheaf. Ss.122-124.
- Benedict, R.E. (1979) 'The High Dam And The Transformation of The Nile', *The Middle East Journal*, 33(2):119-144.
- Bhattacharya, B. ve Loganathan, M. (1989) 'Social Forces Pervading Narmada Valley Development Project', *Journal of Rural Development*, 8(5): 485-496.
- Bilgili, A.; Aydoğan, F. ve Güngör, C. (1997) 'Doğu Anadolu Bölgesinde Zorunlu Göç Olgusunun Sosyolojik Çözümlemesi: Van Örneği', *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç*, Ankara: DİE, Sosyoloji Derneği. Ss.327-338,
- BM, Ekonomik ve Sosyal Konseyi (1994-1995) <http://www.un.org/esa/coordination/ecosoc/>

- Boals, K. (1976) 'The Politics of Cultural Liberation: Male- Female Relations in Algeria'. İç. B.A. Carroll (ed.) *Liberating Women's History*, USA:Univ. of Illinois Press. Ss.194-212.
- Boserup, E. (1989) *Women's Role in Economic Development*. GB:Earthscan Publications Limited.
- Boyd, M. (1976) 'Occupations of Female Immigrants and North American Immigration Statistics', *International Migration Review*, 10(1):73-81.
- Boyle, P.J. ve Halfacare, K.H (1995) 'Service Class Migration in England and Wales, 1980-1981: Identifying Gender-specific Mobility Patterns', *Regional Studies*, 29(1):43-58.
- BPD (Bölge Planlama Dairesi) (1966a) *Keban Baraj Gölü Altında Kalacak Köy ve Mahallelerin Anket Çalışması Sonucu 1. Kademe Raporu*. Ankara:İİB,BPD.
- BPD (Bölge Planlama Dairesi) (1966b) *Keban Baraj Gölü Altında Kalacak Köy ve Mahallelerin Anket Çalışması Sonucu 2. Kademe Raporu*. Ankara:İİB,BPD.
- BPD (Bölge Planlama Dairesi) (1966c) *Elazığ-Keban Ekonomik Gelişme ve Bölgesel Sanayileşme Etüdü*. Ankara:İİB,BPD.
- Briggs, J. (vd.) (1993) 'Sustainable Development And Resource Management in Marginal Environments: Natural Resources And Their Use in The Wadi Allaqi Region of Egypt', *Applied Geography*, (13): 259-284.
- Brockhoff, M ve Eu, H. (1993) 'Demographic and Socioeconomic Determinants of Female Rural to Urban Migration in Sub-Saharan Africa', *International Migration Review* 27(3): 557-577.
- Brouver, L. ve Priester, M. (1983) 'Living in Between Turkish Women in Their Homeland and in the Netherlands', İç. A. Phizacklea (ed.). *One Way Ticket; Migration and Female Labour*, London: Kegan & Paul. Ss. 113-129.
- Broydon, L. ve Chant, S. (1989) *Women in the Third World: Gender Issues in Rural and Urban Areas*. England: Edward Elgar.
- Budak,G.;Doğan,H.Z;Harlak, H. (1991) 'Çalışan Kadınların Sorunları', *Aile ve Toplum*, 1(1):85-94.

- Burgess, R.G. (1984) *In The Field*. London: Routledge.
- Bussey, K.J. (1996) 'Community Change in an Area of Urban Regeneration:Ferguslie Park, Paisley', *Challenges of the New Millenium, Planning Academics Conference*, İngiltere: Nottingham,27-29 Mart. Basılmamış Tebliğ.
- Caplow, T. (1971) *Elementary Sociology*. New Jersey: Prentice-Hall
- Carnea, M. (1993)'Anthropological and Sociological Research for Policy Development on Population Resettlement', İç M.Carnea ve S.E.Gugenheim (eds.). *Anthropological Approaches to Resettlement: Policy Practice and Theory*, USA: Westview Press Inc.,Ss.13-38.
- Carnea,M. ve Guggenheim, S.E. (eds.) (1993) *Anthropological Approaches to Resettlement*. USA:Westview Press Inc.
- Chambers, R.(1970) *The Volta Resettlement Experience*. London: Palmal Press.
- Cochrane, W. W. ve Bell, C. S. (1956) *The Economics of Consumption Economics of Decision Making in the Household*. USA:Mc Graw Hill.
- Colchester, M.(1989) 'The World Listens to The Indos', *Geographical Magazine*, June: 16-20.
- Colson, E. (1971) *The Social Consequences of Resettlement*, Manchester: Manchester University Press.
- Converse, J.M. and Presser, S. (1986) *Survey Questions Handcrafting The Standardised Questionnaire*. USA: Sage.
- Cushing, B. J. (1993) 'The Effect of The Social Welfare System on Metropolitan Migration in the US, by Income Group, Gender and Family Structure', *Urban Studies*, 30(2): 325-338.
- Çağlar, A. (2003) *Barajlar:Yeniden Yerleşim ve Sosyal Etkiler*. Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları.
- Çakır, S. (1981) *Elazığ İli Gecekondularının Sosyal Antropolojik Etüdü*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.
- De Beauvoir, S. (1949) *The Second Sex*. Çev. H.M.Parshley (1997) London:Vintage.

- Demir, G. (1995) *Karakaya Baraj Sonrasında Meydana Gelen Yapı Değişikliği Kadıköy Örneği*, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniv.Eğitim Fak.
- Denzin, N.K.(1989) *The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods*. Third edition. New Jersey: Prentice-Hall In.
- Dex, S. (1987)*Women's Occupational Mobility: A Lifetime Perspective*. London: Macmillian Press.
- DİE (1993) *Census of Population, Social and Economic Characteristics of Population*. Ankara: State Institute of Statistics (DİE) Prime Ministry Republic of Turkey.
- Diaz, M.L. (1994) 'The Complexity in the Study of Migration on the Latin American Reality'. *Tebliğ. 13. Dünya Sosyoloji Kongresinde Sunulmuştur*. Temmuz-Almanya: Bielefeld.
- DİE (2004) Türkiye'de Kadın Bilgi Ağı, Türkiye'de Kadın Hakları, www.die.gov.tr/tkba/mevzuat.htm
- Dixon-Mueller, R. (1985) *Women's Work in Third World Agriculture*. Geneva:ILO, Women Work and Development no:9
- Doğanay, F. (1997) 'Türkiye'ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi', II.Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplum ve Göç, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayını, DİE Yayını. Ss.194-205.
- Doğanay, H. (1991) 'Erzurum'da Gecekondulaşma Sorunu ve Başlıca Çözüm Yolları', İç, Z.Erdoğmuş, İ.Kır, I.Öner (eds). *Fırat Havzasının Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Kalkınması Sempozyumu 7-9 Nisan 1988*, Elazığ: Fırat Üniversitesi. Ss.479-502.
- DPT (1989) *Türk Aile Yapısı*. VI.Beş Yıllık Kalkınma Planı Ö.İ.K Raporu. Ankara:DPT
- DSİ (1992) *Türkiye'deki Barajlar ve Hidro Elektrik Santraller*. Ankara:DSİ
- Ecevit, Y. (1997) 'Kalkınma Projelerinin bir Sonucu Olarak Göç:Boyabat Barajı Örneği', II.Ulusal Sosyoloji Kongresi Toplum ve Göç, Ankara:Sosyoloji Derneği. Ss.72-80
- Elazığ (1992) *Elazığ İl Yıllığı '92*. Ankara: Aydoğdu Ofset.
- Elizaga, J.C. (1972) 'Internal Migration: An Overview', *International Migration*, 6(2):121-146.

- Erder, L. (1981) 'The Women of Turkey: A Demographic Overview', İç N. Abadan-Unat (ed). *Women in Turkish Society*, Leiden: E.J. Brill. Ss.41-58.
- Erdoğan, Z.; Kır, İ ve Öner, İ (y.haz) (1991) *Fırat Havzasının Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Kalkınması Sempozyumu*, Elazığ:Fırat Üniversitesi Yayını.
- Ergücü, N. (1991) 'Keban Holding A.Ş. ve Fırat Havzasına İktisadi Yönden Etkileri', İç Z.Erdoğan, İ.Kır ve İ.Öner (y.haz.) *Fırat Havzasının Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Kalkınması Sempozyumu*, Elazığ:Fırat Üniversitesi Yayını. Ss.127-132.
- Erkut, S. (1982) 'Dualism in Values Toward Education of Turkish Women', İç Ç.Kağıtçıbaşı (ed). *Sex Roles, Family and Community in Turkey*, USA: Indiana University Press. Ss.121-132.
- Erman, T. (1997) 'Squatter (gecekondu) Housing Versus Apartment Housing: Turkish Rural -to-Urban Migrant Residents' Perspectives', *Habitat INTI*. 28(1):91-106.
- Evetts, J. (ed) (1994) *Women & Career: Themes and Issues in Advanced Industrial Societies*. London: Longman.
- Eyüpgiller, S. (1991) 'Sosyal ve Ekonomik Kalkınmanın Bir Aracı Olarak Sermaye Piyasasının Geliştirilmesi', İç Z.Erdoğan, İ.Kır ve İ.Öner (y.haz.) *Fırat Havzasının Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Kalkınması Sempozyumu*, Elazığ:Fırat Üniversitesi Yayını. Ss. 109-120.
- Fahim, H. M. (1983) *Egyptian Nubians: Resettlement and Years of Coping*. Salt Lake City: University of Utah Press.
- Fazlıoğlu, A. ve Tuğrul, İ. (1997) 'Şanlıurfa Kırsal ve Kentsel Alanında Çok Amaçlı Toplum Merkezi Pilot Uygulaması', İç. *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç*, Ankara: Sosyoloji Derneği, DİE. Ss.580-588.
- Fernandes-Serra, M.T.(1993) 'Resettlement Planning in the Brazilian Power Sector: Recent Changes in Approach' İç. M.Carnea, ve S.E.Guggenheim,(eds.) *Anthropological Approaches to Resettlement*. USA: Westview Press Inc. Ss.63-85.
- Fernandez-Kelly, M.P. ve Garcia, A. M. (1992) 'Power Surrendered, Power Restored: The Politics of Work and Family Among Hispanic Garment

- Workers in California and Florida', İç. L. A. Tilly and P.Gurin (eds) *Women, Politics and Change*, USA: Russel Sage Foundation. Ss.130-149.
- Fernia, R. (1963) 'The Ethnological Survey of Egyptian Nubia', *Current Anthropology*, February:122.
- Fielding,M. (1997) 'Empowerment: emancipation or enervation ? ' İç. *Education, Authonomy and Democratic Citizenship: Philosophy in a Changing World*, David Bridges (ed). London:Routledge. Ss.178-186.
- Finet, J. (1992) 'Canada: Cree people in their region of James Bay', *Geographical Magazine*, LXIV(3):47
- Folger, J. (1953) 'Some Aspects of Migration in the Tennessee Valley', *American Sociological Review*, 18(1); 200-214.
- Foucault, M. (1980) 'Two Lectures'. İç. C.Gordon (ed.) *Power/ Knowledge: Selected interviews and other Writings 1972-1977*, London: Harvester Wheatsheaf.
- Foucault,M. (1977)'Nietzche, Genealogy, History', İç. D.F.Bonchard (ed). *Language, Counter-Memory, Practice*. Ithaca, NY: Coronell University Press.
- Fowler, F.J. and Mangione, T. (1990) *Standardised Survey Interviewing: Minimising Interviewer-Related Error*. USA: Sage.
- GAP (1993-2004) <http://www.gap.gov.tr/Turkish/BB/>
- Giddens, A. (1989) *Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Gilbert, A. (1994) 'Third World Cities:Poverty, Employment, Gender Roles and the Environment During a Time of Restructuring', *Urban Studies*, 31(4/5):605-633.
- Goldman, A.I. (1970) *A Theory of Human Action*. New Jersey:Prentice Hall.
- Gordon, M. (1964) *Assimilation In American Life: The Role of Race, Religion and National Origins*, New York: Oxford University Press.
- Gökçe,B. (1976) 'Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme', *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 8/sayı 1-2
- Grabowski, R. ve Shields, M.P. (1996) *Development Economics*. USA:Blackwell
- Gracie, C. (1992) 'Hydrology', *Geographical Magazine*, LXIV(6):54.

- Grimshaw, J. (1993) 'Practices of Freedom', İç. Ramazanoğlu (ed.). *Up Against Foucault*, London: Routledge. Ss.51-72.
- Gugler, J. (1994) 'The Gender Transition in Rural-Urban Migration: How Women Come to Dominate in Urban Populations', *Tebliğ. 13. Dünya Sosyoloji Kongresinde Sunulmuştur*. Temmuz-Almanya: Bielefeld.
- Gugler, J. ve Flanagan, W.G. (1978) *Urbanization and Social Change in West Africa*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gülöksüz, G. (1985) *The Beritan Nomads Over the Time and the Problems of Settlement*. Ankara: ODTÜ. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Güven, E. (1994) 'Ünite 4 İş Hukukunun Uygulama Alanı, Ünite-5 İş İlişkisinin Kurulması' İç Ö.Z. Altan (Ed), *İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku* Eskişehir: Anadolu Üniv. Yay No:79. S:50-82.
- Hakim, C. (1987) *Research Design*. London: Allen & Unwin.
- Haralambos, M. ve Holborn, M. (1991) *Sociology: Themes and Perspectives*. Third edition, London: Collins Educational.
- Harrison, D. (1988, 1991) *The Sociology of Modernization and Development*. London: Routledge.
- Hirsch, M. (1994) 'Pictures of a Displaced Girlhood', İç. A. Bammer (ed) *Displacements: Cultural Identities in Question*, USA: Indiana University Press. pp.71-89.
- Holcomb, B. (1984) 'Women in the City', *Urban Geography*, 5(3): 247-254.
- Holcomb, B. (1996) 'Geography and Urban Women', *Urban Geograpy*, 7(5):448-456.
- Hürol Al, Y. (ed) (1998) *Van Dosyası, Teknolojik Afet, Zorunlu Göç, Yoksulluk, Mimarlık*, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayını.
- ILO (1984) *Rural Development and Women in Africa*. Geneva: ILO
- Ingersoll, T. G. (ed) (1966) *BUI Resettlement Study: A Report for The Ministry of Fuel and Power*. Ghana: Kumasi.
- Inkeles, A ve Smith, D.H. (1974) *Becoming Modern: Individual Change in Six Developing Countries*. London: Heineman.
- Inkeles, A. ve Holsinger, D.B (ed) (1974) *Education Individual Modernity in Developing Countries*. Leiden: E.J.Brill.

- İİB, Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü (1984) 805 *Hanede İkamet Edenlerin Listesi*. Elazığ: Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü. Yayımlanmamış Liste
- İİB, Bayındırlık ve İskan Müdürlüğünün Kaydı (1973) 805 *Hanenin Sahiplerinin Noter Tasdikli Listesi*. Elazığ: Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü. Yayımlanmamış Liste
- İnan, A. (1962) *The Emancipation of Turkish Woman*. Netherlands: UNESCO.
- Jacobs, S. (1995) 'Changing Gender Relations in Zimbabwe: The case of individual family resettlement areas', İç D. Elson (ed). *Male Bias In The Development Process*, Manchester: Manchester Univ. Press. Ss.51-82.
- Jansen, C.J. (1970) *Readings in the Sociology of Migration*. London: Pergamon Press.
- Kabadayı, R. (1997) 'Kente Gelenlerin Eğitim İhtiyacı', İç. *Toplum ve Göç*, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi. Ankara: Sosyoloji Derneği. Ss.605-614
- Kağıtçıbaşı, C. (1991) 'Individualistic vs. Relational Models of Man: The Case of an Intervention Research', İç. M.B. Kıray (ed) *Structural Change in Turkish Society*, USA: Indiana University Turkish Studies. Ss.59-74.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (ed). (1982) *Sex Roles & Family, Community in Turkey*. USA: Indiana University Press.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1981) 'Value of Children, Women's Role and Fertility in Turkey', İç. N. Abadan-Unat vd. (eds.) *Women in Turkish Society*, Leiden: E.J. Brill. Ss.74-95.
- Kandiyoti, D. (1982) 'Urban Change and Women's Roles in Turkey: an Overview and Evaluation', İç Ç. Kağıtçıbaşı (ed). *Sex Roles & Family, Community in Turkey*, USA: Indiana University Press. Ss.101-120
- Kandiyoti, D. (1981) 'Dimensions of Psycho Social Change in Women: An Intergenerational Comparison', İç. N. Abadan-Unat (ed). *Women in Turkish Society*, Leiden: E.J. Brill. Ss.233-258.
- Kandiyoti, D. (1990) 'Rural Transformation in Turkey and Its Implications for Women's Status'. İç. F. Özbay (ed) *Women, Family and Social Change in Turkey*. UNESCO. Ss:91-104.

- Katz, C. ve Monk, J. (eds) (1993) *Full Circles Geographies of Women Over Life Course*. London: Routledge.
- Kazgan, G. (1981) Labour Force Participation, Occupational Distribution, Educational Attainment and the Socio-Economic Status of Women in the Turkish Economy' İç. N.Abadan-Unat (ed vd.) *Women in Turkish Society*, Leiden: E.J.Brill. Ss.131-159.
- Kır, I (1993) *GAP'tan Önce Harran Kasabasının Sosyal Yapısı*.Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi
- Kıray, M. (1964) *Ereğli*. Ankara:İletişim Yayınları.
- Kıray, M. (1981) 'The Women of Small Town', in N.Abadan-Unat (eds. D.Kandiyoti ve M.B.Kıray ile birlikte). *Women in Turkish Society*, Leiden: E.J.Brill. Ss.259-278.
- Kıray, M. (1982) 'Changing Patterns of Patronage : a study in structural change', İç Ç.Kağıtçıbaşı (ed). *Sex Roles, Family and Community in Turkey*, USA: Indiana University Press. Ss.269-294.
- Kıray, M. (1976) 'The New Role of Mothers: Changing Intra-Familial Relationships in A Small Town in Turkey' İç J.G. Peristiany (ed). *Mediterranean Family Structures*, Cambridge: Cambridge University Press. Ss.261-271.
- Kıray, M. (ed) (1991) *Structural Changes in Turkish Society*. USA: Indiana University Press.
- Kish, L. (1965) *Survey Sampling*. USA: John Wiley & Sons In.
- Klineberg, S.L. (1974) 'Parents, Schools and Modernity', in A. Inkeles and D.B.Holsinger (eds). *Education and Individual Modernity in Developing Countries*, Leiden: E.J.Brill. Ss.65-88.
- Kongar, E. (1976) 'A Survey of Familial Change in Two Turkish Gecekondu Areas' İç. J.G. Peristiany (ed). *Mediterranean Family Structures*, Cambridge: Cambridge University Press. Ss.205-218.
- Koyunlu, A. (1982) 'The Village Settlement of Munzuroğlu-Observations on Housing', İç. *Keban Project 1974-1975 Activities*, Ankara:ODTÜ, Keban Projesi Yayınları Serisi 1, no:7. Ss.233-265.

- Kuban, D. (1970) '1968 Yazında Keban Barajı Bölgesinde Köy Mimarisi İncelemeliyle İlgili Ön Rapor', İç. *1968 Yaz Çalışmaları*, Ankara:ODTÜ, Keban Projesi Yayınları Serisi 1. Ss.173-182.
- Kut G. (1993a) 'Burning Waters: The Hydropolitics of the Europhrates and Tigris', *New Perspectives on Turkey*, (9): 1-17.
- Kut, G (1993b) 'Ortadoğu Su Sorunu:Çözüm Önerileri', İç.S.Şen (y.haz.) *Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu*, İstanbul:Bağlam Yayınları. Ss.487-500.
- Kuyaş, N. (1982) 'Female Labor Power Relations in the Urban Turkish Family', İç Ç. Kağıtçıbaşı (ed). *Sex Roles & Family, Community in Turkey*. USA: Indiana University Press. Ss.181-206
- Lee-Smith (1994) 'Subsistence From The Environment: Pressures on Women in The Urbanization Process', *Tebliğ 13. Dünya Sosyoloji Kongresinde Sunulmuştur*. Temmuz-Almanya: Bielefeld.
- Lewis, D. (1991)'Drowning by Numbers', *Geographical Magazine* LXII(9): 34-38.
- Lindsey, L.L. (1994) *Gender Roles:A Sociological Perspective*. New Jersey:Prentice Hall.
- Little, J. (1994) 'Women's Initiatives in Town Planing in England', *Town Planning Review (TPR)*, 65(3): 261-276.
- Lloyd, A. ve Fallers, M.C. (1976) 'Sex Roles in Edremit', İç J.G. Peristiany (ed). *Mediterranean Family Structure*, Cambridge: Cambridge University Press. Ss. 243-260.
- Louis, N. (1992) 'Gullags and Goldmines', *Geographical Magazine*, February 29-34.
- Lukes, S. (1993) 'Power' İç. Outhwaite, W.; Bottomore,T (eds) *The Blackwell Dictionary of Twentieth-Century Social Thought*. GB:Blackwell. Ss.504-505.
- Madhok, S. (1992) 'S.E. Asia: Introduction' in Women's Feature Service. *The Power to Change: Women in the Third World Redefine Their Environment*, London: Zed Books. Ss.119-127.
- Marshall, G.; Rose, D.;Newby, H. and Vogler, C.
(1993) *Social Class in Modern Britain*. London: Routledge.

- Marshall, T.H. (1963) 'The Nature and Determinants of Social Status' İ K.Thompson and J. Tunstall (ed) *Sociological Perspectives*, England: The Open University Press, (1971). Ss.288-298.
- May, T. (1993) *Social Research*. USA: Open University Press.
- Mc dowell, L. (1993) 'Space, Place and Gender Relations Part I: Feminist Empricism and The Geography of Social Relations', *Progres in Human Geography*, 17(2):157-179.
- Merton, R.K. (1957) 'Role-Sets', İ K.Thompson and J. Tunstall (ed) *Sociological Perspectives*, England: The Open University Press, (1971). Ss.209-219.
- Milli Eğitim www.meb.gov.tr/index1024.htm
- Mills-Tetty, R. (1986) 'New Bussa: The Township and Resettlement Housing', *TWPR*, 8(1): 31-49.
- Molyneux, M. (1981) 'Women's Emancipation Under Socialism: a model for the Third World ?', *World Development*, 9(9/10): 1090-1037.
- Morgan A.E. (1937) 'Sociology in the TVA', *American Sociological Review*, 2(2):157-165.
- Morokvasic, M. (1983) 'Women in Migration: Beyond the Reductionist Outlook', İ A. Phizacklea (ed). *One Way Ticket*, London: Kegan & Paul. Ss.13-31.
- Morokvasic, M. (1991) 'Fortress Europe and Migrant Women', *Feminist Review*,39: 69-84.
- Morris, A.(1987) 'Regional Development, Trends and Policies', İ. D.Preston (ed.) *Latin American Development, Geographical Perspectives*, UK:Longman Scientific &Technical. Ss.141-168.
- Moser, C.A. and Kalton, G. (1971) *Survey Methods In Social Investigation*. London: Heineman Educational Books Ltd.
- Moser, C.O. (1995) 'Women, Gender and Urban Development Policy', *TWPR*, 17(2):223-235.
- Moser, C.O. (1989) 'Gender Planning in the Third World: Meeting Practical and Strategic Gender Needs', *World Development*, 17(11): 1799-1825.

- Muller, M. (1990) 'Room for One's Life: Women, Houses and Social Change', *Habitat International*, 14(4): 43-50.
- Nachmias, C.F and Nachmias,D. (1992) *Research Methods in The Social Sciences*.Fourth edition, London: Edward Arnold.
- Nicholson, D.(1992) 'Unblocking An Inland Artery', *Geographical Magazine*, LXIV(9):30-33.
- Niezen, R. (1993) 'Power and Dignity the Social Consequences of Hydroelectric Development for the James Bay Cree', *Canadian Review of Sociology and Anthropology*, 30(4):510-529.
- Nowikowski, F. (1993) 'Opposition to Hidrovia Project Grows', *Geographical Magazine*, November: 6-7.
- O'bannon, B. (1994) 'The Narmada River Project; Toward A Feminist Model of Women in Development', *Policy Sciences*, 27(2-3):247-267.
- Oakley,A (1972) *Sex, Gender and Society*.Londra:Maurice Temple Smith
- Oakley,A (1995) *The Sociology of Housework*.Oxford:Blackwell
- Ohmagari , K. & Brekes, F. (1997) 'Transmission of Indigenous Knowledge and Bush Skills Among the Western James Bay Cree Women of Subartic Canada',*Human Ecology*,25 (2):197-222.
- Okman-Fişek,G. (1982) 'Psychopathology and the Turkish Family: A Family Systems Theory Analysis', İç. Ç.Kağıtçıbaşı (ed.) *Sex Roles, Family and Community in Turkey*. USA:Indiana Univ. Press. Ss.295-322
- Oppenheim, A.N. (1992) *Questionnaire Design, Interviewing and Attitude Measurement*. London: Printer Publishers.
- Oppenheimer, V.K. (1972) 'Demographic Influence on Female Employment and the status of Women', *AJS* , 78(4):946-961.
- Öç, T. (1974) *Assimilation of Displaced Rural Migrants in Istanbul and Samsun and the Role of Mass Media in These Process*. USA:Pensilvanya Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi
- Öç, T. ve Tiesdell, S. (1994) 'Planning in Turkey', *Habitat International*, 18(4): 99-116.

- Öncü, A. (1981) 'Turkish Women in the Professions: Why so many?', İç, N.Abadan-Unat (ed vd.). *Women in Turkish Society*, Leiden: E.J.Brill. Ss. 181-193.
- Özbay, F. (1982) 'Women's Education in Rural Turkey', İç. Ç. Kağıtçıbaşı (ed). *Sex Roles, Family & Community in Turkey*, USA: Indiana University Turkish Studies. Ss:133-150.
- Özbay, F. (1994) 'Women's Labor in Rural and Urban Settings', *Boğaziçi Journal*, 8(1-2):5-19.
- Özer, A. (1998) *Modernleşme ve Güneydoğu*, İstanbul: İmge Kitabevi
- Pahl, J. (1991) 'Money and Power in Marriage'. İç. *Gender, Power & Sexuality* P. Abbot ve C. Wallace (eds.), London: Macmillan. Ss:41-57.
- Patton, M.Q. (1990) *Qualitative Evaluation and Research Methods*. USA: Sage.
- Payne, G., Payne, J. ve Chapman, T. (1983) 'Trends in Female Social Mobility', İç. Eva Gamarnikow (et.all., eds). *Gender, Class and Work*, London: Heineman.
- Penn, R. ; Rose, M. ve Rubery, J. (ed.)
(1994) *Skill and Occupational Change*. Oxford: Oxford Univ. Press.
- Petersen, W. (1970) 'A General Typology of Migration', İç C.J.Jansen (ed). *Readings in The Sociology of Migration*, London: Pergamon Prs. Ss.49-68.
- Pieterse, J.N (ed.) (1992) 'Emancipations, Modern and Postmodern', *Development and Change*, 23(3):5-41.
- Portes, A. (1994) 'The Economic Sociology of International Migration', *Tebliğ 13. Dünya Sosyoloji Kongresinde Sunulmuştur*. Temmuz-Almanya: Bielefeld.
- Qvortrup, J. (1985) 'Placing Children in the Division of Labour' İç. P.Close & R. Collins. *Family and Economy in Modern Society*. London: Macmillan. Ss. 129-145.
- Qvortrup, J. (ed) (1987,b) 'The Sociology of Childhood', *International Journal of Sociology*, 17(3)
- Qvortrup, J. (1987) 'Introduction' *International Journal of Sociology*, Fall:3-37.
- Qvortrup, J. (1990) 'Childhood as a Social Phenomenon-An Introduction to Series of National Reports', *Eurosociol*, 36:1-39.

- Radcliffe, S.A. (1995) 'Book Review: Women's Voices from the Rainforest' Janet Gabriel Townsend ve U.Arevillage, J. Bain, S. Cancing, S. Frenk, S. Pacheca and E.Perez'in işbirliğiyle eds. London and New York: Routledge 1995', *TWPR*, 17(2): 248-249.
- Radikal (2003) 13 Ekim, 'Şekercinin tadı ithalatla kaçtı' <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=885748tarih=13/09/2003>
- Ramazanoğlu, C. (ed.) (1993) *Up Against Foucault*, London:Routledge. Ss.51-72
- Rees,T.(1992) *Women and The Labour Market*, London: Routledge.
- Reiter, E. ve Luxton, M. (1991) 'Overemancipation ? Liberation ? Soviet Women in the Gorbachev Period', *Studies in Political Economy*, 34(spring): 53-73.
- Resmi Gazete* (1955) 27 Nisan
- Resmi Gazete* (1966) 15 Ekim
- Resmi Gazete* (1969) 18 Temmuz
- Resmi Gazete* (1970) 29 Haziran
- Resmi Gazete* (1971) 18 Ocak
- Richards, C. (1993) 'Water Supply', *Geographical Magazine*, LXV(2):46.
- Rowland S.ve Shea, S. (1991) 'Empowering Women-Self Autonomy and Responsibility', *Western Political Quarterly*, 44(3): 605-624.
- Sağ,V.; Güldiken,N; Çağlayandereli,M. (1997) 'Sivas'ta Göç Olgusunun Siyasal Katılma Üzerine Etkileri'. İç. *Toplum ve Göç*, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi. Ankara: Sosyoloji Derneği. Ss.393-423
- Sağlık Bakanlığı (2004) 'Sağlık Mevzuatı'. www.saglik.gov.tr/codes/mevzuat_goster.asp?mid=733
- Sanalan, T., Elvan, L. (1998) 'Devlet Yardımları (Teşvikler)' İç, *Doğu Anadolunun Kalkınması, Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu Sempozyumu*. Elazığ, 22-24 Ekim.
- Sandercock, L. Ve Forsyth, A. (1992) 'A Gender Agenda: New Directions for Planning Theory', *Journal of the American Planning Association (APA)*: 58 (1):49-59.
- SAPRDA (1997,a) *ÇATOM (Multi-Purpose Community Centers)*. Ankara:SAPRDA.

- SAPRDA (1997,b) *Recent Situation in the Southeastern Anatolia Project as of October 1997*. Ankara:Afsaroğlu Matbaası.
- Scott,J. (1992) 'Experience', İç. J.Buttlar ve J.W.Scott (eds.) *Feminist Theorize the Political*, London:Routledge. Ss.22-40.
- Selznick, P. (1966) *TVA and the Grass Roots, A Study in The Sociology of Formal Organization*. USA: Harper Torchbooks.
- Sencer, T. (1978) *Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu*. Ankara: ODTÜ.
- Sencer, Y. (1979) *Türkiye 'de Kentleşme*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
- Sgritta , G.B. (1987) 'Childhood, Normalization and Project', *International Journal of Sociology*, Fall:39-57.
- Sıvacıoğlu, M. (1991) 'Avrupa Topluluğunda Kadın-Erkek Eşitliği ve Bunun Türk Mevzuatı İle Karşılaştırılarak Değerlendirilmesi'. *Aile ve Toplum*, 1(1):5-9.
- Silier, O. (1976) *Keban Köylerinde Sosyo Ekonomik Yapı ve Yeniden Yerleşim Sorunları*. Ankara: ODTÜ.
- Silverman, D (1993)*Interpreting Qualitative Data: Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. London: Sage Publications.
- Sosyoloji Derneği (1997) *II.Ulusal Sosyoloji Kongresi Toplum ve Göç*, Ankara: Sosyoloji Derneği, DİE.
- Southeastern Anatolia Project Regional Development Administration (SAPRDA) (1994) *Women's Status in the GAP Region and Their Integration to the Process of Development*. Ankara: Afsaroğlu Matbaası.
- Spren, M and Zwaagstra, R. (1994) 'Personal Network Sampling, Out Degree Analysis and Multilevel Analysis: Introducing the Network Concept Studies of Hidden Populations'. *International Sociology*, 9(4):475-491.
- Stake, R.E. (1994) 'Case Studies', İç. Norman Denzin and Yuanna Lincoln (eds.). *Handbook of Qualitative Research*, Ss.236-247. London: Sage.
- Şenyapılı, T. (1981) 'A New Component in Metropolitan Areas. The Gecekondu Women', İç N. Abadan-Unat (ed). *Women in Turkish Society*, Leiden: E.J.Brill. Ss.194-218.

- Taneeranon, S. (1994) 'Female Rural-Urban Migration in Thailand, Malaysia, India and Nepal', *Tebliğ 13. Dünya Sosyoloji Kongresinde Sunulmuştur*. Temmuz-Almanya: Bielefeld.
- Taylor, L. (1993) 'The World Bank and Environment; The World Development Report 1992', *World Development*,21(5): 869-881.
- Taylor,J.H (1976) *The Half-Way Generation: A study of Asian Youths in Newcastle Upon Tyne*. UK: Slough, NFER Publishing Company.
- Tekeli, İ. (1982) *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Tekeli, İ. (1978) 'İç Göç Teorileri ve Politikaları Arasındaki İlişkiler'. İç. İ.Tekeli ve L. Erder. *Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi. Ss:15-41.
- Tekeli, Ş. (1988) *Kadınlar İçin*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Tekeli, Ş. (1981) 'Women in Turkish Politics', İç N.Abadan-Unat (ed vd.) *Women in Turkish Society*, Leiden: E.J.Brill. Ss.293-310.
- Tekeli, Ş. (ed) (1995) *1980'ler Türkiyesinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, İstanbul: İletişim Yay. Aş.
- Thompson, M.A (1970) A Study of Generational Differences in Immigrant Groups with Particular Reference to Sikhs. *Yayımlanmamış M.Phil Tezi*. London School of Economics: SOAS.
- Tienda, M ve Booth, K.(1991) 'Gender, Migration and Social Change', *International Sociology* ,6(1):51-72.
- Tilly,L.A &Scott,J.W (1989) *Women, Work & Family*. London: Routledge.
- Timur,S.(1972) *Türkiye'de Aile Yapısı*. Ankara:Hacettepe Üniv. Yay.
- Tiryakioğlu, B. (1991) *Milletlerarası Özel Hukukta Çocuklara İlişkin Kurallar*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını.
- TMMOB Basın Duyurusu (2004) 'Kaya GÜVENÇ Yönetim Kurulu Başkanı ABD Ziyaretinde Cargill Konuşuldu Mu?' <http://www.tmmob.org.tr>
- Townsend, J.G. (1993) 'Gender and the Life Course on the Frontiers of Settlement in Colombia'. İç. C.Katz &J.Monk (eds). *Full Circles: Geographies of Women Over the Life Course*. London: Routledge Ss.138-155.
- Türkiye'de Kadın Bilgi Ağı (2004) 'Kadın Hakları', http://www.die.gov.tr/tkba/kadin_haklari.htm

- Twidel, J. (1992) 'Renewable Energy From Sun, Wind and Waves', *Geographical Magazine*, 45-49.
- United Nations (UN) (1974) Human Settlements: The environmental challenge (*BM Tebliği, Stockholm İnsan Çevresi Konferansı, 1972*). UK: Macmillan Press.
- Variş, F. (1978) 'Türkiye'de Kadın Eğitimi' İç. *Türkiye Kadın Yılı Kongresi*, Ankara: Türkiye Ünitersiteli Kadınlar Derneği Yayını. Ss:139-144.
- Vaus, D.A. (1991) *Surveys In Social Research*. Third edition, London: Allen & Unwin.
- Walby, S. (1990) *Theorizing Patriarchy*. UK: Blackwell
- Waterhouse, R. (1992) 'Mozambique: Not Quite Out of the Woods, Irrigation Scheme Leaves Farmers High and Dry' İç. Women's Feature Service. *The Power to Change: Women in the Third World Redefine Their Environment*, London: Zed Books. Ss.70-76.
- Watson, T.J (1987) *Sociology, Work & Industry*. İkinci basım. London: Routledge.
- Wesemael-Smith, L.V. (1990) 'Women's Roles in Creating the Urban Habitat', *Habitat International*, 14(4): 51-63.
- Westwood, S. ve Bhachu, P. (eds) (1988) *Enterprising Women: ethnicity, economy and gender relations*, London: Routledge.
- White, J.B. (1994) *Money Makes Us Relatives. Women's Labor in Urban Turkey*. USA: Univ. of Texas Press.
- Willis, K (1995) 'Book Review: Poverty in the 1990s: The Responses of Urban Women, Fatima Meer (ed)'. Paris UNESCO and The International Science Council 1994', *TWPR*, 17(2): 247-248.
- Women's Feature Service (WFS) (1992) *The Power to Change*. WFS, New Delhi: Raj Press.
- World Confederation of Labour (WCL) (1973) 'The World Confederation of Labour and Migration Questions', *The International Migration Review (IMR)*, 7(3): 289-322.
- Wruster, G. ve Ludwar-Ene, G. (1994) Women Professionals in Kenya and Nigeria: Rural Versus Urban Community, *Tebliğ 13. Dünya Sosyoloji Kongresinde Sunulmuştur*. Temmuz-Almanya: Bielefeld.

- Yalçın,H. (1982) 'A study on the villages of Han İbrahim Şah (Esenkent). İç. Keban Project 1974-1975 Activities, Ankara:ODTÜ: Keban Projesi Yayınları, seri:1,No:7. Ss.134-138.
- Young, G., Fort,L., Daner, M. (1994)'Moving from the Status of Women to Gender Inequality: Conceptualisation, Social Indicators and an Empirical Application'. *International Sociology*, 9(1):55-85.
- Young, M. ve Willmot,P. (1957) *Family and Kinship in East London*.London: Routledge.
- Zlotnik,H. (1995) 'The South to-North Migration of Women' *International Migration Review (IMR)*, 29(1):229-254.
- (1992) 'A damming Indictmen', *Geographical Magazine*, LXIV(11):39.
- (1992) 'Hydrology', *Geographical Magazine*, LXIV(12):46.
- (1992) *Geographical Magazine*, LXIV(11).
- (1993) 'Dammed Determined', *Geographical Magazine*, June: 29.
- (1993) 'Three Georges Still on Stream', *Geographical Magazine*,(5): 30-31.
- (1993) 'Greek Dam Project Reassessed', *Geographical Magazine*, LXV(12):7.

-EK-A. TABLO VE ŞEKİLLER**TABLolar**

Tablo A.3.1	Not Defterindeki Kayıt Örneği.....	371
Tablo A.3.2	APM'deki Hanelerdeki Anne ve Bekar Kızları İçine Alan Ulaşılabilir Kadın Çetele Formu.....	372
Tablo A.3.3	Mülakat Sürelerinin Mülakat Türlerine Göre Dağılımı.....	373

ŞEKİLLER

Şekil A.3.1	Geliştirilen Bilgi Kartı Örneği.....	374
Şekil A.4.1	Keban Barajı Göçmenlerinin Baraj Gölü Havzasındaki Orijinal Yerleşimlerinden Çıkarılma Sırası.....	375
Şekil A.4.2	Yeniden Yerleşimin Finansman Kaynakları.....	376
Şekil A.4.3	Keban Barajı Göçmenlerinin Kente Yeniden Yerleşiminde Devletin Rolü.....	377
Şekil A.4.4	Yeniden Yerleşim Alanının Birinci Bölümünün Yerleşim Şekli	378
Şekil A.4.5	Yeniden Yerleşim Alanının İkinci Bölümünün Yerleşim Şekli	379
Şekil A.4.6	Yeniden Yerleşim Alanının Üçüncü Bölümünün Yerleşim Şekli	380
Şekil A.7.1	Arnstein'in Vatandaşın Katılım Merdiveni.....	381
-EK-B: B GRUBU MÜLAKAT FORM ÖRNEĞİ.....		382

-EK-C- ARAŞTIRMANIN İZİNİ**-EK-D- ÖZGEÇMİŞ**

Tablo A.3.1: Not Defterindeki Kayıt Örneği (geliştirilmiş veri).

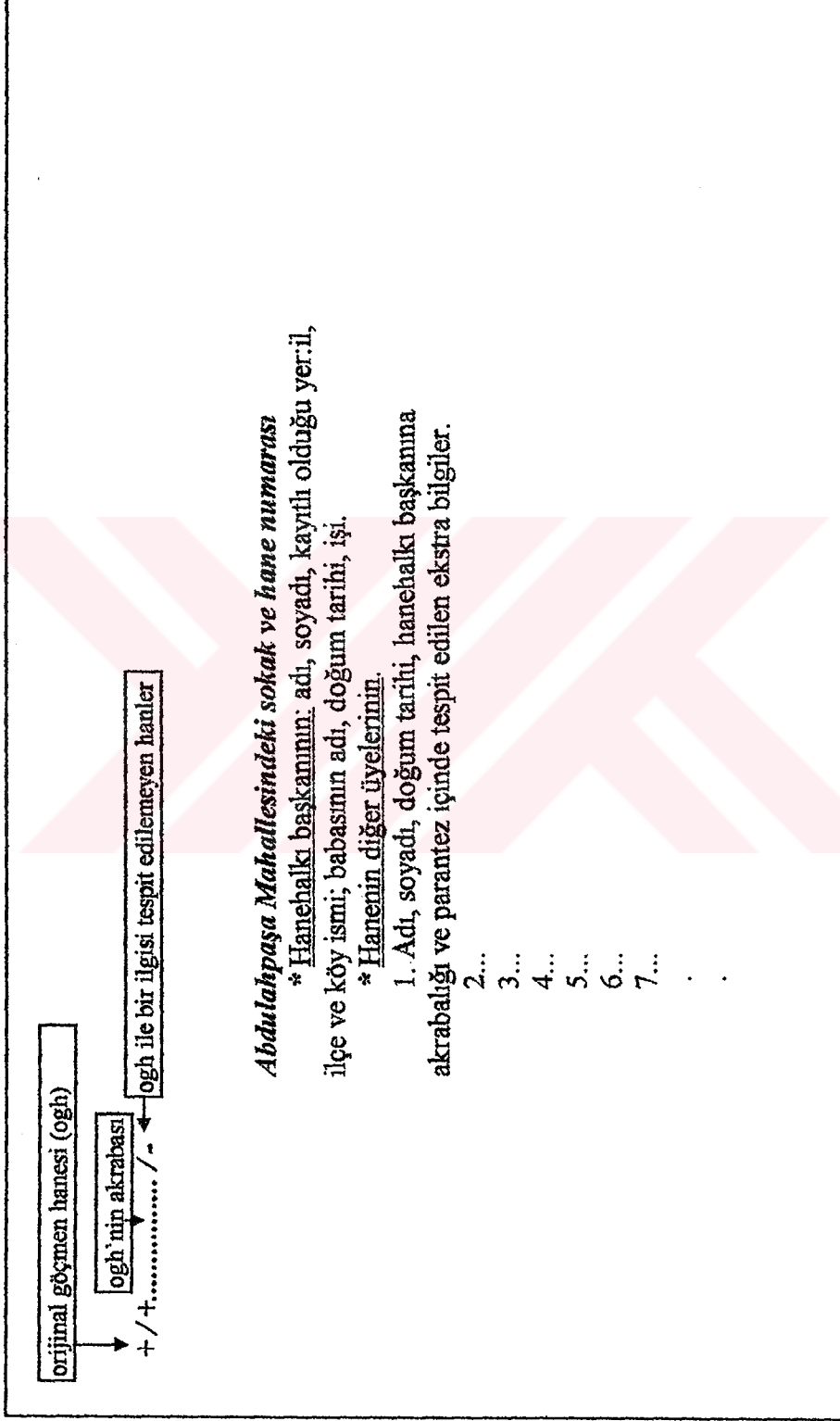
<i>Soyad, ad</i>	<i>Babasının adı</i>	<i>Hanehalkı başkanının doğum tarihi</i>	<i>Karısı(E):Doğum tarihinin son iki rakamı</i> <i>Kızı(K): Doğum tarihinin son iki rakamı</i> <i>Diğer kadın üyeler (D): akrabalığı, doğum tarihinin son iki rakamı</i>	<i>Adres</i>
ERTURK, Ahmet	Halil	1938	E:50, K:73, 89 (iki kız) D: 0	23.sokak, no 185

Kaynak: Alan araştırması (1993)

Tablo A. 3.3: Mülakat Sürelerinin Mülakat Türlerine Göre Dağılımı

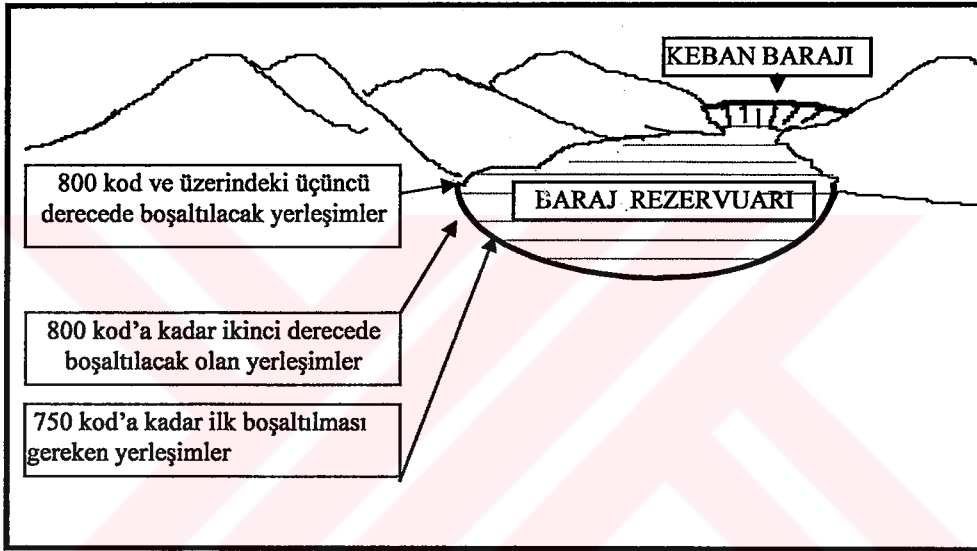
Mülakat formu türü Süre (dakika)	A		B		C		Total	
	N	%	N	%	N	%	N	%
- , 20 dk.	6	13.3	4	6.2	1	1.5	11	6.3
25	11	24.4	3	4.5	0	0	14	8
30	7	15.5	9	14	4	6	20	11.4
35	3	6.6	10	15.6	3	5.4	16	9.1
40	3	6.6	8	12.5	10	15.1	21	12
45	3	6.6	8	12.5	5	7.6	16	9.1
50	2	4.4	6	9.3	11	16.6	19	10.8
55	0	0	2	3.1	8	12.1	10	5.8
60	1	2.2	1	1.5	7	10.6	9	5.1
65	2	4.4	1	1.5	1	1.5	4	2.2
70 +	0	0	2	3.1	4	6	6	3.4
Tamamam- landığı süre yazılmamış	7	15.5	10	15.6	12	18.1	29	16.5
Toplam	45	100	64	100	66	100	175	100

Şekil A.3.1: Geliştirilen Bilgi Kartı Örneği.

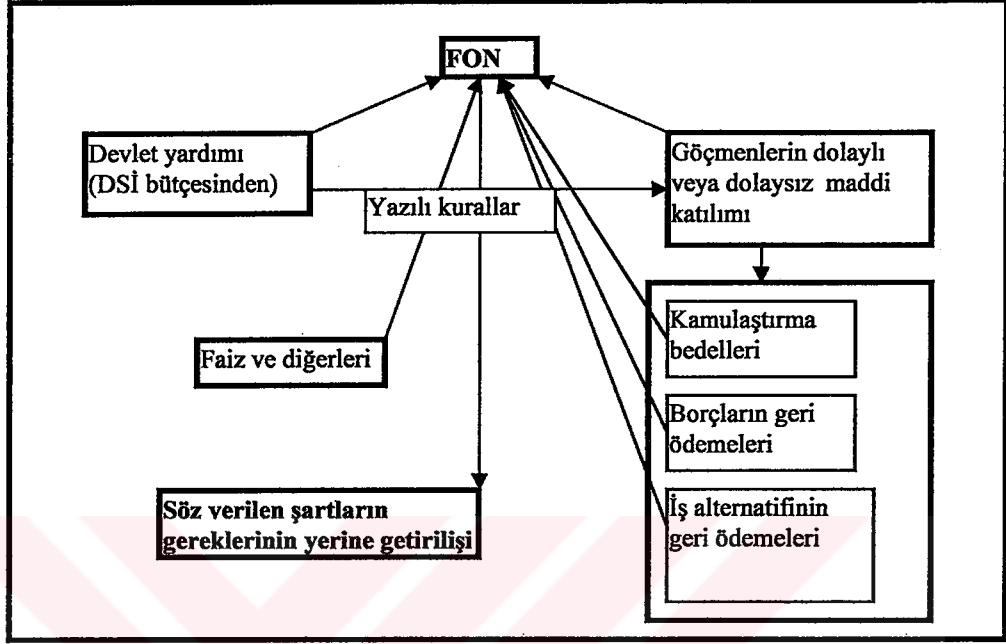
Kaynak: Alan araştırması (1993)

Şekil A.4.1: Keban Barajı Göçmenlerinin Baraj Gölü Havzasındaki Orijinal Yerleşimlerinden Çıkarılma Sırası

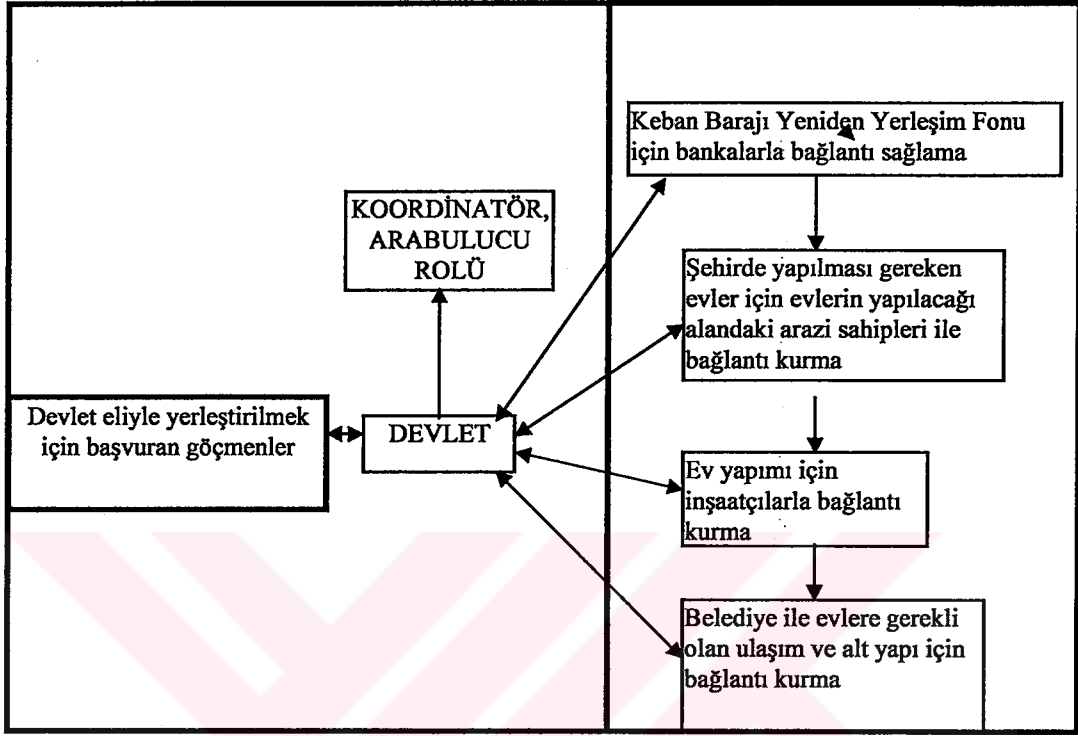
Kaynak: 18 Ocak 1971 tarihli Resmi Gazete'den elde edilen bilgilerle geliştirilmiştir

Şekil A.4.2: Yeniden Yerleşimin Finansman Kaynakları
(Keban Yeniden Yerleşim Fonu)

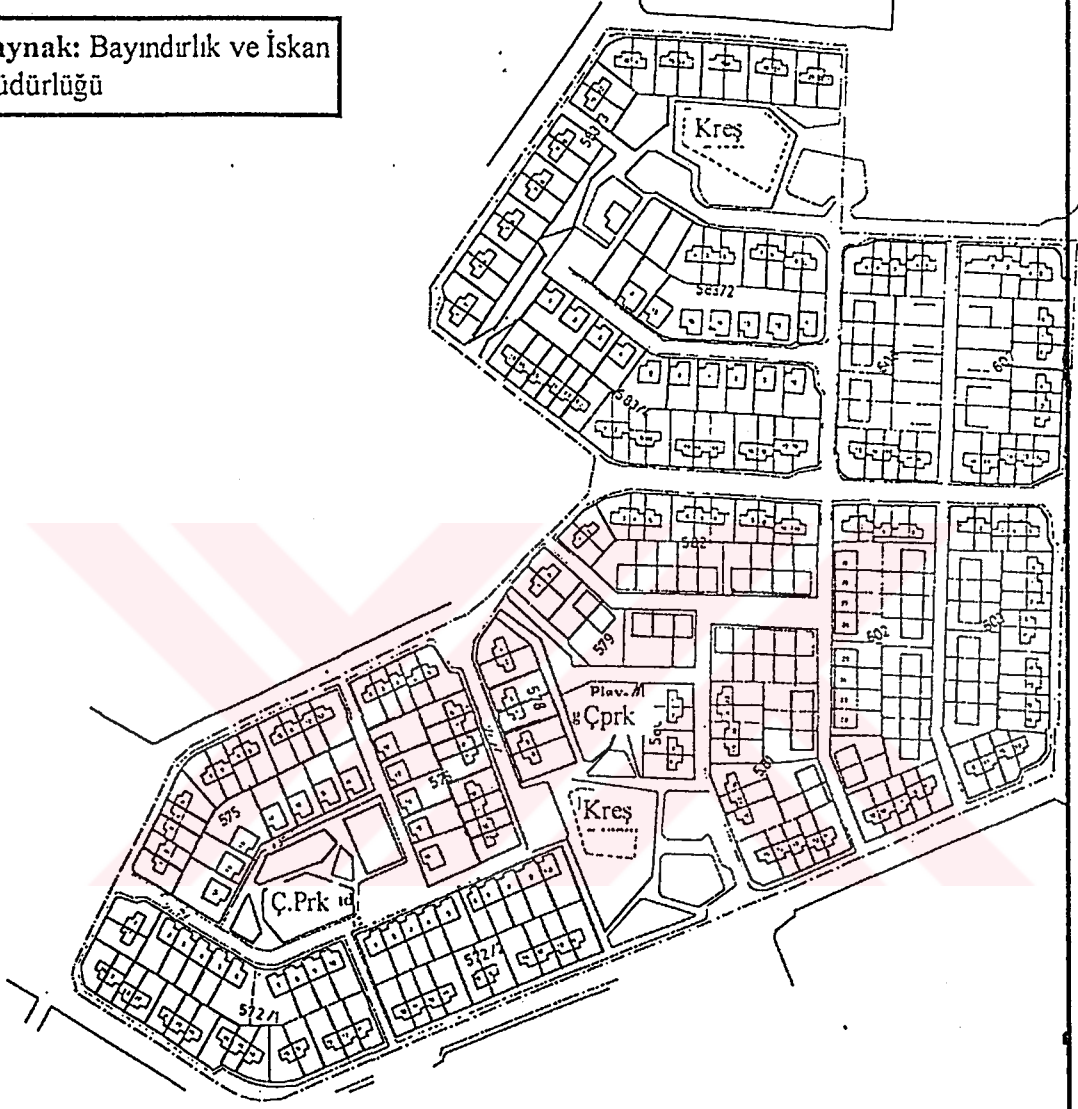
Kaynak: 18 Temmuz 1969, 29 Haziran 1970, 18 Ocak 1971 tarihli Resmi Gazetelerdeki; Silier 1976 'in verdiği ilgili bilgiler birleştirilerek geliştirilmiştir

Şekil A.4.3: Keban Barajı Göçmenlerinin Kente Yeniden Yerleşiminde Devletin Rolü

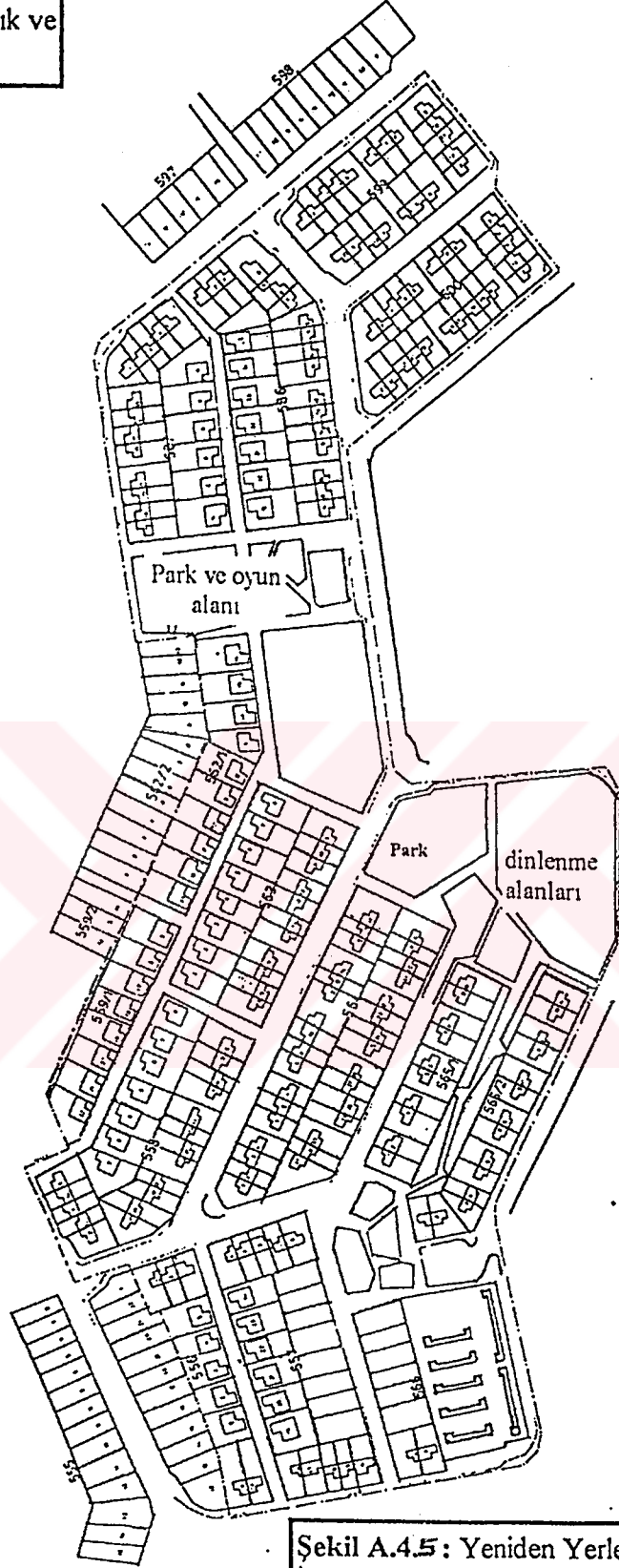
Kaynak: 18 Temmuz 1969, 29 Haziran 1970, 18 Ocak 1971 Resmi Gazetelerindeki bilgilerin birleşimi ile geliştirilmiştir.

Kaynak: Bayındırlık ve İskan
Müdürlüğü

Şekil A.4.4: Yeniden Yerleşim Alanının
Birinci Bölümünün Yerleşim Şekli (APM)

Kaynak: Bayındırlık ve
İskan Müdürlüğü

Şekil A.4.5: Yeniden Yerleşim Alanının
İkinci Bölümünün Yerleşim Şekli (APM.)

Şekil A.7.1: Arnstein'in Vatandaşın Katılım Merdiveni (Ladder of Citizen Participation)

VATANDAŞIN KATILIM MERDİVENİNİN BASAMAKLARI	KATILIMIN DOĞASI	GÜCÜN DERECESESİ
8.Vatandaşın kontrolü	Vatandaşlara programın seçilen veya tüm kısımları için verilen yönetsel güç	Vatandaşın gücü derecesi
7.Güç kullanma izninin verilmesi	Vatandaşlara programın seçilen veya tüm kısımları için verilen yönetsel güç	Vatandaşın gücü derecesi
6. Ortaklık	Değiş tokuş için görüşülür	Tokenizm yani değişimler sembolik derecede
5.Yatıştırma	Vatandaşın tavsiye gelir ama one göre davranılmaz	Tokenizm yani değişimler sembolik derecede
4. Danışma	Vatandaşlar duyulur ancak dinlenmesi germez	Tokenizm yani değişimler sembolik derecede
3.Bilgilendirme	Vatandaşların hakları ve alternatifleri belirlenmiştir	Tokenizm yani değişimler sembolik derecede
2.Terapi	Gücü elinde bulunduranlar vatandaşları eğitir veya tedavi eder	Katılımsız
1.Manipülasyon	Silgi-mühür Komiteleri	Katılımsız

Kaynak: Arnstein,S (1969) "A ladder of Citizen Participation" Journal of American Institute of Planners

Görüşme saati:
Görüşme tarihi:
Görüşme yeri:

Hane no:
Yaş grubu:21-42
Yaşı:
Cevaplayıcının numarası:
Kız: Anne:
Oturduğu mahallenin ismi:

HANE FALKI

(EĞER KIZ İSE 17.SORUYA GİT)

Konuşmamıza hane halkı ile ilgili bazı sorularla başlayalım.

Kaç kız, kaç erkek çocuğunuz var?

Kız.....

Erkek... ..

Evli çocuğunuz var mı ?

Evet.....

Hayır 0

Cevap vermek istemedi 9

(HAYIR İSE 7.SORUYA GİT)

Nerede oturuyorlar ?

Kız.....

Erkek.....

Kızınızın eğitim durumunu söylemişsiniz ?

Kızınız bugüne kadar para karşılığında evde veya ev dışında herhangi bir iş yaptı mı?

Evde Ev dışında

Evet

Hayır

Cevap vermek istemedi

9

(EĞER HERHANGİ BİR İŞ YAPMIŞSA SOR)

Ne iş yaptı?

Bulduğunuz evde kimlerle beraber oturuyorsunuz ?

Bu şahısların öğrenim durumlarını söylemişsiniz ?

Kişi Öğrenim durumu

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.Bilmiyor

9.Cevap vermek istemedi

Bu şahıslar ne iş yapıyorlar ?

Kişi

İşi

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8. Bilmiyor

9. Cevap vermek istemedi

0. Elazığ'a ilk yerleştiğinizde kimlerle beraber oturuyordunuz ?

1. Bu şahısların o zamanki öğrenim durumlarını söyleyebilmisiniz ?

Kişi

Öğrenim durumu

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8. Bilmiyor

9. Cevap vermek istemedi

2. Bu kişilerin Elazığ'a ilk yerleştiğinizde ne iş yaptıklarını söyler misiniz ?

Kişi

İşi

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8. Bilmiyor

9. Cevap vermek istemedi

3. Bu mahalleye taşınmadan önce nerede yaşıyordunuz ?

Şehir

Kasaba

Köy

Mahallenin ismi

4. Neden bu mahalleye taşındınız ?

5. Kaç yıldan beri bu mahallede oturuyorsunuz ?

6. Elazığa ne zaman taşındınız ?

KİŞİSEL AYRINTILAR

Biraz da sizin hakkınızda konuşalım.

7. Nerede doğdunuz ?

Şehrin

Kasabanın

Köyün

mahallenin ismi

Medeni halinizin ne olduğunu söylemişsiniz ?

Bekâr	1
Evli	2'
Ayrılmış	3
Boşanmış	4
Dul kalmış	5
Yeniden evlenmiş	6

(EĞER BEKAR İSE 26.SORUYA GİT)

Evlenmiş

Kaç yaşında evlendiniz ? (Birden fazla evlilik yapmışsa ilk evliliğini sor)/5.....

Evlenmeden önce eşinizi tanıyormuydunuz ? (Eğer yeniden evlenmişse ilk eşini sor)

Eşinizle nasıl tanıştınız ?

Evlilik kararınız verilirken kimlerin fikri alındı ?

(EĞER ŞAHİS HALEN EVLİ İSE EĞİTİM BÖLÜMÜNE GİT)

Nekadar zaman önce ayrıldınız / boşandınız / dul kaldınız ?
(Kadın hangi medeni halde ise onun altını çiz)

(EĞER KADIN DUL İSE 25.SORUYA GİT)

Eşinizden neden ayrıldınız / boşandınız ?

Tekrar evlenmeyi düşünüyor musunuz ?

Evet.....

Hayır.....

Cevap vermek istemedi 9

(EĞER DÜŞÜNÜYorsa EĞİTİM BÖLÜMÜNE GİT)

Bekâr / ayrılmış, dul kalmış fakat yeniden evlenmeyi düşünüyor

Evlilik kararınızı verirken kimlerin fikrinin alınmasını istersiniz ?

Eşinizi kendiniz seçme şansınız olsaydı sayacaklarımdan kimi tercih ederdiniz ?

Akraba 1

Komşu 2

Arkadaş 3

Başka(Belirtiniz.....) 4

Neden bu kişiyi bir akraba / komşu/ arkadaş/.....

.....olarak tercih ediyorsunuz ?

EĞİTİM

Şimdi biraz da eğitiminiz hakkında konuşalım.

1. Okula gittiniz mi ? Evet 1
Hayır..... 9
Cevap vermek istemedi 9
(OKULA GİTMEMİŞSE SOR)
2. Neden okula gitmediniz ?.....
.....
(OKULA GİTMEMİŞSE 30 .SORUYA GİT)
3. En son gitiğiniz okul hangisi ? İlkokul 1
Ortaokul 2
Lise 3
Üniversite 4
Başka(Belirtiniz.....) 5
4. Bu okuldan mezun oldunuz mu ? Evet 1
Halen öğrenci 2
Hayır 0
Cevap vermek istemedi 9
(MEZUN OLMUŞ İSE 34. SORUYA GİT)
5. Okuldan neden ayrıldınız?
.....
(MEZUN OLMUŞ FAKAT EĞİTİMİNE DEVAM ETMEMİŞ İSE SOR)
6. Neden daha yüksek okula gitmediniz ?
.....
(MEZUN OLANA VE AYRILANA SOR)
7. Okuldan kaç yaşında ayrıldınız ?.....
(HALEN ÖĞRENCİ DEĞİLSE 38. SORUYA GİT)
8. Okumaya devam etmek istiyormusunuz ?
.....
9. Neden ?..
.....
(OKULA HIÇ GİTMEMİŞSE SOR)
10. Okula gitmeyi istermiydiniz ? Evet 1
Hayır 0
Cevap vermek istemedi 9
11. Neden?.....
.....
(HERKESE SOR)
12. Herhangi bir eğitim kursuna katıldınız mı ? Evet 1
Hayır 0
Cevap vermek istemedi 9

(HAYIR İSE 43. SORUYA GİT)

Hangi kurslara ve nerede katıldınız ?

Kurslar _____ Yeri _____

Bu kursa/kurslara neden katıldınız ?

.....

Eğer size imkân sağlanırsa katılmayı istediğiniz herhangi bir kurs var mı?

Evet 7

Hayır 0

Cevap vermek istemedi 9

(HAYIR VEYA CEVAP VERMEK İSTEMEDİ İSE İŞ BÖLÜMÜNE GİT)

Bu kursların isimlerini söylemişsiniz ?

.....

Niçin bu kurslara katılmak istiyorsunuz ?

.....

İŞ

Biraz da para karşılığında evde veya ev dışında yapılan işler hakkında konuşalım .

Bugüne kadar para karşılığında evde veya ev dışında herhangi bir iş yaptınız mı ?

Evde

Ev dışında

Evet

Hayır

Cevap vermek istemedi 9

(HER İKİSİ İÇİNDE HAYIR VEYA CEV.VER.İST.İSE 68. SORUDAN BAŞLA)

Bugünkü iş

Para karşılığında ne iş yaptınız ?

.....

Bu işi halen yapıyor musunuz?

Evet 7

Hayır 0

Cevap vermek istemedi 9

(BIRAKMIŞSA SOR)

Bu işi neden bıraktınız ?

.....

·	Eu işi bulmanıza kim yardımcı etti ?	Hiçkimse	1
		Akraba	2
		Arkadaş	3
		Komşu	4
		İş ve işçi bulma kurumu	5
	Başka(belirtiniz		6
	Eu iş sizin için geçici mi yoksa sürekli bir iş mi ?	Geçici	1
		sürekli	2
		Cevap vermek istemedi	9
·	Eu işle ne kadar zamandır beri uğraşıyorsunuz/uğraştınız ?		
·	İşiniz için herhangi bir yazılı anlaşmanız var mı/ var mıydı?	Evet	1
		Hayır	0
		Cevap vermek istemedi	9
·	İşinizin karşılığı olan para size nasıl ödeniyor/ ödeniyordu?		
·	Yaptığınız işten dolayı emekli olabiliyormusunuz ?	Evet	1
		Hayır	0
		Cevap vermek istemedi	9
·	Sayacağım sebeplerden hangilerinden dolayı işinize ara verebiliyorsunuz ?	Tatile gitmek için	1
		Çocuk hasta iken	2
		veya diğer ailevi sebeplerle	3
		Doğum için	3
<hr/>			
	<u>Önceki iş</u>		
·	Pu şimdiye kadar yaptığınız tek iş mi ?	Evet	1
		Hayır	0
		Cevap vermek istemedi	9
	(EVET İSE ÇALIŞMAYA KARŞI ALINAN TAVIR KISMINA GİR)		
·	Elazığda evde veya ev dışında para karşılığında yaptığınız diğer işleri söylermisiniz ?		
	Evde.....		
	Ev dışında..		
·	Elazığa taşınmadan önce evde veya ev dışında çalıştınız mı ?	Evet	1
		Hayır	0
		Cevap vermek istemedi	9

(EVET İSE BU SORUYU SOR)

0. Ne iş yapıyordunuz ?

Evde.....

Ev dışında.....

ÇALIŞMAYA KARŞI ALINAN TAVIRLAR

1. Bugüne kadar hiç kimse size para karşılığında iş yapmamanız gerektiğini söyledi mi ?

Evet

1

Hayır

0

Cevap vermek istemedi

9

(HAYIR İSE 65. SORUYA GİT)

2. Bunu kim söyledi ?

3. Bu şahıs çalışmanızı neden istemiyordu ?.....

4. Böyle bir öneriden sonra neler hissettiniz ve ne cevap verdiniz ?

Hissettikleri:

Cevabı:

(PARA KARŞILIĞINDA İŞ YAPMIŞSA SOR)

5. Neden para karşılığında iş yapmaya başladınız ?

(ÇALIŞMAYI SÜRDÜRÜYORSA SOR)

6. Çalışmayı bırakmak istermiydiniz ?

Evet

1

Hayır

0

Cevap vermek istemedi

9

(HAYIR İSE 72. SORUYA GİT)

7. Neden bırakmak istiyorsunuz ?

(HEÇ PARA KARŞILIĞINDA ÇALIŞMAMIŞSA, ÇALIŞMAYI SONRA BIRAKMIŞSA, ÖĞRENCİ İSE SOR)

8. çalışmak istermiydiniz ?

Evet

1

Hayır

0

Cevap vermek istemedi

9

(HAYIR İSE 72. SORUYA GİT)

9. Ne tür bir iş yapmak isterdiniz ?

0. Neden çalışmak istiyorsunuz ?

1. Çalışmanızı engelleyen ne ?

Doktor ve ilaç masraflarınızı karşılayan herhangi bir kuruluş var mı ?

Evet.....

Hayır

Cevap vermek istemedi

0

9

(HAYIR İSE 74. SORUYA GİT)

Bu kuruluşa kim kayıtlı olduğu için sağlık hizmetlerinden faydalanabiliyorsunuz ?.....

AKRABALIK VE SOSYAL İLİŞKİLER

Biraz da akrabalarınız ve komşularınız hakkında konuşalım.

Elazığda yaşayan akrabalarınız var mı?

Evet

Hayır

Cevap vermek istemedi

1

0

9

(HAYIR İSE 76. SORUYA GİT)

Onlarla ne kadar sık ve hangi sebeplerle görüşüyorsunuz ?

Görüşme sıklığı:

Yılda:

Ayda:

Haftada:

Görüşme sebepleri:.....

Elazığın dışında başka yerlerde yaşayan akrabalarınızla görüşüyorsunuz ?

Evet

Hayır

Cevap vermek istemedi

1

0

9

(HAYIR İSE 78. SORUYA GİT)

Onlarla ne kadar sık ve hangi sebeplerle görüşüyorsunuz ?

Görüşme sıklığı:

Yılda:

Ayda:

Haftada:

Görüşme sebepleri:.....

3. Komşularınızla görüşüyorsunuz ?

Evet

Hayır

Cevap vermek istemedi

1

0

9

(HAYIR İSE 80.SORUYA GİT)

9. Komşularınızla ne kadar sık ve hangi sebeplerle görüşüyorsunuz?

Görüşme sıklığı:

Yılda:

Ayda:

Haftada:

Görüşme sebepleri:

(BU SORUYU YALNIZCA ANNELERE SOR)

Komşularınızın arasında sizinle aynı köyden gelen aileler var mı?

Evet

Hayır

Cevap vermek istemedi

Ailenizin gelir kaynaklarından karşılayamayacağınız bir miktar paraya ihtiyacınız olduğunu varsayalım. Bu parayı nereden veya kimden borç alabilirsiniz ?

Akraba

Komşu

Arkadaş

İşveren

Başka (Belirtiniz.....)

Bu konuda başka kimden yardım isteyebilirsiniz ?

Eğer ailenizden birisi aniden ciddi olarak hastalanırsa

ilk olarak kimden yardım isteyebilirsiniz ?

Akraba

Komşu

Arkadaş

İşveren

Sağlık merkezi

Başka (Belirtiniz.....)

Kendinize çok yakın hissettiğiniz sırlarınızı paylaşabileceğiniz kimse var mı ?

Başka kimse yok mu ?

KARAR VERME

Şimdi size ailenizdeki önemli kararların verilmesi ile ilgili bir kaç soru sormak istiyorum.

Başka bir şehire taşınabilmemiz için oldukça iyi bir fırsatla karşılaştığınızı farzedelim. Bu durumda gidip gitmeme kararı nasıl verilebilirdi ?

Karar verilirken kimlerin fikri alınır ?

Bu şahısların düşünceleri kararı değiştirebilir mi ?

En son kararı kim verebilir?

0. Farzedelimki ailenizden birisi üniversite imtihanını kazandı. Bu şahsın üniversiteye gidip gitmemesine aile içinde nasıl karar verilebilir ?

.....
.....

1. Karar verilirken kimlerin fikri sorulabilir ?

.....

2. Bu şahısların fikirleri kararı değiştirebilir mi ?

.....

3. En son kararı kim verebilir?.....

.....

4. Okula gidecek olan şahsın kız veya erkek oluşu kararı etkiler mi?

Evet

Hayır

Cevap vermek istemedi

1
9

(EVET İSE SOR)

5. Nasıl etkiler?

Kız olursa.....

Erkek olursa.....

(EĞER KIZ İSE 102. SORUYA GİT)

96. Farzedelimki birisi kızınızla evlenmek istiyor. Size göre kızınızın evlenme kararı aile içinde nasıl verilebilir?

.....

.....

97. Karar verilirken kimlerin fikri sorulabilir ?

.....

98. Bu şahısların fikirleri kararı değiştirebilir mi ?

.....

99. En son kararı kim verebilir ?

.....

100. Kızınızın yerine oğlunuz evleniyor olsaydı kararın verilmişinde bir farklılık olur muydu ?

Evet

Hayır

Cevap vermek istemedi

1
0
9

(HAYIR VEYA CEV.VER.İST. İSE 102.SORUYA GİT)

101. Nasıl bir fark olurdu?.....

.....

OTONOMİ

İsteddiğiniz gibi harcaabileceğiniz bir miktar paranız
oluyormu ?

Evet 1
Hayır 0
Cevap vermek istemedi 9

(HAYIR İSE 108. SORUYA GİT)

Bu parayı nereden alıyorsunuz ?.....

Onunla ne yapıyorsunuz? Harcıyor musunuz yoksa biriktiriyor
musunuz ?

Harcıyor 1
Biriktiriyor 2
Kısmen harcıyıp kısmen
biriktiriyor 3

(EĞER KISMEN VEYA TAMAMEN 106. SORUYA GİT)

Niçin biriktiriyorsunuz ?.....

(EĞER KISMEN VEYA TAMAMEN BİRİKTİRİYORSA 108.SORUYA GİT)

Elinizdeki parayı nereye harcıyorsunuz ?.....

Paranızı harcamadan önce ne yapacağınıza karar verirken
kimseye danıştırmısınız ?

Bugüne kadar hiç oy kullandınız mı ?

Evet 1
Hayır 0
Cevap vermek istemedi 9

(HAYIR VEYA CEVAP VER.İST.İSE 111.SORUYA GİT)

Oyunuzu neğeye vereceğimize nasıl karar veriyorsunuz ?

Oyunuzu kullanmadan önce oyunuzu kime vermeniz gerektiğini
söyleyen kimse oldu mu ?

Evet.....
Hayır 0
Cevap vermek istemedi 9

Hasta olduğunuz zaman genellikle kadın doktora mı yoksa
erkek doktora mı gidirsiniz ?

Erkek doktor 1
Kadın doktor 2
Farketmez 3
Cevap vermek istemedi 9

(ERKEK DOKTOR İSE SOR)

Neden erkek doktora gidiyorsunuz ?.....

(Kadın doktor ise)

Neden kadın doktora gidiyorsunuz?

(FARKETMİYORSA)

1. Neden doktorun kadın veya erkek oluşu sizin için farketmiyor?

.....

ANNE, BABA VE KIZLAR

Eiraz da anneniz ve babanız hakkında konuşalım.

3. Babanızın öğrenim durumunu söylemişsiniz ?

.....

5. Babanız ne iş yapıyor/yapıyordu ?

.....

7. Annenizin öğrenim durumunu söylemişsiniz ?

.....

3. Anneniz ne iş yapıyor/yapıyordu ?

.....

3. Anneniz para karşılığında evde veya ev dışında herhangi bir iş yaptı mı ?

Evet... ..

Hayır

0

Cevap vermek istemiyor

9

3. Babanızın nasıl bir insan olduğunu kısaca anlatırmısınız ?

.....

4. Annenizin nasıl bir insan olduğunu kısaca anlatırmısınız ?

.....

2. Anneniz ve babanız sizin nasıl bir insan olmanızı isterlerdi?

.....

3. Onlarla anlaşabiliyormuydunuz ?

.....

4. Sizin kişiliğinizi en çok etkileyen anneniz miydi yoksa babanız mı ?

Anne

1

Baba

2

Anne ve baba

3

Cevap vermek istemedi

9

5. Anneniz ve babanızın en çok sevdiğiniz yönleri nelerdir ?

Anne:.....

Baba:.....

5. Annenizin ve babanızın en sevmediğiniz yönleri nelerdir ?

Anne:.....

Baba:.....

Çocukluğunuzu düşünürseniz bugün yaşadığınız ev ortamı hangi yönleri ile çocukluğunuzda yaşadığınız ev ortamına benziyor ?

.....
Bugün yaşadığınız ev ortamı hangi yönleri ile çocukluğunuzda yaşadığınız ev ortamından farklı ?

.....
Bir kızınız olduğunu farzedelim, kızınızın nasıl birisi olmasını isterdiniz ?...

.....
Kızınızın sizin yaşadığınız gibi bir yaşam sürmesini istermiydiniz ? Niçin ?

Evet.....

Hayır.....

Kızınızın nasıi birisiyle evlenmesini isterdiniz ?

.....
Kızınızın kararlarını etkilemek istermiydiniz ? Evet

Hayır

0

Cevap vermek istemedi

9

Kızınızın hangi eğitim düzeyinde olmasını isterdiniz ?

.....
Sizin eğitim konusundaki düşünceleriniz anneniz ve babanızın bu konudaki düşüncelerinden farklı mı? Nasıl ?

Evet.....

Hayır.....

Kızınızın çalışmasını istermiydiniz ?

Evet

1

Hayır.....

0

Cevap vermek istemedi

9

Niçin ?.. ..

(ÇALIŞMASINI İSTİYORSA)

Nasıl bir işte çalışmasını isterdiniz ?

.....
Eğer bir de oğlunuz olsaydı kızınız için istediklerinizi oğlunuz içinde istermiydiniz ? Niçin ?

Evet.....

Hayır.....

Cevap vermek istemedi 9

ŞEHİR, KULLANIMI VE MEMNUNİYET

Biraz da şehir ve mahalleniz hakkında konuşalım.

1. Alışveriş yapmanız gerektiğinde siz mi yaparsınız ?

.....

(KENDİSİ YAPIYORSA SOR)

2. Alışverişlerinizi nereden yapıyorsunuz ?

.....

3. Alışveriş yapmaya genellikle kiminle beraber gidiyorsunuz ?

.....

4. Parklara gidiyormusunuz ?

Evet

1

Hayır

0

Cevap vermek istemedi

9

(HAYIR İSE 145. SORUYA GİT)

5. Nekadar sık gidiyorsunuz ?

Yılda:.....

Ayda:.....

Haftada:.....

6. Kimlerle beraber gidiyorsunuz ?

.....

7. Sinemaya gidiyormusunuz ?

Evet

1

Hayır

0

Cevap vermek istemedi

9

(HAYIR İSE 148. SORUYA GİT)

8. Sinemaya nekadar sık gidiyorsunuz ?

Yılda.....

Ayda.....

Haftada.....

9. Kimlerle beraber gidiyorsunuz ?

.....

10. Tiyatroya gidiyormusunuz ?

Evet

1

Hayır

0

Cevap vermek istemedi

9

(HAYIR İSE 151 . SORUYA GİT)

11. Tiyatroya nekadar sık gidiyorsunuz ?

Yılda

Ayda.....

Haftada.....

12. Kimlerle beraber gidiyorsunuz ?.....

.....

Başka hangi sebeplerle ve kimlerle beraber şehir merkezine gidiyorsunuz ?

Sebepler

Kimlerle

Memnuniyet

Elazığda yaşamayı seviyor musunuz ?

Seviyor 1
Sevmiyor 2
Cevap vermek istemedi 9

(SEVMİYORSA 155. SORUYA GİT)

Elazığda yaşamının özellikle hangi yönünü seviyorsunuz ?

.....

Sevmediğiniz herhangi bir yönü yok mu ?

.....

(SEVİYORSA 157. SORUYA GİT)

Elazığda yaşamının özellikle hangi yönünü seviyorsunuz ?

.....

Sevdiğiniz herhangi bir yönü yok mu ?

.....

Bu mahallade yaşamayı seviyor musunuz ?

Seviyor 1
Sevmiyor 2
Cevap vermek istemedi 9

(SEVMİYORSA 160. SORUYA GİT)

Bu mahalledeki yaşamın özellikle hangi yönünü seviyorsunuz ?

.....

Sevmediğiniz herhangi bir yönü yok mu ?

.....

(SEVİYORSA 162. SORUYA GİT)

Bu mahalledeki yaşamın özellikle hangi yönünü seviyorsunuz ?

.....

Sevdiğiniz herhangi bir yönü yok mu?

.....

Elazığda yaşamayı tercih ettiğiniz herhangi bir mahalle var mı ?

Evet.....

Hayır 0

Cevap vermek istemedi 9

(HAYIR İSE 164. SORUYA GİT)

Niçin o mahallede yaşamayı istiyorsunuz ?

.....

- 4 Elaziğ dışında yaşamayı istediğiniz herhangi bir yer var mı ?
Evet.....
Hayır 0
Cevap vermek istemedi 9

(HAYIR İSE 166.SORUYA GİT)

- 55 Niçin orada yaşamayı tercih ediyorsunuz ?
.....

(KIZ İSE 170.SORUYA GİT)

56. Sizin gibi bir çok aileye Elaziğ'a yerleşmeleri için 1800 evlerde ev verildi fakat bugün bu ailelerin bir çoğu bu evler oturmuyorlar. Sizin tanıdığınız ailelerden 1800 velerden başka yerlere taşınanlar oldu mu ?
Evet 1
Hayır 0
Cevap vermek istemedi 9

(HAYIR İSE 170.SORUYA GİT)

57. Bu aileler ne zaman taşındılar ?
.....

58. Nereye taşındılar ?
.....

59. Niçin taşındılar ?
.....

Boş zaman uğraşları

60. Boş zamanlarınızda genellikle ne yapıyorsunuz ?
.....

61. Eurları nekadardık sık yapıyorsunuz ?
.....

AİLEMİN EKONOMİK DURUMU

(YALNIZCA ANNELERE SOR)

62. Buraya taşındığınızda köydeki arazinize veya evinize karşılık devletten bir miktar para aldınız mı ?
Evet 1
Hayır, toprağımız ve evimiz yoktu 2
Bilmiyorum 3
Cevap vermek istemedi 9

(EVET İSE SOR)

63. Bu parayı nasıl kullandınız ?
.....

64. Ailenizin geçimini nereden sağlıyorsunuz ?
.....

65. Oturduğunuz ev sizin mi ?
Evsahibi 1
Kiracı 2

Başka(Belirtiniz.....)
Söylemek istediğiniz herhangi bir şey var mı ? 3

GÖRÜŞME DEĞERLENDİRME FORMU

(Denekten ayrılınca hemen doldurulacak)

A-Görüşmenin toplam süresi.....dakika.

B-Deneğin işbirlik düzeyi

a () Çok iyi b () Orta c () İşbirliği yok denecek kadar az

C- Sorulan soruların denek tarafından anlaşılma düzeyi

a () İyi anlaşıldı b () Orta düzeyde anlaşıldı c () Az anlaşıldı

Ç-Görüşme sırasında üçüncü şahısların varlığı

a () Kimse yok b () Eşi c () Ebeveyn ç () Çocuk d () Akraba

e () Arkadaş f () Başka (açıklayın.....)

D- Görüşme herhangi bir sebeple duraksadı mı ? a () Evet * b () Hayır

* Sebebi açıklayınız :.....

E- Deneğin anlamakta güçlük çektiği, sonraki çalışmalarda düzenlenmesi gereken bir soru

var mı ? a () Evet * b () Hayır

* Soru numarasını ve sorunun olması gereken şeklini yazınız:.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

F- Görüşmenin yapıldığı yer.....

ELAZIĞ VALİLİĞİ
Emniyet Müdürlüğü

YI : B.05.1.EG.4.23.00.12
15111.92(18453)

ELAZIĞ
20.10.1992

ME : İlknur ÜNER'in Saha
çalışması.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
ELAZIĞ

İİ : 22.09.1992 gün ve B.30.2.FIR.0.70.00.00/364.1/1265-8453 sayılı yazınız.

Üniversiteniz Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Araştırma görevlisi, Hıdır Işık kızı 1967 doğumlu İlknur ÜNER'in " Çeşitli Sosyoloji Sorunları Kadının Rol ve Statüsünde Meydana Gelen Sosyal Değişim, Elazığ'daki Keleş Göçmenleri " konusunda, ilimiz hududları dahilinde Kasım 1992-Ekim 1994 tarihleri arasında saha araştırması yapacağı, ilki sayılı yazıdan anlaşılmıştır.

Adı geçen şahsın belirtilen tarihler arasında ilimiz hududları dahilinde saha araştırması yapması, Valilik Makamının 15.10.1992 tarihli olurları ile uygun görülmüştür.

Bilgilerinize arz ederim.

Tuncay KALABAK
Emniyet Müdürü

Ad :İlknur **Yabancı Dil** :İngilizce
Soyad :ÖNER **Email** :ihgmavi@yahoo.com
Doğum Yeri :Antalya **Email** :ioner@firat.edu.tr
Doğum Tarihi :12.01.1967

Eğitim

İlkokul Yeri ve Tarihi :Tunceli 1972-73, Siirt 73-77
Ortaokul Yeri ve Tarihi :Siirt 1977-79, 1979-80 Diyarbakır
Lise Yeri ve Tarihi :Diyarbakır 1980-1982, Kahramanmaraş 1982, Antakya 1983
Lisans Yeri ve Tarihi : Fırat Üniv. Fen-Ed.Fak.Sosyoloji Bölümü-1987
Y.Lisans Yeri ve Tarihi : Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü-1990

Ulusal Hakemli Dergilerdeki Yayınlar

1.) ÖNER,İ.(2001) "Barajların Yaşam Seyri Sürecinde Yapılan Sosyal Çalışmalara Muhtemel Afetlere Hazırlık Açısından Bir Bakış", Sosyoloji Dergisi,8 (1-2):1-34

Uluslararası Konferans ve Sempozyumlardaki Tebliğler

1) ÖNER,İ.(1994) "The Integration of Female Migrants into an Urban Labour force: A Case Study of The Keban Dam Migrants in Elazığ,Turkey", XIII'rd. World Congress of Sociology, Bielefeld, Germany.

2) ÖNER,İ. (1996) "The Constructive Factors of The Presence of The Keban Dam Female Migrants in an Urban Labour Force,Turkey:To Be or Not To Be ? International Sociological Associations Working Group 02 Sociology of Occupational Groups Conference,11-13 September, Nottingham.UK.

3) ÖNER,İ. (1998) "Female Dam Migrants' place in Regional and Urban development: a Case Study of Keban Dam Female Migrants", XIV th World Congress of Sociology. Montreal,Canada.

4) ÖNER,İ. (1998) "Given and Achieved Opportunities of Female Migrants:Turkish Case of High Dams", XIV th World Congress of Sociology. Montreal,Canada.

5)ÖNER,İ.(2002) "Childhood Sociology,Children and earthquakes:A Case Study of Turkey",RC-53 session 2, XV th World Congress of Sociology. July,7-13.Brisbane,Australia. (<http://www.sociology2002.com> , <http://203.94.129.73/timetable.html>)

6) ÖNER,İ.(2002) "A Crosssection of Disaster and Development:Theoretical and Practical Linkages in High Dam Related Studies", RC-39,Session 7, XV th World Congress of Sociology,July,7-13.Brisbane,Australia.

(<http://www.sociology2002.com>, <http://203.94.129.73/timetable.html>)

7) ÖNER,İ.(2002) "Disasters and Their Interwoven Multiple Aspects", Ninth International Symposium on Natural and Human-Made Hazards:Disaster Mitigation in the Perspective of The New Millenium. Poster, Antalya,3-6 Ekim (<http://www.hazards2002.metu.edu>)

Ulusal Konferans ve Sempozyumlardaki Tebliğler

1)ÖNER,İ.(2000) "Barajların Yaşam Seyri Sürecinde Yapılan Sosyal Çalışmalara Muhtemel Afetlere Hazırlık Açısından Bir Bakış" Ulusal Sosyoloji Kongresi, Ekim,Eskişehir.

2) ÖNER,İ (2004) "Afet Yönetimine Global ve Yerel Bakış", Elazığ Valiliği ve 8.Kolordu Komutanlığının işbirliğiyle gerçekleştirilen afet konulu seminer.7 Haziran Elazığ

Basılmış Kitap ya da Bölümler

1)ERDOĞMUŞ,Z.,KIR,İ.,ÖNER,İ (eds) (1991) Fırat Havzasının Sosyal,Kültürel ve Ekonomik Kalkınması Sempozyumu. Elazığ:Fırat Üniv.Yay.

2)ÖNER,İ. (Yayımda) "Housing Settlements", Encyclopedia of Social Policy and Sociology.London:Routledge.

Ödüller

ÖNER,İ.(2002) Prof.Dr.Aykut Barka Young Scientist Award, Ninth International Symposium on Natural and Human-Made Hazards:Disaster Mitigation in The Perspective of The New Millenium. Antalya,3-6,Ekim (<http://www.hazards2002.metu.edu>)

Projeler

ÖNER,İ (2000) A.Ü. Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezinin Hazırladığı "Universities As Site of Citizenship" Adlı Projenin Fırat Üniversitesi Pilot Çalışma Raporu.

Üyelikler

Uluslararası Sosyoloji Derneği (<http://www.ucm.es/info/isa>)

Ulusal Sosyoloji Derneği(<http://www.sosyolojidernegi.org.tr>)